

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

**YENİ DÜNYA DÜZENİ BAĞLAMINDA ABD VE AB DIŞ
POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
(1991-2001)**

A. Sait SÖNMEZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nazmi ÜSTE

2008

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Yeni Dünya Düzeni Bağlamında ABD ve AB Dış Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi (1991-2001)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

A. Sait SÖNMEZ

İmza

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :A. Sait SÖNMEZ
Anabilim Dalı :Kamu Yönetimi
Programı :Kamu Yönetimi
Tez Konusu :Yeni Dünya Düzeni Bağlamında ABD ve AB
Dış
Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi (1991-2001)
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini .... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

..... Başarılı Düzeltme Red ..... İMZA
..... Başarılı Düzeltme Red .....
..... Başarılı Düzeltme Red .....
..... Başarılı Düzeltme Red .....
..... Başarılı Düzeltme Red .....

ÖZET

Doktora Tezi

**Yeni Dünya Düzeni Bağlamında ABD ve AB Dış Politikalarının Karşılaştırmalı
Analizi (1991-2001)**

A. Sait SÖNMEZ

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Programı**

Soğuk Savaş'ın sona ermesi yakın tarihte uluslararası ilişkilerde meydana gelen en önemli dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla somutlaşan Soğuk Savaş'ın sonu, birçok disiplini, ancak en fazla uluslararası ilişkileri derinden etkilemiştir. Akademik çalışmalar, Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan, Soğuk Savaş sonrası dönem hakkındaki tartışmalarla ilgilenmektedir. Yeni Dünya Düzeni'nde uluslararası politikaların gündemi (Soğuk Savaş dönemine nazaran) tamamen farklı gelişmelere odaklanmıştır. Küreselleşme, yeni uluslararası sistemin yapısı, insani müdahaleler, ulus devletin yeni konumu, insan hakları, demokratikleştirme gibi hususlar Yeni Dünya Düzeni bağlamında yapılan akademik çalışmaların konuları haline gelmiştir.

Yeni Dünya Düzeninde akademik çalışmaların odaklandığı konulardan birisi de yeni uluslararası güvenlik sorunlarıdır. Özellikle iki kutuplu sistemle beraber, ideolojik kutuplaşmanın da sona ermesi, Soğuk Savaş döneminden kalma güvenlik sorunlarının belirginleşerek, daha da artmasına neden olmuştur. Bölgesel istikrarsızlıkların arttığı bu dönemde, etnik milliyetçilik, kuzey-güney bölünümü, çevre, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması yeni uluslararası güvenlik sorunları haline gelmiştir.

Yeni Dünya Düzeninde akademik çalışmaların gündemini meşgul eden konuların birisi de Transatlantik ittifakının geçirdiği yapısal dönüşümdür. Soğuk Savaşın kazanan tarafı olan Batı Bloğu nasıl (bir) ittifak ilişkileri

benimsemişlerdi? Özellikle Sovyetsiz bir dünya düzeninde Amerikalılar ve Avrupalılar nasıl bir dış ve güvenlik politikasına yöneleceklerdi? Şu noktanın belirtilmesi gerekir ki, her iki aktörün de dış politika öncelikleri değişime uğramıştır. Temel önceliği herhangi bir güç veya güç bloğunun kendisine rakip haline gelmesini engellemek olan ABD, tek kutuplu sistemi devam ettirmeye çalışmaktadır. Uygur güç olarak AB ise refah, demokrasi, insan hakları, çevre gibi konuları dış politika öncelikleri haline getirmiştir. AB ayrıca siyasal bütünleşme sürecine ağırlık vermiş, ortak dış ve güvenlik konusunda ilerleme kaydetmiştir. Her iki aktörün dış ve güvenlik politikasında ortaya çıkan farklı yönelimler ve transatlantik ittifakın yeni şekli, çalışmada analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1) Yeni Dünya Düzeni, 2) ABD'nin Dış ve Güvenlik Politikası, 3) AB'nin Dış ve Güvenlik Politikası, 4)Transatlantik İlişkiler, 5) Karşılaştırmalı Analiz

ABSTRACT

Doctoral Thesis

A Comparative Analysis of the US and the EU Foreign Policies in Context of the New World Order (1991-2001)

A. Sait SÖNMEZ

**Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Department of Public Administration
Public Administration Doctoral Program**

The end of the Cold War is considered as one of the most important turning points in international relations. The end of the Cold War, which became clear by dismantling of the Berlin Wall and dissolution of the Soviet Union, affected many disciplines, but the most affected one is international relations. Academic studies deal with the discussions about the post-Cold War period, which is called as the New World Order. The agenda of international policies in the New Word Order (compared to Cold-War period) has focused so much different issues. The issues like globalization, the structure of new international system, humanitarian interventions, the new state of nation-state, promotion of democracy and human rights have become the main subjects of academic studies in the New World Order.

On of the most important issue that the academic studies focus on in the New World Order is the new international security problems. Especially the collapse of the bipolar system, followed by the end of ideological polarization, made more visible and increased the security problems, which are the legacy of the Cold War. Ethnic nationalism, north-south problems, environmental issues, terrorism, spread of mass destruction weapons have become the new international security problems in the period that regional instability tends to increase.

One of the issues on the agende of academic studies in the New World Order is the structural transformation of the Transatlantic Allaince, what kind

of alliance relations did Western Block, the winner of the Cold War, adopt? What type of foreign and security policies did Americans and Europeans mention, especially in a world, without the Soviet Union? It should be mentioned here that, foreign policy priorities of both actors changed. The USA whose main priority is to prevent any power or a power block to become rival to herself, tries to continue the current unipolar system. EU as a civilian power has made the issues of prosperity, democracy, human rights, environment, her main priorities of foreign policy. It also focused on the process of political unification and made progress in the issue of common foreign and security policy. The different tendencies of of both actors and the new form of transatlantic alliance are analyzed in the thesis.

Key words 1) New World Order, 2) USA Foreign and Security Policy, 3) EU's Foreign and Security Policy, 4) Transatlantic Relations, 5) Comparative Analysis.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ DÜNYA DÜZENİ: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. YENİ DÜNYA DÜZENİ	15
1.1.1. Yeni Dünya Düzeni'ne İlişkin Görüşler	17
1.1.2. Ulus-Devletin Yeni Konumu ve Westfalya Düzeni	27
1.1.3. İnsani Müdahaleler	33
1.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem	38
1.2. YENİ DÜNYA DÜZENİ'NDE BELİRGİNLEŞEN ULUSLARARASI GÜVENLİK SORUNLARI	52
1.2.1. Kuzey – Güney Sorunları	59
1.2.2. Etnik / Mikro Milliyetçilik	62
1.2.3. Terörizm	64
1.2.4. Çevre Sorunları	70

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ DÜNYA DÜZENİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

2.1. SOĞUK SAVAŞ VE ABD DIŞ POLİTİKASI	78
2.1.1. Soğuk Savaş'ın Anlamı	78
2.1.2. Truman Doktrini ve Çevreleme Politikası	81
2.1.3. Nixon Doktrini ve Yumuşama	83
2.1.4. Reagan Doktrini ve II. Soğuk Savaş	86

2.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD DIŞ POLİTİKASI	91
2.2.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim	91
2.2.1.1. ABD'nin Yeni Stratejik Hedefleri	94
2.2.1.2. ABD'nin Yeni Tehdit Algılamaları	96
2.2.1.3. ABD Dış politikasının Karşılaştığı İkilemler	100
2.2.1.4. ABD'nin Yeni Dış Politika Stratejileri	103
2.2.2. Bush Yönetimi ve Yeni Dünya Düzeni	106
2.2.2.1. Dış ve Güvenlik Politikaları	107
2.2.2.2. Yeni Dünya Düzeni'nin İlanı	115
2.2.2.3. Yeni Dünya Düzeni'nin İlk Testi: I. Körfez Savaşı	118
2.2.3. Clinton Yönetimi ve Çok Yönlülük	121
2.2.3.1. Uluslararası Ekonomi Politikaları	123
2.2.3.2. Dış ve Güvenlik Politikaları	128
2.2.3.3. İnsani Müdahaleler	138
2.2.3.3.1. Bosna-Hersek Müdahalesi	139
2.2.3.3.2. Kosova Müdahalesi	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ DÜNYA DÜZENİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.1. ULUSLARARASI AKTÖR OLARAK AB VE GÜÇ YAPISI	152
3.1.1. Uygur Güç Olarak AB	153
3.1.2. Normatif Güç Olarak AB	160
3.1.3. Uygur ve Normatif Güç Tanımlamalarına Yönelik Eleştiriler	164
3.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE BATI AVRUPA'DA GERÇEKLEŞTİRİLEN ENTEGRASYON HAREKETLERİ VE GÜVENLİK, SAVUNMA VE SİYASİ ALANLARDA İŞBİRLİĞİ OLUŞTURMA ÇABALARI	168
3.2.1. Pleven Planı	170
3.2.2. Fouchet Planları	171
3.2.3. Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ)	173

3.2.3.1. Tek Avrupa Senedi'nin ASİ'ye Katkıları	176
3.2.3.2. ASİ Döneminde Dış Gelişmelere AET/AT'nin Tepkisi	178
3.3. AB'NİN SİYASAL BÜTÜNLEŞMESİ: ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI	181
3.3.1. ODGP'nin Oluşumunu Tetikleyen Faktörler	181
3.3.2. Maastricht Antlaşması ve ODGP	184
3.3.3. Amsterdam Antlaşması ve ODGP	187
3.3.4. Nice Antlaşması ve ODGP	190
3.3.5. ODGP'nin Güvenlik Boyutu: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)	193
3.4. AB'NİN GÜNEY AKDENİZ POLİTİKASI	197
3.4.1. Küresel Akdeniz Politikası (KAP)	198
3.4.2. Yeni Akdeniz Politikası (YAP)	200
3.4.3. Avrupa Akdeniz Ortaklığı (AAO): Barselona Süreci	202
3.4.4. AB ve Filistin Uyuşmazlığı	207
3.4.5. AB'nin Güney Akdeniz Politikası'nın Değerlendirilmesi	212
3.5. AB'NİN BALKANLAR POLİTİKASI	213
3.5.1. Yugoslavya'nın Dağılması ve AT'nin Tepkisi	214
3.5.2. AB'nin Bosna-Hersek Savaşı'na Yönelik Politikası	216
3.5.3. AB'nin Kosova Savaşı'na Yönelik Politikası	219
3.5.4. Bosna-Hersek ve Kosova Savaşları'ndan Sonra AB'nin Bölgeye Yönelik Geliştirdiği Politikalar	221
3.5.5. AB'nin Balkanlar Politikası'nın Değerlendirilmesi	227
3.6. AB'NİN AVRASYA POLİTİKALARI	230
3.6.1. AB'nin Avrasya'ya Yönelişinin Nedenleri	230
3.6.2. AB'nin Avrasya'da Karşılaştığı Güçlükler	233
3.6.3. Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS)	235
3.6.4. Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE)	236
3.6.5. Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA)	239
3.7. AB – RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ	240
3.7.1. AB'nin Rusya'ya Yönelik Geliştirdiği Politikalar	241

3.7.2. İlişkilerin Ekonomik ve Ticari Boyutu	244
3.7.3. İlişkilerin Siyasi ve Güvenlik Boyutu	246

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ DÜNYA DÜZENİ'NDE ABD VE AB DIŞ POLİTİKALARI

4.1. TRANSATLANTİK İLİŞKİLERİN GENEL KAREKTERİSTİĞİ	250
4.1.1. Transatlantik İlişkilerde İşbirliğinin Sürdürüldüğü Alanlar	251
4.1.2. Farklılaşan Dış ve Güvenlik Politikası Yönelimleri	254
4.1.3. AB Entegrasyonu ve ABD	262
4.2. ÖRNEK KONULAR BAĞLAMINDA ABD VE AB DIŞ POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	265
4.2.1. Ekonomik ve Ticari Konular	265
4.2.2. Yenilenen NATO'dan Farklı Beklentiler	271
4.2.3. Alternatif Güvenlik Politikası Olarak AGSP ve ABD'nin Yaklaşımı	277
4.2.4. ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sistemi ve Avrupalılar	286
4.2.5. ABD'nin "Haydut Devletler" Doktrini ve AB'nin Tepkisi	292
4.2.5.1. Küba ve Yaptırım Tehdidi	298
4.2.5.2. Dış Politikasını Yenilemeye Çalışan Suriye	300
4.2.5.3. Libya ve Ek Ambargo Sorunu	302
4.2.5.4. İran ve Uluslararası Sisteme Entegrasyon Tartışması	304
4.2.5.5. Irak ve Askeri Müdahaleler Sorunu	309
4.2.6. Bölgesel Sorunlar	311
4.2.6.1. Orta Doğu Sorunu	312
4.2.6.2. Balkan Savaşları	318
SONUÇ	323
KAYNAKÇA	332
HARİTALAR	370

KISALTMALAR

AAD	Avrupa Arap Diyalogu
AAO	Avrupa Akdeniz Ortaklığı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABM	Füze Savar Füzeler
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
a.g.e.	Adı Geçen Eser
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler İndirimi Antlaşması
ALCM	Havadan Atılan Cruise Füzeleri
AP	Avrupa Parlamentosu
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ARPA	Yüksek Sanayi Araştırma Projesi
ASB	Avrupa Siyasi Birliği
ASEAN	Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
bkz	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMD	Balistik Füze Savunması

CARDS	Topluluk Katılım ve Yeniden Yapılanma Yardımı
CCMS	Modern Toplumun Sorunları Komitesi
COMECON	Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
çev.	Çeviren
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
CIA	Merkezi Haber Alma Teşkilatı
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DARPA	Yüksek Savunma Sanayi Araştırma Projesi
DB	Dünya Bankası
DCI	Savunma Yetenekleri İnisiyatifi
der.	Derleyen
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
ECU	Avrupa Topluluğu Para Birimi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EIB	Avrupa Yatırım Bankası
ELN	Ulusal Özgürlük Ordusu
ESS	Avrupa Güvenlik Stratejisi
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FÖB	Filistin Özerk Bölgesi
G-7	Gelişmiş Yediler
GAİP	Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi
GATT	Gümrükler ve Ticaret Genel Antlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HAMAS	İslami Direniş Hareketi
ILO	Uluslararası Emek Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
INOGATE	Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Nakli
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
IRA	İrlanda Kurtuluş Ordusu
JNA	Yugoslav Halk Ordusu

KAK	Kuzey Atlantik Konseyi
KAP	Küresel Akdeniz Politikası
KEİT	Kara Deniz İşbirliği Teşkilatı
KİS	Kitle İmha Silahları
MC	Milletler Cemiyeti
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
NMD	Ulusal Füze Savunma Sistemi
NSC	NATO Bilim Komitesi
NSS	Ulusal Güvenlik Stratejisi
NTA	Yeni Transatlantik Gündem
NTM	Yeni Transatlantik Pazarı
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
ODAÜ	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECD	Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OİA	Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RF	Rusya Federasyonu
s.	Sayfa
SAA	İstikrar ve Katılım Anlaşmaları
SALT	Stratejik Silahların Sınırlandırması Görüşmeleri
SAP	İstikrar ve Katılım Süreci
SDI	Stratejik Savunma İnisiyatifi
SEATO	Güney Doğu Asya Antlaşma Örgütü
ss.	Sayfadan Sayfaya
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri
STÖ	Sivil Toplum Örgütleri
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım

TAFTA	Transatlantik Serbest Ticaret Bölgesi
TAS	Tek Avrupa Senedi
TEP	Transatlantik Ekonomik Ortaklığı
TRACECA	Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru
UÇK	Kosova Kurtuluş Ordusu
UNCHR	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNECE	BM Avrupa Çevre Komisyonu
UNEP	BM Çevre Programı
UNMIK	BM Kosova Geçici Yönetim Gücü
UNPROFOR	BM Barışı Koruma Gücü
VP	Varşova Paktı
WCPA	Korunmakta Olan Alanlar Üzerine Dünya Komisyonu
YAP	Yeni Akdeniz Politikası
y.e.y	Yayın Evi Yok
YDD	Yeni Dünya Düzeni
YFC	Yugoslav Federal Cumhuriyeti
YFSC	Yugoslav Federal Sosyalist Cumhuriyeti
y.y.y.	Yayın Yeri Yok

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Eski Dünya Düzeni ve YDD’de Yapı ve Süreçler	47
Tablo 2: Yeni Siyasal Ortamda Farklılaşanlar ve Yeni Jeopolitik Yönelimler	48
Tablo 3: 1992 Yılı İtibariyle, Büyük Güçlerin Güç Kaynakları ve Dünya Sıralamasındaki Yerleri	50
Tablo 4: 2000 Yılı İtibariyle Büyük Güçlerin Güç Kaynakları	51
Tablo 5: 1960-1990 Yılları Arasında Dünya Gelir Dağılımı	61

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Avrupa Birliği’nin Dış Eylemlerinin Kavramsallaştırılması	168
Şekil 2: ODGP’nin Karar Alma Yapısı	191
Şekil 3: ODGP ve AGSP’ye İlişkin Bakanlar Konseyi İçindeki Yapılanma	192

GİRİŞ

Amerika ve Avrupa aynı tarihi, kültürü, siyasi ve ekonomik değerleri paylaşan iki ayrı kıtadır. Bugünkü Amerika’da yaşayan ulusların büyük bir kısmı, Batı Avrupa kökenlidir. Genellikle İspanyollar ve Portekizliler Güney Amerika kıtasına, İngilizler ve Fransızlar ise Kuzey Amerika kıtasına göç etmeyi tercih etmişlerdir¹. Tarihsel süreçte Avrupa Amerika ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu ilişkileri belirleyici faktör ise yukarıda belirtilen benzerliklerdir. Avrupa’daki teokrasiden, feodaliteden, monarşiden, din savaşlarından ve siyasal baskılardan kaçan bu insanlar, Avrupa’da baş gösteren siyasi krizlere alternatif olarak Avrupalı düşünürler tarafından geliştirilen, “Aydınlanma” olarak adlandırılan dönemin düşüncelerini de, Amerika’ya götürmüşlerdir. Özellikle Kuzey Amerika’nın doğusunda kurulan 13 koloninin “*Magna Carta*” geleneğinden gelmiş olması, önemli bir farktır ve bu fark sonraki dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) dış politikasını ve dünya politikasını etkileyecektir.

Bir başka ifade ile demokrasi kültüründen gelen bu insanlar, Avrupa’nın yüzlerce yıllık birikimi olan entelektüel değerleri ve teorik düşünceleri, kurdukları cumhuriyetle pratiğe geçirmişlerdir. Monarşi, teokrasi, feodalite gibi Orta Çağ Avrupa’sını anımsatan fenomenlerin yer almadığı bu siyasi yapı, sekülerizm, demokrasi, insan hakları gibi öğeler üzerine bina edilmişti. Böylece Aydınlanma Çağında Avrupa’da ortaya çıkan görüşler, Amerika’da filizlenmeye başlamıştır. Nitekim bu değerler, yazılı Anayasa’da da etkisini göstermiştir. Avrupa değerlerinin bir uzantısı olarak ortaya çıkan bu siyasi yapı, kısa bir süre sonra Avrupa siyasal sistemlerini etkilemeye başlayacaktır. Özellikle Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerika’da bulunan Fransız askerlerinin bu ülkedeki “*demokratik*” gelişmelerden etkilendiklerini hatırlatmakta yarar var. Bu gelişmeler, Avrupa’daki devrim hareketlerini körüklemiştir. Bu yeni Cumhuriyet ayrıca, Amerika kıtasındaki Avrupa

---

¹ Kıtanın kuzeyine yerleşenler, diğerlerinden farklı olarak yanlarına ailelerini de almışlar ve yerli halka karışmamaya özen göstermişlerdir. Böylece kıtanın güneyinde melez ırklar oluşurken, kuzeydeki Avrupalılar ırklarının “saf”lıklarını, dolayısıyla siyasi ve kültürel benliklerini koruyabilmişlerdir. Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918’e Kadar**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, 7. Baskı s. 137.

kolonilerini de bağımsızlığa teşvik ederek, Avrupalıların emperyal güçlerini kırmaya başlamıştır.

Bağımsızlığın kazanılmasından kısa bir süre sonra dış politikasını belirleyen ABD yönetimi, eski dünya ile kendilerini ayıran doğal bariyerlerin (iki okyanus) güvenliklerini sağladığı inancından hareketle, tercihini “tarafsızlık” yönünde kullanmayı uygun görmüştür². ABD’li yetkililerin belirlediği tarafsızlık aslında, halen Amerika kıtasında sömürgeleri bulunan Avrupalılara yönelik idi. Dış politika kodlarını Avrupa diplomasisine karşı mesafeli kalmak olarak belirleyen ABD yönetimi, bu tarafsızlığını Avrupalılara sorunlu bir süreç sonunda kabul ettirebilmiştir³.

Napolyon savaşlarından sonra Rusya’nın girişimleri sonucu Avrupalı güçlerin kutsal ittifak aracılığıyla Amerika kıtasına girme çabalarının İngiltere tarafından engellendiği dönemde, bu tarihe kadar diplomatik temayül olarak sürdürülen tarafsızlık siyaseti, ABD tarafından bir dış politika doktrini haline getirilmiştir. Böylece İngiltere’nin Avrupalı emperyal güçleri durdurduğu bir dönemde, yaklaşık 150 yıl boyunca ABD dış politikasına damgasını vuracak olan Monroe Doktrini ilan edilmiştir⁴. Monroe Doktrini her ne kadar özelde İspanyol sömürgeleriyle ilgilenen

---

² İlk başkan George Washington, yayınladığı veda mesajında ABD dış politikasının kalıcı ittifaklar ve belirsizlikler yerine tarafsızlık zemininde şekillendirilmesini, ancak diğer ülkelerle ticari ilişkilerin mümkün olduğunca artırılmasını önermiştir. Bkz. Jerel Rosati, **The Politics of United States Foreign Policy**, Hartcourt Brace College Publisher, Fortworth, 1999, s.19, Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1975, 3. baskı. s. 357.

³ ABD’nin bağımsızlığını kazanmasından sonra Avrupa’da kaotik bir dönem başlamıştır. Kısaca belirtmek gerekirse bunlar: Fransız İhtilali, Napolyon Savaşları, Avrupa Ahengi, Amerika kıtasındaki kolonilerin bağımsızlık mücadelesine başlamaları ve Napolyon savaşlarından sonra Avrupa diplomasisinin Amerika’daki gelişmelere odaklanmasıdır. Napolyon savaşlarının devam ettiği dönemde, ABD tarafsız kalmış ve kıtaya ticaretini sürdürmeye çalışmıştır. Ancak bu siyaset İngiltere ve Fransa’yı rahatsız etmiş, önce İngiltere’yle tarafsızlık anlaşması imzalanmış (1794), daha sonra Fransa’yla savaşın eşiğine gelinmiş sonrasında bu ülke ile de benzeri bir anlaşma imzalanmıştır (1800). 1794 antlaşmasına rağmen 1812 yılında gerçekleşen bir savaş sonucunda tarafsızlık İngiltere’ye kabul ettirilmiştir. William H. Baugh, **United States Foreign Policy Making: Process, Problems and Prospects**, Hartcourt College Publishers, Forth Worth, Philadelphia, 2000, s. 59.

⁴ Başkan Monroe 2 Aralık 1823’te kongreye gönderdiği mesajla iki prensibe vurgu yapmıştır: “1- ABD, bağımsızlığını kazanmış olan Amerika kıtalarının Avrupa devletleri tarafından sömürgecilik konusu yapılmasına ve bu devletler tarafından her hangi bir şekilde kontrol altına alınmasına müsaade edemez ve bu hususta yapılan herhangi bir hareketi gayri dostane olarak karşılar. 2- ABD’nin Avrupa devletlerinin meseleleriyle hiçbir ilgisi yoktur ve bu meselelere karışmayacaktır. Fakat buna karşılık Avrupa devletleri de Amerika kıtalarının meselelerine karışamazlar”. Armaoğlu, **Siyasi Tarih...** a.g.e., s. 362.

bazı Avrupalı güçlere uyarı niteliği taşısa da, genelde Amerika kıtasındaki her türlü gelişmeye müdahale etmek isteyen Avrupalı devletlere yönelik idi⁵.

İzolasyonizm döneminde ABD önceliği, ulus inşa etme (iç savaş bunun bir parçasıdır), bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma, Kuzey Amerika kıtasında topraklarını genişletme, ekonomik ve teknolojik alt yapı kurma⁶ ve Kuzey Atlantik ve Akdeniz’de serbest ticaret yapabilme gibi konulara vermiştir. XIX. yüzyılın ortalarında Japon pazarını uluslararası ticarete açan ABD, aynı yüzyılın sonlarında Çin’de Avrupalı devletlerle karşı karşıya gelmiştir. Avrupalılar’ın Çin’i kendi aralarında etki alanlarına bölmeye giriştiklerinde ise ABD, Çin’in toprak bütünlüğünün korunması ve bütün taraflara eşit fırsat verilmesi ve serbest rekabeti öngören “*Açık Kapı*” politikasının uygulanmasında ısrar etmiştir⁷.

Şurası da belirtmelidir ki, bu dönemde başat güç olan İngiltere’nin savunduğu serbest ticaret ilkeleri ve İngiliz donanmasının denizlerdeki hâkimiyeti sayesinde ABD, ekonomik ve politik yükselişini sürdürmekteydi. Avrupalılarla 1898’de bir kez daha karşılaşan ABD, tarihinde dönüm noktası sayılabilecek bir başarıya imza atmış, Amerika kıtasındaki İspanyol sömürgelerine son vermiş, deniz aşırı işgallerde bulunmuş, Latin Amerika’da siyasi nüfuz kurmuş, Asya Pasifik’te önemli bir güç haline gelmiştir. İngiltere’nin başat güç konumunu kaybettiği bu

---

⁵ Bu dönem, her ne kadar izolasyonizm olarak adlandırılrsa da bu yaklaşıma birçok heteredoks itiraz gelmiştir. Rosati ABD dış politikasını izolasyonizm ve sonrası yerine, üç döneme ayırmaktadır: 1- Kıtasal dönem (1776-1860’lar), 2- Bölgesel dönem (1860’lar-1940’lar), 3- Küresel dönem (1940’lar...). Bu görüşe göre ABD hiçbir zaman dünya politikasından izole olmamıştır. İzolasyonizm ancak Avrupalı siyasi ilişkiler boyutunda gerçekleşmiştir. Zira ABD XIX. yüzyılın başına kadar topraklarını dört kat genişletmiş, dünya pazarının %25 ile etkin ticari ilişkiler kurmuş, deniz aşırı müdahalelerde bulunmuştur. İspanya Savaşına (1898) kadar Amerikan silahlı kuvvetleri ülke dışında 98 çatışmaya girmiştir. Bu tarihten II. Dünya Savaşına kadar geçen sürede ise 65 savaşa daha katılmıştır. 1798’den 1945 yılına kadar savaşız geçen sene yok gibidir. Bu savaşlar büyük ölçüde Amerika ve Asya kıtalarında yoğunlaşmıştır. Avrupa devletleri ile siyasi ilişkilerini düşük düzeyde tutan Amerika, kıta ile ekonomik ilişkilerini de aktif bir şekilde sürdürmüştür. İzolasyonizm, aslında ABD’nin, Avrupa devletleri ile siyasi ilişkilerini geliştirmeme veya Avrupa diplomasisine karşı mesafeli durma, şeklinde bir izolasyonizmdir. Rosati, a.g.e., ss. 16-19.

⁶ Bu dönemde ABD, tahıl üretiminin yanı sıra kömür, çelik, demiryolu gibi alanlarda muazzam ölçüde üretim yapmış, XX. yüzyılın başında ise en önemli ekonomik güç haline gelmiştir. Bkz. Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, 7.Baskı, ss. 283-290.

⁷ Mert Gökırmak, **Yeni Dünya Düzeni’nde AT-ABD Arası Güvenlik ve Dış Politika İlişkileri**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1994, s.39, Burak Gülbay, “Pax Britanica’dan Pax Amerika’ya”, der. Toktamış Ateş, **Kartallın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s.93.

tarihlerden, II. Dünya Savaşına kadar geçen dönemde Almanya, Japonya, Rusya ve ABD yükselen yeni güç odakları haline gelmişlerdir. ABD, bu dönemde İzolasyonizme devam etmekle beraber, Soğuk Savaş dönemine kadar Avrupa ve Asya’da dengeleri düzeltmek için iki kez daha savaşa girerek, inziva politikasını terk etmek zorunda kalmıştır⁸.

Avrupa’daki gelişmelere kayıtsız kalamayan ABD açısından bu savaşlara girişin en önemli nedeni Avrupa’daki Alman yükselişi idi. “*Pax Britanica*”dan sonra en önemli başat güç adayı olarak Almanya ve ABD ortaya çıkmıştı. I. Dünya Savaşı başladığında tarafsızlığını ilan eden ABD’nin en önemli endişesi Almanya karşısında İngiltere’nin pes etmesi ihtimali idi. Bu doğrultuda İngiltere ve müttefiklerine askeri malzeme temin ederek⁹ aslında savaşa girme koşullarını oluşturmuştu. Hatta savaş öncesinde Fas sorunuyla ilgili toplanan konferansa izolasyonizme rağmen ABD de katılmıştır.

I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla beraber Avrupa’da 1815’ten beri devam eden güç dengesi alt üst olurken, Wilson’un savaş sonrası düzen konusunda ilan ettiği 14 Nokta ile İngiliz- Fransız Bloğu’nun emperyal emelleri bu dönemde önemli bir dış politika farklılığı olarak ortaya çıkmıştır. Savaş sonrasında ABD, kıtasına son kez çekilirken meydana boş bulan Avrupalılar da, klasik emperyal politikalarını son defa uygulama imkânı bulmuşlardır. Ancak diplomatik farklılıklara rağmen ABD ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler gittikçe artmaktaydı. 1930 yılında ABD’de patlak veren Büyük Buhran’ın kısa bir süre sonra Avrupa devletlerini esaslı bir şekilde etkilemesi, ABD ve Avrupa’nın ekonomik alanda birbirlerine ne kadar bağımlı hale geldiğini göstermektedir.

İzolasyonizm döneminde ABD’nin ve Avrupa’nın dünyaya bakış farklılıkları, II. Dünya Savaşı sırasında yapılan konferanslarda da görülmüştür. Roosevelt’in sunduğu öncelikler ile Churchill’in beklentileri bu konu da, örnek olarak gösterilebilir. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD, uluslararası politika sahnesine süper güç olarak çıkarken, Avrupa yaklaşık 500 yıl boyunca sürdürdüğü dünya politikasının merkezi

---

⁸ Gökırmak, a.g.e., s.39.

⁹ Gülbay a.g.m., ss.110-104.

olma özelliğini kaybetmiştir. Böylece değişik periyotlarla İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın birbirlerine devrettikleri başat güç konumu ilk defa Batı Avrupa'nın dışındaki bölgelere kaymıştır. Nazi Almanya'sı sonrasında ABD için batı Avrupa'da her hangi bir rakip bulunmadığı gibi, tamamen yıkıntı halindeki müttefikler vardı. ABD'nin yeni rakibi ise kıtanın doğusundaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) idi. Avrupa ise tarihte ilk defa kıta dışındaki bir güce bağımlı hale gelmekte idi.

II. Dünya Savaşından sonra yeniden kıtasına dönmek isteyen ABD, Avrupalı müttefiklerinin ısrarları üzerine kıtanın güvenliğini üstlenmiştir. Batı Avrupa devletleri yaklaşık 50 yıl boyunca ABD'ye stratejik açıdan bağımlı hale gelmişlerdir. ABD'nin nükleer şemsiyesi altına sığınan bu devletlerin artık, ne kendi aralarında anlaşmazlığa düşecek durumları vardı, ne de deniz aşırı bölgelerde genişletecekleri kolonileri. Öncelikli hedef Sovyet tehdidine karşı kendi güvenliklerinin sağlanması idi¹⁰.

Soğuk Savaş boyunca ABD ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler, Kuzey Atlantik Barış Örgütü (NATO), Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Gelişmiş Yediler (G-7) gibi örgütler aracılığıyla çok yönlü ittifak ilişkileri zemininde sürdürülmüştür. Bunun dışında Washington, İngiltere, Batı Almanya ve Hollanda gibi devletler ile stratejik derinliği çok daha sağlam ikili ilişkiler kurmuştur. İttifak mentalitesinin dışında bazı dış politika farklılıkları ortaya çıkmışsa da, güvenlik sorunları, sağlam ve kalıcı ittifak ilişkileri ve ekonomik ve teknolojik bağımlılık gibi nedenler, bu farklılıkları manipüle etmeye yetmiştir¹¹.

Özellikle NATO'nun kurulması Sovyet tehdidine karşı önemli ölçüde caydırıcılığa neden olmuş, Batı Avrupa'da Berlin Krizi sonrasında önemli bir güvenlik sorunu yaşanmazken, Avrupa'da başlayan Soğuk Savaş dünyanın geri kalan bölgelerine yayılmıştır. NATO'dan önce batı Avrupa devletleri için Marshall planı

---

¹⁰ Robert Kagan, **Cennet ve Güç: Yeni Dünya Düzen'inde Amerika ve Avrupa**, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 26-27.

¹¹ Rajiv Nayan, "US-European Relations in the Post Cold War Era, **Strategic Analysis: a Monthly Journal of the IDSA**, April 2001, Vol. XXV, No: 1, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html erişim (08.03.2007).

adı altında mali yardım programları hazırlayan ABD, böylece Kuzey Atlantik ittifakının ve Batı Avrupa bütünleşme sürecinin doğmasına sebep olmuştur. Yapılan yardımların rasyonel bir şekilde kullanılması ve Avrupa'nın kendi ayakları üzerinde duran bir ekonomik yapıya kavuşması için Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) kurulmuştur¹².

Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa devletlerinin ekonomik güçlerini artırmasına paralel olarak ABD, bu devletlere NATO'nun kontrolünde askeri kapasitelerini artırmaları için baskı yapmaya başlamıştır. SSCB'nin nükleer güce başvurulmaksızın en azından Avrupa kıtasında durdurulması ve kollektif güvenlik konusunda ABD'nin harcamalarının azaltılması, Washington'un hedefi idi. Avrupalı ülkeler ise Soğuk Savaşın ilk yıllarında bunu karşılayacak ekonomik güçten yoksun idiler. Güvenliklerini ABD'nin nükleer gücüne havale eden Avrupalılar, önceliği ekonomik kalkınmaya vermişlerdir¹³. Özellikle “*detant*” (yumuşama) döneminde Batı Avrupalı devletler savunma konularına daha az önem vermişlerdir. Böylece, ABD'nin bu dönemde yükümlülükleri daha da artmıştır.

Ancak, Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından ayrılması ve Federal Almanya'nın “*Ostpolitik*”i (Doğu Politikası) izlemeye başlaması, ABD'nin AT üyesi devletler üzerindeki etkisinin nispeten aşınmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda NATO'nun oluşum sürecindeki nüfuz ilişkileri tersine dönmüştür¹⁴. Bu eğilim halen devam etmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Avrupalıların ABD'ye stratejik açıdan bağımlı oldukları Soğuk Savaş döneminde de ABD ve Batı Avrupalı müttefikleri arasında dış politika alanında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kısaca değinmek gerekirse bunların bazıları şunlardır: klasik emperyal hedefler doğrultusunda başlatılan Süveyş Krizi (1956) sonrasında ABD ile İngiltere ve Fransa arasında çıkan sürtüşme, Petrol Krizlerinden (1973–74) sonra ABD ve AT'nin Filistin sorununa farklı yaklaşımları

---

¹² Gökırmak, a.g.e., s.108.

¹³ Kagan a.g.e., ss. 27-28.

¹⁴ Gökırmak. a.g.e., ss. 109-110.

ve bunun Venedik Deklarasyonu ile (1980) belirginleşmesi, her iki aktörün anti-demokratik yönetimlere farklı yaklaşımları¹⁵.

Ancak Soğuk Savaş döneminde ortak Sovyet tehdidinin caydırıcılığı, bu farklılıkların Transatlantik ilişkilerde herhangi bir çatlağa dönüşmesine engel olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla beraber yaklaşık 50 yıl boyunca Transatlantik ilişkilerin sağlam bir ittifak zeminine oturmasına neden olan temel faktör de (bir başka ifadeyle ittifakın tutkalı) ortadan kalkmış oldu. SSCB'nin yokluğu her ne kadar liberalizmin mutlak zaferi olarak kutlandıysa da, Washington'daki yöneticilerin beyinlerinde, Transatlantik ilişkilerinin geleceği konusunda soru işaretleri oluşmaya başlamıştır. Konu stratejistler ve akademisyenler tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Ali L. Karaosmanoğlu'na göre ABD-Avrupa ilişkileri zayıflasa dahi kopma noktasına gelmeyecektir. Ancak, iç ve dış gelişmeler ABD'yi diğer bölgelere yönlendirecektir:

ABD'nin Avrupa'ya Soğuk Savaş yıllarında gösterdiği ilginin aynı şekilde devam edeceğini iddia etmek güçtür. Daha uzun bir süre Rusya, Amerika ve NATO'yu Orta Avrupa'da karşısına alacak yeterli güce ulaşamayacaktır. Buna mukabil, eski SSCB ülkelerinde ağırlığını göstermeye devam edecektir. Enerji kaynakları bakımından zengin bu bölgelere ABD ilgi göstermektedir. Ayrıca, bağımsızlığına kavuşan bu ülkelerin bağımsızlıklarının devamı ABD için önemlidir. Asya'daki gelişmeler de ABD'nin dikkatinin Avrupa'dan doğuya doğru kaymasına sebep olmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin gittikçe güçlenerek Japonya ve Tayvan üzerinde baskılarını artırması, Afganistan, Güney Asya, Orta Doğu ve Basra Körfezi, Kuzey Afrika gibi bölgelerde

---

¹⁵Tarihsel süreçte Transatlantik ilişkilerde ortaya çıkan pürüzler için bkz. Charles A. Kupchan, "Unraveling of the Atlantic Order: Historical Breakpoints in US-European Relations," **Institute of European Studies** (University of California Berkeley), Year: 2006, Paper: 060414, <http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1061&context=ies> erişim (07.12.2007), Soğuk Savaş döneminde ABD ve AB dış politikalarında ortaya çıkan bir başka farklılık ise antidemokratik gelişmelere yönelik farklı yaklaşımlardır. Özellikle Reagan döneminde ABD, her türlü anti sosyalist yönetime destek vermiş, bu bağlamda Latin Amerika'daki diktatörlükleri desteklemiştir. AT ise mali yardımlar ve liberalizmin teşviki şeklinde bir anti sosyalist politika takip etmiştir. Bu bağlamda ülkemizde 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahaleye, ABD'nin her hangi bir tepki vermemesine karşılık, AT'nin gösterdiği sert tepki, bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Şaban H. Çalış, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, ss. 205-216, Mehmet Ali Birand, **31 Temmuz 1959'dan 17 Aralık 2004'e, Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, 12. Baskı, ss. 295-318, Atila Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", der. Atila Eralp, **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 99-100.

*terörizmin (destek bulması) kitle imha silahları, nükleer silahlarının (yayılması) gibi (olaylar) ABD'yi rahatsız eden gelişmelerdir*¹⁶.

SSCB'nin dağılmasıyla beraber ABD'nin Avrasya'da hâkim güç konumuna geldiğini iddia eden stratejist Brzezinski'ye göre, ABD'nin Transatlantik ittifaka verdiği önem devam etmektedir. Brzezinski ayrıca diğer bölgesel müttefiklerden farklı olarak Avrupalıların, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası stratejileri için daha fazla önem arzettiğini iddia etmektedir. Brzezinski'ye göre, ABD'nin Avrasya anakarasındaki hâkimiyeti de, bu stratejik ittifak sayesinde sürdürülebilecek ve Avrupa'nın ABD'ye bağımlılığı Soğuk Savaş sonrasında da devam edecektir:

Her şeyden önce Avrupa Amerika'nın Avrasya'daki temel jeopolitik direnek noktasıdır. Amerika'nın Avrupa'daki jeostratejik çıkarları çok büyüktür. Amerika'nın Japonya'yla olan bağlantılarının tersine, Atlantik ittifakı Amerika'nın siyasi etkisini ve askeri gücünü doğrudan Avrasya anakarasına yerleştirmektedir. Amerika-Avrupa ilişkilerinin bu aşamasında, müttefik Avrupalı uluslar halen ABD güvenlik korumasına büyük oranda bağımlıyken, Avrupa'daki herhangi bir genişleme ister istemez doğrudan ABD etkisinde bir genişleme olur. Bunun tersine, Atlantik ötesi yakın bağlar olmadan, Amerika'nın Avrasya'daki üstünlüğü çabucak solar gider. ABD'nin Atlantik Okyanusu'nu kontrolü, etkisini ve gücünü Avrasya'nın içlerine taşıma yeteneği ciddi biçimde sınırlanır.

*Ancak sorun bu anlamda gerçek Avrupalı Avrupa'nın var olmamasıdır. Bir vizyondur, kavramdır ve bir hedeftir ama halen bir gerçek değildir. Batı Avrupa hâlihazırda ortak pazardır, ama tek bir siyasi varlık olmaktan halen çok uzaktır. Siyasi bir Avrupa halen oluşmaktadır. Bosna'daki kriz, eğer halen ispata gereksinim duyanlar var idiyse, Avrupa'nın süregelen yokluğunun elem verici ispata olmuştur. Acı gerçek, Batı Avrupa'nın ve giderek Orta Avrupa'nın da, eski tebaaları ve sömürgeleri hatırlatır biçimde, Amerika'nın koruması altında olduğudur. Bu ne Amerika ne de Avrupa ulusları için sağlıklı bir durumdur*¹⁷.

Ancak belirtmek gerekir ki, Avrupalılar birçok açıdan ABD'nin diğer bölgesel müttefiklerinden farklıdır. Zira Avrupa dünyanın en eski uygarlıklarının ortaya çıktığı, bilim, felsefe ve teknoloji alanlarında ki ilerlemelerin gerçekleştiği, yüzyıllar boyunca ekonomik ve siyasal kurumsallaşmalarla dünyanın geri kalan

¹⁶Ali Karaosmanoğlu, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği: Avrupa Birliği ve NATO İlişkileri'nin Geleceği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s.69, aktaran Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği: NATO, AGİT, AGSP**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, ss. 256-257.

¹⁷Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, çev. Yelda Türedi, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 89-90.

bölgelerine model sunulduğu, hepsinden önemlisi son beş yüz yıl boyunca dünyanın idare edildiği kıtadır. Bu gerçeklerden hareket eden Arıboğan, şu soruyu sormaktadır:

Soğuk Savaşın muzafferini konumundaki batı dünyasındaki derin çatlak, yeni dönemin depremlerinin hangi fay hatlarında gerçekleşeceğini de belirgin bir biçimde göstermektedir. Temel sorun modern zamanların “emperyal cumhuriyeti” konumundaki ABD’nin, Avrupalılara yönelik yaklaşımını Alain Minc’in ifadesiyle “vassallarıyla sorunları olan süzeren ilişkisi biçiminde” sürdürüp sürdüremeyeceğidir. 1500’lerden bu yana uluslararası sistemi domine eden Avrupa güçleri, bir tek yüzyıl içerisinde, imparatorluk konumlarını ve dünya sathında yayılan sömürge topraklarını yitirselere bile, acaba kimliklerini ve kendi dünya algılayışlarını da kaybederek, süzerenlerine tam itaat etmeyi kabullenebilecekler midir? Helenlerin, Romalıların binlerce yıllık torunları, kendi bağrılarından çıkıp da, daha 250 yaşına gelmeden bir dünya imparatorluğu kurmaya çalışan yeni yetme Amerikalıların bu yeni politik kültürüne teslim mi olacaklardır?¹⁸.

Arıboğan’ın sorgulamalarının dışında da, ABD ve AB dış politikalarının ayrışmasının geçerli nedenler vardır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında imarına girilen dünya düzeni konusunda her iki aktörün önceliğinin farklı olması bunun başlıca nedenidir. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber, ABD’nin Avrupa’daki varlık gerekçesi de ortadan kalkmıştır. Bütün Avrupalı devletler olmasa bile Fransa ve Almanya’nın başını çektikleri federalistler olarak adlandırılan grup, ABD’ye bağımlılık yerine kıtanın geleceğini Avrupa entegrasyonunun derinleştirilmesinde görmektedir. İngiltere’nin başını çektiği grup ise Transatlantik ilişkilere önem vermektedir. Özellikle Maastricht Antlaşmasıyla yakalanan bütünleşme süreci bu iki grup arasında çıkan görüş ayrılıkları yüzünden kesintiye uğramaktadır. Federalistler AB’yi küresel güç dengesinde bağımsız hareket eden etkin bir kutba dönüştürmek istemektedir. Transatlantik ilişkilere ağırlık veren grup ise AB’nin bahsedilen konuma yükselmesine engel olmaya çalışmaktadır. Yine de siyasal bütünleşme sürecinde önemli adımlar atılmıştır.

---

¹⁸ Deniz Ülke Arıboğan, “Güvenliksiz Barıştan Barışsız Güvenliğe”, der. Toktamış Ateş, **Kartalm Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 56-57.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin dönüşüm geçirdiği on yıllık dönem boyunca Balkanlarda yaşanan krizler, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Clinton yönetiminin uyguladığı çok yönlülük ve AB'nin entegrasyon sürecine ağırlık vermesi gibi nedenlerden dolayı, Transatlantik ilişkilerde çatlak olarak değerlendirilebilecek herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak 11 Eylül sonrasında ABD'nin tek taraflılık doğrultusunda giriştiği eylemler, ABD ve AB ilişkilerinin artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi sürdürülemeyeceğini göstermiştir. Her iki aktörün güvenlik, çevre, enerji, terörizm, demokrasinin yaygınlaştırılması, insan hakları, uluslararası hukuka ilişkin gelişmeler, haydut devletler gibi birçok konuya bakışları farklılık içermektedir. Kagan'a göre:

Avrupalıların ve Amerikalıların aynı dünya görüşünü paylaştıklarını ve hatta aynı dünyada yaşadıklarını düşünmekten vazgeçmemizin zamanı gelmiştir. Güçle ilgili her konuda –gücün etkisi, gücün ahlaki ve gücün arzulanırlığı– Amerikan ve Avrupalı bakış açıları son derece farklıdır. Avrupa güce arkasını dönmektedir. Gücün ötesine geçerek kanunlarla, kurallarla, ulusal sınırları aşan pazarlıklarla ve işbirliğiyle örülmüş, kendine yeten bir dünyaya adım atmaktadır. Tarih sonrası bir barış ve refah cennetine girerken, Immanuel Kant'ın “sürekli barış”ını gerçekleştirmektedir. Bu arada, Birleşik Devletler tarihte sıkışıp kalmış halde, uluslararası kanunların ve kuralların artık güvenilmez olduğu, gerçek güvenlik, savunma ve liberal düzenin hala mülkiyete ve askeri haklara dayandığı anarşik ve Hobbesian dünyasında dolanmaktadır. Bugün önemli stratejik ve uluslararası sorunlarda Amerikalıların Mars'tan ve Avrupalıların Venüs'ten geliyor olmasının nedeni budur: Hemfikir oldukları noktalar giderek azalmaktadır ve her geçen gün birbirlerini biraz daha az anlamaktadırlar. Üstelik bu durum hiç de geçici değildir; yani Amerika'daki bir seçime ya da kötü bir olaya dayanmamaktadır. Transatlantik bölünmenin nedenleri derin, uzun sürede gelişmiş ve muhtemelen devamlılığını koruyacak şeylerdir. Ulusal öncelikleri belirlemek, tehditleri tanımlamak, sorunları incelemek, dış politika ve savunma politikalarını biçimlendirmek söz konusu olduğunda, Birleşik Devletler ve Avrupa'nın yöntemleri ve anlayışları çok farklıdır¹⁹.

Bakış açılarındaki bu farklılıklara rağmen, 11 Eylül saldırılarının oluşturduğu psikolojik ortamda, Afganistan'ın işgaline Avrupalı müttefiklerden itiraz gelmemiştir. Ancak yüzyıllar boyunca yaşamış olduğu savaşıardan ders çıkararak, liberal yeni bir dünyanın imarına girişmiş olan Avrupa ile dış politika kodlarını güç

---

¹⁹ Kagan, a.g.e., ss. 11-12.

ve çıkar temelinde şekillendiren realist yeni muhafazakârların ABD'sinin girişecekleri ikinci bir işgal hareketi, Kissinger'in tabiri ile Transatlantik ilişkilerde “son 50 yılın en önemli çatlağının oluşmasına” neden olacaktır. ABD'nin 2002'de yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi (NSS) ve Avrupa'nın 2003'te yayınladığı Avrupa Güvenlik Stratejisi (ESS) belgeleri her iki aktörün nasıl bir dünya düzeni tasarımında olduklarını ve dış ve güvenlik politikalarında belirginleşen temel farklılıkları ortaya koyma açısından yeterlidir.

Önleyici savaş ve önceden saldırı stratejileri doğrultusunda Orta Doğu'da ABD'nin girişeceği eylemleri meşrulaştırmak için dönemin ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in kullandığı: “*Kanutların yokluğu (teröristlerde) Kitle İmha Silahları'nın (KİS) yokluğu anlamına gelmemektedir.*”²⁰ ifadesi ile Irak'a yapılacak müdahaleye karşı çıkan, dönemin Fransa Dış İşleri Bakanı Dominique de Villepin'in kullandığı “*Biz (Fransa) bir idealin muhafızlarıyız, vicdanın muhafızlarıyız*”²¹. “*Bir devletin tek başına dünya düzenini sağlayamayacağına ve çok kutuplu bir dünyanın gerekliliğine inanıyoruz*”²² gibi ifadeler, Soğuk Savaş sonrası dünya düzenine hangi pencereleden bakıldığını berrak bir şekilde ortaya koyması açısından yeterlidir. Nitekim ABD, imarına giriştiği düzeni eylemleriyle sağlama almaya çalıştığı bir sırada kendisine muhalefet eden Avrupalı müttefiklerini, dönemin Savunma Bakanı Donaldin Rumsfeldin ifadesiyle “*Yaşlı Avrupa*” olarak nitelendirilmekte gecikmemiştir. ABD ve AB dış politikaları karşılaştırılırken adeta bir kavram dikatomisi ortaya çıkmaktadır. ABD ve AB politikaları hakkında, Marslı-Venüslü, tek taraflı-çok yönlü, askeri güç-ticari güç, savaş gücü-uygar güç, gibi zıt kavramlar kullanılmaktadır²³. Kagan, özellikle ABD'nin tek taraflı politikalarının AB'nin çok yönlülük stratejisi ile tezat oluşturduğunu iddia etmektedir:

---

²⁰ G. John Ikenberry, “America's Imperial Ambition”, der. G. John Ikenberry, **American Foreign Policy: Theoretical Essays**, Pearson Longman, New York, Boston, 2005, 5. Baskı, s. 569.

²¹ Ahmet K. Han, “Taraftasız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplotu ve Bush Doktrini,” der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 123.

²² Arıboğan, a.g.m., s. 58.

²³ Michael Smith, “Normative Power Europe and the Case for Goliath: The EU, the US and the Pursuit of the Good World”, www.allacademic.com/meta/p252315_index.html-34k erişim (12.05.2008) s. 2.

Bugün Avrupalıları ve Amerikalıları ayıran en önemli şeylerden biri, orman kanunlarıyla mantık kanunları arasında insanlığın nerede durduğuna dair felsefi ve hatta ruhsal fikir ayrılığıdır. Amerikalılar, Kantçı hayali gerçekleştirmeye çok yakın olduğumuza Avrupalılar kadar inanmamaktadırlar...²⁴

Amerikalılar idealisttir. Bazı açılardan, Avrupalılardan daha idealist oldukları bile söylenebilir. Ama güç olmadan idealleri yaymak konusunda deneyimli değillerdir. Başarılı ulusüstü yönetimde hiçbir deneyimleri yoktur; kurumlara yönlendirmelerini sağlamak üzere çok az deneyimleri vardır ama bunu yapmayı en az Avrupalılar kadar onlar da istemektedirler; gücün ötesine geçmeleri için ise çok daha az deneyimleri vardır²⁵.

Şu nokta da belirtilmelidir ki II. Körfez Savaşı yalnızca Transatlantik ilişkileri tahrip etmemiş, ayrıca siyasal bütünleşme sürecinde olan AB üyesi devletleri de karşı karşıya getirmiştir. Fransa ve Almanya'nın başını çektiği federalistler harekâta karşı çıkarken, İngiltere ve Danimarka'nın başını çektiği grup ABD'ye destek vermiştir. Bunun yanı sıra bir grup ülkenin de tarafsız kaldığı göz önüne alınırsa, kriz AB'yi adeta üçe bölmüştür denebilir. Transatlantik ilişkilerde oluşan çatlak uluslararası güç dengesini, birkaç yıl öncesinde tahmin edilemez biçimde değiştirmiştir. Kriz sırasında İngiliz-Amerikan bloğu, karşısında Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile beraber Almanya ve Fransa'yı bulmuştur. İlişkilerde yaşanan sarsıntı, savaş sonrasında da devam etmiş, ABD "yaşlı Avrupa"nın yerini, Füze Kalkanı Projesi yerleştirdiği Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nden oluşan yeni müttefiklerle doldurmaya başlamıştır²⁶.

Çalışmanın temel iddiası ABD-AB dış politikalarındaki farklılıkların 11 Eylül sonrasında **belirmediği**, ancak **belirginleştiğidir**. Bize göre yukarıda değinilen gelişmeler, aniden ortaya çıkmamış, bunların temelleri 1990'lı yıllarda atılmıştır. Zira çok yönlülük stratejisi doğrultusunda bir dış politika sürdürüldüğü Clinton döneminde bile liberal değerleri yaygınlaştırmaya çalışan AB'nin mentalitesine zıt bir dizi eylem, tek taraflı bir şekilde ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Kısaca değinmek gerekirse; ABD'nin ABM (Anti Balistik Misilse-Füze Savar Füze)

²⁴ Kagan, a.g.e., s. 115.

²⁵ Kagan, a.g.e., s. 119.

²⁶ Marcin Zaborowski, Kerry Longhust, "America's Protege in the East? The Emergence of Poland as a Regional Leader," **International Affairs**, 5, (2003), s.1009.

Antlaşmasından çekilmesi, Çevreyle ilgili Korfu'da yapılan toplantıyı terk etmesi, Kyoto Protokolü ve Uluslararası Ceza Mahkemeleri sözleşmesini, Ottawa Konvansiyonunu ve Kapsamlı Nükleer Denemelerinin Yasaklanması Antlaşmasını onaylamaması, Uluslararası Ceza Mahkemeleri tarafından ABD askerleri için başlatılan soruşturmaların durdurulması için müttefiklere baskı yapması, 1993'den itibaren dünya nüfusunun % 40'ını oluşturan 35 ülkeye ekonomik yaptırım uygulama tehdidinde bulunması ve bir kısmına uygulaması²⁷, 1998 yılında Güvenlik Konseyi kararına ihtiyaç duymadan Irak'ı bombalaması, bunlardan bazılarıdır.

Dolayısıyla çalışmada, SSCB sonrasında Yeni Dünya Düzeninin şekillendirilmeye başlandığı 1991 ve 2001 yılları arasındaki, ABD ve AB dış politikalarının temel yönelimleri bağlamında, ortaya çıkan farklılıklar, ikili ilişkiler çerçevesinde analiz edilecektir. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Avrupalı dostlarıyla ilişkilerini geliştirmesi şüphesiz çıkarıdır. Ancak, Avrupalılar tercihlerini ne yönde kullanmaya başlamışlardı. ABD'nin himayesinde birincil müttefik olmaya devam mı edeceklerdi? Yoksa küresel güç dengesinde, ABD'yi dengeleyebilen bağımsız bir kutup olarak mı rol alacaklardı? Çalışma, özellikle bu sorulara ışık tutmaya çalışmaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Soğuk Savaş sonrası oluşan Yeni Dünya Düzeni analiz edilmektedir. Bu bölümde, I. Körfez Savaşı ile başlayan “düzen” ümitleri, yeni uluslararası sistemin yapısı hakkında başlayan tartışmalar, ulus devletin yeni konumu, insani müdahaleler ve yeni uluslararası güvenlik sorunları gibi konular analiz edilecektir.

İkinci Bölümde; Yeni Dünya Düzeni'nde ABD dış politikası ana hatları ile incelenecektir. Öncelikle ABD'nin küresel ölçekte dış politika izlemeye başladığı Soğuk Savaş döneminde uyguladığı politikalar, ilan ettiği doktrinler bağlamında

---

²⁷ Ralph G. Carter, “Leadership at Risk: The Perils of Unilateralism”, **PS : Political Science and Politics**, Vol: 36, No:1, (January 2003), s. 17, Susanne Soederberg, “The War on Terrorism and American Empire: Emerging Developing Agendas”, der. Alejendica Colab, Richard Saull, **The War on Terror and the American Empire After the Cold War**, Routledge Taylor Francis Group, London, 2006, s. 165.

kısaca ele alınacak, daha sonra Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikasının yönelimleri, öncelik verilen politikalar dönemselsel olarak analiz edilecektir.

Üçüncü bölümde ise; Soğuk Savaş sonrası AB'nin siyasi öncelikleri irdelenecektir. Şüphesiz bu politikaların en önemlisi siyasal bütünleşme doğrultusunda ortak dış ve güvenlik politikası konularında kat edilen mesafedir. Öncelikle bu alanda kaydedilen gelişmeler incelenecek, daha sonra AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası bağlamında, öncelik verdiği bölgelere yönelik uyguladığı politikalar analiz edilecektir.

Dördüncü bölümde ise; ABD ve AB'nin 1991 ve 2001 yılları arasında takip ettikleri dış politikalar ikili ilişkilere etkisi bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Öncelikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Transatlantik ilişkilerin genel yapısı ve bu dönemde ortaya çıkan dış politika farklılıkları incelenecek, daha sonra anlaşmazlığın ortaya çıktığı konular, güvenlikle ilgili olanlar ağırlıklı olmak üzere, karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ DÜNYA DÜZENİ: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. YENİ DÜNYA DÜZENİ

1985 yılında Michael Gorbachev'in SSCB Komünist Partisi genel sekreterliğine seçilmesi ile beraber uygulamaya koyduğu Glastnost (*şeffaflık*) ve Prestroyka (*yeniden yapılanma*) politikaları, yeni bir dönemin başlangıcının sinyallerini vermiştir. SSCB'de yaşanan rejim değişikliği ve Federasyonun dağılmasıyla beraber yakın tarihte uluslararası ilişkilerde önemli bir kırılma da gerçekleşmiş oldu. Bu kırılma “*nispeten ani, kısa bir zaman sürecinde önceden tahmin edilmesi pek mümkün olmayan bir biçimde ortaya çıktığından diğer değişikliklere oranla daha etkileyici daha sansasyonel bir nitelik taşımaktadır*”²⁸.

I. Dünya Savaşı ve Bolşevik İhtilali nasıl siyasal anlamda nasıl XX. Yüzyılın başlangıcına damgasını vurmuşsa, SSCB'nin çözülmesi de bu anlamda yüzyılın sonunu simgelemektedir. Nitekim Kadife Devrimlerin Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerini (ODAÜ) sardığı ve Berlin Duvarı'nın yıkılarak iki Almanya'nın birleştiği dönemde, dünya kamuoyu bu gelişmelere odaklanmışken, dönemin ABD Başkanı George Bush ABD dış politikasında “*çevrelemenin*” ötesinde “*yeni bir dönemin*” başladığını vurgulamıştı. Ancak 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra yaptığı konuşmalarda “*Yeni Dünya Düzeni*” kavramını kullanmıştır. Yeni Dünya Düzeni (YDD) aslında ilk defa ilan edilmemişti. Daha önce 14 Nokta ilan ederek I. Dünya Savaşı'na katılan Woodrow Willson ve II. Dünya Savaşı sırasında Birleşmiş Milletlerin kuruluşuna öncülük eden Franklin D. Roosevelt gibi ABD'nin eski Başkanları da yeni bir dünya düzeni tasarlamışlardı²⁹.

²⁸ Faruk Sönmezoglu, “Sunuş”, der. Sabahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, 3. Baskı, s. 10.

²⁹ Eric A. Miller, Steve A. Yetiv, “The New World Order in Theory and Practice: The Bush Administrations Worldview in Transition”, **Presidential Quarterly** 31, No: 1, March 2001, ss. 56-57.

I. Körfez Savaşı³⁰ öncesinde böyle bir kavramın kullanılması durumunda, kavram havada kalacaktı. Zira Soğuk Savaş sonrasında yeni bir düzen imarının hazırlığına girişmiş olan Washington için istikrarı bozucu bu işgal, henüz yolun başında önemli bir tehdit olduğu kadar, bir fırsat olarak da ortaya çıkmıştı. I. Körfez Krizi'nin devam ettiği 1990 Ağustos'undan Mart 1991'e kadar kavram, Başkan Bush tarafından tam 42 defa kullanılmıştır. Dönemin Savunma Bakanı Richard Cheney, kavramın kullanılış nedenini şöyle izah etmiştir: “*Öncelikle muhtemel askeri eylemin (Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması) söylemle desteklenmesi, ikincisi küresel enerji kaynaklarının kontrolü, üçüncüsü ise (eskisinden farklı) yeni bir düzenin tasarımı*”³¹. Yaklaşık bir yıl boyunca bu kadar sıklıkla kullanılan kavram, I. Körfez Savaşı sonrasında ABD yönetiminin siyasi literatüründen silinmiştir³². Ancak akademisyenler arasında Soğuk Savaş sonrası dönem için, YDD kavramı kullanılmıştır. Ayrıca kavram köklü tartışmalara neden olmuştur.

I. Körfez Savaşı'nda oluşturulan uluslararası koalisyon kuvvetleriyle Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması, SSCB'nin dağılması ve ODAÜ'lerde yaşanan siyasal dönüşüm şüphesiz batılı düşünürlerin iyimser yorumlarına neden olmuştur. Ancak şurası da belirtilmelidir ki, Soğuk Savaş sonrasında etnik çatışmalar, bölgesel istikrarsızlıklar, artan çevresel sorunlar gibi yeni tehdit unsurlarının ortaya çıkması ve 11 Eylül sonrasında gerçekleşen gelişmelerle beraber bu olumlu hava büyük ölçüde dağılmıştır. Ayrıca YDD hakkında ortaya atılan görüşlerin önemli bir kısmı da Sovyet sonrası dönem hakkında iyimser bir yaklaşım sergilememiştir. Hatta bir kavram olarak YDD, Habsburg Hanedanlığı için kullanılan Kutsal Roma İmparatorluğu'na benzetilebilir. Ortada ne kutsal bir şey vardı, ne Roma, ne de imparatorluk; Benzer şekilde belki de ne “yeni” bir şey vardı, ne de “düzen”. Realist ve liberal yaklaşımlar, kendi paradigmaları doğrultusunda dönemsel gelişmeler üzerinden genellemelere ulaşmaya çalışmışlardır. Buna ek olarak yapılan

---

³⁰ Çalışmada 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonrasında, ABD öncülüğünde Koalisyon Güçleri tarafından bu devletin Kuveyt'ten çıkarıldığı hareket I. Körfez Savaşı ve savaş öncesi ve sonrasında yaşanan kriz dönemi ise I. Körfez Krizi olarak adlandırılacaktır. 2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgali ise II. Körfez Savaşı olarak adlandırılacaktır.

³¹ Miller, Yetiv, a.g.m. ss. 57-59.

³² Başkan Bush yaptığı açıklamalarda dünyada özgürlük, refah ve demokrasi gibi unsurların hakim olacağı, savaşların azalacağı, barışın tesis edileceği ve haklının haksıza saygı duyacağı bir dünya düzeni vaad etmekteydi. Çalışmanın bu kısmında teorik tartışmalara yer verileceğinden Bush ve diğer devlet adamlarının yaptığı açıklamalar için bkz. İnfra alt başlık, 2.2.2.2.

çalışmaların, ortak kabul görmüş bilimsel bir paradigma doğrultusunda yapılmadığını belirtmekte yarar var. Çalışmaların bir kısmını aşırı genellemeci, öznel değer yargılarını yansıtan ve geleceğe yönelik tahmin odaklı olmaları yönüyle eleştirmek mümkündür. Kirk Patrick YDD diye bir şey olduğuna inanmazken³³, Waltz SSCB'nin dağılmasını mahalli nedenlere dayandırmaktadır. Clark, YDD hakkında yapılan çoğu çalışmaların aynı dar kalıpların bir uzantısı olarak kaldıklarından dolayı tüm Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzeni kapsayacak bir çerçeve ortaya konmadığını iddia etmiştir³⁴.

1.1.1. Yeni Dünya Düzeni'ne İlişkin Görüşler

YDD hakkındaki teorik tartışmalar I. Körfez Savaşı üzerinden başlamıştır. Özellikle Irak'ın Kuveyt'ten Birleşmiş Milletler (BM) şemsiyesi altında yapılan bir operasyonla çıkarılması, uluslararası hukuk ve ahlak kurallarının işleyeceği bir dünya düzeninin oluşmakta olduğu yönünde görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Nitekim I. Körfez Savaşı örneği göz önüne alındığında üç önemli husus öne çıkmaktadır.

1- (Uluslararası düzeni bozucu) Saldırmanın kontrol altına alınması: Saddam'ın Kuveyt'i işgali barışa karşı yapılmış bir eylemdi. Şayet bu durdurulmayacaksa kurulmaya çalışılan dünya düzeninin başından iflası anlamına gelmekteydi. Nitekim bu tarihten çıkarılacak bir dersti. Hitlerin zamanında durdurulmaması II. Dünya Savaşı gibi bir felakete neden olmuştu. Ayrıca Batı eksenli statüko ilk tehdit karşısında tepkisiz kalmamıştır. 2- Kollektif eylem: I. Körfez Savaşında ABD'nin tek taraflı müdahale etme imkânı varken bunu BM şemsiyesi altında yürütmesi, YDD'de BM'nin rolü hakkında ümitlenmelere neden olmuştur. Milletler Cemiyeti (MC) gibi BM kadük pozisyonda kalmayacak, uluslararası hukuka aykırı davranışın karşılığı uluslararası hukukun temsilcisi olan bu kurumun çatısı altında verilecekti. Böylece Soğuk Savaş boyunca işlevini icra

³³ Hıdır Göktaş, Metin Gülbay, **Soğuk Savaştan Sıcak Barışa: Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 41.

³⁴ Cem Karadeli, "Uluslararası Sistem: Tanımlar, Teoriler, Kurallar," der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 115-116.

edememiş olan bu kurum YDD'de canlılık kazanacaktı. 3- Büyük güçler arası işbirliği: Eskisinden farklı yeni bir dönemin başlangıcın en önemli delillerinden birisi büyük güçler (özellikle ABD ve SSCB) arasında işbirliğinin ortaya çıkmasıdır. Irak'la yakın ilişki içinde olan SSCB'nin, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin bu ülkeye müdahale etmesi durumunda vereceği tepki belliydi. Kriz sırasında SSCB, ABD ile yakınlaşma adına eski müttefikleriyle yollarını ayırmıştı. Glastnost ve Prestroyka ile başlayan yakınlaşma Baker ve Schewarnadze'nin kriz boyunca diyalog ve danışma içinde olmalarıyla sonuçlanmıştır. Kısaca I. Körfez Krizi sırasında ABD'nin yeni bir düzen imar ederken, diğer güçleri de hesaba katarak hareket edeceği yönünde bir kanaat oluşmuştu³⁵. I. Körfez Savaşı'nın bir başka özelliği de Soğuk Savaş döneminde rakip blokta bulunan Suriye gibi bazı devletlerin Irak karşıtı koalisyonunda yer alması ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) Güvenlik Konseyinde veto hakkını kullanmamasıydı.

Savaşın uluslararası hukuk ilkeleri ve adalet prensipleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi, uluslararası hukuk ve ahlak ilkelerinin yaşama geçilmesi yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yalnızca Saddam Kuveyt'ten çıkarılmamış, gelecekte de benzeri bir saldırı hazırlığında olan ülkelere gözdağı verilmiştir. Böylece bir ülkenin diğerini işgal edemeyeceği teyid edilmiştir. Diğer yandan bir devletin öncülüğünde işbirliği doğrultusunda ahlak kurallarının uluslararası politikada icrasının bu boyutta gerçekleştirilmesi, devletlerin ulusal çıkarlarıyla da tezat oluşturmadığını ortaya koymuştur. Uzun vadeli çıkarı olan devletler koalisyona katılmış, kısa vadeli çıkarı olan devletler ise bunun maliyetini üstlenmekle yetinmişlerdir³⁶.

Yukarıda değinilen görüşler, I. Körfez Savaşı örneğinden hareketle ahlak, adalet ve barış içeren bir düzenin tahayyülünü orta koyması açısından ilginçtir. Devletlerin ulusal çıkarları ile uluslararası hukuk ve ahlak prensiplerinin uyumlaştırılmasındaki güçlük, I. Körfez Savaşı'ndan hemen sonra patlak veren etnik çatışmalar ve bölgesel istikrarsızlıklara karşı gösterilen tepkisizlikle ortaya çıkmıştır.

---

³⁵ Miller, Yetiv, a.g.m., ss. 61-67.

³⁶ Steve Brinkoetter, "The Role of Ethics in Bush's New World Order", **Ethics & International Affairs**, Vol: 6, 1992, ss. 72-79.

Kegley Jr, Soğuk Savaş döneminde reel politika doğrultusunda yorumlanan dünya politikasının YDD’de hangi kuramla analiz edileceğini sorgulamaktadır. 1990’larda değişen uluslararası ortamla beraber devletlerin dış politikaları ne ölçüde ahlaki kurallar tarafından belirlenebilirdi? Bunun önündeki en önemli engellerden birisi, çok kültürlü küresel toplumda, farklı geleneklerde yetişen devlet adamlarının ortak bir diplomatik eylem gerçekleştirememeleriydi. Realistlere göndermede bulunan Kegley Jr, “ahlak”ın bu anlamda devletlerin eylemlerini meşrulaştırmak için kullanıldığını belirtmiştir³⁷. Ayrıca her ne kadar I. Körfez Savaşı’nda uluslararası işbirliği ortaya çıksa da, YDD’de güç mücadelesi ortadan kalkmamıştır. YDD hakkında olumlu havanın yaygın olduğu bir dönemde Michael J. Sandel: “*Soğuk Savaş’ın sona ermesinin süper güçler arasındaki rekabetin sona erdiği anlamına gelmediğini*” belirtmiştir³⁸. YDD hakkındaki tartışmalar, kabaca iyimser ve kötümser bakış açısı temelinde sınıflandırılmaktadır³⁹. Bu tasnifin arka planında realist ve liberal paradigma bulunmaktadır:

*Richard Nixon ve Henry Kissinger ekolünden gelen realistlere göre; dünya düzeni, gücün büyük devletler arasında dengeli bir biçimde dağılması neticesinde oluşmaktadır. Buna karşın, Woodrow Wilson ve Jimmy Carter gibi halklararası ilişkilere en az devletlerarası ilişkiler kadar önem veren liberaller, düzenin, uluslararası hukuk, demokrasi ve insan haklarını öngören daha derin değerlerden yükseleceğine inanmaktaydılar*⁴⁰.

YDD hakkında iyimser ve kötümser bakış açısını temsil eden, klasikleşmiş ve uluslararası politika teorisyenleri tarafından köklü tartışmalara neden olan iki zıt görüş, Samuel Huntington ve Francis Fukuyama tarafından ortaya atılmıştır. Francis

---

³⁷ Charles W. Kegley Jr., “The New Global Order: Power of Principle in a Pluralistic World”, **Ethics & International Affairs**, Vol: 6, 1992, ss. 22-25.

³⁸ Kegley, Jr., a.g.m., s. 27.

³⁹ Örneğin iyimser yaklaşan Amerikalı yazarlardan Bartley, yeni düzende ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceğini, bu doğrultuda demokrasi ve bireyin otonomisinin artmasına yönelik talebin artacağını, ayrıca otoriter rejimlerin yerel ve uluslararası muhalefet neticesinde yıkılacağını belirtmiştir. I. Körfez Savaşı sürecinde yaşanan saflaşmaları da İslam-Hıristiyanlık çatışması doğrultusunda yorumlamıştır. Jeff Haynes, “Religion”, der. Brian White, Richard Little, Michael Smith, **Issues In World Politics**, Palgrave, Macmillan, London, 2005, 3. baskı, s. 162. Mearsheimer ise Soğuk Savaş sonrasında eskiye geri döneceğini, dolayısıyla Avrupa’yı hiç de iyimser bir tablonun beklemediğini iddia etmiştir. John J. Mearsheimer, “Back to the Future”, **International Security**, Vol: 15, No: 1, Summer 1990, ss. 5-56.

⁴⁰ Joseph S. Nye, “What New World Order”, **Foreign Affairs**, Vol: 71, No: 2 (Spring 1992), s. 21, aktaran Mert Gökırmak, “Yeni Dünya Düzeni Kavramı ve Uluslararası Sistem”, der. Faruk Sönmezoglu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996, ss. 4-5.

Fukuyama “*Tarihin Sonu mu?*” adlı makalesi ve “*Tarihin Sonu ve Son İnsan*” adlı kitabında, Hegel’in metafizik görüşünden yola çıkarak beşeri ideolojilerin ve doktrinlerin tarihsel süreç içerisinde geçirdikleri evrime göndermede bulunmaktadır. Fukuyama Hegel’in 1806 Jena Savaşından sonra Fransız İhtilalinin siyasi ilkelerinin yaşama geçmeye başlaması üzerine tarihin sonunun geldiğini belirttiğinin altını çizerek, “*liberalizm*”in o tarihten itibaren dünyaya yayıldığını vurgulamaktadır. Fukuyama ayrıca, tarihin sonunun yalnızca Hegel tarafından değil, iki büyük Dünya Savaşı ve Soğuk Savaşa rağmen XX. Yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa’daki gelişmeler için (entegrasyon hareketleri) Kojeve tarafından da, ilan edildiğini belirtmiştir⁴¹. Ancak Fukuyama’ya göre tarih aslında, SSCB ve ODAÜ’lerde yaşanan ekonomik ve siyasi dönüşümle sona ermekteydi. Liberalizmin mutlak zaferi, diyalektik süreçte beşeri ideolojilerin ulaştıkları nihai sentez idi.

Belki de sadece Soğuk Savaş’ın ya da savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesi değil, fakat insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz. Bu, Foreign Affairs dergisinin her zaman yapageldiği uluslar arası olayların özetlerine bundan böyle sayfalarında yer vermeyeceği anlamına gelmektedir elbette ki. Zira liberalizmin zaferi, temelde düşünceler ya da bilinç alanında gerçekleşmiştir ve gerçek ya da maddi dünyada henüz bu zafer tamamlanmış değildir. Ancak, bunun, uzun vadede maddi dünyayı yönetecek olan idea olduğuna inanmak için, oldukça güçlü nedenler bulunmaktadır⁴².

Fukuyama’nın görüşlerine taban tabanı zıt sayılabilecek fakat YDD hakkında en az onunki kadar ses getiren bir başka bakış açısı Samuel Huntington tarafından geliştirilmiştir. “*Medeniyetler Çatışması*” adlı makalesinde dünyayı farklı coğrafi bölgelere bölerek inceleyen Huntington, Soğuk Savaş dönemindeki ideolojiler mücadelesinin artık sona erdiğini, bunun yerine YDD’de farklı uygarlıklar arasında çatışma başlayacağını iddia etmiştir:

Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler

⁴¹ Bkz. Francis Fukuyama, “Tarihin Sonu mu?”, çev. Yusuf Kaplan, der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, **Tarihin Sonu mu?**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003, 4. Baskı, ss. 22-49.

⁴² Fukuyama, a.g.m., s. 23.

dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak, fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek.

Medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde önemiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine Batı Konfüçyus, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri giriyor. Geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay kırıkları boyunca meydana gelecektir⁴³.

Avrupa'yı Balkan'lardan başlayıp Romanya ve Ukrayna üzerinden geçen bir hat ile ikiye bölen Huntington, bu çizginin kuzeyinde ve batısında feodalizm ve aydınlanma gibi tarihsel deneyimleri paylaşan, ekonomik olarak gelişmiş, Katolik-Protestan kültürüne mensup halkların yaşadığını; doğusunda ve güneyinde ise Ortodoksların ve Müslümanların yaşadığını, burada yaşayanların ekonomik olarak daha az gelişmiş olduklarını ve istikrarlı demokratik siyasal sistem kurmalarının olanaklı olmadığını belirtmektedir. Huntington'a göre:

Medeniyetlerin çatışması, böylelikle iki seviyede ortaya çıkar. Mikro seviyede, mücavir gruplar, medeniyetler arasındaki fay kırıklıkları boyunca, toprak ve birbirleri üzerinde kontrol kurmak için çok kere şiddetli biçimde mücadele ederler. Makro seviyede (ise) farklı medeniyetlere mensup devletler izafi bir askeri ve ekonomik üstünlük uğruna rekabet eder, milletlerarası müesseseler ve üçüncü taraflar üzerinden kontrol kurmak için mücadeleye girişir ve kendi hususi politik ve dini değerlerini rekabetçi bir anlayışla öne çıkarırlar. Medeniyetler arasındaki fay kırıkları, Soğuk Savaş'ın kriz ve kan dökme için flaş noktası olarak benimsediği siyasi ve ideolojik sınırlarla yer değiştiriyor. Soğuk Savaş Demir Perde, Avrupa'yı siyasi ve ideolojik olarak böldüğü zaman başladı; Demir Perde'nin son bulmasıyla nihayete erdi. İdeolojik bölünmesi ortadan kalktıkça, Avrupa'nın bir yandan Batı Hıristiyanlığı ve Ortodoks Hıristiyanlığı arasında, diğer yandan ise İslamla kendisi arasındaki kültürel bölünmesi yeniden ortaya çıktı. Batı Hıristiyanlığı 1500'lerdeki doğu sınırı, William Wallace'in teklif ettiği gibi, pekâlâ Avrupa'daki en mühim bölünme hattı olabilir... Avrupa'daki en mühim bölünme çizgisi olarak kültürün Kadife Perdesi (bu bölgedeki), yerini ideolojinin Demir Perdesine bırakmıştır. Yugoslavya'daki hadiselerin

⁴³ Samuel P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı ?", der. Murat Yılmaz, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, 10. Baskı, ss. 23-26.

gösterdiği gibi, bu sadece bir farklılık çizgisi değil aynı zamanda kanlı bir mücadele çizgisidir de⁴⁴.

Ancak YDD’de gerek Fukuyama’nın gerekse Huntington’un açıklamakta zorlandıkları gelişmeler ortaya çıkmıştır. Zira liberalizmin zaferi, toplumlar arasında süren mücadelelerin sonunu getirmemiştir. Mücadeleler eskiye benzer bir şekilde sürmektedir. Huntington’un görüşleri ise Hıristiyan Hırvatların Müslüman Boşnaklarla, Hıristiyan Sırlara karşı savaşmalarını, ayrıca Hıristiyan Amerikalıların, Müslüman Boşnak ve Kosovalıların, Hıristiyan Sırlara karşı korumalarını açıklamaktan uzaktır⁴⁵.

ABD yönetimine muhalefetiyle tanınan Noam Chomsky, Huntington’ın “kötümser” yaklaşımını paylaşmaktadır. Ancak Huntington’dan farklı olarak, Katolik Protestan bir merkezin, gizli üstün uygarlığına güven duyduğu izlenimini vermemektedir. Chomsky’ye göre ise:

Washington ve Londra’daki siyasi önderliklerin ülkelerinde yol açtıkları ekonomik ve toplumsal felaketlerle nasıl başa çıkacakları konusunda askeri güçlerini kötüye kullanmaktan başka hiçbir fikirleri yoktur. Sermaye basınının önerilerine uyararak, ülkelerini, zenginlere koruma satıp, onları Üçüncü Dünya tehditlerine karşı savunan ve hizmetleri karşılığında düzenli bir ödeme talep eden global bir mafya gibi çalışan kiralık asker devletleri haline getirebilirler. Körfezin petrol üreticilerinden akan servet, bu iki ülkeyi zenginleştirirken, Almanya ve Japonya’ya da; Sovyet imparatorluğunun dağılmasıyla kalan bölgeyi “Latin Amerikaştırmak” düşmektedir. Bu denklemde Üçüncü Dünya ekonomik önlemlerle, gerektiğinde de güç kullanımıyla kontrol edilecektir⁴⁶.

Dünya sistemini merkez, yarı çevre ve çevre ilişkileri doğrultusunda analiz eden⁴⁷ Immanuel Wallerstein, SSCB’nin dağılması gibi ABD’nin de gücünün eriyip gittiğini ve Kuzey ve Güney arasındaki uçurumun daha büyüdüğünü iddia etmiştir.

---

⁴⁴ Huntington, “Medeniyetler ...”, a.g.m., ss. 31-32.

⁴⁵ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, 3. Baskı, s. 134.

⁴⁶ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye – ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 310.

⁴⁷ Bu konuda bkz. Immanuel Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2005, 2. Baskı.

Wallerstein, Kuzey - Güney (merkez – çevre) çatışmasının, Doğu – Batı veya Batı – Batı çatışmasından farklı temele dayandığını öne sürmüştür⁴⁸. YDD’de Güney, Kuzeyin istikrarsızlaştırılmasına neden olacaktır. 1979 İran Devrimini çevrenin merkeze karşı bir başkaldırısı olarak değerlendiren Wallerstein, Batı merkezli sistemin ve değerlerin bu örnekte olduğu gibi çevredeki başkaldırıyla aşınacağını savunmuştur. I. Körfez Savaşı örneğinde olduğu gibi bölgesel krizlere müdahale, uzun vadede ABD’nin ekonomik ve siyasi gücünü aşındıracağını ve bu sürecin merkez ülkeleri arasındaki rekabeti hızlandıracağını belirtmiştir. Wallersteine göre, YDD’de Kuzey Güney ilişkilerinde öne çıkan bir başka husus da Güney’den Kuzey’e artarak devam eden illegal göç hareketleridir. Güneyli göçmenlerin ekonomik ve siyasi talepleri, kuzeyli yerlilerin aşırı sağcı ve göçmen karşıtı duruma dönüşmesiyle neden olacak, bu durum kuzeyde yerli ve göçmenler arasında kutuplaşma ve siyasi istikrarsızlıkla sonuçlanacaktır⁴⁹.

Wallerstein ayrıca Almanya ve Japonya’nın büyüyen güçlerine dikkat çekmekte, üçüncü dünyadaki devrimlere ve 68’deki sol hareketlere göndermede bulunmaktadır:

ABD-SSCB düzeni, dünya sistemindeki ABD hegemonyası tehdit edilmediği müddetçe işlerliğini korudu. Fakat hegemonyalar doğaları gereği kendi yıkımlarını da bağrırlarında büyütürler... ABD hegemonyasının yıkımına yol açan en önemli faktör şöyle özetlenebilir: Birincisi, Batı Avrupa ve Japonya, artan ekonomik güçleri sayesinde, ABD’nin ekonomik rakipleri haline geldiler ve siyasal bağımsızlıklarını kazandılar. İkincisi, birçok üçüncü dünya ülkesi, Yalta’da belirlenen kaderlerine baş kaldırdılar ve bu da Çin’de, Vietnam’da, Cezayir’de ve daha başka yerlerde devrimlerin patlamasına neden oldu...

1968’in hem ABD hegemonyasına karşı bir devrim olarak, hem de “Eski Sol’un reddedilmesi olarak oynadığı ikili rolü; bütün dünyada son derece örgütlü bir biçimde bastırılmasını; ‘Eski Sol’un ideolojik temellerinin sarsılmasında uzun vadede kaydettiği başarıyı ve günümüzde de dünya sistemini alttan alta tahrip etmeye devam eden bir akım olarak varlığını sürdürmesini, ABD’nin önce Nikson/Ford/Carter dönemlerindeki alttan alan tutumuyla, sonra Reagan dönemindeki maçoluğuyla- ekonomik gerileyişini durdurma çabalarına ve her iki taktiğin de gerilemenin hızını

⁴⁸ Bostanoğlu, a.g.e., ss. 310-311.

⁴⁹ Immanuel Wallerstein, “The World System After the Cold War”, **Journal of Peace Research**, Vol: 30, No: 1, 1993, ss. 5-6.

kesmekten başka bir işe yaramadığına, başka yazılarımda değinmekteyim.

Nihayet, ABD'nin gücü, artık hiçbir şüpheye yer vermeyecek biçimde eridiğinde, SSCB'nin, Pax Americana'nın yıkımları arasından kendisinin (ya da en azından Rusya'nın) büyük güç statüsünü kurtarmak için Gorbaçov'un perestroyka ve glasnostunun tehlikeli sularına açılmaktan başka çaresi kalmadı⁵⁰.

Büyük çöküş (Grand Failure) adlı eserinde önemli öngörülerde bulunan Zbigniew Brzezinski yükselen uluslararası toplum bilincine ve Avrasya'da çıkabilecek istikrarsızlıklara işaret etmektedir:

Şu anda Amerikan kültüründe "baştan çıkarıcı bolluğun" getirdiği zayıflıklar bir eğilim olarak belirmeye başlamıştır. Kendi kendini memnun etme duygusunun kendi başına bir sonuç olmasını engelleyecek bir ahlaki kriterin yeni bir odak olarak ortaya çıkmaması halinde, şu anda herhangi bir rekabet olmasa bile Amerikan egemenliğinin sürmesi mümkün değildir. Her ne kadar karşılıklı dayanışma içeren küresel bir politik işlemler süreci başlamışsa da, ekonomik gücüne karşın kültürel nedenlerden kaynaklanan zayıflıklarından dolayı Amerika'nın bu politika içinde etkin bir küresel otorite sağlayamaması, küresel anlamda istikrarsızlığın yoğunlaşmasına neden olabilir. Jeopolitik açıdan bakıldığında bu olgu Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Avrasya'da bölgesel karışıklıkların yoğunlaşması ile açıklanabilir. Kitleli imha silahlarının üretimi bu olguyu daha da tehlikeli hale getiriyor. Demokrasi taleplerinin göz ardı edilmesi ve bin yıllık demagogilerden medet umulması halinde eski komünist ülkeleri arasındaki çelişkiler keskinleşebilir. Zengin ülkelere karşı belki de Çin'in önderlik edeceği yeni bir yoksul ülkeler koalisyonu ortaya çıkabilir⁵¹.

Kaufman ise YDD'deki yapısal dönüşümü ve bunun sonuçlarını reel politik, ekonomik sistem, kimlik değişimi ve yeni sosyal teknoloji gibi hususlar çerçevesinde analiz etmektedir. Reel politik doğrultusunda nükleer silahların yayılarak, nükleer çok kutupluluğa dönüştüğü günümüz dünyasında iyimser ve kötümser iki sonuç söz konusudur; Barışçıl nükleer denge veya kitleli ölümlerin gerçekleştiği hegemonya savaşları. Ekonomik sistemlerde meydana gelen değişim sonucunda ise dünyada ekonomik entegrasyonun gerçekleşmesi ve refahın küresel ölçekte yaygınlaşması

⁵⁰ Göktaş, Gülbay, a.g.e., ss. 44-45.

⁵¹ Zbigniew Brzezinski, **Kontrol dan Çıkış Dünya (Yirmibirinci Yüzyılın Arifesinde Dünya Çapında Karmaşa)**, çev. Haluk Menemencioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1996, 2. Baskı, s. XI.

veya küresel ölçekte artan ekonomik eşitsizlikten dolayı dünya ekonomisinin çökmesi söz konusudur. Kimlik değişimi ise liberal ideoloji veya din temelli kültürler ve etnik milliyetçilik gibi sonuçları doğurabilir. Bu durumda da liberal barış veya uygarlıklar çatışması veya ayrılıkçı savaşlar ortaya çıkacaktır. Demokratikleşme, uluslararası kurumlar ve devletin rolündeki azalmayı, yeni sosyal teknoloji olarak adlandıran Kaufman, bu durumun demokratik barış, uluslararası işbirliği veya terörizmle sonuçlanabileceğini belirtmiştir⁵².

Modelski ve Thompson, YDD'ye iyimser bakışlarıyla öne çıkmaktadır. Barış, refah ve demokrasinin egemen olduğu bir düzenin doğmakta olduğunu iddia etmişlerdir. Modelski ve Thompsona göre yaşanan sosyal evrim sürecinin temel parametrelerini demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelik oluşturmaktadır. Her ne kadar barış ve istikrar için bazı tehlikeler devam etse de, dünya daha fazla refah ve düzene kavuşacaktır. Tarihsel süreçten hareketle piyasa ekonomilerinin rakiplerini yendiğini belirten Modelski ve Thompsona göre, piyasa ekonomisi sayesinde icad edilen sosyal teknolojilerle, küresel yönetim ve demokrasi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Dünya kamuoyundaki yönelim de bunu desteklemektedir.

Modelski ve Thompson ABD'nin mevcut (ekonomik) pozisyonunu koruyacağını, hatta küreselleşme, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle beraber ABD'nin rakipleri karşısında elinin güçleneceğini iddia etmişlerdir. Şüphesiz dünya üzerindeki ayrışma daha da artacaktır. Ancak bu ayrışma, demokratikleşmeden ziyade, Yugoslavya örneğinde olduğu gibi bünyesinde birçok etnik unsuru barındıran devletlerin ekonomik sorunlarla başa çıkamaması yüzünden gerçekleşecektir. Ayrıca demokratikleşme, ekonomik küreselleşme ve dünya genelinde eğitim düzeyinin artması gibi nedenler yüzünden, ülkeler izolasyonizm yerine uluslararası sistemle işbirliğine gideceklerdir. Modelski ve Thompson uluslararası güvenlik konusunda da iyimser görüşler sunmuşlardır. YDD'nin karşılaştığı, nükleer silahlanma, çevresel kirlenme gibi sorunlar ile

---

⁵² Stuart J. Kaufman, "Approaches to Global Politics in the Twenty-First Century: A Review Essay", **International Studies Association**, Blackwell Publishers, Madlen, 1999, s. 198.

mücadele büyük güçler arasında kurulacak işbirliği ve küresel yönetim sayesinde oluşturulacak olan etkin mekanizmalar aracılığıyla yürütülecektir⁵³.

Benjamin Barber YDD'de uluslararası düzenin belirleyici ögesinin artık devletlerarası güç mücadelesinden değil, küresel yeni bölünmelerden kaynaklanacağını öne sürmüştür. Barber, “*Cihad McDünyaya Karşı: Küreselcilik ve Kabilecilik Dünyayı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*” başlıklı makalesinde dünyanın karşı karşıya kaldığı iki gelişmeden söz etmekte ve bu iki gelişmenin de tehlikeli sonuçlar doğuracağına işaret etmektedir:

Bana asıl ilginç gelen, Cihad ve McDünya değil, aralarındaki ilişkilerdir. Her ikisinin zıt güçleri arasında ezilen dünya kontrolden çıkmaya başlamıştır. Ortak iradenin ve demokrasi olarak adlandırdığımız, insanların hukukun rehberliği altında bilinçli ve kollektif kontrolünün olmadığı bir anarşinin, Cihad ve McDünyanın tek ortak noktası olması mümkün mü?

İlerleme, adım adım gerçekleşirken bazen geriye doğru yalpalar. Tarihin karmaşık labirentinde Cihad, McDünyaya yalnızca başkaldırmayıp aynı zamanda arka çıkarken, McDünya da yalnızca Cihadı tehdit etmez, onu yeniden yaratır ve destekler. Onlar, kendi karşıtlarını yaratır ve birbirine ihtiyaç duyar.

Öyleyse, Cihad ve McDünya katı bir şekilde birbirinin karşıtı eğilimlerle ortaya çıkarken, onları diyalektik olarak gözlemlemek somut olarak ne anlama gelmektedir? Zaten her ikisi de eşit güçlerle ama ters yönlerde çalışmaktadır. Birisi dar nefretlerle diğeri ise evrenselleşen piyasalar fikri ile motive olur; birisi ulusları oluşturan eski alt grupları ve etnik sınırları içeriden yeniden yaratırken, diğeri ulusal sınırları dışarıdan delik deşik eder. Cihad ve McDünyanın ortak noktası ise, her ikisinin de egemen ulus-devlete karşı açmış oldukları savaş ve bu yolla ulus-devletin demokratik kurumlarına verdikleri zarardır⁵⁴ ...

McDünya ve Cihad, böylesine kutuplaşmış senaryolar arasında birini bir seçim yapmaya zorlamaz. Birlikte, sürekli kaos ortamına takılmış kontrol edici bir bileşim yaratmaları olasıdır. Her ayrıntısıyla birbirinin zıttı kavramlar olsalar da, hem McDünya hem de Cihad, zorlukla kazandığımız (belki yarısını kazandığımız) sivil özgürlüklerin ve küresel bir demokratik gelecek olasılığının temelini oymak için elbirliği

⁵³ Kaufman, a.g.m., ss. 203-204.

⁵⁴ Benjamin R. Barber, “Cihad McDünyaya Karşı: Küreselcilik ve Kabilecilik Dünyayı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?”, çev. Haluk Özdemir, der. Kudret Bülbül, **Küreselleşme, Kültür, Medeniyet**, Orient Yayınları, Ankara, 2007, ss. 128-130.

yapmaktadır. Kısa vadede McDiinyadan daha çok ses getiren ve nihilist olan Cihadın etkileri, bölgesel soykırımları ve yerel trajedilerin küçük öykülerini günümüze kazıyarak ve küresel entegrasyona düşman çok sayıda mini savaşın yol açtığı istikrarsız ortamlar yaratarak yakın geleceğe egemen olacak gibi görünüyor. Uzun vadede ise, Batı medeniyetinin durdurulamaz olarak nitelenebilecek emin ve yavaş ilerleyişinin temelini oluşturan güçler McDünyanın etkileri olacaktır⁵⁵.

1.1.2. Ulus-Devletin Yeni Konumu ve Westfalya Düzeni

Yeni Dünya Düzeni'nde ulus devletin yeni konumuyla ilgili öne çıkan en önemli görüş, tartışmasız ulus devletin uğradığı egemenlik kaybıdır. Sarıbay, ulus-devletin egemenlik yetkilerinde meydana gelen bu erozyonu, *egemenliğin plastikleşmesi*⁵⁶ olarak değerlendirmektedir. Bu durum, Küreselleşme süreciyle ilintilendirilmektedir. 1980'li yıllarda Reagan ve Theacher'in uygulamaya koydukları neo-liberal politikalarla küreselleşmenin yeni bir evresi başlamıştır⁵⁷. ODAÜ'lerde rejim değişikliklerinin yaşanması ve SSCB'nin dağılması gibi gelişmelerle beraber küreselleşmenin son evresi daha da perçinlenmiştir. Son dönemde liberalizm ve demokrasi gibi değerler eski Sovyet coğrafyası ve Doğu Avrupa gibi bölgelere yayılmış, mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi

⁵⁵ Barber, a.g.m., ss. 149-150.

⁵⁶ Sarıbay, bu süreçte kazananlar sınıfına girmenin tek şartının Batı Medeniyetine tabi olmaktan geçtiğini iddia etmektedir. Aksi halde çevre ülkeler için kendi içine kapanmaktan başka çare kalmamaktadır. Bkz. Ali Yaşar Sarıbay, "Global Kapitalizm Bağlamında Medeniyetler Çatışmasının Mantığı", **Karizma**, Sayı: 19, Ocak- Şubat- Mart, 2002, s. 48.

⁵⁷ Küreselleşme tarihsel süreç itibarıyla değişik evrelere ayrılmaktadır. Birinci evresini on beşinci yüzyılın sonlarında yeni dünya kıtalarının keşfinden sonra sömürgeci Avrupa monarşilerinin okyanus aşırı bölgelerle yaptıkları ticaret oluşturmaktadır. Merkantilist dönem olarak adlandırılan bu dönemde Avrupa ülkeleri dünyayı aşama aşama bir pazar haline getirerek, zenginliklerini artırmaya başlamışlardır. İngiltere'de gerçekleşen Sanayi İhtilali'nin üretime yansımalarıyla ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle beraber XIX. yüzyılda uluslararası mal ve sermaye transferlerinde muazzam bir patlama gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin bu ikinci evresi XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiş, ancak bu yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı ve 1929 yılında patlak veren büyük buhranla nedeniyle piyasa ekonomisi çöküntüye uğramış, böylece küreselleşme sürecinde bir duraksama yaşanmıştır. II. Dünya savaşı sonrası ABD öncülüğünde piyasa ekonomisinin yeniden canlandırılması doğrultusunda bir kısım girişlerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda Ticaret ve Tarifeler Genel Antlaşması (GATT), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası ekonomik örgütler kurulmuştur. Ancak Soğuk Savaş koşullarının dünya politikasında hâkim olduğu bu dönemde, Sosyalizmin yayılmasını önlemek amacıyla Keynezyen sosyal devlet anlayışının Batılı ülkelerde uygulanması, piyasa ekonomisinin sermaye hareketlerinin dizginlenmesine neden olmuştur. 1970'li yıllarda yaşanan Petrol şoklarıyla beraber dünya ekonomisinde durgunluk dönemi başlamış, gelişmiş batı ülkeleri de sosyal refah devleti anlayışını terk ederek, yeni ekonomi politikası arayışına girmişlerdir. Dokuz Eylül Üniversitesi Kamuyönetimi Ana Bilim Dalı, 2004-2005 Öğretim Dönemi **Uluslararası Politika Dersi**, Ders Notları.

için ciddi adımlar atılmış, bölgesel ekonomik entegrasyon hareketleri hız kazanmıştır. Ayrıca kitle iletişim ve ulaşım teknolojilerinde gerçekleşen yeniliklerle süreç daha da dinamik bir hal almıştır.

Küreselleşmenin YDD ile örtüşen son evresi uluslararası politikayı birçok yönden etkilemeye başlamıştır. Bireylerden kurumlara, hükümetlerden devlet dışı aktörlere varıncaya kadar birçok unsur, oluşan bu yeni siyasi iklimde farklı bir konuma kavuşmuşlardır. Uluslararası politika literatüründe başlayan tartışmalar, bireyin öne çıkarak uluslararası toplumda farklı bir bilincin şekillenmesi, ulus devletin yetki kaybına uğrayarak yeni bir konum kazanması, bu yetki kaybının diğer aktörler tarafından kullanılması, toplumların ve ülkelerin daha farklı tehdit algılamalarından hareketle devletlerarası ilişkileri yeni bir zemine oturtma çabaları, piyasa ekonomisi, demokrasi, insan hakları gibi değerlerin yaygınlaşması ve karşılıklı bağımlılığın artması gibi konulara odaklanmıştır. Rosenau YDD’de, “*Batı uygarlığının, dönüşümün odağına kendi uygarlık değerlerini belirleyici dinamik olarak yerleştirdiğini*” belirtmiştir.

Rosenau, bahsedilen dönüşümü, I. Körfez Savaşı’na katılan ülke sayısı veya Berlin Duvarı’nın yıkılması gibi gelişmelerin ötesinde bireylerin ve hükümetlerin, bu gelişmelere yaklaşım biçimiyle izah etmektedir. Rosenau’ya göre Soğuk Savaş Berlin Duvarı’nın yıkılmasından önce ODAÜ’ler ve SSCB’de yaşayan ulusların kendi siyasal sistemlerine baş kaldırmalarıyla son bulmuştur. Nitekim bu evrimsel süreç neticesinde oluşan dünya sisteminde ulusal talepler “*bağımsızlık*”tan öte “*karşılıklı bağımlılık*” ekseninde yoğunlaşmıştır. Karşılıklı bağımlılık bireyler, gruplar devletler ve uluslararası örgütlerin kendi istek ve tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir. Batı Avrupa’da ortak para birimine geçişin kararlaştırılması, eski Sovyet Cumhuriyetlerinin Bağımsız Devletler Topluluğu’nu (BDT), Kuzey Amerika ülkelerinin de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesini (NAFTA) kurmaları, bu dönüşümün bir sonucudur⁵⁸. Rosenau’ya göre ODAÜ’ler ve eski SSCB’de baş gösteren hareketlilik yalnızca polis gücüyle bastırılmayacak kadar komplike bir hal almıştı. Otorite krizi, Quebec sorunundan, eski Yugoslavya cumhuriyetlerindeki

---

⁵⁸ James Rosenau, “Normative Challenges in a Turbulent World”, **Ethics & International Affairs**, Vol: 6, 1992, ss. 2-3.

çözölmeye, Tianemen olaylarından, Latin Amerika'daki uyuşturucu trafiğine karşı duruşlar gibi birçok konuda kendisini göstermiştir. Ayrıca etnik azınlıklar, yerel yönetimler, dini ve linguistik toplumlar, siyasi hizipler, sendikalar gibi ulus altı gruplar bu süreçte ulus devletin sınırlarını da aşarak belirleyici rol oynamaktadırlar. Bu talepkar eğilimler YDD'de, Uluslararası Emek Örgütü (ILO) gibi birçok uluslararası örgütlenmenin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Şüphesiz bu otorite krizinin neticesinde ulus devletin klasik egemenlik yetkisi aşınmakta, otoritenin bir kısmı ulus üstü örgütlenmelere bir kısmı ise ulus altı gruplara kaymaktadır⁵⁹.

Rosenau, yukarıda değinilen gelişmelere paralel olarak ulus devletin YDD'de artık kilit aktör olma özelliğini kaybettiğinin altını çizmektedir. Devletin konumundaki bu dönüşüm yalnızca otorite krizlerinden kaynaklanmamış, küreselleşmeyle beraber ulusal ekonomilerin dünya ekonomisine entegre olmaya çalışması ve yeni üretim tiplerinin ortaya çıkması gibi gelişmeler de bu süreçte etkili olmuştur. Devletin temel aktör olma konumunun kaybolduğu bu süreç, çok merkezli dünyanın doğuşu ve onun aktörlerinin sağlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Gelişmeler Soğuk Savaşın sona ermesinden önceki dönemlere, 1973-74 Petrol Krizlerine kadar gitmektedir. Sermayenin ve teknolojinin uluslararasılaştığı bu süreç sonucunda, devletin ekonomi üzerindeki kontrolü aşama aşama azalmaya başlamıştır⁶⁰.

Ferguson ve Mansbach, YDD'de grup ve kimlik tanımlamasının demokratik değerler doğrultusunda yeniden yapılacağını ve bunun neticesinde devletin rolünün azalacağını, ancak devletlerin azalan rolleriyle uluslararası ilişkilerde aktör olmaya devam edeceklerini belirtmektedirler. Ayrıca önemli bir tehdit unsuru olarak engellenemeyen etnik çatışmalar da devam edecektir. Küreselleşme, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen yenilikler ve dünya pazarlarının artan cazibesi gibi faktörler devletin rolünün azalmasının temel nedenleridir.

Ferguson ve Mansbach, küreselleşmenin bireyin devlete bakışını etkilediğini, bundan dolayı YDD'de (bireyin devlete karşı) sadakatin, farklı bir şekilde

---

⁵⁹ Rosenau, a.g.m., s. 8.

⁶⁰ Rosenau, a.g.m., ss. 9-12.

büründüğünü belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra devlet güç kullanma hakkına tek başına sahipken, ekonomik ve kültürel açıdan bireyin taleplerini tek başına karşılama konumunda değildir. Diğer yandan AB örneğinde olduğu gibi, uluslararası ekonomik ve politik entegrasyon süreci ve kültürel küreselleşmenin sonucu olarak, ulus devletin işlevsel yapısı parçalanmaktadır. Ekonomik küreselleşme bağlamında uluslararası örgütler ve ulusaşırı hareketlilik bağlamında Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), devletin meşru egemenliğine ortak olmaktadır. Ayrıca bazı çok uluslu şirketler, uluslararası politikada bazı devletlerden daha da önemli hale gelebilmektedir. Ancak, kökten dincilik ve milliyetçilik gibi faktörler sürece direnmektedir. Bunun yanı sıra, iç savaşların devam etmesi ve bunun sonucunda müdahalelerin artması gibi başka belirleyici etkenler de ortaya çıkmaktadır. Ancak, Ferguson ve Mansbach yukarıdaki gelişmeleri net bir şekilde vurgulamalarına rağmen, devlet merkezli paradigmaya sınırlarını tamamen çevirmemişlerdir⁶¹.

Hirst ve Thompson da, küreselleşme sürecinin ulus devletin rolünü azalttığını ancak, ulus devletin bu sürecin bir başka sonucu olarak uluslararası “idare”ye daha fazla katıldığını belirtmektedirler. YDD’de ulus devletin yeni işlevlerinden birisi de ulus üstü ve ulus altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarını tanımlamak ve meşrulaştırmak olacaktır. Ayrıca, devletin sınırları üzerindeki kontrolü uluslararası pazarlar ve teknolojik gelişmeler nedeniyle azalmış olsa da, sınır kontrollerinin sağlanmasında, kitlelerin kontrolünde temel rol hala devlete aittir. Ohmae ve Reich’e göndermede bulunan Hirst ve Thompson, ulus devletleri artık küresel sistemin yerel otoriteleri olarak değerlendirmektedirler. Ulus devletlerin ekonomik gelişmeleri, istihdamı, insanları ve yerel sosyal süreçleri kontrol etme kapasitesi azalmıştır. Güç kullanma kapasitesine sahip olmasına rağmen (özellikle gelişmiş) devletler “egemenlik” iddiaları için savaşı temel dayanak olarak gösterme şansını yitirmişlerdir⁶².

Devlet merkezli paradigmanın mensuplarından neorealist Kenneth Waltz, devletin uluslarla ilişkilerde kilit konumda olduğunda ısrarlıdır:

---

⁶¹ Kaufman, a.g.m., ss. 204-209.

⁶² Paul Hirst, Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, 2. Baskı, ss. 204-211.

Yeni Dünya Düzeni bağlamında küreselleşmeyi de değerlendirerek uluslararası sistem içerisinde devletlerin küreselleşme kaynaklı yeni mücadelelerle karşı karşıya kaldığını, ancak devlet kavramının yeni küresel aktörler tarafından bir kenara atılmasının söz konusu olmayacağını belirtmiştir. Waltz, devletlerin yeni ortamlara uyum sağlayarak güç ve otoritelerini dönüştürdüklerini, böylelikle yeni siyasi açılımlara hazır hale geldiklerini öne sürmektedir. Buna dayanarak yeni sistemde devletin rolünün azalmadığını, aksine, küreselleşme denen olgu ve Yeni Dünya Düzeni'nin kuralları ve koşulları ABD'nin fikirleri üzerinde oluştuğu ve buradan dünyanın geri kalanına yayıldığı için, devletin rolünün tam tersine arttığını iddia etmektedir⁶³.

YDD'de küreselleşme ve devletin azalan rolü ile beraber öne çıkan gelişmelerden birisi de, artan karşılıklı bağımlılık (inter dependence) veya karşılıklı bağımlılık (inter connectedness). Karşılıklı bağımlılık üç kategoriye ayrılmaktadır; Finansal, teknolojik ve ideolojik. Küreselleşme sürecinde uluslararası ekonomide meydana gelen değişiklikler (mal, sermaye ve işgücünün akışkanlığı) ve teknolojik yenilikler (uydu sistemleri, internet, fiber optik aygıtları ve cep telefonları) karşılıklı bağımlılığın ilk iki türünü oluşturmaktadır. İdeolojik karşılıklı bağımlılık ise uluslararası hukuk ve insan hakları konusunda meydana gelen gelişmelerle ilintili bir durumdur.

Devletin egemenliğinin aşınması sürecinde ekonomik ve teknolojik karşılıklı bağımlılığın yanı sıra ideolojik karşılıklı bağımlılık da rol oynamaktadır. Uluslararası hukukun göreceli olarak gelişmesi, modern uluslararası sistem içinde devlet egemenliğini kısıtlayan ve devreden yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle, bazen uluslararası yaptırımlara kadar uzanan karmaşık yapısı ile ulus ötesi karşılıklı bağımlılık durumlarına neden olan gelişmeler ortaya çıkmıştır. YDD'de karşılıklı bağımlılığı zorunlu kılan bir başka gelişme ise artan çevre sorunlarıdır. Doğal faktörler ve sorunlar hiçbir rasyonel bölünmeyi dikkate almadan bütün yerküreyi etkilemektedirler. Asit yağmurları, hava kirliliği, küresel ısınma, biyolojik çeşitlilik krizi gibi doğa sorunları nedeniyle devlet merkezli sistem aşınmaktadır.

---

⁶³ Kenneth Waltz, "Globalization and American Power", **National Interest**, No: 59, Spring 1994, ss. 46-56, aktaran Karadeli, "Uluslararası Sistem...", a.g.m., s. 112.

Devlet merkezli sistem ve doğa arasındaki uyumsuzluk sorunlara çözüm üretmek için yeni yöntemleri zorunlu kılmaktadır⁶⁴.

Yukarıda belirtilen ulus devletin “*egemenliği*”nde meydana gelen aşınma 1638’den itibaren devletlerarası ilişkilere egemen olan Westfalya sisteminin çökmesine neden olmuştur. Westfalya Barışı öncesinde Avrupa’da birbiri içine geçmiş, bir biri ile kesişen, farklı otoritelerin olduğu, üstelik bu otoritelere paralel olarak bir sadakat odağının bulunduğu bir düzen oluşmuştu. Bu otoriteler bir birinden kesin bir şekilde ayrılmamıştı, doğal olarak iç içe geçmiş olmanın yanı sıra diğer(leri)inin etki alanına karıştığı bir düzen söz konusuydu. Dönemin Avrupa güçleri (devletçikler, prenslikler) bir toprak parçası yahut Hıristiyan toplumunun bir kesimi üzerinde mutlak hâkim olmak anlamında egemen değildi. Egemenlik, Papa ve Kutsal Roma İmparatoru ile paylaşılmaktaydı⁶⁵.

Westfalya Barışı ile “devlet” tek egemen, siyasal aktör olarak tescil edilmiştir. Devlet belirli bir toprak parçası ve burada yaşayan insanlar üzerinde mutlak egemen olarak tanımlanınca, devletler arası ilişkiler de egemen devletlerin eşitliği ilkesi doğrultusunda belirlenmiştir. Böylece yukarıdan gelerek egemenliğe ortak olan Kilisenin ve İmparatorluğun rolü bu anlamda sona ermiştir. Ayrıca her bir egemen devletin yönettiği bölgeler, birbirinden coğrafi sınırlarla kesin bir şekilde ayrılmıştır. Böylece dönemin monarşileri birbirlerinin yönetimlerini (coğrafi sınırları ve rejimleri bağlamında) tanıyarak sistemde genel anlamda tek bir aktörün (devletin) oluşmasını sağlamışlardır⁶⁶. Westfalya düzeni; kısaca ülkesel temelde otorite,

---

⁶⁴Gökhan Bacık, **Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik**, Kaknüs İnceleme-Araştırma, İstanbul, 2007, ss. 289-314, İnsan hakları konusunun ulus devletin egemenliğine etkisi için bkz., Konuralp Pamukçu, “İnsan Hakları Konusunda Uluslararası Örgüt ve Devlet İlişkisi”, der. Faruk Sönmezoglu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996, ss. 50-53, İdris Bal, “İnsan Haklarının Uluslarüstü Korunması ve Türkiye: Bazı Sorunlar”, der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 610-619.

⁶⁵ Bacık, a.g.e., ss. 22-23.

⁶⁶ Bacık, a.g.e., ss. 66-67, Erhan Büyükkakıncı, “Küreselleşme Üzerine Kuramsal Tartışmalar: Merkezi Devlet ve Yeni Aktörler”, der. Cem Karadeli, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005, s. 30.

karşılıklı tanıma, özerklik ve kontrol yetkisine dayalı bir sistem olarak tanımlanmıştır⁶⁷.

Westfalya Antlaşmasıyla somutlaşan “devletlerin egemen eşitliği” ilkesi bağlamında uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerin kilit aktörü olan devletlere bazı temel haklar vermiştir: “Devlet egemenliği ve ülkesel bütünlüğü” ve “içişlere karışmama”. Ancak Yugoslavya’nın parçalanması sürecinde BM antlaşmasının bir başka ilkesi olan “ulusların kendi geleceklerini belirlemesi” (self determination) ilkesi ile “ülkelerin toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı” ilkeleri karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca ülkelerin içişlerine karışmama ilkesinin geçerliliğini kaybettiğine dair bir başka kanıt ise, liberal demokrasilerin zaferi ile öne çıkan insan hakları ve özgürlükler ve ideolojik karşılıklı bağımlılık doğrultusunda devletlerin, çeşitli antlaşmalar yolu ile birbirlerinin içişlerine karışma hakkını elde etmeleridir⁶⁸.

Westfalya sisteminin iflasının daha da somutlaşmış şekli YDD’de gerçekleştirilen insani müdahalelerdir. Bu aşamada belirtilmesi gereken nokta, her ne kadar genel eğilim Westfalya sisteminin terk edilmesi şeklinde olsa da, dünyanın bazı bölgelerinde Westfalya sistemi inşa sürecini yaşamaktadır. Orta Asya ve Kafkasya’da bağımsızlığını kazanan yeni cumhuriyetler bu inşa sürecinden geçmektedirler.

1.1.3. İnsani Müdahaleler

Westfalya düzeniyle “*devlet*”, tek egemen siyasal aktör olarak tescil edilmiş ve devletlerarası ilişkiler, egemen devletlerin eşitliği esasına göre belirlenmişti. Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan egemen eşitliğe sahip devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmasını yasaklamıştı. Ancak Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber değişik bölgelerde başlayan iç savaşlar ve bunun sonucunda işlenen insan hakları ihlalleri uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk

---

⁶⁷ Tanju Tosun, “Devlet: Nereden Nereye?”, der. Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21.

⁶⁸ Haluk Ülman, “Dünya Nereye Gidiyor?”, der. Sebahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, 3. Baskı, ss. 35-36.

disiplinlerinde yeni bir olgunun tartışılmasına neden olmuştur: “*İnsani müdahale*”. Irak, Somali, Ruanda, Bosna-Hersek ve Kosova’ya bu gerekçe ile müdahale edilmiştir.

Klasik müdahaleden farklı olarak büyük güçler veya küresel toplum bir devlete müdahale için herhangi bir özel anlaşma ihtiyacı içine girmemektedirler. İnsani durumu kötü olanlara müdahale edilmektedir. Özellikle Kosova’ya yapılan insani müdahale bu açıdan ilginç özellikler taşımaktadır. Öncelikle müdahale sırasında BM devre dışı bırakılmış ve üye ülkelerin güvenliklerini sağlamak için kurulmuş bir uluslararası savunma örgütü olan NATO devreye girmiştir. Böylece dış müdahale konusunda yalnızca ulus devletin egemenliği ihlal edilmemiş, uluslararası hukukla ilgili bir konuda BM kararına dahi ihtiyaç duyulmamıştır. Kosova müdahalesi, Westfalya sisteminin ulus devlete tanıdığı “içişlerine karışmama ilkesinin” geçerliliğini yitirmekte olduğunun en açık örneğidir⁶⁹.

Tarihin diğer dönemlerinden farklı olarak özellikle insan hakları ihlallerine yönelik dış müdahalelerin hukuki anlamda meşrulaştırılmaya çalışılmasının değişik nedenleri vardır. Öncelikle kitle iletişim teknolojisinde meydana gelen ilerlemelerle beraber işlenen vahşet, küresel toplumun öncelikli gündemi haline gelmektedir. Ayrıca bölgesel çatışmalar dünyanın diğer bölgelerine sıçrayabilmekte veya en azından diğer bölgeleri etkileyebilmektedirler. Artan ekonomik ve siyasi karşılıklı bağımlılık bir başka nedendir.

Uluslararası hukukta geleneksel olarak çeşitli antlaşmalar yoluyla devletler, birbirlerine müdahale etme hakkı elde etmekteydiler. Örneğin “*özel bir anlaşma bir devlete üçüncü bir devletin saldırısı karşısında dost devlete müdahale izni ya da yükümlülüğü verebilir*”. Eski müdahale sisteminden farklı olarak, insani müdahalede devletler veya küresel toplum bir devlete karşı eylemde/müdahalede bulunmak için herhangi bir özel anlaşmayla bu eylemlerini meşrulaştırmak zorunda değildirler.

---

⁶⁹ Bacık, a.g.e., ss. 369-388, ayrıca bkz., Yevgeni Primakov, “Rather the United Nations than US Unilateralism”, **NPQ**, Spring 2004, ss. 49-52, Michael Pugh, “Peace Keeping and Humanitarian Intervention”, der. Brian White, Richard Little, Michael Smith, **Issues in World Politics**, Palgrave Macmillan, New York, 2005, 3. Baskı, ss. 118-135.

Daha geniş bir şekilde “*insani durumu kötü olanlara yardım etmek*” anlamında bir meşrulaştırma gerçekleşir.⁷⁰

İnsani müdahale tarihte yapılan diğer müdahalelerden farklıdır. XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyılın ilk yarısında yapılan dış müdahalelerin, müdahale eden devletin çıkarları doğrultusunda gerçekleştirildiği yönünde bir inanç hâkimdi. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB üçüncü dünya ülkelerine askeri güç gönderdikleri zaman, bu eylemlerini meşrulaştırmak için “*insani yardım*” kavramını kullanmaktaydılar. Doğu-Batı gerginliğinin azalmasıyla beraber insani müdahale, diğer devletlerde gerçekleşen kriz durumlarında, yerel hükümetlerin ve diğer aktörlerin eylemlerinden masum insanların zarar gördüğü durumlarda, çok yönlü bir şekilde yapılan askeri müdahaleleri tanımlamak için kullanılmaktadır⁷¹.

Kuveyt’i işgal eden Irak’a ve Somali’ye yapılan müdahalelerde acil ve kararlı bir şekilde hareket eden büyük güçler, Balkanlar ve Güney Kafkasya’daki iç savaşlarda işlenen insan hakları ihlallerine karşı aynı hassasiyetle yaklaşmamışlardır. Özellikle Bosna-Hersek savaşı sırasında işlenen insan haklarına tepkisiz kalınması, benzer nedenlerle yapılacak müdahalelerin inandırıcılığının sorgulanmasına neden olabilirdi. Bosna Savaşı sırasında askeri müdahale yapılıp yapılmamasıyla ilgili BM çevrelerinde tartışmaların sürdüğü sıralarda Butros Ghali şu açıklamayı yapmıştır:

1990’lı yıllar barışın ve insan haklarının korunmasına yeni bir misyon yüklemiştir. Çatışma bölgelerine gönderilen insani yardımlar bile gasp edilmektedir... Dolayısıyla çatışmalara daha etkin bir şekilde müdahale kaçınılmaz... Çatışmaların içinden çıkılmaz bir hal alması durumunda bölgeden çekilmek kaçınılmaz değil ancak bu durum yeni insan hakları ihlallerini teşvik eder, ayrıca BM ve büyük güçlerin insani müdahale politikalarına şüpheyle bakılmasına neden olur⁷².

Kofi Annan da “*XXI. yüzyılda uluslararası toplumun karşısındaki en büyük sorunlardan birinin devlet güvenliği ve egemenliğini, insan haklarının önünde tutan*

---

⁷⁰ Bacık a.g.e., ss. 376-377.

⁷¹ Matthew S. Klimow, **Moral Versus Practical: The Future of US Armed Humanitarian Intervention**, Center for International Relations Queens University, Ontario, Canada, 1996, s. 5.

⁷² Adam Roberts, “Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs)**, Vol. 69, No: 3, July: 1993, s. 444.

devletlerin bu tutumlarından caydırılması olacağı” belirtmiştir⁷³. Bu bağlamda Yeni Dünya Düzeni’nde herhangi bir devletin egemenlik ve güvenlik haklarının önüne o devlette yaşayan bireylerin hakları geçmeye başlamıştır.

Uzmanlar insani müdahaleyi gerektiren durumları şu şekilde belirtmektedirler: Herhangi bir devletin insan haklarını sistematik bir şekilde ihlal etmesi; Devlet otoritesinde oluşan güç boşluğu yüzünden insan haklarının korunamaması; Devlet yönetiminin evrensel hukuka aykırı uygulamaları anayasallaştırması⁷⁴; Soykırım (Herhangi bir ülkenin insanların ırk, din, etnisite veya diğer aidiyet nedenlerinden dolayı kasten toplu katliama maruz kalmaları); açlık sınırındaki insanlara gıda yardımının engellenmesi (1992 yılında Somaliye yapılan müdahalenin gerekçesi); Kitlesele sistematik vahşetler ve terör eylemleri (eski Yugoslavya’da gerçekleşen etnik temizlik “*sistematik vahşet*” olarak değerlendirilmiştir)⁷⁵. Doksanlı yıllarda artış gösteren bu müdahalecilik, askeri müdahalelerin yanı sıra devletlerin içişleri alanında sayılan ekonomik politikalarının belirlenmesi, devlet yapılarının düzenlenmesi, kamusal politikaların yeniden oluşturulması gibi alanları da kapsayabilmektedir. Ancak “*insani nedenlerle*” dahi olsa yapılan dış müdahaleler, uluslararası hukukun Westfalya’da devletlere tanıdığı egemen eşitlik ilkesiyle çelişmesinden dolayı tartışmalı bir durumdur.

Özellikle BM kararı olmaksızın yapılan müdahalelere ciddi itirazlar vardır. “*Öncelikle, insani müdahale rejimini yönetecek kurallar nasıl belirlenecektir? Ayrıca Uluslararası toplum, hangi ilkeye göre karar verip müdahale konusunda harekete geçecektir? Bu ilkelerin belirlenmesi bazı siyasal suistimallere yol açmaz mı?*”. İnsani müdahale yapılması konusunda devletlerin üzerinde uzlaşabileceği ortak nedenler bulmak imkânsızdır. “*Devletler çıkarlarına göre karar verdiği için insani müdahale konusunda da bunun etkisinde karar vereceklerdir. İnsani müdahale*

---

⁷³ İbrahim S. Canbolat, **Yeni Dünya ve Türkiye**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 101.

⁷⁴ Sait Sönmez, **Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası’nın Bölgenin Etnik Çatışma Potansiyeli Açısından İncelenmesi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2004, s. 27.

⁷⁵ Klimow, a.g.e., s. 6.

örneği olarak ortaya konulan örneklerin çoğunda karmaşık nedenler vardır. Bunlar insani amaçlarla birlikte ulusların çıkarlarıdır”⁷⁶.

İnsani nedenlerden dolayı askeri yöntemlerin dışında da diğer araçlarla da müdahale edilmektedir. YDD’de özellikle ABD tarafından yapılan bu müdahaleler neo-emperyal politikaların bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir:

Uluslararası sistem, görünürde eşit ve bağımsız ulus-devletlerden oluşmaktadır, ancak bu eşitlik ve bağımsızlık niteliklerinin kırılabilirliği da kendini öncelikle müdahale pratiklerinde dışa vurmuştur. 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren kabul edilen müdahale yasağı ilkesi ise yeni kurulan bağımsız devletlere ekonomik ve politik müdahaleleri engellemiştir... 90’lı yıllarda uygulamaya giren yeni müdahale süreci de, uluslararası sistemdeki eşitsizlik olgusundan kaynaklanmakta, dahası bu eşitsizliği derinleştirmektedir. Yeni müdahaleciliğin “globalleşme” adı altında dünyaya yayılması amaçlanan neo-liberal politikalar temelinde gündeme gelişi ise, uluslararası sistemdeki eşitsizliği ağırlaştıran sonuçlar içermektedir. Müdahalelerle Güneyli devletlerin ekonomide liberalleşmeleri ve dışa açılmaları, devlet yapılarını ise uluslararası sermayenin sınırsız özgürlüğünü sağlayacak biçimde yeniden yapılandırmaları empoze edilmektedir...

90’ların müdahale pratiğinin önemli özelliklerinden birini, askeri müdahalelerin yoğunlaşması oluşturmaktadır. Son yıllar, Irak’tan Somali’ye, Bosna’dan Kosova’ya bir dizi askeri müdahaleye tanık olmuştur. 90’larda askeri müdahalelerin bir yandan sayıları artmış, diğer yandan alanı bütün dünyaya yayılmış; böylelikle askeri müdahaleler klasik sömürgeciliğin tasfiyesinden sonra ilk kez son on yılda yeniden yaygın bir uygulama alanı bulmuştur... Askeri müdahalelerin gelişmesinde Sovyetler Birliği’nin yıkılışının belirleyici etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Sovyet caydırıcılığının ortadan kalkması, ABD önderliğinde dünyanın yeniden paylaşılmasına yönelik askeri müdahaleleri gündeme getirmiştir. Bu süreçte ise, ulus-devletlerin insan hakları ihlalleri gerekçe gösterilerek, insan haklarının uluslararası niteliğine yapılan vurgu artmıştır... Bu vurgudan beklenen amaç, ulus-devletlerin egemenlik haklarının törpülenmesi ve sınırlanmasına ahlaki bir boyut kazandırabilmektir. İnsan hakları kavramı ile neo-liberal globalleşme arasındaki ilişki aynı zamanda yapısal bir nitelik de taşımaktadır. Bu ilişki, globalleşmenin dünyaya yayılmasını amaçladığı ekonomik liberalizmin politik yapısını liberal demokrasi modelinin oluşturmasından ileri gelmektedir”⁷⁷...

⁷⁶ Bacık, a.g.e., ss. 379-380.

⁷⁷ Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, ss. 12-18.

1.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem

Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası ilişkiler disiplinine damgasını vuran bir başka gelişme ise Morton A. Kaplan'ın sınıflandırması⁷⁸ referans alınarak çağdaş uluslararası sistemin yapısı üzerine yapılan tartışmalardır. Tartışmalar iki kutuplu sistemin, Soğuk Savaş sonrası dönemde nasıl bir yapıya dönüştüğüne odaklanmıştır. Kuramcılar, iddialarında klasik güç dengesi, çok kutupluluk (veya merkezlilik) , tek kutupluluk ve hegemonya gibi modelleri öne sürmüşlerdir. Şu noktanın belirtilmesi gerekir ki 1990'lı yıllar başında ABD'nin güç kaybı varsayımından hareketle, bütünleşerek AB içinde daha güçlü konuma yükselen Almanya ve ekonomik güç olarak yükselişini sürdüren Japonya'dan dolayı, çok kutupluluğa geçiş yönünde görüşler ortaya atılmıştır. Ancak bahsedilen güçler, beklendiği ölçüde ABD karşısında güçlü bir rakip olmadıkları gibi 1990'lı yıllar boyunca ve 2000'li yılların başında meydana gelen gelişmeler, ABD'nin uluslararası arenada başat güç olarak rol oynamaya devam ettiğini tescillemiştir.

Belirtilmesi gereken noktalardan birisi de mevcut uluslararası güç dağılımının Kaplan'ın tipolojisinde yer alan modellerden hiç birisiyle tam olarak örtüşmediğidir. Ayrıca gücün farklı bir şekilde dağıldığı, nükleer silahların yayıldığı, ÇUŞ'ların sayılarının arttığı ve bunların uluslararası politikaya etkin bir aktör olarak girdiği günümüz uluslararası sisteminde, Kaplan'ın kuramlarını geliştirdiği dönemden çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca tarihin hiçbir döneminde uluslararası güç dağılımı YDD'ninkine benzerlik taşımamıştır. Doksanlı yılların başında uluslararası siyasi manzara şu şekilde özetlenebilir:

- SSCB'nin dağılmasından sonra ABD tek süper güç haline gelmiştir. Ancak Batı Avrupa ülkeleri, Japonya ve Çin gibi bölgesel güçlerin etkinliği artmaktadır. Rusya Federasyonu (RF) ise Sovyetlerin dağılmasından sonra yaşadığı istikrarsız dönemi aşarak, BDT coğrafyasındaki nüfuzunu artırma yoluna gitmektedir.

---

⁷⁸ Bkz. Morton A. Kaplan, **System and Process in International Politics**, Wiley and Sons, New York, 1967, 2. Baskı.

- Nükleer ve konvansiyonel silahların menzil, etki ve tahrip güçlerinin gelişmesi ve savaşın maliyetinin artmasından dolayı savaş bir dış politika aracı olmaktan çıkmıştır.
- Yeni uluslararası sistemin iki kutuplu sistemden farkları vardır. İki kutuplu sistemde bireysel politikalarından çok blok politikaları önemli iken YDD’de devletlerin dış politikaları önem kazanmaya başlamıştır. Bu şekilde diplomasiinin etkinliğinin arttığı söylenebilir.
- Yeni dönemin bir başka özelliği de belirleyici ögenin askeri güçten ekonomik ve mali güce doğru kaymasıdır. Yeni dönemde bölgesel ekonomik birleşme hareketlerinde artış gözlenmektedir. AT bünyesindeki ekonomik bütünleşmeye paralel olarak, Kuzey Amerika’da NAFTA, Asya-Pasifik bölgesinde APEC örgütleri kurulmuştur⁷⁹.

Bazı realistler, yeni uluslararası sistemi klasik güç dengesi sistemine benzetmektedir. XIX. yüzyıl Avrupası’nın klasik güç dengesiyle mevcut uluslararası sistem arasında benzerlik kurulmasının nedeni İngiltere’nin o yüzyılda Avrupa güçleri arasında oynadığı role benzer bir şekilde ABD’nin küresel ölçekte “dengeleyici” rol oynadığı görüşüdür. Kenneth Waltz YDD’de ABD, Almanya ve ÇHC arasında güç dengesinin oluşacağını, ancak ABD tek süper güç olma özelliğini koruyacağını belirtmiştir⁸⁰. Benzer şekilde Henry Kissinger’e göre ise:

XXI. Yüzyılın uluslararası sistemi, görünüşte bir karşılıklar sistemi olacaktır. Bir taraftan bölünmeler, diğer tarafta ise giderek artan küreselleşme. Devletler arasındaki ilişkiler düzeyinde ise, yeni düzen Soğuk Savaşın katı kalıplarından çok XVIII ve XIX. Yüzyıl Avrupa devlet sistemine benzeyecektir. Yeni düzen, en az altı büyük güçten-ABD, Avrupa, Çin, Japonya, Rusya ve olasılıkla Hindistan- ve küçük ve orta büyüklükteki birçok devletten oluşacaktır. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler ilk kez gerçekten küreselleşmiş olmaktadır⁸¹.

⁷⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, 3. Baskı, ss. 105-108.

⁸⁰ Zeynep Dağı, **Russia and Turkey in the Emerging New World Order: Areas of Competition**, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s. 19.

⁸¹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s.7, Kissinger ayrıca her bir gücün YDD’deki özel konumunu analiz etmektedir. Bkz. Kissinger, a.g.e., ss. 7-10.

ABD'nin bu yeni rolü YDD'de giriştiği bazı eylemlerle pekişmektedir. Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu alt sisteminde güç dengesini bozucu ilk eylem I. Körfez Savaşıyla karşılık bulmuştur. Asya-Pasifik alt sisteminde ise Taiwan, ÇHC'ye, Güney Kore ise Kuzey Kore'ye karşı desteklenmektedir. Bölgesel istikrar, ABD'nin her iki müttefiki korumasıyla sağlanmaktadır. Bu konuda verilecek bir başka örnek de Balkan Savaşlarıdır. Bosna ve Kosova müdahalelerinde zayıf taraf güçlüye karşı desteklenmiştir. Her üç bölgede güç dengesi korunmaktadır. Bu müdahaleleri, Afrika veya Latin Amerika gibi dünyanın diğer alt sistemlerinde dengeyi bozucu girişimlere yönelme niyetinde olan bölgesel güçlere yönelik bir ihtar olarak değerlendirmek mümkündür.

1991 yılında ilan edilen NSS'de ABD'nin tek süper güç olduğunun vurgulanması⁸², ayrıca bu dönemde Washington'un Sovyet vetosundan kurtulduktan sonra BM içinde etkinlik kazanması ve Irak ve Libya karşısında uluslararası toplumu yanına çekmeyi başararak, tek kutupluluk yönünde görüşler öne sürülmesini de kolaylaştırmıştır. Hatta ABD, bazı Amerikalı realist yazarlar tarafından, uluslararası ilişkiler kuramlarında tek kutuplu sisteme tarihsel süreçte en somut örnek olarak gösterilen, Roma İmparatorluğu'na benzetilmeğe başlanmıştır⁸³.

Uluslararası sistemi tarihsel realist paradigma doğrultusunda analiz eden Wilkinson, devletlerin uluslararası ilişkilerde ana aktör olma özelliklerini koruduklarını, YDD'nin tek kutuplu sistem olduğunu, ABD'nin ise en güçlü devlet olduğunu ancak hegemon olmadığını belirtmektedir. Wilkinson ayrıca hiçbir rakibin ABD'nin yerine geçme gücünde veya niyetinde olmadığını eklemektedir. Wilkinson'a göre hegemonya tarihsel süreçte, (bir ülkenin) ilişkilerinde siyasi veya askeri siyasi etkileme kapasitesi şeklinde gerçekleşmiştir. Hegemon (devlet) başka ülkelerdeki hükümetleri devirme, yerlerine yenilerini atama, onlara meşruiyet kazandırma, aralarındaki anlaşmazlıklarda hakem rolü oynama, düzeni sağlama, ortak askeri eylemleri yönetme, uluslararası gelenek ve kurumları inşa etme ve diğer ülkelerden vergi toplama vs. özelliklere haizdir. Wilkinson, ABD'nin yukarıda

---

⁸² Çağrı Erhan, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", der. Rafet Yinanç, Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 64.

⁸³ Ülman, a.g.m., s. 41, Arıboğan, "Güvenliksiz Barıştan...", a.g.m., s. 49.

belirtilen özellikleri taşımadığını, örneğin Somali ve (I. Körfez Savaşı sonrası) Irak'ta yönetimleri değiştiremediğini, Spratly Adaları ve Bosna-Hersek'te (krizin devam ettiği dönemde) düzeni sağlayamadığını, Rusya, Çin ve Fransa'nın nükleer faaliyetlerine engel olamadığını belirterek, bu tezi savunmaktadır. Ancak, (tek) kutup olmayı, süper askeri kapasite, siyasi güç ve ekonomik anlamda lider olmakla izah eden Wilkinson, ABD'nin bugün tartışmasız olarak (tek) kutup olduğunu vurgulamaktadır⁸⁴.

Wilkinson, tek kutuplu sistemin devam edeceği kanaatini de taşımaktadır. Öncelikle ABD'nin hegemon pozisyonuna geçmesi güç yetersizliği ve diğer büyük güçlerin dirençlerinden dolayı imkânsızdır. İki kutuplu veya çok kutuplu sistemlere dönüşüm ise, ancak uzun vadede mümkündür. Öncelikle AB'nin bir kutup olabilmek için ekonomik ve teknolojik kapasitesinin yeterli olduğunu, ancak “net bir Avrupa kimliğinin” oluşmamış olmasının AB'nin bir kutuba dönüşmesinin önünde engel olduğunu belirtmiştir. Çin ise hızlı ekonomik büyümesini sürdürmesi durumunda, komşuları tarafından engellenmezse, yaklaşık iki kuşak sonra süper güç konumuna ulaşabilir. Tek kutuplu sistemin sona ermesi ihtimallerinden birisi de ABD'nin gücünün azalışı veya ABD'nin izolasyonizme dönmesidir. Wilkinson bu ihtimallere önem vermemektedir⁸⁵.

Tek kutupluluğun en önemli savunucularından birisi de Brzezinski'dir. Mackinder'in kara hâkimiyeti ile ilgili jeo politik düşüncelerine göndermede bulunan Brzezinski, dünya hâkimiyetinin Avrasya'nın kontrolünden geçtiği yönündeki görüşlerin altını çizmektedir. Brzezinski tarihte ilk defa Avrasya dışından gelen bir gücün Avrasya'da hâkim güç konumuna geçtiğine dikkat çekmektedir. ABD'nin küresel üstünlüğü de, bu bölgedeki üstünlüğü ile doğrudan alakalıdır⁸⁶. Brzezinski'ye göre:

Bugün Birleşik Devletler tek küresel güç olarak görünmektedir. Ancak bu gücün oluştuğu ortamda, geleneksel politikalar uluslararası politikalara dönüşmekte, modern iletişim ve karşılıklı ekonomik bağımlılıklar sonucu

⁸⁴ Kaufman, a.g.m., ss. 198-199.

⁸⁵ Kaufman, a.g.m., s. 200.

⁸⁶ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, a.g.e., ss. 51-61

ulusal ve uluslararası politikalar arasındaki farklar yok olmaktadır. Bütün bunların sonucu olarak ortaya samimi bir uluslararası toplum çıkabilir. Burada da esas sorun, uygun küresel değerlerle donanmamış bir küresel gücün bu hâkimiyetini ne kadar süre ile devam ettirebileceğidir. İşin doğrusu Amerika'nın gücü bir gerçektir ve görünebilir gelecekte herhangi bir potansiyel rakibi tarafından tehdit edilmeyecektir... Ne Japonya ne de Avrupa, Birleşik Devletlerin yerine geçemezler. Bu anlamda; Birleşik Devletlerin kendine özgü tarihsel bir rolü vardır⁸⁷.

Amerika küresel gücün belirleyici dört alanında en üstün durumdadır. Askeri olarak eşi olmayan bir küresel erişime sahiptir; ekonomik olarak, her ne kadar, her ikisi de küresel gücün diğer niteliklerinden nefret eden Japonya ve Almanya bazı bakımlardan rakip olsalar da, küresel büyümenin lokomotifine olmaya devam etmektedir; teknolojik olarak yeniliğin tüm ultramodern alanlarında önderliği elinde tutmaktadır ve kültürel olarak, bazı aşırılıklara karşın, özellikle dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Tüm bunlar Amerika'ya başka hiçbir devletin yakınlarına bile yaklaşmadığı siyasi bir nüfuz sağlamaktadır. Amerika'yı tek kapsamlı küresel süper güç yapan bu dördünün birleşimidir⁸⁸.

Samuel P. Huntington, Tek Kutuplu Sistemde yalnızca bir büyük güç olduğunu, diğerlerinin ise küçük güçler olarak sistemde yer aldığını belirtmektedir. Mevcut uluslararası sistemde ABD'nin tek süper güç olduğunu belirtmekte, ancak RF, Almanya, Fransa, Çin, Japonya gibi büyük güçlerin ve bazı orta ölçekli güçlerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ABD'nin “Yalnız Süper Güç” olduğu mevcut uluslararası sistemi, tek-çok kutuplu (uni-multi polar) olarak adlandırmaktadır⁸⁹. Huntington'a göre “tek çok kutuplu dünya”da küresel güç dörde ayrılmıştır:

En üst seviyede, şüphesiz ekonomik, askeri, diplomatik, ideolojik, teknolojik ve kültürel güç sahaslarında geçilemez üstünlükle Birleşik Devletler tek süper güçtür. Gerçekte, dünyanın her tarafına küresel çıkarlarını doğru bir şekilde yayan tek ülkedir. İkinci seviyede, dünyanın önemli bölgelerinde egemen aktör olan önemli bölgesel güçler vardır, fakat bunların çıkarları ve kapasiteleri Birleşik Devletler'inki gibi küresel değildir. Önemlerine, aktivitelerine ve egemenlik derecelerine göre değişen bu ülkeler Avrupa'da Alman-Fransız ortaklığı, Avrasya'da Rusya,

⁸⁷ Brzezinski, **Kontrolden Çıkmış Dünya**, a.g.e., s. XI.

⁸⁸ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, a.g.e., s. 43.

⁸⁹ Samuel P. Huntington, “The Lonely Super Power”, der. G. John Ikenberry, **American Foreign Policy: Theoretical Essays**, Pearson Longman, New York, Boston, 2005, 5. Baskı, s. 540.

Doğu Asya'da Çin, Güney Asya'da Hindistan, Güney-doğu Asya'da Endonezya, Güneybatı Asya'da İran, Orta-doğu'da İsrail, Afrika'da Nijerya ve Güney Afrika ve Latin Amerika'da Brezilya'dır. Üçüncü düzeyde, ikinci derecede bölgesel güçler bulunmaktadır. Bunların etkileri önemli bölgesel güçlerden daha azdır ve çıkarları sıkça güçlü komşularının ki ile çatışma içindedir. Bunlara Alman-Fransız birliği ile ilişkilerinde İngiltere, Rusya ile ilişkilerinde Ukrayna, Çin ile ilişkilerinde Japonya, Hindistan ile ilişkilerinde Pakistan, Endonezya ile ilişkilerinde Avustralya, İran ile ilişkilerinde Suudi Arabistan, İsrail ile ilişkilerinde Mısır ve Brezilya ile olan ilişkilerinde Arjantin olup, Nijerya veya Güney Afrika ile ilişkilerinde belirgin ikinci derecede bölgesel güç yoktur. Son olarak, dördüncü seviyede, bazıları önemli olan fakat güç yapısından uzakta bulunan ülkeler sıralanmaktadır⁹⁰.

Amerikalı Realistlerden Charles Krauthammer ise mevcut sistemi, tek kutuplu sistem olarak tanımlamakta ancak bunun bir “an” olduğunu belirtmektedir. Aynı adı taşıyan makalesinde (*Unipolar Moment*) tek kutuplu sistemin ancak 30–40 yıl sürebileceğini belirtmekte, bu süre sonunda çok kutupluluğa dönüşeceğini iddia etmektedir.

Bu dönemde bazı siyaset adamları ise sistemik değişimin çok daha yakın olduğu iddiasındaydılar. Özellikle Asya'nın yükselişine dikkat çekmekteydiler. James Follws Asya'da parlayan güneşin ikinci doğuşundan bahsetmekteydi. Kpaul Tsungas ise “*Soğuk Savaş bitti. Japonlar kazandı.*” tespitini yapmıştı⁹¹. Çok kutuplu sistem savunucularının iddiaları 1970 ve 80'li yıllara kadar gitmektedir. Thomas J. Mc Cormick *Amerika'nın Yarım Yüzyılı* adlı çalışmasında Amerikan gücünün 1960'lı yıllarda zirve noktasına ulaştığını ancak 1968-76 yılları arasında dönüm noktasına geçtiğini belirterek bunun yüz yıl önceki İngiltere'nin durumuna benzediğini vurgulamıştır. Mc. Cormick'e göre ABD, hala dünyanın en büyük gücü olmaya devam etmektedir, ancak ABD'nin dünya kapitalist sisteminin merkezi olma fonksiyonlarını yerine getirme konusunda kapasite gerileyişinde olduğu açık bir

---

⁹⁰ Samuel P. Huntington, “Culture, Power, and Democracy”, der. Marc F. Platter, Aleksander Smolarm, **Globalization, Power and Democracy**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2000, s. 6, aktaran Aydın Ertekin, **Küreselleşen Yeni Dünya Düzeninde 11 Eylül Sonrası Güç Dengesinin Yeniden Yapılanması ve ABD'nin Küresel Liderliği ve Egemenliği Altında Yeni Dünya**, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, ss. 45-46.

⁹¹ Charles Krauthammer, “The Unipolar Moment Revisited”, der. G. John Ikenberry, **American Foreign Policy: Theoretical Essays**, Pearson Longman, New York, Boston, 2005, 5. Baskı, ss. 551-555.

şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle ekonomik gücün diğer merkezlere kayması, 1970’li yıllardan itibaren Amerikalıların yaşam standardını etkilemiştir.

Benzer şekilde Paul Kennedy, 1987’de kaleme aldığı *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri* ve Mancur Olson, 1982’de kaleme aldığı *Ulusların Yükseliş ve Çöküşleri* adlı eserlerde, Vietnam yenilgisinden hareketle ABD’nin diğer büyük güçler gibi çöküş dönemine girdiğini belirtmişlerdir. Benzer argümanları kullanan Wallerstein da, askeri güç için yapılan harcamaların zamanla güç azalmasına yol açtığını savunmuştur⁹². Ayrıca, Kennedy ekolünün yanı sıra Soğuk Savaş’ın hemen sonunda çöküş iddiasında olan başka yazarlar da vardır; Burman (1991), Leggold (1990), Nau (1990), Rosecrance (1991), Russett (1985), Strange (1987), bunlardan bazılarıdır⁹³.

Ayrıca, ABD’nin ekonomik gücünün gerileyişi ve diğer ekonomik güçlerin yükselişi tek kutupluluk görüşüne muhalefet edilmesine neden olmuştur. Uluslararası ilişkiler uzmanlarından James Chase, bırakın tek kutupluluğu ABD’nin süper güç bile olmadığı iddiasını ortaya atmıştır. James Chase, *The New York Times* gazetesinde yazdığı bir yazıda: *Bu nasıl bir süper devlettir ki, Körfez Savaşı’nı bile, Almanya ve Japonya’dan aldığı paralarla kazanır?”* diye sormuştu. Chase ayrıca şu noktalara dikkat çekmiştir:

Körfez Savaşı’nın kanıtlandığı tek şey varsa, o da tek bir devletin dünyaya egemen olamayacağıdır. Bu savaşın parasını başka devletler, özellikle Almanya ve Japonya ödemiştir... Eğer 54 milyar dolarlık destek olmasaydı, 1992 yılında öngörülen 400 milyar dolarlık açıkla Bush böyle bir savaşın altından kalkamazdı. Süper devletler kendi savaşlarının parasını ödeyecek güçtedirler. Görülüyor ki, biz o güçte değiliz⁹⁴.

---

⁹² Walter Lafeber, “From Detente to the Gulf”, der. Garden Marter, **American Foreign Policy Reconsidered 1890-1993**, Routledge, London, Newyork, 1994, s. 145, Bostanoğlu, a.g.e., ss. 271-276.

⁹³ Charles W. Kegley Jr, Eugene R. Wittkopf, **American Foreign Policy: Pattern and Process**, St. Martin’s Press, New York, 1996, s. 49.

⁹⁴ James Chase, “The Pentagons Super Power Fantasy”, **The New York Times**, March 16, 1992, aktaran Ülman a.g.m, s. 42.

Diğer yandan yeni uluslararası sistemi salt “güç” olgusuna dayandırarak tek veya çok kutuplu genellemesine ulaşma yerine Joseph S. Nye Jr, askeri, ekonomik, parametreler doğrultusunda bir sistem modeli geliştirmiştir. Nye Jr,’a göre:

Dünya politikasında gücün dağılımı çok katlı bir pastaya benzeyecektir. En üst askeri tabaka büyük oranda “tek merkezli” olurken, ABD ile rekabet edecek herhangi bir askeri güç görünmemektedir. Ortadaki ekonomik tabaka, zaten yirmi yıldır devam eden bir “üç merkezliliği” simgelemektedir. En alt tabaka ise, uluslar üstü karşılıklı bağımlılığın kontrolünde, bölgesel güçlerin ilişki içinde bulunacağı çok merkezli bir güç dağılımı sergilemektedir. “Multilevel interdependence” (çok katlı karşılıklı bağımlılık) adı verilen bu sistemde, askeri güç, ekonomik ve uluslararası üstü bağımlılığın bulunduğu tabakalar üzerinde belirleyici olamayacaktır⁹⁵.

Kegley Jr, yeni uluslararası sistemin çok kutuplu yapıya dönüşmekte olduğu iddiasındadır. Kegley Jr,’ye göre mevcut uluslararası sistemde: güç devletlerarası sistemde farklı bir şekilde dağılmıştır; siyasi güç devletlerden ÇUŞ ve ulusaşırı (transnational) şirketlere kaymaktadır; uzun süre benlikleri bastırılmış olan azınlık konumundaki toplumlarda hiper milliyetçilik doğmuştur; ulusal ekonomiler uluslararasılaşmaktadır; zengin ve fakir dünya arasındaki uçurum daha derinleşmektedir; küresel ekosistemdeki kötüye gidiş durdurulamamaktadır. Bunlardan dolayı daha fazla düzensiz, daha az hiyerarşik, daha fazla karşılıklı bağımlı ve çok kutuplu bir dünya doğmuştur⁹⁶.

Rosenau ise uluslararası sistemin “devlet merkezli” yapıdan “çok merkezli” yapıya dönüştüğünü iddia etmektedir. Rosenau’ya göre yaklaşık üç yüz yıl boyunca uluslararası sisteme egemen devletlerden oluşan “anarşik” bir yapı egemen olmuştur. Devletler tek aktör olmamakla birlikte, geleneksel olarak diğer aktörlerin de uyması gereken kuralların belirleyicisiydiler. Güç yoğunlaşması ve ülkelerin sayısına göre sistem hegemonik, iki kutuplu veya çok kutuplu olabilmekteydi. YDD’de ise yetenek devrimi (skill revolution), otorite krizlerinin dünyaya yayılması, dinamik teknolojilerin etkisi gibi nedenlerden dolayı devlet merkezli sistem, yerini kompleks çok merkezli bir sisteme bırakmıştır. Bu sistemde çeşitli göreceli özerk aktörler

---

⁹⁵ Gökırmak, a.g.m., ss. 13-14.

⁹⁶ Kegley Jr., a.g.m., s. 26.

ortaya çıkmış ve sistemin yapısını, süreci ve kurallarını belirleme pozisyonuna yükselmişlerdir. Bu aktörler; çok uluslu şirketler, etnik azınlıklar, ulus üstü ve ulus altı örgütlenmeler, bürokrasiler, profesyonel toplumlar, siyasal partiler uluslararası örgütler ve diğerleridir⁹⁷.

Faruk Sönmezoğlu ise siyasi ve ekonomik alanlarda hiyerarşik ve çok merkezli görünümün yanı sıra alt sistemlerin hâkim olduğu güç dengesi sistemine doğru bir dönüşüm ihtimalinden söz etmektedir:

İki kutuplu sistemde özellikle sistemin kutupluluğunun sıkılaştığı dönemlerde, uluslararası sistemin bütününi etkileyen, belirleyen faktörler, sistemdeki alt-sistemlerin de en önemli girdilerini oluşturmaktaydılar. Bir başka deyişle, alt-sistemlerin uluslararası sistemin bütününden otonom olma imkânları pek fazla değildi. Yeni uluslararası sistemde ise bu durum değişmiştir, değişmektedir... Günümüzdeki alt-sistemlerin çoğunda, uluslararası sistemin...hiyerarşik ve çok merkezli yapısının belirleyici etkisinden otonom olduğu ölçüde klasik güç dengesi sisteminin özelliklerini gözlemek mümkündür⁹⁸.

Yukarıda ele alınan tartışmalar, doksanlı yılların başlarında uluslararası ilişkilerin sistemik görünümüne odaklanmıştı. Tek kutupluluk dışındaki görüşler ise ABD'nin gücünün çöküşte olduğu varsayımından hareketle ileri sürülmekteydi. Hatta 1970'li yıllardan beri ortaya atılan çöküş iddialarında, ABD'nin ekonomik gerileyişi ve askeri harcamaları, bu duruma bir delil olarak gösterilmekteydi. Immanuel Wallerstein, aynı benzer durumu Venedik, Hollanda ve İngiltere gibi başat güçlerden sonra Amerika'nın da yaşamakta olduğu öne sürmüştü. Paul Kennedy, aynı benzetmeyi II. Felipe İspanya'sı, II. Nikola Rusya'sı ve Hitler Almanya'sı için yapmıştı. Margaret Mead, çöküşün süreceğini ileri sürerken, ekonomist Lester Thurow dramatik bir şekilde "Roma 1 000 yıl, İngiltere 200 yıl dayandı; biz niçin 50 yıl sonra kaymaya başladık?" diye sormuştu⁹⁹.

Çöküş iddialarının odaklandığı bir diğer olgu da, Alman ve Japon ekonomilerinin Amerikan ekonomisi karşısında görece yükselişi idi. Özellikle ileri

⁹⁷ Rosenau, a.g.m., ss. 9-10.

⁹⁸ Sönmezoğlu, a.g.m., ss.12-13.

⁹⁹ Bostanoğlu, a.g.e., s. 276.

Tablo 1: Eski Dünya Düzeni ve YDD'de Yapı Süreçler

	Devlet Merkezli Dünya Düzeni	Çok Merkezli Düzeni Düzeni
Gerekli Aktörlerin Sayısı	2000'den az	Yüzbinlerce
Aktörlerin Ana İkilemleri	Güvenlik	Otonomi
Aktörlerin Ana Hedefleri	Toprak Bütünlüğü ve fiziki güvenliğin sağlanması	Dünya Pazarı Payında Artış, alt sistemlerin entegrasyonlarının sürdürülmesi
Hedeflere ulaşmadaki araçlar	Silahlı kuvvetler	Uyum ve işbirliğinin sağlanması
Normatif öncelikler	Egemenliğin korunması ve hukukun üstünlüğünün sağlanması gibi süreçler	İnsan hakları adalet ve refahın artırılması
İş birliği şekilleri	Mümkün olduğunca resmi ittifaklar	Geçici koalisyonlar
Gündemin kapsamı	Sınırlı	Sınırsız
Aktörler arası etkileşim şekli	Diplomatik uygulamalar	Ad hoc durum
Aktörlerarası güç dağılımı	Güç miktarına göre hiyerarşik	İlgili eylemin durumuna göre relatif eşitlik
Aktörler arası ilişkilerin şekli	Simetrik	Asimetrik
Liderlik konumu	Büyük güçler	Kapsamlı kaynaklar doğrultusunda belirleyici aktörler
Kurumsallaşma	Kurumsallaşmış	Oluşmakta olan
Değişime karşı duruş	Görece düşük	Görece yüksek
Sonuçların kontrolü	İlgili	Ayrıntılı
Karar verme yapısının temelleri	Resmi otorite, hukuk	Otoritelerin değişik tipleri, etkin liderlik

Kaynak : Rosenau, a.g.m., s. 12

Tablo 2: Yeni Siyasal Ortamda Farklılaşanlar ve Yeni Jeopolitik Yönelimler

Soğuk Savaş Dönemi		Soğuk Savaş Sonrası
	A : Siyasal İlişkiler	
1) Bloklara dayalı ideolojik bağımlılık ilişkisi.	→	Doğu-Batı ayrışmasından, bloklardan ve ideolojik karşıtlıklardan daha bağımsız bir ilişki düzeyi ve yeni bağımlılık çabaları, yeni çelişkiler.
↓		↓
Büyük ölçüde statikleşmiş ilişki düzeyi	→	Dinamik bir ortam ve yeni ilişki düzeyi
↓		↓
Daha az sayıda siyasal aktör	→	Daha çok sayıda siyasal aktör, yeni siyasal roller, ulus-devlet yapısına yönelik aşındırma çabaları, yeni çelişkiler, yeni karşıtlıklar.
↓		↓
Az seçenekli ilişki ortamı.	→	Çok seçenekli ilişki dinamiği
	B: Ekonomik Sistem	
2) Sistemsel karşıtlığa dayalı ekonomik yapılanma.	→	Tek sistem egemenliğinin baskın görünümü altında yeni arayışlar
	C: Tehdit	
3) Bloklara dayalı ideolojik tehdit algılaması.	→	Yerel-ulusal ve küresel yeni tehdit algılamaları, kültürel ayrışmalar, cemaatleşme-kavimleşme, mikro-milliyetçi reflekslerde tırmanma.
	D: Ekonomide Mekansal Örgütlenme	
4) İdeolojik, kamplaşmaya, bloklaşmaya dayalı örgütlenme.	→	Ticari Bloklaşma. (Bölgeselleşme)
	E: Küresel Güç İlişkileri	
	Kutuplaşma ve Jeopolitik Yönelimler	
5) Üçlü bölünmeye dayalı iki kutuplu siyasal sistem ve iki süper güç oluşumu çerçevesinde kutuplaşma egemenliği.	→	Egemen tek süper güç görünümü altında; siyasal alanda tek kutuplu-çok kutuplu dünya düzeni tartışması ve mücadelesinin sürdüğü yeni ortam.
↓		↓
Sınırlarıyla, hareket alanlarıyla, gerilimli atmosferiyle belli bir düzen ve onun belirlediği sınırlı hareket serbestliği sağlayan jeopolitik ortam.	→	Sınır değişimleriyle, yeni hareket alanlarıyla, farklı gerekçeli yeni gerilim atmosferiyle, dinamik bir yörüngenin belirlediği yeni düzen arayışının zorunlu kıldığı, geniş bir hareket serbestisine dayanan yeni jeopolitik ortam.

Kaynak: Yaşar Hacısalıhoğlu, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001, ss. 44-45.

teknoloji içeren ürünlerde ABD'nin payının düşmesinin yanı sıra, 1980'lerden itibaren ithalatın ihracata göre altı kat daha fazla artması, ABD'nin gücünün çöküşe geçtiğinin kanıtı olarak öne sürülmüştür. Fakat burada belirtilmesi gereken bir başka nokta bu tarihlerden itibaren “ulusaşırı” (transnational) firmaların sayılarında artış görülmesidir. O dönemde sayıları 300'ü bulan bu Amerika menşeli firmaların yöneticilerinin % 98'i Amerikalıdır. Ayrıca bu “ulusaşırı” firmalar, ABD ve SSCB'den sonra dünyadaki üçüncü büyük ekonomik güç haline gelmişlerdir. Özellikle ileri teknoloji gerektiren ürünler ucuz maliyet nedeniyle yurt dışında üretilmeye başlanmıştır¹⁰⁰.

Ancak Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin Macaristan ve Çekoslovakya'ya yaptığı müdahaleleri kınamakla ve Afganistan'ın işgaline karşılık ise direnişçilere mali ve askeri yardım yapmakla yetinen ABD'nin, 1990'lı yıllarda Panama'yı işgal ederek ve Irak'ı Kuveyt'ten püskürterek kritik bölgeleri kontrol altına alması, Somali ve Haiti'de boy göstermesi, 15 AB ülkesinin müdahaleden aciz kaldıkları Bosna ve Kosova savaşlarına insani müdahalelerde bulunması ve 11 Eylül olaylarından sonra terörizmle mücadele ve KİS'leri imha adına Şer Ekseni olarak adlandırdığı Afganistan ve Irak'ı işgal etmesine karşılık ABD'ye karşı hiçbir ciddi rakip devlet veya devletler bloğunun ortaya çıkmamış olması, tek kutupluluk yönündeki teorik yaklaşımlara haklılık kazandırmaktadır. 1970'lerden beri iddia edilen ABD ekonomisinin çöküşte olduğu yolundaki görüşler de geçerlilik kazanmamıştır. Ne AB içerisinde hâkimiyetini pekiştiren Almanya, ne de Asya'nın yükselen güneşi Japonya, Soğuk Savaş'ın sona erdiği tarihten günümüze kadar geçen süre içinde bahsedilen sıçramayı gerçekleştirememişlerdir. Yükselen güç olarak ÇHC ve Hindistan'ın burada belirtilmesi yerindedir¹⁰¹.

Clinton yönetimi tarafından uygulanan uluslararası ekonomi politikaları sayesinde ABD ekonomisi, yeni uluslararası ekonomik düzene adapte edilmiş ve bu alanda önemli başarılar elde edilmiştir. 1980'lerden itibaren yeniden büyüme trendi yakalayan ABD ekonomisi, dünyadaki toplam GSMH'nin % 31'ine sahiptir. 2000 yılı itibariyle ABD ekonomisi (milli gelir itibariyle) kendisinden sonraki dört büyük

¹⁰⁰ Bostanoğlu, a.g.e., ss. 274-280.

¹⁰¹ 1992 ve 2000 yılları itibariyle güç dağılımı için bkz. Tablo 3 ve Tablo 4.

Tablo 3: 1992 yılı itibariyle, büyük güçlerin güç kaynakları ve dünya sıralamasındaki yerleri

	ABD	Rusya	Japonya	Almanya	Avrupa Topluluğu	Çin
Temel Göstergeler						
Yüzölçümü (bin km ²) (Dünya sıralaması)	9.372.61 (4)	17.075.400 (1)	377.708 (60)	357.039 (61)	2.253.720 (13)	9.597 (3)
Nüfus (milyon) (Dünya sıralaması)	249.2 (4)	147.4 (7)	123 (8)	77.6 (12)	327.6	1.139 (1)
Askeri Güç						
Nükleer Başlıklar						
ICBM	2.370	5.575*				175
SLBM	3.840	2.696*				
Askeri Harcamalar (milyar \$) (Dünya sıralaması)	304.000 (2)	311.000* (1)	28.410 (6)	33.600 (5)	149.985	22.330 (7)
Personel Sayısı (Dünya sıralaması)	2.241 (3)	3.700* (2)	247 (27)	503 (14)	2.702	3.903 (1)
Ekonomik Göstergeler						
GSMH (milyar \$) (Dünya sıralaması)	5.446 (1)	1.446* (3)	3.141 (2)	1.486 (4)	5.089	416 (10)
Kişi başına GSMH (Dünya sıralaması)	21.700 (9)	4.003* (45)	25.430 (5)	19.530 (13)	14.243	370 (123)
Yıllık üretim (milyar \$) (Dünya sıralaması)	1.495 (1)	485* (4)	1.156 (2)	495 (3)		201 (8)
Toplam ihracat (milyar \$) Dünya toplamının	393 % 12.5 (1)	109.2* % 3.6 (10)	280.4 % 7.9 (3)	396.7 % 11.2 (2)	1.125.9 % 37	61.3 % 1.4 (19)
(Dünya sıralaması)						

Bu değerler Bağımsız Devletler Topluluğu içindir.

Kaynak : Charles W. Kegley, Jr., “The United States: Recluse, Leader, or Balancer?”, der. Charles W. Kegley, Jr., Gregory Raymond, **A Multipolar Peace? – Great Power Politics in the Twenty – First Century**, St. Martin’s Press, New York, 1994, s. 176-177, aktaran Nazlı Maç, **İki Kutuplu Sistem Sonrası ABD-Rusya Federasyonu İlişkileri Bağlamında Uluslararası Sistem Analizi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004, s. 53.

Tablo 4: 2000 yılı itibariyle büyük güçlerin güç kaynakları.

	ABD	Japonya	Almanya	Fransa	Britanya	Rusya	Çin	Hindistan
Temel Göstergeler								
Yüzölçümü (bin km ²)	9.372	378	357	547	245	17.075	9.5 97	3.288
Nüfus (milyon)	276	127	83	59	60	146	1.2 62	1.014
Okur- Yazarlık	97	99	99	99	99	98	81. 5	52
Askeri Güç								
Nükleer Başlıklar	12.070	0	0	450	192	22.500	>40	85-90
Askeri Harcamalar (milyar \$)	288,8	41,1	24,7	29,5	34,6	31	12, 6	10,7
Personel Sayısı	1.371.5 00	236.300	332.800	317.300	212.400	1.004.1 00	2.4 80. 000	1.173.000
Ekonomik Göstergeler								
GSMH (milyar \$)	9.255	2.950	1.864	1.373	1.290	620	4.8 00	1.805
Kişi başına GSMH	33.900	23.400	22.700	23.300	21.800	4.200	3.8 00	1.800
Yıllık üretim (milyar \$)	1.344	1.117	556	290	214	NA	309	63

Kaynak: Joseph S. NYE Jr, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, çev. Gürol Koca, Literatür Yayınları, İstanbul, Temmuz 2003, s. 47.

gücün (Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere) ekonomilerinin toplamına eşit hale gelmiştir. G-7 ülkelerinin yaptıkları toplam Gayri Safi Yurtiçi Hâsılanın yaklaşık yarısı ABD'ye aittir¹⁰². Günümüz itibariyle ABD'nin savunma bütçesi, kendisinden sonra gelen 25 dev askeri gücün toplam askeri harcamalarından fazladır¹⁰³. ABD'nin tek süpergüç konumunu pekiştiren nedenlerden birisi de kültürel yapısıdır. Anglo-Sakson geleneğinin de etkisiyle yaklaşık 60 yıl boyunca dünya politikasında oynadığı rol ABD'ye önemli deneyim ve kazanım sağlamıştır. İngiltere bu rolü II. Dünya Savaşından sonra Anglo-Sakson kuzenine devrederken tereddüt etmemiştir. Benzer rolü sağlam bir müttefikler koalisyonu oluşturmadan Asyalı bir gücün oynaması uzak bir ihtimaldir.

Ancak ABD'nin tek süper güç konumu ne kadar devam ettirebileceği tartışma konusudur. Rakip bir süper gücün bulunmamasının zamanla ABD'yi rehavete sürüklemesi veya zayıflatması mümkündür. Böyle bir durumda ABD'nin güç kullanma kapasitesi sınırlanacak ve uluslararası politikayı yönlendirme imkânı kaybolacaktır. Diğer yandan ABD tek süper güç konumunu sürdürmeyi başarsa bile, bu durum tek kutuplu sistemin sürekliliğini garanti etmeyecektir. Zira günümüze kadar, ABD'ye rakip bir blok çıkmamış olsa bile, Rusya, ÇHC ve İran yakınlaşmasının (yeni üyeleri de kendisine katarak) ABD karşıtı bir ittifaka dönüşmesi mümkündür. Böyle bir durumda ABD için tek kutup sistem rahatlığı içerisinde uluslararası politikaya yön verme imkânı söz konusu olmayacaktır¹⁰⁴.

1.2. YENİ DÜNYA DÜZENİNDE BELİRGİNLEŞEN ULUSLARARASI GÜVENLİK SORUNLARI

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik sorunları ve tehdit algılamaları köklü bir değişikliğe uğramıştır. Öncelikle küresel sorunlar arka planda kalırken bölgesel sorunlar öne çıkmaya başlamıştır. Bu durum NATO'nun yeni güvenlik konseptinin

---

¹⁰² Ivo Daalder, James M. Lindsay, "American Foreign Policy and Transatlantic Relations in the Age of Global Politics", der. Gustav Linstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2003, s.93.

¹⁰³ Arıboğan, "Güvenliksiz Barıştan...", a.g.m., s. 51.

¹⁰⁴ Ali Soner, "Uluslararası Sistem: Karmaşanın Uyumu", der. Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 76.

yanı sıra ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin ulusal güvenlik stratejilerine yansımıştır. Ayrıca nükleer silahlarda gerçekleştirilen niteliksel ve niceliksel gelişmelerle beraber, geleneksel savaş biçimleri değişime uğramıştır. Diğer yandan geleneksel olmayan tehdit biçimleri ortaya çıkmıştır. YDD’de etnik çatışmalar artmış, buna paralel olarak da savaş alanları ve savaşın yapısı değişmiştir. Geleneksel ordularla asimetrik güçler arasında yaşanan savaşlar, uzun zamana yayılmaktadır. Ayrıca savaşların merkezi, toplumsal, siyasal çevrelere kaymıştır¹⁰⁵.

Bunlara ek olarak Soğuk Savaş döneminde ulusal güvenlik anlayışı ağırlıklı olarak askeri parametreleri merkeze almıştı. YDD’de güvenlik anlayışı, siyasal, ekonomik, sosyal, ekolojik ve insan hakları gibi başka boyutları da içeren yapıya dönüşmüştür¹⁰⁶. Soğuk Savaş döneminde pek çok ülke tarafından güvenlik, dışardan ve içerden gelen askeri tehditlerin bertaraf edilmesi şeklinde algılanmaktaydı. Soğuk Savaş sonrasında etnik meseleler, ekonomik sorunlar, toplu göç, kaçakçılığın önlenmesi ve çevrenin korunması gibi “yumuşak güvenlik” sorunları, geleneksel diplomasi ve güvenlik konularına oranla daha fazla önem arzermeye başlamıştır¹⁰⁷. Ayrıca yeni güvenlik yaklaşımı, güvenlik anlayış ve uygulamalarının merkezine bireyi yerleştirmektedir. Güvenliğe yaklaşımda, daha bütüncül anlayış ve uygulamalar benimsenmektedir. Bu bağlamda devlet güvenliği, bireyin güvenliğini sağlamak için araç haline gelmiştir¹⁰⁸.

YDD’de belirginleşen uluslararası güvenlik sorunları özellikle AB ve BM’nin güvenlik algılamalarını ve politikalarını etkilemiştir:

---

¹⁰⁵ Gencer Özcan, “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı, ss. 14-15.

¹⁰⁶ Burak Ülman, “Türkiye’nin yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük”, der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı, s. 99.

¹⁰⁷ Gencer Özcan, “Doksanlarda Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi”, der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı, s. 65.

¹⁰⁸ Giray Saynur Bozkurt, “Küreselleşmenin Güvenlik Boyutu”, der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 498-499.

Siyasi baskılar, işkence, terörizm, çevresel felaketler, ekonomik geri kalmışlık, kalkınma, fakirlik, açlık, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, göç, yerel kültürlerin korunması, sosyal adalet, insan hakları ve demokratikleşme üzerinden çok yönlü düşünülmesi sağlanmıştır. Bu konularla içeriği genişletilen güvenliğin referansı da derinleştirilmiştir: Sadece devleti korumak fikrinin yerine, güvenliğin muhataplarını genişletip toplumsal azınlıkları, bireyi, çevreyi, sınıfları ve kültürleri korumak fikri gelmiştir. Mesela AB “önleyici bağlantı” adı altında güvenliğin çok yönlü, çok taraflı, yani askeri veya silahlı kuvvetlerin yanında, ekonomik ve siyasi araçlarla sivil ve demokratik değerlerdeki yeniden yapılanma süreçlerine siyasal ve ekonomik açıdan destek vermiş ve bu şekilde çevresinde güvenliğin garantisi olabilecek bir “barış kuşağı” oluşturmayı amaçlamıştır. Aynı şekilde BM Kalkınma Programı, Çocuk ve Yardım Fonu ve Eğitim ve Kültür Örgütü gibi kurumlarının raporları çevresinde 1994’ten beri tartışılan “insani güvenlik” (Human Security) kavramı da yine eleştirel güvenlik anlayışıyla örtüşen bir içeriğe sahip olması açısından örnek olarak gösterilebilir. BM’nin insani güvenlik kavramında dört ana parametre öne çıkmaktadır: karşılıklı bağımlılık, erken müdahale, evrensellik ve insan merkezlilik. Bu yeni güvenlik anlayışı yedi güvenlik başlığı altında belirlenmiştir: ekonomik, gıda, sağlık, çevresel, bireysel, siyasal ve toplumsal güvenlik. İnsani güvenlik kavramında ayrıca altı ana güvenlik tehdidi de belirlenmiştir: kontrol edilmeyen nüfus artışı, ekonomik fırsat eşitsizliği, göçün ortaya çıkardığı sorunlar, çevresel felaketler, uyuşturucu trafiği ve uluslararası terörizm. Güvenliğin bütün bu çeşitlemelerinin ulaşmaya çalıştığı nokta; maddi ve manevi onurunu koruyarak içinde bulunduğu toplumun ekonomik ve politik yaşamına anlamlı bir katılım gerçekleştirerek bireysel özgürlüğünü ve kendi yaşamı üzerindeki kontrolünü sağlayan bireyler yetiştirmektir ki bunlar güvenliğin ön şartı olarak ele alınırlar¹⁰⁹.

Soğuk Savaş’ın iki kutuplu yapısında blok politikalarından kaynaklanan, genel yapısı itibariyle güvenliksiz, ancak istikrarlı bir sistem oluşmuştu. Sistemde görece kalıcı müttefiklerin varlığı devletlerarası ilişkileri tahmin edilebilir kılmakta idi. İki kutuplu sistemde yer alan ABD ve SSCB gibi blok önderleri uluslararası sistemin tamamen anarşik bir yapıya dönüşmesine engel olmakta, kendi bloklarındaki ülkelerin eylemlerini kontrol etmekteydiler. Sistemin “yumuşaması”yla beraber sistem gevşese bile belirli bir tehlike noktasına gelindiğinde karşı tarafın duruma müdahale etme imkânı caydırıcılığa neden olmaktadır¹¹⁰.

¹⁰⁹ Tuncay Kardaş, “Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?”, der. Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 149-150.

¹¹⁰ Serhat Erkmen, “11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı”, **Stratejik Analiz**, Ekim 2001, Cilt : 2, Sayı : 18, s. 14, Cem Karadeli, “1989 Sonrası Dünya Düzeni”, der. Cem Karadeli, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, ss.17-18, Oral Sander, “Değişen

İki kutuplu sistem yerini güvenlik bağlamında istikrarsız ve belirsiz bir uluslararası düzene bırakmıştır. Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) Başkanı James Woolsey'nin de dikkat çektiği gibi, "*insanlık Sovyetler'in uzun süren Soğuk Savaş yılları boyunca ne yapacağı konusunda rahatlıkla öngörüde bulunma olanağına sahipti. Oysa, yeni global uluslararası sistemde küçüklü büyüklü çok sayıda tehlikenin varlığı söz konusu ve bunların nasıl bir gelişme göstereceğini önceden kestirmek olanaksız hale gelmiştir*"¹¹¹. Bir başka CIA yetkilisi olan Richard Folk da; "*Ormanda yaşayan canavar ortadan yok olmuştur, ancak ormanda hala bizi tehdit eden birçok yılan vardır, üstelik önceden canavarın ne yapacağı öngörülebilirken, mevcut düzende ve durumda yılanların ne zaman nereden çıkacağı ve ne yapacağı bilinmemektedir*" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu sözlerden de çıkarım yapılabileceği gibi, eski dönemde tehdit tanımı, tek bir bloğa karşı yapıldığından, göreceli bir öngörüş mevcutken, yeni dönemde ise gerçek anlamda bir belirsizlik ve önceden kestirilemezlik söz konusudur¹¹².

Gerçektende Balkanlar'da baş gösteren etnik çatışmalar, nükleer silahlanmanın yayılması, 11 Eylül'de çok daha yıkıcı bir şekilde etkisini gösteren terörizm ve artan çevre sorunları gibi oldukça farklı sert ve yumuşak güvenlik sorunları, yeni uluslararası tehditler olarak belirmiştir. YDD'de belirginleşen bu tehditler aynı zamanda uluslararasıdır. Küreselleşme süreciyle beraber sınırların daha da geçirgen hale gelmesi, sorunlara yönelik alınacak önlemlerin de ulus aşırılışmasına neden olmaktadır. Böylece geleneksel güvenlik anlayışı da büyük ölçüde değişime uğramıştır. "*Gelişmiş ülkelerde; AIDS, uyuşturucu, terörizm, tutuculuk, işsizlik, suç artışı, ahlak çöküntüsü, fakirlik ve dışlanma olgularının artışı ile eşitsizlik bir dünya toplumu ortaya çıkaran mali ve ekonomik düzensizlik, konuların bütünsel olarak bir potansiyel dış askeri tehditten çok daha tahrip edici olduğu*" şeklinde yaygın bir görüş bulunmaktadır¹¹³.

Dünya Dengelerinde Türkiye", der. Sabahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, 3. Baskı, s. 25, Gökırmak, a.g.m., s. 9.

¹¹¹ Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, a.g.e., s. 103.

¹¹² Okan Tanşu, **21. Yüz Yıl Çatışma Ortamı: Bilgi Savaşı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s. 32.

¹¹³ Philippe Marchesin, "Yeni Tehditler Karşısında Avrupa," der. çev. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 423.

YDD’de uluslararası güvenlikle ilgili dikkat çekici görüşlerden birisi de artan tehdit çeşitliliğinin yanı sıra savaş teknolojisinde yaşanan gelişmelerle beraber savaşın artık bir dış politika aracı olmaktan çıktığıdır. Doksanlı yıllarda devam eden iç savaşlara rağmen bu iddia sürdürülmüştür. Ancak 11 Eylül sonrasında bu görüşün büyük ölçüde geçerliliğini kaybetmiş olmasına rağmen, yinede Peter F. Drucker’in bu konudaki görüşlerine dikkat çekmekte yarar var:

Nedeni ne olursa olsun, artık açıkça ortaya çıkan şudur ki; askeri kuvvetler askeri açıdan etkili olamamaktadır. Bunun bir nedeni, belki, en kudretli ülkenin bile tek çeşit askeri eylemi hazırlayabilmesi, planlayabilmesi ve onun için eğitim yaptırabilmesi olabilir. Oysa modern teknoloji sayesinde, her biri farklı stratejiler, farklı taktikler, farklı lojistik, farklı eğitim ve farklı bir harp sanatı kavramı gerektiren muhtemel askeri eylemler bitip tükenecek gibi değildir. Daha da önemlisi, temel stratejik kavramların artık olmayışıdır. Var olan şey, yalnızca, her biri aynı oranda muhtemel olan ya da muhtemel olmayan “şıklar” ve “olasılıklar”dır. Bir askeri kuvvet tek bir düşmana karşı, tek bir savaş yöntemi için planlanabilir, eğitilebilir, yönetilebilir ve donatılabilir. Her tür düşmana karşı, her çeşit savaşa yöntemine göre planlanamaz, eğitilemez, yönetilemez ve donatılamaz... Artık silahların amaca ters düşer hale geldikleri ortaya çıkmıştır. Ekonomik performans ve ekonomik gelişme yönünden önemli bir tüketici güç haline gelmişlerdir... Bir zamanlar politikanın hizmetinde olan silahlar, politikanın patronu durumuna gelmişlerdir¹¹⁴.

YDD’de küresel güvenliği tehdit eden temel unsurlar şu şekildedir: Genelde kökten dincilik, özelde İslami radikalizm artmaktadır. (Bazı dış politika stratejistleri, SSCB’nin dağılmasından sonra Batı’nın demokratik değerlerine karşı en önemli tehdidin kökten dincilikten geldiğini belirtmişlerdir.) Etnik milliyetçilik, ırk ayrımcılığı, etnik temizlik ve kitlesel tecavüz gibi vahşetler yaygınlaşmaktadır. Ulusaşırı suçları da içeren örgütsel suçlar artmaktadır. Narko terörizm olarak adlandırılan uyuşturucu trafiği her geçen gün etkisini daha fazla hissettirmektedir. (Latin Amerika’da uyuşturucu baronları arasında çıkan iç çatışmalar *de facto* hükümetlerini devirme boyutuna ulaşmıştır). İnsan hakları ihlalleri artık uluslararası toplum tarafından kabul edilemez boyutlara ulaşmıştır. (Bu konuda çifte standart uygulanması daha da dikkat çekicidir.)

---

¹¹⁴ Peter F. Drucker, **Yeni Gerçekler**, çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, ss. 48-52 aktaran, Gökırmak, a.g.m., s.13.

Artan çevre sorunlarıyla beraber hassas ekolojik denge daha fazla zarar görmektedir. Yaşam için gerekli olan petrol ve su gibi doğal kaynakların kıtlığı, bir başka sorundur. Özellikle enerji kaynaklarının kıtlığı ekonomik yaptırımlara hatta savaşa neden olabilecektir. Dünya Bankası'nın (DB) yayınladığı bir raporda, XXI. yüzyılda su kıtlığının da benzeri bir tehdit potansiyeli taşıdığı belirtilmiştir.

Kaleşnikof, roketatar, stinger füzeleri, RDX tipi patlayıcılar vb. hafif silahların satışı artmaktadır. (1955yılı itibariyle) sadece 55 milyon kaleşnikof açık pazarlarda satılmıştır. Döşenmiş mayınların sayısı tahmin edilemez rakamlara ulaşmıştır. BM Raporuna göre bu rakam sadece 69 ülkede 110 milyonu bulmaktadır. Nükleer silahlara erişilebilirliğinin kolaylaştığı günümüzde bu silahların (devlet destekliler de dâhil) terörist gruplara veya teröre destek veren ülke yönetimlerine geçme tehlikesi bir başka tehdittir¹¹⁵. Özellikle SSCB'nin dağılmasıyla beraber, devletin maaşlarını ödemekte zorlandığı silah sanayinde çalışan bilim adamlarının, terör örgütleri veya haydut devletlerle temasa geçme tehlikesi uzmanları endişelendirmiştir.

1968 yılında dünyada yalnızca beş devlet (ABD, SSCB, ÇHC, İngiltere, Fransa) nükleer kapasiteye sahip idi. Günümüzde Hindistan, Pakistan ve İsrail de nükleer güçler arasında yer almaktadır. Irak (2003'den önce), İran ve Kuzey Kore ise nükleer programlarını nükleer silahlar üretmek için kullandıklarından şüphe edilmektedir Arjantin, Brezilya, Beyaz Rusya, Güney Afrika, Kazakistan ve Ukrayna gibi devletler ise 1990'larda nükleer programa ve nükleer silahlara sahip ülkeler idi. Ancak bu devletler yapılan antlaşmalarla bu silahların üretimini bırakmışlardır¹¹⁶.

Ayrıca SSCB'nin dağılması sonucunda RF ile beraber, bağımsızlığını kazanmış eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında nükleer silah üretme kapasitesine sahip devletler vardır. ABD diğer büyük güçlerle beraber konvansiyonel olmayan

---

¹¹⁵ Gurmeet Kanwal, "The New World Order An Appraisal-II" **Strategic Analysis A Monthly Journal of IDSA**, July 1999 (Vol XXIII No: 4), http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_jun99.html erişim (22.07.2007).

¹¹⁶ Şebnem Udum, "Uluslar arası İlişkilerde Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu", der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s. 535.

silahların yayılmasını önlemek amacıyla, değişik araçları devreye sokmuştur. Soğuk Savaş sonrasında nükleer silahların dikey yayılmasına engel olmak için ABD ile RF, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna arasında antlaşmalar imzalanmıştır¹¹⁷.

Durdurulması gün geçtikçe zorlaşan illegal göç hareketleri ve mülteci akımları her geçen gün artmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM – International Organization for Migration) verilerine göre 1965 yılında 75 milyon göçmen varken, bu rakam 2002 yılında 175 milyona yükselmiş, 2006 yılı itibariyle bu rakamın 190 milyonu geçtiği sanılmaktadır. 2000 yılında yine IOM tarafından yapılan bir araştırmaya göre dünya genelinde sayıları 15 ile 30 milyon arasında değişen kaçak insan vardır¹¹⁸. Ayrıca Norveç Mülteciler Konseyi'nin 2005 yılında yayınladığı rapora göre her yıl 8 bin kişi evinden ayrılmak zorunda kalmakta; 50 ülkede 25 milyon kişi ise, kendi ülkesinde yerinden edilmiş bir şekilde yaşamaktadır¹¹⁹.

Nüfus artışı kontrolsüz biçimde devam etmektedir. Malthus'un XVIII. yüzyılın sonlarında dikkat çektiği bu tehdit, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok disiplinin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Malthus kısaca, yiyecek kaynakları artışının nüfus artışına paralel bir şekilde gerçekleşmemesinin, kıtlık gibi tehlikelerle beraber insanlığın önüne çözülmesi zor bir sorun olarak dikileceğine dikkat çekmiştir. Sanayileşmeyle beraber nüfus artış hızı Avrupa'da düşmüş, birçok Batılı ülkede ise nüfus azalması başlamıştır. Ayrıca tıp alanında gerçekleşen gelişmelerle beraber sanayi öncesi toplumlarda görülen toplu ölümler ortadan kalkmıştır. Sanayileşmeye paralel olarak her ne kadar nüfus artış oranı Batılı ülkelerde azalmışsa da, üçüncü dünya ülkelerinde nüfus artışının devam etmesi Malthus'u haklı çıkarmıştır. Dünya nüfusu yaklaşık 10.000 yıllık bir süre sonucunda, XVIII. yüzyılda 1 milyara ulaşmıştır. Bu rakam XIX. yüzyılda ikiye katlanarak 2 milyara, XX.

---

¹¹⁷ Nurşin Ateşoğlu Güney, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki Konvansiyonel Olmayan Silahların ve Balistik Füzelerin Yayılması Sorunu ile İlgili Yeni Yaklaşımlar", der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998. ss. 308-310.

¹¹⁸ **International Organization for Migration, the Migration Agence**, www.int/johia/pa.g.e855.html erişim (10.10.2006), Uluslar arası göçün nedenleri ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Esin Yılmaz-Başçeri, "Uluslararası Göç", der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998. ss 489-518.

¹¹⁹ **Türkiye'de Mülteci Hakları Yeni Bir Dönemeçte**, www.amnesty-turkiye.org. erişim (10.10.2006)

yüzyılda ise 6 milyara çıkmıştır. 2050 yılında ise bu rakamın 14 milyarın üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Eğilimin devam etmesi durumunda 9 yüzyıl sonra dünya nüfusu, 6 katrilyona ulaşacak, deniz ve karalar dâhil yeryüzünün her metre karesine 100 insanın düştüğü bir durum ortaya çıkacaktır¹²⁰.

Sovyet sonrası sistemde uluslararası toplumun karşısına çıkan tehdit unsurlarını yukarıda belirtilen şekliyle özetlemek mümkündür. Ancak, Kuzey – Güney bölünümü, uyanan etnik milliyetçilik, terörizm ve çevre sorunları, YDD’de diğerlerine oranla daha fazla uluslararası politikaya damgasını vurmaktadır. Bu yüzden çalışmanın bu bölümünde bu dört sorun ayrıca ele alınacaktır.

1.2.1. Kuzey – Güney Sorunları

Kuzey-Güney bölünümü, global politik ekonomi içinde güç kaynaklarının asimetrik dağılımından kaynaklanan ve kökleri koloniyalizme kadar uzanan bir oluşumdur. Güney ve Kuzey arasındaki ekonomik uçurum, 1950’lerden itibaren gelişmiş ülkelerin az gelişmişleri sömürdüğünü öne süren Marksistler ve bağımlılık (dependency) kuramcıları tarafından gündeme getirilmiştir. Sorunu Kuzey ülkelerinin emperyal politikalarının bir sonucu olarak gören bağımlılık kuramcılarına göre: “*IMF gibi kurumların politikaları aradaki uçurumu genişletirken, bağımlılığın da artmasına yol açmıştır. Üçüncü Dünya’nın geri kalmışlığı sadece endüstriyel yetersizliklerinin ya da düşük gelirlerinin değil; sömürgeciliğin ve emperyalizmin sonucudur*”. Kuzey-Güney arasındaki refah farkı 1970’li yıllarda patlak veren Petrol Krizleriyle billurlaşmış, YDD ise artarak devam eden bir sorun haline gelmiştir. Soğuk Savaş dönemindeki Doğu-Batı siyasi kutuplaşması, YDD’de yerini Kuzey Güney bölünümüne bırakmıştır. Kuzey-Güney arasındaki farklılık, YDD’de daha da belirginleşmiştir¹²¹. Öniş ve Erdoğan YDD’de uluslararası ekonomik manzarayı şu şekilde özetlemektedir.

---

¹²⁰ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Ayraç Yayınevi, çev. Talip Kabadayı, Ankara, 2005, ss. 592-593, Paul Kenndy, **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, çev. Fikret Üçgan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, ss. 26-28.

¹²¹ Bostanoğlu, a.g.e., ss. 314-317.

Birleşmiş Milletler tarafından yapılan birçok araştırma bugün dünyada yaşadığımız eşitsizliğin ve yoksulluğun boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. BM İnsani Gelişme Raporu'na göre, 1990'ların sonunda dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan % 20'lik bölümü dünya hasılasının % 86'sına, en alt dilimindeki yüzde % 20'si de % 1'ine sahiptir. Dünyada günde 2 doların altında gelire yaşayanların sayısı 3 milyarı bulmaktadır. Eğer en alt yoksulluk sınırını 1 dolar kabul edersek, 1990'ların ortasında, gelişmekte olan ülkelerin toplam nüfusunun % 33'ünü meydana getiren 1.3 milyar insan bu sınırın altında gelir elde etmiştir. Dünyadaki en zengin 200 kişinin sahip oldukları servet ise, yeryüzündeki en yoksul 2.5 milyar insanın toplam gelirinden fazladır. Dünyadaki en zengin 3 kişinin (ABD'li) servetlerinin toplamı, en yoksul 48 ülkenin gayri safi yurtiçi hâsılasından yüksektir.

Uluslararası servetin ve gelirin eşit olmaktan çok uzak bir şekilde dağılmasının yanı sıra, bu eşitsizlik giderek daha da derinleşmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) hesaplamalarına göre gene 1 doları alırsak, bu sınırın altında yaşayan insanların genel nüfusa oranı, 1985-1990 arasında, Sahra Afrika'sı ülkelerinde yüzde 53.5'ten 54.5'e, Latin Amerika'da 23'ten 27.8'e çıkmıştır. 1990-1998 arasında, 80 ülke on yıl öncesinde olduğundan daha az gelir elde etmiştir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) 1998 Ticaret ve Kalkınma Raporu'ndan dünya ölçeğinde elde edilen verilere göre, gelir eşitsizliğini gösteren global Gini katsayısı, 1965'te 0.66; 1980'de 0.68; 1990'da da 0.74'e yükselmiştir. Söz konusu dönemde kişi başına düşen ulusal gelir farklılıklarına bakıldığında zengin ve yoksul arasındaki kutuplaşmanın giderek arttığı görülmektedir. 1965 yılında en fakir % 20'lik nüfusun kişi başına yıllık ortalama geliri, en zengin % 20'lik nüfusun 1:31'i düzeyinde gerçekleşmiştir. 1990'a gelindiğinde en fakir ve en zengin % 20'lik gelir grubunun ortalama gelir farkı 1:60'a çıkmış durumdadır. Tahminler bu oranın 1990'ların sonunda 1:74'e yükseldiği yönündedir. Bu rakamlar, küreselleşme sürecinin derinleşmesi ile uluslararası gelir dağılımındaki eşitsizliğin derinleşmesi arasında yakın bir ilişkinin varlığını belgelemektedir¹²².

Yukarıda ana hatları belirtilen manzaranın üçüncü dünya ülkelerinin sosyal ve ekonomik yaşamlarına yansımaları oldukça ağır olmuştur. Dünyanın en zayıf 32 Az Gelişmiş Ülkesinin (AGÜ) dış borçlarının ihracatlarına oranı % 220'den, milli gelirlerine oranı ise % 80'den fazladır¹²³. AGÜ'lerin küresel mal ihracatındaki payları her geçen gün azalmaktadır. 1990'ların ortasında Afrika kıtasının toplam

¹²² Ziya Öniş, Mustafa Erdoğan, "11 Eylül ve Dengesiz Küreselleşme", **FP, Foreign Policy**, Ocak-Şubat 2002, s. 16 aktaran Ertekin, a.g.e., ss. 76-77.

¹²³ İbrahim S. Canbolat, **Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, 2. Baskı, s. 141.

ihracatı 100 milyar dolardan aşağı düşmüştür (yaklaşık olarak Güney Kore'nin toplam ihracatı). 1990'da % 3.1 olan bu oran 1999'da % 2'ye inmiştir.

Tablo 5: 1960 – 1990 yılları arasında dünya gelir dağılımı.

Yıllar	Küresel gelir yüzdesinin en zengin % 20'lik dilime dağılımı	Küresel gelir yüzdesinin en fakir % 20'lik dilime dağılımı	En zenginlerin en fakirlere oranı
1960	70.2	2.3	30:1
1970	73.9	2.3	32:1
1980	76.3	1.7	45:1
1990	82.8	1.3	64:1

Kaynak: L.R. Brown-H. Kane, Full House: **Reassessing the Earth's Population Carrying Capacity**, London, Eartscan, 1995, s. 46, aktaran Ertekin, a.g.e., s. 78.

Gelir dağılımındaki bu dengesizliğin sosyal etkileri de uç boyutlara ulaşmıştır. 1990'lı yıllar itibariyle 46 ülkede 800 milyon insan kötü beslenmektedir. Açlıktan ölen insanların sayısı on binleri bulmaktadır. Kronikleşen fakirlikle beraber HIV / AIDS, cüzzam gibi hastalıklar yaygınlaşmaktadır¹²⁴. Sürecin negatif etkileri özellikle AGÜ'lerde yaşayan çocuklar üzerinde görülmektedir:

Dünyanın 5 kıtasında 2 milyar 200 milyon çocuk yaşamakta ve doğan her üç çocuktan biri kayıt dışı kalmaktadır. 15-18 yaş arası doğum oranlarında artış gözlenmektedir. 8 bini ishalden olmak üzere günde 35 bin çocuk ölmekte, 800 milyon çocuk yeterli ve sağlıklı beslenememekte, 400 milyon çocuk temiz su içememekte, 170 milyon çocuk yetersiz beslenmeden dolayı büyüme ve gelişme bozukluğu içinde büyümektedir. Yoksul ortamlarda yaşayan çocuk sayısı 1 milyar, önlenebilir veya tedavi edilebilir hastalıklardan ölen çocuk sayısı (her yıl) 4 milyondur. Gelişmekte olan ülkelerde 5 yaşın altındaki 200 milyon çocuk, mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Acil önlem alınmazsa 2010 yılına kadar 1 milyon 100 bin çocuk AIDS kurbanı olabilir. 6-11 yaşları arasında hiç okula gidemeyen çocuk sayısı 140 milyondur ve her 100 çocuktan 24'ü okuma-yazma bilmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde

¹²⁴ Ertekin, a.g.e., ss. 76-82.

yaşayan, hemen hemen üçte ikisini kız çocukların oluşturduğu eğitim çağındaki 130 milyon çocuk eğitimden yararlanamamaktadır. Çoğunluğu kadınlar olmak üzere, dünya nüfusunun yaklaşık altıda biri okur-yazar değildir. Çocuklarının okula gitme imkanları bakımından okulsuzluk oranı Asya'da yüzde 61, Afrika'da yüzde 32, Latin Amerika'da yüzde 7, Avrupa'da ise yüzde 1-1.5'tur. 5-14 yaş grubunda 270 milyon çocuk çalışmakta, bu çocukların 150 milyonu ise güvencesiz, sağlıksız ve ağır işlerde çalıştırılmaktadır. Özürlü çocuklarla ilgili sağlıklı hiçbir gösterge yoktur. Şiddete maruz kalan kimsesiz ve özürlü çocuk sayısı bilinmemektedir. Bütün dünyada, kötü davranışa, ihmale, şiddete, sömürüye, cinsel tacize uğrayan, uyuşturucuya kurban giden çocukların sayısı hızla artmaktadır. Dünyada kız ve erkek çocukları arasında eşitsizlikler hızla yaygınlaşmaktadır. Beslenme yetersizliğinden kaynaklanan ölümler kız çocuklarında daha fazladır. 1 milyar çocuk sağlıklı ev ortamından uzakta büyümektedir. 20 milyon çocuk evsiz 7 milyonu mültecidir. Savaşlar yüzünden 6 milyon çocuk sakat kalmış, 16 milyon çocuk psikolojik travma geçirmiştir. Savaşlarda ölen çocuk sayısının asker sayısından daha fazla olduğu süreç devam etmektedir. 30 ülkede 300 bin çocuk silah altındadır. Dünya çocuklarının yalnızca yüzde 15'inin sorunları en aza indirilmiş durumdadır¹²⁵.

1.2.2. Etnik / Mikro Milliyetçilik

SSCB ve Yugoslav Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin (YFSC) ani dağılışı sonucu Balkanlar'da ve Kafkaslar'da oluşan güç boşluğu üzerine, bölgesel etnik yapının da etkisiyle, her iki bölgede iç savaşlar başlamıştır. Yetmiş yıl boyunca dondurulmuş/bastırılmış milliyetçi hareketler, I. Dünya Savaşı'na neden oldukları bölgede, etnik çatışmalar şeklinde yeniden ortaya çıkmışlardır. Etnik milliyetçilik ve mikro milliyetçilik gibi olgular, uluslararası ilişkiler disipliniinde yeniden tartışılmaya başlanmıştır.

Latince "*Ethnos*"tan gelen etnik kelimesi, kabile ve akrabalık anlamına gelmektedir. Etnik topluluk şu özellikleri taşımaktadır: "*kollektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir veya daha fazla unsur, özel bir 'yurt'la bağ, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu*"¹²⁶. En yaygın anlamıyla etnik grup "*birbirleri ile ortak geçmişi olduğuna*

¹²⁵ Ebubekir Kurban, "Çocukların Yurdu Yurdun Çocukları", 2023, 15 Ağustos 2002, Sayı: 16 ss.58-59,

¹²⁶ Çiğdem Nas, "Avrupa Parlamentosu'nun Etnik Azınlıklara Bakışı ve Türkiye", der. Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Der Yayınları, İstanbul, 1998. s. 382.

inanılan, ortak kültür, dil ve/veya din gibi değerleri olduğu farz edilen ve ortak geleceğe sahip olmak isteyen grup”tur. Etnik grubun en önemli özelliklerinden birisi, sahip olduğu özellikleri başkalarıyla paylaşmak istemeyişidir. Etnik azınlık ise “*bir ülkede toplumun geri kalanından belirgin bir biçimde farklı özellikler taşıyan ve farklı geleneklere sahip olan ve bunları korumak isteyen ve de baskın nitelikler taşımayan grup*”¹²⁷ olarak tanımlanmaktadır. Mikro milliyetçilik ise *mevcut ulus-devletin birçok ulustan oluşan kozmopolit bir yapı oluşturması durumunda, bu yapı içindeki ulusların aynı devletin sınırları içinde kendi ulus-devletlerini kurma çabası*¹²⁸ olarak tanımlanmıştır. Burada mikro kavramı bu milliyetçiliğin iki önemli özelliği için kullanılmaktadır. Nüfus ve coğrafya bakımından geleneksel ulus devletten daha alt bir olgu ve henüz uluslaşma sürecini tamamlamamış halkların devletleşme çabaları kastedilmektedir.

XX. yüzyılın sonlarında Balkanlarda baş gösteren gelişmeler, etnik milliyetçiliğin yeniden doğuş tehlikesini gün ışığına çıkarmıştır. Etnik milliyetçilik, uyuşuk pozisyonda olan, ancak hiçbir belirti göstermeyen ve her an patlamaya hazır volkana benzetilmektedir¹²⁹. Nitekim Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve SSCB ve YFSC’nin dağılmasıyla ortaya çıkan otorite krizi üzerine iki kutuplu sistemin bastırıldığı alt kimlikler ve ayrılıkçı eğilimler, eski YFSC’de Bosna ve Kosova Krizleri, eski SSCB’de Dağlık Karabağ, Çeçenistan, Abhazya, Güney Osetya ve Transdinester sorunları olarak ortaya çıkmış ve iç savaşlara neden olmuştur. Savaşın bir dış politika aracı olmaktan çıktığı görüşünün yaygınlaştığı sırada savaş, uluslararası ilişkilerde önemli bir faktör olmaya devam etmiş; YDD’de devlet içi savaşlar, devletlerarası savaşların yerini almıştır.

YDD’de etnik milliyetçiliğin baş gösterdiği bölgeler, yalnızca eski Sovyet coğrafyası veya Balkanlar’dan ibaret değildir. Yalnızca 1991 yılında dünyada Sri

---

¹²⁷ Nurcan Özgür, “Balkan Devletleri’nin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 200.

¹²⁸ Ozan Erözden, “Ulus-Devletin Geleceği”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları., İstanbul, 1998, s. 10.

¹²⁹ Gurmeet Kanwal, “The New World Order :An Appraisal-I”, **Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA**, June 1999, (Vol: XXIII. No: 3), http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_jun99.html erişim (11.10.2006).

Lanka'dan Kuzey İrlanda'ya kadar 37 uyuşmazlık silahlı çatışma ile noktalanmış ve bunların 35'i etnik çatışma olarak kayıtlara geçmiştir. Etnik uyuşmazlıkların hepsi silahlı çatışmaya dönüşmemiştir. Bir kısmı, Kanada'nın Quebec Eyaleti'nde olduğu gibi silahsız yollar izlemiş, aynı dönemde İnuitler (Eskimolar) ve Laponlar gibi etnik gruplar ise siyasal organize olma yolunu tercih etmişlerdir. SSCB ve Doğu Avrupa'da yaşanan sistemik dönüşüm miras olarak, etnik sürtüşmeler ve bölünen devlet yapıları bırakmıştır¹³⁰. Milton Esnam, küresel ölçekte uyanan etnik milliyetçiliği şu şekilde tasvir etmektedir:

1990'lı yıllardaki başlıklara bakarsak: Sırplar, Hırvatlar ve Müslümanlar arasında Bosna'da süren çatışmalar, Sri Lanka'da Sinhaleseler ile Tamiller arasındaki çatışmalar, Kuzey Nijerya'da Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki kavgalar, Londra'da Kızıl IRA'nın organize ettiği bombalı saldırılar, Sudan'da katliam korkusu ile yaşayan insanlar, Los Angeles'ta yaşayan ve türlü soranlar yaşayan Koreliler ya da Afro-Amerikanlar (aynı şekilde) ortadan kalkan Sovyetler Birliği'nin arkada bıraktığı türlü azınlıkların sorunlarını hatırlamak gerekmektedir. "Kendi vatanının efendileri" sloganı ile barışçı biçimde de olsa Kanada'dan ayrılmak isteyen Fransızca konuşan Quebeccliler. Hindistan ise kanlı Sih ayrılıkçıları ile Penjab'ta mücadele etmektedir. Bu arada Irak'ta Sünni rejim merkeze isyan etmiş haldeki Şii ve Kürtlere karşı mücadele etmektedir. Belçika'da Walonlar ve Flamanlar arasındaki siyasal gerilim değişik boyutlara doğru evirilmektedir. Fransız ve Alman kamuoyu ise ülkelerindeki geniş göçmen nüfusun durumu hakkında türlü tartışmalar içindedir. (Kısacası) kanlı ya da daha ılımlı çatışmalar şeklinde olsun etnik çatışma fenomeni bütün kıtalara yayılmış durumdadır¹³¹.

1.2.3. Terörizm

Asimetrik nitelikleriyle sürpriz şok etkisi yapma, ilan edilmemiş savaş türü olduğu için inisiyatifi elinde bulundurma, askeri ve sivil hedefler gözetmemesi nedeniyle toplumlar üzerinde yıkıcı etkileri gerçekleştirme, belli bir ülke adına davranmadığı için uluslararası hukuk bağlamında yasal yaptırımlara muhatap kılınması olanaksız olma, gizli yapılanmaları açısından insan-finansal-lojistik kaynaklarına inilememe, en etkili ve en ucuz savaş yönetimini kullanma, ayrıca

¹³⁰ Halit Kakinç, "Kavramlar Açıklayıcılığını Yitirirken Küreselleşme Amerikanlaşma İlişkisi," der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 26-27.

¹³¹ Milton J. Esnam, **Ethnic Politics**, Cornell University Press, London, 1994, s. 1, aktaran Bacık, a.g.e., s. 258.

“siyasi” hedefler doğrultusunda hareket etme gibi özellikleri olan terörizm¹³² YDD’de en önemli tehdit unsurlarından biri haline gelmiştir. SSCB’nin dağılmasıyla beraber Soğuk Savaş döneminde her iki bloğun birbirlerine karşı kullandıkları (devlet destekli) terörizmin sona ereceği, dolayısıyla terörizmin azalacağı, yönünde görüşler ortaya atılmıştır. Ancak ana karakteristik özelliklerinden birinin, “siyasal amaçlar taşıma” olan terörizm için, YDD’de daha uygun bir zemin oluşmuştur. Modern devletlerde ortaya çıkan Bask, Quebec ve Breton gibi ayrılıkçı milliyetçi akımlar terörizmi motive etmiştir. Sömürgecilik döneminde de milliyetçi hareketler çoğu kez terör eylemlerinde bulunmuşlardı. YDD’de uyanan etnik milliyetçilik, terörizmi besleyici bir ortam oluşmasına neden olmuştur. Nitekim ayrılıkçı bir hareket olarak ortaya çıkan Çeçen milliyetçiliği, kısa bir süre sonra terörist eylemlere başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminde terörist eylemler daha çok aşırı sağ ve aşırı sol gruplar tarafından ideolojik amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmekteydi. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber ideolojik terörizmin de son bulacağı yönünde ümitler belirmişse de YDD’de dinci terörizm, ideolojik boyutta yeni bir terör türü olarak yer almıştır. SSCB’nin dağılmasının ardından terörizmin azalacağı yönündeki iddiaların dayandığı noktalardan birisi de SSCB’nin 1960’larda sonra hız kazanan ulusal kurtuluş hareketlerine destek vermesi ve bu konuda ortak kuralların geliştirilmesi ile ilgili BM’de yapılan tartışmalarda Bağlantısızlar grubu ile beraber hareket etmiş olmasıdır¹³³. Ancak Soğuk Savaş sonrasında da bu konuda beklenen ölçüde bir adım atılmadığı gibi, SSCB’nin yerine birçok devlet teröre destek vermeye başlamıştır.

1970’lerde uçak ve adam kaçırmaya ve banka soygunlarıyla adını duyuran teröristler, YDD’de daha fazla yıkıcı eylemler düzenlemektedirler. Yapılan eylemlerde bireyden ziyade kitleler hedef alınmaya başlanmıştır. Ayrıca kitle imha eylemleri düzenlemeleri ve etnik/dinsel özelliklerinin yanı sıra YDD’de terörünün

---

¹³² Ercan Çitlioğlu, “Küresel Terörün Kökleri,” **Stratejik Analiz**, Ağustos 2005, Cilt: 6, Sayı: 64, s. 12.

¹³³ Sertaç Başeren, “Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Mücadele”, **Avrasya Dosyası**, Kış 1994/95, Cilt: 1, Sayı: 4, s. 167.

dikkat çekici iki çeşidini de, vurgulamak mümkündür: narkoterörizm ve medyatik terörizm. Teröristler XX. Yüzyılın sonlarına doğru bilinçli bir şekilde uyuşturucu ticaretine başlamışlardır. Özellikle devlet otoritesinin zayıf olduğu bölgeler seçilip buralarda ulus aşırı suçlar işlenmektedir. Ayrıca teröristler son yıllarda yaptığı eylemlerin ses getirebilmesi için medyayı adeta bir reklâm aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Eylemlerin duyurulması ve alenileşmesi için, haber iletme kaynaklarına yakın yerler tercih edilmiştir¹³⁴.

Terörizm, YDD’de yeni şekle bürünmüş ve çok daha yıkıcı bir hal almıştır. Soğuk Savaş döneminde terörist eylemler, bir komuta kontrol mekanizmasına ve tanımlanmış, siyasi, toplumsal ve ekonomik araçlara sahip bir örgüte mensup kişiler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Ayrıca bu dönemde hiyerarşik hücre modeli doğrultusunda örgütlenme söz konusuydu. YDD’de ise teröristler, daha geniş uluslararası bağlantılar kurmakta ve daha gevşek bir yapılanmaya gitmektedirler. Soğuk Savaş döneminde dinci terörizm söz konusu değilken, 1980’lerden itibaren din menşeli terör tırmanışa geçmiştir. 1995 yılı itibariyle dinci terörist grupların sayısı 26’ya ulaşmıştır. Orta Doğu menşeli islamcılarının yanı sıra diğer dinlere dayalı terörist gruplar (örn. Japonya’da Aum Tarikatı) ortaya çıkmıştır.

Eski terör gruplarının üye sayısı az iken yeni gruplar çok daha fazla sayıda üyeye sahiptiler. Sadece El-Kaide’nin 5000 üyesinin olduğu sanılmaktadır. Ayrıca yeni terörist gruplar öncekilerden, bilgi, silah ve mühimmat donanımı itibariyle çok daha ileri bir pozisyondadırlar. Soğuk Savaş dönemiyle karşılaştırıldığında, 1990’larda bu yeni terörist gruplar tarafından düzenlenen eylemlerin sayısı azalmış, ancak bu eylemler sonucunda ölen ve yaralanan insanların sayısı artmıştır. 1991’de düzenlenen eylemlerin sadece % 14’ü ölümlle sonuçlanırken, 1996’da bu oran % 24’e yükselmiştir. 1990’lı yılların sonlarına doğru düzenlenen eylem sayısında da artış gözlenmiştir. 1999 yılında dünya genelinde toplam 392 eylem düzenlenmişken, bu rakam 2001’de 423’e yükselmiştir. Bu durum teröristlerin eylem yapma

---

¹³⁴ Deniz Ülke Arıboğan, “Uluslararası Terörizmin Yeni Yüzü”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 455 -459.

yeteneklerinin ve kendilerine destek veren ülkeler sayesinde gelişmiş silahlara ulaşma imkânlarının arttığını göstermektedir¹³⁵.

Terörizm'in miladı olarak kabul edilen 11 Eylül 2001'den sonra terörizm, tartışmasız en önemli güvenlik sorunu haline gelmiştir. Tek süper gücün, istihbarat servisleri, teknolojik imkânları ve askeri kapasitesi klasik metotlarla yapılan saldırıyı önlemeye yetmemiştir. Saldırılarda bilinçli bir şekilde, Batı değerlerinin sembolleri hedef alınmıştır. Savunma stratejilerini dış güçlerin klasik yöntemlerle yapacağı saldırılara göre belirlemiş olan Batılı ülkeler 11 Eylül sonrasında etnik, dini ve benzeri nedenlerden kaynaklanan, düşük profilli ancak etkili sonuçları olan asimetrik tehdit karşısında, yeni stratejiler geliştirmeye başlamışlardır¹³⁶. İstihbarat servislerinden, güvenlik politikalarına varıncaya kadar birçok konuda köklü değişiklikler yapılmıştır. Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra ilan edilen Bush Doktrini'nde ve 2002 yılında kabul edilen NSS'de, ABD'nin güvenlik politikaları açısından devrim sayılabilecek stratejiler yer almaktadır. Soğuk Savaş sonrasında yeni bir tehdit/öteki arayışında olan ABD için “*terörizm*” bu konuma ulaşmıştır.

Terörizmle mücadele doğrultusunda askeri araçların yanı sıra finansal ve ideolojik araçlar devreye sokulmuştur. Ayrıca terörizme karşı “*Sonsuz Savaş*” ilan edilmiş, bu doğrultuda Afganistan (2001) ve Irak (2003) işgal edilmiştir. Kapsamı belirsiz asimetrik tehdide karşı başlatılan (gölge boksuna benzeyen) savaşın ne ölçüde başarılı olduğu da belirsizdir. Zira ne Ladin yakalanmış, ne de terör şebekesi çökertilebilmiştir. Ayrıca her iki müdahale ile YDD'de savaşın bir dış politika aracı olmaktan çıkacağı ve diplomasinin önem kazanacağı yönündeki görüşler de büyük ölçüde geçerliliklerini yitirmişlerdir. Sert politika, sert güç, sert güvenlik gibi kavramlar, uluslararası ilişkiler literatüründe önem kazanmaya başlamıştır.

11 Eylül olaylarıyla beraber terörle mücadele kapsamında, sivil özgürlükler önemli oranda kısılmıştır. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batılı ülkelerde anti-

---

¹³⁵ Erkmen, a.g.m., s. 7, Beril Dedeoğlu, “Fighting Terrorism and Intervention”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, Winter 2005, Vol: X, No: 4, s. 148.

¹³⁶ William T. Tow, “Apocalypse Forever? International Relations Implications of 11 September”, **Australian Journal of Politics and History**, Vol: 49, No: 3, 2003, ss. 314-317.

terör yasaları çıkarılmış, ayrıca Guantemala gibi kamplar kurulmuştur. Böylece Batının yüz yıllarca ilerleme kaydettikleri liberal değerlerle çatışan bir anlayış, yönetimlerde hâkim olmuştur. Güvenlik ve özgürlük konularında denge güvenlik politikalarına kaymış, Batı'nın yüzyıllarca savunduğu değerler bir anlamda geri plana itilmiştir¹³⁷.

Klasik Terörizm sistem içinde sınırlı değişiklikleri hedefleyerek bir pazarlık esnekliği ortaya koyarken, 11 Eylül terörizmi hedefini sınırsız vahşet üzerine bina etmiştir. Nitekim belirsiz hedefleri olan düşmana karşı, sonucu belirsiz bir savaş ilan edilmiştir. Başkan Bush'un ilan ettiği sonsuz savaşın El-Kaide ile başlayıp onunla bitmeyeceğini ilan etmesi bu durumu doğrulamaktadır. 11 Eylül sonrasında stratejistler klasik doktrinlerde yer alan, güç ve jeopolitik konum arasındaki ilişkiyi sorgulamaya başlamışlar, gücün değişik şekilleri üzerinde durmaya başlamışlardır¹³⁸. Stratejistlerin özellikle üzerinde durdukları diğer iki nokta ise yeni terörizmin KİS'lerden¹³⁹ ve teknolojik gelişmelerden¹⁴⁰ yararlanarak yapabilecekleri eylemlerin ne derece tahripkâr olacağıdır.

Dinci terörizm genelde birçok Orta Doğu ülkesinde barınmakta, ayrıca dünya üzerinde geniş bir finans ve iletişim ağı kurarak, değişik metotlarla eylem planları hazırlamaktadır. El-Kaide ile bağlantılı bu örgütler ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) gibi klasik terör örgütleri arasında köklü farklılıklar vardır. Klasik terör örgütlerinin sınırlı siyasi talepleri doğrultusunda devrimci hedefleri olmakta ve eylemlerini yerel düzeyde gerçekleştirmektedirler. Yeni Terörizm ise yerel düzey yerine küresel ölçekte, uluslararası sistemin yapısını radikal bir biçimde değiştirmek istemektedir. Bu hedefin odağında ise teokratik otokrasi yatmaktadır¹⁴¹.

---

¹³⁷ Caroline Kennedy-Pipe, Nicholas Rengger, "Apocalypse Now? Continuities or Disjunctions in World Politics After 9/11", **International Affairs**, Vol: 82, No: 3, (2006), ss. 549-551.

¹³⁸ Tow, a.g.m., s. 317.

¹³⁹ Bkz. Rashed Uzzaman, "WMD Terrorism in South Asia, Trends and Implications", **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November 2002, Vol: VI, No: 3, ss. 125-130, Graham Allison, **Nükleer Terörizm: Önlenebilir Nihai Felaket**, çev. Güneş Ayaş, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 27-125.

¹⁴⁰ Sercan Ayata, "Siber-Terörizm: Bilgi Çağı Terörizminde Bombaların Yerini Klavyeler mi Alacak?" **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 10, Aralık 2001, ss. 80-87.

¹⁴¹ Tow, a.g.m., s. 318.

Uluslararası güvenlik sorunu olan terörizmle mücadele ancak uluslararası işbirliği ile mümkündür, ancak çeşitli ülke ve grupların çıkar beklentileriyle şiddet ve terör olaylarına ılımlı yaklaşımları ve özellikle terörist eylemleri etnik grubun kurtuluş mücadelesi olarak görmeleri gibi nedenler, yerel terörün önce uluslararası terörizme; günümüzde ise küresel terörizme dönüşmesine sebep olmuştur¹⁴². Terörizmin günümüzde yaygınlaşmasını Yaşar Büyükanıt şu nedenlerle izah etmektedir:

Terörün belli özelliklerinden birincisi, terör, yaygın bir sosyal, ekonomik ve ideolojik tatminsizliğin sonucudur. İkincisi, terörde mutlaka, bir dış desteğin tetikleyici etkisi vardır. Üçüncüsü, dış ülkelerden desteklenmeyen terör faaliyeti asla, uzun süreli olamaz. Dördüncüsü, dış ülkelerce desteklenen terörün iç dinamikleri ve destekleyicileri, terör faaliyetlerinin devamını sağlayan en önemli etkidir. Beşincisi ise, küresel bağlamdaki evrensel değerler, gelişmekte olan ülkelerde terörün meşru bir dayanağı ve vasıtası olarak kabul görebilmektedir¹⁴³.

Terörizm konusunda uluslararası işbirliğinin olmaması, dünya devletleri tarafından ortak bir terör tanımının yapılamamış olmasıyla somutlaşmıştır. Her devletin farklı bir terörizm tanımı vardır. 1936'dan 1981'e kadar 109 değişik tanım yapıldığı tesbit edilmiştir. Bazen aynı devlet zamanla farklı tanımlar yapmıştır. Bu durum devletlerin eylemlerine de yansımıştır.

Aynı kişinin işlediği eylemden dolayı sınırın bir tarafında özgürlük savaşçısı bir kahraman, diğer tarafında ise bir hain olarak değerlendirilmesi terörizmle mücadelede en büyük engeldir. Devletlerin kimin terörist olduğu konusunda anlaşmaları halinde terörizmle mücadele kolaylaşacaktır. Bu durumda terörizmle diğer örgütlü suçlarla mücadeleden çok farklı olmayacaktır. Bununla beraber dünya genelinde terörizmin ulusal sınırları aşmadığı haller yok denecek kadar azdır.

---

¹⁴² Fatih Güven, "Uluslararası Terörizm ve Türkiye'ye Yansımaları", **Stratejik Analiz**, Cilt: 5, Sayı: 51, Temmuz 2004, s. 59, devletlerin terörizmle mücadele konusunda karşılaştıkları diğer sorunlar için bkz. İdris Bal, "Terörizm, Liberal Devlet ve Uluslararası İşbirliği", der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 566-576.

¹⁴³ Giray Saynur Bozkurt, "Küreselleşme ve Terörizm", der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s. 552.

Ülkelerin her hangi bir terör örgütüne yönelik yaklaşımları, ulusal çıkar algılamaları ve konjoktüre göre dönemsel farklılıklar gösterebilmektedir. 11 Eylül sonrasında terörizme karşı bütün imkânlarını seferber etmiş olan ABD tarafından, SSCB'nin işgali sırasında Afgan gerillalara destek verilmiş (hatta Taliban doksanlı yılların ortalarına kadar desteklenmiş), 1994-96 yıllarında özgürlük savaşçıları olarak adlandırılan Çeçenler, 1999'dan itibaren görmezden gelinmiştir. Bunun yanı sıra yakın müttefiki İngiltere'nin can düşmanı IRA'nın bile ABD'den destek gördüğü yönünde iddialar ortaya atılmıştır¹⁴⁴.

1.2.4. Çevre Sorunları

Çevresel bozulmalar XIX. Yüzyılda ortaya çıkmış ve XX. Yüzyıl boyunca artarak, bütün uluslararası toplumu ilgilendiren önemli bir sorun haline gelmiştir. Çevre sorunlarının en önemli özelliklerinden birisi sınırları aşarak tüm dünyayı etkilemesidir. Bundan dolayı, uluslararası toplum ekonomik, sosyal kültürel ve ekolojik ilişkilerle bağımlı hale gelmiştir¹⁴⁵. Sorunların küreselleşmesi, sorumlulukların küreselleşmesine neden olmuştur. Bu sorumluluklar içinde özellikle “çevre konuları” diğer tüm ekonomik ve sosyal faaliyetleri de kapsayacak biçimde genişleyerek merkezileşmiştir. Bundan dolayı çevre sorunları karşısında ulusal-uluslararası örgütsel işbirliği kaçınılmaz hale gelmiştir¹⁴⁶. Dolayısıyla uluslararası boyutta daha önce “kirlilik” olarak ele alınan çevre sorunları, daha geniş ve bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Güvenlik konusu olarak çevre sorunları, gelişmişlik ve az gelişmişlik sorunları ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu gelişmeler ışığında, çevreyi koruma ve geliştirme ön plana çıkmış, uluslararası dayanışma gündeme gelmiştir¹⁴⁷.

Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber bir ülkenin sınırlarıyla ilintilendirilmiş olan geleneksel güvenlik algılayışı, yerini yeni tehdit unsurlarına

¹⁴⁴ Başeren, a.g.m., ss. 163-164, Ümit Özdağ, “Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 19, Kasım 2001, s. 7.

¹⁴⁵ Zerrin Toprak Karaman, Asuman Olgunca Altay, “Yeni Dünya Düzen’inde Global Yönetim”, **Yeni Türkiye, Türk Siyaseti Özel Sayısı**, Mayıs-Haziran: 1996, s. 346.

¹⁴⁶ Zerrin Toprak Karaman, “Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım”, **Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı**, 1995, Sayı: 5, s. 178.

¹⁴⁷ Toprak, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, a.g.e., s. 53.

bırakırken, bu tehditlerin oluşturacağı sonuçlar siyasi ve bilim çevrelerinin gündemlerinde yer almaya başlamıştır. Güvenliğin artık dar algılanışının dışında ekonomik, sosyal ve siyasal boyutunun tartışıldığı bu dönemde bireysel, ulusal, bölgesel ve uluslararası etkileri üzerinde durulmaya başlanmıştır. Çevre sorunları da yeni güvenlik anlayışında önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Zira çevresel sorunlar sonuçları itibariyle bireysel boyuttan uluslararası boyuta kadar güvenlik açısından köklü tehditlere neden olmaktadır¹⁴⁸. Bir yandan çevre tahribatının ulaştığı durum ve bu durumun neden olduğu küresel tehditler, diğer yandan bu sorunların hangi alanlarda işbirliğine, hangi alanlarda çatışmaya neden olacağı da tartışılmaya başlanmıştır.

Çevre sorunları küreselleşme sürecini güçlendirirken, küreselleşme süreci de çevre sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Bu süreçte bir yandan küresel ısınma, nükleer kazalar, AIDS, genetik değişikliğine uğramış ürünlerin riskleri, belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, yoksulluk, kaygı ve toplumsal çözülme gibi sorunlar yeni tehdit unsurları olarak algılanırken, diğer yandan makro ekonomik politikalar, ticaret politikaları, rekabet politikaları, sosyal politikalar ve çevre politikaları birbirinden giderek daha fazla etkilenir hale gelmiştir¹⁴⁹.

Çevre sorunları güvenlik konuları da dâhil olmak üzere uluslararası arenada esaslı değişiklikler yapmıştır. Yüzyıllarca devletlerin, güvenliği askeri açıdan ele alınmaktaydı. Ancak son yıllarda oldukça değişik bir tehdit tipi artık ön planda yer almaktadır. Bu tehdit “ekolojik güvenlik”tir. Ekolojik sınır ötesi ihlaller, askeri sınır ötesi ihlallerden daha aktüel ve her an gerçekleşmesi beklenen olgulardır. YDD’de, çevrenin doğal oluşumuna yönelik tehditler ve çevresel tehditler ulusal ve uluslararası güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu yüzden çevre politikası, düzenleyici ilkeler ile uluslararası politikada ve ulusal çevre politikasında gittikçe etkili olmaktadır¹⁵⁰.

---

¹⁴⁸ Kurt M. Lietzmann, Gary D. Vest, Introduction”, **Comitte on the Challeges of Modern Society: Environment ant Security in an International Context**, Final Report, March 1999, <http://www.nato.int/science/publication/publi/envsec/preface.pdf> erişim (04.04.2008). s.3.

¹⁴⁹ Necla Yıkılmaz, “Dünya’nın Yeniden Yapılandırılması ve Çevre”, der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s. 625.

¹⁵⁰ Karaman, “Globalleşmede Çevre Faktörü...”, a.g.m., s. 181.

Palme Komisyonu 1982 ve 1989'daki raporlarında çevresel güvenliği, küresel güvenliğin ana unsurlarından biri olarak vurgulamıştır. Bu perspektif klasik güvenlik anlayışının, ekonomik bağımlılık ve küresel çevresel tehditlerin bir birleşimi ile kollektif küresel güvenlik anlayışına kaydığını göstermektedir. Brutland Raporu'nda güvenliğin bütün nosyonlarının yerel, ulusal, bölgesel ve küresel anlamda, çevresel stresin etkilerini içerecek şekilde genişletilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Çevresel tehditler, askeri tehditlerden daha yavaş gelişmeler bile en az geleneksel tehditler kadar önemlidirler¹⁵¹.

Uluslararası toplum günümüzde uzun vadede en önemli güvenlik sorunlarından biri olan çevre sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Asit yağmuru, hava kirliliği, Küresel Isınma, Ozon Tabakasının delinmesi, ormanların ve biyolojik çeşitliliğin azalması başta gelen çevre sorunlarıdır. HIV, SARS ve Kuş Gribi gibi birçok sorunun da bu kategoride yer aldığını belirtmek mümkündür¹⁵². Diğer yandan çevre sorunları, uluslararası ilişkiler disiplininin ilgi alanına girmeye başlamıştır.

---

¹⁵¹ Rana İzci, "Uluslararası Güvenlik ve Çevre", der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 415-416.

¹⁵² Bacık, a.g.e., s. 297, Asit yağmuru, yüksek düzeyde zarar verici olan ve havada taşınan asit bileşimi veya türevi kirlilikten kaynaklanmaktadır. Sülfür dioksit (SO₂) ve nitrojen oksitler (NOX) gibi kimyasalların yüksek düzeyde sülfür içeren kömür ve petrolün değişik enerji santrallerinde yakılması sonucunda oluşmaktadır. Asit yağmuru çok hızlı hareket ederek, geniş alanları etkileyebilmektedir, ekosistem açısından çok farklı zararlara yol açma özelliğine sahiptir. bkz. Bacık, a.g.e., ss. 298-302. Ozon tabakası, UV-B gibi filtre özelliğine sahiptir. Bu filtre etkisinin azalması sonucunda, özellikle beyaz derili insanlarda ultraviyole ışınlarının deri kanseri etkisini arttıracığı belirtilmektedir. Zerrin Toprak, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2003, 2. Baskı, ss. 13-14. Karbondioksit (CO₂), Metan (CH₄), Karbonmonoksit (Co), Azotoksit (N₂O) ve Halo Karbon sera gazı etkisi yapmaktadırlar. Sera gazı etkisinin artışına bağlı olarak; dünya yüzeyinde ortalama sıcaklık artmakta, kar örtüsü ve buzlanma azalmaktadır. Ayrıca dünyadaki ortalama deniz seviyesi yükselmekte ve okyanusların tuttuğu ısı miktarı artmaktadır. Sera gazı etkisi iklimin diğer önemli öğelerinde de değişikliklere neden olmaktadır. Reşat Uzman, "21. Yüzyılda Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği", <http://www.turcek.org.tr/enerji.htm>. erişim (03.05.2005). Ayrıca orta enlemlerdeki subtropik çöllerin ve rutubetli batı rüzgar bölgelerinin kutuplara doğru genişleyeceği, subtropik enlemlerde kar ve buzul azalması olacağı iddia edilmektedir. Toprak, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, a.g.e., s. 15. Yapılan istatistikî araştırmalara göre Ozon tabakasının delinmesi sonucunda 2075 yılına kadar yapılan doğumlar da dahil 154 milyon insan kansere yakalanacaktır ve bunun 3.2 milyonu ölümlle sonuçlanacaktır. Doğan, Haktanır, "Dünyayı Saran Tehlike ve Korunma Metodları", www.ktmo.org/downloads/c253-hd.pdf.html. erişim (03.05.2005). Çevre sorunlarında öne çıkan konulardan birisi de ormanlık alanların azalmasıdır. Ağaçların azalmasına bağlı olarak, toprak üzerinde ve altında süren beslenme döngüsü kesintiye uğrar; toprağın verimliliği azalır, erozyon oranı artar ve çeşitli bitki ve böcek türleri ortadan kalkar. Sonuç itibarıyla ormanlık alanların azalması, çevredeki tarımı, enerji kaynaklarını ve hayatı olumsuz yönde etkiler. Sönmezoğlu, a.g.e., ss. 558-560. Çevre sorunlarında öne çıkan konulardan birisi de türlerin azalmasıdır. (biyolojik çeşitlilik krizi). 1996 yılında, Korunmakta Olan Alanlar Üzerine Dünya Komisyonu (WCPA) 33.730 bitki türünün tehdit altında olduğunu beirtmiştir. Ayrıca 3.000'i aşkın bitki ve hayvan türü WCPA tarafından Kırmızı Liste'ye konulmuştur. Yaklaşık 15.589 organizma risk altındadır. Bacık, a.g.e., ss. 310-311.

Çevresel tehlikenin etkisini hissettimeye başladığı 1960'lı yıllarda, Soğuk Savaş şartlarının dışındaki tehditleri sorgulayan yeni bir paradigma doğmuştur: Ekolojik Yaklaşım. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerin temel teorik paradigmaları olan realizm ve liberalizmi eleştirmeye, hatta sorgulamaya başlamıştır:

Bu yaklaşım, yaşanan ve yaşanacak çevre kayıplarından realizmin ağırlık verildiği rekabetçi devletler sistemini ve liberalizmin üzerinde durduğu uluslararası ekonomiyi sorumlu tutmaktadır. Bu iki faktörün çevre üzerindeki olumsuz etkileri, hızla değişen demografik eğilimler; hızlı şehirleşme, göç ve nüfus artışı yüzünden daha da vahim bir noktaya ulaşmaktadır. Bu yüzden ekolojik yaklaşım; güvenlik, işbirliği, barış ve küreselleşme gibi uluslararası ilişkiler kavramlarını tüm sosyal etkileri ile araştırmanın önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bunun için disiplinler arası çalışmaların sağlayacağı faydaların altını çizmektedir... Ekolojik yaklaşımın iki ana kanadı vardır. Birisi, silahlanma, ırkçılık, uluslararası politik örgütler gibi sosyal konuları, çevre korunması ile ele alan insan merkezli “sosyal ekoloji”dir. Diğeri ise, günümüz insan yaşam tarzının tümünden değiştirilmesi gibi daha radikal söylemlere ve tüm eko-sistemi ve onun tüm varlıklarını dikkate alacak şekilde geniş bir felsefi anlayışa sahip olan “derin ekoloji”dir¹⁵³.

Devletler, çevre konusunda işbirliği yapmışlar, bu doğrultuda birçok, çok taraflı veya ikili, bölgesel veya küresel sözleşmeler hazırlamışlardır. BM, OECD, Avrupa Toplulukları gibi birçok uluslararası kuruluş da, çevreyle ilgili özel birimler oluşturarak, üyeleri için ortak politika ve eylemler belirlemişler ve geliştirmişlerdir¹⁵⁴. Bu doğrultuda BM'nin organizasyonu ile Stockholm (1972) ve Rio (1992)¹⁵⁵, gibi iki önemli konferans düzenlenmiştir. Çevre sorunları yukarıda

¹⁵³ Konuralp Pamukçu, “Küresel Isınma Örneğinde Uluslararası Ekolojik Yaklaşım: Uluslararası Politikada Yeni Bir Bakış”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 444-445.

¹⁵⁴ Nesrin Algan, “Çevre Gerçeğinin Küresel Düzeyde Ele Alınışı”, **Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı**, 1995, Sayı:5, s. 211.

¹⁵⁵ Stockholm Konferansı'nın hedefi, sınır tanımayan çevre sorunları karşısında ülkelerin birlikte karar almalarını ve alınan kararları uygulamalarını sağlamaktır. Bu toplantıda; “Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farklar giderilmedikçe, çevre koşullarında iyileşmenin sağlanamayacağı, kalkınma tercihinin çevreyi korumanın alternatifi olmadığına ilişkin konular tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda, ülkelerin gelişmişlik farklarından hareketle, kalkınmanın temel bir amaç olduğu ancak, çevre koruma girişimlerinin ülkelerin kalkınma amaçlarını engelleyici bir unsur olarak görülmemesi gerektiği” belirtilmiştir. Toprak, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, a.g.e., s. 62., Konferansta ve sonuç deklarasyonunda, Birleşmiş Milletlere ve devletlere takip edecekleri stratejiler ve rehber nitelikte öneriler belirtilmiştir. Nemci Sönmez, “Ortak Geleceğimiz Stockholm 1972-Rio 1992 ve Sonrası”, **Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı**, Sayı:5, 1995, s.194, Stockholm Konferansından sonra Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Teşkilatı ve Global Çevre Kuruluşu gibi örgütler kurulmuştur. BM'nin küresel çevre sorunlarıyla ilgili uluslararası düzeyde yapmış olduğu diğer açılım ise Rio (1992) Konferansıdır. Rio-1992 Çevre ve Kalkınma Zirve Konferansı'nda, globalleşen çevre

belirtilenlerin dışında Avrupa Konseyi, DB, GATT/DTÖ gibi uluslararası kuruluşların ilgi alanına girmektedir. Ancak çevrenin ne ölçüde bir güvenlik sorunu haline geldiği AGİT ve NATO gibi uluslararası güvenlik örgütlerinin ajandalarında yer almalarından anlaşılmaktadır.

AGİK (1994'ten sonra AGİT) Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu sistemin yumuşamasıyla beraber Doğu ve Batı kutbunda yer alan devletler tarafından kurulmuş olan bir uluslararası örgüttür. AGİT, NATO ve VP gibi Doğu veya Batı Kutubu'nun savunması için kurulmuş olan bir örgüt değildir. Her iki kutubu da içine alan, hukuken yaptırım gücü olmayan yumuşak güvenlik sorunlarına odaklanmış bir uluslararası örgüttür. 1975 yılında katılımcı devletler tarafından imzalanan, örgütün amaçlarının belirtildiği Helsinki Nihai Senedi'nde; Ekonomi, Bilim ve Teknoloji ve Çevre Alanlarında İşbirliği başlığı altında bir bölüm yer almaktadır. Üye devletler hava kirlenmesini denetleme, su kirlenmesini denetleme ve tatlı su kullanımı, deniz çevresinin korunması, arazi kullanımı ve topraklar, doğanın kullanımı ve topraklar, doğanın kullanımı ve doğal yataklar ve insan yerleşme alanlarında çevre koşullarının iyileştirilmesi gibi alanlarda işbirliğine gitmeyi kararlaştırmışlardır¹⁵⁶.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde, AGİK üyeleri 1989'da Paris Zirvesini düzenlemişlerdir. Bu zirvede çevre sorunlarını yeniden ele almışlar, çevre sorunlarına karşı tek tek ve birlikte hareket edeceklerini bildirmişlerdir. Ayrıca Sofya

---

ve kalkınma sorunları, bir kere daha en üst düzeyde görüşülüp karara bağlanmıştır. Rio-1992 toplantısına 179 ülkenin Devlet Başkanları, Bakanları ve diğer yetkili temsilcileri iştirak etmişlerdir. Çalışmaları sonucunda Beş Rio Belgesi hazırlanmıştır:Çevre ve Kalkınma üzerine Rio Deklarasyonu, Gündem-21,ormanların yönetimine, korunmasına ve sürdürülebilirliğine yönelik bildiri, İklim Değişikliği ve Çevre Anlaşması,Biyolojik Çeşitlilik Anlaşması., Sönmez, a.g.m., s. 199. Rio Deklarasyonu da sağlıklı yaşam kalkınma, işbirliği gibi çevre ve kalkınma konularında 27 ilke vurgulanmıştır. Bkz Toprak, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, a.g.e., ss. 67-70. Gündem 21; çevre ve kalkınma faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan programlardan oluşmaktadır. Ekosistemlerin korunmasını, ülkeler ve kişiler arasındaki zenginlik ve yoksulluk farklılığının azaltılmasını hedeflemektedir. Bunlara ek olarak ormanların ve oluşturdukları yeşil kuşakların korunması, sera gazı etkisinin azaltılması ve biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla ilgili sözleşmeler imzalanmıştır. bkz., Toprak, **Çevre Yönetimi ve Politikası**, a.g.e., ss. 77-79. Rio Zirvesi'nden sonra çevre sorunlarına yönelik bir dizi uluslararası antlaşma imzalanmıştır. İklim değişikliğiyle ilgili Kyoto Protokolü, tehlikeli atıkların sınır ötesi taşınımının ve bertarafının kontrolüne ilişkin Basel Sözleşmesi, Ozon tabakasının korunmasına dair Viyana Sözleşmesi ve Ozon tabakasını incelten maddelere dair Montreal Protokolü bunların başta gelenleridir. bkz., Necla Yıkılmaz, **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, yyy, 2003, ss. 301-317.

¹⁵⁶ Zerrin Toprak ve diğ., **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Antlaşmalarında Avrupa Konseyi**, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004, ss. 337-338.

Çevre Koruma Toplantısında öngörülen faaliyetleri sürdüreceklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda toplumların bilinçlendirileceklerini, uygulanan proje ve programları destekleyeceklerini tahhüt etmişlerdir. Çevreyi korumaya yönelik etkin politikaların geliştirilmesi için yasal önlemler ve idari düzenlemelerin yapılması, gerekli teknolojilerin kullanılması konusunda imkânları yetersiz olan ülkelere destek sağlanması konusunda işbirliğine gitmeyi kararlaştırmışlardır. Ayrıca çevre sorunları konusunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP-United Nations Environmental Program), OECD ve Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE-United Nations European Economic Commission) gibi örgütlerle işbirliğine gidilmesi kararlaştırılmıştır¹⁵⁷.

XX. yüzyılın son AGİT zirvesi İstanbul'da yapılmıştır. Kasım 1999 tarihinde AGİT'e üye 54 devlet İstanbul'da bir araya gelerek, Avrupa Güvenlik Şartını imzalamışlardır. YDD'de ortaya çıkan ortak tehditleri gözden geçirerek güvenlik ve barış için ortak eylemlerde bulunmayı vurgulamışlardır. Güvenliğin insani, siyasi ve askeri boyutlarının değerlendirildiği zirvede güvenliğin ekonomik ve çevresel boyutuna da yer verilmiştir. Doğal kaynakların tüketilmesi ve çevresel tehdidin güvenliğe yönelik önemli bir tehdit olduğunun altı çizilmiş, çevresel sorumluluğun refah ve güvenlikle ilintili olduğu belirtilmiştir:

Çevresel ve ekonomik alanlardaki anahtar uluslararası kuruluşlar ve kurumlar arasındaki işbirliğine hızlandırıcı bir etki yapmasını sağlar. Ortak Güvenlik Platformuna uygun olarak, AGİT ile ilgili uluslararası kuruluşlar arasındaki sözkonusu eşgüdümü arttıracaktır. Mevcut çabaların tekerrüre yol açmamak veya bu konuda başka bir kuruluşça esasen yürütülen etkin çabaları ikame etmemek şartıyla, AGİT'in ekonomik ve çevresel sorunlara yanıt verme yeteneğini arttıracaktır. Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Kamunun Katılımı ve Çevresel Konularda Adaletin Sağlanması konusundaki 1998 Aarhus Konvansiyonunun ruhuna uygun olarak hareket edeceğiz¹⁵⁸.

Çevre sorunları Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğu'nun savunması için kurulmuş, bir uluslararası güvenlik örgütü olan NATO'nun ajandasında da yer almaktadır. 1969 yılında NATO bünyesinde Modern Toplumun Sorunları Komitesi

¹⁵⁷ Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı, <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html>, erişim (12.05.2008).

¹⁵⁸ AGİT İstanbul Zirvesi, <http://www.belgenet.com/arsiv/agitistanbul.html> erişim (12.05.2008)

(Committe on Challenges on Modern Society-CCMS) kurulmuştur. CCMS 1970 yılından itibaren ortak sosyal ve çevresel tehditler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1970 yılında yol güvenliği, felaketler, hava ve su kirliliği gibi çevre sorunları konularında pilot projeler geliştirilmeye başlanmıştır. 1971 yılında NATO bünyesinde kentleşmeyle ortaya çıkan sorunlar hakkında uluslararası konferans düzenlenmiştir¹⁵⁹.

Sonraki dönemde CCMS altında; çevre kirliliği, gürültü, kent sorunları, enerji, insan sağlığı ve savunma ile ilgili çevresel konularda projeler geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları; “Eski Askeri Alanların Tekrar Kullanımındaki Çevresel Boyutlar”, “Uluslararası Bağlamda Çevresel Güvenlik”, “Askeri Sektörde Çevresel Yönetim Sistemleri”, “Temiz Ürünler ve Yöntemler” ve “Çevresel Etki Değerlendirmesi” konularında yapılan pilot çalışmalardır. Günümüzde sözkonusu çalışmalar, CCMS ve NATO Bilim Komitesi (Science Comittee-NSC)’nin yerini almak üzere 28 Haziran 2006 tarihinde teşkil edilen NATO Barış ve Güvenlik için Bilim Komitesi altında yürütülmektedir¹⁶⁰. NATO bünyesinde yapılan pilot çalışmaların temel hedefi aşağıda belirtilen konularda yetkililerin ve kamuoylarının daha fazla bilinçlenmelerini ve çevre sorunlarıyla mücadele yeteneklerini artırmaktır: Değişik boyutlarda olan çevre sorunlarını göstermek, çevre tahribatının ekolojik ve hidrolojik kaynaklar üzerindeki yığılgan etkisini ortaya koymak, yapılan analizlerin ve çalışmaların sonuçlarını ilgili kurumlara iletmek, çalışmalar için gerekli teknik araçları üretmek¹⁶¹.

Çevrenin bir güvenlik sorunu olarak oluşturduğu tehditler, yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir. Uzmanlar her geçen gün artan çevre sorunlarının üç çeşit çatışma potansiyeline dönüştüklerini belirtmektedirler; Basit Kıtık Çatışmaları, Grup Kimliği Çatışmaları, Yoksunluk Çatışmaları¹⁶². Uzmanlar altı tip çevresel değişimin (environmental change) çatışmalara yol açabileceğine dikkat

---

¹⁵⁹Marshall E. Wilcher, “NATO’s Third Dimension”, <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1971/sep-oct/wilcher.html>, erişim (04.04.2008).

¹⁶⁰ <http://duyuru.marmara.edu.tr/124>, erişim (04.04.2008).

¹⁶¹ “The Use of Landscape Sciences for Environmental Assessment”, <http://www.epa.gov/esd/land-sci/pdf/overview-fs.pdf>, erişim (04.04.2008).

¹⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz., İzci, a.g.m., ss. 417.421.

çekmektedirler: sera etkisi kaynaklı iklim değişikliği, iyi tarımsal alanların azalması ve yok olması, balık türlerinin tükenmesi, stratosforik ozonun tükenmesi, ormanların azalması ve ortadan kaybolması, taze su kaynaklarının azalması ve kirlenmesi. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler yukarıda belirtilen (çatışmaya yol açmadaki önem sırasında) sorunlara farklı öncelikler vermektedirler. Gelişmiş ülkeler önceliği iklim değişikliği ve stratosferik ozon azalmasına verirken, su, iyi tarımsal alan, ormanlar ve balık miktarındaki ve türlerindeki azalma gelişmekte olan ülkelerin listesinde ilk sıralarda yer almaktadır¹⁶³.

---

¹⁶³ İzci, a.g.m., s. 412.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ DÜNYA DÜZENİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

2.1. SOĞUK SAVAŞ VE ABD DIŞ POLİTİKASI

2.1.1. Soğuk Savaşın Anlamı

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin giriştiği bir dizi eylem¹⁶⁴, savaş döneminde SSCB ile Batılılar arasında kurulan işbirliğine dayalı ilişkilerin artık sürdürülemeyeceğini göstermiştir. Savaştan kısa bir süre sonra dünya iki kampa bölünmüş, ABD'nin öncülüğündeki liberal devletler ile SSCB'nin öncülüğündeki sosyalist devletlerden oluşan iki farklı kutubun hâkim olduğu bir siyasal sistem doğmuştur. Böylece Berlin'in, Almanya'nın ve hatta Avrupa'nın ikiye bölündüğü bir dünya sistemi ortaya çıkmıştır. İki kutuplu sistem olarak adlandırılan bu sistemde kutuplaşma yalnızca güç unsuru çerçevesinde gerçekleşmemiş, ideoloji unsuru da devreye girmiş ve blok politikaları doğrultusunda iktisadi, siyasi ve askeri örgütler¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ Bu eylemler: ODAÜ'lerde SSCB'nin girişimleri sonucu Komünist Partilerin iş başına gelmesi, Sovyetlerin İran'daki askerlerini çekme konusundaki isteksizlikleri, Türkiye üzerindeki geleneksel Rus emellerinin Moskova tarafından dile getirilmesi, diğer yandan Yunanistan ve Çin'de yaşanan iç savaşlarda komünistlere destek verilmesidir. Bahsedilen eylemler ABD'nin başını çektiği Batılılar ile SSCB'nin başını çektiği Doğu Bloku arasında yaklaşık 45 yıl sürecek olan yeni bir çatışma türünün başlamasına neden olmuştur. Özellikle, Orta ve Doğu Avrupa'da Sovyet peyklerinin kurulması, Batılı ülkelerin yaşamsal çıkarlarının olduğu Avrupa ve Orta Doğu gibi bölgelerin kendi kontrollerinden çıkarak SSCB'nin nüfuz bölgesine dönüşmesi ihtimalinin belirmesi, süreci başlatan faktörlerdendir. İngiltere'nin savaş dönemindeki başbakanlarından Churchill, Baltık ve Adriyatik arasında kıtayı boydan boya bölen demir perdenin çekildiğini belirtmiştir. Tayyar Arı, **Global Politika ve Güney Asya: Keşmir Sorunu ve Nükleer Yarış**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı, ss. 69-70, William H. Baugh, **United States Foreign Policy Making: Process, Problems and Prospects**, Hartcourt College Publishers, Forth Worth, Philadelphia, 2000, s. 59.

¹⁶⁵ İdeoloji unsurunun devreye girmesiyle blok liderleri eylemlerini meşrulaştırmak için bu kavramları kullanmaya başlamışlardır. ABD kendisini özgür dünyanın savunucusu olarak ilan etmiş, SSCB ise üçüncü dünya ülkelerinin emperyalizme karşı verdikleri bağımsızlık mücadeleleri sırasında kendi ideolojisini, dolayısıyla ekonomik ve politik sistemini bu ülkelere ihraç etmeye çalışmıştır. ABD'nin Marshall Planı doğrultusunda, Avrupalı müttefiklerine ekonomik yardım yapması, 1949 yılında Kuzey Atlantik Barış Örgütü'nün (NATO) ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OECD) kurulması Batı Bloku'nu kendi içinde kenetleyen gelişmelerdir. Buna karşılık Doğu Bloku'nda Kominform kurulmuş (1947), Molotof Planı geliştirilmiş, Varşova Paktı (VP) (1955) ve Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) (1948) kurulmuştur. Soğuk Savaş, koşulları gereği Avrupa kıtasında başlamış, ancak kısa bir süre sonra Uzakdoğu, Orta Doğu ve Latin Amerika gibi bölgelere yayılmıştır. Kore ve Vietnam Savaşları ile Soğuk Savaş Uzakdoğu'da sıcak çatışmaya dönüşmüş, Berlin Krizi (1961), U-2 Casus Uçağı Krizi ve Küba Füze Krizi (1961) gibi gelişmeler ise gerilimin

kurulmuştur. Soğuk Savaş, bu iki kampın arasındaki anlaşmazlıkların silahlı çatışma dışındaki yöntemlerle sürdürüldüğü döneme verilen addır. Bir başka tanıma göre ise: *“Soğuk Savaş, iki blok arasındaki ilişkilerde, blokların ve üyelerin davranışlarını denetlemeye yönelik, taraflarca benimsenen kuralların bulunmadığı ve ilişkilerde tamamıyla güce dayanan davranışların başat olduğu bir dönemdir”*¹⁶⁶. Soğuk Savaşın tarihin diğer dönemlerinden farklı kılan özelliklerden birisi de nükleer silahlanmanın bu dönemde ortaya çıkarak, uluslararası güvenliği ve politikayı etkileyen bir faktör haline gelmiş olmasıdır.

Soğuk Savaş'ın ABD açısından önemi, geleneksel Amerikan dış politikasında en önemli kırılmanın meydana gelmesidir. Yaklaşık 150 yıl boyunca Amerikan dış politikasına damgasını vurmuş olan İzolasyonizm kesin bir şekilde terkedilmiştir. 500 yıl boyunca dünya politikasının merkezi konumunda olan Avrupa II. Dünya savaşıdan sonra bu konumunu kaybetmiş ve güç merkezi kanatlara (ABD ve SSCB'ye) kaymıştır. Böylece yeniden inziva politikasına çekilmek üzere olan ABD, Avrupalı müttefiklerin ısrarları üzerine, küresel bir aktör konumuna yükselmiştir. ABD üstlendiği bu yeni rol sayesinde bir yandan uluslararası politikanın kurallarını belirlemeye başlamış, diğer yandan müttefikleriyle kurduğu özel ilişkilerle rakip bloka yönelik değişik stratejiler üreterek, yeni bir mücadele dönemi başlatmıştır.

ABD'nin küresel bir güç haline geldiği bu dönemde, bu devletin askeri kapasitesinde, savunma harcamalarında, dış ticaretinde ve ekonomik yardımlarında muazzam bir artış gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde ABD'nin yurt içindeki askeri personelinin sayısı 269.000 iken, I. Körfez Savaşı öncesinde sadece ülke dışındaki (35 ülke) askeri personelinin sayısı 435.000'dir. 1941 yılında Amerikan dış ticareti 8.8 milyar dolar iken, Soğuk Savaşın sonu itibarıyla bu rakam 1 trilyon doları geçmiştir. Ayrıca II. Dünya Savaşı sırasında müttefiklerine 49 milyar dolar yardım yapmış olan ABD'nin, Soğuk Savaş döneminde 90 ülkeye yaptığı

---

tırmandığı olaylar olmuştur. Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, 5. Baskı, s. 667, Arı, **Global Politika ve Güney Asya**, a.g.e., s. 71.

¹⁶⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, 7. Baskı, s. 202.

toplam yardım 246 milyar dolara ulaşmıştır. Savunma sanayinin gelişmesiyle beraber Kore Savaşından sonra 210 milyar dolarlık askeri teçhizat satılmıştır¹⁶⁷.

ABD'nin dış ve güvenlik politikalarına temel ilke olarak “çevreleme” ve “caydırıcılık” doktrinlerinin yerleştiği bu dönemde, Pentagon'un yeni güvenlik politikası aşağıdaki stratejiler doğrultusunda şekillenmiştir:

*Çok büyük ve her an göreve hazır bir askeri teşkilat, sağlam şekilde korunan ve organize edilmiş ordu, topyekün karşılık verebilecek bir stratejik nükleer güç, Avrupa ve Asya'daki hava ve deniz kuvvetleri ile düşmana ön hatlarda karşı koyabilme yeteneği, oldukça karmaşık bir ittifaklar ve çok taraflı güvenlik sisteminin kurulması, üçüncü Dünyada ortaya çıkabilecek olaylara karşı eylem projeleri geliştirme ve uygulayabilme yeteneği, silah sistemleri ve savunma araçları alanında, her zaman için, ABD'nin teknolojik ve niteliksel üstünlüğünün devamı*¹⁶⁸.

ABD'nin temel stratejik hedefi yalnızca SSCB ile ilgili olanlardan ibaret değildi. Soğuk Savaş döneminde ABD uluslararası ekonomik sisteme serbest ticaret anlayışı doğrultusunda yön vermeye başlamıştır. Bu doğrultuda İngiltere, ekonomik açıdan ABD'ye bağımlı hale getirilmiş, Almanya ve Japonya ise askeri vesayet altına alınmıştır. Bu şekilde Almanya ve Japonya'nın askeri bir güç haline gelmeleri engellenirken, savunmaları da üstlenilmiştir. Ayrıca Versay sisteminden farklı olarak bu iki ülke ekonomik açıdan desteklenmiştir¹⁶⁹. ABD ayrıca kendi kampı içerisindeki müttefiklerinin emperyal emellerini de zaman zaman dizginleme yoluna gitmiştir. Süveyş Krizi örneğinde olduğu gibi klasik emperyal politikaların önüne geçilmiştir. XIX. yüzyılın sonunda Çin'in nüfuz bölgelerine ayrılması yerine toprak bütünlüğünün korunarak “Açık Kapı” politikası uygulanmasını savunan Washington, II. Dünya Savaşı'ndan sonrada İngiltere ve Fransa gibi müttefiklerine rağmen zaman zaman kolonilerin self determinasyon haklarını desteklemiştir. Aslında ABD bu politikasıyla kendisinin serbest ticaret ilkeleri doğrultusunda ekonomik açılım yapabileceği geniş bir alan kurmaya çalışmıştır.

¹⁶⁷ Kegley Jr, Wittkopfh, a.g.e., s. 49.

¹⁶⁸ Gökırmak, a.g.e., s. 40.

¹⁶⁹ İlker Aktükün, “Soğuk Savaştan Küresel Tiranlığa”, der. Toktamış Ateş, **Kartal'ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikası'nda Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 257, Bostanoğlu, a.g.e., s. 229.

Serbest ticaret anlayışı doğrultusunda ABD, uluslararası ekonomi politiğin belirleyicisi haline gelmiş, Bretton Woods'ta liberal dünya ticaretinin ve ekonomisinin kurallarını ortaya koymuş ve uluslararası ticarete sabit kur olarak doları belirlemiştir. Yapının işleyebilmesi için Ticaret ve Tarifeler Genel Antlaşması (GATT), DB ve IMF gibi ticari ve finansal özellikteki uluslararası örgütler kurulmuştur. Ayrıca Batı Avrupa'nın yeniden kalkınması için Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kurulmuştur. Ayrıca liberal ekonomik sistem geliştirmekte olan ülkeler için bir model olarak sunulmuştur¹⁷⁰.

2.1.2. Truman Doktrini ve Çevreleme Politikası

SSCB'nin yukarıda belirtilen eylemleri ABD dış politikasına yaklaşık 40 yıl boyunca damgasını vuracak olan çevreleme stratejisinin belirlenmesine neden olmuştur¹⁷¹. Çevreleme stratejisinin ana hatlarını kendi adıyla anılan doktrinle ortaya koyan Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı konuşmasında, “*özgür insanların kendi ulusal bütünlüklerini saldırgan hareketlere karşı korumalarına yardım etmekte isteksiz davrandığı takdirde totaliter rejimlerin kendilerini zorla empoze edeceklerini bildirmiş ve ABD'nin politikasının, özgür insanların iç ve dış baskılara karşı desteklenmesi doğrultusunda olması gerektiğini vurgulayarak, bu tür baskılarla karşı karşıya olan ülkelere ekonomik ve mali yardım yapılmasının zorunlu olduğuna*” işaret etmiştir¹⁷². Truman mesajında ekonomik yardımların nedenleri hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Totaliter rejimlerin tohumları sefalet ve kıtlıkla beslenirler. Bu tohumlar mücadele ve fakirliğin melun toprağında çoğalır ve*

---

¹⁷⁰ Bostanoğlu, a.g.e., ss. 226-233, David Harvey, **The New Imperialism**, Oxford University Press, Oxford, 2003, s. 55.

¹⁷¹ Washington'a göre esas tehlike SSCB'nin Orta ve Doğu Avrupa'da genişlemesinin domino etkisi yaparak dünyanın diğer bölgelerine yayılma ihtimalinin belirmesiydi. O dönemde ABD'nin Moskova büyük elçisi F. Kennan'ın Washington'a göndermiş olduğu telgrafın da Truman doktrininin ilanında etkisi olmuştur. Telgrafta başta Avrupa kıtası olmak üzere dünyanın bir çok bölgesinde ortaya çıkan güç boşluğunun altı çiziliyor, Amerika'nın bu boşluğu doldurmasının gerekli olduğu, bunu gerçekleştirmediği takdirde henüz süper güç olmayan ancak Batı Avrupa ülkelerine göre daha iyi durumda olan SSCB'nin bunu gerçekleştireceği belirtilmiştir. Ayrıca İngiltere'nin Avrupa kıtası ve Orta Doğu'daki güç dengesini artık koruyamayacağını belirterek bu bölgelerdeki rolünü ABD'ye devretmek istemesinin de doktrininin ilanında etkisi olmuştur. Kegley Jr, Wittkopf, a.g.e., ss. 50-51, Bostanoğlu, a.g.e., s. 242.

¹⁷² Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, 2. Baskı, s. 240.

gelişirler. Yine bu tohumlar, bir milletin iyi bir hayata olan ümidi öldüğü anda çiçek açarlar”¹⁷³.

Truman Doktrini doğrultusunda atılan ilk somut adım, Sovyet sınırındaki Kuzey Kuşak (Northern Tier) ülkeleri olan Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolar askeri yardım yapılmasıdır. Böylece ABD, barış zamanında ilk ekonomik yardımı da yapmış oluyordu. Truman Doktrini Batı Kampına yakın duran ulusları Sovyet etkisine sokmamayı amaçlayan küresel bir misyonun ilanıydı. Marshall Planı'nın uygulanmasıyla beraber çevreleme politikasının Avrupa'daki ekonomik ayağı gerçekleştirilmiş, 1949 yılında NATO'nun kurulması ile güvenlik ayağı oluşturulmuştur¹⁷⁴.

Batı kampı Avrupa'da Sovyetlere karşı önlem almakla meşgulken, Uzak Doğu'da meydana gelen iki önemli gelişme¹⁷⁵ üzerine, bu bölge iki blok arasında mücadelenin yaşandığı çatışma bölgesine dönüşmüştür. ABD Orta Doğu, Güney Asya ve Uzak Doğuda yeni paktların kurulmasına öncülük etmiştir. Böylece Norveç'ten başlayarak, Balkanlar, Orta Doğu ve Güney Doğu Asya'dan geçerek Japonya'da son bulan bir kuşak ile Sovyet Bloku'nun çevrenmesi tamamlanmıştır.

---

¹⁷³ Armaoğlu, a.g.e., s. 770.

¹⁷⁴ 1948 yılında gerçekleştirilen Prag Darbesine tepki olarak İngiltere, Fransa ve Benelux ülkelerinin imzaladığı Brüksel antlaşması sonucunda, Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur. Ancak ABD'nin desteği olmadan böyle bir örgütün SSCB'ye karşı şansı yoktu. Nitekim 1948 yılında Vanderberg kararının Senato tarafından kabul edilmesiyle ABD'nin barış döneminde de ittifak kurabilmesinin yasal yolu açıldı. 1949 yılında ABD, Kanada ve 10 Avrupa ülkesinin katılımıyla NATO kuruldu. 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın da katılımıyla Sovyetlere karşı oluşturulan güvenlik kuşağı Norveç sınırlarından başlayarak Orta Doğu'ya kadar uzanmış oldu. Armaoğlu, , **Siyasi Tarih**, a.g.e., ss. 773-774.

¹⁷⁵ Çin'de II. Dünya Savaşı'ndan itibaren yaşanan iç savaşı Mao Tesung liderliğindeki Komünistler kazanmışlar, diğer yandan SSCB kontrolündeki Kuzey Kore güçleri Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) de desteğini alarak, ABD kontrolündeki Güney Kore'ye saldırmışlardır. ABD, BM şemsiyesi altında bir uluslararası güç oluşturarak Kuzey Kore kuvvetleriyle savaşa başlamıştır. Kore Savaşı'ndan sonra ABD, çevreleme politikasını Asya-Pasifik bölgesine taşımıştır. Bu doğrultuda Japonya ile barış antlaşması imzalanmış, daha sonra bu ülke ve Filipinlerle ittifak kurulmuştur. Komünizm'in Uzakdoğu'da yayılmasına tepki olarak, 1954 yılında Asya Pasifik bölgesinde ABD, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ve Pakistan tarafından Güney Doğu Asya Antlaşma Örgütü (SEATO) kurulmuştur. Böylece 21. Enlemin güneyindeki ülkeler, Batı Bloku'nun güvenlik şemsiyesi altına girmiş oldular. Diğer yandan 1955 yılında Milliyetçi Çin (Taiwan) ile ABD ikili bir savunma antlaşması imzalamışlardır. Bu gelişmelere ek olarak Güney Doğu Asya Ulusları İşbirliği Örgütü (ASEAN) kurulmuştur. 1954 yılından itibaren ABD çevreleme politikasını tamamlamak için Orta Doğu ve Balkanlar üzerinde durmaya başladı. Bu doğrultuda Kominform'dan ayrılmış olan Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan arasında Balkan ittifakı imzalandı. 1955 yılında ise Türkiye, Irak, İran, Pakistan arasında Bağdat Paktı kuruldu. Armaoğlu, **Siyasi Tarih**, a.g.e. ss. 788-789.

Ancak güç mücadelesi yalnızca Kore ve Vietnam örneklerinde olduğu gibi çevreleme kuşağı üzerinde gerçekleşmemiş, kısa bir süre sonra Orta Doğu ve Latin Amerika gibi bölgelere yayılmıştır. Ayrıca Stalin sonrası Sovyet yönetiminin “*Benimle olmayan bana karşıdır*” politikasını terk ederek, “*Barış içerisinde bir arada yaşama*” politikasını uygulamaya koymasıyla, komünist olmayan ülkelerle (özellikle Orta Doğu bölgesindeki) ve yeni oluşmaya başlayan Bağlantısızlar grubundaki devletlerle ilişkilerini geliştirmeye başlaması, özellikle Süveyş Krizi’nden (1956) sonra Sovyetlerin Orta Doğu’da prestij kazanması, ABD yönetimini yeni arayışlara itmiştir¹⁷⁶. Başkan Eisenhower 5 Ocak 1957 tarihinde Kongreye gönderdiği mesajda Orta Doğu’ya ‘*ekonomik ve askeri yardım, ayrıca Komünist saldırısına karşı koruma*’ şeklinde daha sonra kendi adıyla anılacak olan doktrin için destek istemiştir. Nixon Doktriniyle ABD’nin, hür dünyayı koruma yükümlülüğü ilan edilmekteydi: “*Birincisi, Amerika’nın hayati çıkarları her iki yarım küreyi ve her kıtayı içine alır. İkincisi, hür dünyadaki her ulusla çıkar birliğimiz vardır. Üçüncüsü, çıkarların karşılıklı bağımlılığı, bütün halkların haklarına ve barışa karşı dürüst bir saygı gösterilmesini gerektirir*”. Eisenhower Doktrini’nin uygulanmaya konmasıyla beraber Amerikan kuvvetleri 1959 yılında Lübnan’a müdahale etmiş, 1957 yılında ise tek başına Vietnam’da sonu belirsiz bir savaşa girmiştir¹⁷⁷.

2.1.3. Nixon Doktrini ve Yumuşama

Vietnam yenilgisi, Watergate Skandalı, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nün (OPEC) çıkardığı petrol krizi, 1971 dolar devalüasyonu, Bretton Woods sabit kur sisteminin iflası, Japonya’nın patlayan ihracatı ve ABD’nin dünya üretim ve ihracatındaki payının düşüş sürecine girmesi gibi bir dizi gelişme, ABD dış politikasında ve uluslararası politikada yeni bir dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Şüphesiz bu sorunlar 1970’li yıllarda aniden ortaya çıkmamıştır, kökleri 1960’lara, hatta daha önceki yıllara kadar gitmekteydi. Sorunlar Nixon dönemine münhasır kalmamış, kendinden sonraki siyasi elitlerin ve akademisyenlerin gündemini meşgul etmiş ve değişik tartışmalara neden olmuştur.

¹⁷⁶ Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, a.g.e., s. 274.

¹⁷⁷ Kissinger, a.g.e., s. 515.

Amerikan gücünün pozisyonu tartışmalı olsa da, çevreleme politikası ve arkasından başlayan Vietnam Savaşı'nın Amerikan ekonomisinde oluşturduğu tahribatın Washington'daki siyasi elitin beklediğinden çok daha fazla olduğu açıktır¹⁷⁸. Bu durum Amerikan toplumunun tüketim alışkanlıklarıyla birleşince enflasyonist bir süreç başlamıştır. Hepsinden önemlisi Japon ve Alman endüstrilerinin bazı sektörlerde ABD'ye rakip haline gelmesi, yukarıda değinilen gelişmelerle birleşince, ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ticaretin kurallarını koyduğu Bretton Woods sabit kur sisteminin çökmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca 1973 yılında OPEC Petrol krizinin Batı Bloku'nun ekonomik gücünde oluşturduğu tahribat¹⁷⁹ gibi gelişmeler, Amerikan dış politikasındaki değişimin ekonomik nedenleridir.

Nixon 1970'de kongreye gönderdiği raporda, dünyada değişen duruma uygun olarak, ABD'nin rolünde değişikliğe gidilmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmekteydi. Zira II. Dünya Savaşı sonrası değişen uluslararası ilişkiler yeni bir dış politika belirlenmesini gerektirmekteydi. Nixon müttefiklerin ve dostların ortak çaba ve gerekli sorumluluğu üstlenmesi durumunda, değişen uluslararası sistemde kalıcı bir barışın egemen olduğu yeni bir yapının oluşturulmasının mümkün olduğunu vurgulamıştır. Bu şekilde ABD, "*Özgür Uluslar*"ın savunulması konusunda, müttefiklerinin de taşın altına ellerini koymalarını beklemekteydi. Ayrıca "*ABD, nükleer olmayan çatışmalarda askeri taahhütlerine uygun olarak (müttefiklerine) ekonomik ve askeri yardımda bulunmaya devam edecek, ancak savunmaları için asıl sorumluluk bu ülkelerin kendilerinde olacaktır*". Zaten Nixon Doktrini'nin özü,

---

¹⁷⁸ Bostanoğlu, a.g.e., ss. 271-276.

¹⁷⁹ Harvey, a.g.e., ss. 60-62, Amerikan gücünün görece gerileyiş dönemine girişinin OPEC Petrol Krizleri ve Bretton Woods sabit kur sisteminin iflası örnekleriyle somutlaştığı daha önce belirtilmişti. Ancak sürecin uluslararası ekonomide de çok vahim sonuçları olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde faiz hadleri yükselmiş, bankacılık sistemleri sarsılmış ve işsizlik artmıştır. Gelişmiş ülkelerde 1973-82 yılları arasında büyüme büyük oranda düşmüş, az gelişmiş ülkeler ise bu durumdan daha fazla etkilenmişlerdir. Uluslararası Para Fonu (IMF) devreye girerek az gelişmiş ülkelere liberalleşme ve kamunun güçlendirilmesi yönünde baskı uygulamış böylece Amerikan gücünün yapısal olarak yenilediği bir dönem başlamıştır. Bostanoğlu, a.g.e., ss. 274-280, Harvey, ABD'nin OPEC krizinden etkilenmekle beraber, Japon ve Batı Avrupa gibi petrole bağımlı olan ekonomilerden daha az etkilediğini, dolayısıyla OPEC krizinden sonra, ABD'nin batılı liberal ekonomilerin merkezi konumunda olma özelliğini sağlamlaştırdığını belirtmektedir. Harvey, a.g.e., s. 62.

*“bundan böyle bölgesel çatışmalarda, ABD’nin müttefiklerine askeri ve ekonomik yardımla yetineceğinin” öngörülmesiydi*¹⁸⁰.

Nixon Doktrini’nin ilanıla beraber bölgesel müttefiklerle ilişkiler yeni bir zemine oturtulmuştur. Ancak asıl önemli gelişme, karşı kamptaki güçlerle ilişkilerin yeniden düzenlenmesidir. Asya’da denge politikası izlenerek, Çin-Sovyet uyuşmazlığından yararlanılmış, bölgesel müttefik Japonya’ya haber verilmeden ÇHC tanınmış ve bu ülkenin BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğinin yolu açılmıştır¹⁸¹. Diğer yandan SSCB de ziyaret edilmiş ve bu ülkeyle yapılan SALT I (Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması-Strategic Arms Limitation Talks) görüşmeleri sonucunda Füze Savar Füzeler Antlaşması (ABM - Anti Ballistic Missiles) imzalanmıştır. Gelişmeler, Helsinki Nihai Senedinin imzalanmasıyla (1975) sonuçlanacaktır.

Vietnam yenilgisi ve Bretton Woods sisteminin iflası, ABD dış politikasında üç önemli değişikliğe neden olmuştur. Öncelikle yurt içinde ve dışında ekonomik sorunların artması üzerine dış ekonomi politikaları yeniden öncelik kazanmıştır. Nixon’dan sonra iş başına gelen yönetimler de, uluslararası pazarlarda liberal sistemin inşası ve ekonomik istikrarın sağlanması yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. İkincisi, Nixon sonrası yönetimler değişik ulusal güvenlik stratejileri uygulama yoluna gitmişlerdir¹⁸². Çevreleme stratejisi büyük ölçüde korunmuş olmasına rağmen, yeni stratejik tercihler meşrutiyet kazanmış ve dış politika belirleme sürecini etkilemiştir. Son olarak Nixon ve sonrası hükümetler küresel ölçekte meydana gelen gelişmelere karşılık kamuoyundan destek gören başarılı bir

---

¹⁸⁰ Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, a.g.e., s. 248.

¹⁸¹ 1972 yılında Nixon Pekini ziyaret etmiştir. İlişkilerin normalleştiği bu dönemde ÇHC’ye, Sovyetlerin Çin sınırında yaptığı askeri faaliyetlerle ilgili istihbarat bilgileri aktarılmıştır. Bu dönemde Moskova’ya birincil tehdit unsuru olarak gören Pekin yönetimi ise, ABD’nin Asya’da ki (Taiwan dışında) askeri varlığından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Her iki ülke Pakistan-Bangladeş savaşında Pakistan’ı ve Afrika’daki iç savaşlarda Sovyet yanlısı grupların karşıtlarını desteklemişlerdir. Wesley M. Bagby, **America’s International Relations Since Worl War I**, Oxford University Press, New York, Oxford, 1999, ss. 263-264.

¹⁸² Carter yönetimi 1977 yılında “çevreleme”nin ABD yönetimi için bir dış politika stratejisi olmaktan çıktığını kabul ederek yeni stratejilere yönelmiştir. Helsinki sürecinin de etkisiyle Sovyetlerle işbirliği doğrultusunda Amerikan liderliği ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Güç kullanımı yerine önleyici diplomasi ve insan haklarına vurgu dış politika söylemine yerleşmiştir. Bu bağlamda insan hakları ihlalinde bulunan Güney Afrika ve Şili gibi ülkelere siyasi baskı yapılmış ve bu ülkelere ekonomik yardım yasağı getirilmiştir. Rosati, a.g.e., s. 35, Bostanoğlu, a.g.e., s. 279.

strateji uygulama iddiasında olmamışlardır. Bu yüzden hükümetlerin iş başında olduğu dönemde dış politika farklılıkları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Vietnam sonrasında dış politika belirleme sürecinde daha az tutarlı olunmuş ancak daha az anlaşmazlık yaşanmıştır¹⁸³.

2.1.4. Reagan Doktrini ve II. Soğuk Savaş

1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi ve buna karşılık Kongre'nin SALT II'yi (Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması-Strategic Arms Limitation Talks) onaylamayı reddetmesiyle uluslararası politikada yeni bir dönem başlamıştır. Afganistan'ın işgalinin yanı sıra ABD'nin Orta Doğu'daki prestijini önemli ölçüde sarsan bir başka olay da İran'daki ihtilalden sonra ABD'nin Tahran büyük elçiliğindeki görevlilerin rehin tutulması idi. Amerikan gücünün çöküşte olduğu inancının kamuoyunda yaygın olduğu bu dönemde, realist yazarlardan Eave Kirkpatrick'in kaleme aldığı "*Diktatörlükler ve Çifte Standartlar*" adlı makalede, Reagan'ın dış politika felsefesi ana hatlarıyla belirtilmiştir. 1980 yılında yeni muhafazakâr (Yeni Sağ - Neo Cons) Ronald Reagan'ın başkan seçilmesiyle Kirkpatrick'in görüşleri büyük ölçüde uygulamaya konmuştur¹⁸⁴.

Reagan'ın iş başına gelmesiyle beraber ABD dış politikasında tek taraflılık öne çıkmıştır. Özellikle BM'de ABD'nin rolünün azalması böyle bir politikaya neden olmuştur¹⁸⁵. Reagan, uyguladığı politikalarla 1970'lerde çöküş imajına

---

¹⁸³ Rosati, a.g.e. s. 31.

¹⁸⁴ Kirkpatrick, Carter döneminde uygulanan insan hakları politikalarının yanlış olduğunu, bu politikaların Komünist ülkeleri etkilemezken İsrail ve Güney Afrika gibi müttefikleri etkilediğini belirtmiştir. Kirkpatrick diktatörlükleri kendi aralarında otoriter ve totaliter ayrımına tabi tutmuş, totaliter komünist yönetimlerin demokrasiye dönüşmeyeceğini, otoriter rejimlerin ise demokratik dönüşüme açık olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla totaliter yönetimlerin yayılmasına engel olmanın yolunun, otoriter yönetimlerle ilişkilerin geliştirilmesinden geçmektedir. Kirkpatrick'e göre ayrıca devletlerin içişlerine karışmama önemli bir ideali yansıtmakla beraber dış ilişkileri yürütmede geçerli bir yöntem değildir. Kirkpatrick büyük olmak için illa da iyi olmanın gerekmediğini, iyi olmanın çoğu zaman büyük işler başarmaya engel olduğunu belirtmiştir. Kirkpatrick kısaca, ABD'nin demokrasi ve insan hakları gibi geleneksel idealist söylemden uzaklaşarak, gerçekçi bir dış politika izlemesini savunmaktaydı. Bostanoğlu, a.g.e., ss. 285-286.

¹⁸⁵ 1960'lardan itibaren eski kolonilerin bağımsızlığını kazanmasıyla beraber BM'deki bağlantısız ülkelerin sayısının artması, örgütün genel kurulunda ABD'nin istekleri doğrultusunda kararlar alınmama başlanmıştır. ABD kuruluşunda öncülük ettiği bu örgütte müttefikleriyle beraber azınlıkta kalmıştır. 1971 yılında Taiwan'ın BM üyeliği genel kurulda yapılan oylamada düşürülmüştür. 1974 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) BM'de gözlemci statüsü verilmiştir. 1975 yılında

yakalanmış olan ABD'nin bu imajı yıkarak yeniden baş aktör olarak sahneye çıkmasını amaçlamıştır. GATT'nin Uruguay toplantısında ABD öncü pozisyonda sahnede yer almış, bu zirvede ABD'nin güçlü olduğu tarımsal endüstriler ve hizmetler konusunda genişleme gerçekleşmiştir. Bu dönemde dışarıdaki kapital ABD'ye geri çekilmiş ve diğer ulusal ekonomiler ABD pazarlarına bağımlı hale getirilmeye başlanmıştır. Ayrıca ABD ile diğer güçlerin makro ekonomi politikaları karşılıklı bağımlılık temelinde şekillenmiştir. Bu politikalar sayesinde Reagan'ın başkanlığının ilk döneminde Amerikan ekonomisi yükselişe geçmiştir¹⁸⁶.

“*Yumuşama*” döneminin politikalarını, özellikle Carter'ı eleştiren Reagan, anti-sovyet söylemini politikalarının odağına yerleştirmiştir. Reagan ABD'nin aslında “*psikolojik savaşı kaybettiğini*” düşünmekte, bunun için Amerikan ulusunun gururunun ve özgüveninin tazelenmesinin gerekli olduğuna inanmaktaydı. SSCB'ye karşı yeni bir mücadele dönemi başlatan Reagan, buğday satışlarını serbest bıraktığı bu ülkeyi “*kötülük imparatorluğu*” olarak adlandırmıştır. Reagan bu ülkeyle mücadelede “*çevreleme*” yerine, “*komünizmi aşma politikası*”nı ortaya koymuştur.

Notre Dame Üniversitesi'nin 1981 mezunlarına yaptığı konuşmada Reagan, yakın geleceğin ülke için özgürlük ideali ve uygarlığın yayılması bakımından muhteşem olacağını söylemiştir; “*Batı, komünizmi çevrelemekle uğraşmayacak, onu*

“Siyonizm” bir ırkçılık türü olarak kabul edilmiştir. 1982 yılında BM Genel Kurul'unda yapılan oylamaların yalnızca % 20'sinde 101 bağlantısız ülke ABD ile beraber hareket etmiştir. Bu gelişmelere karşılık Nixon, ABD'nin BM bütçesine yaptığı yardım miktarını azaltmıştır. Reagan ise bu miktarı daha da azaltmakla beraber UNESCO'nun (BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) yapısında köklü reformlara gidilmesini talep etmiş, aksi takdirde bu kuruluşun çekilebileceğini belirtmiştir. Bagby, a.g.e., ss. 337, 338

¹⁸⁶ Bagby, a.g.e., s. 338, Reagan döneminde ABD ekonomisinde ilginç bir tablo ortaya çıkmıştır. Bir yandan yüksek gelir gruplarından alınan vergi oranları düşürülmüş, diğer yandan faiz hadleri yükseltilerek, ABD'nin uluslararası kapital için bir cazibe merkezi haline gelmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda diğer ülkelerde de faizler ve enflasyon yükselmiş ve pazar daralması yaşanmıştır. Ayrıca korumacı politikalara geri dönmüş, hatta Japonya gibi müttefikler bundan etkilenmişlerdir. Reagan'ın ekonomi politikaları sayesinde ihracatın artmasına rağmen, ithalat iki kat artarak dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna karşılık doların aşırı değer kazanması önlenmiş, bütçe açığı da yıllık ortalama 176 milyar dolara kadar çıkmıştır. Bu dönemde ABD kredi veren ülke durumundan borçlu ülke durumuna düşmüştür. Reagan ekonomi politikalarıyla ABD'nin gücünü yeniden inşa etmeye çalışırken, Pentagon'a rağmen askeri harcamalarını azaltmış, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren güvenliklerini Washington'a devrederek kaynak birikiminde bulunan müttefiklerin askeri harcamalarını artırmaları için bu ülkelere baskı yapmaya başlamıştır. Bostanoğlu, a.g.e., ss 285-289.

aşacaktır. Komünizmi yadsımakla uğraşmayacağız, onu insanlık tarihi kitabının, son sayfaları bugünlerde yazılmakta olan tuhaf bir bölümü olarak kapatacağız”¹⁸⁷.

Komünizmi aşma politikası Orta Doğu, Latin Amerika gibi bu dönemde Sosyalizmin yayıldığı bölgelerde uygulanmıştır. Özellikle 1970’li yıllarda ABD’nin içerisinde bulunduğu durumun da etkisiyle Angola, Etiyopya, Nikaragua ve Afganistan gibi ülkelerde yaşanan gelişmelerden dolayı ABD ciddi bir prestij kaybına uğramıştı. 1981 yılında Polonya’daki Sendika Hareketinin Varşova tarafından bastırılması da Reagan’ın anti Sovyet politikalarını tetiklemiştir. Bu doğrultuda öncelikle Lübnan’daki iç savaş nedeniyle Suriye ve İsrail’in bölgeye müdahalesini eleştiren Reagan yönetimi, bu ülkeye asker göndermiştir. 1983’te 241 Amerikalı askerin ölümüyle sonuçlanan saldırının ardından yaptığı açıklamada, Lübnan’daki Amerikan varlığını ideolojik gerekçelerle izah etmeye çalışmıştır. Reagan’a göre Lübnan’ın kaybı yalnızca Doğu Akdeniz havzasının değil, domino etkisi doğrultusunda bütün Arap yarımadasının kaybı anlamına gelmekteydi. Ancak ABD 1984 yılında 61 askerinin Şii militanlar tarafından tutuklandığı zaman, bu ülkenin kuzeyini Suriye’ye güneyini de İsrail’e bırakarak çekilmek zorunda kalmıştır¹⁸⁸.

Reagan Orta Doğu’nun yanı sıra Latin Amerika’daki Sovyet nüfuz alanının genişlemesi üzerine Monroe Doktrinini hatırlatırcasına bölgeye yönelik katı bir politika izlemiştir. Bir yandan El Salvador, Honduras ve Guentemala’daki diktatörlükler sırf anti-komünist oldukları için desteklenmişler, diğer yandan

---

¹⁸⁷ Fredick H. Hartmann, Robert L. Wendzel, **America’s Foreign Policy in a Changing World**, Harber Colling College Publishers, New York, 1994, ss. 300-301, Bostanoğlu, a.g.e., ss. 291-292

¹⁸⁸ Hartmann, Wendzel, a.g.e., ss. 395-397, ABD’nin Lübnan politikası çelişkiler yumağına dönüşmüştür. Öncelikle Lübnan’a müdahale sırasında doğal müttefiki İsrail ile büyük anlaşmazlıklar yaşamıştır. Lübnan’ın güneyini işgal eden ABD, bölgedeki Filistinli mültecileri yerleştirecek yurt aramış, uygun yer Batı Şeria olmakla beraber, İsrail’in bölgede yeni yerleşim birimleri kurmasından dolayı bunu başaramamıştır. Ayrıca İsrail’in Batı Beyrut’taki Filistinlilerin üssünü kuşatmasına engel olamadığı gibi bunu kınamaktan da kaçınmıştır. Diğer yandan Reagan, İsrail’in işgal ettiği topraklardan çekilmeden Orta Doğu’da kalıcı bir barışın mümkün olmadığını belirtmiş, ancak İsrail’e en fazla yardım bu dönemde yapılmıştır. Ayrıca Araplara da önemli oranda silah satışları da Reagan döneminde gerçekleşmiştir. Reagan’ın ikilem yaşadığı politikalar Lübnan’la sınırlı kalmamış, İran-İrak Savaşı sırasında da benzeri bir skandal ortaya çıkmıştır. İran’daki rehinelere krizini çözerek prestij kazanan Reagan bir yandan, İran-İrak savaşında Irak’a verdiği destekle tarafını net bir şekilde ortaya koyarken, diğer yandan Lübnan’da ki rehinelere serbest bırakılması için İran’a silah satışı yapması, gerek Amerika gerekse dünya kamuoyunda çok etkisi yapmıştır. Bostanoğlu, a.g.e., ss. 292-295.

Grenada'da iş başına gelen yönetimin Küba ve SSCB ile yakın ilişki kurması ihtimalinin belirmesi üzerine, bu ülkeye müdahale edilmiştir. Ayrıca Meksika'nın bölgesel bir güç haline gelmesine engel olunmaya çalışılmış, diğer yandan Falkland Krizinde Anglo-Sakson müttefik, Latin Amerika'daki dostu tercih edilmiştir¹⁸⁹.

Reagan politikalarında iki husus öne çıkmıştır: Öncelikle 1970'lerde içine kapanan ABD'yi yeniden küresel güce dönüştürmek ve kazanılan bu rol sayesinde Sovyet yayılcılığına karşı mücadele etmek. Latin Amerika, Orta Doğu ve Afrika'ya yönelik yürütülen politikalar bu stratejinin bir sonucudur. Ancak ABD'yi bu politikaya götüren süreçte yaşanan gelişmeler de belirleyici olmuştur. Afganistan işgalinin devam ettiği dönemde ABD'nin 1980 yılında Moskova Olimpiyatlarını boykot etmesi, SSCB'nin de 1984 yılında Los Angeles Olimpiyatlarına katılmama kararı alması, Güney Kore'ye ait yolcu uçağının 1983 yılında SSCB tarafından düşürülmesi, ABD'nin Grenada'yı işgal etmesi ve silahsızlanma görüşmelerinin askıya alınması gibi gelişmeler, Reagan yönetiminin birinci dönemine damgasını vurmuştur¹⁹⁰.

Yukarıda belirtilen gelişmelere paralel olarak Reagan'ın ulusal güvenlik stratejilerinde Soğuk Savaşın ilk yıllarını hatırlatan bir dönem başlamıştır. Sovyetlerin muhtemel ilk nükleer saldırısına karşılık yeni bir stratejik savunma modeli ortaya konmuştur. Bu doğrultuda ileri teknoloji içeren ve I. Körfez Savaşı'nda kullanılan silahlar bu dönemde üretilmiştir. 1983 yılında Yıldız Savaşları Projesi olarak bilinen Stratejik Savunma İnsiyatifi Projesi (Strategic Defense Initiative-SDI) sürpriz bir şekilde kamuoyuna açıklanmıştır. Sovyetlerin füze sistemlerini ve başlıklarını havada vurmaya amaçlayan bu proje ile bir yandan ABD'nin uzaydaki gücünü olduğundan fazla göstermek, diğer yandan Sovyetleri savunmaya daha fazla bütçe ayırarak ekonomik dar boğaza itmek amaçlanmıştır¹⁹¹.

ABD'nin yeni savunma sistemi geliştirmesinde Sovyetlerin Doğu Avrupa'ya orta menzilli SS 20 füzelerini yerleştirmeye kalkışmasının da rolü olmuştur. ABD bu

---

¹⁸⁹ Bostanoğlu, a.g.e., ss. 292-295.

¹⁹⁰ Kegley Jr, Wittkopf, a.g.e., s. 67.

¹⁹¹ Baugh, a.g.e., ss. 77-78.

füzelere karşılık Pershing II füzelerini yerleştirme girişimini başlatmıştır. ABD'nin bu konudaki ciddiyeti Sovyetlerin geri adım atmasıyla sonuçlanmış ve 1987 yılında Washington'un daha önce önerdiği “*sıfır seçenek*” (zero option) her iki taraf tarafından imzalanmıştır.

Reagan'ın dış politikadaki en önemli başarısı, başkanlığının ikinci dönemine rastlayan Gorbaçev ile başlattığı zirve görüşmeleridir. Doğu ile diyalog yolu Gorbaçev'in tutumundan da yararlanılarak, 1985 yılında başlamıştır. Ancak bu görüşmeler Vietnam yenilgisinin de psikolojisiyle Nixon'un gerçekleştirdiği görüşmelerden farklılıklar içermektedir. Grenada müdahalesi sonrasında uluslararası politikada oluşan atmosferin, ABD'nin lehine olduğu algılaması bu görüşmelerin farklı bir zeminde gerçekleşmesiyle sonuçlanmıştır.

Ford ve Carter, Vietnam ve Watergate'in Amerikan kamuoyunda oluşturduğu negatif imajı silmekle meşgulken, Reagan ABD'yi küresel ölçekteki rolüne yeniden taşımaya başlamıştır. Güç dengesinin bu şekilde seyrettiği bir dönemde Sovyetlerin içerde önemli sorunlarla karşılaşması iki süper güç arasındaki diyalog zemininin pekişmesiyle sonuçlanmıştır. Görüşmelerden her zaman beklenen sonuçlar çıkmamışsa da çatışma yerine anlaşmanın egemen olduğu Cenevre ve Reykjavik gibi zirve toplantıları, bu politik atmosferde yapılmıştır.

Sekiz yıllık Reagan yönetimi sona erdiğinde bir yandan kendi içinde baş gösteren sorunlar yüzünden Sovyetler Birliği dağılma sürecine girmiş, diğer yandan ABD'nin küresel ölçekteki gücünün arttığı şeklinde bir imaj oluşmuştur. SSCB'de *Glasnost* ve *Perestroyka* politikalarının başlatıldığı bu dönemde, Sovyetler Afganistan'dan, Kübalı askerler ise Angola'dan çekilmektedir. İran-İrak Savaşı sona ermiş ancak Filistin sorunu Orta Doğu'da çözümlenmeye devam etmektedir. ABD askerleri ise Lübnan'da esirdir. Bir yandan Amerikan gücü tartışmasız üstünlüğe kavuşurken, diğer yandan ABD önemli bir borç yükü altına girmiştir¹⁹².

---

¹⁹² Bostanoğlu, a.g.e., ss. 295-298.

2.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD DIŞ POLİTİKASI

2.2.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve ODAÜ'lerde kadife devrimlerin yaşanmasıyla başlayıp, SSCB'nin dağılmasıyla son bulan süreç ile birlikte Soğuk Savaş da sona ermiş oldu. Soğuk Savaşın sona ermesi, İzolasyonizm sonrasında ABD dış politikasında ikinci kırılmaya neden olmuştur. Yarı yüzyıla yakın bir dönem boyunca ulusal güvenlik ve dış politika kodlarını kabaca Sovyetleri “çevreleme” ve “sosyalist hareketleri bastırma” şeklinde belirlemiş olan ABD dış politikası için, yeni bir dönem başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber bir yandan küresel güç olmanın gerekçesi ortadan kalkmış, diğer yandan küresel ölçekte girilen eylemlerin maliyetleri de sorgulanmaya başlanmıştır. Ekonomik konular ABD'nin gündemini meşgul etmeye devam ederken, Soğuk Savaş döneminde kazanılan küresel aktör olma özelliğini korunmuştur. Ancak Washington küresel aktör olmaya devam etme kararı almışken, ABD dış politikasında kaçınılmaz olarak, bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD dış politikasıyla ilgili değişik akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımlar üç ana ekole ayrılmaktadır: Yeni İzolasyoncular, Realistler ve Uluslararasıçılar¹⁹³. Yeni izolasyoncular, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Amerikan siyasal yaşamında etkisini hissettirmeye başlamıştır. Zaten geleneksel olarak ABD kamuoyu, hükümetlerinin dünyadaki gelişmelerle yakından ilgilenmesinden hoşnut değildir. Kamuoyuna göre uluslararası olayların ABD menfaatine zarar verecek boyuta ulaşması durumunda dış müdahalelere gerekçe oluşmaktadır¹⁹⁴. 1997 yılında yapılan bir kamuoyu araştırmasında ABD kamuoyunun sadece % 13'lük bir kesiminin, ABD'nin dünya meselelerinde öncü / üstün bir rol üstlenmesini arzu ettiği, % 74'ününse diğer devletlerle güç paylaşımına gidilmesini istediği sonucu çıkmıştır. Ayrıca, yine aynı dönemde yapılan bir diğer

¹⁹³ Charles W. Kegley Jr., Gregory A. Raymond, **A Multipolar Peace?: Great Power Politics in the Twenty-First Century**, St. Martins Press, New York, 1994, s. 181.

¹⁹⁴ Galip Beygü İsen, “Kum Üzerinde Siyasetin Kumdan Kaleleri: Zoraki Demokrasi Olur mu?”, der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 211.

kamuoyu araştırmasına göre ABD kamuoyunun % 55 ile 66 arasında değişen bir bölümü, “*Batı Avrupa, Asya, Meksika ve Kanada’da olup bitenlerin hayatları üzerinde çok küçük bir etkisinin olduğunu veya hiç etkisinin olmadığını*” belirtmişlerdir¹⁹⁵.

1992 seçimlerinde adaylar ekonomik milliyetçilik ağırlıklı dış politika söylemi kullanmışlardır. Ayrıca Kongrede sağ ve sol gruplardan eğilimin temsilcileri ortaya çıkmıştır. Yeni İzolasyoncular, Amerikanın yalnızca fiziki güvenliğini, siyasal bağımsızlığını ve yerel özgürlüklerini tehdit eden gelişmelere yönelik önlem alınmasını savunmaktaydılar. Böyle bir tehdit olmadığı sürece ABD, diğer güçlerin bölgelerinde güç dengesi sistemi kurmalarına müsaade etmeliydi. Yeni izolasyoncular öncelikli olarak ulusal çıkar ve ekonomi merkezli dış politika uygulamasını savunmaktaydılar. İdeolojik nedenler, insan hakları ihlallerini, hatta nükleer silahların yayılmasını engelleme ve demokrasilerin güçlendirilmesi gibi hedeflere karşı çıkmaktaydılar. Bu politikalar maliyetli, gereksiz karşı eylemi gerektirdiklerinden değiştirilmelidirler¹⁹⁶. Henry Kissinger ve diğer realistler ise ABD’nin dünya güç dengesi sistemindeki dengeyi koruyucu rolünü ve belli başlı bölgesel güçler arasındaki hakemlik konumunu sürdürmesini ve potansiyel emperyalist gelişmelere karşı tetikte olmasını savunmuşlardır. Uluslararasılar ise çok taraflı kurumlar arasında daha fazla rol almasını ve insan hakları çevre ve demokrasi gibi konularda daha fazla etkin olmasını savunmuşlardır.

Posen ve Ross, çalışmasında akademisyenler, hükümet yetkilileri, gazeteciler ve politika analizcilerinin temayüllerini ele alarak Soğuk Savaş sonrası Amerikan stratejisi için dört seçenek ortaya koymuştur; yeni izolasyonizm, Seçici Ortaklık, İşbirliğine Dayalı Güvenlik, Üstünlük (Primacy). Posen ve Ross bu dört seçeneği, bölgesel öncelikler, nükleer dinamikler, tercih edilen dünya düzeni vs. gibi on üç farklı başlığa uygulamaktadır¹⁹⁷. Kennedy ise henüz Soğuk Savaş sona ermeden

---

¹⁹⁵Han, a.g.m., s. 127.

¹⁹⁶Wyn Q. Bowen, David H. Dunn, **American Security Policy in the 1990’s, Beyond Containment**, Dartmouth Publishing Company, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, 1996, s. 10.

¹⁹⁷Barry R. Posen, Andrew L. Ross, “Competing Visions for US Grand Strategy”, der. Michael E. Brown, Owen R. Cote Jr, **Americas Strategic Choices: An International Security Reader**, The Mit Press, Cambiradge, London, 1997, ss. 1-3.

tarihteki büyük güçlerin stratejilerinden hareketle, ABD dış politikası için dört seçenek sunmuştur: tek taraflılık, özel ittifak ilişkilerinin geliştirilmesi, büyük güç ahengi, genel bir kolektif güvenlik sisteminin kurulması¹⁹⁸.

Kısmen normatif öğeler içeren bu yaklaşımlara rağmen YDD’de ABD için tek bir dış ve güvenlik politikası tanımlanması güçtür. İzlenen dış politika çizgisi ise değişik politikaların bir kombinezonu olabilmekte, dönemsel ve bölgesel farklılıklar içerebilmektedir. Bu dönemde ABD’nin uyguladığı politikalar tek taraflılık, çok yönlülük, seçici angajmanlık, işbirliği, üstünlük gibi stratejilerle izah edilmektedir. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken bir nokta varsa, ABD’li yetkililerin izolasyonizme dönmek gibi bir seçeneği göz önüne almadıklarıdır. Zira Soğuk Savaş sonrası dönemin şartları, I. Dünya Savaşı sonrası dönemden birçok açıdan farklıdır. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde küresel bir güç haline gelen ABD’nin menfaatleri de küresel ölçekte yayılmıştır. Dolayısıyla, ABD’nin Soğuk Savaş sonrasında aktif bir dış politika sürdüreceği resmi söylemlerde kendini göstermiştir. Ayrıca yapılan açıklamalarda çok yönlülüğe ve iş birliğine dayalı bir dış politikaya göndermelerde bulunulmuştur.

Başkan Bush I. Körfez Savaşı öncesinde yaptığı açıklamada dünyanın neresinde çıkarsa çıksın Amerika’nın bölgesel tehditlere yönelik tedbir almasının gerekli olduğunu belirtmekteydi. Irak’ın Kuveyt’i işgalinden sonra, Ekim 1990’da BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada, Başkan Bush şu açıklamada bulunmuştur: *“Soğuk Savaşın üstesinden gelen ulusların yeni bir ortaklık vizyonuyla hareket etmeleri gerekmektedir. Bu ortaklık görüş alışverişi, işbirliği ve ortak eyleme dayanmalıdır. Hedefimiz ise demokrasilerin, refahın ve barışın artırılması, silahlanmanın ise azaltılmasıdır”*¹⁹⁹.

1989 yılında dönemin ABD Genel Kurmay Başkanı Colin Powell ise 1815 yılında oluşturulan Avrupa Ahengine göndermede bulunarak, *“Eğer Krallar ve bakanları savaştan bıkkınlık üzerine bir barış yüzyılı inşa edebildilerse, muhakkak ki başkanlar, başbakanlar ve parlamentolar ve onların halkları kalıcı bir barışı inşa*

¹⁹⁸ Kegley Jr, Raymond, a.g.e., s. 181.

¹⁹⁹ Bowen, Dunn, a.g.e., ss. 10-11.

etmeye muktedir olmalıdırlar”²⁰⁰. Clinton ise etnik çatışmaların sürdüğü dönemde Amerikan dış politikası için şu açıklamada bulunmaktaydı: “*Bugün eski düzen sona ermiştir. Yeni dünya ise daha özgür fakat daha az istikrarlıdır... ABD daha önce yaptığından fazlasıyla dünyayı idare edecektir*”²⁰¹.

Yukarıdaki açıklamaların bir tahlilini yapmak gerekirse Wilsoncu idealizmi anımsatan bir dünya sisteminin ABD’li politikacılar tarafından resmedildiği açıktır. Ayrıca söylemde tek taraflı politikalarla bir dünya şekillendirmek yerine müttefiklerle ortak politikalar oluşturulması vurgulanmıştır. Yapılan diğer açıklamalarda da daha fazla refah, demokrasi, özgürlük, güvenlik ve insan haklarına saygı gibi temalara göndermede bulunulmuştur. Ancak YDD’de karşılaşılan mikro milliyetçilik, etnik çatışmalar vb. sorunlardan dolayı dünyayı hiç de öyle mutlu bir tablonun beklemediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ABD dış politika uygulamaları da, resmi söylemle tezat oluşturmuştur. Soğuk Savaş’ın sona erdiği dönemde Irak Kuveyt’ten askeri operasyonla geri çekilmeye zorlanırken, Bosna trajedisine geç müdahale edilmesi, Somali’ye asker gönderilirken Haiti’deki gelişmelere göz yumulması ve Tianemen olaylarının icracısı Pekin yönetimiyle ilişkilerin geliştirilmesi için çaba sarf edilmesi, Amerikan kamuoyu tarafından dahi kınanmıştır²⁰².

2.2.1.1. ABD’nin Yeni Stratejik Hedefleri

ABD “*çevreleme*” sonrasında yeni stratejik hedefler belirleyerek dış ve güvenlik politikası kodlarını bu doğrultuda belirlemeye başlamıştır. Çalışmanın sonraki kısımlarında ABD’nin aşağıda kısaca belirtilen hedefler doğrultusunda dış politika çizgisi takip ettiği görülecektir. Washington, Soğuk Savaş sonrası dönemle ilgili olarak öncelikli olarak iki önemli stratejik hedef belirlemiştir:

Öncelikle, SSCB’nin dağılmasıyla oluşan güç boşluğundan dolayı bu coğrafyadan veya dünyanın her hangi bir bölgesinden rakip bir gücün ortaya çıkmasına engel olmak. Özellikle her hangi bir bölgede baskın

---

²⁰⁰ Han a.g.m, s. 122.

²⁰¹ Kegly Jr., Raymond, a.g.e., s. 166.

²⁰² Bowen, Dunn, a.g.e., s. 14.

güç olarak ortaya çıkan ve kaynakları itibariyle küresel güç olmaya aday olan bir gücün yükselişini engellemek. Ayrıca Amerikan güvenliğini tehdit edecek her hangi bir kaynağa karşı caydırıcı eylemde bulunmak... Gerektiği taktirde güvenlik sistemi içine müttefiki olan demokratik ülkeler ve benzer görüşleri paylaştığı ulusları alarak, bunlarla beraber tehlikelere karşı ortak savunma sistemi geliştirmek, bu şekilde güvenliği daha az maliyet ve risk ile sağlamak, özellikle bu tehdidin veya düşman gücün ABD'nin ve müttefiklerinin yaşamsal çıkarlarına karşı küresel ölçekte bir tehdit unsuru haline gelmesine gerekirse tek taraflı bir şekilde engel olmak²⁰³.

Üçüncü olarak; Nükleer silahların yayılması sonucu ABD'nin de içine çekilebileceği nükleer savaşa veya teröristlere karşı kullanılacak nükleer tehdide karşı önlem almak. Dördüncü olarak; Avrupa ve Asya'da büyük güçler arasında çıkabilecek bir savaşa engel olmak ve İsrail ve Güney Kore gibi kritik bölgelerde bulunan müttefiklerin güvenliklerini sağlamak. Beşinci olarak; özellikle sanayileşmiş ülkeler arasında, ekonomik iş birliği sisteminde meydana gelebilecek gerileme sonucu ekonomik milliyetçiliğin doğuşuna engel olmak. Zira bu gelişmeler, açık ekonomi ve serbest ticaret ilkelerinin zarar görmesiyle sonuçlanabilir. Bu ise ABD'nin dünya ticaretindeki baskın rolünü ve ekonomik çıkarlarını tehdit edebilir²⁰⁴.

Altıncı olarak, piyasa ekonomilerine paralel bir şekilde, demokrasilerin yaygınlaştırılması, bunu bir güvenlik politikası olarak da değerlendiren yönetici elit, demokrasiler arası savaş olmayacağı dolayısıyla demokrasilerin yaygınlaştırılmasının uluslararası güvenlik ve istikrar sağlayacağını, strateji olarak benimsemiştir. Bu konuda öncelik devlet merkezli ekonomiden piyasa ekonomisine geçişe hazırlanan ODAÜ'ler ve BDT ülkelerine tanınmıştır. Demokrasilerin yaygınlaştırmasını sıklıkla vurgulayan ABD yönetimi, bunun “çevreleme” sonrasında ABD için en önemli stratejik hedef olduğunu dile getirmiştir. Clinton, Eylül 1993'te BM Genel

---

²⁰³ 18 Şubat 1992 ve 16 Nisan 1992 tarihli Pentagon'un resmi açıklamaları, Patrick J. Tyler, “Pentagon Drops Goal of Blocking New Superpowers”, **The New York Times**, 24 May. 1992, s. 14 aktaran, Kegley Jr, Raymond, a.g.e., s. 256.

²⁰⁴ Robert J. Art, “A Defensible Defense America's Grand Strategy, After the Cold War”, der. Michael Brown, Owen R. Cote ve diğ., **America's Strategic Choices: An International Security Reader**, The Mit Press, Cambiradge, 1997, s. 95.

Kurulu'nda yapmış olduğu konuşmada “ABD'nin önceliğinin serbest piyasa merkezli demokrasilerin yaygınlaştırılması olduğunu” belirtmiştir²⁰⁵.

Yedinci olarak Bosna, Ruanda, Somali gibi devletlerde ve Rusya'nın “Yakın Çevresi”nde ortaya çıkan düşük yoğunluklu çatışmalara ve Latin Amerika ve Filistin gibi bölgelerde devam eden sorunlara yönelik “yeni çevreleme” stratejisi geliştirerek müdahale etmek²⁰⁶. Son olarak petrol üreticisi ülkeler üzerinde denetimi sürdürerek, Orta Doğu gibi enerji kaynakları açısından zengin bölgelerin bir başka güç veya güç blokunun denetimine girmesine engel olmak ve üretici ülkelerin petrolü Batı Dünyasına karşı silah olarak kullanmasını önlemek²⁰⁷.

2.2.1.2. ABD'nin Yeni Tehdit Algılamaları

Sovyet sonrası dönemde ABD'nin öncü rolünü gerek dünya ölçeğinde gerekse müttefikleri arasında pekiştirecek yeni misyon (aynı zamanda öteki) tanımlamaları yapılmıştır. Sovyet tehdidinin yerine ikame edilen unsurlar ise, Terörizm, KİS'lerin yayılması, silah, İnsan ve uyuşturucu ticareti, mikro milliyetçilik, etnik çatışmalar, köktendincilik, örgütlü suçlar ve kaynak paylaşımıdır²⁰⁸. Özellikle terörizm ABD'nin dış ve güvenlik politikalarında en önemli tehdit unsuru olarak tanımlanmıştır.

---

²⁰⁵ Kegley Jr, Wittkopf, a.g.e., ss. 72-73. Serbest piyasa ekonomisinin ve demokrasilerin yaygınlaştırılmasının ABD için neden bir güvenlik politikası haline geldiği 1999 NSS'de beirtilmiştir: “Uluslararası liderliğimizin temel taşları, demokratik ideallerimiz ve değerlerimizden gelen güçtür. Stratejimizi oluştururken, demokrasinin, insan haklarının ve hukukun üstünlüğüne saygının dünyada yayılmasının sadece Amerikan değerlerini yansıtmadığının, aynı zamanda, güvenliğimizi ve refahımızı da artırdığının bilincindeyiz. Demokratik yönetimler, ortak tehditlere karşı hareket etme, serbest ticareti cesaretlendirme, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etme, hukuk düzenini el üstünde tutma ve kendi insanların haklarını koruma konularında birbirleriyle işbirliğine daha yakındırlar. Dolayısıyla, tüm dünyada demokrasiye ve serbest pazarlara yönelik eğilim, Amerikan çıkarlarını ilerletir. ABD, dünya gelişmeleriyle aktif olarak ilgilenerek, ekonomik kurumları sağlamlaştırarak ve birbirleriyle aynı şeyleri düşünen devletlerin topluluğunu inşa ederek, bu eğilimi destekleyecektir. Bu strateji bizi gelecek yüzyıla taşıyacaktır”. Çağrı Erhan, Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları”, der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 55.

²⁰⁶ Kegley Jr, Wittkopf, a.g.e., ss. 77-78.

²⁰⁷ Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, a.g.e., s. 206.

²⁰⁸ Kemal Evcioglu, **Amerika Birleşik Devletlerinin Büyük Orta Doğu Projesi, Alfa-Kaos-Omega-Tapınak**, Umay Yayınları, İzmir, 2005, 2. Baskı, s. 229.

Amerikan yönetiminin yeni güvenlik algılamalarında öne çıkan bir başka husus da, “*haydut devletler*” (Rouge States) doktrinidir. Haydut devletlerin temel özellikleri, yukarıda belirtilen tehdit unsurlarının icracısı olmalarıdır. ABD yönetimi bu ülkeleri, KİS’leri üretme ve terörizme destek verme gibi konularda suçlamaktadır²⁰⁹. Haydut devletlerin ana özellikleri resmi ağızların değişik dönemlerde yaptıkları açıklamalarda belirtilmiştir. Bu devletler en geniş şekliyle İran, Irak (Saddam Yönetimi), Afganistan (Taliban Yönetimi), Libya, Suriye, Sudan, Kuzey Kore, Yugoslav Federal Cumhuriyeti (YFC-Federal Republic of Yugoslavia) (Miloseviç Yönetimi) ve Küba’dır. Bu devletlerin (Afganistan hariç) belirgin özellikleri Soğuk Savaş döneminde de ABD ile sorunlu ülkeler olmalarıdır. İran ve Sudan teokratik yönetim yapılarıyla, diğer devletler ise Sovyetler ile yakın ilişki içinde olmalarından dolayı Soğuk Savaş döneminde de ABD ile ilişkiler sorunlu idi. ODAÜ ve SSCB’de her ne kadar rejim değişikliği yaşanmış olsa da, bahsi geçen yönetimler adeta Soğuk Savaş’ın kalıntıları olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Başta Harvard Bussiness olmak üzere Amerikan menşeli birçok akademik çalışmada, bahsi geçen ülkelerin “*lanetlenmiş*” rejimler olduğu ve kısa sürede serbest piyasa sistemini kucaklayacakları öngörülmekteydi²¹⁰.

Başkan Bush: “*Soğuk Savaştan farklı olarak bugün, en tehlikeli tehdit Sovyetler Birliğindeki binlerce balistik füze yerine yaşam tarzları terör ve şantaj olan ve ellerinde sınırlı sayıda nükleer silah bulunan bu ülkelere gelmektedir*” demiştir. Dönemin savunma bakanı William Cohen ise “*ABD’nin küresel stratejisinde Sovyetler Birliğinin yerini uluslararası terörizm almıştır.*” açıklamasında bulunmuştur. Amerikan yönetimine göre bu devletler, başına buyruk ve gayri meşrudurlar. Terörü destekleyerek ve geleneksel olmayan yöntemlerle, özelde ABD’yi, genelde Batılı Demokrasileri ve tüm dünyayı tehdit etmektedirler. Bu

---

²⁰⁹ Qingguo Jia, “In Search of Absolute Security: US Nuclear Policy”, der. David M. Malone, Yuen Foong Khang, **Unilateralism and US Foreign Policy**, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2003, s. 206, Soğuk Savaş sonrasında ABD dış politikasında meydana gelen değişim özellikle yukarıda belirtilen yeni tehdit unsurları doğrultusunda analiz edilebilir. Bu konuda verilebilecek anlamlı bir örnek Taliban’dır. Sovyet işgaline karşı gösterdikleri direniş sırasında Washington tarafından “*Özgürlük Savaşçıları*” olarak değerlendirilerek her türlü silah, mühimmat ve mali yardımlarla desteklenen direnişçi örgütler, Sovyetlerin dağılmasının akabinde ABD’nin güvenliğini birincil ölçüde tehdit eden fundamentalist teröristlere dönüştürülmüşlerdir. Ayrıca İran’a karşı savaşan Irak da, Kuveyt’i işgal edinceye kadar, Washington’un resmi açıklamalarında tehdit unsuru olarak değerlendirilmemektedir.

²¹⁰ Han, a.g.m s. 128.

lkeler asimetrik ve dolaylı yöntemlerle Amerikan güvenliğini hedef almaktadır. Bunu gerekletirmedikleri takdirde, komşusu durumundaki ABD'ye dost olan ülkeleri konvansiyonel olmayan silahlarla tehdit etmektedirler²¹¹.

“Haydut Devlet” tanımlamasının yanı sıra geçiş (transitional) lke tanımlaması da yapılmıştır. Bu devletler haydut devletler gibi Amerikan güvenliğini doğrudan tehdit etmemektedirler, ancak bu ülkeler faaliyetleri nedeniyle uzun vadede tehdit potansiyeli içermektedirler. Hindistan ve Pakistan'ın nükleer rekabete girimeleri Güney Asya'da bölgesel güvenliği tehdit etmektedir. Çin ve Rusya'nın bu ve benzeri ülkelere silah, füze ve nükleer silah teknolojisi transfer etmeleri uluslararası güvenliği tehdit etmektedir. Ayrıca Rusya, Çin ve Hindistan siyasi ve ekonomik sahalarda köklü dönüşüm süreci yaşayan ülkelerdir. Dönüşüm sürecinde yaşanan istikrarsızlıklar sonucunda yönetimin toplum üzerindeki kontrolü zayıflayabilmektedir. Bu ise Rusya Federasyonu rneğinde olduğu gibi yönetimin zayıflamasıyla beraber savunma sanayinde yolsuzlukların yaşanmasına neden olabilir. Benzeri gelişmelerin Çin ve Hindistan'da yaşanması nükleer silahların dünya ölçeğinde yayılma ihtimaline yol açabilir. Nükleer silahların yayılması tehlikesine karşılık Pentagon 1970'lerden itibaren yeni bir nükleer savunma programı projesi üzerinde çalışma balatmıtır. SSCB ile 1972 yılında imzalanan ABM Antlamasını yürürlükten kaldırmasının bir sebebidir²¹².

ABD'nin yaptığı bu sınıflandırmalara karşı köklü eleştiriler vardır. Gerek “haydut devlet”, gerekse geçiş ülkesi tanımlamalarının objektif olmadığı, İsrail ve Pakistan'ın da nükleer silahlara sahip ve insan haklarını ihlal eden ülke olduğu, ayrıca nükleer silah teknolojisi transferi konusunda Rusya ve Çin'in müdahale edilecek ölçüde zayıf ülke olmadıkları için bu listeye alınmadığı şeklinde iddialar vardır. Ayrıca Güney Afrika'da yönetimin ırk ayrımı, Endonezya'nın Doğu Timur'da, Fas'ın Batı Sahara'da insan hakları ihlalleri yaptığı dönemde İran, Irak, Kuzey Kore ve Vietnam insan hakları ihlallerine girimemilerdir²¹³.

---

²¹¹ Jia, a.g.m., ss. 206-207.

²¹² Jia, a.g.m., ss. 207-209.

²¹³ Michael Mann, **Incoherent Empire**, Verso, London, New York, 2003, s. 194.

Nükleer güç olmanın yanı sıra 1970'lerden itibaren önemli bir büyüme trendi yakalamış olan Çin, uzun vadede Batı dünyası ve ABD için tehdit unsur olarak değerlendirilmektedir. ABD Savunma Bakanlığının yayın organlarından Quadrennial Defense Review Reported'da Amerika için yakın bir gelecekte önemli bir rakibin çıkmayacağı belirtilmiş, ancak yakın gelecekte kendi bölgelerinde istikrarı tehdit edecek potansiyel bölgesel güçlerin varlığına işaret edilmiştir. Birçok Amerikalı dış politika uzmanı da bu tehdidin önemine vurgu yapmaktadır.

Realistlerden John Mearsheimer, Çin ekonomisinin büyüme trendini sürdürmesi durumunda gelecekte küresel etkileri olan bölgesel hegemon durumuna yükseleceğini, önce Japon, daha sonra Amerikan ekonomisi için rakip haline geleceğini, dolayısıyla bu ilerleyişin değişik araçlarla durdurulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir²¹⁴. Bazı ABD'li stratejistler Çin'in yükselişini, I. Dünya Savaşı öncesi dönemde Kayzer Almanyası'nın yükselişine benzetmektedirler. Çin uzmanı Arthur Waldron : *"Eğer mevcut eğilimler bu şekilde devam ederse, Asya'da er veya geç bir savaş olacaktır... Çin bugün tıpkı I. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın Britanya'yı korkutmaya çalıştığı gibi ABD'yi korkutup Doğu Asya'dan uzaklaştırmaya çalışıyor."* tespitini yapmıştır.

Robert Kagan da *"Çinli liderler dünyayı bir asır önce Kayser II. Wilhelm'in gördüğü gibi görüyorlar... Çinli liderler üzerlerindeki kısıtlamalardan rahatsızlar ve uluslararası sistemi, bu sistem onları değiştirmeden önce değiştirmeleri gerektiği kaygısını güdüyorlar"*. Çinli liderler sık sık ABD'nin "tehdit politikası"ndan şikayet etmekte ve Rusya, Fransa ve diğer ülkeleri ABD "hegemonyacılığı"na direnmek üzere kendilerine katılmaya çağırılmaktadırlar. Çinli iki ılımlı analistin belirttiğine göre: *"Çin'in Amerikan çıkarlarına bir tehdit oluşturmaması neredeyse imkânsız gibi ama ABD'nin de Çin'le savaşa girmesi başka bir ülkeyle savaşa girmesinden daha olası"*²¹⁵.

---

²¹⁴ Jia, a.g.m., S. 208.

²¹⁵ Nye Jr, a.g.e., ss. 21-22.

2.2.1.3. ABD Dış Politikası'nın Karşılaştığı İkilemler

Soğuk Savaş sonrasında ABD dış politikası bir takım güçlüklerle karşılaşmıştır. Başta ABD ekonomisinin durumu, Sovyet sonrası yeni tehdit unsurlarının ortaya çıkması, müttefiklerle ilişkilerde karşılaşılan sorunlar bunlardan bazılarıdır. Öncelikle Soğuk Savaş'ın kazanılmasının ABD için maliyeti oldukça ağır olmuştur. İlk kez 1970'li yıllarda ortaya çıkan görece ekonomik gerileyiş, YDD'de ABD'nin öncelikli konusu olmaya devam etmiştir. 1948 yılı itibariyle Amerikan üretimi Dünya GSMH'sinin, % 42'sini oluştururken, 1992 yılında bu rakam % 23'e kadar düşmüştür²¹⁶. Ayrıca 1991 yılı itibariyle ABD'nin ekonomik yapısı iç açıcı bir görünüm arzetmemekteydi²¹⁷. ABD önceleri dış ticaret açığı verirken, daha sonra bütçe açığı vermeye başlamıştır. 1950'lerde kredi veren ABD, 1980'lerde borçlu ülke durumuna düşmüştür. Diğer yandan dış ticaret açığı, 1990'lı yıllardan itibaren artarak devam etmiştir. Ayrıca gelir dağılımı arasındaki uçurum giderek artmıştır. Ortaya çıkan ekonomik resesyon etkisini işsizlikte de göstermiş, 1991'de bu oran % 7,1'e kadar yükselmiştir. Ocak 1992'de Newyork Times'da yayımlanan bir ankete göre Amerikan halkının % 80'i ekonomik gidişattan memnun değildi²¹⁸.

Diğer yandan Sovyetler Birliği'nin dağılmış olması önemli bir rakibin ortadan kalkması anlamında önemli bir avantaj olarak değerlendirilebilirdi, ancak Soğuk Savaş döneminde SSCB, tehdit algılaması bağlamında “öteki” olarak caydırıcı gücüyle, Batı Bloku'nun kendi içerisinde kenetlenmesine sebep olurken, Sovyetlerin ani dağılışıyla ABD ve müttefikleri arasındaki ilişkileri farklı bir zemine oturmaya başlamıştır. ABD, tarafından yeni “ötekiler” belirlenmişse de, bunlar Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik “öteki” gibi ABD ve müttefikleri arasındaki ittifak bağlarının yeterince sağlam zemine oturmasını sağlayamamaktadır. Bu tehditleri Soğuk Savaş dönemindeki Sovyet tehdidiyle karşılaştırmak gerekirse, Soğuk Savaş döneminde sistemin iki kutuplu yapısının gevşediği veya yumuşadığı dönemde bile ortak

²¹⁶ **The Economist**, May 15, 1993, s. 83, aktaran Kegly Jr, Raymond, a.g.e., s. 174.

²¹⁷ Ekonomik Sorunlar için bkz. Bowen, Dunn, a.g.e., s. 15, Emmunel Todd, **After The Empire, The Break down of the American Order**, Colombia Universty Press, Newyork, 2003, ss. 62-77.

²¹⁸ Gündüz Fındıkçioğlu, “Amerika ve Dünya Sanal Ekonomiden Reel Politikaya”, der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 299, Gökhan Çapoğlu, “ABD Ekonomisinin Rekabet Gücü”, **Avrasya Dosyası**, Kış 1994-95, Cilt:1, Sayı:4, s.13, Todd, a.g.e., ss. 73-75, Bowen, Dunn, a.g.e., s. 16.

tehdidin tehlikesi/caydırıcılığı sayesinde ABD ile batılı müttefikleri arasındaki ittifak ilişkileri oldukça sağlam bir zeminde sürdürülmekteydi. Ancak bu yeni tehditler, ABD'nin algıladığı şekliyle müttefikleri tarafından algılanmamakta, algılansa bile bunlarla mücadele yöntemleri konusunda konsensüs sağlanamamaktadır. Çevre, terörizm gibi sorunlara farklı yaklaşımlar bu görüşü doğrulamaktadır. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidinden dolayı birçok ülke ABD'nin güvenlik şemsiyesine sığınmaktaydı. YDD'de ise hiç bir ülkenin yukarıda belirtilen (bu sorunlar ABD'nin yayınladığı NSSler'de belirtilmektedir) tehditlerden kaçıp, ABD'ye sığınarak bunlardan kurtulması söz konusu değildir.

Ayrıca bu tehditlerle mücadele (tehdidin kapsamı belli olmadığından) gölge boksuna benzemektedir. Soğuk Savaş döneminde hatta öncesinde ABD tehdit (veya öteki) olarak bazı devletleri belirlemişti. XX. yüzyılda bunlar, II. Wilhelm Almanyası, Nazi Almanyası ve SSCB idi. Bu tehditlerin kapsamı, gücü ve eylemi belliydi. Dolayısıyla bu tehditlerle mücadelede karşı eylemlerle (klasik caydırıcılıkla) mümkün olmaktadır²¹⁹. 11 Eylül'den sonra “*terörizme*” karşı savaş ilen eden Washington, tehdidin belirsizliğinden dolayı bunu “*sonsuz*” savaş olduğunu belirtmekte gecikmemiştir. Ayrıca bu tehditler her ülke için farklılık arz etmektedir. Zira ABD için terör denince akla El-Kaide (dinci terör) gelirken, İngiltere için ise bu IRA'dır (bölücü terör). Dolayısıyla bu tehditlerden sadece terörün bile birçok türü olduğu için, her devletin kendisini tehdit eden faktörün “farklı” olduğunu belirtmekte yarar var. Bir başka sorun olarak “*çevre*” ele alındığında, her ülkenin çevre sorunlarından farklı şekilde etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin su kıtlığından her ülke aynı derecede etkilenmeyeceği gibi, iklim değişikliğinden de her ülke aynı zararı görmeyecektir. Kısaca, değişken ve çok çeşitli yeni tehdit unsurları ABD ve müttefikleri arasındaki ilişkileri sağlam bir ittifak zeminine oturtmamaktadır.

Nitekim Soğuk Savaş sonrasında ABD ve müttefikler arasında, başta ekonomik ve güvenlikle ilgili konular ve çevre sorunları olmak üzere olmak üzere değişik alanlarda anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Irak Savaşı öncesinde ABD tarafından öne sürülen gerekçeler, Almanya ve Fransa gibi

---

²¹⁹ Özdağ, a.g.m., s.6.

müttefikler tarafından savaş için yeterli görülmemiş, bu durum Transatlantik ilişkilerde son elli yıllık dönemde en önemli sürtüşmenin gerçekleşmesine neden olmuştur.

Ayrıca yukarıda belirtilen tehdit unsurları Amerikan dış politikası açısından ortadan kaldırılması, gereken amaç olmaları gerekirken, uluslararası hukukun “devletlerin iç işlerine müdahale etmeme” ilkesi ihlal edilerek iç işlere müdahale için araç haline gelmişlerdir. 1989 yılında Panama’ya yapılan müdahaleden başlayarak, 2003 yılındaki II. Körfez Savaşı’na kadar gerçekleştirilen Amerikan müdahaleleri, yukarıda belirtilen tehdit unsurlarının bir veya bir kaçıyla gerekçelendirilmiştir.

YDD’de ABD dış politikasının karşılaştığı ikilemlerden birisi de, siyasi müttefiklerinin ekonomik rakipler haline dönüşmesidir. Soğuk Savaş döneminde güvenlikleri üstlenilerek, ekonomik büyümelerine imkân sağlanan Almanya ve Japonya ekonomik rakipler haline gelmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin en önemli güvenlik stratejisi, kendisine rakip olabilecek her hangi bir ülkenin veya ülkeler koalisyonunun engellenmesidir. Ekonomik yükselişlerini sürdürmeleri durumunda bahsedilen müttefiklerin ABD’ye karşı siyasi rakip haline geleceklerinin farkında olan Washington, bu ülkelere karşı ticaret savaşı başlatmıştır. Ancak ABD’nin ekonomik rakipleriyle Soğuk Savaş döneminde SSCB ile yaptığı gibi bir mücadeleye, ekonomik alanda girmesinin güçlükleri bellidir. Zira askeri bir tahdide karşı “sıfır-toplamlı” bir savaş yürütmek mümkündür. Ancak potansiyel bir ekonomik tehditle mücadele etmek (özellikle bu tehdit ülkenizde milyarlarca dolar yatırımı olan bir ülkeden geliyorsa) çok zordur. “Ayrıca ABD, bu rakipleri (hatta tehdit) çok yönlülüğün bir gereği olarak giriştiği eylemlere dâhil etmeye çalışmaktadır. Hatta I. Körfez Savaşı örneğinde olduğu gibi harekâtların maliyetini bu ülkelere yüklemeye çalışmaktadır”²²⁰.

Her ne kadar günümüze kadar uyguladığı ticaret savaşlarından bazı başarılar elde etmişse de, ABD’nin ekonomik milliyetçiliğe karşı olması ve bu doğrultuda uluslararası ticareti liberalize etmesi, yeni ekonomik rakiplerin kaçınılmaz olarak

---

²²⁰ Gökırmak, a.g.e., s. 47.

ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Almanya ve Japonya'nın yükselişi bir noktaya kadar engellenmişse de, ÇHC ve Hindistan yükselen yeni aktörler haline gelmişlerdir.

2.2.1.4. ABD'nin Yeni Dış Politika Stratejileri

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin dış politika stratejileri öncelikli olarak “Çok Yönlülük” ve “Tek Taraflılık” kavramları doğrultusunda analiz edilmektedir. “Çevreleme” sonrasında ABD'nin dış politika stratejileri için her ne kadar böyle bir kavramsallaştırma yapılsa da, aslında tarihsel süreçte ABD dış politikası için de benzeri bir durum söz konusu olmuştur. Örneğin izolasyonizm döneminde ABD, Milletler Cemiyetine katılmayarak ve iki Dünya Savaşı arası dönemde Avrupa'da baş gösteren krizlere mesafeli durarak, tek taraflılık stratejisi izlemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise ABD'nin başta BM olmak üzere diğer uluslararası örgütlerin kurulmasında öncülük etmesi, müttefikleriyle iletişime girerek dünya sorunlarına müdahil olması, çok yönlülük (uluslararasıılık olarak da adlandırılmaktadır) stratejisi izlediği şeklinde yorumlanmaktadır²²¹:

Çok taraflılık, en basit anlamı ile üç veya daha fazla taraf arasındaki ilişkiyi anlatmak için kullanılmaktadır. Fakat sayısal bir tanımla yetinmek doğru değildir. Aktörler arasındaki ilişkinin mahiyeti bir o kadar önemlidir. En saf haliyle çok taraflı dünya düzeni bütün taraflara uygulanabilecek davranış kurallarıdır. Bu kuralların yanı sıra, ülkeler arasında çıkarların bölünmez bir şekilde herkesçe kabul görmesi gerekmektedir. Bölünmezlik ise iki farklı etkiyi beraberinde getirir. Öncelikle çıkarların ortak eylem halinde izlenme güdüsünü ve ikinci olarak ilişkilerden eğilimlere kadar toplam uluslararası faaliyetler içerisinde kazanç ve kayıpları hesap etme güdüsünü ortaya çıkartır²²².

Wallshetter çok yönlülüğü ortak düşman veya tehlikeler karşısında belirlenen kolektif politika olarak tanımlamaktadır:

---

²²¹ Jeffrey W. Legro, “Whence American Internationalism”, **International Organization**, Vol: 54, No: 2, (Spring : 2000), s. 253.

²²² John Gerard Ruggie, **Winning the Peace: America a World Order in the New Era**, New York, Colombia University Press, 1996, s. 20, aktaran Deniz Akşin, “ABD-BM İlişkileri: Çok Taraflılık ile Tek Taraflılığın Bir Sentezi”, **Avrasya Dosyası, BM Özel**, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 1, ss. 207-208.

(1) Çok az sayıda fakat çok önemli müşterek stratejik çıkarları olan bir grup ülkenin bir araya gelip, bazı potansiyel düşman veya düşmanları, akla-yakın bir senaryoya uygun olarak, gurubun üyelerinden birine –veya gurup üyesi ülkeler için çok önemli olan bir ülkeye- saldırmaktan caydırması ve vuku bulduğunda böyle saldırılara direnmeleri.

(2) Potansiyel düşmanları dahî içeren ve dost-düşman herkesi olumsuz etkileyecek afetlerle başa çıkacak biçimde tasarılanmış geniş ve muhtemelen evrensel örgütlerin kurulması. Elbette bunlar sel, yangın, deprem, med dalgaları veya hortumlar gibi doğal afetlerdir. Fakat –trafik kazaları (kara, deniz, hava) gibi- sosyal ve ekonomik eylemlerin kasıtlı olmayan ve arzû edilmeyen sonuçları da olabilirler (Örneğin Norveç'ten İsveç'e otomobil ile geçen fakat trafiğin sağdan olduğunu çok geç keşfeden bir turist gibi). Bunlara, iki düşman taraf arasında cereyan eden bir savaşın, açlık veya göç gibi, önlenmesi her iki tarafın da yararına olacak veya en azından taraflardan birine bir şey kazandırmayacak böyle yan etkileri bile dahil edilebilir²²³.

Çok yönlülüğün tersi olan dış politika stratejisi ise tek taraflılık ve yalnızlıktır. Çok yönlülükte yalnızca devletlerarası işbirliği değil, her hangi bir devletin dış politikasını belirlerken uluslararası örgütlerle de iletişime geçmesi de kastedilmektedir. ABD çok yönlülük stratejisinin gereği olarak zaman zaman uluslararası örgütlerle temasa geçmekte, ancak bazı uygulamalarıyla (çok yönlülüğün ruhuna aykırı olarak) bu örgütlerin bağımsız güç olduğunu görmezden gelmektedir²²⁴.

Doksanlı yıllarda ABD dış politikası “çok yönlülük” ve “tek taraflılık” ekseninde sürdürülmüştür. Özellikle Clinton dönemine çok yönlülük damgasını vurmuştur. Clinton döneminin son yıllarında ABD dış politikasında “tek taraflılık” stratejisi etkisini hissettirmeye başlamıştır. 11 Eylül sonrasında ise “tek taraflılık” kavramı, George Walker Bush'un dış politikasıyla beraber kullanılabilir hale gelmiştir. Clinton döneminde çok yönlülüğün izlenmesinin temel nedenlerinden birisi, ülke dışında girilen politik eylemlere müttefiklerin de dâhil edilmesidir. Çok yönlülüğün diğer nedeni ise liberal kurumsallaşma doğrultusunda ekonomik açıklık politikasının

²²³ Albert Wahlstetter, “Balkanlar'da, Düşmanlar, Müttefikler ve Çok Yönlülük”, *Avrasya Etüdüleri*, İlkbahar 1994, Sayı: 1, s. 5.

²²⁴ Akşin, a.g.m., s. 208.

uygulanmasıdır. Bu doğrultuda uluslararası ekonomik örgütler kurulmakta ve bu örgütler bünyesinde bahsedilen strateji izlenmektedir. Dolayısıyla liberal kurumsallaşmaya ve açık ekonomik sistemlerin yaygınlaşmasına paralel bir şekilde çok yönlülük stratejisi izlenmiştir²²⁵.

Çok yönlülük her konuda uluslararası işbirliği anlamına gelmediği gibi, tek taraflılık da bir devletin tek başına hareket etmek için gayret sarfettiği anlamına gelmemektedir. Tek taraflılık stratejisini uygulayan herhangi bir devlet diğer devletlerle uyum içerisinde dış politika belirlemeyi tercih edebilir. Ancak çıkarları, tek taraflı hareket etmeyi gerektiriyorsa o zaman böyle bir dış politika uyumunun anlamı kalmamaktadır. Realist Krauthammer tek taraflılığı; “*bir devletin dış politikasını belirlerken diğerlerinin esiri olmama*” olarak tanımlamaktadır²²⁶.

Çok yönlülük ayrıca uluslararası toplumun kurumsallaşmasının temeli olarak da tanımlanmaktadır. Ruggie, bu bağlamda çok yönlülüğü, devletler arasındaki ilişkilerin genel prensipler doğrultusunda belirlenmesini sağlayan kurumsallaşma olarak tanımlamıştır²²⁷. I. Körfez Savaşı’nda oldukça geniş bir koalisyon gücüyle Irak’ın Kuveyt’ten çıkarılması, Somali ve Bosna’ya yapılan müdahaleler sırasında ABD’nin müttefikleriyle işbirliği içinde olması, bu özel durumların haricinde de Soğuk Savaş sonrasında ABD dış politikasının çok yönlülük ekseninde şekilleneceği yönünde görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur²²⁸. Ruggie çok yönlülüğü, katılan ülke sayısının yanı sıra, bu ülkeler arasındaki ilişkilerin biçimiyle de izah etmektedir. Çok yönlü ilişkilere hâkim olan kurallar bütün taraflar için aynı oranda geçerli olmalıdır. Dolayısıyla ülkeler arasında çıkarların bölünmezliği söz konusu olmalıdır. Örneğin; çok yönlü bir güvenlik düzenlemesinde, taraflar eşit koruma imkânına kavuşmalıdır²²⁹.

---

²²⁵ Diana Tussie, “Multilateralism Revisited in a Globalizing World Economy”, **Marshall International Studies Review**, Vol: 42, No: 1, 1998, s. 183.

²²⁶ Krauthammer, a.g.m., s. 562.

²²⁷ Stefano Guzzini, “From (Alleged) Unipolarity to the Decline of Multilateralism?, A Power-Theoretical Critique”, **Danish Institute for International Studies**, DTTS Working Paper No: 2005/25, <http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?lng=en&id=18469> erişim (12.05.2008) s.4.

²²⁸ Renato Corbetta, William J. Dixon, “Multilateralism, Major Powers and Militarized Disputes”, **Political Research Quarterly**, Vol: 57, No: 1, (March-2004), s. 5.

²²⁹ John Gerard Ruggie, “Third Try of World Order? America and Multilateralism After the Cold War”, **Political Science Quarterly**, Vol: 109, No: 4, Autumn 1994, s. 550.

Clinton yönetimi ekonomik alanda DTÖ aracılığıyla bir yandan serbest piyasa kurallarını yaygınlaştırmaya ve bu sayede ABD'nin ekonomik sorularını çözüme kavuşturmaya ve ABD'nin bu sahadaki rolünü öne çıkarmaya çalışmıştır. ABD bu dönemde Balkanlar, Kuzey İrlanda gibi bölgesel krizlerde aktif bir şekilde arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Ayrıca Rusya ve ÇHC ile ortak politikalar geliştirmenin yollarını aramıştır. Tek taraflılık stratejisinin ABD dış politikasına hâkim olduğu 11 Eylül'den sonra ise diğer güçlerle ortak stratejiler geliştirilmesinden vazgeçilerek oldukça sert rekabet politikaları başlatılmıştır. Örneğin; ABD Taiwan üzerinde ÇHC ile silahlanma yarışına girmiştir. Balkanlara mesafeli olmaya çalışırken, Orta Doğu Sorununu neredeyse gündeminden düşürmüştür²³⁰. Bunların dışında Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kurulması, Kyoto Protokolü, Karamayınlarının Yasaklanması Antlaşması gibi Avrupalı müttefiklerinin inşa etmeye çalıştığı uluslararası rejimlere ABD, muhalefet etmiştir. Ayrıca ABD, bu dönemde ABM antlaşmasından çekilmiştir.

2.2.2. Bush Yönetimi ve Yeni Dünya Düzeni

Reagan'ın sekiz yıllık iktidarı boyunca Başkan yardımcılığı görevini sürdüren George Bush, 1989-1993 yılları arasındaki başkanlığı döneminde Reagan'ın dış politika çizgisini takip etmiştir. Bush'un iş başına geldiği dönemde Sovyetler Birliği Afganistan'dan, Kübalı askerler ise Angola'dan çekilmeye başlamış, Kamboçya'daki iç savaş bitmiş, böylece Soğuk Savaş'ın sonunu simgeleyen belirtiler ortaya çıkmıştır. Ayrıca Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığı sona ermeye başlamış, İran-İrak Savaşı da son bulmuş ve Basra Körfezi'nde geçici bir istikrar dönemi başlamıştır.

Reagan tarafından başlatılan Latin Amerika'daki gelişmelere yönelik anti-komünist politikalar, Bush döneminde de sürdürülmüş, ayrıca Gorbaçev'un reformlarını desteklemek suretiyle SSCB ile ilişkiler geliştirilmiş, Tianemen olaylarından dolayı ÇHC ile olan ilişkiler kısa bir dönem duraksamışsa da yeniden

---

²³⁰ Yıldız Atasoy, "Global Contradictions: A New Era or a Return To National Rivalries", **Canadian Dimension**, <http://web.ebsco.com/ehost/detail?vid=6&hid=7&sid=cc7e3698bdf9-40eb-a7c1-6c3a0925d192%40sessionmgr> erişim (10.07.2007).

düzelmiştir. Ayrıca Orta Doğu Barış sürecinin hızlandırılması, Latin Amerika ülkelerine yapılan ekonomik yardımların artırılması gibi gelişmeler, Bush yönetiminin ilk yıllarına damgasını vurmuştur. Ancak her ne kadar diplomatik manevra imkânını önemli ölçüde sınırlandırmasa da, Amerika'nın dünyanın en borçlu ekonomisi durumuna düşmesi, Reagan'dan kalan kötü bir miras idi²³¹.

2.2.2.1. Dış ve Güvenlik Politikaları

Reagan yönetimi II. Soğuk Savaş ve SSCB ile ilişkilerin geliştirildiği (Glastnost-Prestroyka) iki dönemde incelendiği gibi, Bush yönetimini de dönemini Soğuk Savaş'ın son kalıntılarının ortadan kaldırılması ve YDD'nin imarı şeklinde iki döneme ayırarak incelemek mümkündür. Özellikle yukarıda belirtilen 1989 yılında başlayan Kadife Devrimlerle beraber, ABD için artık Sovyetlerin akibetinin de belli olması, ABD dış politikasında yeni açılımlara neden olmuştur. Bush yönetimi bu dönemde ekonomik konulardan, siyasi ve güvenlik konularına varıncaya kadar birçok alanda radikal sayılabilecek adımlar atmıştır.

Ancak bu politikalar sadece başlatılmış, tamamlanması büyük ölçüde Clinton dönemine kalmıştır. Asya-Pasifik'te APEC örgütünün kurulmasından sonra Kuzey Amerika'da NAFTA'nın temellerinin atılması, GATT'in DTÖ'ye dönüştürülmesi için Uruguay'da devam eden görüşmeler ve NATO'nun yeni dönemin konjoktürüne uygun biçimde yeniden yapılandırılması, bu girişimlerin bazılarıdır. Bush yönetimi ayrıca Gorbaçev'u da yanına alarak Orta Doğu Barış Konferansını başlatmış, I. Körfez Krizi esnasında bu ülkeyle sürekli danışma halinde olmuştur.

Bush yönetimi, Doğu Avrupa ve SSCB'deki gelişmeleri memnuniyetle takip ederken, Reagan'ın politikalarının bir devamı olarak Latin Amerika üzerindeki mücadeleye devam etmiştir. Reagan'ın Nikaragua ve Contralar üzerinde odaklanan antikomünizm politikası sürdürülmüştür. Contralara destek veren Bush, komünist hükümetin seçimleri kaybetmesini sağlamıştır.

---

²³¹ Yukarıdaki gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bostanoğlu, a.g.e., ss. 298-301.

Nikaragua'dan sonra, Latin Amerika ülkesi olan Panama'da diktatör Norriega dolayısıyla bir kriz yaşanmıştır. Norriega, önce kendisini general ilan etmiş, daha sonra yapılan hileli seçimlerde kendi adayını kazandırmıştır. Bush ise Panama halkına ve silahlı kuvvetlerine Norriega'yı devirmeleri çağrısı yapmıştır. Başlayan isyan bastırılmış ve Norregia da kendisini başkan ilan etmiş, Panama Meclisi de ABD'ye karşı savaş ilan etmiştir²³². Bu gelişmeler üzerine, ABD tarafından 1945 yılından itibaren Soğuk Savaş nedenleri dışındaki ilk müdahale 1989 yılında Panama'ya yapılmıştır. ABD ile Panama arasında daha önce imzalanan Panama Kanalı Antlaşmaları'nı ihlal eden diktatör Noriega, Panama tarihinde görülmemiş kanlı bir müdahale ile görevinden uzaklaştırılmış, daha sonra ABD'ye götürülerek uyuşturucu kaçakçılığı suçundan yargılanmış ve hapis cezasına çarptırılmıştır. SSCB, Latin Amerika ve Batı Avrupa devletleri müdahaleyi Panama'nın içişlerine karışma olarak yorumlamışlar ve işgale tepki göstermişlerdir. Bush, bundan sonra, Panama, Nikaragua, Honduras ve El Salvador gibi Latin Amerika ülkelerine önemli ölçüde ekonomik yardım yapmaya başlamıştır²³³.

Bush yönetiminin ilk yıllarına damgasını vuran bir başka gelişme ise ÇHC ile yaşanan sürtüşmedir. 1974-76 yıllarında ABD'nin Pekin büyükelçiliğini yapmış olan Bush, bu ülkenin liderleriyle dostane ilişkiler kurmuştu. ÇHC'de 1980'li yıllarda piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulamaya konan bazı reformlar ve seyahat ve dini haklar üzerindeki yasakların kaldırılması gibi özgürlükler yönünde atılan bazı adımlar, Washington - Pekin yakınlaşmasını sağlamaktaydı. Ancak 15 Nisan 1989 tarihinde reformları tatminkâr bulmayan 100.000 gösterici başkent Pekin'deki Tiananmen Meydanında gösteriye başlamışlardır. Bu tarihten itibaren gösteriler artarak devam etmiş, 17 Mayıs'ta göstericiler bir milyonun üzerine çıkmış, ÇHC Komünist Partisi'nin liderlerinin görevlerini bırakması, hatta Komünist rejiminden vaz geçilmesi gibi Pekin tarafından kabul edilmesi imkânsız talepler dile getirilmeye

---

²³² Bostanoğlu, a.g.e., ss. 300-301.

²³³ Eytan Gilboa, "The Panama Invasion Revisited: Lessons for the Use of Force in the Post. Cold War Era", der. Demtrios James Caroley, **The New American Interventionism: Essays From Political Science Quarterly**, <http://www.ciaonet.org/book/carely/ch04.html> erişim (08.02.2007), Bostanoğlu, a.g.e., s.301.

başlanmıştır. Kısacası iş çığırından çıkmış, protestolar adeta bir gövde gösterisine dönüşmüştür. 20 Mayıs'ta sıkıyönetim ilan eden Pekin, gösterileri kanlı bir şekilde bastırılmış, akabinde daha önce reform yaptığı birçok konuda geri adım atmıştır.

Dünya kamuoyunun ilgiyle seyrettiği bu “özgürlük” hareketinin bastırılış şekli ve sonrasındaki uygulamalar, dış dünyada şok etkisi yapmıştır. Bu gelişmeler üzerine ABD ve bazı batılı ülkeler ÇHC'yi ağır bir şekilde protesto ederek bu ülkeye askeri malzeme satışını durdurmuşlar ve Pekinle üst düzey görüşmelere son vermişlerdir. ABD kamuoyu ve Kongredeki demokratlar yaptırımlardan tatminkâr olmamış, ÇHC'nin “*en çok kayrılan ülke*” statüsüne son verilmesini istemişlerdir. Kongre'nin bu taleplerine direnen Bush, güvenlik danışmanı Scowcroft'ü gizlice ÇHC'ye göndererek, bu devletle ilişkilerini sürdürmüştür. Nitekim ÇHC yönetimi, 1990 yılının mart ayında sıkıyönetime son vermiş, kamuoyu üzerindeki baskıyı kaldırmış ve tutukluları serbest bırakmıştır. Gelişmeleri kendi başarıları olarak değerlendiren Bush yönetimi, ÇHC ile ilişkilerini devam ettirmiş, hatta 1990 yılında iki ülke arasındaki ticari ilişkiler artmıştır. Ancak ABD, ÇHC'nin İran, Libya, Suriye ve Pakistan'a silah transferinden ve İran ve Pakistan'ın nükleer silahlanmasına yardımda bulunmasından şikâyetini gizlememiştir. ÇHC ise ABD'nin Pekin'i Madrid Barış Konferansına ve GATT görüşmelerine davet etmemesinden şikâyetçi olmuştur²³⁴.

ÇHC ile ticari ilişkilerini Kongreye rağmen sürdüren Bush yönetimi, müttefiki Japonya'ya ticari konularda baskı yapmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde güvenlik ve savunma konularını ABD'ye havale eden Tokyo, hızlı bir ekonomik büyüme ivmesi yakalamıştı. Japonya 1990 yılında, ABD ve SSCB'den sonra dünyadaki üçüncü büyük ekonomik güç iken, 1992'de ikinci ekonomik güç haline gelmiştir. Sürekli dış ticaret fazlası veren Japonya için bu rakam 1991'de 100 milyar dolara ulaşmıştır. Hepsinden önemlisi ABD'nin bu ülkeyle yaptığı dış ticarete sürekli açık vermesiydi. 1991'de bu rakam 41 milyar dolara yükselmiştir. Japon ekonomisi gelir dağılımı, ücretler ve diğer birçok konuda ABD ekonomisinden daha cazip hale gelmiştir. Güvenlik harcamalarına da önemli kısıtlamalar getiren bu

---

²³⁴ Bagby a.g.e., ss. 368-370.

ülke, (1988 yılında ABD'nin savunmaya ayırdığı bütçe 290 milyar dolar iken Japonya'nın ki sadece 39 milyar dolar idi) ticari konularda ABD karşısında daha da avantajlı hale gelmekteydi²³⁵. Japonya ayrıca ileri teknoloji sanayinde de ABD'nin en önemli rakibi haline gelmişti:

1988'de ABD Savunma Teknolojisi Kurulu'nun açıkladığı verilere göre, savunma açısından kritik değerde olan 22 teknolojik alanın ikisinde Sovyetler Birliği ABD'ye göre üstün durumdayken, bu sayı Japonya için altıdır. 1990'da ABD Birleşik Ticaret Kurulunun yaptığı bir çalışmaya göre de, 12 önemli ve yeni teknoloji sahasının beşinde Japonlar ABD'nin ilerisinde görülürken, yakın zamanda bu sayının on'a ulaşacağı tahmin edilmiştir. Aynı şekilde Japonya'nun ekonomik büyümesinin, Amerika'nun refahını da tehdit ettiğine inanılmaktaydı. Japon sermayesinin artan gücü ABD mallarının pazarlarını kaybetmesine neden olduğu, böylece artan işsizlik ve azalan karların halkı fakirleştirdiği düşünülmekteydi. Söz konusu gelişmeler ABD'yi bir yol ayrımına getirmiştir. Bundan sonra ya Japonya ile daha geniş çaplı bir ittifak modeli kurularak bu ülke kontrol altında tutulacaktır; ya da Japonya'ya karşı geniş çaplı bir ticaret savaşı başlatırken, içeride de radikal bir restorasyon dönemine girilecektir. İkinci şıkkı tercih eden Bush yönetimi Japonya'nun avantajlı olduğu konularda değişiklikler yapması yönünde baskı yapmaya başlamıştır. Ayrıca ABD büyük elçilikleri ve haber alma teşkilatları, ek kadrolar ve kaynaklar ile güçlendirilerek, ABD işletmelerine pazar sağlama imkânlarının artırılması hedeflenmiştir²³⁶.

Yukarıda ana hatlarıyla belirtilen gelişmelere ek olarak, asıl önemli gelişmeler SSCB ve Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanmaktaydı. 1989'un başından itibaren Kızıl Ordu Doğu Avrupa'dan çekilmeye başlamıştı. Artık VP yoktu, Sovyet uydusu ülkelerde Komünist Partisi iktidarları yerlerini liberal ılımlı partilere bırakırken, Gorbaçev Brejnev Doktrinini terk ederek, Sinatra Doktrinini ilan etti. Böylelikle bu ülkelerin Batı Kampına kaymaları, SSCB tarafından kerhen kabul ediliyordu. Doğu Avrupa'daki gelişmeler, Soğuk Savaş'ın sembolü Berlin Duvarının yıkılışına kadar devam edecektir. Diğer yandan Litvanya Komünist Partisi'nin 1991 yılının başında SSCB'den ayrıldığını ilan etmesi, 15 birlik cumhuriyetinin bağımsızlık sürecini hızlandırmaktaydı. 1991 yılının sonunda Orta ve Doğu Avrupa'daki Sovyet yanlısı rejimler iş başından uzaklaşmış, iki Almanya birleşmiş,

---

²³⁵ Bagby, a.g.e., s. 367.

²³⁶ Gökırmak, a.g.e., ss. 45-46.

Sovyetler Birliği dağılmış, yerine liberal sisteme geçişe hazırlanan 15 yeni cumhuriyet kurulmuŐtu²³⁷.

YDD’de ABD dış politikası için yeni bir açılım hedefleyen Bush Yönetimi, yukarıda belirtilen gelişmelere paralel olarak değişen koşullara uygun bir ABD dış politikası belirlemeye başlamıştır. Yeni bir NSS’in ilanı, NATO’nun rolünün yeniden tanımlanması, silahsızlanma antlaşmaları, Orta Doğu barış sürecinin başlatılması bunların başta gelenleridir. Bush yönetimi, Ağustos 1991’de Yeni Dünya Düzeni’nin ilk Ulusal Güvenlik Stratejisini yayımlamıŐtır. Belgede Soğuk Savaş sonrası ABD dış ve güvenlik politikası ana hatlarıyla ortaya konmuştur:

...Yeni koşulların getirdiği ve halen devam eden tehlikeleri dikkate alarak, çeŐitlenen ve biçim deđiŐtiren yeni tehdit ve sorunlara, ortaya çıkan yeni dıŐmanların ABD çıkarlarına tehdit oluşturması ve zarar görmesi gibi durumlar için, ABD ordusunun ve NATO’nun yeniden yapılandırılması gerekmektedir²³⁸. Stratejide bir yandan, “yükselmeye başlayan yeni güç merkezlerinin varlığına rağmen, ABD dünyayı siyasal, ekonomik ve askeri boyuta etkileyebilecek gerçek anlamda tek küresel güçtür” değerlendirmesiyle ABD’nin tek “süper güç” olduğu vurgulanmış, diğer yandan, “dünyanın tüm güvenlik sorunlarını çözecek ‘dünya jandarması’ olamayız. Ama, zor durumda kalan ülkelerin yardım için yüzlerini evirecekleri ülke olabiliriz” ifadesiyle ABD’nin artık uluslararası sorunları müdahalede seçici davranacağının işareti veriliyordu²³⁹.

Başkan Bush’un ulusal stratejisi dört ana başlık altında Şekillenmiştir. 1- Askeri, 2- Ekonomik, 3-Politik, 4-Diğer. Ulusal stratejinin askeri alanda öngördüğu ABD’nin müttefikleriyle yeni dönemde sorumlulukların daha fazla paylaşılması, askeri harcamaların kısıtlanması, tehlikeli silahların dıŐmanların eline geçmesinin önlenmesi, sınırlı balistik füze saldırılarının önlenmesi için yeni sistemlerin geliştirilmesi, askeri teknolojilerin rakiplerin eline geçmesinin önlenmesi, bölgesel hâkimiyet kurmak isteyen ülkelere karşı denge sağlayacak tedbirlerin alınması, müttefiklerin güvenliğini tehdit eden davranıŐlara karşı koymak ve caydırıcı tedbirler almak gibi diğer konular... Ekonomik alanda ulusal strateji, pazar ilkelerine ve rekabete dayalı ulusal refahı sağlayan bir ekonomi, uluslar arası pazarlara yönelmiş enerji ve maden kaynakları, uluslar arası yatırım ve ticaretin okyanuslara ve açılımı ve uluslar arası

²³⁷ Bagby, a.g.e., ss. 357-361. Ayrıntılı bilgi bkz. Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu”, der. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kuruluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, 9. Baskı, ss. 12-14.

²³⁸ akmak, a.g.e., s. 258.

²³⁹ Erhan, “Soğuk Savaş Sonrası...”, a.g.m. ss. 64-65.

ekonomiyi teşvik gibi konuları kapsamaktadır. Politik alanda strateji ise başta eski Sovyet ülkeleri olmak üzere bütün dünyada dünyada demokrasi, özgürlük ve bireysel hakları yerleştirmek, barışın ve güvenliğin sağlanması için ekonomik ve politik bütünleşmeyi desteklemek. Batı Avrupa'nın bütünleşmesi ve güvenlik sorunlarının çözülmesi, BM, NATO ve AGİT gibi örgütlerin dayanışma ve işbirliği yapmasını sağlamak, insan hakları, ekonomik ve sosyal kalkınma için demokratik kurumların geliştirilmesi ve bölgesel uyumsuzlukların giderilmesi için diplomatik yöntemlerin kullanılması gereği belirtilmiştir²⁴⁰. Diğer alanlar: Uluslararası terörizm başta olmak üzere ABD'nin ve Amerikan vatandaşlarının güvenliğine yönelik yeni tehdit alanlarını ortadan kaldırmak; dış üretimi azaltma, kaçakçılıkla mücadele ve iç talebi azaltma yoluyla yasadışı uyuşturucu ticaretini engellemek; demokratik kurumlara yönelmiş, terörizm ve yasadışı uyuşturucu ticareti kaynaklı tehditleri ortadan kaldırmak²⁴¹.

Bush yönetimi ODAÜ'lerde meydana gelen kadife devrimlerin hemen akabinde, Soğuk Savaş döneminden kalma güvenlik sorunlarının çözümü için harekete geçmiştir. Daha önce 1973 yılında ve 1986 yıllarında gündeme gelen ve bu konuda sınırlı ilerlemeler kaydedilen, konvansiyonel silahların indirimi antlaşması, yeniden gündeme getirilmiştir. Gorbaçev ve Bush tarafından sürdürülen görüşmeler sonucunda anlaşmaya varılması üzerine, 16 NATO üyesi ve 6 Varşova Paktı üyesi ülke tarafından 19 Kasım 1990'da Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler İndirimi Antlaşması (AKKA) imzalanmıştır. Böylece Atlantik kıyılarından Ural dağlarına kadar uzanan bölgede konvansiyonel silahlar azaltılmıştır²⁴². AKKA'dan sonra nükleer silahların azaltılması gündeme gelmiş, 1991'de Gorbaçov ile START I (Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması-Strategic Arms Reduction Treaty) imzalanmış²⁴³, 1992'de START II görüşmelerine başlanmıştır.

²⁴⁰ Çakmak, a.g.e. ss. 258-259.

²⁴¹ Erhan, "Soğuk Savaş Sonrası ...", a.g.m., s. 66.

²⁴² Hartmann, Wendzel, a.g.e. ss. 317-318, AKKA konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nurşin A. Güney, "AKKA'nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye'nin Güvenliği" der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Büke yayınları, İstanbul, 2000, 2. baskı, ss. 165-176.

²⁴³ "START I'de genel kural olarak, savaş başlığı sayısı (ki bunlardan en fazla 4900'ü Kıtalararası Balistik Füze (Inter Continental Ballistic Missiles - ICBM), ve Deniz Altından Atılan Balistik Füze (Submarine Launched Ballistic Missiles- SLBM)²⁴³ olabilmek kaydıyla) 6000 olarak saptanmıştır. Uzun menzilli Cruise füzesi taşımayan bombardıman uçaklarındaki (ki bunlar uzun menzilli Havadan Atılan Cruise Füze (Air Launched Cruise Missiles- ALCM) taşımadıkça 1600 tavanı için 1 sayılmaktadır) kısa menzilli füze, bunların bombaları, sayılarına bakılmaksızın 6000 tavanı için tek bir birim olarak kabul edilmiştir. Ayrıca nükleer başlık taşımakla beraber, menzilleri 600 km'den az olan ALCM'ler antlaşma kapsamı dışında kalmıştır. Taraflar Ocak 1993'de START II üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Buna göre, her iki taraf da, ellerinde bulunan stratejik saldırı

Bush'un YDD'nin imarı doğrultusunda attığı en önemli adımlardan birisi de, 1991 yılında NATO'nun güvenlik konseptini değiştirmesidir. VP'nin dağıldığı bir dönemde, NATO'nun varlık nedeni tartışılırken Bush yönetimi, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasına rağmen NATO'nun devam etmesini ve global bir ittifakın askeri örgütüne dönüştürülmesini savunmuştur. 1991'de Roma'da düzenlenen Atlantik Zirvesi'nde yeni bir “stratejik anlayış” benimsemiştir. Bu anlayışta kolektif savunmadan çok uluslararası güvenlik konusunda uzlaşma ön plana çıkmıştır²⁴⁴.

Bush'un başkanlığı dönemine damgasını vuran gelişmelerden birisi de, Orta Doğu sorunuyla ilgili barış konferanslarının başlatılmasıdır. I. Körfez Savaşı sonrasında Kuveyt'te yaşayan Filistinliler mağdur olmuşlardı. SSCB Yahudilerinin İsrail'e göçüyle beraber Filistin toplumunda işsizlik ve diğer sorunlar artışa geçmişti. Bu savaş sonrasında körfez bölgesine yerleşen ABD'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek istemesi, ayrıca SSCB'nin çözülme sürecine girdiği bu dönemde Orta Doğu'daki Sovyet müttefiklerinin yeni arayışlara girişmesi ve bölge ülkelerindeki radikal hareketliliğin İran ve Sudan örneklerinde olduğu gibi teokratik bir yapıya dönüşme tehlikesi gibi nedenler, ABD'yi Orta Doğu sorununa yeniden eğilmek zorunda bırakmıştır.

Sovyet desteğinin de ortadan kalktığı bu dönemde, ABD önderliğinde başlatılan bu girişim, aralarında tartışmalara neden olmuşsa da, FKÖ liderleri tarafından olumlu karşılanmıştır. İsrail ise bölgede tabanı gittikçe güçlendiren radikal bir HAMAS (İslami Direniş Hareketi) yerine, seküler bir FKÖ'yü meşrulaştırarak gerek Filistin topraklarındaki, gerekse komşu Arap ülkelerindeki teokratik oluşumların önüne geçmeyi hedeflemiştir. Ancak bu dönemde İsrail'de iş başında olan Likud Partisi ve onun başbakanı Yitzhak Shamir, barış yönünde bir eğilimde olmadığı gibi, Filistin topraklarında Yahudiler için yeni yerleşim birimleri kurmakla

---

silahlarında yaklaşık 2/3'lük bir indrimi kabul etmişlerdir. Böylece, on yıl içerisinde, ABD'nin nükleer başlıklarının sayısı 3500'e, Rusya'nın elinde bulunanların sayısı da 3000'e indirilecekti. Yine aynı sürede, tüm ICBM'ler yok edilecek, SLBM'lerin sayısı da 1750'ye indirilecekti. Bu anlaşma, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'daki stratejik silahları da kapsamaktaydı.” Sönmezoğlu, a.g.e., ss. 454-455.

²⁴⁴ Maxime Lefebvre, **Amerikan Dış Politikası**, çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 60-61, Tartışmalar ve kararlar için bkz, Sami Kohen “Yeni Dünya Düzeni'nde NATO'nun Değişen Stratejisi ve Türkiye”, der. Sebahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, ss. 114-115.

meşgul idi. Nisan 1991’de SSCB ile Orta Doğu Barış Konferansı toplanması konusunda anlaşılan Bush, Shamir yönetimine bu konuda baskı yapmaya başlamıştır. İsrail, Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün (FKÖ Ürdün heyetiyle beraber katılmıştır), BM ve AT yetkilileri ile Bush ve Gorbaçev’in katıldıkları barış görüşmeleri 31 Ekim 1991’de Madrit’te başlamıştır. Orta Doğu Barış Konferansı İsrail ile Lübnan, Suriye ve Ürdün-Filistin heyetleri arasında, ikili görüşmeler şeklinde yürütülmüştür. İlk görüşmelerden somut bir sonuç çıkmamıştır, ancak tarafların ikili görüşmeler noktasına gelebilmeleri olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra Madrit’te çok taraflı görüşmeler sürdürülmüş, fakat tarafların alışagelmış yaklaşımlarını sürdürmeleri yüzünden bir ilerleme sağlanamamıştır. Çok taraflı görüşmelere Suriye katılmamıştır. İkinci turu 4 Aralık’ta Washington’da, üçüncü turu ise 28 Ocak 1992’de Moskova’da yapılan Arap-İsrail görüşmelerinden de somut bir sonuç çıkmamıştır. Yapılan görüşmelerden her ne kadar somut bir sonuç çıkmamışsa da, Clinton yönetimi döneminde yapılacak olan barış görüşmelerinin alt yapısı hazırlanmıştır. Şüphesiz 1992 Haziran’ında İsrail’de yapılan seçimleri Shamir’in kaybetmesi ve yerine “*barış için toprak*” formülüne sıcak bakan İzak Rabin’in iş başına gelmesi süreci kolaylaştıran bir başka faktördür²⁴⁵.

Bush yönetimi sona erdiğinde SSCB dağılmış, yerine 15 bağımsız Cumhuriyet kurulmuş, varis Rusya Federasyonu ise yaşadığı dönüşüm sürecinin sorunlarıyla uğraşmaya başlamış, etki sahasını ise “*Yakın Çevre*” olarak belirlemiş, Asya-Pasifik’de Japonya en önemli ekonomik rakip (veya tehdit) haline dönüşmüş, Çin’le yaşanan sürtüşme yalnızca bu ülkeye silah satışının durdurulmasıyla aşılmış, I. Körfez Savaşı sayesinde Basra Körfezinin kontrolü ABD’ye geçmiş, Orta Doğu sorununda yalnızca barış görüşmelerine başlanabilmiş, Reagan’dan devralınan ekonomik tablo düzeltilememiş, Avrupayla ilişkiler ise yerini belirsizliğe bırakmıştır. Bu dönemde uluslararası toplumun en fazla odaklandığı gelişmeler ise Balkanlar’da başlayan etnik çatışmalardır.

---

²⁴⁵ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, 3. Baskı, ss. 668-676.

2.2.2.2. Yeni Dünya Düzeni'nin İlanı

Soğuk Savaş sonrası dünya sistemini tanımlamak için Amerikan siyasal literatüründe istikrar, globalizm, karşılıklı bağımlılık, liberalizm vb. kavramlar kullanılmıştır. Ancak dönemi tanımlamada en sık kullanılan kavram “Yeni Dünya Düzeni” olmuştur. Batı menşeli yorumlara göre Sovyetlerin ve ideolojik çatışmanın olmadığı bu dünya düzeninde, tüm dünyaya ekonomik refah, istikrar ve barış gelecek idi. Başkan Bush Haziran 1990’da Kongre de yapmış olduğu konuşmada, Yeni Dünya Düzenini şu şekilde izah etmekteydi: “Daha önce silahlı iki kampa bölünmüş olan dünyada artık tek ve üstün bir süper güç var: ABD. Dünya bunu hiçbir korku duymadan kabul ediyor. Çünkü dünya gücümüze inanıyor. Haklılar da. Adil olacağımıza, kendimizi dizginleyeceğimize inanıyorlar; itidalden yana olacağımıza inanıyorlar. Doğru olan neyse, onu yapacağımıza inanıyorlar”²⁴⁶.

Irak’ın Kuveyt’i işgalinden sonra 11 Eylül 1990 tarihinde Kongreyi Irak’a müdahale konusunda ikna etmeye çalışan Bush, YDD’yi yeniden tanımlama imkânı bulmuştur. Soğuk Savaş sonrasında yeni bir dünya imarının hazırlığına girişmiş olan George W. Bush’a göre: “Irak’ın Kuveyt’i işgali, yalnızca Kuveyt veya diğer körfez ülkelerini tehdit etmiyordu. Asıl önemlisi Soğuk Savaş sonrasında bizim imarına kalkıştığımız Yeni Dünya Düzenini tehdit etmekteydi.” Dolayısıyla ABD ve müttefikleri böyle bir durumda sorumluluklarından yan çizme durumunda kalamazlardı:

Bugün eşi olmayan olağanüstü bir durumun içindeyiz. Körfez’deki kriz, bütün ağırlığına rağmen, bizlere tarihsel bir işbirliğine ilerleme fırsatı da vermektedir. Bu karanlık günlerden yeni bir dünya düzeni doğabilir; terör tehdidinden arınmış, adaletin sıkı takibiyle güçlenmiş ve barışın himayesiyle daha güvenli yeni bir çağ. Dünyanın doğudan batıya, kuzeyden güneye bütün uluslarının, uyum içinde yaşayıp gelişecekleri bir çağ. Yüzü aşkın kuşak, insanlık tarihi boyunca ortalığı kasıp kavuran binden fazla savaşa girerek barışın bu bulunmayan yolunu arayıp durdular. Bugün bu yeni dünya, doğabilmek için çırpınıyor. İnsan adaletinin, orman kanunlarının yerini aldığı bir dünya. Ulusların, adaletin ve özgürlüğün sorumluluğunu paylaşmayı kabul ettikleri bir dünya, güçlülerin, zayıfların haklarına saygı gösterdikleri bir dünya.

²⁴⁶ Bostanoğlu, a.g.e., s. 305.

Konuşmanın sonunda ise ABD'nin rolü açık bir şekilde vurgulanmıştır: “*Son günlerde gelişen olaylar, kimsenin Amerika'nın liderliğinin yerini alamayacağını kesin bir biçimde kanıtlamıştır. Aynı şekilde hiç kimse, Amerikalıların tiranlığa karşı mücadelesinin kesinliği ve güvenilirliğinden şüpheye düşmemelidir*”²⁴⁷.

YDD'nin bahsedilen olguların inandırıcılığı çevresinde gerçekleşmesi için Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasını bir fırsat olarak değerlendiren Bush, savaş sonunda; ABD Kongresi'nin birleşik oturumunda zaferi ilan ederken Winston Churchill'e atıfta bulunarak, YDD'de adalet ve oyunu kurallarına göre oynama prensiplerinin uygulanacağını, zayıfın güçlüye karşı korunacağını belirterek, özgürlük ve insan haklarına saygının tüm ulusların bağrında yer bulacağını söylemekteydi. YDD'de ABD'nin rolü de, zaferle pekişen, bu yeni düzen anlayışı çerçevesinde artık belirtilmeliydi. Düzenin başat gücü olarak ABD'nin misyonu onun işlemlerini gözetmekti. Bu misyonun yükü, “*sınavı geçen*” ABD'nin üzerindeydi ve “*ulus*” (ABD) dünyanın kendisinden beklediği bu rolü oynamalıydı²⁴⁸.

ABD yöneticileri Amerika öncülüğünde şekillenen YDD'nin daha fazla adalet, demokrasi ve refah getireceğini²⁴⁹ sıklıkla vurgularlarken, barış, özgürlük ve hukukun üstünlüğünün, uluslararası danışma, işbirliği ve ortak eylemler sayesinde gerçekleşebileceğini belirtmekteydiler. Bu politikalar tek taraflı ABD müdahaleciliği yerine uluslararası toplumun ve uluslararası örgütlerin katılımıyla (çok yönlü bir şekilde) gerçekleştirilebilecekti. Bir başka ifadeyle ABD, yeni uluslararası düzeni kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalıştığı bu dönemde diğer ulusları da sürece dâhil etmenin yollarını aramaktaydı. Wilsoncu idealizmden etkilenerek uluslararası politikayı utkucu bir şekilde değerlendiren benzer ifadeler, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan düzen için Roosevelt ve Kennedy tarafından da kullanılmıştı²⁵⁰.

Washington dışındaki dünyanın, Yeni Dünya Düzeninden beklentileri oldukça farklıydı. Kavramı ilk kullanan kişi olduğu iddia edilen Peru Maliye Bakanı

---

²⁴⁷ Aktükün, a.g.m., ss. 254-255.

²⁴⁸ Han, a.g.m., s. 135.

²⁴⁹ Simon W. Murdan, **Islam the Middle East and the New Global Hegemony**, Lynne Publishers, Boulder, London, 2002, s. 45.

²⁵⁰ Bowen, Dunn, a.g.e., s. 10.

Alve Castro, gelişmekte olan ülkelerin borçlarının yeniden yapılandırılacağı bir YDD'den söz etmiştir. Edward Schwarznadze ise hukuk ilkelerine dayalı global bir sivil topluma doğru yol alındığını, bu bağlamda demokratik toplumların kendi sorunlarını uluslararası arenaya taşıyarak çözebilecekleri bir dünya sisteminin doğduğunu belirtmiştir. Henry Kissinger ise “*ortak düşman*” yerine “*ortak görevlerin*” öne çıktığı bir dünya düzeninin oluştuğunu vurgulamıştır²⁵¹.

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi YDD değişik çevreler tarafından, farklı şekilde yorumlanmıştır. Farklı beklenti içerisinde olan çevreler kavrama farklı anlamlar yüklemiştir. Üzerinde konsensüs sağlanan nokta ise Doğu - Batı kutuplaşmasını sona erdigiğidir. Kavram özellikle I. Körfez Krizi döneminde, Bush tarafından sıklıkla kullanılmasından dolayı yeni dönemde, Amerikan müdahaleciliği için gerekçe oluşturma şeklinde değerlendirilmiştir. Kavram ayrıca ucu açık olması ve neo emperyal hedefler içermesi yönüyle de eleştirilmiştir. Siyasiler tarafından kavramın kullanımı kısa süreli olmuş, 1992 seçimlerinde kullanılmamıştır. Ancak akademik çevreler tarafından kavramın kullanımı devam etmiştir.²⁵².

İki kutuplu sistemin çöküşüyle oluşan güç boşluğu, bölgesel krizlere gebe bir dünya sisteminin doğmasına neden olmuştur. SSCB'nin ve YFSC'nin ideolojik sistemleriyle bastırıldığı, temelleri XIX. yüzyıla kadar giden etnik sorunlar her iki cumhuriyetin dağılmasıyla beraber, Balkanlar ve Kafkasya'da yeniden boy gösterecektir. Ayrıca İran-Irak Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Körfez Bölgesindeki istikrarsızlık da son bulmamış, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle Körfez'de hareketli bir dönem başlamıştır. Ancak gelişmeler, genelde Batı Dünyası, özel de Washington için “*gurur*” vericiydi. Özellikle SSCB gibi bir rakibin ortadan kalkmış olması, liberal değerler doğrultusunda ABD'nin şekillendireceği bir dünyanın doğmakta olduğu kanaati hâkimdi, Washington'daki yöneticilerin kanaatlerinde.

---

²⁵¹ Bostanoğlu, a.g.e., ss. 306-307.

²⁵² Bowen, Dunn, a.g.e., s. 11.

2.2.2.3. Yeni Dünya Düzeni'nin İlk Testi: I. Körfez Savaşı

1980'li yılların başına kadar Filistin sorunu ve bu bağlamda gerçekleşen Arap-İsrail Savaşlarından dolayı Orta Doğu politikaları bölgenin batısında yoğunlaşmıştı. 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrim ve akabinde başlayan İran-İrak Savaşıyla beraber Orta Doğu politikalarının merkezi Basra Körfezine kaymıştır. 1970'li yıllarda ABD'nin Suudi Arabistan ve İran yönetimiyle kurduğu özel ilişkiler sayesinde Körfez'de ki enerji kaynaklarının denetimi sorunsuz bir şekilde sağlanmaktaydı²⁵³. İran Devrimi (1979) ve sekiz yıl sürecek olan Irak-İran Savaşı'nın başlamasıyla beraber bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki Amerikan denetimi için sorunlu bir dönem başlamıştı. I. Körfez Savaşı'nın öne çıkan özelliklerinden birisi bölgenin kontrolünün ABD'ye geçmesidir.

İran-İrak Savaşı sırasında, Batılı ülkelerden askeri yardım gören Saddam yönetimi (Kuveyt'i işgal etmeden önce) nükleer silahlanmaya ağırlık vermişti. Irak Sanayi Bakanı, Aralık 1989'da ülkesinin “2000 km menzilli, yerden yere ve orta menzilli balistik füze (IRBM) sınıfına giren bir füze yapmakta olduğunu” açıklamıştı. Irak'ın ürettiği söz konusu füzenin kıtalararası balistik füzeye dönüşebileceği belirtilmekteydi. Saddam ise, “nükleer bir saldırıyı caydıracak kadar kimyasal silaha sahip olduklarını ve nükleer silaha gerek duymadıklarını” belirtmişti. Petrol gelirleriyle nükleer ve konvansiyonel silahlanmaya ağırlık veren Saddam yönetimi, İran karşısında başarı elde edemeyince, bölgede yeni hedef olarak Kuveyt'i seçmişti. 1930'lar ve 1960'larda gündeme getirilen, ancak İngiltere'nin bölge politikası ve Kuzey Irak'taki bölücü hareketler yüzünden gerçekleştirilemeyen Kuveytin İraka ilhak projesi, İran-İrak Savaşı'nın son bulmasından sonra Bağdat yönetiminin gündemine yeniden gelmiştir. Gerekçe ise Osmanlı yönetimi döneminde Basra'nın bir kazası olan Kuveyt'in İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devlet olmasıydı. Bağdat yönetimi bu doğrultuda Irak'la Kuveyt arasındaki 130 mil uzunluğundaki sınırın çizilmesine yanaşmadığı gibi, Körfez'deki Bubiyan ve Verba

---

²⁵³ Orta Doğu bölgesinin uluslararası politikada öne çıkmasının en önemli nedeni sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Orta Doğu, hatta dünya petrol rezervlerinin önemli bir miktarı Basra Körfezi Havzasında yoğunlaşmıştır. Suudi Arabistan, Irak, İran, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfeze kıyıdaş ülkelerde kanıtlanmış toplam petrol rezervlerinin dünya toplam rezervlerine oranı % 65-67'dir. Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, a.g.e., s. 111.

adalarını Irak'a bırakması için Kuveyt'e baskı yapmaktaydı. Irak, Kuveyt'e ait olan adalarına sahip olarak bu adaların karasuları ve kıta sahanlığı alanlarındaki petrol yataklarını elde etmek istiyordu. Saddam ayrıca 17 Temmuz'da, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni (BAE) aşırı üretim yaparak Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğrattıklarını ileri sürmüştür. Bunların yanı sıra Saddam, Kuveyt'in kendi topraklarında petrol kuyuları açtığını iddia etmekte ve 2,4 milyar dolar tazminat istemekteydi. Bu gelişmelere ek olarak Saddam, 1990 yılının temmuz ayının ortasından itibaren Kuveyt sınırına asker yığmaya başlamıştı²⁵⁴.

Avrupa'da Soğuk Savaş rüzgârlarının son bulduğu bir dönemde Irak'ın Kuveyt'i işgali²⁵⁵ ABD'ye Körfez bölgesini yeniden kontrol etme imkânı vermiştir²⁵⁶. Bu doğrultuda oluşan koalisyona birçok ülke destek vermiş, ayrıca II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası barış ve istikrarı korumak amacıyla kurulmuş olan BM yaklaşık 65 yıl sonra adeta yeniden keşfedilmiş, I. Körfez Krizi sırasında ABD kararlarının kolaylıkla geçirildiği bir örgüt haline dönüşmüştür²⁵⁷. Bu dönemde ODAÜ'de yaşanan devrimler ve kendi iç sorunları yüzünden SSCB, BM'de veto yetkisini kullanmamıştır. Durumu değerlendiren Bush yönetimi, nezaketen Moskova'nın görüşünü almıştır. Diğer yandan ÇHC ise çekimsiz kalarak, ABD'nin kararlarının BM'de kabul edilmesine seyirci kalmıştır.

²⁵⁴ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, a.g.e., ss. 562-567.

²⁵⁵ Saddam, Kuveyt'i işgal etmeden bir hafta önce ABD'nin Bağdat Büyükelçisiyle yaptığı görüşmede, Arap ülkeleri arasındaki sınır sorunlarının çözümüyle ilgili Washington'un görüşünü sormuş, Büyükelçinin Washington'a danıştıktan sonra verdiği yanıt ise "ABD, Arap ülkeleri arasındaki sınır anlaşmazlıkları ile çok az ilgilenmektedir." olmuştur. Bu durum Kuveyt sınırına askeri yığınak yapmakta olan Saddam tarafından işgal için yeşil ışık olarak algılanmıştır. Bagby, a.g.e., s. 373.

²⁵⁶ İran-İrak Savaşı'nın devam ettiği 1987-88 yıllarında ABD bölgeye doğrudan sınırlı bir müdahalede bulunmuştur. Ancak Kuveyt ve Suudi Arabistan, ABD operasyonlarını desteklemeyi reddetmiştir. Murdan, a.g.e., s. 47.

²⁵⁷ Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin Güvenlik Konseyindeki vetoları yüzünden, BM işlevsel olmayan bir örgüt durumuna düşmüştü. I. Körfez Savaşı öncesinde BM şemsiyesi altında yapılan tek askeri operasyon Kore Savaşı'dır. BM şemsiyesi altında yapılan 2. uluslararası askeri müdahale ise I. Körfez Savaşıdır. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, peş peşe birçok karar alarak Kuveyt'in işgali karşısında tam bir işbirliği görüntüsü vermiştir. 2 Ağustos 1990 tarihli ve Irak'ın Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini öngören 660 sayılı kararın arkasından 6 Ağustos'ta ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı karar alınmıştır. 25 Ağustos 1990'da deniz ablukası uygulanmasını ve buna uymayan gemilere güc kullanılmasını öngören 665 sayılı karar alındı. Söz konusu kararda, Irak'ın BM kararlarına uyması için 15 Ocak'a kadar süre tanınmakta, uymaması halinde BM Antlaşması'nın 7. Bölümünde öngörüldüğü üzere Irak'ın BM kararlarına uymasını sağlamak ve uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için gerekli her türlü aracın devreye sokulması ve bunun için tüm BM üyesi devletlerin gerekli desteği sağlamaya davet edilmesi söz konusuydu." Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, a.g.e., ss. 567-569.

Irak'a uygulanan uluslararası ambargonun devam ettiği sırada sorunun barışçıl yollardan çözümü için bazı girişimlerde bulunmuştur. Ortaya konan öneriler yalnız Saddam tarafından değil, Bush yönetimi tarafından da reddedilmiştir. Diplomatik görüşmelerin devam ettiği dönemde, Kuveyt'in onayı alınarak Suudi Arabistan tarafından önerilen plana göre Kuveyt'in kuzeyindeki petrol bölgeleri ve Körfez'deki Kuveyt'e ait iki ada Irak'a verilecek bunun karşılığında Saddam Kuveyt'ten çekilecekti. Saddam'ın Ekim 1990'da kabul ettiği bu öneri, Bush tarafından reddedilmiştir. Bush, Irak Kuveyt'ten kayıtsız şartsız çekilmeden, Kuveyt yönetimini iş başına getirmeden ve Kuveyt'e tamirat borçlarını ödemediği takdirde, Bağdat yönetimiyle bu konuları konuşmayacağını açıklamıştır²⁵⁸. Müdahale öncesinde son bir barış planı Gorbachev tarafından sunulmuştur. Bu plana göre Irak, Kuveyt'ten üç hafta içerisinde kayıtsız şartsız çekilecek, bunun karşılığında BM kararları geçersiz kalacaktı. Washington'un daha önce sunduğu birçok şartı kapsayan bu plan, dünya kamuoyunu umutlandırırken, kayıpsız bir zaferle bölgesel kontrolü ele geçirmeye çalışan Washington yönetimini rahatsız etmiştir. Sonuçta Bush bu planı da reddetmiştir²⁵⁹.

I. Körfez Savaşının dikkat çeken bir başka özelliği ise ABD'nin dış dünyadan aldığı destektir. İçerisinde İran, Suriye ve İsrail'in de bulunduğu 48 ülke askeri veya mali yardımlarla ABD öncülüğündeki BM gücüne destekte bulunmuşlardır. Esasen askeri anlamda verilen destekten önemlisi ekonomik faturanın başta Suudi Arabistan, olmak üzere Kuveyt, Japonya, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere kesilmesidir. Sonuç olarak BM gücü kısa bir sürede bölgesel güç olma iddiasındaki Irak kuvvetlerini yenerek, dördüncü savaş makinesi olarak adlandırılan bu ülkenin askeri gücünü yerle bir etmiştir. ABD 1979 İran Devrimiyle beraber bölgede kaybetmiş olduğu konumunu yeniden kazanmıştır. Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar sürdürülmüş, Irak Kürtler, Sünniler ve Şiiler arasında *de facto* üç bölgeye ayrılmıştır. Merkezi yönetim, 36. paralelin kuzeyindeki Kürtler ve Irak'ın güneyindeki Şiiler

---

²⁵⁸ Bagby, a.g.e., s. 376.

²⁵⁹ Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, a.g.e., ss. 450-451, Irak ile BM Güvenlik Konseyi'nde 9 Ocak 1991'de yapılan son toplantıda Saddam'ın Dış işleri Bakanı Tarık Aziz, ABD'li meslektaş James Baker'a göstermiş olduğu sitem ilginçtir. "*Bu reddiniz gösteriyor ki hepimizin içinde en uzlaşmaz olan sizsiniz*". Mesut Çaşın "Orta Doğu'da Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçları: I", **Avrasya Dosyası**, İlkbahar 1996, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 247.

üzerindeki egemenliğini kaybetmiştir. Ayrıca bu ülkenin yeniden silahlanmasını önlemek için BM ve Uluslararası Atom Enerjisi Topluluğu devreye sokulmuştur. 688 Sayılı BM kararını (bölgesel istikrarın korunması) uygulamak üzere bölgeye önemli oranda mühimmatla beraber 200 bin Amerikan askeri yerleştirilerek, özelde Irak, genelde Körfez Bölgesinin kontrolü ele geçirilmiştir. Böylece 2003 yılında Irak'ın işgaliyle sonuçlanacak süreç başlamıştır. I. Körfez Savaşı ABD için Soğuk Savaş sonrası bölgesel krizlere müdahale için test niteliği taşımıştır. Ayrıca Soğuk Savaş boyunca güvenlik stratejilerini, SSCB'yi caydırma üzerine geliştirmiş olan Batılı ülkeler, YDD'de yeni tehdit unsuru olarak ortaya çıkan bölgesel krizleri çözme konusunda güvenlik stratejilerini yenileme imkânı bulmuşlardır²⁶⁰.

2.2.3. Clinton Yönetimi ve Çok Yönlülük

Soğuk Savaşın sona ermesi, Bush dönemine rastladığından her ne kadar YDD Bush yönetimi tarafından ilan edilmişse de, düzenin imarı büyük ölçüde Sovyetlerin dağılmasından kısa bir süre sonra iş başına gelen Clinton döneminde gerçekleştirilmiştir. Şahinlerin yönetimden uzaklaştığı bu dönemde Demokrat Parti'nin yönetime gelmesiyle beraber, iş başındaki partinin siyasi görüşlerinin de etkisiyle, ABD'nin dış ve güvenlik politikaları çok yönlülük doğrultusunda şekillenmiştir. Clinton yönetimi Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Asya Pasifik İşbirliği Örgütü (APEC) gibi uluslararası ekonomik örgütler aracılığıyla ABD'nin ekonomik pozisyonunu öne çıkarmaya başlamıştır. Balkanlar, Kuzey İrlanda gibi bölgesel krizlerde aktif bir şekilde arabuluculuk rolü üstlenmiş, ayrıca Rusya ve Çin ile ortak politikalar geliştirmenin yollarını aramıştır²⁶¹.

---

²⁶⁰ Veysel Ayhan, **Petrol ve Güvenlik Orta Doğu'da ki Krizlerin Ekonomi Politikası**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2003, s.178, ABD'nin I. Körfez Savaşı sırasında uyguladığı savaş stratejisi için bkz. Caşın, "Orta Doğu'da Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi: Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçları I", ss. 247-250, Mesut Caşın, Orta Doğu'da Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçları: II, **Avrasya Dosyası**, Cilt : 3, Sayı : 2, Yaz 1996, ss. 223-231.

²⁶¹ Atasoy, <http://web.ebsco.com/ehost/detail?vid=6&hid=7&sid=cc7e3698bdf9-40eb-a7cl-6c3a0925d92%40sessionmg>

1990'lı yıllara damgasını vuran dış ve güvenlik politikası stratejileri, Bush döneminde ana hatlarıyla belirlenmiş, Clinton döneminde ise üzerinde radikal bir değişiklik yapılmadan sürdürülmüştür. Clinton dönemi ABD dış politikası çok yönlülük (multilateralism), seçici angajmanlık (selective angagement), üstünlük (primacy) gibi kavramlarla açıklanmaktadır. ABD kendi çıkarlarına uygun olmayan gelişmelere angaje olmamaya özen göstermiş, menfaatleri açısından yüksek öneme haiz konulara öncelik tanımış ve bunu da mümkün merteye müttefikleriyle sürdürdüğü çok yönlü ilişkiler sayesinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Gerek ekonomi gerekse güvenlik politikalarında öne çıkan bu stratejinin temel hedefi ABD'nin uluslararası güç hiyerarşisindeki mevcut pozisyonunun korunmasıdır. Bush ve Clinton'ın güvenlik, dış ve ekonomi politikaları retoriğinde bazı farklılıklar bulunmasına rağmen Japonya, Çin, Rusya ve Almanya ile yürütülen ilişkiler yukarıda belirtilen hedef doğrultusunda şekillenmiştir. Ayrıca bu dönemde uluslararası ekonomi politikalarına öncelik verilmiş, diğer ekonomik güçlerle rekabete girilmiş, bu alanda daha sert bir politika izlenirken güvenlik konularında daha yumuşak bir strateji sürdürülmüştür²⁶². Ekonomik önceliklerin ağırlıklı rol oynadığı, askeri operasyonların ise minimum düzeyde tutulmaya çalışıldığı bu dönemde, ekonomik yayılmanın birinci koşulu olan devletler arası işbirliğinin geliştirilmesine ve “barışın” korunması ilkesi çerçevesinde küresel bir kültür oluşturulması arayışına girilmiştir.

Clinton döneminde (özellikle birinci başkanlık döneminde) ülkenin yenilenmesi Anthony Lake'in enlargement (genişleme) anlayışı doğrultusunda şekillenmiştir. Lake'e göre ABD'nin dış politika stratejisi yayılmak ve serbest pazar demokrasileri topluluğunu sağlamlaştırmak olmalıdır. Bu statik bir toprağı savunma fikrinin ötesinde, bir dünya sisteminin kurgulanmasını gerektirmektedir. ABD ise gerçek anlamda küresel çıkarlara sahip tek devlet olduğundan uluslararası topluluğun doğal lideri konumuna yükselmelidir. Bu politikanın sürdürülebilmesi için ön koşul ise ABD'nin kurmaya çalıştığı düzenden memnun olan kıtalar aşırı ortakların desteğinin sağlanması ve ortak küresel tehditlere karşı birlikte mücadele edilmesidir²⁶³.

²⁶² Michael Mastanduno, “Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and US Grand Strategy After the Cold War”, **International Security**, Vol: 21, No: 4, (Spring 1997), ss. 51-52.

²⁶³ Arıboğan, “Güvenliksiz Barışın...” a.g.m., s. 55.

2.2.3.1. Uluslararası Ekonomi Politikaları

Clinton'ın ekonomi politikalarının felsefesi, Çalışma Bakanı ve ekonomi danışmanı Robert Reich'in hegemonik Ortodoks ekonomi görüşlerine dayanmaktadır. Reich, bireylerde var olan yeteneklerin eğitimle pekiştirilmesinin uluslaşırı üretime katma değerde bulunacağını belirtmiştir. Reiche göre korumacılık ne ulusları ne de şirketleri kurtarmaktadır. Şirketlerin karı ile ulusun refahı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Bu doğrultuda ekonomi politikalarını belirleyen Clinton, değişimi siyasi söylemin odağına koymuştur. Gelecek ve İkinci Amerikan Yüzyılı umutlarına sık sık göndermede bulunurken, yaşanabilir çevre, kültürel çeşitlilik, BM ile işbirliği içinde küresel pazar için üretim yapan ve dünyanın geri kalan kısmında demokrasinin geliştirilmesine çalışan bir ABD'ye vurgu yapılmıştır²⁶⁴. ABD'nin sert ekonomi politikaları yürütmesinin arka planında uzun vadede güvenlik algılaması yatmaktaydı:

Clinton'un 1993 yılında "Açık Pazar 2000" önerisini sunarken kullandığı "nasıl güvenliğimiz boş bir 'ordu' anlayışına dayandırılmazsa, kof bir ekonomi üzerine de bina edilemez" ifadesi, çok boyutlu ve kapsamlı bir uluslararası ekonomik politikanın önceliğini göstermektedir. Clinton yönetimine göre uluslararası ekonomi politikası, dış politikanın ta kendisidir ve genellikle kabul edildiği gibi ekonomi, low politics (alt politika) konusu değildir. Küresel bir ekonomi politikası, ABD'nin üstünlüğünün sürdürülebilir kılınması için en önemli araçtır...

Serbest ticaret ilkeleri doğrultusunda ekonomik ilişkiler geliştirilmesi ve barış ekonomilerinin giderek büyüyen pazardan daha fazla kar edilebilmesine imkan tanınması gerekmektedir. Bu da ekonomik açıdan Pasifik ve Atlantik ötesi rakiplerin pastadan giderek daha fazla pay sahibi olmasına yol açmaktadır. Liderlik vizyonunun bu koşullarda nereye kadar devam ettirilebileceği de bu noktada kuşkulu hale düşmekte, ABD bir anlamda ekonomik yerine askeri ilişkileri, yani mutlak üstünlük sağlayabildiği bir alanı, temel ilişki zemini olarak kullanmaya mecbur kalmaktadır²⁶⁵.

Clinton yönetiminin ekonomi politikaları Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası ekonomik ve güvenlik yapısı doğrultusunda şekillenmiştir. Soğuk

²⁶⁴ Gearoid O. Tuathail, Timoth W. Luke, "Present at the (Dis)integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New World Order", *Annals of the Association of American Geography*, Vol: 84, No: 3 (Sep. 1994), ss. 385-386.

²⁶⁵ Arıboğan, "Güvenliksiz Barıştan..." a.g.m, ss. 53-55.

Savaşın iki kutuplu yapısında ABD, geleneksel ekonomik milliyetçiliği terk ederek, uluslararası liberal ekonomik sistem inşa etmeye çalışmış, bu bağlamda Batı Avrupalı müttefiklere ve Japonya'ya ticari ayrıcalık tanımıştı. Ancak 1970'li yıllardan itibaren ABD'nin ekonomik gücünün görece düşüşe geçmesiyle beraber bu strateji sorgulanmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise diğer büyük güçler jeopolitik ve ekonomik rakip olarak görülmektedir. Özellikle bu güçlerle ekonomik alanda rekabet, ABD'nin öncelikli stratejisi haline gelmiştir.

Öncelikle ABD dış ve güvenlik politikalarındaki harcamaların bir kısmını ortaklarına yıkmaya başlamıştır. Japonya'ya bu ülkede bulunan ABD silahlı kuvvetlerinin masraflarının % 70'ini üstlenmesi için baskı yapılmış, I. Körfez Savaşı'nın maliyeti müttefiklere yıkılmıştır. 1994 yılında Kuzey Kore ile sürdürülen nükleer silahsızlanma görüşmelerinde, Kuzey Kore'nin alternatif enerji kaynakları kullanması konusunda mali yardım sağlanması için Güney Kore ve Japonya zorlanmıştır. Bosna'nın imarı da AB'ye havale edilmiş, ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya ve ODAÜ için bir Marshall Planı hazırlanmamış, bölgeye yapılacak yardımlar AB'ye devredilmiştir.

İkinci olarak, ABD firmalarının uluslararası rekabette avantajlı hale gelmesi için radikal adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda ABD firmalarına destek amaçlı diplomatik girişimler başlatılmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin pazarlarında, ABD firmalarının rekabet edebilirliğine öncelik verilmiştir. Clinton döneminde savunma sektörünün yaptığı ihracata yapılan denetlemeler azaltılmış, elektronik ürün ihracatına öncelik verilmiştir. Reagan döneminde savunma sanayiinin modernizasyonu için kurulan Defense Advance Research Project Agency'nin (DARP), savunma (defense) kısmı iptal edilerek kurum yüksek sanayi ürünlerinin tasarımını yapan Advance Research Project Agency (ARPA)'ya dönüştürülmüştür. Ayrıca ileri teknoloji ürünlerinde kamu-özel sektör ortaklıkları başlatılmıştır.

Üçüncü olarak ABD 1970 ve 80'lerden itibaren ticaret ve teknoloji konularında rakipleriyle kendi arasındaki asimetrik durum konusunda daha az tolerans göstermeye başlamıştır. Havayolu ulaşımı ve tarım gibi bazı sektörlerde AB

ile anlaşmazlıklar başlamıştır. Japonya'nın otomotiv sektöründeki avantajlı pozisyonu ABD'nin Japonya ile olan dış ticaretindeki açıkla somutlaşmıştır. Tokyo'ya yeni bir yen-dolar paritesi belirlemesi için baskı yapılmıştır. Ayrıca Japon teknolojisinin ABD'ye akışı için girişimlerde bulunulmuştur. Japonya ve Fransa ise ABD'yi ülkelerinin sanayileşme ve ekonomi stratejilerinde casusluk yapmakla suçlamışlardır²⁶⁶. Ticari ilişkilerde Avrupalı müttefikler ve Japonya ile yaşananlar dışında Çin ile de sorun yaşanmıştır. Bush yönetimi Tianemen olaylarını gerekçe göstererek Pekin'i en çok kayırılan ülke statüsünden çıkarma tehdidinde bulunmuştu. Clinton döneminde bu statüye dokunulmamıştır. Ancak 1994 yılında Çin'den ithal edilen ipek ve bazı tekstil ürünlerine kota konmuştur.

Bush'un ABD, AB ve Japonya arasındaki ekonomik triletarizmi, Clinton döneminde liberal triletarizme dönüştürülmüştür. Bu politika sayesinde AB ve Japonya ile olan ekonomik ilişkiler daha fazla ulusalcı ve revizyonist bir çizgi doğrultusunda şekillenmiştir. Clinton yönetiminin uluslararası ekonomi politikalarındaki çok yönlülük stratejisi NAFTA'nın kurulmasının yanı sıra GATT'ın Uruguay görüşmelerinde Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) dönüştürülmesinde görülmüştür. Seçim döneminde bu projelere soğuk bakan demokratlar açısından NAFTA ve DTÖ'nün kurumsallaşması, öncelikli hedefler haline gelmiştir²⁶⁷. NAFTA'nın kurulmasıyla Kuzey Amerika Kıtası ABD'nin ticari kontrolüne girmiştir. Bir yandan Meksika, ABD'nin en hızlı büyüyen pazarı haline gelmiş, diğer yandan 1980'lerde bu ülkeden kaçan sermaye bu ülkeye geri dönmüştür. Ayrıca NAFTA diğer Latin Amerika ülkeleri için bir örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır. NAFTA Antlaşmasının onaylanmasının hemen akabinde Uruguay görüşmelerinin başlayacağı dönemde Asya Pasifik Ülkeleri Ekonomik Örgütü (APEC) gündeme gelmiştir²⁶⁸. 1989 yılında kurulan bu örgüt 1993 yılında gerçekleştirilen zirvede kurumsal hale getirilmiştir. Dünya ekonomisinin en hızlı büyüyen bölgesi olan Asya-Paifikte ABD'nin ticaret ve yatırım stratejileri APEC sayesinde daha da ivme kazanmıştır. ABD ekonomisi için yaşamsal öneme sahip olan bölgenin kritik siyasi

---

²⁶⁶ Mastanduno, a.g.m., ss. 76-79.

²⁶⁷ Pietro S. Nivola, "Commercializing Foreign Affairs", der. Rondoll Ripley, **American Foreign Policy After the Cold War**, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1997, ss. 242-243.

²⁶⁸ Michael Cox, **US Foreign Policy After the Cold War: Super Power Without a Mission**, Royal Institute of International Affairs, London, 1995, ss. 29-30.

gelişmelere gebe olduğunu göz önünde bulunduran Washington, sahnede baş aktör olarak yer almış, ancak çok yönlü uzlaşma arayışını ihmal etmemiştir. APEC zirvesiyle Avrupalı müttefiklere Asya kartını gösteren ABD, Avrupa dışında da ekonomik açılım yapabileceğini göstermiştir²⁶⁹.

APEC zirvesi sonrasında GATT görüşmelerinde AB ve ABD arasında ticari liberalizasyon konusunda uzlaşma gerçekleşmiş, bazı eksikliklere rağmen DTÖ Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma sayesinde ABD menşeli çok uluslu firmalar için cazibe merkezi olan gelişmekte olan ülkeler için de bazı avantajlar sağlanmıştır. Bu şekilde dünya ekonomisinde yeni bir genişleme dönemi başlamıştır. Ancak bu görüşmeler sırasında liberalize edilecek sektörler konusunda ABD, diğer ülkeleri tehdit etmekten geri kalmamıştır²⁷⁰.

Rusya ve Çin gibi belirsiz politik niyetleri olan ülkelere yönelik ekonomik entegrasyon ve iş birliği stratejileri belirlenmiş. Bu şekilde ABD eksenli statükonun sürdürülmesi hedeflenmiştir. İran ve Irak gibi ülkelere yönelik siyasi amaçlı ekonomik çevreleme politikası uygulanmıştır. Ekonomik ilişkiler bağlamında en sorunlu ilişkilerin Japonya ile yaşandığı belirtilebilir. ABD, Japonya ikili ilişkilerinde, ortaya çıkabilecek (özellikle güvenlik stratejilerinden kaynaklanabilecek) pürüzleri işbirliğini öngören serbest ticaret anlaşmalarıyla aşmaya çalışmıştır. Güvenlik konusunda her iki ülke benzer hedefleri paylaşırken, ekonomik konularda güvensizlik ve sürtüşme baş göstermiştir. 1987 yılında Toshiba ve yarı iletkenler üzerinde anlaşmazlıklar başlamış, 1991 yılında ekonomik konulara ek olarak Körfez Bölgesiyle ilgili tartışmalar gündeme gelmiştir. Clinton döneminde eğilim devam etmiş, yarı iletken mamuller üzerindeki tartışmalar sürmüş, çerçeve anlaşmaları görüşmeleri ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1995 yılında ise ABD, başta otomotiv olmak üzere bazı sektörlerde teknoloji casusluğu yapmakla suçlanmıştır. Clinton yönetimi sorunları çözmek yerine Japonya'ya ekonomik konularda baskı yapmaya başlamıştır.

---

²⁶⁹ Asya Pasifik, ABD için olduğu kadar Japon ekonomisi için de yaşamsal öneme haiz bir bölgedir. Örgüt bu anlamda Japonya'ya bölgesel liderlik rolü kazandırmıştır. Japonya da bu sayede uzun vadede ekonomik alandaki kazanımlarını artıracaktır. Yong Deng, "Japon in APEC the Problematic Leadership Role", *Asian Survey*, Vol: 37, No: 4, (April 1997), s. 356.

²⁷⁰ Cox, a.g.e., ss. 30-31, Mastonduno, a.g.m., s. 80.

ABD-Çin ekonomik ilişkileri Japonya'ninkiyle benzer özellikler taşımaktadır. ABD'nin Çin ile olan dış ticaretinde açık vermesi, pazara girişte karşılaşılan engeller, ekonomik yaptırım tehditleri, ticaret savaşlarının temelini oluşturmuştur. ABD'nin ekonomi alanındaki yetkilileri yönetime sundukları raporda, Çin'i ikinci Japonya'ya benzetmişlerdir. Yetkililer Çin'in kalkınma stratejilerinin Japonya'nın ekonomi politikalarıyla benzerlik taşıdığını, dolayısıyla Japonya'ya karşı alınan önlemlerin daha katısının, Çin'e karşı alınmasını istemişlerdir.

ABD'nin AB üyesi olan ülkelerle olan ekonomik ilişkilerindeki sorunları; tarım, havayolu taşımacılığı, telekomünikasyon gibi bazı sektörlerde yoğunlaşmıştır. 1990'lı yılların başlarında ABD'nin Latin Amerika ve Asya pazarına yönelmesi Transatlantik ekonomik ilişkilerin geleceği konusunda bazı soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuştur. 1995 yılında ABD'li yetkililer AB'ye AB-NAFTA arasında Transatlantik Serbest Ticaret Antlaşması önermişlerdir. Ancak böyle bir antlaşma için koşulların henüz olgunlaşmadığını kabul eden Avrupalılar, NAFTA ile AB arasında tarifelerin azaltılmasının daha makul olacağını belirtmişlerdir.

Rusya'ya yönelik ABD'nin ekonomi politikaları yukarıda belirtilen üç aktöre yönelik olanlardan farklı bir zeminde şekillenmiştir. ABD'li yetkililer Rusya'nın IMF ve G-7 ile ilişkilerini artırmasını teşvik etmişler, ekonomik ve politik reformlar ve nükleer silahsızlanma konularında Moskova'ya teknik ve mali yardımda bulunmuşlardır. Ancak Soğuk Savaş döneminde Avrupalı müttefiklere yapılan, kalkındırma hedefli Marshall Planı'na benzer yardımlar, bu ülkeye yapılmamıştır. Rusya'nın ekonomik alanda ABD için potansiyel bir rakip olmamasına rağmen siyasi strateji gereği AB ve Japonya'ya önerilen ticari açılımlar benzeri herhangi bir teklif Rusya'ya götürülmemiştir. Rus ticari yetkilileri ise ABD'nin bu ülkeye yaptığı mali yardımların Rusya'dan çok bu ülkedeki ABD menşeli firmaların işine yaradığını iddia etmişlerdir²⁷¹.

Clinton yönetimi döneminde uygulanan ekonomi politikaları meyvesini vermiş, doksanlı yılların sonu itibariyle ABD'nin GSMH'si yaklaşık iki kat artmış ve hazine fazla vermeye başlamıştır. Böylece 1970'lerden itibaren ABD ekonomisinin

---

²⁷¹ Mastanduno, a.g.m., ss. 84-85.

dış dünyada bozulan imajı düzelmiştir. 1990'ların başında iddia edildiği gibi ne Asya Pasifikte ki, nede Avrupadaki rakipler ekonomik alanda ABD için ciddi bir tehdide dönüşmüşlerdir.

2.2.3.2. Dış ve Güvenlik Politikaları

Clinton ve ekibi 1992 seçimlerinde yerel ve uluslararası konjoktürdeki eğilimleri göz önünde bulundurarak, iş birliğine dayalı güvenlik ve dış politika stratejisi izleyeceklerini belirtmişlerdir. 1996 yılında yayımlanan NSS'de işbirliğine dayalı güvenlik stratejisinin yanı sıra, seçici angajmanlık (selective engagement) ve üstünlük (dash of primacy) gibi kavramlara sıklıkla göndermede bulunulmuştur. Angaje olma ve genişleme (engagement and enlargement) gibi kavramlar stratejinin hedefi olarak vurgulanmıştır. Neo-izolosyanalizm açıkça reddedilmiş, ABD'nin demokrasi ve serbest piyasa ülkelerinin sayılarını artırma konusuna angaje olduğu, bu bağlamda bütün dünyada insan hakları ve özgürlüklerin artırılacağı belirtilmiştir. ABD'nin Yeni Dünya Düzeni'ndeki liderliği ve askeri kapasitesi öne çıkarılarak, Washington'un neler yaptığı ve yapması gerektiği bildirilmiştir²⁷².

Clinton'un Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin (1996) ana hatları şu şekilde belirtilmektedir: *“ABD’yi ekonomik olarak güçlendirmek, ülke dışında demokrasiyi desteklemek, güvenliği sağlamak amacıyla savaşmak ve ülke dışına gönderilmeye hazır bir silahlı kuvvetler bulundurmak...”* 1996 stratejisinde Orta Doğu ve Balkanlardaki sorunlara politik ve askeri müdahaleler, NATO ile eski Doğu Bloku ülkeleri arasında Barış İçin Ortaklık (BİO) Antlaşmalarının yapılması, Rusya, Belarus, Ukrayna, Kazakistan ile nükleer silahsızlanma görüşmelerinin yapılması ve yakın işbirliğinin kurulması ve NAFTA, APEC ve DTÖ gibi örgütler aracılığıyla uluslararası ticaretin liberalizasyonun artırılması yeni hedefler olarak belirlenmiştir²⁷³. Belge’de işbirliğine yönelik güvenlik stratejisinin altı önemle çizilirken, ABD’nin dünya politikasında meydana gelen her türlü gelişmeyle ilgilenmeyeceği, ilgileneceği konularda ulusal çıkarları açısından önemli olanları göz önüne alacağı özellikle ulusal çıkarların ve değerlerin tehdit altında olması halinde

²⁷² Posen, Ross, a.g.m., s. 40.

²⁷³ Çakmak, a.g.e., s. 259.

müdahale edeceği müdahale durumunda fayda, maliyet analizi yapılacağı, müdahale müttefik ülkelerle koalisyon halinde yok eğer bu mümkün değilse yalnız müdahale edileceği öngörülmüştür. Özellikle Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzeni tehdit eden ulus aşırı gelişmeler işbirliği ve çok yönlülük doğrultusunda çözüme kavuşturulmalıdır. Çok yönlülük stratejisinin bir uzantısı olarak BM'nin güçlendirilerek işlevselliğinin artırılması belirtilen belgede uluslararası ekonomi politikalarında da benzer yaklaşım belirlenmiş, ABD'nin öncülüğünde, rekabet olanaklarının artırıldığı çok taraflılığın gerekliliği savunulmuştur. Demokrasilerin yaygınlaştırılmasına önem verildiği daha önce belirtilmiştir. Ancak bu konuda öncelik ODAÜ ve eski SSCB ülkelerine verilmiştir. Belirli koşullarda, seçici angajmanlık doğrultusunda etnik sorunlara ve devlet içi çatışmalara müdahale edileceğinin altı çizilmiştir. Bu bağlamda yönetimin öncelik tanıdığı bölgeler ise Avrasya'nın iki ucudur²⁷⁴.

1997 stratejisinde bir veya birden çok ülkelerin oluşturduğu bölgesel tehditler, terörizmin ulus ötesi bir tehdit olarak nitelendirilmesi, kitle imha silahları, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların denetimi gibi konular işlenmiş ve tedbir alınması gereği üzerinde durulmuştur. 1998 Doktrini'nde ise ABD'nin çıkarları kavramı üç temel başlık altında açıklanmıştır:1- Yaşamsal Çıkarlar,2- Önemli Ulusal Çıkarlar,3- İnsani ve Diğer Çıkarlar. ABD'nin yaşamsal çıkarlar kavramı ülkesinin ve müttefik ülkelerinin varlığına yönelik tehditleri içermektedir. ABD'nin ülke bütünlüğü, vatandaşlarının güvenliği, ekonomik çıkarlarına ve önemli altyapılara yönelik tehditler söz konusu olduğunda müttefik ülkelerle veya tek başına müdahale etme kararlılığındadır. Ulusal çıkarlar başlığı altında ele alınan ise, ABD ve müttefiklerinin varlığını doğrudan tehdit etmeyen ancak dolaylı yollardan etkileyen ve dünya dengesini bozmayan bölgesel veya uluslararası olaylardır. Örneğin, Orta Doğu, Balkanlar vb. olaylardır. İnsani ve diğer çıkarlar başlığı ise, Batı ve ABD'nin değerlerine ve ilkelerine ters gelecek davranışlarda bulunan ülke veya ülke gruplarına karşı müdahaleyi kapsamaktadır. Bunlar, insan hakları ihlalleri, demokrasinin yerleşmesi amacıyla yapılan eylemleri desteklemek gibi davranışlardır. Ayrıca, 1998 Stratejisi'nde askeri, teknolojik, ekonomik ve diplomatik casusluk faaliyetleri ile ülkesinde çalkantılara neden olan başarısız devletlerde bunların uluslararası barış ve güvenliği bozan olaylar olarak ele alınarak bu ülkelere müdahale edilmesi gerektiğine inanılmaktadır.

1999 Stratejisi'nde ABD küreselleşme, ulusal füze savunma sistemi, kitle imha silahları, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı gibi konulara ağırlık

²⁷⁴ Posen, Ross, a.g.m., ss. 41-43, Çakmak, a.g.e., ss.250-260.

vermiştir... Clinton 1999 Strateji Doktrini'nde bazı devletlerin uzun menzilli kitle imha silahları geliştirmesinin de hukuki bir durum arz ettiğini ve bu ülkelerin iyi niyetli olmadıklarını, bu nedenle bu devletler için Serseri Devlet tabirini kullanarak Kıtalararası Balistik Füze (ICBM) Saldırısının bu ülkeler tarafından kullanma ihtimalinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, ABD 1972 yılında SSCB ile imzaladığı Anti-Balistik Füze Antlaşması'nda 2000 yılından itibaren değişiklik yaparak sınırlı Anti-Balistik bir savunma sistemi geliştirme kararı almıştır²⁷⁵.

Clinton döneminin temel stratejisi çok yönlülük olarak tanımlansa da, bu dönemde ABD kendi müttefikleriyle de önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Öncelikle BM'nin zayıf bir uluslararası örgüt pozisyonunda olması, AGİT'in “yumuşak” yapısı, ABD'nin NATO aracılığıyla çok yönlülüğü pratiğe geçirmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında NATO için yeni bir konsept hazırlanması ve bu örgütün Rusya'ya rağmen Orta ve Doğu Avrupa'da genişlemesinin bir nedeni de budur. Uluslararası işbirliğinin geniş profilde sağlanmasının güçlüğüne ek olarak Clinton yönetiminin, Japonya ile ekonomi politikaları konusunda 1993-96 yılları arasında yaşadığı sorunlar, Dayton Antlaşması öncesinde Bosna Hersek'te kurulacak sistemle ilgili İngiltere ve Fransa ile ABD arasında geçen anlaşmazlıklar ve son olarak ABD'nin şer eksenini tanımladığı ülkelere diğer büyük güçlerin ekonomik yaptırım uygulama konusundaki isteksizlikleri, ABD ile liberal demokratik müttefikleri arasında bile çok yönlü işbirliğinin zorluğunu göstermiştir.

Çok yönlü güvenlik stratejisinin önündeki engellerden birisi de kaynak sorunudur. Dış işleri bünyesindeki dış yardım kaynakları, 1984 yılında itibaren azaltılmıştır. Ancak savunma harcamaları bazı alanlardaki indirimlere rağmen Clinton döneminde de yüksek düzeyde tutulmuştur. 1994 yılı itibariyle diğer beş büyük gücün (Rusya, Çin, Japonya, Fransa ve Almanya) toplam savunma harcamaları kadar savunma bütçesi oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra askeri yapıda yapısal reforma gidilmiş, ABD ordusu sayısal pozisyon, aktivite, eyleme hazırlık durumu ve modernizasyon itibariyle yenilenmiştir²⁷⁶.

---

²⁷⁵ Çakmak, a.g.e., ss. 260-261.

²⁷⁶ Posen, Ross, a.g.m., ss. 43-45.

Clinton döneminde güvenlik politikalarında öne çıkan hususlardan birisi de insani müdahalelerdir. İki kutuplu sistemde bölgesel krizlere müdahale etme konusunda iki süper güç arasında rekabet yaşanırken, Soğuk Savaş sonrasında bu durum farklı bir hal almıştır. Özellikle I. Körfez Krizi'nden sonra ABD, uluslararası sistemde düzeni koruyucu küresel bir jandarma olarak değerlendirilmiştir. Irak'ı Kuveyt'ten çıkarırken kararlı adımlar atan ABD'nin Bosna'ya geç müdahalesi eleştirilmiştir²⁷⁷. 1999 yılında yine ABD'nin öncülüğünde Kosova Sorununa müdahale edilmiştir. Böylece Bosna Savaşı'nda olduğu gibi Kosova Savaşında da Avrupalı müttefikler ABD olmadan, yetersiz kalmışlardır.

Clinton yönetiminin ABD için tehdit algılamalarını üç noktada toplamak mümkündür. Öncelikle yeni dönemde ABD'ye doğrudan olmasa bile Körfez Krizi örneğinde olduğu gibi müttefik devletlere veya ABD için yaşamsal öneme haiz bölgelere yapılacak saldırılar güvenlik sorunu olarak değerlendirilmiştir. Bu bölgelerin başında Kore Yarımadası ve Orta Doğu gelmektedir. Ayrıca SSCB'nin dağılmasıyla beraber nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların dünyanın diğer bölgelerine yayılma olasılığı çerçevesinde ve kendilerini tehdit altında hisseden bazı bölgesel güçlerin bu silahlara ulaşması durumunda çıkabilecek krizler, ABD tarafından önemli bir güvenlik sorunu olarak algılanmıştır.

Clinton yönetimi ayrıca, eski SSCB ülkelerinin yönetimlerinin uzun vadede diktatörlüklere dönüşmesi olasılığından çekinmiştir. Uzun vadede bu durumun gerçekleşmesi halinde ABD için "*daha az barışçıl fakat daha zor bir dünya*" doğacaktır²⁷⁸. ABD bu dönemde nükleer silahların üretim ve satış yoluyla yayılmasını önlemek amacıyla iki yönteme başvurmuştur. Birinci yöntem olarak güvenlik garantileri sonucu Ukrayna, Belarus ve Kazakistan gibi ülkelerin, kendi istekleriyle nükleer silahlardan arındırılmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu ve benzeri ülkelere yardım yapılacaktır. Kore enerji ajansı da, Kuzey Kore'ye nükleer programını iptal etmesi karşılığında yardım sözü vermiştir. Clinton yönetiminin nükleer silahsızlanmayla ilgili yaptığı girişimlerden birisi de 1970 yılı nükleer silahsızlanma anlaşmasını 1995 yılında (bazı üçüncü dünya ülkelerinin

---

²⁷⁷ Mastanduno, a.g.m., s. 58.

²⁷⁸ Cox, a.g.e., ss. 43-44.

muhalefetlerinden dolayı BM Genel Kurulu'nda oylama yapılmaksızın) kalıcı hale getirmesidir²⁷⁹.

Clinton döneminde Rusya ile ilişkiler yeni bir zeminde şekillenmeye başlamıştır. Sovyet sonrası dönemde, Rusya gücünü tekrar toparlayarak bölgesel bir güç haline gelmeye çalışmaktadır. Yayılmacı bir strateji sürdürmek yerine içerdeki sorunlar yüzünden Batı'dan destek aramakla meşguldür. Rusya, Soğuk Savaş döneminde istikrarsızlık unsuru olarak görülürken, YDD'de bölgesel ve küresel sistemde istikrar unsuru, sorumluluk sahibi ve uluslararası sistemde önemli rol alabilecek bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Rusya artık ABD için doğrudan bir tehdit değildir. Ancak coğrafi büyüklüğü, jeopolitik konumu, nükleer silahlara sahip olması ve Güvenlik Konseyi daimi üyesi olması gibi nedenler Clinton yönetiminin bu ülkeye yönelik itinalı politikalar izlemesine neden olmuştur²⁸⁰.

Özellikle eski Sovyet coğrafyasının siyasi krizlere sürüklenmemesinin ve Rusya ile işbirliği doğrultusunda nükleer silahların yayılmasının önüne geçilmesi, ABD'nin stratejik hedefi haline gelmiştir. Rusya'nın eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerindeki emelleri ABD'yi rahatsız etmiş ancak "*Önce Rusya*" (Russia First) politikası Clinton yönetiminin ilk yıllarında sürdürülmüştür. Rusya'nın iç sorunlarından yararlanılmamış ve bu devletin güvenliğini tehdit edecek faaliyetlerden özenle kaçınılmıştır. Yeltsin'in 1993 yılında parlamentoya yaptığı saldırı, Çeçenistan Savaşı sırasında işlenen insan hakları ihlalleri büyük ölçüde görmezden gelinmiştir. Ayrıca Rusya'nın prestijinin korunması amacıyla bu ülke G-7'ye üye yapılmış ve Orta Doğu sorunuyla ilgili düzenlenen Madrid Konferansı davet edilmiştir. Bosna'daki BM Gücü'ne Rusya'dan da askeri katılım beklenmiştir. Ayrıca ekonomik sorunların halli için IMF devreye sokulmuştur²⁸¹. Ancak 1990-91 yıllarında başlayan bu balayımı tehlikeye sokan bir çok gelişmeden söz etmek mümkündür. Öncelikle Rusya'da Avrasyacı Ekolün²⁸² işbaşına gelmesi ve akabinde

---

²⁷⁹ Cox, a.g.e., ss. 47-50.

²⁸⁰ Cox, a.g.e., ss. 56-58, Mastanduno, a.g.m., s. 65.

²⁸¹ Mastanduno, a.g.m., s. 70.

²⁸² Rus siyasi düşüncesinde yer alan Avrasyacılığın temelleri XIX. Yüzyıla kadar gitmektedir. Avrasyacılık, Atlantisizm'in (Batıcılığın) karşıtıdır. Avrasyacılar Rus siyasal çıkarlarının Batı'da değil, Avrasya'da olduğuna inanmaktadırlar. 1992 yılından itibaren Rus Dış Politikasında etkisini

“*Yakın Çevre*” (Near Abroad) Doktrininin ilan edilmesi²⁸³, ayrıca 1993 seçimlerinde Jirnovsky’nin elde ettiği başarı Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerde tansiyona neden olacak bazı sorunların da doğmasına neden olmuştur. Öncelikle ABD’nin Bosna ve Kosova sorunlarına müdahil olması, diğer yandan NATO’nun Orta ve Doğu Avrupa’da eski Sovyet müttefiklerine üyelik yolu açarak, doğuya doğru genişlemesi Rus siyasi elitinin kuşkularına yol açmıştır.

ABD 1997 yılından itibaren “*Önce Rusya*” stratejisini terk ederek “*Yakın Çevre*”de Rusya’ya Jeopolitik bir rakip haline gelmiştir. 1994 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı antlaşmasının (Yüzyılın Antlaşması) imzalanmasını sağlayarak, Hazar Petrollerinin uluslararası güzergâhlara taşınmasında Rusya’yı devre dışı bırakmaya çalışmış, diğer yandan Azerbaycan ve Ermenistan arasında sürdürülen Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili barış görüşmelerinde AGİT Minsk grubu eş başkanlık statüsü alarak Rusya’nın bölgedeki gücünü azaltmaya başlamıştır²⁸⁴. ABD ayrıca, Batılı müttefikleriyle beraber 1997 yılından itibaren etnik sorunlar yaşayan ve petrol boru hatları güzergâhında olan diğer Güney Kafkasya ülkesi Gürcistan’a askeri ve ekonomik yardımlarını artırmaya başlamıştır. Güney Kafkasya bölgesinin yanı sıra ABD, 1990’lı yılların ortalarından itibaren Orta Asya’ya girme çabalarını da hızlandırmıştır. Özgürlüğü destekleme yasası kapsamında Orta Asya ülkelerine yaptığı mali yardımları artırarak bu ülkelerin Rusya karşısında bağımsızlıklarını korumalarını amaçlamıştır²⁸⁵.

---

hissettiren Avrasyacılık, içinde komünistlerden milliyetçilere varıncaya kadar birçok çevreyi barındırmaktadır. bkz. Zeynep Dağı, **Rusya’nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 157-171.

²⁸³ SSCB dağıldıktan sonra varis RF, 1993 yılında ilan ettiği bu doktrinle eski Sovyet coğrafyasının kendi denetiminde olduğunu, bölgede kendisinin yaşamsal çıkarlarının bulunduğunu ve bunu diğer güçlerle paylaşmayacağını ilan etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Dağı, “Rusyanın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye”, der. İhsan Dağı, **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 80-95, İdil Tuncer, “Rusya Federasyonunun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Büke Yayınları, İstanbul, 2000,2. Baskı, ss. 435-445.

²⁸⁴ Ömer Göksel İşyar, **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında, Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 539-542, Nazim Cafersoy, **Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2001)**, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.24.

²⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağrı Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları”, der. Mustafa Aydın, **Küresel Politikada Orta Asya, (Avrasya Üçlemesi I)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2005, ss. 27-31.

Diğer yandan, Rusya'nın Beyaz Rusya ve Ukrayna ile politik yakınlık kurmak istemesi ABD tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Çünkü ABD, Rusya'dan bağımsız bir Ukrayna'yı çıkarlarına uygun görmektedir. “*Washington, birleşmeye yönelik her adımın eski Sovyet sınırları içerisinde yeni bir entegrasyon süreci tehdidini artıracacağı düşüncesiyle, Rusya ve Beyaz Rusya'nın birleşmesine yönelik aleyhte tutumunu belirtmiştir*”. Ayrıca ABD, Ukrayna, Moldova ve Baltık devletlerine destek vererek, onları Rusya karşısında daha güçlü hale getirmeye çalışmıştır. Bu durum Rusya'nın bu ülkelerle ilişkilerini belirlerken Batı'yı hesaba katmak zorunda kalmasına neden olmuştur.

Rusya ise ABD'nin bu politikalarını dengelemek amacıyla Çin'le özel ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1996 yılında üç Orta Asya ülkesi, Rusya ve Çin arasında Şangay İşbirliği Örgütü'nün temelleri (ŞİÖ) atılmıştır. Rusya ayrıca, Asya'nın diğer yükselen gücü olan Hindistan'la ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Diğer yandan AB'yi zaman zaman ABD'ye karşı bir denge unsuru olarak görmektedir.

Clinton yönetiminin sonu itibariyle Rus-Amerikan ilişkilerinin çerçevesi üç temel başlık altında incelenebilir. Rekabetin hâkim olduğu alanlar: NATO'nun genişlemesi, uluslararası silah ticareti, Rusya-İran askeri ve nükleer işbirliği. İşbirliğinin sağlandığı alanlar: Kitle imha silahların yayılmasının önlenmesi, terörizm, uyuşturucu ticareti, rüşvet ve organize suçlarla mücadele, çevre kirliliğinin önlenmesi gibi sınır-aşırı sorunlar ile Rusya'daki demokratik ve ekonomik reformların sürdürülmesi. “Gri bölge” olarak adlandırılan işbirliği ve rekabetin iç içe olduğu alanlardır: Irak Krizi ve Hazar Bölgesi'ndeki enerji projelerinin uygulanması²⁸⁶.

Çin ile ilişkiler ise çevreleme yerine angajman ve entegrasyon stratejisi doğrultusunda şekillenmiştir. Dönemin ABD Savunma Bakanı Çin'le ilgili olarak: “*Çin'i bu gün veya gelecek için düşman olarak değerlendirmesinin yanlış olduğunu*” belirtmiştir. Clinton yönetiminin Çin stratejisi “*çevreleme*” yerine bu

---

²⁸⁶Maç, a.g.e., ss. 127-129.

devleti, mevcut uluslararası sisteme entegre etmektir. Çin'i uluslararası düzenin altını oyan bir güce dönüştürmek yerine bu kuralları kabul eden bir ülke haline getirmek, bir başka ifade ile Çin'i statükocu bir güce dönüştürmemek, ABD'nin stratejik tercihi haline gelmiştir. Bu bağlamda Çin ile güvenlik ve dış politika konularında daha yakın işbirliğinin yolları aranmıştır. ABD'li yetkililer Çin'i nükleer silahsızlanma rejimine katılmaya ikna etmeye çalışmışlar, ayrıca güvenlik ve savunma konularında bu ülkeyle diyaloglarını sürdürmüşlerdir.

Clinton yönetimi ayrıca Çin'in insan hakları politikasıyla, en çok kayrılan ülke statüsü politikasını birbirinden ayırmıştır. Ancak ABD'li yetkililer Çin'in yanlış hesaplarının ikili ilişkileri germeye devam ettiğini ve kendi yaklaşımlarının yanıtız kaldığını belirtmişlerdir. 1996 yılında Clinton yönetimi, Çin'in İran ve Pakistan'a nükleer teknoloji transfer ederek nükleer silahsızlanma kurallarını ihlal ettiğini belirtmiştir. Bu gelişmeden sonra Çin'e uygulanması gereken hukuki yaptırımları yumuşatmıştır. Mart 1996'da Çin'in Tayvan'ı tehdit etmesi üzerine Çin ile karşı karşıya gelmek yerine, yönetim bölgeye bir deniz gücü göndererek Çin'e ve diğer bölge ülkelerine mesaj vermiştir. Kriz sırasında Başkan'ın ulusal güvenlik danışmanı yönetiminin Çin'in en çok kayrılan ülke statüsünün yenileneceğini belirtmiş, ayrıca ABD'nin insan hakları raporunda Çin hakkında sert ifadeler kullanılmıştır²⁸⁷. Çin ile bir başka kriz ise Kosova Savaşı sırasında yaşanmıştır. ABD Belgrad'daki Çin Büyük Elçiliği'ni (yetkililerin ifadesine göre yanlışlıkla) havadan vurmuştur.

Clinton dönemine damgasını vuran gelişmelerden birisi de Filistin sorunuyla ilgili Oslo sürecinin başlatılmasıdır. Bush döneminde, Madrid, Moskova ve Washington'da temelleri atılan barış görüşmelerinden sonra Norveç'te altı ay süren gizli görüşmelerle olgunlaşan Oslo Anlaşmaları, 9-10 Eylül'deki mektup teatisi şeklinde gerçekleşen karşılıklı tanıma antlaşmasından ve 13 Eylül'de imzalanan Gazze ve Eriha'ya özerklik ve çekilme konularına ilişkin çerçeve anlaşma niteliğindeki ilkeler antlaşmasından oluşmaktaydı. Oslo sürecinin en önemli özelliği FKÖ'nün İsrail'i devlet olarak tanınması, "*İsrail'in yok edilmesi*" maddesinin FKÖ bildirgesinden kaldırılacağını açıklaması ve terörizmden vazgeçtiğini ilan etmesiydi.

---

²⁸⁷ Mastanduno, a.g.m., s. 72.

İsrail ise FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak tanımakta ve pazarlık masasına oturmayı kabul etmekteydi.

13 Eylül 1993'te Beyaz Saray'da ilkeler antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; taraflar aralarındaki çatışmaya son vermekte, karşılıklı meşru siyasal haklarını tanımakta ve barış içinde yaşama kararlılıklarını ortaya koymaktaydı. 13 Ekim 1993'te yürürlüğe giren Antlaşmanın geçiş sürecinin beş yıl olması öngörülmekteydi²⁸⁸. Rabin ve Perez döneminde Oslo süreci aşama aşama uygulamaya konmuştur. İlkeler antlaşmasında her ne kadar Filistin'in bağımsızlığına ilişkin herhangi bir madde konulmamışsa da, 50 yıldır devam eden sorun konusunda atılan adımlar, Yahudi ve Arap radikalleri dışında, Orta Doğu kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak Perez'den sonra Netenyahu'nun Likud Partisi'nin 1996'da seçimleri kazanmasıyla beraber, yol haritası için sorunlu bir dönem başlamıştır. Netenyahu'nun Filistin topraklarına yeni yerleşim birimleri kurmasına ve uzlaşmaz tutum takınmasına rağmen Oslo süreci devam etmiştir. Bu dönemde El-Halil'den çekilmeyle ilgili Hebron Protokolü (1997) ve çekilmeyle ilgili aşamaları içeren Wye Nomerandumu (1998) imzalanmıştır.

Barak'ın işbaşına gelmesiyle beraber ümitler yeniden artmıştır. 4 Eylül 1999'da Şerm El-Şeyh'te II. Wye Antlaşması imzalanmıştır²⁸⁹. Clinton yönetimi ayrıca tarafları 2000 yılında Camp David'de, 2001 yılında ise Tab'da biraraya getirmeyi başarmıştır. Görüşmelerde Kudüs'un Statüsü, mültecilerin geri dönüşü,

---

²⁸⁸ “İlk etapta Gazze ve Eriha'da bir geçici özerk yönetim oluşturulmasını ve bir parlamento (Konsey) seçilmesini öngören anlaşmanın asıl amacının 242 ve 338 sayılı BM kararları çerçevesinde nihai barışı gerçekleştirmek olduğu ifade edilmekteydi. İki ay içinde ise tarafların Gazze ve Eriha ile ilgili imzalayacakları anlaşma ile birlikte İsrail askeri varlığının Gazze ve Eriha'dan çekilmeye başlayacağı ve bunun dört ay içinde tamamlanacağı öngörülmekteydi. Eriha ve Gazze'de sivil otorite Filistinlilere devredilecek; böylece İsrail'in eğitim, kültür, sağlık, toplumsal refahı sağlama, vergi toplama ve turizmle ilgili konularda yetkileri Filistin Yönetimine (Otoritesine) geçecekti. Beş yıllık geçiş döneminin Gazze ve Eriha'dan çekilmesiyle birlikte başlaması ve üçüncü yılın başında ise nihai statü yani toprak, mülteciler, Kudüs'ün statüsü, yerleşimciler ve komşu ülkelerle ilişkiler konularının ele alınacağı görüşmelerin başlaması öngörülmekteydi”. Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, a.g.e., ss. 678-679.

²⁸⁹ II. Wye Antlaşmasıyla FKÖ'nün kontrolüne bırakılan bölgeler % 3'ten, % 9,1'e, ortak denetimin söz konusu olduğu bölgeler ise % 26'dan % 28'e çıkarılacaktı (Netenyahu döneminde sadece % 2'lik bir devir gerçekleştirilmişti). İsrail'in denetimindeki alan ise 1999'da % 71'den % 63'e inecekti. 2000 yılında Batı Şeria'daki İsrail yönetimindeki bölge % 60'a kadar inmiştir. Barak yönetimi ayrıca 350 Filistinli mahkûmu serbest bırakmıştır. bkz. Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, a.g.e. ss. 724-728.

Batı Şeria'dan çekilme ve Filistin'in nihai statüsü gibi konular tartışılmıştır. Özellikle Kudüs ve Filistin'in nihai statüsü anlaşmazlık konusu olmuştur. İlkeler Antlaşmasına göre 5. yılın sonuna kadar 1967'de işgal edilen toprakların % 94-97'lik kısmının % 94'ünün Filistin yönetimine devredilmesi gerekmektedir. Barak döneminde ancak % 40'lık bir bölge için bu söz konusu olmuştur. Nitekim 2001 yılında Şaron'un işbaşına gelmesiyle beraber barış sürecinde çok daha sancılı bir dönem başlayacaktır. Bu dönemde ayrıca Filistinliler (2000 yılında) II. intifadayı başlatmışlardır. Her ne kadar Oslo'da belirlenen hedeflere tam olarak ulaşılammışsada, 50 yıllık Filistin sorununda küçümsenmeyecek adımlar atılmıştır²⁹⁰.

Clinton yönetiminin Orta Doğu Barış sürecine eğilmesinin nedenlerinden birisi de I. Körfez Savaşından sonra ABD'nin Orta Doğu'da kendi "düzen"ini kurmaya çalışmasıdır. Körfezin denetimini ele geçiren ABD bu dönemde Irak'a uygulanan ekonomik ambargoyu sürdürmekte, BM aracılığıyla bu ülkenin silahlanma girişimlerini kontrol etmekteydi. Körfezdeki denetimin sağlanması için Ürdün ve İsrail arasında da barış antlaşması imzalatılmış (26 Ekim 1994) ve İsrail 1967 yılında işgal ettiği toprakların bir kısmından (350 km²) çekilmeyi kabul etmiştir. Ayrıca 1993–2000 yılları arasında İsrail ve Suriye arasında görüşmeler sürdürülmüştür²⁹¹.

Clinton dönemi sona erdiğinde, Asya'da Japonya dizginlenmiş, Çin'e gerekli uyarılar verilmiş, ekonomik sorunlarla boğuşan Rusya önce "*Yakın Çevresine*" mahkûm edilmiş, daha sonra buraya da girilmiş, Balkan müdahaleleriyle Avrupalı müttefiklerin SSCB sonrasında da ABD'ye bağımlılıkları tescillenmiş, Orta Doğu Sorununda barış yönünde bazı kıpırdamalar gerçekleşmiş, uluslararası örgütler büyük ölçüde ABD dış politikasıyla paralel bir şekilde çalışır duruma getirilmiştir. Bütün bunların yanı sıra, savunma harcamaları önemli oranda kısılmış, hazine fazla vermeye başlamış, ABD GSMH'si sekiz yıllık Clinton yönetimi döneminde iki

---

²⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, a.g.e., ss. 677-743.

²⁹¹ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, a.g.e., ss. 685-695. 16-19 Aralık 1998 tarihleri arasında Irak'a yönelik Çöl Tilkisi Operasyonu düzenlenmiş, bu tarihten Haziran 2000'e kadar Irak'a 1100 hava saldırısı daha düzenlenmiştir. Ayhan, a.g.e., 178.

katına yakın oranda artmıştır. Ancak asimetrik tehdit 9 ay sonra ABD'nin sembollerine karşı en kanlı saldırıları düzenlemek üzere mevzilenmiştir.

2.2.3.3. İnsani Müdahaleler

Clinton döneminde ABD yönetimi bir dizi dış müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle rakip bir bloğun olmaması, bu konuda ABD'ye hareket serbestisi kazandırmıştır. Somali'den, Kosova'ya uzanan bu dış müdahaleler dizisi, Washington tarafından "insani nedenler"le gerekçelendirilmiştir. 1991 yılında Somali'de yönetimle yerel isyancılar arasında iç savaş patlamıştı. Ülkede başlayan doğal afetler ve iç savaştan sivil halk zarar görmüş, bir milyona yakın insan açlık sınırında yaşamaya başlamış, 300 bin insan ise yaşamını yitirmişti. Bush Aralık 1992'de BM bünyesinde bir koalisyon gücü oluşturarak, Somali'ye göndermiştir. Clinton döneminde harekât devam etmiştir. Nisan 1994'te isyancı Farah Aidid yakalanıncaya kadar operasyon sürmüştür.

Clinton döneminde Latin Amerika ülkelerinden Haiti'ye de müdahale edilmiştir. Müdahalenin nedeni Aralık 1990'da yapılan seçimleri kazanan katolik rahip Jean-Bertrand Aristide'nin dokuz ay sonra askeri bir darbe ile görevden uzaklaştırılmasıdır. ABD önce Haiti'yi denizden kuşatma altına alarak ekonomik amborgoyla, askeri yönetimi istifaya zorlamıştır. Bu arada Haiti ekonomisi bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiş, kişi başına milli gelir 350 dolardan, 200 dolara düşmüştür. Binlerce Haiti'li ise askeri botlarla bu ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Clinton Haiti'ye 21.000 askerle müdahale etmiş, askeri bir direnişle karşılaşmamıştır. Eski başbakanlardan Carter'in devreye girmesiyle askeri yönetim istifa etmiş, Aristide görevine geri dönmüştür²⁹². Somali ve Haiti'nin yanı sıra 1994 yılında Ruanda'ya, 1996 yılında Burundi'ye ve 1997 yılında da Zaire'ye müdahale edilmiştir²⁹³. Ancak bu dönemde en önemli müdahaleler Bosna-Hersek ve Kosova'ya yapılmıştır.

---

²⁹² Bagby, a.g.e., ss. 388-391.

²⁹³ Bruce W. Jentleson, Rebecca L. Britton, "Still Pretty Prudent: Post-Cold War American Public Opinion on the Use of Military Force", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol: 42, No: 4, August, 1998, s. 396.

2.2.3.3.1. Bosna-Hersek Müdahalesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber çok uluslu yapıdaki SSCB ve YFSC'da etnik tansiyon yükselmeye başlamıştır. Özellikle eski YFSC'da başlayan etnik çatışmalar, doksanlı yıllarda uluslararası gündemin ilk sırasını işgal etmiştir. 1980'lerin sonunda Sırpların federasyon içerisinde diğer etnik unsurların siyasal haklarını ellerinden alma çabaları, federal yapı içinde etnik gerilimin yükselmesine neden olmuştur²⁹⁴. Haziran 1991'de Slovenya'da patlayan iç savaş kısa bir süre sonra Hırvatistan'a sıçramıştır. AB ve BM'nin girişimleri sonucu Balkan Savaşları'nın Slovenya'daki uzantısı yaklaşık bir ay sonra, Hırvatistan ayağı ise geçici olarak Ocak 1992'de sona ermiştir. Ancak kısa bir süre sonra Bosna-Hersek'e sıçrayan savaş Boşnak-Sırp, Sırp-Hırvat ve Boşnak-Hırvat cephelerine ve ülkenin birçok yerleşim birimine yayılmıştır.

CIA'in 1991 başında, YFSC'nin bir buçuk yıl içinde parçalanmasının kaçınılmaz olduğunu bildiren raporuna rağmen, ABD yönetimi de YFSC'nin bütünlüğünün korunmasından yana bir politika izlemekteydi. Washington Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü desteklemenin yanısıra bu ülkenin piyasa ekonomisine geçmesini sağlamak için ekonomik yardımda bulunmaya da başlamıştı. Ancak anti demokratik uygulamalar ve Kosova'da ki insan hakları ihlalleri nedeniyle 1990 yılında başlatılan koşullu yardım bir sene sonra askıya alınmıştır. Ayrıca askeri bir müdahalenin olmaması yönünde yetkililere ihtarda bulunmuş, Sırbistan'ı da *"ekonomik ve siyasi sistemini serbestleştirmesi"* yönünde uyarmıştır. ABD aynı zamanda Mayıs 1991'de Federasyon'dan ayrılma kararı alan Slovenya'yı da bu hareketin düşmanca bir hareket olduğu şeklinde uyarmıştır. Bu dönemde ABD'nin Avrupa'lı ülkeler ile beraber, YFSC'nin toprak bütünlüğünün savunmasının bir nedeni de, bu ülkenin 16 milyar dolarlık dış borcunun, ülkenin bölünmesi halinde kim tarafından ve nasıl ödeneceği idi²⁹⁵.

²⁹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi bkz. İrfan Kaya Ülger, **Yugoslavya Neden Parçalandı?: Balkan Dramı'nın Perde Arkası**, Seçkin Yayıncılık, Ankara,2003.

²⁹⁵ Nesrin Kenar, **Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005, ss. 485-486.

Batı Balkan Devletleri (YFSC ve 1961 yılından itibaren Arnavutluk hariç), VP içinde yer aldıkları için, Soğuk Savaş döneminde ABD için önem arz etmemekteydiler. YFSC'nin dağılması, Batıların bu bölgede etkin rol almalarının en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Savaşın başlamasını takip eden uzun bir süre boyunca ABD, bu savaşa yönelik politikasını net olarak ortaya koymamıştır²⁹⁶.

Nisan 1992'de etnik şiddet Bosna-Hersek'e sıçradığı zaman bile vahşete karşılık herhangi bir caydırıcı girişimde bulunmayan Washington yönetimi, aynı sene Bosna-Hersek, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımıştır. Yugoslavya sorununu Avrupa'nın iç işi olarak gören Bush yönetimi, muhalefet tarafından uluslararası sorunlara aşırı angaje olarak ülkenin iç işlerini ihmal etmekle suçlanmamak için, Yugoslavya sorununda daha fazla inisiyatif almamaya çalışmaktaydı²⁹⁷. Clinton yönetiminin Bosna-Hersek savaşına temkinli yaklaşmasının nedenlerinden birisi de Rusya faktörüdür. Bu dönemde Rus siyasal sisteminde yaşanan dönüşüm sürecinde reformların sekteye uğramaması için önce Rusya stratejisini belirleyen Washington yönetimi, Rus toplumunu tedirgin edebilecek siyasal faaliyetlerden uzak durmaya çalışmaktaydı. Bosna'ya yapılacak erken bir müdahale benzer şekilde sosyalizm sonrası Rusya'da yükselen ideoloji olarak Slav milliyetçiliğini tetikleyebilirdi.

²⁹⁶ Tufik Burnazoviç, "Bosna Örneğinde ABD'nin Balkan Siyasetini Anlamak", çev. Emir Türkoğlu, der. Ömer E. Lütem, Birgül Demirtaş-Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, ss. 280-281.

²⁹⁷ Bosna'daki savaşın ilk yıllarında dönemin ABD Başkanı Bush, defalarca Sırp'ların etnik temizlik girişimlerini kınamış ve bölgeye barış gücü askerlerini göndermiştir. Fakat Bush yönetimi, doğrudan askeri bir müdahaleyi göze almamıştır. Hatta Bush bir defa şu açıklamayı yapmıştır: "*Vietnam Savaşı'nı çok iyi hatırlıyorum, bu yüzden hiçbir Amerikan askerini gerillalar arasında görmek istemiyorum*"., Erhan Türbedar, "Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Balkanlar", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2005, s. 170. Ayrıca Bush, 1992 Haziran'ında Saraybosna'nın kuşatmadan kurtarılması için uluslararası müdahale seçeneği ortaya atıldığında "*ABD dünya polisi değildir*" gibi bir açıklamada bulunmuştur. Ağustos 1992'de Dışişleri Bakanlığı'nın Bosna-Hersek'le ilgili bürosundaki görevinden istifa eden George Kenney ABD'nin Bosna "taktiği"ni açıklamıştır. *Kenney'e göre Dışişleri Bakanlığı "kamuoyu çalışmasını" yıl boyunca iki noktada odaklamıştı: Birincisi, Bosna-Hersek'te olanların boyutunu olabildiğince küçültmek; ikincisi, ABD'nin yapabileceği her şeyi en etkin biçimde yaptığı izlenimini vermek ama asla somut bir müdahale işareti vermemek. Ancak Temmuz'da Bosna-Hersek hakkında medyaya yansıyan bilgi ve görüntüler, Dışişleri Bakanlığını bu taktiğini sürdüremez hale getirmiş; ama Bakanlık bu bilgilere de "kesin olmayan veriler" muamelesi yaparak, durumun "çok fazla vahim" olmadığı izlenimini yaymaya çalışmıştı.*" Tanıl Bora, **Bölgeler Sorunlar, Bosna Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999, 2. Baskı, s. 244-245. Clinton ise 1991 yılında yürütülen seçim kampanyası sırasında Yugoslavya'ya askeri müdahale yapılmasına karşı çıkan Bush yönetimini eleştirmiş, seçilmesi durumunda öncelik vereceği sekiz konudan yedincisinin Bosna-Hersek sorunu olduğunu belirtmiştir. Bosna-Hersek sorunuyla ilgili dönemin Dış İşleri Bakanı, Genel Kurmay Başkanı ve ABD'nin BM temsilcisi arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Ancak aşama aşama soruna müdahalenin gerektiği yönündeki görüşler Beyaz Saray'da etkili olmaya başlamıştır. Burnazoviç, "Bosna ... ", a.g.m., ss. 280-281.

Rusya’da reformcuları sıkıntıya sokabilecek böyle bir ihtimali göz önünde bulunduran Clinton yönetimi, Balkanlara önceleri doğrudan müdahale etmemeye çalışmıştır²⁹⁸.

Ancak yıllara yayılan savaşın; 1975 yılında Helsinki’de oluşturulan ruhu zedelemeye başlamış olması; diğer bölgesel güçlerin yanı sıra Yunanistan ve Türkiye gibi NATO üyesi ülkelerin çatışmaya bulaşması, Rusya’nın da bölgedeki gelişmelere karışarak imajını yenilemeye kalkışması, bölgede radikal İslamın yükselmeye başlaması gibi ihtimaller; dünya kamuoyunun baskısı ve Avrupa’nın ortasında bir ulusun yok edilmesi gibi tehlikeler; ABD’nin sorunla daha yakından ilgilenmesine neden olmuştur²⁹⁹. 1994 yılından itibaren Bosna savaşıyla daha çok ilgilenmeye başlayan ABD, öncelikle daha önce desteklediği silah ambargosunun (Boşnaklara uygulanan kısmının) kaldırılmasını savunmaya başlamıştır. ABD, İran ve diğer bazı İslam ülkelerinden gelen silahların, Hırvatistan üzerinden Boşnaklara ulaştırılmasına göz yummaya başlamıştır. Hatta o dönemde, ABD’nin bizzat kendisinin de Boşnakları gizli bir şekilde silahlandığı iddia edilmiştir. Şubat-Mart 1994 döneminde ABD’li yetkililer Hırvat ve Boşnak yönetimlerini ziyaret edip, “Washington Antlaşması” için ortam hazırlamaya başlamıştır³⁰⁰. 22 Mayıs 1993 tarihinde, ABD, Rusya Federasyonu, Fransa, İngiltere ve İspanya temsilcileri

---

²⁹⁸ John, C. Hulsman, **A Paradigm for the New World Order: A School of Thought Analysis of American Foreign Policy in the Post Cold War Era**, Macmillan Press Ltd., London, 2000, ss. 115-117.

²⁹⁹ Burnazoviç, a.g.m., s. 282.

³⁰⁰ “BM Güvenlik Konseyi 25 Eylül 1991’de aldığı 713 sayılı kararla, Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti’ne (YSFC) silah ambargosu koymuştu. Bu karar daha sonra bağımsızlığı tanınan Bosna-Hersek’e de uygulanmıştır. Bosnalı Sırlara Sırbistan, Bosnalı Hırvatlara ise Hırvatistan silah yardımında bulunduğu için, söz konusu silah ambargosu, zaten ellerinde pek silah olmayan Boşnakların aleyhine olmuştur. Rusya, İngiltere ve Fransa bu dönemde silah ambargosunun devam etmesi yönünde politika takip etmişlerdir.” Türbedar, “Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Balkanlar”, ss. 170-171. Clinton yönetiminin Bosna-Hersek konusunda hava hareketi seçeneği göze almasının sebeplerinden birisi de bu tarihe kadar yapılan barış görüşmelerinden olumlu bir sonuç çıkmamasıydı. 1992 yılından 1995 yılına kadar geçen sürede Bosna-Hersek iç savaşına çözüm bulmak amacıyla uluslararası aktörler tarafından toplam yedi kez [Lizbon Konferansı (1992), Londra Konferansı (1992), Vance-Owen Barış Planı (1993), Owen Stolenberg Barış Planı (üç bölge barış planı-1993), Boşnak-Hırvat Federasyonu Antlaşması (Washington Antlaşması-1994), Temas Grubu Planı (1994)] barış görüşmelerinde bulunulmuştur. Bu görüşmelerde Sırp tarafına önemli ödünler verilmesine karşılık barış tesis edilememiştir. bkz., Kenar, a.g.e., ss. 171-188.

tarafından açıklanan “Ortak Hareket Planı” gereğince, 4 Haziran 1994’de “Güvenli Bölgeler Planı” önerilmiştir³⁰¹.

Güvenli Bölgeler Planından sonra aynı sene ABD’nin diplomatik girişimleri sonucunda 18 Mart 1994’te, Washington Antlaşması adıyla da anılan, Boşnak-Hırvat Federasyonu Antlaşması imzalanmıştır. Bosnalı Müslümanlarla Bosnalı Hırvatlar arasında ateşkes sağlanması sonucunda, Bosna Hersek Savaşında önemli bir dönüm noktasına ulaşılmıştır. Diğer barış planlarından farklı olarak ilk defa, ABD bir barış planı önerisine aktif olarak katılmış, bu barış planının imzalanmasına ev sahipliği yapmış ve barışın devamı için gerekli maddi desteği sağlamıştır. Batı’nın özellikle ABD’nin ve Almanya’nın adı geçen Federasyona vermiş oldukları desteğin önemli katkısı olmuştur. Ancak, Sırpların Boşnak-Hırvat Federasyonu Antlaşmasına taraf olmayı reddetmelerinden sonra, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve ABD tarafından oluşturulan “Temas Grubu” tarafından, yeni bir plan hazırlanmıştır³⁰². Ancak bu planın da Sırp tarafından reddedilişi, başlatılan hava bombardımına rağmen etnik vahşetin devam etmesi ABD’nin yeni girişimlerde bulunmasına neden olmuştur³⁰³.

---

³⁰¹ Bu plana göre altı büyük kent olan Saraybosna, Gorazde, Tuzla, Srebrenica, Zepa ve Bihac BM koruması altına alınacaktı. Bu Plan aslında bir barış planı değildir. Bosnalı Müslümanlar için en azından belirlenen altı büyük şehri BM koruması altında yaşanabilir kılmayı amaçlayan bir plandır. Kenar, a.g.e., ss. 183-184.

³⁰² 26 Nisan 1994’te “Temas Grubu” tarafından hazırlanan bu plana göre, Bosna Hersek’in % 51’i Boşnak-Hırvat Federasyonuna ve % 49’u Bosnalı Sırpılara verilecek idi. Batılı ülkeler, Miloseviç’e, Karadzic’i bu öneriyi kabul etmeye ikna etmesi için baskı yapmışlar ve bazı vaatlerde bulunmuşlardır. Batıların baskıları sayesinde Boşnak ve Hırvatların kabul ettiği bu planı, Bosnalı Sırp (Sırbistan’ın önerisine rağmen), bazı gerekçeler öne sürerek reddetmişlerdir. Kenar, a.g.e., ss. 186.

³⁰³ Şubat-Mart 1994 ve Mayıs-Eylül 1995 döneminde şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Sırp, Mayıs ayında UNPROFOR’un (BM Barışı Koruma Gücü) 300 üyesini rehin almışlar, NATO hava saldırılarına misilleme olarak Tuzla’da bir pazar yerini bombalamışlardır. Sırpın bu eylemleri, 21 Temmuz 1995’te Londra’da “Temas Grubu” tarafından etkili hava saldırılarının gündeme getirilmesine ve Hırvat ordusu, Bosna Hersek Ordusu ve HVO arasında askeri işbirliğinin güçlendirilmesine neden olmuştur. ABD, 15 Aralık 1994 tarihine kadar Temas Grubu Planı’nın Sırp tarafından onaylanmaması durumunda, BM Güvenlik Konseyinde başvurarak Bosnalı Müslümanlara uygulanan silah ambargosunun kaldırılması için girişimde bulunacağını ve Bosnalı Sırpılara karşı etkili hava akınları düzenlemesi gerektiğini belirtmiştir. Fakat ABD Kasım 1994’de, Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından, silah ambargosunun devam ettirilmesi ve Bosnalı Sırpılara karşı hava akınları yapılmaması yönünde ikna edilmiştir. Ancak, 1995 Temmuzunda Bosnalı Sırp, güvenli bölgelere saldırarak Srebrenica ve Zepa’yı işgal etmişlerdir. Bu durum, Bosna Hersek savaşının ciddi ve kararlı hava akınları olmaksızın, çözümlenemeyeceğini açık bir biçimde göstermiştir. Kenar, a.g.e., ss. 187-188.

ABD Srebrenica katliamından sonra savaşıla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Srebrenica, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'da, bir milletin sayı olarak en çok katledildiği yerdir. Sırp'ları barışa zorlamak için, Amerika ile Hırvatistan arasında askeri antlaşma imzalanmıştır. ABD'nin desteğini alan Hırvatlar, Mayıs 1995'te Krajina'ya saldırarak, burayı Sırp'lar'dan kurtarmışlardır. Böylelikle, Bosna-Hersek ile Hırvatistan arasındaki tampon Sırp Devleti ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca ABD'nin girişimiyle, 22 Temmuz 1995 tarihinde Tudjman ile İzzetbegoviç arasında askeri işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişmenin akabinde, Boşnak ve Hırvat orduları 1995 yazı sonunda Bosna-Hersek'in hemen hemen yarısını ele geçirmişlerdir³⁰⁴.

ABD'nin dış işleri yetkilileri, 1995 yılının yazında, ABD'nin NATO içindeki üstünlüğünü göstermek için Bosna-Hersek'e ABD askerlerinin gönderilmesinin riskli olmadığını ABD Kongresi'ne kanıtlamaya çalışmışlardır. Böylece ABD, Avrupa'da kendisi olmadan karar verme döneminin bittiği mesajını vermiştir. Yani ABD Avrupa'da olduğu gibi, Balkanlar'da da üstün bir güç olduğunun itiraf edilmesi gerektiğini, Avrupalıların Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki savaş ile ilgili dört yıl içerisinde yaptıklarının yetersiz olduğunu, kendisi olmadan Balkanlar'da istikrar sağlanamayacağını göstermiştir³⁰⁵. ABD öncelikle NATO'yu harekete geçirmiştir. NATO 1 Ağustos 1995'te aldığı bir kararla Gorazde, Saraybosna ve Tuzla güvenli bölgelerine yapılacak olan taarruzlara, etkin hava saldırılarıyla karşılık verileceğini ilan etmiştir. Nitekim Sırp mevzileri ve bazı stratejik noktalar, Eylül 1995'de NATO uçakları tarafından ilk kez ciddi olarak bombalanmıştır. Holbrook'un girişimiyle birlikte 8 Eylül'de Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan Dışişleri Bakanları, Cenevre'de yaptıkları bir toplantıda, daha sonra yapılacak barış anlaşmasının temel prensiplerini görüşmüşlerdir. Dayton Antlaşması, 21 Kasım 1995 tarihinde Amerika'nın Ohio Eyaleti'ndeki Dayton şehrinde, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franja Tudjman ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević tarafından imzalanmıştır. Temas Grubu'na üye devletlerin delegasyonları da şahit statüsünde antlaşmaya imza atmışlardır. Dayton

---

³⁰⁴ Necmettin Alkan, "Dayton Antlaşması Gölgesinde Bosna Hersek", *Avrasya Etüdüleri*, Bahar 2002, Sayı: 17, ss. 33-34.

³⁰⁵ Burnazović, a.g.m., ss. 282-283.

Antlaşmasına göre Bosna-Hersek mevcut sınırları içerisinde kalacak, fakat iki birimden oluşacaktır: Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti. Toprak oranı ise yüzde 51/49 olarak temel alınmıştır³⁰⁶.

ABD için Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar şu açılardan önem taşımaktadır: öncelikle, ABD için Balkanlar, Orta Doğu'ya giden yol üzerinde bulunmaktadır. İkinci olarak, ABD'nin Balkan politikası Avrupalı büyük güçlerin ve Rusya'nın bu bölgede etkinlik sahibi olmasını önlemektedir. Üçüncü olarak, Balkanlar, ABD için siyasi söylemde vurgulanan Yeni Dünya Düzeni'nin uygulama ve test alanlarından biri olmuştur. Basra Körfezi'nin yanı sıra ABD, Balkanlarda da Soğuk Savaş sonrası güvenlik mekanizmalarını deneme imkanı bulmuştur³⁰⁷.

Bosna Hersek'e müdahale eden ABD, önemli jeopolitik kazanımlar elde etmiştir. Öncelikle Avrupalıların çözmekten aciz kaldıkları kendi kıtalarındaki bir etnik çatışmayı sona erdirerek, Avrupalı müttefiklerin Soğuk Savaş sonrasında da ABD'ye bağımlı olduklarını göstermiştir. Avrupa'da yeni bir üs kazanan ABD, yeni müttefik uluslar kazanmıştır. Bosna-Hersek sayesinde diğer bölge ülkeleri üzerinde de jeopolitik kazanımlar elde etmiştir. Bölgeye yerleşen ABD barışı koruma adına Bosnalı Sırp'ları ve Sırbistan'ı kontrol altında tutmaya başlamıştır. ABD askeri, siyasi ve ekonomik olarak da Bosna Hersek'teki varlığını artırmıştır. Bosna Hersek, coğrafi olarak Orta Doğu, Kafkasya ve Rusya'daki enerji kaynaklarına yakındır.

ABD, Orta Asya ve Balkanlarda bağımsızlığını yeni kazanan devletlere yardımda bulunarak, bunları daha güçlü hale getirmekle etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Bunların dışında ABD, Bosna Hersek'i örnek göstererek, demokratik kurumların inşa edilmesine çalıştığını da ispatlama imkânı bulmuştur. ABD Bosna Hersek'te Müslümanlara yönelik şiddeti durdurmakla İslam ülkelerinden olumlu puan alabileceğini hesaba katmıştır³⁰⁸. Bunlara ek olarak SSCB sonrasında Rusya'da yükselen Slav Milliyetçiliğinin Balkanlar'da yaşam sahası bulmasına engel olduğu

³⁰⁶ Alkan, a.g.m., s. 35. Dayton Anlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alkan, a.g.m., ss. 35-41.

³⁰⁷ İlhan Uzgel, "Doksanlarda Türkiye için Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar", der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı, s. 398.

³⁰⁸ Burnazoviç, "Bosana...", a.g.m., ss. 283-285.

da belirtilebilir. Tito döneminde bozulan Moskova-Belgrad ilişkilerinin, SSCB sonrasında Pan-Slavizm ekseninde yayılmacı bir ittifak politikasına dönüşmesinin önüne geçilmiştir. Bir başka ifadeyle Pan-Slavizmin Balkan boyutu Bosna-Hersek'e yapılan müdahale sayesinde dizginlenmiştir³⁰⁹.

2.2.3.3.2. Kosova Müdahalesi

Kosova Yugoslavya'nın en düşük endüstriyel kapasiteye sahip, en fakir bölgesidir. Ayrıca Avrupa'daki en hızlı nüfus artışı burada görülmektedir. Savaş başladığında Kosova nüfusunun % 83'ü Arnavut ve % 15'i Sırp ve Karadağlılardan oluşmaktaydı. Savaş öncesinde Arnavutlar Kosova'yı etnik olarak homojenleştirmek için Sırp ve Karadağlılara Kosova'yı terk etmeleri için baskı uygulamaktaydılar³¹⁰. 1963 ve 1974 yıllarında yapılan düzenlemeyle Sırbistan içinde özerklik statüsü elde eden Kosova'nın, 1989 ve 1990 yıllarında 1974 YFSC anayasasında yapılan değişikliklerle bu hakkının elinden alınması üzerine Merkezi yönetimle Kosova arasında sancılı bir dönem başlamıştır³¹¹. Kosova Arnavutları, 1990'dan itibaren

³⁰⁹ Rusya'nın Balkan Politikası için bkz. Kenar, a.g.e., ss. 492-499., Cem C. Oğuz, "Rusya'nın Balkan Politikası ve Balkanlardaki Gelişmelerin Rus Siyasetine Etkileri (1991-2000)", der. Ömer E. Lütem, Birgül Demirtaş-Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, ss. 265-278.

³¹⁰ Kenar, a.g.e., s. 273, I. Balkan Savaşı'ndan sonra Sırbistan ve Karadağ Krallığı tarafından işgal edilen Kosova, 1963 yılında otonom bölge statüsüne kavuşmuştur. Bülent Olcay, "Kosova: Nereden Nereye?", **Avrasya Etüdüleri**, Sayı:17, İlk Bahar-Yaz 2000, s. 13, 1974 anayasasına göre YFSC, altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan bir federasyon olarak biçimlendirilmiştir. Böylece Tito, çok uluslu YFSC'de mevcut altı cumhuriyeti ve ayrıca Arnavut ve Macar nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kosova ve Voyvodina'yı geniş yetkilerle donatarak etnik krizlerin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu düzenleme Tito tarafından, Sırbistan'ı bölmek suretiyle ve YFSC içinde Sırp egemenliğini engellemek için yapılmıştı. Kosova ve Voyvodina, diğer cumhuriyetlerden farklı olarak YFSC dışında üstelik kendilerine komşu Macar ve Arnavut devletlerinin olması nedeniyle cumhuriyet olamazlardı. 1980'lerin YFSC'sında, hem etnik milliyetçilik, hem de baskı politikası ortaya çıkmıştır. YFSC'yi dağılmaya götüren olay olarak da nitelendirilen Kosova ayaklanması ve bu ayaklanmanın bastırılması 1980'lerde baş göstermiştir. 1987'de Sırbistan yönetimi Kosova Arnavutlarına yönelik tecrit ve boykot politikası uygulamaya başlamıştır. Sırlara ait gayrimenkullerin Arnavutlara satışı yasaklanmış, bazı işletmelerde sadece Sırlara çalışma imkânı tanınmıştır. Eylül 1987'de Milosevic, Tito taraftarı Arnavutları Sırbistan Komünistler Liginden çıkarmış, yerlerine Sırları ve diğer Arnavut olmayanları geçirmiş ve Kosova'da sürekli olarak askeri işgal, polis baskısı ve tasfiye politikası izlemiştir. Bu şekilde Arnavut karşıtı duyguları arttırarak burada bir patlamanın ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Kenar, a.g.e., ss. 238-240.

³¹¹ 1974 yılında yapılan Anayasal düzenlemeye göre ilgili otonom bölge meclislerinin kararı olmadıkça, otonom bölgelerin statüsü ve sınırları değiştirilemeyecekti. Ayrıca Sırbistan, o bölgelerdeki anayasalarda tashih yapmaya yetkili değildi. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin 1992 Anayasası'nda bölgesel otonomi statüsüne yer verilmemiştir. Fakat 1992 anayasası, her cumhuriyeti (Kosova'yı da) kendi düzenini kurmak, yapısal düzenlemelerde bulunmak üzere, anayasa ve kanunlarında gerekli değişiklikleri yapmakta serbest bırakmıştır. Kosova halkı anayasal düzenleme üzerine, Sırbistan'ı devlet olarak tanımamış, seçimlere katılmamış, okulları boykot etmiş, kendi

İbrahim Rugova'nın önderliğinde, Sırp yönetimine karşı "sivil itaatsizlik" politikası izlemişler, Kosova'da kendi paralel devletlerini kurmuşlardır. Ancak Arnavutlar, sorunun kendi istedikleri yönde çözülmediğini 1995'te Dayton Barış Antlaşması imzalandığında fark etmişlerdir. Zira savaştan uzak kalmış olan Kosova'nın bu antlaşmada adı geçmemekteydi. Siyasi haklarını yeniden kazanmak isteyen Arnavutlar'a askeri yöntemler cazip gelmiş, 1997 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) kurulmuştur.

Dayton Antlaşması'nda özel olarak ABD'nin genelde Batılı devletlerin Kosova sorununa yer vermemelerinin nedenleri şunlardır: Öncelikle bu dönemde Kosova sorunu tali bir husus olarak görülmekteydi. İkinci olarak hiç kimse, Bosnalı Sırpıları Dayton Antlaşmasının imzalanması için gerekli olan ödünleri vermeye zorlayarak barışı sağlayan konumunda olan ve bu antlaşmanın başarılı bir şekilde uygulanması için işbirliğine ihtiyaç duyulan Milosevic ile arasını açmak istemiyordu. Üçüncü neden, bu dönemde Kosova'da barış vardı ve sorunu ele almak için aciliyet hissedilmiyordu. Bu bakımdan İbrahim Rugova, uyguladığı sivil itaatsizlik politikası ile başarısının kurbanı olmuştur³¹².

28 Şubat 1998 tarihinde UÇK tarafından, merkez Kosova'nın Likosane köyünde dört Sırp polisi öldürülmüştür. Belgrad'ın terör örgütü olarak ilan ettiği UÇK'nın bu saldırısından sonra etnik çatışma patlak vermiştir³¹³. Kosova'da etnik

---

devletini kurma gayreti içine girmiş ve eşit statü talep etmişlerdir. YFSC'nın dağılmasıyla Kosova sorunu hem uluslararası bir boyut kazanmış, hem de bölgedeki etnik çeşitlilik arasında savaşa varan mücadeleler sebebiyle içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Olcay, a.g.m. ss. 13-14. 1989 yılında çıkarılan kanunla, yetkililerin müsaadesi olmaksızın Arnavutlar için mülk alma veya satma yasaklanmıştı. Ayrıca devlet işletmelerinde çalışan onbinlerce Arnavut işlerinden çıkarılmış, Arnavut öğrencilerin üniversiteye girişleri engellenmiş, eğitim müfredatları Sırp dili ve Sırp tarih yorumu çerçevesinde yeniden düzenlenmişti. Aynı zamanda Arnavutlara yönelik keyfi tutuklamalar ve polis şiddeti devam etmekteydi. Bu uygulamalar sayesinde Kosova, Avrupa'da en kötü insan hakları ihlallerinin yaşandığı bölge haline gelmiştir. Hüseyin Emiroğlu, **Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu**, Orient Yayınları, Ankara, 2006, ss. 109-110., 1990 yılında Sırbistan tarafından kapatılan Kosova Parlamentosunun milletvekilleri Eylül 1991'de bağımsızlık ilanını düşünmeye başlamıştır. 26-30 Eylül 1991 tarihlerinde yapılan referanduma Kosovalıların % 87'si katılmış ve bunların % 99'u bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. 19 Ekim 1991'de Kosova Parlamentosu, Kosova'nın bağımsızlığın ilan etmiş ve 24 Mayıs 1992'de yapılan seçimlerde İbrahim Rugova başkan seçilmiştir. Kenar, a.g.e., ss. 241-242.

³¹² Kenar, a.g.e., ss. 241-243.

³¹³ "Saldırıya Sırp polisinin karşılığı gecikmemiş, 28 Şubat - 1 Mart tarihlerinde merkez Drenica bölgesinde etnik Arnavutlara karşı düzenlediği harekâtlarda 24 etnik Arnavut öldürülmüştür. Sırp yetkilileri, öldürülen şahısların tamamının UÇK üyesi olduğunu öne sürmüşlerdir. Hayatta kalan

şiddetin başlaması üzerine sorun uluslararası toplumun gündemine taşınmıştır. BM ve NATO bünyesinde sorunla ilgili kararlar alınmıştır. 7 Ocak 1997'de Brüksel'de yapılan NATO temsilcileri toplantısında Kosova'daki durum görüşülmüş ve Kosova'nın otonomisinin iyileştirmesi için Milosevic'e baskı yapılması kararlaştırılmıştır. Kosova'daki çatışmanın tırmanmasının ardından 9 Mart 1998'de Temas Grubu, 31 Mart 1998'de BM Güvenlik Konseyi 1160 (1998) sayılı kararı ile, Sırbistan'a, "*Belgrad hükümetinin özel polis güçlerini çekmemesi ve güvenlik güçleriyle tarafından yürütülen ve Kosova'daki sivil halkı etkileyen eylem son vermemesi durumunda yeni yaptırımlar uygulayacağı*" tehdidinde bulunmuştur.

Uluslararası toplum ne Sırp tarafının statüko seçeneğini, nede Arnavut tarafının bağımsızlık seçeneğini kabul etmekteydi. 1998'de NATO, BM Güvenlik Konseyi'nin 1199 (198) sayılı kararının YFC tarafından kabul edilmesi için tek taraflı olarak YFC'ye askeri müdahale tehdidinde bulunmuştur. Ayrıca tarafları bir araya getirerek, barışı sağlamak için 6 Şubat 1999'da Rambouillet'te (Fransa) bir konferans düzenlenmiştir. Arnavutlar en üst düzeyde temsilci göndermelerine rağmen, Sırlar en alt düzeyde temsilci göndermişler ve bu konferansta bir çözüme ulaşılmamıştır³¹⁴.

---

tanıklara göre, kurbanlardan 11 erkek süriüklenerek evlerinden çıkarılmışlar, dövülmüşler ve soğukkanlı bir şekilde öldürülmüşlerdir. 3 Martta, yine binlerce etnik Arnavut'un katılımıyla düzenlenen törenlerle, Sırlar tarafından öldürülen, 23 erkek ve bir kadın gömülmüştür. Sırp yetkilileri, etnik Arnavutlara yönelik olarak işlenen birçok öldürme olayının veya saldırının, Kosova sorununa uluslararası toplumun dikkatini çekmek isteyen, UÇK'nın planlı bir eylemi olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Sırbistan güvenlik kuvvetleri, Kosova'nın Drenica bölgesinde daha ileri boyutta sistematik saldırılarını sürdürmüşlerdir. Sırp İçişleri Bakanlığı, 5-6 Mart 1998 tarihinde Drenica bölgesinde çıkan çatışmada, 20 teröristin öldürüldüğünü ve iki polisin öldüğü açıklamıştır. 6 Mart saldırısına, polis kuvvetlerinin yanında, ordu birlikleri ve paralı askerler de katılmış, tank ve otomatik silahlarla ateş açılmıştır. Sırp polisi, UÇK'nun Kosova'daki merkezini tahrip edildiğini, liderleri Adem Cesari'nin öldürüldüğünü ve 30 savaşçısının da ele geçirildiğini açıklamıştır. Ancak, bu açıklamalarda verilen sayıları yalanlarcasına, 9 Mart tarihinde, 5-6 Mart saldırıları boyunca Sırp askerleri tarafından öldürülen 53 etnik Arnavut'un cesedi serbest bırakılmıştır. Cesetlerin 12 tanesi çocuk, 13 tanesi kadın, 4 tanesi de yaşlı erkeğe aittir. 10 Mart 1998 tarihinde Priştina'ya bir ziyarette bulunan ABD temsilcisi Robert Gelbart, ziyaret tarihine kadar çatışmalarda, en az 80 kişinin öldürüldüğünü ifade etmiştir. Köylülerin hala tank ve top mermilerinin tahrip ettiği evlerin enkazından ceset çıkardıklarını belirtmiştir. 18 Martta etnik Arnavut göstericilerin üzerine Sırp polisi ateş açmış, bir Arnavut gösterici ölmüştür. 19 Martta Priştina'da, rakip Sırp ve Arnavut grupları arasında ilk kez bir çatışma patlak vermiş, çıkan çatışmalar sonrasında, 50 bin Sırp şehirde gösteri yürüyüşü yapmaya devam etmiştir. 24 Martta Decani kasabasında, UÇK saldırısında bir Sırp polisi ölmüş, birisi de yaralanmıştır. Polis kuvvetlerinin, düzenlemiş oldukları karşı saldırıda, en az dört Arnavut ölmüştür." Emiroğlu, a.g.e., ss. 111-116.

³¹⁴ Kenar, a.g.e., ss. 244-245.

Kosova'da çatışmaların devam ettiği bu dönemde, diğer Batılı devletler gibi ABD de askeri müdahale seçeneğini dile getirmemiştir, Batılılar Kosova'nın YFC'nin bir parçası olduğunu vurgulamışlardır. Kosova'nın bağımsızlığını kazanması durumunda ayrılıkça hareketler bir etnik kazan durumunda olan Balkanların diğer bölgelerine yayılabilirdi. Washington bir taraftan Arnavutları bağımsızlıktan vaz geçirmeye, diğer yandan Belgrad yönetimine bazı tavizlerde bulunarak iç savaşın sona ermesini sağlamaya çalışmaktaydı³¹⁵.

Ancak, ABD'nin girişimlerine rağmen Sırbistan'ın Kosova'ya yönelik uyguladığı demir yumruk politikasında bir değişimin olmaması, hatta 1998 başından itibaren bu politikanın daha da şiddetlenmesi üzerine, ABD'nin YFC'ye yönelik politikası sertleşmeye başlamıştır³¹⁶. 5 Mart 1998 tarihinde ABD dışişleri bakanlığı daha önce YFC'ye sağlamış olduğu tavizleri geri çekmiştir. 5 Martta yayınlanan bildiriye Gelbard ayrıca, ABD başkanı George Bush'un 1992 Aralığında yaptığı; *“Kosova'daki şiddet daha geniş çaplı bir bölgesel çatışmayı tetikleme riskini taşırsa, Sırbistan'a ABD'nin olası bir tek taraflı müdahalesi söz konusu olabilir.”* uyarıyı hatırlatmıştır³¹⁷.

1998 yılında ABD'nin, YFC'ye sürdürdüğü baskı sonucunda Milosevic ile ABD temsilcisi Richard Holbrook arasında, 13 Ekim 1998'de bir antlaşma imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Belgrad Kosova'daki askeri operasyonlarına son verecek, Kosova için bir çeşit otonomi düzenlemesi yapacak, Kosova'daki Sırp askeri varlığını azaltacak, uluslararası görevlilere Kosova'da hareket serbestliği

---

³¹⁵ Kosova Sorunu ile ilgili daha önce Avrupalı yetkililer tarafından da dile getirilen görüş Clinton'ın özel elçisi Robert Gelbard tarafından Mart 1998'de yeniden vurgulanmıştır: *“Rugova, şimdiye kadar öğrenmeliydi ki, bağımsızlık tek seçenek değildir.”* Gelbard, 23 Şubat 1998 tarihinde Kosova'daki şiddetin durdurulması durumunda ABD'nin Belgrad yönetimine karşı uyguladığı politikasında bazı tavizlerde bulunabileceğini belirtmiştir. Bunlar; *“ABD'nin YFC'ya New York'da ki bir konsolosluk açmasına izin vermekte anlaşması, ABD'de akredite olmuş diplomatik temsilcilerinin sayısını artırması, Yugoslav havayolu JAT'ın ABD'ye seferler düzenlemesine izin verilmesi, YFC'nün Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimine katılmaya davet edilmesi, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için ABD sponsorluğunda bir organın oluşturulması vb. tavizlerdir”*. Buna karşılık Gelbard, *“temel uluslararası yaptırımların, -ki bunların içinde YFC'nin Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve BM üyeliklerinin engellenmesi de söz konusudur. YFC, demokrasinin geliştirilmesinde daha büyük gelişme sağlayıncaya, Kosova sorununu çözünceye, eski YFC'nün savaş suçlarıyla suçlanan kişilerini, Lahey'de bulunan BM Uluslararası Mahkemesine gönderinceye kadar, kaldırılmalarının söz konusu olmadığını da vurgulamıştır.”* Emiroğlu, a.g.e., ss. 110-111.

³¹⁶ Emiroğlu, a.g.e., s. 111.

³¹⁷ Emiroğlu, a.g.e., s.114.

sağlayacaktı. Ancak antlaşmadan sonra Yugoslav askerlerinin Kosova'daki varlığı daha da artmıştır³¹⁸.

1998 yılının yaz aylarında UÇK bazı bölgelerde kısmi başarılar sağlamış, Temmuz ayında Drenica bölgesinin % 30'unu ele geçirmiştir. Temmuz ayının sonunda karşı saldırı başlatan Sırlar, bir yerleşim birimini yakmışlar, bu saldırılar sonucunda 800 kişi ölmüş, 200 000 kişi yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır³¹⁹. ABD'nin Milosevic yönetimine yaptığı baskılara rağmen Kosova'da etnik çatışmaların devam etmesi askeri müdahale seçeneğinin daha fazla kabul görmesine neden olmuştur. Bu arada Belgrad yönetimi Kosova bölgesine asker sevkiyatını artırmıştır. Aralık 1998'de bölgedeki YFC askerlerinin sayısı 22.000 iken Şubat 1999'da 25.000'e, Mart ayının sonlarına doğru ise 36.000'e yükselmiştir. 8.000 teçhizatlı asker ise sevkiyat hazırlığındaydı. Sırlar sivillere yönelik ağır silahlar kullanmaktan çekinmemişlerdir. Etnik çatışmanın maliyetini sivil Arnavut halk ödemekteydi³²⁰.

Belgrad yönetimiyle 1999 yılında yapılan Rombuya görüşmelerinden olumlu bir sonuç çıkmaması ve Kosova'daki etnik çatışma yukarıda belirtilen duruma dönüşmesi üzerine ABD, NATO bünyesinde bölgeye müdahale etme kararı almıştır. Rusya ve ÇHC gibi devletlerin Kosova'ya yapılacak operasyonla ilgili kararlarının belli olması üzerine, ABD Güvenlik Konseyi'nden bir karar çıkarma ihtiyacı hissetmemiştir. 24 Mart 1999 tarihinde 79 gün sürecek olan YFC'ye yönelik NATO bombardımanı başlamıştır. NATO'nun hava taarruzu devam ederken iç savaş devam etmiş, 1.4 milyon Arnavut evlerini terk etmek zorunda kalmış, bunların 850 bini Kosova dışına kaçmış, 100 bin Arnavut Sırp askerleri tarafından öldürülmüştür. NATO bombardımanı sırasında 5.000 Sırp askeri öldürülmüş, 100 bin Sırp Kosova'yı terk etmiş, bunun yanı sıra sivil Arnavutlar'dan da yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir³²¹.

---

³¹⁸ Kenar, a.g.e., s. 245.

³¹⁹ Michael Mccgwire, "Why did we Bomb Belgrade?", **International Affairs**, Vol : 76, No: 1, 2000, s. 4.

³²⁰ Mccgwire, a.g.m., s. 10.

³²¹ Vassilis K. Fouskas, Bülent Gökay, **The New American Imperialism: Bush's War on Terror and Blood for Oil**, Preager Security International, London, 2005, s. 165.

Haziran 1999'da YFC ile NATO arasında Kumanova Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre; YFC ile Kosova birbirinden fiili olarak ayrılmış, Kosova Sırbistan sınırları içinde kalmış, Kosova'yı BM/UNMIK (UNMIK-United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, BM Kosova Geçici Yönetim Gücü) yönetmeye başlamıştır³²². Kosova müdahalesi 50 yıllık NATO'nun ilk askeri operasyonuydu. Daha önce Bosna-Hersek'e yapılan müdahale konusunda İngiltere ve Fransa gibi müttefiklerinden itiraz edilmişse de, Kosova operasyonuna İngiltere'den tam destek gelmiştir³²³. Ayrıca bu dönemde her ne kadar Yunanistan gibi bazı NATO üyeleri destek vermezken, Batılı kurumlarla entegrasyona hazırlanan Bulgaristan ve Romanya gibi devletler hava sahalarının kullanılmasına izin vererek ve müttefik güçlerin operasyonlarına lojistik destek sağlayarak, daha büyük bir Atlantik Birliği için bazı NATO ülkelerinden daha fazla çalışmışlardır³²⁴.

1990 yıllarında Balkanlarda yaşanan iç savaşlar, ABD'ye kendi gücünü test etme imkânı vermiştir. 1995 ve 1999'da yapılan müdahalelerle ABD, askeri üstünlüğünü diğer güçlere göstermiştir. ABD, gerektiğinde sonradan da kullanılmak üzere, insani müdahaleyi kanun haline getirmeye çalışmıştır. ABD ayrıca bombardıman sayesinde Sırp halkının Milosevic yönetimine karşı memnuniyetsizlik duyacağını ve bu rejime isyan ederek son vereceğini düşünmüştü. Ancak askeri hedeflerin yanı sıra, fabrika, köprü ve otoyollarının da bombalanması Sırp halkının en azından kısa vadede ABD ve NATO'ya nefret duymasına neden olmuştur³²⁵. Haziran 1999'dan sonra Kosova BM koruması altına alınmış ve Priştina'ya UNMIK güçleri yerleştirilmiştir. UNMIK ve NATO liderliğindeki Kosova Gücü (Kosovo Force: KFOR), güvenliği sağlamaktadır. Kosovalılar Kasım 2001'de yeni hükümetlerini oluşturmuşlar ve Şubat 2002'de Devlet Başkanlarını seçmişlerdir³²⁶.

---

³²² Halis Ayhan, "Kosova'nın Bağımsızlığının Doğallığı", **2023**, 15 Mart 2008, Sayı: 83, s. 31.

³²³ Bu konuda bkz. Emel Osmançavuşoğlu Oktay, "Kosova Müdahalesi ve İngiltere'nin Değişen Dış Politikası" **Stratejik Analiz**, Kasım 2002, Cilt: 3, Sayı:31, ss. 69-73.

³²⁴ Emil Mentchev, "Kosova Krizi Sonrası: Sofya'dan Bir Bakış", **Avrasya Dosyası**, Kış 1999, Cilt: 5, Sayı:4, s. 321.

³²⁵ İlhan Uzgel, "Finishing the Unfinished Revolution: The Return of Yugoslavia to Europe", **Perception: Journal of International Affairs**, March-May 2001, Vol: VI, No:1, s. 155.

³²⁶ Kenar, a.g.e., s. 246.

Kosova müdahalesinden sonra ABD'nin Balkanlar'daki varlığı güçlenmiştir. Bosna-Hersek'ten sonra Kosova'da da üsler elde eden ABD, bölgenin kontrolünü elinde tutmaya başlamıştır. Kosova müdahalesinin yapıldığı dönemde AB'nin otonom bir güvenlik politikası olarak AGSP'yi inşa sürecine girmiş olması, ABD'nin bölgedeki varlığının daha da kalıcı hale gelmesine neden olmuştur. Ayrıca Avrupa'ya giden enerji hatları da Balkanlardan geçmektedir. ABD bu bölgede, Avrupa Birliği'ne ve Rusya'ya karşı uluslararası alandaki liderliğini kanıtlama fırsatı bulmuştur. Balkanlar, ABD'nin Yeni Dünya Düzeni içinde bölgesel anlaşmazlık ve çatışmalara Körfez'den sonra en çok müdahale ettiği alan olmuştur³²⁷. Kumanova Antlaşması sonrasında Kosova'nın statüsü tartışma konusu olmaya başlamıştır. Ayrıca Dayton ve Kumanova Antlaşmaları bölgedeki etnik sorunları çözüme kavuşturmamış ancak askıya almıştır. 2001 yılı itibariyle Balkan coğrafyasında etnik tansiyon yükselmeye başlamıştır³²⁸.

---

³²⁷ Uzgel, "Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği...", a.g.m., s. 398.

³²⁸ Bkz., Peter Beaumont, Nick Wood, "Balkanlarda Nefretin Artmasıyla Hassas Barış ortamı Bozuluyor" **Stratejik Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 12, Nisan 2001, ss. 107-110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ DÜNYA DÜZENİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.1. ULUSLARARASI AKTÖR OLARAK AB VE GÜÇ YAPISI

Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa'nın siyasi ve sosyal alanda geçirmeye başladığı dönüşüm yeni bir akademik çalışma alanının doğmasına neden olmuştur: Avrupa çalışmaları. Bu alan başta ekonomi, hukuk, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, çevre olmak üzere birçok disiplinin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Gerçekleştirilen entegrasyon hareketleriyle Avrupa, tarihsel süreçte elde ettiği sosyal, siyasi ve kültürel birikimleri, yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaşama geçirme fırsatı bulmuştur. *Hıristiyanlık ve liberalizm, doğa bilimleri ile teknoloji, Roma Hukuku ve Napoleon Kodu, kentli burjuva yaşam formu, demokrasi ve insan hakları, devletin ve toplumun sekülerleşmesi önce Avrupalı değerler olarak ortaya çıkmış, daha sonra dış dünyayı etkilemiştir. Dünyanın geri kalanından farklı olarak Avrupa refah devleti modeliyle sınıf çatışmasını mümkün olduğu kadar azaltmış ve birlik düşüncesiyle devlet egemenliğine sınırlar getirmiştir*³²⁹.

AT/AB entegrasyonu Batı Avrupa ülkeleri kendileri için, yukarıda belirtilen faktörlerin birleşimi olan yeni bir kimliği inşa etmeye başlamışlardır. Şüphesiz bu kimliğin ekonomi, siyaset ve hukuk alanlarına yansımaları farklı olmuştur. Özellikle yeni kimliğiyle³³⁰ uluslararası ilişkilerde farklı bir aktör olarak

---

³²⁹ Murat Necip Arman, **Avrupa Birliği'nin Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, ss. 238-239.

³³⁰ Bir masal prensesinin adı olan "Europe"nin gerek bir coğrafi bölge, gerekse kültür, aidiyet veya ulusüstü kimlik anlamında kullanılması, tarihsel süreçte değişkenlik arz etmiştir. Önceleri Yunan hinterlandı için Avrupa kavramı, kullanılırken, Antik Çağda (kültürel olarak) İran yaylalarını da içerecek şekilde daha geniş bir anlamda kullanılmıştır. İslamın Avrupa'nın güneyinde ve doğusunda etkisini hissettirdiği dönemde, Napolyon Pirreneler'in güneyini, Metternich ise Viyana'nın doğusunu Avrupa'dan saymamıştır. Yüzyıllar boyunca öteki olarak İslam, Avrupa'nın kimliğinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi süreçlerden geçen Avrupa, İslam'ı kendi coğrafyasından uzaklaştırmayı başarmıştır. Ancak XX. yüzyılda yeni ötekilerle (Faşizm, Nazizm, Sosyalizm) karşılaşan Avrupa, dünya savaşlarının da etkisiyle kimliğini uluslarüstü sisteme taşıma imkânı bulmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde SSCB'yi (ve Sovyet ideolojisini) tehdit (veya öteki) olarak görmüş, AT entegrasyonu ise serbest piyasa ekonomisi, insan hakları ve demokrasi

ortaya çıkan AB'nin dış ilişkileri ve dış politikası, uluslararası ilişkilerin geleneksel aktörlerinden farklılıklar içermektedir. AB, yetkilerinin bir kısmını uluslar üstü sisteme devretmiş olan devletler topluluğudur. Bu yetki devri (aynı zamanda entegrasyon) öncelikle ekonomik alanda başlamış, aşama aşama sıçrama (*spillover*) etkisi yaparak siyasi alanı kapsar hale gelmiştir. Öncelikle AB dış politikasının sağlıklı bir şekilde tahlil edilmesi, ayrıca AB-ABD dış politikalarının karşılaştırmalı analizi ve transatlantik ilişkilerin incelenebilmesi için AB dış politikası hakkındaki teorik tartışmalara değinmekte yarar var.

AB dış politikası hakkında yapılan tartışmaların temelinde AB'nin nasıl bir güç olduğuna dair, kavramsal ve kuramsal tartışmalar yatmaktadır. Öncelikle AB, dış politikasında askeri araçlardan ziyade ekonomik araçların ve diplomasi devreye girmesi; AB için, yumuşak ve uygar güç gibi kavramların kullanılmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra AB'nin post modern değerler doğrultusunda normlar üretmesi ve bunları gerek genişleme sürecinde, gerekse dış ilişkilerinde kullanarak uluslararası politikada dönüştürücü rol üstlenmesi, AB için normatif güç ve etik güç gibi tanımlamaların yapılmasına neden olmuştur. Çalışmanın bu kısmında yukarıda yüzeysel bir şekilde ele alınan kuramsal tartışmalara yer verilecektir.

3.1.1. Uygur Güç Olarak AB

AT'nin uluslararası politikada oynadığı rol ve dünya politikasında nasıl bir aktör olduğuna dair tartışmalar, Avrupa Siyasal İşbirliği (ASİ) sürecinin başladığı 1970'li yıllara kadar gitmektedir. İlk defa François Duchane tarafından 1972 yılında Batı Avrupa için "Uygur Güç" kavramı kullanılmıştır. Duchane, eski dünya'nın savaş ve şiddet siyasetinin yirminci yüzyıl vatandaşları için farklı bir melodiye dönüştürüldüğü ilk önemli alanın Avrupa olacağını belirtmiştir. Duchane ayrıca Dünya'daki ilk uygar güç merkezinin Batı Avrupa olduğunu iddia etmiştir. Duchane Batı Avrupa'nın askeri yeteneğinin eksikliğini çok önemli olmadığını, AT'nin orta

---

gibi değerler üzerine bina edilmiştir. Bkz., İbrahim S. Canbolat, **Avrupa Birliği: Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, 3. Baskı, ss. 2-25, A. Nuri Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", der. Atila Eralp, **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 31-34.

ölçekte bir güç olduğunu, kendi haklarını ve çıkarlarını bu uluslararası kurum sayesinde koruduğunu belirtmiştir³³¹. 1973 yılında Duchane AT'nin “uygar güç” olduğunu yeniden vurgulamıştır. Duchane'nin böyle bir tanımlama yapmasının nedeni AT'ye üye devletlerin askeri yönlerinden ziyade ekonomik güçlerini öne çıkararak, gerek kendi aralarında gerekse topluluk dışındaki devletlerle olan ilişkilerini bu araçlar aracılığıyla belirlemeleridir.

Duchane her ne kadar ağırlıklı olarak ekonomik yönünden dolayı AT'nin dünya politikasındaki konumunu “uygar güç” olarak tanımlamışsa da, örgütün dinamik yapısının dönüşüm sonucunda Soğuk Savaş sonrasında ulaştığı yapıyı izah etmek için, bu tanım yetersiz kalmıştır. Şüphesiz derinleşen ve genişleyen AB'nin ekonomik yönü yetmişli yıllara göre çok daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Yaptığı yardımlar, kurduğu ekonomik ve ticari ilişkileri yeniden formüle etmesi bu görüşü doğrulamaktadır. Soğuk Savaş sonrasında AB, dünyadaki en önemli ticari blok haline gelmiştir. AB dünya genelinde yapılan kalkınma yardımlarının % 57'sini tek başına gerçekleştirmekte, dünya genelindeki ihracatın % 25'ini yapmaktadır. Ayrıca GATT/DTÖ'de önemli rol oynamakta ve diğer ticari bloklarla ileri düzeyde ilişkiler kurmaktadır. Ekonomik yönünün daha fazla öne çıkması gibi nedenlerden dolayı Soğuk Savaş sonrasında AB, dönemin Avrupa Komisyonu başkanı Romano Prodi tarafından “küresel uygar güç” olarak tanımlanmıştır³³².

Hill ve Wallace AB'nin klasik aktörlerden farklı dış politika prensiblerini tercih etmesi, zorlayıcı metodlardan ziyade diplomatik araçları kullanması, kriz yönetiminde arabuluculuk yapması, siyasi sorunlara ekonomik kaynaklarla uzun vadeli çözümler önermesi gibi özelliklerinin uygar güç politikalarına benzediğini belirtmişlerdir. AB yukarıda değinilen özelliklerinden dolayı John Galtung tarafından

---

³³¹ Adrian Hyde-Price, “The EU, Power and Coercion: From “Civilian” to “Civilising” Power”, **Cidel Workshop**, Oslo 22-23 October 2004, <http://www.arena.uio.no/cidel/WorkshopOsloSecurity/Hyde-Price.pdf> erişim (10.02.2008) ss. 4-5.

³³² Ion Manners, “The Difference Engine: Constructing and Representing the International Identity of the European Union”, <http://www.ciaonet.org/wps/mai03/index.html> ss. 22-23. erişim (10.02.2008) ss.22-23.

“askeri olmayan uygar güç” olarak tanımlanmıştır³³³. Joseph Nye Jr, 1990 yılında AT için “yumuşak güç” (soft power) kavramını kullanmıştır. Nye Jr, “AT’nin güç unsurlarına sahip olduğunu, ancak uygulama yöntemlerinde klasik güçten farklı olarak diplomasiyi, müzakereyi ve ekonomik yaptırımları kullandığını, bu nedenle klasik güce nazaran yumuşak bir güç olarak tanımlanmasının gerektiğini bildirmiştir”³³⁴. 1993 yılında Alman siyaset bilimcisi Hans W. Maull tarafından “uygar güç” kavramı yeniden tanımlanmıştır:

II. Dünya Savaşı’nın ardından silahsızlandırılan Almanya’nın, silahsız bir güç olarak uluslararası sistem içerisinde etkili olabilmesini onun “uygar” yani çatışma çözümünde şiddet dışı yöntemler kullanma becerisine sahip bir güç olmasına bağlayan Maull’un bu düşüncesi sıkça tartışılmıştır. Benzer şekilde savaşın mağluplarından Japonya’nın da silahsızlandırılmasına rağmen ekonomik gücü arttıkça uluslararası ilişkilerde etkili bir güç olarak belirlemesi, onun da uygar bir güç olduğunun delili olarak kabul edilmektedir. Nitekim 1990’ların ilk yıllarından itibaren Almanya ve Japonya, ABD hegemonyasına meydan okuyabilecek iki aday olarak tanımlanmaya başlanmıştır³³⁵.

Maull’a göre uygar güç ulusal gurur, tek taraflılık ve kontrolsüz savunma politikaları yerine çok yönlü işbirliği, kurumsal yapılanma ve uluslar üstü örgütlenme gibi özelliklere sahiptir. Uygar güç askeri güç kullanımını engellemekte, hukuk düzenini sağlamaya çalışmakta, sorunların barışçıl yoldan çözülmesi için gayret etmekte ve insan haklarını korumaktadır³³⁶.

1990’lı yıllarda Almanya ve Japonya için kullanılan uygar güç kavramı, Maull tarafından 2005 yılında yazmış olduğu “Avrupa ve Yeni Küresel Güç Dengesi” adlı makalede yeniden ele alınmıştır. AB’nin neden uygar güç olduğu kapsamlı bir şekilde bu makalede analiz edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde AB’nin

³³³ Christian Freres, “The European Union as a Global “Civilian Power: Development Cooperation in EU-Latin American Relations”, **Journal of Inter American Studies and World Affairs**, Vol: 42, No: 2, Summer 2000, s. 63.

³³⁴ Josephs Nye Jr., “Soft Power”, **Foreign Policy**, No: 80, Autumn 1990, aktaran, Arman, a.g.e., s. 240, Yumuşak güç, sert güç gibi kavramları uluslararası ilişkiler literatürüne sokan Nye Jr., kavramları şu şekilde izah etmektedir. Sert güç ekonomik ve askeri kaynaklarla ikna etme veya zorlama yöntemini kullanmaktadır. Yumuşak güç ise, normatif, kültürel ve örgütsel araçlarla ikna etme veya etkileme özelliğine sahiptir. Başka bir ifadeyle yumuşak güç *istediğini istemektedir*. Tow, a.g.m., s. 322.

³³⁵ Arman, a.g.e., s. 240.

³³⁶ Hyde-Price a.g.m., s. 5.

SSCB'yi çevreleme ve yeni bir uluslar üstü sistem inşa etme ve yönetim kurma gibi rollerinin olduğunu belirten Maull, YDD'de AB'nin uygar güç (civilian power) olma özelliğinin öne çıktığını vurgulamaktadır. YDD'de, AB için; ABD'nin mevcut rolünü desteklemeye devam etmek, ABD'ye alternatif güç haline dönüşmek ve çok kutuplu sistemde bir süper güç haline gelmek gibi değişik alternatiflerin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde (AB'nin uygar bir güç olma özelliğinin de etkisiyle) bahsedilen alternatiflerden başka bir yapı oluşmuştur. Öncelikle iki aktörün çıkar algılamalarında değişim ortaya çıkmıştır. ABD dış politikasında radikal değişim gerçekleşmeye başlarken, Avrupalılarda böyle bir durum olmaması her iki aktörün ilişkilerinin daha farklı bir zemine oturmasıyla sonuçlanmıştır. YDD'de AB, ABD'nin yakın müttefiki olmaktan çok küresel ölçekte "uygar bir güç" olarak öne çıkmaktadır. Hatta bazen Rusya, ÇHC, ve ASEAN ile geliştirdiği stratejik işbirliği ve Kore yarım adasında enerji konularında üstlendiği rol ile bu durumu aşabilmektedir.

Maull, mevcut uluslararası sistemde AB'nin rolünün sağlıklı bir şekilde tahlil edilmesi için, "uygar güç" kavramını geniş bir biçimde tanımlamaktadır. Postmodernizm ve Weberyen tipi yönetim anlayışına göndermede bulunarak, bu "uygarlığı" AB'nin kuruluşundan itibaren, devlet içi ve devletlerarası sisteme yüklediği demokratik değerlere vurguyla ortaya koymaktadır. AB, öncelikle devletlerarası yapıyı anarşi durumundan uygar duruma dönüştürmek istemektedir. Bu yapıda karşılıklı bağımlılık, ulus aşırıcılık, uluslararası ilişkilerde askeri olmayan yöne kayış ve küreselleşmenin yanı sıra bölgeselleşme gibi özellikler öne çıkmaktadır. Maull "uygar" güç tanımında, güç tekelinin kontrolü, askeri gücün azaltılması, karar verme sürecine ve temsil sistemine demokratik katılım, karşılıklı bağımlılığın artırılması, barışın korunması, kriz yönetiminde şiddet kullanılmaması gibi unsurların öne çıktığını belirtmektedir.

Bahsedilen değerleri içselleştiren AB, iki önemli strateji doğrultusunda uluslararası ilişkilerde bir dönüşüm gerçekleştirmektedir. Genişleyen AB, Avrupa Komşuluk politikası sayesinde Doğu Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da kendi değerleri doğrultusunda bir güvenlik ve refah kordonu oluşturmaktadır. Ayrıca

uluslararası ilişkilerde bölgesel ve uluslararası örgütler aracılığıyla çok yönlü işbirliğini teşvik etmesi ve dönüşüm (transformation) konusunda yetenekli olması, bir aktör olarak AB'nin rolünün artmasıyla sonuçlanmaktadır. Bunlara ek olarak AB, çok yönlü diplomasinin yanı sıra, mali ve finansal teşvikleri devreye sokmakta ve çatışmaların durdurulması için sivil ve askeri güç kaynaklarını da kullanmaktadır. Komşuluk politikası yoluyla yukarıda belirtilen bölgelerde kendi “uygar” değerleri doğrultusunda dönüşüm gerçekleştirmeye çalışan AB, Balkanlarda da kendi değerlerini ihraç etme politikası bağlamında “devlet inşa etme” (state building) sürecini başlatmıştır.

Maull'un üzerinde durduğu bir başka olgu da AB'nin geleneksel anlamda bir güç (power) olmadığıdır. Uluslararası ilişkilerde güç olmanın değişik şartları vardır. Öncelikle güç kaynaklarına sahip olmak ve bu kaynakları zorlayıcı bir araç olarak kullanmak gerekmektedir. Bundan dolayı Maull, AB için post modern kuvvet (force) kavramını kullanmaktadır. AB'nin bu “uygar” kimliği aracılığıyla uluslararası ilişkileri dönüştürme politikasının Soğuk Savaş yıllarına dayandığını belirten yazar, AGİK ve Barselona Sürecinin bunun bir ürünü olduğunu vurgulamaktadır. 1980'li yıllarda ASEAN ve Doğu Asya ülkeleri arasında bölgesel işbirliği ve insan haklarını gözetme ile görevli kurumların kurulmasını teşvik etmiştir. Ayrıca silahlı savaşın azaltılması, kara mayınlarının yasaklanması, ölüm cezasının yasaklanması gibi konuları uluslararası örgütler aracılığıyla gündeme getirmektedir³³⁷.

Maull bazı kuramcılarının görüşlerine de göndermede bulunmaktadır. Birçoğu Amerikalı olan Batılı yazarlar iki önemli olguya dikkat çekmektedirler. AB'nin post modern yönetim doğrultusunda iyi bir donanıma sahip olan dönüştürücü rolü, diğeri ise ABD'nin küresel gücü ve bunun sınırları. Lenoard AB'nin rolünü A. Simith'in görünmez eline benzetmektedir. Yüksek değer yüklü (up loading) stratejiler, Avrupa kurumları ve üye ülkeler arasındaki uzlaşma sonucunda, ortak norm ve politikaya dönüştürülmektedirler. Çok düzeyli kompleks yönetimde ortak sorunlara yönelik uygun çözüm bulmanın yanı sıra, üye ülkeler kendi spesifik çıkarlarını korumaya yönelebilmektedirler. Lenoard'a göre AB, Asya ve Amerikanın

---

³³⁷ Hanns W. Maull, “Europe and the New Balance of Global Order”, **International Affairs**, Vol: 81, No: 4, (2005) ss. 775-787.

değerlerinin kombinezonunun en iyi donanımına sahiptir. Ayrıca bölgeselleşme bağlamında domino etkisi yaparak, Asya’da bölgeselleşmeyi teşvik etmiştir. (Ancak burada uluslar üstü sisteme henüz geçilmemiştir.)

AB politikaları değerlendirilirken, AB’nin uygulamalarıyla gücü arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaya çalışılmaktadır. Ancak daha öncede değinildiği gibi Maull’a göre AB, geleneksel anlamda bir güç olmadığı gibi uluslararası ilişkilerde bir aktör de değildir. Bir post modern kuvvet olarak AB’nin politikaları ve gücü arasında doğrudan bir korelesyon kurulamayacağı gibi AB’nin karar verme süreci de geleneksel aktörlerden farklı işlemektedir. Ayrıca ABD gibi geleneksel aktörlerin politikaları köklü muhalefet ile karşılaşırken, AB için bunun tersi söz konusudur. AB’nin güç yapısı ile ilgili bir başka durum ise AB’nin dinamik ve dönüşen bir yapıda olmasıdır. Ayrıca AB’nin dış politikası organlar ve ulusal politikaların bir uyumu şeklinde gerçekleşmektedir. Dış ve güvenlik politikaları hükümetlerarası yapıda olmasından dolayı AB, beklenen düzeyde dış politika uygulayamayabilmektedir. Ancak üye ülkeler arasında konsensüsün sağlanması durumunda çok daha etkin bir dış politika uygulama potansiyeline sahiptir. Maull ayrıca, dış politika oluşumunda karşılaşılan güçlüklerle değinmektedir; Balkan Krizleri (1994) sırasında üye ülkeler başarısız ve dağınık politikalar izlemişlerdir. Almanya gibi büyük ülkeler kendi ulusal politikalarının uygulanması için ODGP’yi uygun bir araç olarak görebilmektedirler. Birlik düzeyinde Rusya ve Çin ile sürdürülen ilişkilerde insan hakları baskı unsuru olarak ortaya çıkarken, üye ülkelerin Rusya ve Çin ile sürdürdükleri ikili ilişkilerde ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik politikalar öne çıkmaktadır.

Maull’a göre ESS’de altı çizilen tehdit unsurları ve bunlara yönelik önerilen önlemler; AB’nin “uygar” yönünü öne çıkarmaktadır. Belgede tehditler; uluslararası terörizm, KİS’lerin yayılması, bölgesel çatışmalar ve örgütlü suçlar olarak belirtilmiştir. Bunlarla mücadele ise yukarıda belirtilen AB’nin kendi ‘uygar’ değerlerinin yanı sıra Komşuluk Politikası doğrultusunda komşu olan bölgelerde güvenlik inşası, etkili bir çok yönlülük, uluslararası ilişkilerde köklü bir dönüşüm, geniş katılımlı uluslararası işbirliği gibi yöntemler doğrultusunda gerçekleştirileceği

belirtilmiştir. Maull bu tehditlerle mücadele yöntemindeki farklılığa dikkat çekmektedir. Ancak bu mücadelede neler yapılacağından ziyade neler yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

AB'nin geleneksel anlamda bir güç olmadığını yeniden belirten yazara göre, geleneksel güçler ile karşılaştırıldığında AB'nin, bazı durumlarda daha az etkin, bazen eşit ağırlıkta, bazı durumlarda ise klasik güçlerden daha fazla etkin olabildiğini belirtmektedir. Zira AB, egemen ve iç içe geçmiş demokratik devletlerin topluluğudur. Örneğin GATT rejiminin DTÖ'ye dönüştürülmesinde AB diğer güçlerle eşit ağırlıkta rol oynamıştır. Post modern gelişmeler doğrultusunda daha etkin hale gelebilecektir. 1- Geleneksel kavramları (siyasi anlamda) dönüştürmekte ve egemenliğe yüklediği anlamla kavrama mukayeseli üstünlük kazandırmaktadır. 2- Egemenliğin ulus üstü kurumlara devrinin getirdiği mukayeseli üstünlüğün yanı sıra uygar bir güç olarak uluslararası ilişkilerin kültürel ve ideolojik boyutuna yenilikler getirmesiyle (özellikle İslam dünyasıyla geliştirdiği ilişkiler bu bağlamda değerlendirilebilir) dikkat çekmektedir³³⁸.

Maull, makalenin sonlarında AB'nin uygar güç olarak rolünün daha da artırılması konusunda bazı önerilerde bulunmaktadır. Maull'a göre, AB'nin uluslararası ilişkilerdeki mevcut rolünün daha da artırılması (ekonomik, teknolojik ve insan gücünün burada belirtilmesinde fayda var) bazı reformlarla mümkün olabilecektir. Ancak üye ülkelerde yaşanan iç sorunlar, (AB Anayasası gibi bazı reformların reddedilmesi) AB'nin konumunun daha da etkin hale getirilmesine engel olmaktadır. ESS'de bahsedilen tehditlerin üstesinden gelebilmesi ve başlattığı siyasal dönüşüm konusunda başarı elde etmesi, yapısal sorunların iş birliği doğrultusunda çözümü, siyasa yapımının anayasal çerçeveye oturtulması, ayrıca barış, özgürlük, refah bölgesi gibi eskilerinin yerine yeni vizyon değerlerinin oluşturulması gerekmektedir. Bu yaklaşım, küresel yönetişimin sağlamlaştırılması için de gereklidir. Bu bağlamda Rusya ve Çin ile olan ilişkiler yeni stratejiler doğrultusunda geliştirilmeli, uluslararası ilişkilerin yapısı ve uygar düzen korunmalıdır. Komşuluk Politikasının sürdürüldüğü bölgelerde öncelik sürdürülebilir, etkili ve verimli devlet

---

³³⁸ Maull, a.g.m., ss. 787-794.

sistemlerinin kurulmasına verilmelidir. Örneğin Filistin Sorunuyla ilgili olarak finansal yardımlar doğrultusunda FKÖ'yu desteklemenin dışında, barış ve istikrar için yeni alternatifler geliştirilmelidir.

Maull, makalenin sonunda küresel bir uygar düzeni AB'nin tek tarafı olarak gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğunu, dolayısıyla geleneksel bir büyük güç ile bu politikaları sürdürmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir. ABD'nin bu bağlamda önemli bir potansiyele sahip olmakla beraber, güvenliğini geleneksel anlayış doğrultusunda şekillendirmeye çalışması ve 11 Eylül sonrasında ayrışan yollar bu durumu zorlaştırmaktadır. Ancak geçmişte Wilsonizm gibi değerlerin Amerikan dış politikasında etkili olmuş olması ve ABD'nin Batı Avrupa kültürünün bir uzantısı olması gibi faktörler de ABD'nin bu role en önemli aday olabileceğini göstermektedir. Diğer büyük güçlerden Japonya böyle bir role hevesli görünmemektedir. Bunların dışında Rusya, Çin ve Hindistan'ın stratejik kültürleri böyle bir role müsait değildir³³⁹.

3.1.2. Normatif Güç Olarak AB

“Norm,” sosyal ve siyasal ilişkileri belirleyen kurallardır³⁴⁰. Normativizm esasen felsefe ve etik dünyasıyla ilgilidir. Normativizm olanla ilgilenmekten ziyade olması gerekenle ilgilenmektedir. Normativizm'in temelinde değer unsuru yer almaktadır ve politikanın ahlaki zeminde tartışılması anlamına gelmektedir³⁴¹. Normativizm ayrıca birey, toplum, devlet ve uluslararası toplum arasındaki ilişkilerin etik yönüyle ilgilenmektedir. “*Normatif teorinin hareket noktası “ne oluyor-ne yapılıyor” sorularının ötesine geçip “ne olmalı-ne yapılmalı”nın ortaya çıkarılması arzusudur. Yani “gerçekliğin” betimsel anlatımının yetersizliğinden hareketle bu*

---

³³⁹ Bkz. Maull, a.g.m. ss. 794-799.

³⁴⁰ İhsan D. Dağı, “Normatif Yaklaşımlar: Adalet Eşitlik ve İnsan Hakları” der. Atilla Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, 3. Baskı, s. 186.

³⁴¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 458.

gerçekliği etik olarak daha kabul edilebilir bir biçime dönüştürmenin de cevabını arar”³⁴².

Uygur gücün yanı sıra AB için, normatif güç tanımlaması da yapılmaktadır. Bunun temel nedeni, AB'nin uluslar üstü yapısının normlar üzerine bina edilmesi ve AB dış politikasının bu normlar doğrultusunda belirlenmesidir. Bu yönüyle AB, uygarlaştırıcı güç (civilizing power) olarak da tanımlanmaktadır. AB'nin normatif yönüne Ion Manners dikkat çekmiştir. Manners'e göre bir takım norm ve değerler doğrultusunda kimliğini ve dış politikasını yapılandıran AB'nin normatif güç olarak tanımlanmasının üç ana nedeni vardır. Öncelikle AB uluslararası sistemde alışılmışın dışında bir güçtür. İkincisi AB norm ve değerlerini yaymakta olan bir güçtür. Üçüncü olarak AB'nin örgütlenme biçimi ve siyasal yapısıdır. Manners, bu kavramsallaştırmayı yaparken, AB'nin uluslararası sistemde normları değiştirme yeteneğine sahip olduğunu ve bu normlara pozitif eklemelerde bulunduğunu, hatta içselleştirdiği normlarını geliştirerek çeşitli enstrümanlarla uluslararası sisteme yaymaya çalıştığını da belirtmektedir³⁴³. Manners ayrıca, AB'nin demokrasiyi teşvik etmesi, ticaret antlaşmalarda insan haklarıyla ilgili maddeleri koyması, bölgesel işbirliğini vurgulaması ve uluslararası kurumları güçlendirmeye çalışması gibi nedenleri de eklemektedir. AB böylece, klasik büyük güç politikalarıyla kendi politikaları arasındaki farkı ortaya koymaktadır³⁴⁴.

Leonard, Cooper ve Kagan gibi teorisyenler AB'nin normatif güç olmasını, Avrupa'nın tarihsel süreçte yaşadığı deneyimlerden ders çıkararak dünya politikasına farklı bir açıdan yaklaşmasına bağlamaktadırlar. Yüzyılların birikimi olarak Avrupalıların, iş birliği ve entegrasyon sayesinde ortak güvenlik, barış ve refaha ulaşma azmi içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Post-modern bir aktör olarak AB, entegrasyon sayesinde benimsediği “Kantçı” mantığı, normatif değerlerle dış politikasına da yansıtmaktadır. Dolayısıyla AB, klasik uluslararası ilişkiler

---

³⁴² Dağı, a.g.m., s. 186.

³⁴³ Ion Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?” **Journal of Common Market Studies**, Vol: 40, No: 2, June 2002, s. 252.

³⁴⁴ Elisabeth Johansson-Nogues, “The (Non) Normative Power EU and the European Neighbourhood Policy: An Exceptional Policy for an Exceptional Actor?”, **European Political Economy Review**, No: 7, Summer 2007, s. 184.

aktörlerinden farklı olarak, dış politikasını güç dengesi veya sıfır toplamı oyun mantığına oturtmamaktadır. Tersine AB, diğer ülkelerle işbirliğine gitmeyi ve ilişkilerini geliştirmeyi kendi çıkarları için daha uygun görmektedir. Güvenlik açısından AB, kendi çevresinde kurumsallaşmış yönetimlerin bulunmasını, tercih etmektedir. Dış politikasında sert güç politikalarının eksikliği görülse de AB, müdahale veya zorlayıcı yöntemleri Atlantik ötesindeki müttefikine devrederek kirli gömleği üzerinden çıkartmaktadır³⁴⁵.

Soğuk Savaş sonrasında uygulamaya konulan bir takım politikalardan dolayı (tartışmalı da olsa) AB dış politikasında normativizmin etkisi görülmektedir. Bunların başlıcaları Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişleme öncesinde Kopenhag Zirvesinde ortaya koyduğu kriterler, 2004 yılında Güney Akdeniz Politikasını Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkelerini de kapsayacak şekilde genişlettiği Komşuluk Politikası ve çevresel tehditlere yönelik diğer devletlerle işbirliğine giderek bu alanda bazı ortak politikalar geliştirmesidir³⁴⁶.

AB yakın çevresinde uyguladığı bu politikaların odağına demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerleri yerleştirmiştir. AB yakın çevresinde normatif bir güç olarak bir dönüşümü tetiklemiştir. Dünya genelinde de bahsedilen değerlere vurgu yapılmakta, ayrıca idam cezasının bütün dünyada yasaklanmasına çalışılmaktadır. Normatif güç olarak AB'nin bu yönde attığı adım doksanlarda başlattığı Barcelona süreciyle somutlaşmıştır. AB norm ihracını, zorlama ve izolasyon gibi yaptırımların dışında, teknik ve mali yardımlarla desteklemektedir.

---

³⁴⁵ Nathalie Tocci, "Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and its Global Partners", **CEPS Working Document**, No:279, December 2007, <http://www.ciaonet.org/wps/ceps10605/ceps10605.pdf>, erişim (10.02.2008) ss. 3-4.

³⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Emanuel Adler, Beverly Crawford, "The Normative Power: The European Practice of Region Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership", Institute of European Studies (University of California Berkeley), Year: 2004, Paper: 040400, <http://www.ciaonet.org/wps/ucb013/CIAO-ucb.013.pdf>, erişim (10.02.2008), Johanson-Nogues agm., ss. 181-194, Robert Falkner, "The European Union as a Green Normative Power?, EU Leadership in International Biotechnology Regulation", **Center For European Studies Working Paper Series#140**, (2006). <http://www.ciaonet.org/wps/ces019/ces019> erişim (10.02.2008). Hiski Haukkala, "A Normative Power or a Normative Hegemon?: The EU and its European Neighbourhood Policy", EUSA 10th Biennial conference Montreal, Canada, 17-19 May 2007, <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/haukkala-h-09i.pdf>, erişim (10.02.2008).

Dinamik bir güç olan AB, kendi değerlerini sınırlarının dışına yaymaya çalışmaktadır³⁴⁷.

Manners 1990'lı yıllarda AB'nin Maastricht Antlaşması sonrasında ortak dış ve güvenlik politikası alanında yapmış olduğu açılımların klasik aktörlerinkinden farklı oluşuna dikkat çekmekte ve "*Petersberg Görevlerinin*" (arama, kurtarma, insanı yardım barışı koruma ve kriz yönetimi) farklılığını vurgulamaktadır. Manners, ayrıca doğal afetler ve savaşlardan zarar gören insanlara yardım amaçlı kurulmuş olan AT insani yardım ofisini, AB'nin iç savaşlar sonrasında Bosna-Hersek ve Kosova'da üstlendiği rolü, son olarak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını (AGSP) ve AGSP bünyesinde oluşturulan Avrupa Kolordusunu örnek göstererek, uygar gücün ötesine geçildiğini iddia etmektedir. Manners'e göre AB'nin normatif güç olarak tanımlanmasının temel nedeni, AB'nin kendinden önce kurulan siyasi oluşumlardan farklı oluşuna bağlamaktadır. AB'nin uyguladığı politikalarda da diğer aktörlerden farklı olarak normativizmi öne çıkarmaktadır³⁴⁸.

Manners'e göre AB'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünün tanımlanması için ne yaptığı veya ne yapmak istediğinden ziyade ne olduğu belirlenmelidir. Özellikle egemenliğin devri (veya birleştirilmesi), AB organlarının politika üretilmesinde öne çıkmaları ve ulusaşırı organ olarak Avrupa Parlamentosunun insan hakları ve demokratikleştirme konusundaki rolü, AB'nin dış politikasındaki "farklılığı" ortaya koymaktadır. Üye devletlerin, farklı politika yaklaşımları ve normları AB'nin karar alma mekanizmasında normalleştirilmektedir³⁴⁹.

Manners tarihsel süreçte değişik normatif güçlerin ortaya çıktığını ve bu doğrultuda uluslararası politikada bazı değişikliklerin yaşandığı kabul etmektedir. Manners'e göre AB'yi klasik güçlerden ayıran unsurlar, daha önce belirtilen farklılıklardır. Bu farklılıklar AB'nin normatif güç olarak tanımlanması için en önemli nedendir. Farklılıklar doksanlarda geliştirilen bölgesel politikaların yanı sıra

---

³⁴⁷ Matthew A. MacDonald, "Three Perspectives on the EU as a Normative Power", **Dalhousie EUCE Student Essay**, No: 1 (2007), http://euce.dal.ca/Files/Student_Papers/Matthew_MacDonald_, erişim (10.04.2008). ss. 3-4.

³⁴⁸ Manners, "The Difference Engine...", a.g.m., ss. 23-24.

³⁴⁹ Manners, "The Difference Engine...", a.g.m., ss. 24-25.

küresel yönetişim, çevre alanında yapılan çalışmalar ve transatlantik ilişkilerde de ortaya çıkmıştır. Manners AB'nin bu yönünün diğer aktörlerden farklı olarak, uluslararası hukuka mümkün mertebe uyduğunu iddia etmektedir. Özellikle 1950'lerden itibaren, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Helsinki Senedi (1975), Paris Şartı (1990), Avrupa Sosyal Şartı (1996) gibi gelişmelerde Avrupalıların rollerinin olduğunu, AB'nin de bu değerleri içselleştirerek bunlara uyduğunu belirtmektedir³⁵⁰.

Manners ve Whitman'ın normatif tanımlamasının yanı sıra, Lissbet Aggestam benzer gerekçelerden hareketle küresel bir oyuncu olan AB'nin etik bir güç olduğunu iddia etmektedir. Sivil ve askeri güç kapasitesini artıran AB'nin iyi işler yapan bir güç (power for good) olduğunu ve barış inşa ettiğini (peace builder) iddia etmektedir. İnsan haklarına yaptığı vurgu ve çok yönlülük stratejisi gibi örnekleri gösteren Aggestam, AB'nin kısaca iyi işler yaptığını belirtmektedir. Aggestam AB'nin askeri yeteneğini artırarak, kriz yönetimi ve barışı koruma operasyonlarına girerek, başarısız devletleri yeniden yapılandırarak, insani yardım yaparak, *“daha iyi bir dünya”*ya katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır. Robert Cooper'in ifadesiyle *“AB, modern ve modern öncesi dünyaya barış ve adalet mesajlarını götürerek, post-modern cennetini kuracaktır”*³⁵¹.

3.1.3. Uygar ve Normatif Güç Tanımlamalarına Yönelik Eleştiriler

AB'nin politik entegrasyon sonucunda siyasal birlik ve ortak dış politika alanında kaydettiği ilerlemeler, gerek AB'nin siyasi yapısı gerekse dış politikası hakkındaki tartışmalara yenilerinin eklenmesine neden olmaktadır. 1990'larda Maull uygar güç, Nye Jr. ise yumuşak güç tanımlamasını yapmışlardı. Ancak normatif güç tanımlamasını yapan Manners, öncelikle uygar güç yakıştırmasına itiraz etmiştir. Manners uygar veya uygarlaştırıcı gibi ifadelerin AB için kullanılmasının kavramsallaştırma sorunu olduğu iddiasındadır:

---

³⁵⁰ Ion Manners, “The European Union as a Normative Power: A Response to Thomas Diez”, **Millennium: Journal of International Studies**, Vol: 35, No: 167, (2006), ss. 169-174.

³⁵¹ Lisbeth Aggestam, “The Concept of the EU as on Ethical Power”, **Center of International Studies, University of Cambiradge**, <http://www.bisa.ac.uk/2007/pps/aggestam.pdf> erişim (10.02.2008) ss. 1-2.

Öncelikle “uygar” kavramının koloni dönemini ve emperyalizmi çağrıştıran algısı, Birliğin dış dünya ile ilişkisi açısından, bir kendini koruma refleksine sebep olabilir. Nitekim, İngiliz düşünür ve teknokrat Robert Cooper da Birliğin özellikle Balkanlar’da uyguladığı dış politikasını da yeni bir kolonyalizm türü olarak değerlendirmekte ve bu uygarlaştırma misyonunun “beyaz adamın yazgısı” düşüncesinden beri süregeldiğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre örneğin Guana’da yahut Senegal’de Fransa’nın kolonyal kaygılarla yürürlüğü soktuğu proje ile Birliğin Batı Balkanlar’da uyguladığı proje arasında bir fark yoktur. Bir Bangladeşliye Birleşik Krallık pasaportu vermek ve yahut bir Guana’lıyı anadili Fransızca olan okullarda okutmakla ortaya çıkan kimlik algısındaki dönüşümle, batı Balkanlar’da oluşturulmaya çalışılan Avrupa kimliği dönüşümü arasında Cooper’a göre mantıksal bir fark yoktur. Bir diğer unsur, dış dünyada da uygarlığa sahip olduğunu söyleysel olarak iddia eden aktörle ilişkiye girmek konusunda benzer kolonyalizm döneminden kalan kaygılar ve refleksler geliştirecektir. Bir diğer eleştiri uygarlık misyonunun ulus devletin ontolojik bir ürünü olduğu ve uluslarüstü bir alanın ortaya çıkardığı sosyal gerçekliği tanımlamaktan uzak olduğudur. Beyaz adamın uygarlığı götürdüğü coğrafyalarda ulus devletler inşa etmesi ve ulus devleti doğrusal bir evrim yaklaşımıyla kabile veya klanın bir üst aşaması olarak tanımlaması bu ontolojik yaklaşımın özünü oluşturur. Oysa Birlik bir uluslarüstü yapı olarak ulus devlet mantığının ötesinde bir anlayışla inşa edilmiştir³⁵².

Diğer yandan AB’nin normatif güç olarak tanımlanmasına yönelik köklü itirazlar yapılmıştır. AB’nin uygar güç olduğunu kabul etmeyen Sjursen, özellikle normatif tanımına karşı çıkmaktadır. Uluslararası hukukun kozmopolit boyutuna dikkat çeken Sjursen, bu yaklaşıma göre devletlerin egemen eşitliği ilkesinin ötesinde bireylerin haklarının öne alınmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Sjursen’e göre çok yönlülük ve insan hakları vurgusu yapan AB dış politikasında bu durum potansiyel bir gerilimdir³⁵³. Richard Young’a göndermede bulunan Sjursen ayrıca AB’nin (olması gereken) normları mı, yoksa kendi çıkarlarını mı teşvik ettiğini sorgulamaktadır. Sjursen AB’nin üçüncü dünyadaki insan hakları politikalarının özellikle bazı hedef ülkeler üzerine odaklandığını iddia etmektedir³⁵⁴.

Doksanlı yıllarda AB’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) alanında yaptığı açılımlar, AB’nin uygar ve normatif güç tanımlamalarına yeni itirazlar

³⁵² Ion Manners, “Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads”, **Journal of European Public Policy**, Vol: 13, No: 2, March 2006, s. 186, aktaran Arman, a.g.e., s. 247.

³⁵³ Helene Sjursen, “The EU as a “Normative Power” How Can this Be?”,

<http://www.arena.uio.no/events/documents/SjursenFEB05.pdf> erişim (10.02.2008) s. 24,

³⁵⁴ Sjursen, “The EU as a Normative Power” How Can this Be?”, ss. 8-9.

yönelmesine neden olmuştur³⁵⁵. Duchane uygar güç tanımını yaparken Batı Avrupa'nın hiçbir zaman askeri süper güç konumuna geçmeyeceğini belirtmişti. Adrian Hyde-Price doksanlı yıllarda uluslararası ilişkilerde etkin bir aktör olmaya çalışan AB'nin öncelikle Petersberg görevlerini üstlenmesi, askeri kriz yönetimi ve AGSP konusunda aldığı mesafe, zorlayıcı diplomasi ve Balkan Savaşlarından sonra bölgede onadığı rol gibi nedenlerden dolayı "uygar güç" olma özelliğini kaybettiğini belirtmektedir³⁵⁶. Hyde-Price'in yanı sıra AGSP alanında gerçekleştirilen ilerlemelere De Wilde'den de eleştiri gelmiştir. De Wilde, insan hakları ihlallerinin ve şiddetin müdahale nedeni olmasına şüpheyle bakmaktadır:

... kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden AB, stokladığı insan hakları ihlallerini müdahale nedeni olarak bir gün kullanacaktır. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası dahilinde altmış bin kişilik bir ordunun kurulması ve 2000 Nice Zirvesi'nde ise Avrupa Konseyi Sekreteryası'na bağlı Politika ve Güvenlik Komitesi (PSC, Political and Security Committee) ile Avrupa Birliği Askeri Komitesi (EUMC, European Union Military Committee) ile Avrupa Birliği Kurmayı (EUMS, European Union Military Staff) kurulması kararı alınmıştır. Bu yapılar çatışma çözümleme tekniklerinin belirlenmesi ve uygulaması konusunda çalışmaktadır. Konseyin çatışma çözümleme listesinde yüz yirmi ülke bulunmaktadır. Bu haliyle Birlik dünyanın pek çok bölgesini birer çatışma çözümleme alanı olarak her an gözlemekte ve olası müdahaleler için sürekli enformasyon toplamaktadır. De Wilde, bu haliyle Birliğin çatışma çözümleme üzerine kurgulanmış bir askeri müdahale gücüne doğru dönüştüğünü savunmaktadır³⁵⁷.

2003 yılında AB'nin, ESS'i ilan etmesi AB'nin nasıl bir güç olduğuna dair tartışmaların yeniden başlamasına neden olmuştur. ESS'de güvenlik sorunlarına yer verilmiştir, bunlar net askeri tehditler değildir. Askeri güç kullanımı da, başvurulacak ilk yöntem olarak belirtilmemiştir. Fakat bu tehditlerin üstesinden askeri yöntemlerle gelinebilir³⁵⁸.

---

³⁵⁵ Soğuk Savaş Döneminde "güvenliğini" ABD/NATO'ya havale eden Batı Avrupalılar, YDD'de önce BAB'ı yeniden canlandırarak AB'nin savunma organına dönüştürmeye çalışmışlar, 1998 yılından itibaren özellikle AGSP bünyesinde ortak güvenlik politikası alanında bazı gelişmelere imza atmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnfra alt başlık, 3.3.5.

³⁵⁶ Hyde-Price, a.g.m., ss. 3-4.

³⁵⁷ Japp H. De Wilde, "Orwellian Risks in European Conflict Prevention Discourse", **Global Society**, Vol: 20, No: 1, s. 94, aktaran Arman, a.g.e., s. 250.

³⁵⁸ Sjursen, a.g.m., s. 6, ESS'de AB küresel bir aktör olarak tanımlanmış ayrıca küresel güvenlikten sorumlu olduğu belirtilmiştir. ESS'de Birliğe yönelik üç temel tehdit unsuru tanımlanmıştır: uluslararası terörizm, KİS'lerin yayılması ve başarısız devletler. Birlik bahsedilen tehditlere önlem olarak geniş ölçekli, askeri, ekonomik, siyasi ve sivil mücadele yöntemleri geliştirmeye başlamıştır.

Ancak doksanlı yıllarda AB'nin BAB ve AGSP aracılığıyla ortak güvenlik politikası oluşturma konusunda attığı adımlara rağmen AB'nin halen uygar bir güç olduğunu iddia eden kuramcılar vardır. Whitman 1990'lardaki gelişmelerin altı çizmekte ancak, teorik ve empirik yaklaşımlar doğrultusunda AB için uygar/normatif tanımlamasının yapılmasının mümkün olduğunu iddia etmektedir³⁵⁹.

Rosecrance ise AB'yi cazibe merkezi olarak görmektedir. AB'nin dış politika alanındaki eksikliğini kabul eden Rosecrance, özellikle Birliğin yakın çevresinin neden Birlik politikalarına bu denli angaje olduğunun cevabını aramaktadır. *“Rosecrance’a göre Birlik yakın çevresini kendisine doğru çeken bir “manyetik kuvvete” (magnetic force) sahiptir. Bu kuvvet, yakın çevresinin, Birliğin uluslarüstü alanda ürettiği normları sahiplenmesine ve iç hukuklarını *acquis communautaire*'e göre uyumlaştırmasına yol açmaktadır”*³⁶⁰.

Manners 1990'lı yıllarda AB'nin askeri yeteneğini geliştirdiğini bazı örneklerle vurgulayarak³⁶¹, AB'nin uluslararası ilişkilerdeki rolü için uygar ve askeri

---

Ayrıca Bosna trajedisi ve Kosova'da yaşananlar sonrasında Birlik kriz yönetimi kapasitesini artırmaya çalışmaktadır. Uluslararası terörizm, silahlanma gibi tehditlerle mücadelede yer verilen belgede, bu tehditlerle mücadelede en etkili yöntemin uluslararası rejimlerin güçlendirilmesi olduğu belirtilmiştir. Önleyici vuruş stratejisine karşı çıkmış, ancak güç kullanımı ihtimali de tamamen reddedilmemiştir. Jean-Yves Haine, “The EU's Soft Power: Not Hard Enough”, **George Town Journal of International Affairs**, Winter/Spring (2004), s. 71, Belgede ayrıca örgütlü suçlar ve bölgesel çatışmalara da yer verilmiştir. Keşmir, Filistin ve Afrika'daki Büyük Göller Yöresi gibi dondurulan bölgesel krizlere vurguda bulunulan belgede, bunların halen tehdit unsuru olmaya devam ettiği belirtilmiştir. Silahlanmanın bölgesel sorun olmaya devam ettiğinin altı çizilmiştir. Belge bir yandan sert güvenlik sorunlarına vurguda bulunurken, demokrasi, özgürlükler yönetişim, hukukun üstünlüğüne de vurguda bulunmuştur. Steven Ewerts, “Two Cheers of the EU's New Security Strategy: Soft Power and Hard Power”, **Oxford Journal of Good Governance**, Vol: 1, No: 1, 2004, ss. 40-41.

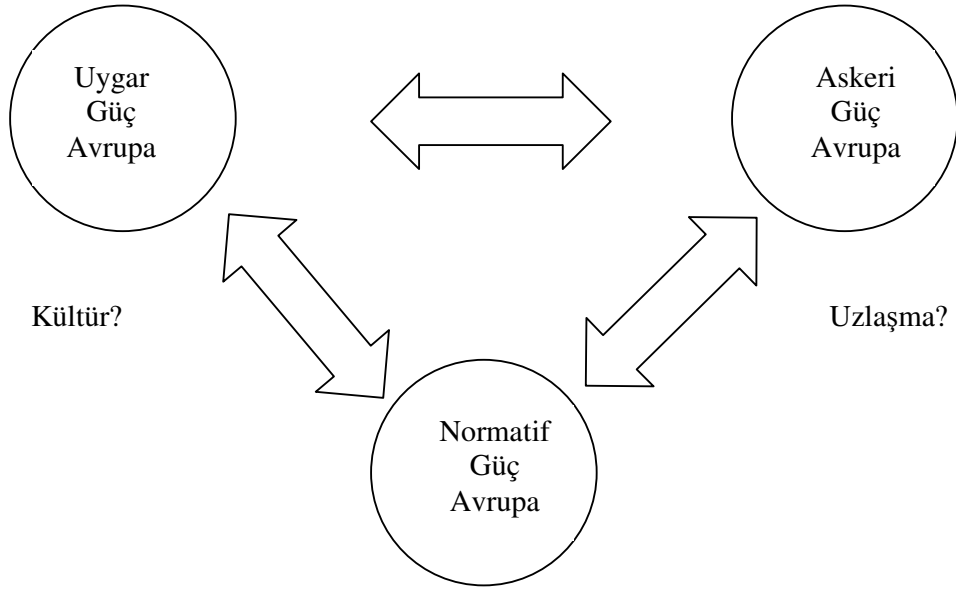
³⁵⁹ Richard Whitman, “The Fall, and Rise of Civilian Power Europe?” **National Europe Center Paper No:16**, (Paper presented to European Union in International Affairs, National Europe Center), Australian National University, 3-4 July 2002, <http://dspace.anu.edu.au/bitstream/1885/41589/2/whitman.pdf>, erişim (10.02.2008) ss. 23-24.

³⁶⁰ Richard Rosecrance, “The European Union: A New Type of International Actor”, der. J. Zielonka, **Paradoxes of European Foreign Policy**, Kluwer Law International, The Hague, 1998, aktaran, Arman, a.g.e., s. 254.

³⁶¹ 1992 yılında Maastrich Antlaşmasıyla Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını geliştirmesi, 1999 yılında Cologne'de Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası bağlamında sivil kriz yönetimini geliştirme kararı alması, Yugoslavya'da AT Monitor Misyonu üstlenmesi (1991), kara mayınları temizlemesiyle ilgili eylem kararı alması (1995), silah ihracatıyla ilgili yapılan yasal düzenleme (1998), çatışmaları önleme politikası kararı (2001), Peterberberg görevleri, barışı koruma misyonu, barışı koruma ve kriz yönetimi de dahil muharebe gücünün oluşturulması, AT İnsani Yardım Ofisinin kurulması, Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakti (GAİP), 60.000 kişilik Avrupa Ordusunun kurulması, bunların başta gelenleridir. Mannner, “The Difference Engine...” ss. 23-24, Avrupa Parlemtosu (AP) 21 Nisan

güç tanımlaması yapılmasına itirazını sürdürmektedir. Ancak Manners, AB'nin uluslararası kimliğinin, uygar, normatif ve askeri faktörlerin (veya rollerin), melez (hybridity) bir karışımı olduğunu da belirtmektedir³⁶².

Şekil – 1: Avrupa Birliği'nin Dış Eylemlerinin Kavramsallaştırılması

Kaynak: Manners:“The ‘difference engine’...”, a.g.m., s. 26.

3.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE BATI AVRUPA’DA GERÇEKLEŞTİRİLEN ENTEGRASYON HAREKETLERİ VE GÜVENLİK, SAVUNMA VE SİYASİ ALANLARDA İŞBİRLİĞİ OLUŞTURMA ÇABALARI

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Avrupa Kıtasının karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal enkazın yanı sıra, baş gösteren siyasal krizler, kıta

---

1994 tarihinde aldığı kararlar insan hakları ihlallerinden dolayı içişlerine karışabileceğini belirtmiştir. Tolga Bilener, “AB'nin Azınlık Hakları ve AB'ye Bütünleşme Sürecinde Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri”, der. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 169.

³⁶² Manners, “The Difference ...” a.g.m. s. 26., Şu noktanın da belirtilmesi gerekir ki 11 Eylül sonrasında AB'nin, AGSP bünyesinde düzenlediği operasyonlar sayesinde askeri yeteneği daha da artmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Ortega, “Petersberg'in Ötesi: AB Askeri Kuvvetlerinin Misyonları”, çev. Caner Sancaktar, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yay., İstanbul, 2005, ss. 73-88, Gustav Lindstorm, “Hareket Alanında: AGSP Operasyonları”, çev. Emirhan Güral, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 111-129.

genelinde entegrasyon hareketlerini kaçınılmaz kılmıştır³⁶³. Savaş yalnızca Avrupa merkezli dünya sistemini sona erdirmemiş, Kıta'nın ABD ve SSCB'nin nüfuz alanı (veya rekabet sahası) haline gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde özellikle “savunma” amaçlı örgütler kurulmuştur. Prag Darbesi, Berlin Ablukası ve Kore Savaşı gibi hadiseler Batı Avrupa ülkelerinin Dunrik ve Brüksel Antlaşmalarını imzalamaları ve NATO ve BAB gibi uluslararası örgütleri kurmalarıyla sonuçlanmıştır³⁶⁴. Ayrıca OECD ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütler de bu dönemde kurulmuştur. Bu gelişmeler uluslararası karakterdeki örgütlerin kurulmaları için uygun zemin oluşmasına neden olmuştur. Geçirdiği sosyal evrim sonucunda AB'ye dönüşen Avrupa Toplulukları da bu siyasi atmosferde kurulmuştur.

Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan ilk önemli entegrasyon hareketi Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğudur (AKÇT). Ruhr ve Saarland gibi savaş öncesi dönemde Almanya'nın kontrolünde olan bölgelerin statüsü savaş sonrası dönemde Fransa tarafından yeniden gündeme getirilmiştir. Bu bölgelerin özellikle o dönem sanayisi için hayati önem arz eden kömür ve çelik gibi kaynaklar açısından zengin olması, Fransa ve Almanya'nın adı geçen kaynakların kullanımında işbirliğine gitmesine neden olmuştur. Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'nın çabaları sonucu Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından 1951 yılında AKÇT kurulmuştur. AKÇT'nin kurucu üyeleri tarafından Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) adında iki yeni örgüt daha kurulmuştur. 1965 yılında Füzyon Antlaşması imzalanmış ve 1967 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece tek konsey ve tek komisyon her üç topluluğun organı haline gelmiştir³⁶⁵.

Avrupa Toplulukları'nın kurucu antlaşmalarının önsözlerinde, amaç ve ilkeler sıralanırken ortak dış politika konusunda herhangi bir hükme yer verilmemiş, ancak dolaylı göndermeler yapılmıştır. AET'nin kurucu antlaşması olan Roma

---

³⁶³ II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da başlayan entegrasyon hareketlerinin, ekonomik, politik ve güvenlik nedenleri hakkında bkz. Kemal İnat, “Avrupa Politik İşbirliği'nin Doğuşu” der. Oğuz Kaymakçı, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, ss. 6-9.

³⁶⁴ Hazel Simith, **European Union Foreign Policy and Central America**, Macmillan Press Ltd., Hounmills, Hampshire, London, 1999, s.22.

³⁶⁵ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Oluşumu**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 57-58.

Antlaşmasının maddelerinde de ekonomik entegrasyon açık bir biçimde vurgulanmış ancak siyasal bütünleşme ise ima edilmiştir³⁶⁶. Roma Antlaşmasında vatandaşlık kanunları, sınırların denetimi ve dış politika gibi konular “yüksek politika” konuları olarak belirlenmiştir. Yüksek politika konularında AET’ye her hangi bir yetki verilmemiştir³⁶⁷. Ancak bu dönemde Avrupa ölçeğinde, siyasal birlik ve ortak savunma politikası oluşturulması yönünde bazı çabalarda bulunulmuştur.

3.2.1. Pleven Planı

Pleven Planı esasen savunma amaçlı bir plandır. Ancak plan üzerinde süren tartışmalar sırasında Avrupa Siyasi Birliği (ASB) projesi gündeme gelmiştir. Her ne kadar uygulamaya geçirilmemiş olsa bile, siyasi birliği hedefleyen böyle bir projenin Avrupa Toplulukları’nın kurulduğu bu dönemde gündeme gelmesi dikkat çekicidir. 25 Haziran 1950’de patlak veren Kore Savaşı, Avrupa ülkelerinin NATO’ya rağmen yeni güvenlik arayışına yönelmelerine neden olmuştur. Fakat bu süreçte Almanya’nın yeniden silahlanması ihtimali belirince, Fransa bu girişime tepki göstermiştir. Ancak gerek ABD’nin Batı Avrupa ülkelerine silahlanmaları yönünde yaptığı baskı, gerekse AKÇT üyesi diğer devletlerin ısrarları nedeniyle, Fransa geri adım atmak zorunda kalmıştır. Dönemin Fransa Başbakanı Robert Plevin’in adıyla anılan plana göre Avrupa Savunma Topluluğu(AST), AKÇT örneğinde olduğu gibi ulusüstü yapıda örgütlenecekti. Plevin Planı’nda, her biri 1000 kişilik olmak üzere 6 tümeden oluşacak Avrupa’nın farklı milletleri tarafından bir ordu kurulması, ordunun koordinasyonu için ortak bir Genel Kurmay Başkanlığı oluşturulması ve AKÇT önünde sorumlu bir Avrupa Savunma Bakanı atanması, önerilmiştir³⁶⁸. 1951 ve 1952’de NATO üyesi ülkeler ve Almanya arasında yapılan konferansta planın detayları görüşülmüş, ancak taraflar arasında anlaşmazlıklar sürmüştür³⁶⁹.

---

³⁶⁶ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., ss.58-59.

³⁶⁷Michael Rupp, **Avrupa Birliği’nin Ortak Dış İşleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, yyy, 2002, s.12.

³⁶⁸ Planın ayrıntıları için bkz. Martin J. Dedman, **The Origin and Development of the European Union, 1945-1955**, Routledge Publications, London, Newyork, 1996, ss.72-92.

³⁶⁹ Esra Çayhan, “Avrupa Birliğinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.344.

İngiltere örgütün uluslarüstü yapısına itiraz ederken, Fransa kurulmak istenen ortak güvenlik sisteminin güçlü bir siyasi boyuta sahip olması düşüncesinden hareketle, öncelikle dış politika konusunda birlik sağlanmasını öne sürmüştür. Bu doğrultuda ASB'nin kurulmasına yön verecek “*Avrupa Ortaklık Statüsü*” hazırlanmaya başlamıştır. Burada da AKÇT ve AST benzeri ulusüstü kurumsal bir yapı hedeflenmiştir. Örgütün iki meclisli olması, ayrıca bünyesinde Avrupa Yürütme Konseyi, Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Ulusal Bakanlar Konseyi gibi organların kurulması planlanmıştır.

Ancak ASB'nin onaylanarak yürürlüğe girmesi AST anlaşmasının kabulünden sonraya bırakılmıştır³⁷⁰. AST, Fransa ve İtalya dışındaki diğer taraf ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanmıştır. İtalya'nın bu konuda gecikmesinin nedeni ülkedeki iç istikrarsızlık idi. Fransa parlamentosunda ise 1954 yılında konuyla ilgili yapılan oylamada tasarı reddedilmiştir. Parlamentodaki Komünist ve De Gallueci üyelerin yanı sıra, Hindi-Çini'de patlak veren savaş bu kararın alınmasında etkili olmuştur³⁷¹. AST'nin reddedilmesiyle beraber ASB projesi de ortadan kalkmış oldu. Ancak her ne kadar başarısızlıkla sonuçlanmış olsa bile Pleven Planıyla beraber Avrupa'da “siyasal birliğ”e yönelik ilk ciddi girişim gerçekleşmiş oldu.

3.2.2. Fouchet Planları

Fransa'da De Gallue'nin iş başına gelmesiyle beraber “siyasal birlik” tartışmaları AT'nin gündemine yeniden taşınmıştır. O dönemde AT üyesi ülkelere yalnızca Fransa'nın BM Güvenlik Konseyine üye olması, ABD ve Fransa arasında yaşanan kısmi sürtüşmeler³⁷² ve Alman-Fransız yakınlaşması gibi koşulları göz önünde bulunduran De Gallue, Fransa'yı kıta Avrupa'sında egemen aktör konumuna getirmenin yolunun altılar arasında gerçekleşecek siyasal bütünleşmeden geçtiğini düşünmekteydi. Bu bağlamda De Gallue ilk olarak 1959 yılında İtalya'ya yaptığı

³⁷⁰Mehmet Genç, Barış Özdal, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s.80

³⁷¹Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s.54.

³⁷² Bu gelişmeler 1956 Süveyş Krizi, Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi, De Gallue'nin nükleer silahlanma konusunda ABD'den yardım talebinin reddi. Bkz. İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupanın Türkiye'ye Yaklaşımı, 1. Kitap**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993, s.48, Kissinger, a.g.e., ss.571-585.

ziyaret sırasında altuların dış politikasında işbirliğini sağlayacak kalıcı bir sekretaryanın kurulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bazı üyeler tarafından bu öneri reddedilmesine rağmen De Gallue “siyasal birliği” amaçlayan görüşlerini değişik platformlarda dile getirmeyi sürdürmüştür. 23 Kasım 1959 tarihinde Strazburg’da yapılan toplantıda altuların dışişleri bakanları arasında, uluslararası politika konularında görüşme yapmak üzere her üç ayda bir düzenli toplantılar yapılması, kararlaştırılmıştır³⁷³.

Siyasal birlik hedefiyle yola çıkan De Gallue için dışişleri bakanlarının arasında (hükümetlerarası düzende) danışma toplantılarının düzenlenmesi tatminkâr bulunmamıştır. 10-11 Şubat 1961 tarihinde Paris’te düzenlenen bir konferansta De Gallue bu kez de nihai hedefi “konfederasyon” olan bir proje ortaya atmıştır. Adeneuer ise konfederasyon yerine “örgütlü işbirliği” kavramını kullanmanın daha uygun olacağı ve savunma konularının iş birliği dışında tutulmasının gerekli olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Hollanda ise ekonomik bütünleşme gerçekleşmeden, siyasi bütünleşme çabalarına karşı çıkmıştır. Ancak yine de Hollanda dışındaki ülkeler, siyasal birlik oluşturulması yönünde görüş birliğine varmışlardır. Bu doğrultuda siyasal birlik antlaşması hazırlamakla yükümlü bir komisyon kurulmuş ve başına Fransa’nın Kopenhag büyükelçisi Christian Fouchet getirilmiştir.

Komisyon tarafından hazırlanan Birinci Fouchet Planı olarak adlandırılan taslakta planlanan yapılanmanın hedefleri şu şekilde belirtilmiştir³⁷⁴: Ortak çıkarlarla ilgili ortak bir dış politikanın belirlenmesi; diğer ülkelerle işbirliği içinde, ortak bir savunma politikasının kabulü ve üye devletlerin her türlü saldırıya karşı güvenliklerinin artırılması; bilim ve kültür alanında işbirliğinin sağlanması; insan hakları, temel haklar ve demokrasinin savunulması.

Ancak I. Fouchet Planı, Fransa dışındaki diğer AT üyesi ülkeler tarafından kabul edilmemiştir. İtirazlar meclisin yetkilerinin sınırlı olması, karar alma mekanizmasının oy birliği sistemine dayanması gibi hususlara odaklanmıştı.

---

³⁷³ Ramses A. Wessel, **The European Unions Foreign and Security Policy, A Legal Institutional Perspective**, Kluwer Law International, Boston, London, 1999, s.4.

³⁷⁴ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s.61.

Dolayısıyla bu plan, A P ve Avrupa Komisyonu tarafından da kabul edilmemiştir³⁷⁵. I. Fouchet Planı'nın reddedilmesinden sonra itiraz noktaları da göz önüne alınarak, II. Fouchet Planı hazırlanmıştır. Planda öne çıkan değişiklikler ise şunlardır³⁷⁶: Komisyon, üye devletlerin dışişleri bakanlarının yüksek seviyedeki memurlarından değil, doğrudan hükümetlerin belirlediği temsilcilerden oluşacaktır; Meclisin yetkileri dış politika savunma ve eğitim konularını kapsayacaktır; Birliğin yetki sınırları içinde ekonomik sorunlar da yer alacaktır; Antlaşmanın revizyonu gerçekleştirilirken o tarihteki mevcut yapılara dokunulmayacaktır.

Fouchet Planlarına yapılan itirazlar, De Gallue'nin Fransa'nın çıkarları doğrultusunda İngiltere'yi topluluklar dışında tutma çabası ve Avrupa savunmasında ABD dışı alternatif arayışına girmesi gibi nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Fransa dışındaki diğer beş üye, özellikle Benelux ülkeleri, ABD'nin NATO aracılığıyla Avrupa'da elde ettiği garantörlüğün tehlikeye girmesinden endişe etmekteydiler. Dolayısıyla ikinci planda sağlanan revizyon diğer üye ülkeler tarafından tatminkar bulunmamış, bu plan da 17 Nisan 1962 tarihinde yapılan toplantıda Belçika ve Hollanda tarafından bloke edilmiştir³⁷⁷.

3.2.3. Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ)

De Gaulle'nin görev süresinin dolmasından sonra, AT üyesi devletler arasında, siyasi işbirliği kurulması için daha uygun bir zemin oluşmuştur. Özellikle Fransa'nın yeni Cumhurbaşkanı G. Pompidou'nun İngiltere'nin AT'ye üyelik başvurusunu veto etmeyeceği yönünde açıklamada bulunması süreci kolaylaştırmıştır. Nitekim Pompidou'nun girişimleri sonucu 1-2 Aralık 1969 tarihlerinde Lahey'de yapılan AT Konseyi'nde bazı kararlar alınmıştır: Roma Antlaşması'nın sonucu olan gümrük birliğini tamamlayacak nitelikte bir ekonomik ve parasal birliğin kurulması için çalışmalar yapmak; İngiltere, Danimarka, İrlanda

³⁷⁵ Tekeli, İlkın a.g.e., s.59, Genç, Özdal a.g.e., s.87.

³⁷⁶ Ülger, **Avrupa Birliğinde** a.g.e., s.62.

³⁷⁷ Wessel a.g.e., s.4.

ve Norveç ile üyelik müzakerelerini başlatmak; ortak savunma politikası dışındaki konularda, AT üyesi devletler arasında siyasi işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak³⁷⁸.

Lahey Zirvesi'nde alınan bu kararlarla beraber Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) süreci başlamıştır. Bu doğrultuda siyasi işbirliğinin geliştirilmesi için dış işleri bakanlarından oluşan bir komisyon rapor hazırlamaya başlamıştır. Belçikalı siyasi direktör V.E. Davignon'un başkanlığında yapılan çalışmalar sonucunda, Davignon (Lüksemburg) Raporu hazırlanmıştır. Belgede siyasi birlik konusuna şu şekilde göndermede bulunulmuştur: "*Paris ve Roma Antlaşmalarının dibacesindeki ruha uygun olarak belirtilmesi gereken gerçek şudur ki, siyasi birlik iradesi Avrupa Topluluklarının ilerlemesinde her zaman itici güç olmuştur*"³⁷⁹. Belgede ayrıca şu kararlara yer verilmiştir: *Önemli dış politika sorunlarında komite üyeleri, hükümetler arası düzeyde danışmalarda bulunacaklardır (Bu maddeyle işbirliğinin Roma Antlaşması dışında olduğu anlaşılmaktadır). AT Konseyi başkanının vesayetinde Dış İşleri Bakanları Konseyi yılda iki kez toplanacaktır. Politika direktörlerinden oluşan bir komite oluşturulacak ve bu komite belirli periyotlarla bir araya gelecektir. ASİ, üye ülkeler arasında bağlayıcı olmayan, ancak danışma ve koordinasyon odaklı bir yapı öngörmüştür. Nitekim Avrupa Komisyon gibi AT organları devre dışı bırakılmıştır. Bunun en önemli sebebi, Fransa'nın dış politika konusundaki iradesini bir üst otoriteye devretmek istememesiydi*³⁸⁰.

19 – 21 Ekim 1972 tarihinde yapılan Devlet veya Hükümet Başkanları Zirvesi toplantısında ASİ'nin geliştirilmesi yönünde karar alınmış ve bu doğrultuda dış işleri bakanları tarafından yeni bir rapor hazırlanması istenmiştir. *Hazırlanan raporda, üye devletlerin ortaklarına danışmadan uluslararası gelişmeler karşısında tavır belirlememeleri belirtilmiş, ayrıca uluslararası krizlerin AT'yi ilgilendirmesi durumunda ASİ ve AT organları arasında sıkı bir danışma mekanizmasının kurulması kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak, genişleşmeyle beraber AT'nin dünya*

---

³⁷⁸ Genç, Özdal, a.g.e., s.91.

³⁷⁹ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s.64.

³⁸⁰ Roy H. Ginsberger, **Foreign Policy Actions of the European Community: The Politics of Scale**, Lynne Rienner Publishers, Adamon Time Press Limited, Boulder, London, 1989, s. 48.

politikasındaki rolünün ve sorumluluğunun daha da artacağı ve AT'nin müstakil bir siyasi birime dönüşeceği vurgulanmıştır.

14 – 15 Aralık 1973 tarihlerinde Kopenhag'da yapılan zirve toplantısı ASİ'nin oluşum sürecinde önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilebilir. Zira Kopenhag Zirvesi ve sonrasında yapılan Paris Zirvesi, Petrol Bunalımının uluslararası ekonomi ve politikada etkisini hissettirdiği dönemde gerçekleşmiştir. Kopenhag Zirvesinde, üye ülkeler birleşik Avrupa ve ortak dış politika konusundaki niyetlerini yeniden vurgulamışlardır. 9 – 10 Aralık 1974 tarihinde düzenlenen Paris Zirvesinde hazırlanan belgede devlet ve hükümet başkanlarının sıklıkla bir araya gelmesi ve bu zirvenin “Avrupa Topluluğu Konseyi” olarak adlandırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Avrupa Komisyonu ve Dış İşleri Konseyi'nin ASİ ile daha sıkı işbirliği içerisine girmesi ve AT Konseyi ile ASİ arasında sağlam bir koordinasyonun kurulması önerilmiştir³⁸¹.

Üye ülkeler bu tarihlerde ortaya çıkan İspanya ve Kıbrıs sorunlarına karşı ve ABD ile ilişkilerde uyumlu politikalar yürütmüşlerdir. Ayrıca üye ülkelerin dış işleri bakanlıkları arasında teleks bağlantısı kurulmuş, AT dış politikasında siyasi komite ve üye ülkelerin büyük elçi düzeyindeki temsilcilerine sorumluluk yüklenmiştir³⁸². ASİ ve ortak dış politika oluşumu sürecinde dönüm noktası olarak kabul edilen bir başka belge de Tindenmans raporudur. Belçika Başbakanı Leo Tindenmans tarafından hazırlanan rapor, her ne kadar o dönemde kabul edilmemişse de, sonraları belgedeki birçok madde aşama aşama kabul edilmiş, özellikle Tek Avrupa Senedi (TAS) ve AB kurucu antlaşmalarına çoğu konuda ilham kaynağı olmuştur. Rapor, dönemin konjoktürüne göre bazı köklü değişiklikler öngörmekteydi. Raporda ASİ'nin kurumsal bir yapıya kavuşturulması, ASİ ile Topluluklar arasındaki ayrıma son verilmesi, Avrupa Komisyonu'nun dış politika konusundaki yetkilerinin artırılması, dış politikanın belirlenmesi konusunda esas kurumun AT Konseyi olması gibi hususlardan söz edilmekteydi. Ayrıca raporda ekonomik ve parasal birliğin sağlanması, bölgesel ve sosyal politikaların uygulanması gibi ekonomik ve sosyal

---

³⁸¹ Ginsberger a.g.e. ss. 48-49

³⁸² Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e. s. 66

politikaların yanı sıra “*Savunmaya İlişkin Spesifik Sorunlar*” başlığı altında savunma konularına yer verilmiştir.

Tindenmans Raporundan sonra hazırlanan iki önemli proje daha vardır: Londra Raporu ve Genscher Kolombo Girişimi. 13 Ekim 1983 tarihli Londra Raporu’nda³⁸³: Üye ülkelerin dış politikada tutum belirlenmeden önce birbirleriyle danışmada bulunma yükümlülüğü vurgulanmış, ASİ çerçevesinde ilk kez “Güvenliğin Siyasi Boyutu” adı altında güvenlik kavramı gündeme getirilmiş ve üye ülkeler arasındaki danışmaların ileride “Ortak Eylem”e dönüşmesi dileği belirtilmiştir. Bu rapordan kısa bir süre sonra Alman ve İtalyan Dış İşleri Bakanları (Genscher- Kolombo) tarafından Avrupa Senedi Projesi adlı bir rapor hazırlanmıştır. *Bu projeye göre, politik işbirliği, güvenlik perspektifinden hareketle, ortak dış politika oluşturma şeklinde ortaya çıkmalıydı. Ayrıca terörizme yönelik ortak eylem ve kriz durumlarında ortak tutum belirlenmeliydi.*

TAS Antlaşması öncesinde ASİ sürecinde kaydedilen diğer iki önemli gelişme; Stuttgart Bildirisi ve Dooge Komitesi raporunun hazırlanmasıdır. Stuttgart Bildirisinde (17-19 Haziran 1983) ASİ’nin daha etkin bir hale dönüştürülmesi için ortak dış politika konusunda olumlu adımlar atılması ve güvenlik sorununun ekonomik ve politik yönüyle ilgili konularda ortak eylem geliştirilmesi şeklinde taleplerde bulunulmuştur. İrlanda dış işleri eski bakanı Jim Doog’un başkanlığındaki komitenin hazırladığı raporda ASİ ile ilgili yeni gelişmelere yer verilmiş ve bu belge daha sonra TAS ile hukuki kimlik kazanmıştır³⁸⁴.

3.2.3.1. Tek Avrupa Senedi’nin ASİ’ye Katkıları

Avrupa Birliği’nin kurucu antlaşması olan Maastricht (dolayısıyla Ortak Dış ve Güvenlik Politikası) öncesinde siyasal bütünleşme sürecine katkısı bağlamında en önemli gelişme TAS antlaşmasıdır. TAS Antlaşmasının bir başka özelliği ASİ’ye son şeklini vermesidir. TAS ayrıca Roma Antlaşması üzerinde yapılan ilk önemli revizyon olarak kabul edilmektedir. TAS ile AP’nin görev alanı genişletilmiş, ayrıca

³⁸³ Ülger, *Avrupa Birliğinde*, a.g.e., s. 67.

³⁸⁴ Ülger, *Avrupa Birliğinde*, a.g.e., ss.67-69.

bu kurum ile AT Konseyi arasında daha etkin bir işbirliği süreci başlatılmıştır. TAS'da bir iç pazarın oluşturulması kararı alınmış, ayrıca nitelikli çoğunlukla karar alma ilkesi bazı durumlar için değiştirilmiştir. Bunun yanı sıra TAS dış politika alanında siyasi işbirliği ve Topluluk politikalarında ortak eylemler öngören hukuki bir belgedir³⁸⁵.

Bunların yanı sıra TAS'da siyasi işbirliği, ekonomik bütünleşme ile aynı seviye ve önemde kabul edilmiştir. TAS ile sağlanan en önemli yeniliklerden birisi de ASİ'nin kurucu antlaşma metinlerine girmesi ve böylece hukuki boyut kazanmasıdır³⁸⁶. TAS Metninde “Üye Ülkeler” yerine “Yüksek Akit Taraflar” kavramı kullanılmış ve uluslar üstü bir sisteme geçişi ima eden kavramlardan özellikle kaçınılmıştır³⁸⁷. Antlaşmanın 30. maddesi ASİ'nin görev ve yetkilerine ayrılmış, Ayrıca 1974 yılında *de facto* olarak kurulmuş olan AT Konseyi, TAS ile birlikte AT'nin yasal organı haline gelmiştir³⁸⁸.

TAS'ın ASİ'ye sağladığı en önemli katkılardan birisi Brüksel'de kurulan daimi sekreteryadır. Sekreteryanın rolü TAS Antlaşmasının 30. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddede Sekreteryaya oldukça kompleks bir rol verilmiştir³⁸⁹. Ancak ASİ'nin diğer temel organları rollerini muhafaza etmişlerdir. AT Konseyi temel karar organı olma pozisyonunu sürdürmüş, diğer organlardan AT Bakanlar Konseyi, Siyasi Komite ve Temas Grubu'nun rollerinde her hangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Sekreteryanın kurulmasının bir nedeni ise dönem başkanlığı değişiminde yaşanan politika farklılıklarının azaltılmasıdır. ASİ'nin karar alma mekanizmasında var olmakla beraber TAS ile önem kazanan bir diğer organ, Avrupa

---

³⁸⁵ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, 5. Baskı, s. 38.

³⁸⁶ Gianni Bonvicini, “Mechanisms and Procedures of EPC: More Than Traditional Diplomacy”, der. Alfred Pijpers, Elfriede Regelsberger, Wolfgang Wessel, **European Political Cooperation in the 1980's, A Common Foreign Policy For Western Europe**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, London, 1988, s.51.

³⁸⁷ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s.70.

³⁸⁸ Bonvicini a.g.m, ss.,51-54.

³⁸⁹ Bonvicini a.g.m., s.58, Sekreteryanın rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pedro Sanchezda, Costa Pereira “The Use of a Secreteriat”, der. Alfred Pijpers, Elfriede Regelsberger, Wolfgang Wessels, **European Political Cooperation in the 1980's: A Common Foreign Policy For Western Europe**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, London, 1988, ss. 85-104.

Komisyonu'dur³⁹⁰. Avrupa Komisyonu'un önem kazanmasının bir nedeni ekonomik kararların siyasi sonuçlar doğurmasıdır. Antlaşmanın 30.3 (b) maddesinde Avrupa Komisyon'un ASİ müzakerelerine tam katılımın gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca AP'nin karar alma sürecine katılımı kararlaştırılmış ve AT Bakanlar Konseyi'nin siyasi konular hakkında AP'ye bilgi aktarımında bulunması vurgulanmış, bu şekilde AP'nin de ASİ'deki rolü daha da etkin hale getirilmiştir³⁹¹.

3.2.3.2. ASİ Döneminde Dış Gelişmelere AET/AT'nin Tepkisi

AT'nin kurucu antlaşmalarında ortak dış politikayla ilgi hükümlerin yer almadığı daha önce belirtilmişti. Ancak dış ilişkiler konusunda uluslararası örgütler, deniz aşırı bölgeler ve üçüncü ülkelerle ortaklık antlaşması imzalanması gibi önemli maddeler antlaşmalarda yer almıştır. Ayrıca AT bu dönemde diplomatik temsilci kabul etme ve gönderme ile ilgili yetkilere sahipti. Bu dönemde AT'nin dış ilişkileri özellikle ekonomik alanda etkisini hissettirmiştir. GATT, OEEC/OECD, Maşrek, Mağreb, Körfez İşbirliği ve SEATO gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra Orta Amerika ülkeleriyle ekonomik ilişkiler geliştirilmiştir. Lome Sözleşmeleri, Uruguay Ticaret Müzakereleri, Akdeniz Antlaşmaları sayesinde AT, ASİ döneminde dünyanın diğer bölgeleri ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmiştir.

Bu şekilde AT, global düzeyde etkin ekonomik ilişkileri olan bir aktör konumuna yükselmiştir. 1960 senesi itibarıyla 17 ülkeyle diplomatik ilişkisi bulunan AT için bu rakam 1991 yılında 160'a, 2001 yılında ise 180'e yükselmiştir³⁹². ASİ'nin oluşumuyla beraber AT'nin uluslararası politikayı etkileyen dış gelişmelere yönelik önemli tepkiler verdiği belirtilebilir. Ancak yine de 1980 yılında yayımlanan Venedik Bildirgesine kadar bu tepkiler sınırlı kalmıştır. Ancak daha önce belirtildiği gibi bu dönemde AT üyesi ülkelerin dış işleri bakanlıkları arasında teleks bağlantısı kurulmuş ve çeşitli alanlarda çalışma grupları oluşturulmuştur.

---

³⁹⁰ Marit Siovaag , "The Single European Act", der. Kjell A. Eliassen, **Foreign and Security Policy in the European Union**, Sage Publications, London, 1998, s. 24.

³⁹¹ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s.71.

³⁹² İrfan Kaya Ülger, "Avrupa Dış Politikası ve AB Genişlemesi", der. Oğuz Kaymakçı, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, ss. 75-76.

ASİ döneminde AT'nin tepki verdiği bazı önemli uluslararası gelişmeler şunlardır: AT ile ortaklık antlaşması imzalamış olan Yunanistan ve Türkiye'de askeri yönetimlerin iş başına gelmesi üzerine her iki ülke ile 1967 ve 1980 yıllarından itibaren ekonomik ve siyasi ilişkiler dondurulmuştur. Temmuz 1974'de Sompson tarafından düzenlenen darbe ile Makarios'un iş başından uzaklaştırılmasıyla beraber AT, Kıbrıs sorunuyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. AT, Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunmuş ve Yunanistan ve Türkiye'yi adaya müdahale etmemeleri konusunda uyarmıştır. Türkiye'nin kısa bir süre sonra adaya müdahale etmesi üzerine ASİ diplomasisi ateşkes çabasında bulunmuştur. Bu tarihten itibaren Kıbrıs sorunu ASİ diplomasisinde sürekli yer almıştır³⁹³.

Doğu ve Batı kutupları arasındaki yumuşamayı temsil eden AGİK/AGİT sürecinin belgesi olan Helsinki Nihai Senedini, AT ülkeleri adına dönemin İtalya Başbakanı imzalamıştır. 1979'da gerçekleşen İran Devriminin ardından ABD büyük elçiliğinde çalışanların rehin alınması üzerine ABD, İran'a ekonomik yaptırımlar yapılması için konuyu BM'ye taşımıştır. Ancak Sovyetler Birliğinin Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanmasından sonra, sorun AT'nin gündemine taşınmıştır. Fakat ekonomik yaptırım konusunda dokuz üye arasında tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali üzerine sorun AT gündemine gelmiştir. Ancak dönem başkanlığı değişimi ve üye ülkeler (özellikle İngiltere ve Fransa) arasında çıkan görüş ayrılıkları yüzünden ortak bir tepki ortaya konulamamıştır.

Polonya'daki Dayanışma Sendikasının Sovyet uydusu yönetime karşı direnmesi üzerine bu ülkeye ekonomik yardımda bulunma kararı alınmıştır. Ancak Varşova'nın sendika hareketini bastırmak için sıkı yönetim ilan etmesi üzerine AT-Moskova ilişkileri gerilmiş ve SSCB'den yapılan ithalata kota konulmuştur³⁹⁴. 1980'li yılların başında Fransa ve Almanya'da iş başına gelen yönetimler Latin Amerika'daki gelişmeler konusunda ABD ile ters düşmüşlerdir. Reagan yönetimi

---

³⁹³ Simon Nuttal, "Two Decades of EPC Performance", der. Elfriede Regelsberger, Philippe de Sechtheeteede Tervarent, Wolfgang Wessel, **Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond**, Lynne Reinner Publishers, London, 1997, s.29.

³⁹⁴ Nuttall, a.g.m., ss. 31-32.

bölgedeki siyasi gelişmeleri komünizmin doğasında olan yayılma olarak değerlendirmiş ve bölge ülkelerinde iş başında olan anti-Marxist diktatörlüklerin desteklenmesini savunmuştur. Ancak AT üyesi ülkeler ise bölgeye ekonomik yardım yaparak batı karşıtı siyasi gelişmelerin önüne geçileceğini savunmuşlardır. Bu dönemde AT tarafından bölgeye yapılan yardımlar artırılmıştır. 1982 yılında Falkland Krizi'nin patlak vermesi üzerine üye ülkeler harekete geçmiştir. Avrupa Komisyonu, Falkland adalarının İngiltere'ye, dolayısıyla AT'ye bağlı bir toprak parçası olduğu, buna göre önlem alınması gerektiği, şeklinde karar vermişlerdir. Nitekim Arjantin'den yapılan ithalatlar dondurulmuştur. Bu noktada İtalya'nın Arjantin'de yaşayan İtalyan nüfus yüzünden, İrlanda'nın ise İngiltere ile arasında olan Kuzey İrlanda sorunu yüzünden AT'nin daha aktif önlem almasına engel olduğu belirtilmelidir³⁹⁵.

ASİ döneminde AT dış politikasının ilgi alanına giren en önemli bölgelerden birisi de Orta Doğudur. AT bu dönemde Akdenizli komşularına yönelik özel politikalar geliştirmeye başlamıştır. Ayrıca Filistin Sorunu 1970'lerden itibaren AT'nin gündeminde sürekli yer almıştır³⁹⁶. 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine BM'nin aldığı ambargo kararına AT de uyarak ABD'nin yanında yer almıştır. Ayrıca ambargodan ekonomik anlamda etkilenen bölge ülkelerine ABD ile beraber AT de ekonomik yardımda bulunmuştur. 1989 Mayıs'ında Tianeman meydanında başlayan öğrenci hareketini Pekin yönetiminin sert bir şekilde bastırması üzerine AT ile Çin arasındaki kurumsal ilişkiler ve bu ülkeye yapılan yardımlar 16 aylık süreyle dondurulmuştur³⁹⁷.

Yukarıdaki örnek olaylar analiz edildiğinde AT'nin Topluluklar düzeyinde ortaya koyduğu ortak dış politika eylemlerinin beklenen düzeyde etkin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Her ne kadar ASİ sürecinin başlaması ve Venedik Deklerasyonunun ilanı ile beraber bu konuda önemli adımlar atılmışsa da, bunlar AT'nin ekonomik alanda gösterdiği entegrasyonun yanında oldukça yüzeysel kalmıştır. Bu durumun temel nedenlerinden birisi, üye devletlerin dış politika gibi

---

³⁹⁵ Nuttal a.g.m s.34, Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz, Simith, a.g.e. ss., 52-109.

³⁹⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İnfra alt başlıklar 3.4.1., 3.4.2., 3.4.4.

³⁹⁷ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e. ss., 78-79.

önemli bir alanda yetkilerini bir üst otoriteye devretmek istemeyişleridir. Bundan dolayı AT dış politikası uluslar üstü yapı yerine hükümetler arası düzeyde kalmıştır. Ayrıca üye devletlerin uluslararası gelişmeleri öncelikle kendi ulusal çıkarları doğrultusunda değerlendirmeleri, Topluluklar düzeyinde alınacak kararlarda konsensüs sağlanmasını zorlaştırmıştır. Ancak Berlin Duvarı'nın yıkılması, ODAÜ'de kadife devrimlerin yaşanması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması kısaca Soğuk Savaş sona erdiren süreç, AT'nin, ortak dış politika konusunu yeniden gündemine almasıyla sonuçlanmıştır. Maastricht Antlaşması'nda siyasal birlik ve ortak para politikası gibi konularda ilerleme kaydedilmiştir. Oluşturulan üç sütunlu yapıda ODGP için ayrı bir sütun tahsis edilmiştir. Bunun nedeni ASİ döneminde ekonomik ve mali araçlarla uygulanan dış politikayı daha etkin hale getirmektir.

3.3. AB'İN SİYASAL BÜTÜNLEŞMESİ: ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI (ODGP)

3.3.1. ODGP'nin Oluşumunu Tetikleyen Faktörler

Esasen siyasal birlik ve ortak dış ve güvenlik politikaları gibi konuların Avrupa Topluluklarının nihai hedefi olduğu, bu gibi konulara kurucu antlaşmalarda göndermelerde bulunduğu daha önce belirtilmişti. Bu süreç 1960'lı ve 70'li yıllarda oldukça yavaş işleştirmiştir. Ancak 1980'li yılların ikinci yarısında uluslararası sistemde yaşanan bazı gelişmeler, Avrupa Topluluklarında bu bağlamda bir dizi reformun gerçekleştirilmesini hızlandırmıştır. Öncelikle Macaristan ve Polonya'dan başlayarak ODAÜ'leri saran kadife devrimler, akabinde Berlin Duvarının yıkılışı, iki Almanya'nın birleşmesi ve nihai olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanan süreç, Soğuk Savaş döneminden kalma uluslararası sistemin yapı taşlarını yerinden oynatmıştır³⁹⁸.

Yukarıda değinilen gelişmelerden en fazla etkilenen bölgelerin başında Batı Avrupa gelmektedir. Zira bir yandan Soğuk Savaş döneminde kıtayı ikiye bölen

---

³⁹⁸ Rupp.a.g.e. s. 16, Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bu dönemde uluslararası politikanın gündemini meşgul eden ve AT'yi yeni arayışlara zorlayan gelişmeler ise Balkanlar'da baş gösteren etnik çatışmalar, Körfez Krizi ve bazı bölgesel krizlerdir.

Demir Perde ortadan kalkmış, böylece Soğuk Savaş boyunca doğudan gelen Sovyet tehdidi sona ermiştir. Bu durumda AT için bir takım fırsatlar ve tehditler doğmuştur. Bu tehditler kısaca eski Doğu Bloku ülkelerinin liberalizme geçiş sürecinde yaşadığı sancular ve Batı Avrupa'ya yapılan illegal göç hareketleri ve Balkanlarda başlayan etnik çatışmalar idi. Bu tehditlerin yanı sıra Soğuk Savaş/Sovyet sonrası dünya düzeninde, AT için global bir politik güç olma şansı doğmuştur. Aynı dönemde Sovyet tehdidinin sona ermesi üzerine ABD'nin Avrupa'daki askeri güçlerini azaltma kararı alması AT'yi yeni arayışlara itmiştir.

AT, ASİ döneminde meydana gelen Tahran'daki rehinelere krizi, Folkland Adaları Savaşı, Afganistan'ın işgali, Polonya hadiseleri gibi uluslararası gelişmelere karşı etkin karşılık verememiş, aldığı önlemler ise ancak ekonomik ve mali yaptırımlar düzeyinde kalmıştı. Bunların yanısıra I. Körfez Savaşı (1991) sırasında ABD öncülüğünde yürütülen operasyona birkaç üye dışında AT ülkelerinin çoğu değişik düzeylerde katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu katılım AT şemsiyesi altında gerçekleşmemiş, üye ülkelerin kendi kimlikleri ön plana çıkmıştır. Avrupa Komisyonu dönem başkanı Jacques Delors'a göre bunun tek çözüm yolu güvenlik ve savunma alanlarındaki iş birliğinin AT'nin yetki alanına alınmasından geçmekteydi³⁹⁹.

Uluslararası sistemin karşılıklı bağımlılık temelinde şekillendiği bir dünya düzeninde politikalar birbirinden ayrılmaz bir hal almaktadır. Her hangi bir aktörün etkin bir ekonomi politikası sürdürebilmesi, aynı aktörün bu politikaya paralel dış politika ve güvenlik stratejisi sürdürmesiyle ilintili durumdur⁴⁰⁰. Bu kuram, AT entegrasyon sürecindeki genel eğilimi doğrular niteliktedir. Daha önce de belirtildiği gibi, AT dış ekonomik ilişkilerde önemli gelişmelere imza atmış, Asya-Pasifik, Orta Doğu ve Amerika kıtasında yer alan birçok ülke ile ve birçok bölgesel ve küresel örgütlerle ikili ve çok taraflı antlaşma imzalamış, bu bağlamda ortak ticaret politikası

---

³⁹⁹ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s. 85

⁴⁰⁰ Kjel A. Elaiassen, "The New European Foreign and Security Policy Agenda", der. Kjel A. Elaiassen, **Foreign and Security Policy in the European Union**, Sage Publications, London, New Delhi, 1992, s.1.

oluşturmuş ve üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tarifelerini uygulamaya koymuştur⁴⁰¹.

Bunların yanı sıra AT dünya genelindeki kalkınmaya yönelik ekonomik yardımların önemli kısmını tek başına gerçekleştirmiş ve insani yardım konusunda önemli miktarda kaynak tahsisinde bulunmuştur. Nitekim kuruluşundan itibaren kaydettiği bu başarılar sayesinde AT, küresel ölçekte önemli bir ekonomik aktör haline gelmiştir. Şüphesiz AT'nin dışarıda gösterdiği bu ekonomik başarılarda, entegrasyon sürecinde kaydettiği aşamaların rolü büyüktür. 1968 yılında üye ülkeler arasında Gümrük Birliği gerçekleşmiş, Ortak Pazar aşamasına ise 1992 yılında geçilmiştir⁴⁰². İçerde derinleşme süreci devam ederken, Topluluk genişlemeyi de ihmal etmemiştir. Toplulukların kurucu üyesi altı iken Maastricht Zirvesi öncesinde bu rakam 12'ye yükselmiştir. Ancak ekonomik alanda kaydedilen bu gelişmelere rağmen siyasi alanda, özellikle dış politika da benzeri başarıların sağlandığı iddia edilemez.

Maastricht Zirvesine giden süreci hızlandıran faktörlerden birisi de iki Almanya'nın birleşmesidir. Bu birleşme neticesinde Almanya'nın AT içindeki gücü önemli oranda artmış, bu durum İngiltere ve Fransa gibi üye devletlerin, endişelenmesine yol açmıştır⁴⁰³. Bu durum, AT'nin siyasi yapısında reformlar yapılarak entegrasyonun derinleştirilmesiyle aşılabilirdi. Avrupa içi ve Avrupa dışı konjoktürün bu şekilde olduğu bir dönemde, dönemin Alman şansölyesi ve Fransız cumhurbaşkanının yaptıkları görüşmeler neticesinde derinleşme yönünde karar alınmış, 15 Aralık 1990 tarihinde Roma'da yapılan zirvede, tek pazar, ekonomik ve parasal birlik ve siyasi birlik gibi konuların ele alınacağı konferansların düzenlenmesi kararlaştırılmıştır⁴⁰⁴.

---

⁴⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Simith, a.g.e., ss. 24-27.

⁴⁰² Ülger, **Avrupa Birliğinde...**, a.g.e., ss. 81-82.

⁴⁰³ Hüseyin Bağcı, "Alman Dış Politikası ve Türk-Alman İlişkileri Sorunlar Beklentiler", der. Atilla Eralp, **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s.280, Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği**, Çınar Güncel Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 134-135.

⁴⁰⁴ Genç, Özdal, a.g.e., s. 122, ODGP'ye giden süreci hızlandıran nedenlerden birisi de AP tarafından 1990 Haziranında hazırlanan "Martin Raporu"dur. Raporun ODGP ile ilgili kısmında kısaca dış ilişkilerin AT ve ASİ gibi iki ayrı kurum tarafından yürütülmesine son verilmesi talep edilmiş, Topluluk dış politikasının hükümetlerarası bir kurum olan Bakanlar Konseyine devredilmesi ve Komisyonun yetkilerinin artırılması tavsiye edilmiştir. Rosa Moraie, Alonso Termae, "From Draft

3.3.2. Maastricht Antlaşması ve ODGP

Maastricht Antlaşması 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanmış ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşmayla beraber Avrupa entegrasyonu daha ileri bir düzeye taşınmış, Topluluk Birliğe dönüşmüştür. Antlaşma Topluluğun, ekonomik ve siyasal entegrasyonu gerçekleştirmesine yönelik en önemli belgedir. Bu özelliklerinden dolayı Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları, Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması (ABKA) olarak kabul edilir. Kurucu antlaşmalarda, insan hakları, temel özgürlükler, hukuk devleti ilkeleri ve demokrasi gibi Avrupa'nın yeni kimliğini oluşturan unsurlara geniş yer verilmiş⁴⁰⁵, ayrıca ekonomik ve parasal birliğin gerçekleşmesi yolunda önemli kararlar alınmış, ortak para sistemine geçiş politikalarını sürdürmek üzere Avrupa Para Enstitüsü kurulmuştur.

Antlaşmayla beraber AT'nin yapısında önemli değişiklikler gerçekleşmiş, üç sütunlu yeni bir yapı oluşmuştur. Birinci Sütunu uluslar üstü karakterde olan AT, ikinci sütunu ODGP, üçüncü sütunu Adalet ve İçişleri oluşturmaktadır. Topluluklar döneminde, Topluluk boyutunu dışında AT dış politikasının sürdürüldüğü⁴⁰⁶ ASİ, ikinci sütun başlığı altında yeniden düzenlenmiş ve bu sütuna güvenlik konuları da eklenmiştir. ODGP'de ASİ'nin genel yapısı korunmuştur. Bir başka ifade ile ASİ'de olduğu gibi ODGP'de dış politika AT'nin yetki alanına dahil edilmemiştir. Böylece 2. ve 3. sütunda yer alan ODGP ve Adalet ve İçişleri gibi politikalar, üye ülkelerin egemenliklerini uluslar üstü otoriteye devretmedikleri hükümetler arası yapıda kalmıştır. Dolayısıyla bu iki sütunda Avrupa Komisyonu'nun yetkisi sınırlı kalmış, ancak AB Konseyi ve AB Bakanlar Konsey'inin yetkisi öne çıkmıştır⁴⁰⁷. Antlaşmayla beraber ODGP'ye getirilen diğer önemli yenilikler ise, AB için önem

---

Treaty of 1984 to the Intergovernmental Conferences of 1991," der. Rein Hardt Rummel, **Towards Political Union: Planning a Common Foreign and Security Policy in the European Community**, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden, 1992, s. 282.

⁴⁰⁵ Bkz. Canbolat, **Avrupa Birliği** ... a.g.e., ss. 225-233.

⁴⁰⁶ Topluluklar döneminde olduğu gibi AB döneminde de, dış ilişkiler iki düzeyde gerçekleştirilmektedir: Topluluklar (uluslarüstü yapıda) ve ODGP (hükümetlerarası yapıda). Topluluklar boyutunda yürütülen dış politika; daha ziyade dış ekonomik ilişkiler, üçüncü dünya ülkelerinin veya bazı ülke gruplarının kalkınmaları için Avrupa Yatırım Bankası tarafından verilen krediler gibi konuları kapsamaktadır. ODGP bünyesinde ise genel olarak dış politika konuları yürütülmektedir. Bkz. Karen Smith, **European Union Foreign Policy in a Changing World**, Blackwell Publishing, Cambridge, Oxford, 2003, ss. 55-64.

⁴⁰⁷ Rupp a.g.e., s. 17.

arz eden konularda ortak eylem mekanizmasının gerçekleştirilmesi ve BAB'ın yeniden yapılandırılarak AB'nin güvenlik ayağına dönüştürülmesi çabasıdır⁴⁰⁸.

ODGP'nin ulusüstü yapı yerine hükümetlerarası düzeyde tutulmasının nedenlerinden birisi, AB üyesi ülkeler arasında çıkan görüş ayrılıklarıdır. Yetkilerin üst otoriteye devri konusundaki görüş ayrılıkları özellikle ODGP'nin güvenlik boyutunda yoğunlaşmıştır. Almanya ve Fransa'nın başını çektiği Federalistler olarak adlandırılan grup, AB'nin kendi güvenlik ve savunma örgütünü kurmasını savunmuşlar, ancak Atlantikçiler buna ABD ve NATO'nun Avrupa'daki varlığını zayıflatacağı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır⁴⁰⁹. Ancak yukarıda izah edilen duruma rağmen ortak güvenlik konusunda gelinen aşama önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Zira ASI'nin oluşum sürecinde ortak güvenlik politikasına atıfta bulunmaktan özellikle kaçınılmıştır. Bilhassa Benelux ülkeleri böyle bir durumun NATO ve ABD'nin Avrupa güvenliğinde üstlenmiş olduğu rolle çatışacağını sıklıkla belirtmişlerdir. Ancak Maastricht Zirvesi'nin yapıldığı dönemde Soğuk Savaş'ın sona ermiş ve SSCB'nin dağılmış olması, üye ülkelere güvenlik ve savunma konularında ortak politikalar geliştirme fırsatı vermiştir.

Dolayısıyla Maastricht Zirvesinin bir özelliği de ODGP sütununda ortak "güvenlik" kavramının yazılı metinlere girmiş olmasıdır. Ancak ileride değinileceği gibi ortak güvenliğin boyutu, AB ülkelerinin kuracakları ortak savunma sisteminin rolü ve bunun NATO ve ABD'nin kıtanın güvenliğinde üstlenmiş olduğu rolle çatışıp çatışmayacağı, üye ülkeler arasında sürekli tartışma konusu olmuştur. Ayrıca BAB'ın, AB'nin güvenlik organı olarak yeniden canlandırılması gündeme gelmiştir. AB antlaşmasına ayrı bir deklarasyon olarak yapılan eklemede BAB üyeleri AB ile aşağıdaki başlıklarda işbirliğine gitmeyi kabullenmişlerdir. AB ile yakın çalışma

---

⁴⁰⁸ Genç, Özdal, a.g.e., s. 126

⁴⁰⁹ Üye ülkelerin b konuya yaklaşımları için bkz. Antonio Missiroli, "AGSP Nasıl İşler", çev. Serkan Korkmazarslan, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 57-59.

ilişkilerinde bulunmak, AB ile BAB organları ve sekreterliklerinin yakın işbirliği içinde olmaları, AB ve BAB Başkanlıkları arasındaki uyumun sağlanması⁴¹⁰.

ASİ döneminde belirlenen karar alma ile ilgili genel yapı Maastricht Antlaşmasında korunmuş, ancak bazı eklemelerde bulunulmuştur. İkinci sütunun hükümetlerarası yapıda olması, dolayısıyla hükümetleri temsil etmesinden dolayı, AB Konseyi ve AB Bakanlar Konseyi karar alma sürecinde ön plana çıkmaktadır. Karar alma mekanizmasının ilk aşaması olan gündem belirleme, hükümetler arası görüşmeler sonucu gerçekleşmektedir. Bu aşamada esas yetki AB Dönem Başkanlığındadır. Ancak komisyon ve üye ülkelerin de bu bağlamda öneride bulunma hakları vardır. Üye ülkelerin Dış İşleri Bakanları ve Komisyon Başkanının da katıldığı Avrupa Konseyi toplantısında kararlar alınmaktadır. Alınan bu kararlar AB Bakanlar Konseyinde görüşüldükten sonra ortak tutum veya ortak eyleme dönüşmektedirler. Maastricht Antlaşması, Bakanlar Konseyi'nde görüşülen konunun karar niteliği kazanmasını nitelikli çoğunluk oyuyla kabul edilmesi şartına bağlamıştır⁴¹¹.

Maastricht Antlaşmasının V. Başlığının J maddesinde ODGP'nin temel amaçları belirtilmiştir⁴¹². Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını bağımsızlığını ve bütünlüğünü BM şartları çerçevesinde korumak; Birliğin güvenliğini her şekilde sağlamak, Barışı korumak ve uluslararası güvenliği güçlendirmek; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek. Antlaşmada dış ilişkilerde, AT sütununa tahsis edilen görev ve yetkiler belirtilmiştir: Kalkınmakta olan ülkelerin özellikle dezavantajlı durumda olanların ekonomik ve sosyal kalkınmalarına yardımda bulunmak; kalkınmakta olan ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonlarına katkıda bulunmak; Üçüncü Dünya ülkelerindeki fakirlik sorununa karşı mücadele etmek; demokrasi, hukukun üstünlüğü sistemini geliştirmek ve pekiştirmek; insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek.

---

⁴¹⁰ Trevar Salmen, "The EU and CFSP: Gaps Between Institutions and Outcomes," der. Trine Fbekhart, **From Vision to Reality Implementing Europe's New Security Order**, Westview Press, Colorado, Oxford, 1998, s. 65.

⁴¹¹ Krenzler, Schneider, a.g.m., s. 140, Arnhold, Spence a.g.m., s. 149.

⁴¹² Smith, a.g.e., s. 12.

Haziran 1992’de Lizbon’da düzenlenen AB dış işleri bakanları toplantısında ortak eylem gerektiren dış politika hedefleri sıralanmıştır. Bunlardan önem arz eden bazı maddeler şunlardır: Demokratik hükümlerin ve kurumların güçlendirilmesi ve insan ve azınlık haklarına saygı gösterilmesi; bölgesel siyasi istikrarın güçlendirilmesi ve alt bölgesel entegrasyonu öngören ekonomik ve siyasi yapılanmalara katkıda bulunulması; çatışmaların durdurulması ve önlenmesine katkıda bulunulması, acil durumlarda etkin uluslararası işbirliği gerçekleştirmeye yönelik katkıda bulunulması; silah kaçakçılığı, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı uluslararası işbirliğini güçlendirilmesi; iyi yönetimlerin desteklenmesi⁴¹³.

3.3.3. Amsterdam Antlaşması ve ODGP

Maastricht Antlaşmasıyla her ne kadar AB içerisinde ODGP kurulmuşsa da, aynı dönemde Balkanlar’da baş gösteren krizlere yönelik AB’nin etkin önlemler alamaması, Avrupa’nın, ortasında meydana gelen böyle bir krizin ABD’nin sayesinde aşılmış olması, Maastricht Antlaşmasında revizyona gidilmesini gerektirmiştir. 1996-1997 yıllarında gerçekleşen hükümetlerarası konferans sonucunda Amsterdam Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmada Maastricht Antlaşmasının genel karakterini bozmayacak şekilde ikinci sütunda bir dizi yapısal değişiklikler kabul edilmiştir. Bunlar: ODGP’nin amaçlarında kısmi değişiklik; ODGP yüksek temsilcilik makamının kurulması; siyasal planlama ve erken uyarı biriminin oluşturulması; oy birliği sistemine esneklik getirilmesi; AB-BAB bütünleşmesinin gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır.

Amsterdam Antlaşmasında ODGP’nin amaçları şu şekilde yeniden tanımlanmıştır: Birliğin ve üye ülkelerin güvenliklerini sağlamak; Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Helsinki Senedi Prensipleri ve Paris Şartı amaçları doğrultusunda uluslararası barışı korumak ve uluslararası güvenliği güçlendirmek; demokrasi ve hukukun üstünlüğünü geliştirmek, insan hakları ve temel hak ve özgürlüklere saygıyı

---

⁴¹³ Smith, a.g.e., s. 13.

geliştirmek; üye ülkelerin, Birliğin dış ve güvenlik politikalarına karşılıklı dayanışma çerçevesinde destek vermeleri⁴¹⁴.

Amsterdam Antlaşmasıyla ODGP'ye getirilen en önemli yeniliklerden birisi Siyasal Planlama ve Erken Uyası Sistemi adında yeni bir birimin kurulmasıdır. Bu birim üye ülkelerin, ikinci sütun ve Topluluk dış politikası arasında gerçekleşebilecek politika farklılıklarını en aza indirmek için kurulmuştur. Birimin üyeleri, Konsey Genel Sekreteri, Komisyon Temsilcisi, üye devletler ve BAB temsilcisinden oluşmaktadır. Böylece uluslararası gelişmelere, ilgili aktörlerin zamanında ve uyum içerisinde ortak tepki göstermeleri amaçlanmıştır. Birimin görevleri antlaşmanın ekinde yer alan 6 no'lu deklarasyonda yer almaktadır⁴¹⁵.

Amsterdam Antlaşmasında ODGP'ye ilişkin yapılan değişikliklerden birisi de, ODGP Yüksek Temsilciliği'nin kurulmasıdır. Böyle bir birime duyulan ihtiyaç ODGP'nin hükümetler arası yapıda olan ikinci sütunda olmasından dolayı, öncelikli olarak AB Konseyi'nin yetkisine girmesinden kaynaklanmaktadır. Dönem başkanlığının altı ay süreyle el değiştirmesi, AB dış politikasının sürekliliğinin sekteye uğramasına neden olabilmekteydi. Dönem başkanı ve troikanın dış politika uygulamalarında boşluklar yaşanmakta ve üye ülkeler arasında uyumsuzluklar gerçekleşebilmekteydi⁴¹⁶.

Üye ülkelerin dünyanın bazı bölgelerine yönelik uyguladıkları dış politika farklılıklarının yanı sıra dünya politikasında sürdürdükleri çizgiler (BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliği, tarafsızlık, NATO üyeliği vs.)⁴¹⁷ AB dış politikasında dönemsel farklılıklara neden olmaktadır. Bu durum bazı dönemlerde AB dış politikasının Brüksel merkezli olmaktan çok üye ülke (özellikle dönem başkanı)

---

⁴¹⁴ Catriona Goulay, Eric Rémacle, "The 1996 IGC: The Actors and Their Interactions", der. Kjell A. Eliassen, **Foreign and Security Policy in the European Union**, Sage Publications, London, 1998, s. 77

⁴¹⁵ Rupp a.g.e., s. 24, Wessel a.g.e., s. 87.

⁴¹⁶ Arnhold David Spence, "The Common Foreign and Security Policy, From Maastricht to Amsterdam" der. Kjell E. Aliassen, **Foreign and Security Policy in the European Union**, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1992, s. 51.

⁴¹⁷ Rupp, a.g.e., s. 22, Sorun hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz., Horst Günter Krazler, Hennig C. Schneider, "The Question of Consistency", der. Elfriede Pegelsberger, Philippede Schoutheete de Ter varent, Wolfgang Wessel, **Foreign Policy of the European Union From EPC to CFSP and Beyond**, Lynne Publishers, Boulder, London, 1997, ss. 133-151

merkezli sonuçların doğmasına yol açabilmektedir⁴¹⁸. Yukarıda değinilen sorunlardan dolayı, dönem başkanı ülkeye yardımcı olmak, iç ve dış dünyada AB'yi temsil etmek ve yetki kullanmak gibi görevler ODGP yüksek temsilcisine verilmiştir. Ancak kararların hükümetler arası düzeyde alınması, finansman, yatırım ve askeri eylemlerin hükümetlerce kararlaştırılması gibi nedenler bu birimin yetkilerini kısıtlamaktadır⁴¹⁹.

Amsterdam Antlaşmasında ikinci sütunla ilgili yapılan bir diğer değişiklik ise oy birliği sistemine esneklik getirilerek “yapıcı çekimserlik” sisteminin kabul edilmesidir. Buna göre, ODGP ile ilgili bir kararın alınması durumunda, bir veya daha fazla devletin çekimser kalması veya oylamaya katılmaması, toplam oyların 1/3'ünü geçmemesi şartıyla, bu kararın alınmasına engel olmamaktadır. Çekimser üye alınan kararın uygulanmasından muaf tutulmaktadır. Ancak çekimser, ülke alınan kararın AB için bağlayıcı olduğunu kabul etmek ve kararın uygulanmasına yönelik zarar verici eylemlerde bulunmamak zorundadır⁴²⁰.

Antlaşma'da yapıcı çekimserlik sisteminin yanı sıra “Ortak Stratejilerle” ilgili olarak nitelikli çoğunluk oylaması sistemi kabul edilmiştir. Buna göre AB Konseyi ortak stratejiler belirlemekte, AB Bakanlar Konseyi ise bu stratejileri nitelikli çoğunlukla kabul edebilmektedir. Ayrıca ortak tutum ve ortak eylem kararlarında da nitelikli çoğunluk uygulaması kabul edilmiştir. Ancak bir üye devletin itirazı durumunda taslak AB Konseyine geri gönderilmektedir. Bu durumda AB Konseyinde oybirliğiyle karar alma zorunluluğu vardır⁴²¹.

Maastricht Antlaşmasında tartışılan AB-BAB bütünleşmesi, Amsterdam Antlaşmasında da gündeme gelmiştir. Ancak İngiltere ve Danimarka gibi Atlantikçi ülkelere ek olarak yeni üye olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in tarafsızlık politikası sürdürmeleri, ODGP'nin güvenlik ayağında kayda değer ilerleme

---

⁴¹⁸ Wessel, a.g.e., s. 90.

⁴¹⁹ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s. 99.

⁴²⁰ Sanem Özer, **A Common Foreign Policy Towards the Caucasus? With Special Reference to Some EU Members**, Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s. 23.

⁴²¹ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s. 100.

sağlanamamasıyla sonuçlanmıştır. Bu konuda dikkat çeken en önemli gelişme 1992 yılında BAB tarafından kabul edilen Petersberg görevlerinin⁴²² bu zirvede, ODGP kapsamına alınmasıdır. Bundan sonra güvenlik konusunda yeni gelişmelere kapı açılmış, AGSP sürecinin başlaması için uygun siyasal zemin oluşmuştur⁴²³.

3.3.4. Nice Antlaşması ve ODGP

Maastricht Antlaşmasıyla ODGP'nin genel yapısı büyük ölçüde tamamlanmış, Amsterdam Antlaşmasında ise eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanan Nice Antlaşmasında ise ikinci sütunda yeni değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Nice Antlaşmasında ODGP ile ilgili yapılan en önemli değişiklik güvenlik boyutunda gerçekleşmiş, ayrıca yeni bir karar alma türü olarak “artırılmış işbirliği sistemi” kabul edilmiştir. Bu sisteme göre ortak eylem veya ortak tutum gerektiren konularda, tüm üyelerin katılımının gerçekleşmediği durumlarda, karar alınabilmesi için asgari sekiz üyenin bir araya gelmesi yeterli görülmüştür⁴²⁴.

Bosna Savaşı deneyiminden hareket edilerek Amsterdam Antlaşması'nda, Maastricht Antlaşmasının ikinci sütununda bazı değişikliklere gidilmiştir. Benzer şekilde 1999 yılında yaşanan Kosova Savaşı da, 2000 yılında düzenlenen Nice Zirvesinde, ODGP'nin güvenlik ayağı ile ilgili radikal sayılabilecek değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur⁴²⁵. Nice Zirvesinde ayrıca BAB, AB'ye katılmış, böylece Avrupa güvenliği ile ilgili konularda, AB, BAB, NATO üçlüsü yerine AB ve NATO söz sahibi olmaya başlamıştır⁴²⁶. Bu dönemde ODAÜ'lerin her iki örgüt üyeliğine aday olmaları, ayrıca AGSP'nin NATO'nun imkân ve kapasitesinden yararlanması, bu iki örgütün işbirliğini artırmalarını kolaylaştırmıştır. Böylece AGSP'nin oluşum süreci hızlandırılmıştır.

---

⁴²² Petersberg Görevleri; barışın tesisi, insani yardımların yapılması, krizlere müdahale yöntemlerinin belirlenmesi ve müdahale edilmesi gibi amaçlardır. Çakmak, a.g.e., s. 206.

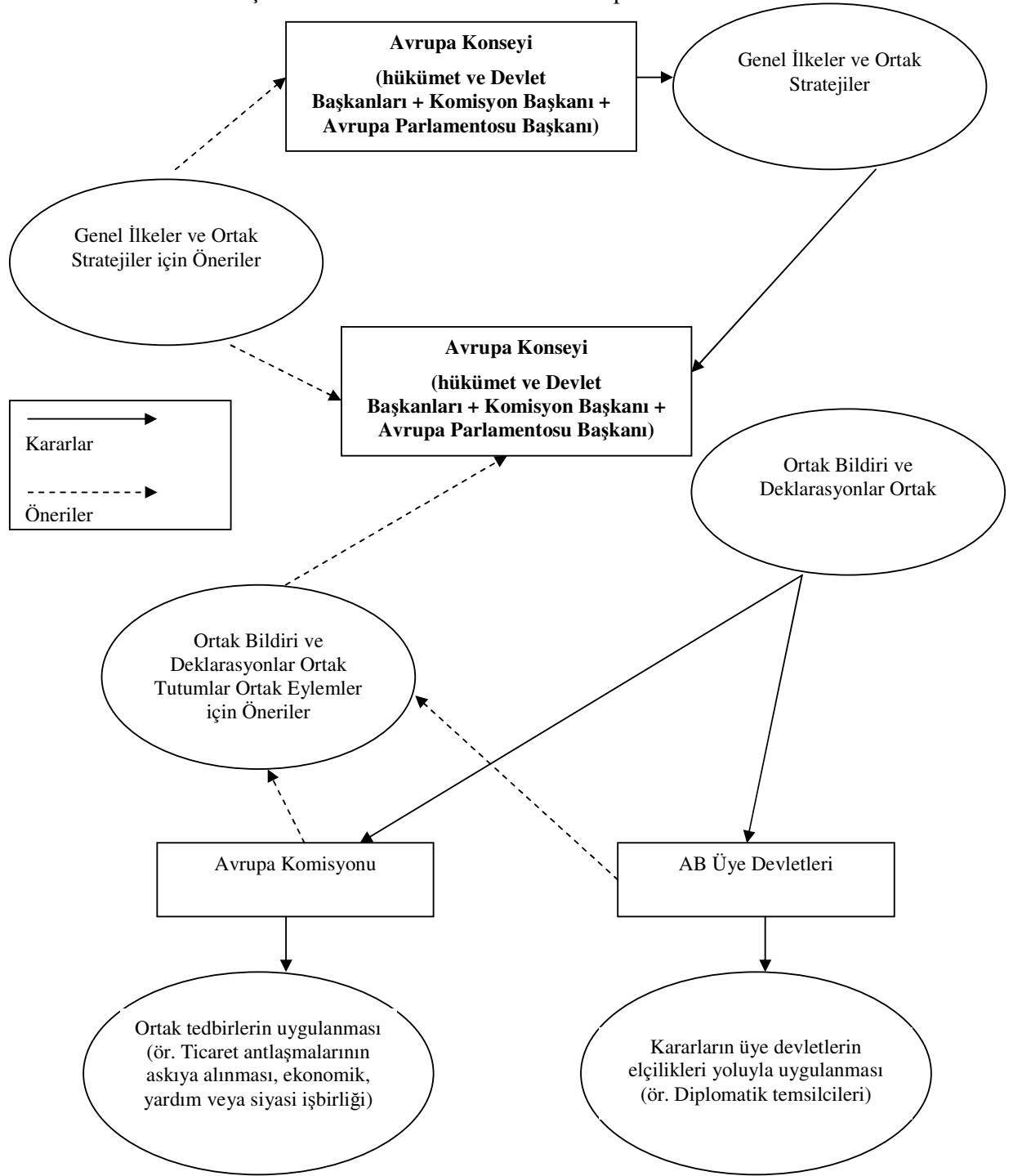
⁴²³ Arnhild, Spence, a.g.m., s. 50, Ülger, a.g.e. s. 102.

⁴²⁴ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s. 101.

⁴²⁵ Sürecin gelişimi ve Avrupalı ülkelerin yaklaşımı için bkz. Jean-Yves Haine, “Tarihsel Bir Perspektif”, çev. Nilbay Usta, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 40-47.

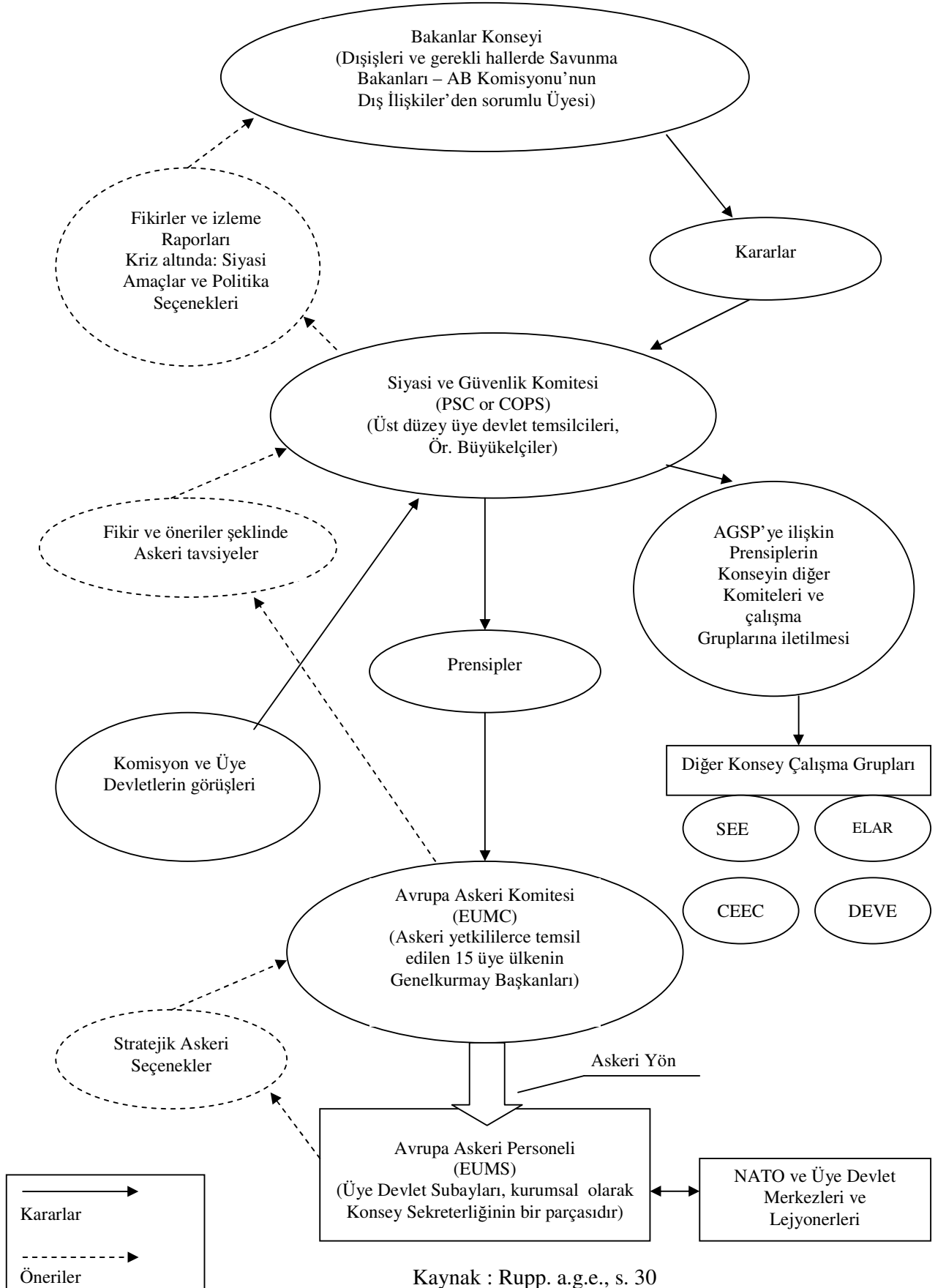
⁴²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Jean-Yves Haine, “AGSP ve NATO”, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 129-141.

Şekil 2: ODGP'nin Karar – Alma Yapısı

Kaynak: Rupp, a.g.e., s. 19

Şekil 3 : ODGP ve AGSP'ye İlişkin Bakanlar Konseyi içindeki yapılanma

3.3.5. ODGP'nin Güvenlik Boyutu: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)

AST girişiminin Ağustos 1954'te kabul edilmemesinin ardından, Batı Avrupa ülkeleri yıllar boyunca savunma konularını kendi aralarında telaffuz edememişlerdir. Özellikle ABD'nin NATO sayesinde Batı Avrupa'nın güvenliğini teminat altına almış olması, böyle bir ihtiyacı manipüle etmeye yetmiştir. 1970'li yıllarda patlak veren petrol şoklarının ardından bazı AET ülkeleri tarafından ortak güvenlik politikası dile getirildiyse de, Soğuk Savaş koşullarında bu talep pek dikkate alınmamıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'nın ABD için stratejik öneminin azalması ve bu bağlamda her ne kadar ABD'nin güvenlik garantisi devam etse de, Sovyet tehdidi sonrasında değişken ve çok çeşitli yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkması üzerine, güvenlik ve savunma konularında Avrupa'nın yeni açılımlar yapması kaçınılmaz hale gelmiştir. Ayrıca Maastricht'te derinleşme politikaları uygulamaya konmuş, bu doğrultuda ODGP'ye ayrı bir sütun ayrılarak ekonomik dev siyasi küce imajı giderilmeye çalışılmıştır. Ancak Maastricht Zirvesinde güvenlik konuları İngiltere'nin başını çektiği Atlantistler tarafından ertelenmiştir. Ancak Bosna'da yaşanan trajediye karşı AB'nin kendi savunma kabiliyeti olmaksızın siyasi varlık olarak adımlar atmaya çalışması, bu konudaki açığın yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴²⁷.

Soğuk Savaş boyunca güvenlik stratejilerini caydırıcılık konseptine göre oluşturmuş olan Avrupalılar, aralarındaki görüş ayrılıklarına ek olarak kendi kıtalarında başlayan etnik çatışmalara müdahale etme yeteneğinden yoksun idiler. Bu alandaki ilk girişim NATO'nun Brüksel Zirvesinde (10-11 Ocak 1994) gerçekleşmiştir. Bu dönemde AB'nin güvenlik politikası oluşturmasına muhalefet eden İngiltere ve Hollanda'nın karşı çıkışlarından dolayı, AGSP yerine AB ve NATO üyeleri arasında yapılan görüşmeler neticesinde *“krizlerle ilgilenme konusunda sorumluluk alma ve kapsayıcı bir yaklaşıma çözüm olarak NATO, AB ve BAB içinde AGSK oluşturulmuştur. Öncelikli olarak acil müdahale gücü ve çatışmaları önleme ağı gibi bazı araçları geliştirmeye başlanmıştır”*. Ancak gerek

---

⁴²⁷ Bosna Trajedisinin AB güvenlik politikalarına etkisi için bkz. Haine, a.g.m., ss. 37-42.

Almanya ve Fransa'nın bu konudaki ısrarları gerekse olayların akışından dolayı, 1997 yılından itibaren AGSP oluşum aşamasına girmiştir⁴²⁸.

AGSK'nin yanı sıra BAB da Soğuk Savaş sonrasında Avrupa Güvenliğinde öne çıkmaya başlamış ve NATO toplantılarında bu örgütün de, NATO ile olan ilişkileri bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. 1996 yılında Berlin ve Brüksel'de bir araya gelen NATO üyesi ülkelerin dış işleri ve savunma bakanları, BAB-NATO ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. *“Burada çok uluslu ordulararası kuvvet gruplarını, BAB tarafından yönetilecek olan operasyonlar için çok uluslu Avrupa düzenlemelerini ve yine BAB tarafından ortaya konabilecek askeri görevlerin planlanması durumunu onaylamışlardır”*⁴²⁹.

Bu arada yaşanan bazı gelişmeler AGSP'nin oluşumunu hızlandırmıştır. NATO'nun Bosna'da aldığı rol nedeniyle Fransa Cumhurbaşkanı'nın NATO'ya yakınlaşması, ABD'nin AB bünyesinde savunma alanında otonom bir faaliyet alanına sahip olacak operasyonel bir birim oluşturulmasını savunması ve Bosna Trajedisinden sonra 1999 yılında Kosova iç savaşının başlaması, süreci tetiklemiştir. Ayrıca Almanya ve Fransa, İngiltere'nin *“AB üyesi olmasına rağmen geleceğini ABD ile yakın ilişkilerde”* görmesinden rahatsızlık duyarak, bu ülkeye baskı yapmışlardır. Diğer yandan Yugoslavya krizlerine ek olarak, Afganistan, terörizm ve etnik çatışmalar gibi sorunların tek kutuplu sistemde baş göstermesi, Sovyet sonrası dönemde yeni uluslararası güvenlik sorunları olarak algılanmıştır. Son olarak İngiltere'de iş başına gelen Blair hükümetinin, İngiltere'nin her ne kadar politik olarak ABD'nin yanında yer alsada da coğrafi olarak Avrupa'da olması gerçeğinden hareket ederek Avrupalı müttefiklerinin ortak güvenlik politikası oluşturmasına katkıda bulunmaya karar vermesi, süreci hızlandırmıştır⁴³⁰. 4 Aralık 1998 tarihinde St. Malo'da yapılan Zirvede, İngiltere ve Fransa, ODGP'nin imkân ve yeteneklerinin

⁴²⁸ Mesut Hakkı Çaşın, Uğur Özgöker, Halil Çolak, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi: Avrupa Birliği**, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s. 444, Çakmak, a.g.e., s. 228.

⁴²⁹ Savaş Biçer, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği: Süreç ve yaklaşımlar”, der. Cengiz Aktar, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 134. BAB-NATO ilişkileri hakkında bkz. Beril Dedeoğlu, Mesut Hakkı Çaşın, “Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİT İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği” **Avrasya Dosyası**, Kış 1999, Cilt: 5, Sayı: 4, ss. 169-177.

⁴³⁰ Çakmak, a.g.e., s. 233.

arttırılması ve Birliğin savunma yapısının geliştirilmesi konularında anlaşmaya varmışlardır⁴³¹.

Köln Zirvesinde (Haziran 1999) AB üyesi ülkeler, St. Malo’da alınan kararı desteklediklerini yeniden beyan etmişler ve bu zirvede NATO eski genel sekreteri Javier Solana’yı ODGP yüksek temsilcisi olarak atamışlardır. Ayrıca AB’nin yetersiz kaldığı durumlarda NATO’ya devreye girme yetkisini vermişlerdir⁴³². Helsinki Zirvesi’nde (Aralık 1999) AGSP’nin amaçları biraz daha netleştirilmiştir. Operasyonların en zorluları dâhil olmak üzere Petersberg Görevleri’ni yerine getirebilecek kolordu seviyesinde, yaklaşık 50.000 – 60.000 kişilik, bir askeri güç oluşturmaya karar vermişlerdir. 2003’e kadar üye devletler, “*gerekli kumanda, kontrol, istihbarat yetenekleri, lojistik, diğer savaş destek hizmetlerine ek olarak uygun olan hava ve deniz unsuruyla, askeri olarak kendi kendine yeten kuvvetlerin konuşlanmasını*” üstlenmişlerdir. Bu doğrultuda “*üye devletler 60 gün içerisinde bu düzeyde tam olarak konuşlandırma yapabilmeli ve üst düzeyde hazırlıklı daha küçük hazır ve konuşlandırılabilir acil mukabele birimlerini sağlayabilmelidirler ve böyle bir askeri konuşlanma en az bir yıl sürdürebilmelidir*”. Acil Mukabele Gücü’nün görevleri “*Petersberg Görevleri*” olarak yeniden saptanmıştır⁴³³.

2000 yılı Haziran ayında düzenlenen Feira zirvesinde AB Konseyi, ortak savunma ve güvenlik politikası konusundaki kararlılık yeniden vurgulanmıştır. Aynı yılın Aralık ayındaki Nice zirvesinde ise AB Güvenlik ve Savunma Politikasının, ODGP’nin bir uzantısı olduğu resmen deklare edilmiştir. Nice Zirvesinde ayrıca, AB Politik ve Güvenlik Komitesi, AB Askeri Komitesi, AB Genel Kurmayı ve AB Durum Değerlendirme Merkezi kurulmuştur. AB Politik ve Güvenlik Komitesi, Kriz izleme ve kriz yönetim organı olarak çalışmaktadır. Komite uluslararası durumu izlemekte, kriz durumlarını ele almaktadır. AB Askeri Komitesi ise üye devletlerin

⁴³¹ Genç, Özdal, a.g.e., s. 185, Çakmak, a.g.e., s. 233.

⁴³² Genç, Özdal a.g.e., s. 187, Açıklamada şu ifadeye yer vermişlerdir. “*Avrupa Birliği uluslararası alanda üzerine düşen bütün rolü oynayacak. Bu doğrultuda, bizler, güvenlik ve savunma konusunda ortak bir Avrupa politikasına ilişkin sorumluluklarını üstlenmesi için Avrupa Birliği’ne gerekli araçları ve yetenekleri verme niyetindeyiz... Uluslararası krizlere NATO’nun eylemlerine ters düşmeyecek şekilde cevap vermek için Birlik, güvenilir askeri kuvvetler tarafından desteklenen özerk eylem yeteneğine, onların kullanımına karar vermek için araçlara ve bunları gerçekleştirmek için hazırlığa sahip olmak zorundadır.*”, Haine, a.g.m., s. 46.

⁴³³ Haine, a.g.m., s. 46.

savunma bakanlarından oluşmaktadır ve AGSP'deki en yüksek askeri birimdir. AB bünyesinde yürütülen askeri faaliyetlerin yönetimini sağlamakla görevlendirilmiştir. AB Genel Kurmayı ise erken uyarı durumunda durum muhakemesi yapmak ve Petersberg görevleri için stratejik planlama sağlamakla görevlendirilmiştir. AB Durum Değerlendirme Merkezi ise krize ilişkin bilgi değerlendirmesi ve koordinesi yaparak ilgili kurumlara göndermektedir. Nice Zirvesinde ayrıca Acil Müdahale Gücünün 1.000 kişilik askeri güç, 400 muhabere uçağı ve 100 topçuyla desteklenmesi kararlaştırılmıştır⁴³⁴.

Nice Zirvesi'nde alınan kararlardan biri de BAB'ın AB'ye katılmasıdır. Gerek ABD'nin BAB'ın, NATO'nun Avrupa'da konumunu zedelediğı yönündeki yaklaşımı, gerekse Atlantikçilerin bu örgüte muhalefeti, ayrıca AB ve BAB gibi iki örgütlü yapılanmanın zorluğunun ortaya çıkması gibi nedenlerden dolayı BAB'ın AB'ye katılması kararlaştırılmıştır. Böylece ABD'nin BAB üzerinden AB'ye müdahalesi önlenmiş, ekonomik tasarruf sağlanmış ve AGSP'nin daha bağımsız bir şekilde kurumsallaşmasının önü açılmıştır.

Gerek Feirra (Haziran 2000) gerekse Nice (Aralık 2000) Zirvelerinde alınan ve tartışmaya neden olan kararlardan birisi, NATO'nun imkân ve kapasitesinin AGSP tarafından kullanılmasıyla ilgilidir. Feirra Zivesinde alınan karara göre NATO'nun imkânlarının kullanılacağı operasyonlarda, NATO üyesi ülkeler karar mekanizmasında söz sahibi olacaklardı. Ancak NATO olanaklarının kullanılmadığı, AB'nin kendi olanaklarıyla yapacakları operasyonlarla ilgili karar alma sürecinde AB üyesi olmayan NATO üyeleri söz sahibi olmayacaklardı. AGSP bünyesinde oluşturulacak olan Acil Müdahale Gücüne asker verecek olan AB üyesi olmayan NATO üyesi altı ülke (Türkiye, İzlanda, Norveç, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti) bu karara tepki vermişlerdir.

Ancak bunlardan son üçünün 2004 yılında AB'ye üye olacak olmasından dolayı özellikle Türkiye böyle bir oluşuma güvenlik kaygılarını öne sürerek engel olma kararlılığını ortaya koymuştur. Leaken Zirvesi öncesinde ABD'nin

---

⁴³⁴ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., ss. 103-104, Çaşın, Özgöker, Çolak a.g.e., ss. 376-377, Ayrıntılı bilgi için bkz. Gnesotto, a.g.m., ss. 63-65.

arabuluculuğuyla Türk ve İngiliz yetkililer bu konuda bir uzlaşmaya varmışlardır. Ankara Mutabakatı olarak adlandırılan bu antlaşmaya göre öncelikle Türkiye yakınlarında yapılacak askeri operasyonlarda AB, Türkiye'yi karar mekanizmasına dâhil edecektir. Ayrıca Türk-Yunan uyuşmazlıklarında, AB güçleri görev almayacaktı. Buna karşılık Türkiye de NATO'nun imkânlarının AB tarafından kullanılmasına engel olmama taahhüdünde bulunmuştur. Bu kez de Yunanistan, Türkiye'ye taviz verildi gerekçesinden hareketle AB-NATO ortak bakanlar toplantısında (6 Aralık 2001) kararın onaylanmasını engellemiştir. Bunun üzerine J. Solana devreye girerek ara bir formül önermiş ve Türkiye ve Yunanistan'ı uzlaştırmıştır.

Leaken Zirvesi'ne ayrıca 11 Eylül olayları damgasını vurmuştur. Bir yandan Ocak 2002'den itibaren ortak para birimine geçileceği teyit edilmiş, diğer yandan Avrupa'nın genişleme perspektifi içinde "*Avrupa'nın birleştirilmesi hedefi*" ile tarihin en önemli dönüm noktasına geldiği belirtilmiştir. Bu zirveden sonra AGSP'de misyon değişikliğine gidilerek Petersberg görevlerinin ötesinde operasyonlara girişmesini önü açılmıştır. AGSP'deki bu misyon değişikliği aslında 11 Eylül olaylarından hemen sonra düzenlenen AB Konseyinde (21 Eylül 2001) etkisini göstermiştir. Bu zirvede "*Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan iyimser dönemin 11 Eylül terörist saldırılarıyla sona erdiği, dünya'nın fundamentalizm, etnik milliyetçilik, terörizm ve bölgesel çatışmalar gibi sorunlarla karşı karşıya olduğu vurgulanmıştır, AB Konseyi, "terörizmin tüm türleri ile savaşacağını ve terörizme karşı savaşın her zamankinden daha fazla AB'nin öncelikli amacı olduğu"* belirtmiştir⁴³⁵.

3.4. AB'NİN GÜNEY AKDENİZ POLİTİKASI

Akdeniz Havzası, kuruluşundan itibaren AT'nin öncelikli olarak ilgilendiği alanlardan biridir. AT'nin bu ilgisinin arka planında; coğrafi, tarihsel ekonomik ve siyasi nedenler yatmaktadır. Özellikle bölge ülkelerinin Fransa, İngiltere, İtalya gibi Topluluk üyesi devletlerin eski sömürgeleri olmaları bu ilginin başlıca nedenidir.

⁴³⁵Haine, a.g.m., ss.49-50, Çakmak, a.g.e., ss. 236-239.

AT'nin Güney Akdeniz'e yönelik bu ilgisi, 1960'lı yıllarda etkisini öncelikle ekonomik alanda göstermiştir. Akdeniz ülkeleri, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ve ABD'den sonra topluluğun üçüncü ticari ortağı ve daha da önemlisi topluluğun ticari ilişkilerinde en büyük ticaret fazlası verdiği ülkelerdi. Ayrıca petrol faktörü, Magreb ülkelerinin AT ülkelerine iş gücü göndermeleri ve AT'nin bölgede siyasi istikrar kurma arzusu gibi etkenler, AT'nin bölgeyle olan ilişkilerinin daha da artmasına neden olmuştur.

1960'lı yılların başlarından itibaren AT, Akdeniz ülkeleriyle ikili antlaşmalar imzalamaya başlamıştır. Ancak bu antlaşmalar, genel bir çerçeve yerine ikili ilişkilere dayanmaktaydı ve bu ülkelerle topluluk arasındaki ticari ilişkiler ve topluluğun bu ülkelere yapacağı yardımlarla ilgiliydi. Topluluğun o günkü yapısının ekonomik çerçeve ile sınırlı olması, üye ülkelerin uluslararası sorunlara farklı açıdan yaklaşımları gibi nedenlerden dolayı 1960'lı yıllarda Topluluk düzeyinde genel Akdeniz politikası geliştirilememiştir⁴³⁶.

3.4.1. Küresel Akdeniz Politikası (KAP)

Fransa ve İtalya gibi Topluluk üyesi Akdeniz ülkelerinin girişimleri sonucu 19-20 Ekim 1972 tarihli Paris Zirvesinde, daha önce Akdeniz ülkeleri ile yapılan tarım ve sanayi ürünlerini kapsayan sınırlı anlaşmaların küresel ve dengeli bir yaklaşımla ele alınması teklif edilmiştir⁴³⁷. KAP ile AET'nin uluslararası sistemdeki rolünün yeniden tanımlanması, ABD'den bağımsız bir şekilde tüm üye devletlerin Akdeniz ülkelerine yönelik uyumlu politika geliştirmesi hedeflenmiştir⁴³⁸. Konuyla ilgili, Avrupa Komisyonu'nun hazırlamış olduğu rapora göre, öncelikle endüstriyel mallarda serbest ticaret bölgesi oluşturulacak, Topluluk ve Gelişmiş Akdeniz

⁴³⁶ Meliha Benli Altunışık, "Avrupa Birliği'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye", der. Atilla Eralp, **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 351-355, Bu antlaşmaların en kapsamlı olanları, Yunanistan (1961) ve Türkiye (1963) ile imzalanmıştı. Her iki antlaşma Roma Antlaşmasının 238. maddesine dayanmakta ve antlaşmalarda tam üyelik hedeflemekteydi. Diğer ülkelerle yapılan anlaşmalar ise, Roma Antlaşmasının 113. maddesine dayanan ekonomik ilişkilerin çeşitli yönlerini kapsayıcı, ancak daha sınırlı ticaret antlaşmalarıydı. Altunışık, "Avrupa Birliği'nin..." a.g.m. s.355.

⁴³⁷ Selda Paypak, "Avrupa Akdeniz Ortaklığına Bakış: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Bütünleşme Süreci ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, Kış 1999, Cilt:5, Sayı: 4, s. 269.

⁴³⁸ Savaş Biçer, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", der. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 400-401.

Ülkeleri gümrüklerini 1977'ye kadar sıfıra indirecekti. (Birkaç duyarlı üründe bu süre 1985'e kadar uzatılabilecekti) İkinci olarak, Ortak Tarım Politikasından dolayı tarım ürünlerinde serbest ticaret söz konusu olmadığından, tarım ürünlerinde gümrük vergilerinin azaltılması gibi bazı ödünler verilebilecek, buna karşılık Akdeniz ülkeleri de tarım ürünlerinde, Avrupalılara taviz verecekti. Üçüncü olarak, Teknik ve Sınâî alanda işbirliğine gidilecek, Topluluk daha az gelişmiş ülkelere yardımda bulunacaktı⁴³⁹.

KAP, ilişkiler bakımından her ne kadar AET'nin küresel yaklaşımı bağlamında şekillenmişse de antlaşmaların iki taraflılık özelliği devam etmiştir. Tarihsel geçmişin etkisiyle İngiltere Maşrek ülkeleriyle ilgilenmiş, Fransa ve İtalya ise güneydeki ülkelerle ilişkilere ağırlık vermiştir. KAP'ı hızlandıran gelişmelerden birisi de 1973-74'de patlak veren petrol krizleridir. Krizler özellikle AET ülkelerinin petrole bağımlılıklarını açığa çıkarmış, dolayısıyla İsrail ve Arap ülkeleri arasında dengeli ilişkiler kurulması gerçeği önem kazanmıştır⁴⁴⁰.

Bu doğrultuda 1975 yılında ilk olarak İsraille, 1976 yılında Cezayir, Fas ve Tunus'la, 1977 yılında ise Mısır, Suriye ve Ürdün'le ve son olarak Lübnan'la ikili antlaşmalar imzalanmıştır. Antlaşmalarda Topluluk, bu ülkelerde endüstri tabanını güçlendirmeyi ve her düzeyde ticari ilişkiyi desteklemeyi amaçlamıştır. Ancak 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Avrupa ekonomilerinde 1973-74 Petrol krizleri etkisini gösterince, KAP zor bir döneme girmiştir. Özellikle Batı Avrupa'da baş gösteren ekonomik kriz ve işsizlik sorunları⁴⁴¹, Topluluğun bir dizi önlem almasına ve Akdeniz ülkeleriyle imzaladığı anlaşmaları da gözden geçirmesine neden olmuştur.

Öncelikle gittikçe artan sayıda Akdeniz ürünü Ortak Tarım Politikası kapsamına alınmış, ayrıca tekstil ve giyim gibi Akdeniz ülkelerinin ihraç ettiği ürünlerle ilgili olarak bu ülkelere, gönüllü ihracat kotaları antlaşmaları

---

⁴³⁹ Altunışık, "Avrupa Birliği'nin ...", a.g.m., s.357.

⁴⁴⁰ Biçer, "Avrupa Birliği'nin ...", a.g.m., s. 401.

⁴⁴¹ Ekonomik sorunların etkisi için bkz. Allan M. Williams, "Türkiye: Akdeniz Bağlamı", der. Canan Balkır, Allan M. Williams, **Türkiye ve Avrupa İlişkileri**, çev. Bülent Tanatar, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, ss.79-84.

imzalatılmıştır. Buna ek olarak, Avrupa’da baş gösteren işsizlik yüzünden yabancılara çalışma yasağı konmuş ve Topluluğun Akdeniz ülkelerine yaptığı mali yardımlar azaltılmıştır. Zaten Güney Akdeniz ülkelerinin heterojen ekonomik yapısı küresel bir politikaya imkân tanımadığından, KAP büyük ölçüde iki taraflı antlaşmalar ve mali yardımlarla sınırlı kalmıştı. Ticari ilişkilerde artış meydana geldiyse de, bu süreçte Güney Akdeniz ülkelerinin dış ticaret açığı daha fazla artmıştır. Böylece ağırlıklı olarak OPEC’in başlattığı enerji krizinden dolayı Topluluğun Küresel Akdeniz Politikası başarısızlığa uğramıştır⁴⁴².

3.4.2. Yeni Akdeniz Politikası (YAP)

KAP’ın başarısızlığa uğramasının ardından, 1980’li yıllarda gerek Avrupa gerekse Güney Akdeniz ülkelerinde yaşanan bir dizi gelişme⁴⁴³ ve 1989’dan itibaren Almanya’nın Topluluğu doğuya doğru yönlendirme çabaları, başta Fransa olmak üzere İtalya ve İspanya gibi Akdenizli ülkelerin AB’nin güneye doğru açılımını teşvik etmelerine neden olmuştur. Mağrep bu dönemde AB’nin Akdeniz politikasının odağını oluşturmuştur. 1980’li yıllarda bölgeye yönelik yeni bir politik açılımın ilk aşamasında Fas ve Tunus gibi Mağrep ülkeleriyle ikili antlaşmalar imzalanmış, daha sonra ekonomik gelişmişlik düzeyinden dolayı İsrail de bu politikaya dâhil edilmiştir.

Ayrıca Fransa’nın girişimleri sonucu, İtalya, İspanya, Portekiz ve Magreb ülkeleri Fas, Moritanya, Cezayir, Tunus ve Libya arasında, 1983’te bir siyasi işbirliği süreci başlatılmış ve Dokuzlar Grubu oluşturulmuştur⁴⁴⁴. Topluluğun Akdenizli

---

⁴⁴² Altunışık, “Avrupa Birliği’nin ...”, a.g.m., ss. 356-360, Biçer, “Avrupa Birliği’nin ...”, a.g.m., s. 403.

⁴⁴³ Bu gelişmeler şunlardır: “Yunanistan, İspanya ve Portekiz’in Topluluğa tam üye olmaları; Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs’ın tam üyelik için başvuruda bulunmaları; 1980’lerde petrol fiyatlarının düşmesiyle tüm Güney Akdeniz ülkelerinde sosyo ekonomik sorunlar baş göstermesi; Akdeniz’in kuzeyi ile güneyi arasındaki ekonomik farklılığın daha da artması; Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde İslami radikalizmin güçlenmesi; Güney’deki hızlı nüfus artışı ve ekonomik ve politik istikrarsızlıklardan dolayı bu ülkelere dışarıya (özellikle AT’ye) göçün artması; bu illegal göç hareketlerinin Avrupalılarda yabancı düşmanlığını ve ırkçılığı teşvik etmesi ve yabancılar arasında İslami radikalizmin artmasıdır”. 1985 yılında AT dış işleri bakanları “Göçle beslenen Terörizm, Köktendincilik, Aşırılık ve Şiddet gibi unsurları kendi güvenliklerine yönelik yeni tehditler olarak değerlendirmişlerdir”. Diğer yandan her iki bölgede baş gösteren ekonomik gelişmelere paralel olarak AT’nin bölge ülkeleriyle olan dış ticareti 1980’lerin ortalarından itibaren azalmaya başlamıştır. Altunışık, “Avrupa Birliği’nin...”, a.g.m., ss. 361-364.

⁴⁴⁴ Malta’nın da eklenmesiyle bu oluşum Onlar Forumu adını almıştır.

üyeleri, Magreb'te siyasi ve ekonomik entegrasyonu başından beri desteklemişler, buna karşılık, Fas, Moritanya, Cezayir, Tunus ve Libya arasında 1989'da kurulan Arap Magreb Birliği de AT ile ilişkilerinde bir kurumsal çerçeve oluşturulmasını amaçlarının en önemlisi olarak deklare etmişlerdir.

1980'lerin sonu ve 1990'ların başında Kuzey Afrika'da yaşanan bazı gelişmeler⁴⁴⁵ üzerine bu genel çerçeve Magreb dışındaki ülkeleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. 1989'da Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerin bir üst düzeye taşınması konusunda Avrupa Komisyonu bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde Akdeniz havzasındaki refah ve istikrarın, Topluluk refah ve istikrarı için yaşamsal önem arzettiği vurgulanmış, Akdeniz ülkelerindeki ekonomik reformların ve demokrasi hareketlerinin desteklenmesi dile getirilmiş ve ademi merkeziyetçi bir işbirliği savunulmuştur. 1990'lı yılların başında Avrupa'nın geçirmeye başladığı siyasi dönüşümün etkisiyle Avrupa Komisyonu AB Konseyine Yeni Akdeniz Politikası'nı (YAP) önermiştir. Bu doğrultuda AB, Kıta'nın güneyindeki ülkelerle ilişkilerini daha dikkatli ele almayı ve geleneksel olarak sürdürdüğü dış ticaret imtiyazlarına dayalı yaklaşımı ve proje yardımlarına dayalı mali işbirliği politikasını geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu gelişmeler sonucunda AB, 1992 yılında YAP'ı kabul etmiştir.

Bu çerçevede iki somut hedef belirlenmiştir: *“radikalizmi önlemek için siyasi reformu desteklemek, insan haklarını ve düşünce özgürlüğünü savunmak; şiddeti durdurmak ve göçmen işçi baskısını azaltmak amacıyla iş olanakları artıracak devamlı büyümeyi sağlamak ve yaşam standartlarını yükseltmek için ekonomik ve toplumsal reformları teşvik etmek”*⁴⁴⁶. 1992-96 yıllarını kapsayan bu politika çerçevesinde Mali Protokoller, Yatay Finansal İşbirliği, Ticaret, İnsan Hakları ve Çevrenin korunması gibi konuları kapsayan beş temel prensip belirlenmiştir.

---

⁴⁴⁵ Bu gelişmeler: *“Cezayir’de siyasal islamın seçimden başarıyla çıkması sonucu oluşan istikrarsızlık, Libya’ya uygulanan BM ambargosu ve Madrid Konferansı (1991) sonucunda başlayan Arap-İsrail Barış Süreci ve son olarak Almanya gibi doğuya genişlemenin savunuculuğunu yapan “Kuzeyli” AB üyelerinin, AT/AB’nin Akdeniz ülkeleriyle siyasi işbirliği oluşumuna karşı çıkmamalarıdır”*. Altunışık, “Avrupa Birliği’nin...”, a.g.m., s. 366.

⁴⁴⁶ Altunışık, “Avrupa Birliği’nin ...”, a.g.m., 362-367.

YAP ile yukarıda belirtilen hedeflere ulaşmak için; hassas ürünlerin ihracatlarına yönelik limitlerin belirlenmesi yoluyla tarım ürünleriyle ilgili gümrüklerin 1993'e kadar düşürülmesi, bazı tekstil ürünlerinde ayrıcalıkların kaldırılması, mali protokollerin gerçekleştirilmesi, yapısal uyum programlarının ve bölge ülkelerinin kendi aralarında enerji, çevre, taşıma ve iletişim gibi yatay işbirliği gerektiren bölgesel nitelikli faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla Güney Akdeniz ülkelerine 4.5 milyar ECU'luk fon ayrılması kararlaştırılmıştır. Bu miktar 1987-92 yılları arasında yapılan mali yardımların yaklaşık üç katı idi. Akdeniz ülkelerine yönelik geliştirilen bu yeni politika, genel çerçeveyi çizmesi, ekonomik ve ticari işbirliğinin ötesine geçmesi açısından önemlidir. 1994 yılında Akdeniz ülkeleriyle ilişkileri daha da geliştirmek üzere Akdeniz İşbirliği Projesi ilan edildi. Bu çerçevede kısaca MEDA olarak adlandırılan bir Akdeniz Yardım Programı oluşturulması kararlaştırılmıştır⁴⁴⁷.

3.4.3. Avrupa Akdeniz Ortaklığı (AAO) : Barselona Süreci

AB Konseyi, Essen Zirvesinde (1994) YAP'ı daha ileri bir seviyeye taşımak için Akdeniz ülkeleriyle bir toplantı yapma kararı almıştır⁴⁴⁸. 28-29 Kasım 1995 tarihinde 11 Akdeniz ülkesi⁴⁴⁹, Filistin Yönetimi ve AB arasında düzenlenen konferans sonucunda Barselona Bildirgesi imzalanmıştır. Bildirge, Akdeniz Havzasında barış ve istikrarın kurulması bağlamında üç konuya odaklanmıştır. 1- Siyasal diyalog ve güvenlik konularında ortaklık, 2- Ekonomik ve mali ortaklık, 3- Sosyal, kültürel ve beşeri alanlarda ortaklık.

Sosyal, kültürel ve beşeri alanlarda ortaklık ve siyasi ve güvenlik konularının bildirgede yer almasından dolayı Barselona Süreci, AB-Akdeniz ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu tarihe kadar AB'nin Akdeniz Politikası'nda ekonomik ve ticari konular öne çıkarken, Barselona Bildirgesiyle sosyal, kültürel siyasi ve güvenlik politikalarını da içeren daha kapsamlı bir Akdeniz

---

⁴⁴⁷Biçer, "Avrupa Birliği'nin...", a.g.m., ss. 404-406, Altunışık, "Avrupa Birliği'nin ...", a.g.m., ss. 367-369.

⁴⁴⁸ Paypak a.g.m., s. 270.

⁴⁴⁹ Bu ülkeler: Cezayir, Fas, İsrail, Güney Kıbrıs, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Tunus, Türkiye, Ürdün.

Politikası'na geçilmiştir. Bir başka ifadeyle Barselona Bildirgesi, bu dönemde yaşama geçirilmeye başlanan ODGP'nin AB'nin Akdeniz Politikası'na yansımalarıdır. İlişkilerin siyasi ve güvenlik boyutunda şu hususun altı çizilmiş olması da, AB'nin bölgede ki yeni hedefinin hangi boyuta taşındığını göstermesi açısından önemlidir: *“Katılımcılar istikrar ve güven konusunda Akdeniz”de ortak bir barış ve güvenlik alanı inşa etme konusunda isteklidirler. Bu amaçla uzun vadede Avrupa-Akdeniz Paketi kurulacaktır*⁴⁵⁰.

Siyasal Diyalog ve Güvenlik Konularında Ortaklık başlığı altında; katılımcı devletler: *“BM sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi çerçevesinde kendi siyasal sistemlerinde insan hakları ve temel özgürlükleri koruyacaklarını, hukuk devleti ilkelerini ve demokrasiyi geliştireceklerini, ırk, milliyet, cinsiyet, dil, din ayrımı gözetmeyeceklerini, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, hoşgörüsüzlükle mücadele edeceklerini, diğer ortakların toprak bütünlüğüne ve birliğine saygı göstereceklerini, aralarındaki ihtilafları barışçıl yoldan çözeceklerini”* taahhüt etmişlerdir. Ayrıca *“terörizm, örgütlü suçlar, uyuşturucu kaçakçılığına karşı ortak mücadele edilmesi ve nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yayılması ve konvansiyonel silahların aşırı birikimini önlemeye yönelik pratik adımların atılması”* kararlaştırılmıştır⁴⁵¹. Bunlara ek olarak bildirgenin bu bölümünde ortak bir barış ve istikrar alanının kurulması için siyasi diyalogun artırılması, ortaklık ve iyi komşuluk ilişkileri doğrultusunda bölgesel işbirliğinin kurulması ve önleyici diplomasi oluşturulmasına yer verilmiştir.

Ekonomik ve mali konularla ilgili bölümde ise, sosyo ekonomik kalkınmanın hızlandırılması için adım atılması, hayat standartlarının yükseltilmesi ve istihdamın artırılması, kuzey ve güney arasındaki ekonomik kalkınmışlık farkının azaltılması ve bölgesel işbirliği ve entegrasyonun teşvik edilmesi gibi hususlara yer verilmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi kurulması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda AB, Akdenizli ortaklarına ekonomik işbirliği ve belirli alanlarda reformlar gerçekleştirilmesi doğrultusunda, finansal destekte

---

⁴⁵⁰Fred Tanner, “The Meditarrenean Pact: A Framework for Soft Security Cooperation”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol: I, No: 4, December-February 1996-97, s. 57, Paypak a.g.m., s. 271

⁴⁵¹ Biçer, “Avrupa Birliği'nin...”, a.g.m., ss. 408-409.

bulunacaktır⁴⁵². Yatırım, sanayi, tarım, ulaştırma, enerji, bölgesel planlama, turizm, çevre, bilim ve teknoloji, su yönetimi ve balıkçılık bu konuların başta gelenleri idi.

Sosyal, Kültürel ve Beşeri Alanlarda Ortaklık bölümünde ise, bölgesel ölçekte insan kaynaklarının geliştirilmesi, eğitim düzeyinin yükseltilmesi, kültürler ve uyarlıklar arası diyalogun güçlendirilmesi, haberleşme ve genç kuşakların değişimi gibi hedefler vurgulanmıştır. Ayrıca sosyal gelişme, yaşam ve çalışma koşullarının düzeltilmesi ve istihdamın artırılarak AB'ye illegal göçün önüne geçilmesi gibi konulara yer verilmiştir. Son olarak bu bölümde sağlık, göç, terörizm, uyuşturucu trafiğı, örgütlü suçlar ve illegal göç hareketleri gibi konularda işbirliğine gidilmesi belirtilmiştir⁴⁵³.

Konferansta yayımlanan ikinci belge olan Çalışma Programı ise, Deklerasyon'un hedeflerini gerçekleştirme yolunda çok yönlü politikaların nasıl uygulanacağını (uygulama biçimini) göstermektedir⁴⁵⁴. Konferansa katılan Komite ve 27 ülkenin hükümet temsilcileri, Bildirgenin maddelerini karşı tarafın da hassasiyetlerini göz önüne alarak hazırlamışlardı. Ancak yine de AB'nin hassas olduğu konuların Bildirgede ağırlıklı olarak yer alması, dikkat çekmektedir. Barcelona Bildirgesi, Arap-İslam dünyasıyla işbirliğini hedefleyen AB'nin bölgeye yönelik, ODGP çerçevesinde belirlediğı ilk ortak dış politika atılımıdır. Nitekim aynı dönemde başlayan Oslo barış sürecinde ABD ve Rusya ile beraber AB de rol almıştır. Ancak Barcelona'da başlatılan uzlaşma, kısmen Orta Doğu'daki bölgesel krizler yüzünden gölgelenmiştir⁴⁵⁵.

---

⁴⁵²Yardım programı kapsamında AB, Akdenizli ortaklarına 1995-1999 yılları arasında MEDA I programından 4,685 milyar ECU, 2000-2006 yılları arasında MEDA II programından 5,3 milyar €'luk ekonomik yardım tahsis etmiştir. MEDA I Yardımlarının % 90'lık kısmı ülkelere münhasıran verilmişken, % 10'luk kısmı bölgesel faaliyetlere verilmiştir. Biçer, "Avrupa Birliğı'nin...", a.g.m., s. 411.

⁴⁵³ Fatih Tayfur, "Security and Cooperation in the Mediterranean", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol: V, No:3, September-November 2000, ss. 130-131, İbrahim S., Canbolat, **Savaş ve Barış Arasında Dünya, Korku ve Umut Arasında İnsan**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 267-269.

⁴⁵⁴ Alper Yamandağ, **Avrupa Birliğı'nin Komuluk Politikası Kapsamında Yakın Doğu Ülkeleri ile İlişkileri ve Ekonomik Etkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliğı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s.21.

⁴⁵⁵ Adrian Macliman, "Conflict Management and Cooperation in the Mediterranean: New Challenges for the EU Common Foreign and Security Policy", **Perceptions: Journal of International Affairs**, June-August 1997, Vol: II, No: 3, s. 35.

Barcelona Bildirgesinin en önemli özelliklerinden birisi yukarıda da belirtildiği gibi, bu tarihe kadar ekonomik düzeyde gelişmiş olan AB'nin Güney Akdeniz politikasının siyasi ve güvenlik konularını içeren yapıya kavuşmuş olmasıdır. AB bu açılımla, kendi güneyinde siyasi istikrar içinde güvenli bir bölge oluşturmaya çalışmaktadır. Nitekim Bildirgenin birinci ve üçüncü bölümlerinde vurgulanan konular, AB'nin tehdit algılamalarından kaynaklanan “yumuşak” güvenlik sorunlarıdır. AB Barcelona süreciyle, uluslararası politikada oynadığı, “dönüştürme” (Avrupalılaştırma) misyonunu siyasi ve güvenlik konularını da içerecek şekilde kendi güneyinde başlatmıştır. AB, AAO politikasını uygulamaya koymakla terörizm illegal göç, uyuşturucu kaçakçılığı vb. tehditlerin yayılma (spill over) etkisi yaparak, kendi bölgesine geçişini engellemeye çalışmaktadır. Bunun yanısıra AB, bölgenin kendisi için fırsatlar sunan yönüne de dikkat etmektedir. Ayrıca Sovyet sonrası dönemde rakipsiz kalan ABD'nin bölgede etkisini artırmaya başlamış olması, AB'yi böyle bir açılıma teşvik etmiştir.

Barcelona sürecinin siyasi ve güvenlik boyutunda bölgesel istikrar temel hedef olmakla beraber, bölgedeki istikrarsızlığın nedenleri olan ülke içi ve ülkeler arası çatışmaları önleyebilecek mekanizmalar bir yumuşak güç olan AB'de (dolayısıyla AAO'da) yoktur. ABD gibi tam bir güvenlik aktörü olarak tanımlanamayan AB, bölgesel sorunlarda bir hakem veya garantör rolü oynayamamaktadır. Bundan dolayı özellikle güvenlikle ilgili konularda AGİT, Avrupa Konseyi ve İstikrar Paketi gibi örgütlerin çabaları çok yönlülük doğrultusunda AB tarafından, desteklenmektedir. Bildirgede bu husus şu şekilde vurgulanmıştır. “Avrupa-Akdeniz ortaklığı bölgede barış, güvenlik ve kalkınma amaçlayan diğer faaliyetlerin yerine geçme amacı gütmemektedir. Ancak onların başarıları için çabalayacaktır”. Bu doğrultuda Orta Doğu sorununun adil, etraflıca kalıcı bir şekilde çözüme kavuşturulması, beklentisi de vurgulanmıştır⁴⁵⁶.

Yukarıda belirtilen duruma rağmen güvenlik konusunda iş birliği çabaları Barcelona Konferansıyla hız kazanmıştır. Orta ve Doğu Avrupa'da Belladur Planı

---

⁴⁵⁶ Roberto Aliboni, “Confidence Building, Conflict Prevention and Arms Control In the Euro-Mediterranean Partnership”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, December 1997-February 1998, Vol: 2, No: 4, s. 75.

doğrultusunda kurulan pakta benzer bir örgütlenme modeli, Fransa ve Malta tarafından Akdeniz bölgesi için önerilmiştir. İtalya ve İspanya, bölgede oluşan yeni dengesizlikleri gidermek, güvenlik sorunlarını ele almak, silahlanma yarışını durdurmak ve bölge ülkeleri arasında güvenlik sistemi oluşturmak amacıyla, Avrupa'dakine benzer bir Güvenlik ve İşbirliği Konferansının Akdeniz'de kurulması görüşünü ortaya atmışlardır. Ancak, Arap – İsrail uyuşmazlığı, Yugoslavya ve Kıbrıs sorunları özellikle bu konuda önemli bir engel teşkil etmekteydi⁴⁵⁷.

Bu arada NATO üyesi AB ülkelerinin teşvikleri sonucu NATO da Güney Akdeniz ülkeleriyle işbirliği çabalarına girişmiştir. Bu çabalar Barselona süreci öncesi, Soğuk Savaşın hemen sona erdiği 1990 yılına kadar gitmektedir. 1990 yılında NATO içinde Akdeniz bölgesiyle ilgili bir alt komite oluşturulmuştur. 1993 yılında Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında, Güney Akdeniz havzası için aktif bir politika uygulanması ve bölgesel istikrarı sağlamak için diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Nihayet, 1995 yılında NATO, “Akdeniz Girişimi” politikasını uygulamaya koymuştur. Güney Akdeniz ülkeleri ile NATO ülkeleri arasında 16 + 1 düzeniyle siyasi ve güvenlik konularında işbirliğinden oluşan bir diyalog süreci başlamıştır⁴⁵⁸.

AAO bünyesinde Avrupa-Akdeniz dışişleri bakanları periyodik toplantılar düzenlemeye başlamışlardır. Nisan 1997'de Malta, Valetta'da yapılan toplantıda Serbest Ticaret Bölgesi ile ilgili gelişmeler değerlendirilmiştir. Nisan 1998'de Stockholm'de yapılan kültürler ve medeniyetler diyalogu çalışma toplantısında, bu konudaki öncelikli eylem alanları belirlenmiştir: “*Tarih, edebiyat ve din konularında araştırma yapılması; insan hakları, hukuk düzeni, demokrasi, konularında, gençler ve parlamenterler arası işbirliği; eğitim ve gençlik; Önyarguların önüne geçilmesinde medyayla işbirliği; kültürel alışverişi güçlendirmek için kültürel miras, edebiyat, müzik ve görsel-işitsel alanda işbirliği*”. 1999 Nisan ayında dışişleri bakanları konferansı Stuttgart'ta gerçekleşmiştir⁴⁵⁹.

---

⁴⁵⁷ Tanner, a.g.m., s. 58, Altunışık, “Avrupa Birliği'nin...”, a.g.m., s. 371.

⁴⁵⁸ Altunışık, “Avrupa Birliği'nin...”, a.g.m., s. 372, ayrıntılı bilgi için bkz., Tayfur, a.g.m., ss. 135-138.

⁴⁵⁹ Biçer, “Avrupa Birliği'nin...” a.g.m., s.414, Yamandağ, a.g.e., s.21.

Ancak Barselona Bildirgesiyle başlayan AAO, 1990'ların sonu itibariyle beklendiği ölçüde başarılı sonuçlar vermemiştir. Bölgedeki sorunların devamına ek olarak, Orta Doğu barış sürecinin kesintiye uğramış olmasının da bunda rolü olmuştur. Nitekim Feirra Zirvesinde (Haziran 2000) konu AB Konseyi tarafından ele alınmış, aynı yılın Kasım ayında AB ve Güney Akdeniz ülkelerinin dış işleri bakanlarının Marsilya'da yaptıkları toplantıda Ortak Akdeniz Stratejisi belirlenmiştir. Nice Zirvesiyle AGSP'nin kurumsal hale gelmesi bu gelişmenin nedenlerindedir. Ancak Ortak Akdeniz Stratejisinde de temel hedefler net olarak belirtilmemiştir. Javier Solana yaptığı açıklamada İsrail – Filistin uyuşmazlığına ve AB ve Güney Akdeniz ülkeleri arasında var olan ancak konuşulmayan rekabete dikkat çekmiştir. Marsilya'da alınan en önemli karar, Bildirgeye “Barış ve İstikrar” adlı bir başlığın eklenmesidir⁴⁶⁰.

Marsilya kararlarında ayrıca yumuşak güvenlik tehditlerine dikkat çekilmiş, sert güvenlik sorunları ise ertelenmiştir. Siyasi diyalog doğrultusunda bölgesel güvenlik ve silahsızlanma gibi konulara vurguda bulunulmuştur⁴⁶¹. Marsilya'daki toplantıda yukarıda belirtilenlere ek olarak, geçen beş senenin genel bir değerlendirmesi ve eleştirisi yapılmış, sonraki dönemde uygulanması gereken yenilikler kararlaştırılmış ve süreci daha fazla verimli hale getirmek için alınabilecek önlemler tartışılmıştır. Ancak, birçok pürüze rağmen sürecin doğru yolda olduğu ve aynı şekilde devam edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁴⁶².

3.4.4. AB ve Filistin Uyuşmazlığı

AB'nin Filistin Sorununa olan ilgisi ASİ'nin başladığı döneme kadar gitmektedir. Süveyş krizinde bozulan imajın da etkisiyle Fransa'nın talebi üzerine 1970 yılında Münih'te yapılan ilk ASİ toplantısında, Orta Doğu Sorunu gündem

⁴⁶⁰ Claire Spencer, “The EU as a Security Actor in the Mediterranean: Problems and Perspectives”, der. Fred Tanner, **The European Union as a Security Actor in the Mediterranean, ESDP Soft Power and Peace Making in Euro Mediterranean Relations**, <http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?v21=108801&lng=en&id> erişim (10.08.2007) s. 26.

⁴⁶¹ Bechir Chourou, “The (Ir)relevance of Security Issues In Euro-Mediterranean Relations”, der. Fred Tanner, **The European Union as a Security Actor in the Mediterranean:ESDP Soft Power and Peace Making in Euro Mediterranean Relations**, <http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?v21=108801&lng=en&id> erişim (10.08.2007) s.59.

⁴⁶² Biçer, “Avrupa Birliği'nin...” a.g.m., s.414.

konusu olmuştur. Fransa, Altı Gün Savaşlarında (1967) Arap yanlısı bir tutum sergilemişti ve bölgesel çıkarlarını korumanın yolunun, diğer AET üyesi ülkelerle beraber Arapları desteklemekten geçtiğinin farkındaydı. Almanya ve Hollanda ise değişik nedenlerden dolayı (Nazi geçmişi vs.) İsrail yanlısı bir tutum izlenmesini istemişlerdir. Fransa, dönem başkanı ülke olarak soruna yönelik ASİ bünyesinde ortak bir politika belirlenmesi için çaba sarfetmişse de, bu çaba “Schuman Belgesi” olarak bilinen bir taslağın hazırlanmasından öteye gitmemiştir⁴⁶³. Ancak Arapların petrol silahını kullanması ihtimali belirince 1972 yılında Altılar, Arap yanlısı bir tutum izlemeye başlamışlardır. Aynı sene BM Genel Kurulunda yapılan oylamada ortak hareket etmişler, hatta Hollanda dış işleri bakanı genel kurulda yaptığı konuşmada: “*güç kullanılarak toprak kazanılmasının kabul edilemeyeceğini*” belirtmiştir. Yine de 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında sorun karşısında üye ülkeler ortak tutum belirleyememişlerdir.

Özellikle petrolün bu savaş sırasında Araplar tarafından silah olarak kullanılmaya başlanması, AT üyesi ülkelerin aşama aşama Arapları destekleyen kararlar almasına neden olmuştur. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC) petrol ambargosu uygulama kararı almıştır. Buna göre, tüketici ülkeler üç gruba ayrılmıştır; dost ülkeler, İsrail yanlıları ve tarafsızlar. Dost ülkeler için her hangi bir kesinti yapılmamış, buna karşılık İsrail yanlılarına ambargo, tarafsız kalanlara ise kesintiler uygulanmıştır. Bu sınıflandırmada Fransa ve İngiltere birinci grupta yer aldığından petrol ithalatı konusunda her hangi bir sorun yaşamamışlardır. İkinci grupta yer alan Hollanda’ya ambargo uygulanmış, diğer AT ülkeleri ise bazı kesintilerle karşılaşmışlardır⁴⁶⁴.

---

⁴⁶³ Simon Nuttal, “Two Decades of EPC Performance”, der. Elfriede Regelsberger ve diğ., **Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond**, Lynne Rienner Publishers, London, 1997, ss. 24-25.

⁴⁶⁴ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s. 150, Araplar Petrol ambargosu fikrini 1967 savaşından sonra gündeme getirmişlerdi. Fakat ılımlılar (S. Arabistan, Tunus ve Libya) radikallerin (Irak, Cezayir ve Suriye) bu planına engel olmuşlardı. Ancak Eylül 1969’da Libya’da Kaddafi’nin işbaşına gelmesi OAPEC’in bu kararı almasında etkili olmuştur. Ayrıca 1970’ten itibaren Orta Doğu ülkelerinde yabancı petrol şirketleri millileştirilmeye başlanmıştır. 1973 Arap-İsrail savaşı sırasında ise millileştirme devam etmiş, ayrıca ABD menşeli petrol şirketlerinin yetkililerine Washington’un İsrail’e silah sevkiyatının durdurması için baskı yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, ss. 357-359.

Nitekim İngiltere ve Fransa'nın girişimleri sonucu AT üyesi ülkeler 13 Ekim'de bir deklarasyon yayınlamışlardır. Deklerasyonda “*Taraflara ateşkes çağrısında bulunulmuş, görüşmelerin 242 sayılı karar esas alınarak yapılması önerilmiş, İsrail'e 1967 savaşında işgal ettiği tüm toprakları tahliye etmesi çağrısı yapılmış ve bölgedeki her devletin güvenli ve tanınan sınırlarda barış içinde yaşamaya hakkı bulunduğu ifade edilmiştir*”. AT Konseyi Aralık 1973'te Kopenhag'da Filistinlilerin hakları ile ilgili ortak bir bildiri yayınlamıştır. AT ülkeleri, 1975 yılında BM Genel Kurulunda, Orta Doğu sorununun çözümü için Filistinlilerin ulusal kimliğini ifade etmelerinin gerekli olduğunu dile getirmişlerdir. Sonraki dönemlerde “*ulusal kimliği ifade etmenin ulusal bir toprak parçasına sahip olmak*” anlamına geldiği belirtilmiş ve “*Filistin halkının anavatanı*” terimi kullanılmıştır. 1977 yılında AT Konseyi tarafından, Orta Doğu sorununun çözümünün ancak “*Filistin halkına meşru haklarının verilmesi ve bir anavatanına sahip olmak da dâhil olmak üzere diğer meşru haklarının tanınması ile sağlanabileceğini*” belirten bir metin kabul edilmiştir. Metinde ayrıca Filistin halkının görüşmelere doğrudan katılması istenmiş, 1979 yılında ise İngiltere ve Fransa, BM'nin 242 sayılı kararına “*Filistin halkının self determinasyon hakkı barış çabalarının ayrılmaz bir parçasıdır.*” ifadesini eklemek için girişimde bulunmuşlardır. Ancak bu girişim, ABD tarafından engellenmiştir⁴⁶⁵.

Bu gelişmelerin yanı sıra, Petrol Krizleriyle başlayan Arap yanlısı tutumu değerlendiren Arap ülkelerinin girişimleri sonucu, 1970'li yıllarda Avrupa-Arap Diyalogu (AAD) başlatılmıştır. Bu diyalog, tarımsal gelişme, sanyileşme, ticaret, maliye, bilim ve teknoloji gibi konularda işbirliğini ve kültürel konuları kapsamaktaydı. Bu süreç içinde AT, “*Filistin halkının meşru hakları*”nu tanımış ve işgal edilmiş topraklarda sayıları gittikçe artan Yahudi yerleşimlerini eleştirmiştir⁴⁶⁶. Ancak, AT'nin bu açıklamaları İsrail'e karşı somut eyleme dönüşmediği gibi, Arap ülkelerinin karşı yöndeki çabalarına rağmen 1975 yılında AT-İsrail tercihli ticaret antlaşmasının imzalanmasına engel olunamamıştır. Topluluk AAD'nin ekonomik, mali ve teknik konularla sınırlı kalmasını isterken, Arap ülkeleri AT'nin siyasi desteğinin peşindeydi. Ayrıca bazı AT üyeleri, Arap-İsrail

⁴⁶⁵ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., ss. 150-151.

⁴⁶⁶ Altunışık, “Avrupa Birliği'nin...”, a.g.m., s. 361, Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., ss. 150-151.

anlaşmazlığına farklı yaklaşılmaktaydı. Sonuçta, 1974 yılında başlayan bu diyalog yürümemiş ve 1970'lerin sonunda sona ermiştir⁴⁶⁷.

AT'nin Filistin uyuşmazlığına yönelik attığı en önemli adım, Haziran 1980'de yayımlanan Venedik Deklarasyonu olmuştur. Dokuz üye devlet adına AT Konseyi tarafından ilan edilen Deklarasyon'da Filistinlilerin kendi geleceklerini belirleme (self determination) haklarından, FKÖ'nün barış görüşmelerine taraf olarak katılmasından, İsrail dahil bölge devletlerinin "güvenlik"lerinin sağlanması haklarından ve sorunun ancak iki devletli (İsrail ve Filistin) bir formülle çözüme kavuşabileceğinden bahsedilmiştir⁴⁶⁸.

1980'li yılların başında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi üzerine barış ümitleri suya düşse de, AT bu dönemde Fahd Planı (1981) ve Reagan Planı (1982) gibi barış girişimlerini desteklemiştir. 1987 yılında I. İntifada'nın başlaması üzerine AT soruna yeniden eğilmiş, 1989 yılında Madrid'de yapılan zirve toplantısında AT Konseyi şu kararları almıştır: BM bünyesinde bir uluslararası konferansın düzenlenmesi, FKÖ'nün barış sürecine katılması, AT tarafından "barış için toprak" formülünün desteklenmesi ve işgal altındaki topraklarda serbest seçimlerin yapılması⁴⁶⁹.

AT'nin 1980'li yıllarda Filistin sorunu karşısında AT'nin genel tutumu deklarasyon yayınlanmaktan ibaret değildir. 1982 yılında İsrail'in, FKÖ'nün barakalarını ortadan kaldırmak için Lübnan'a yaptığı saldırı üzerine daha önce AT ile İsrail arasında imzalanan mali protokol onaylanmamıştır. 1987 yılında işgal altında yaşayan Filistinlilere doğrudan yardım yapılmaya başlanmıştır. *"AT Komisyonu ve Parlamentosu, işgal altında yaşayan Filistinlilerin ürünlerinin AT pazarına ulaşmasını engelleyen İsrail yönetimini uyarmıştır. 1989 yılında İsrail'in işgal*

---

⁴⁶⁷ Altunışık, "Avrupa Birliği'nin...", a.g.m., ss. 360-361.

⁴⁶⁸ European Union Committee, 26th Report of Session 2006-07, **The EU and the Middle East Peace Process**, <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/ld200607/ldselect/lducom/132/132i.pdf> erişim, (22.09.2007). Venedik Deklarasyonunun metni için bkz., **European Community Venice Declaration on the Middle East: Venice Venice European Council**, http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/decl/index.htm#_10 erişim (22.09.2007).

⁴⁶⁹ Mesut Özcan, **Harmonization of Foreign Policies of Turkey and the European Union: The Case of Middle East**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, ss. 99-100.

altındaki topraklarda bulunan üniversiteleri kapatması üzerine AT-İsrail bilimsel işbirliği anlaşması askıya alınmıştır”⁴⁷⁰.

1991 yılında başlayan Madrid Konferansına BM, ABD ve SSCB'nin yanı sıra AT de katılmıştır. Konferans sırasında AT, ABD'den farklı olarak, uluslararası hukukun önemine vurgu yapmış ve İsrail'e "*Barış Karşılığı Toprak*" konusunda baskı yapmıştır. Oslo sürecinin başlamasıyla beraber AB ekonomik yardım miktarını yükselterek süreçteki etkisini artırmaya çalışmıştır⁴⁷¹. OGDG çerçevesinde Nisan 1994'de Orta Doğu sorunu hakkında ortak eylem kararı kabul edilmiştir. Ortak eylemde işgal edilmiş topraklarda İsrail'in kurduğu yerleşim birimlerinde incelemeler yapılması, İsrail'in Araplara uyguladığı boykotun kaldırılması için çaba gösterilmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra kabul edilen ortak eylemlerde ise Filistin polis gücünün oluşumuna katkı sağlanması ve eğitim verilmesi, Batı Şeria ve Gazze Şeridinde yapılacak seçimlere gözlemci gönderilmesi gibi kararlar alınmıştır.

AB ayrıca barış sürecindeki gelişmeleri yakından izlemek ve taraflar arasındaki görüş ayrılıkları çıktığı durumlarda arabulucuk yapmak için, 1996 yılında özel temsilci atamıştır. FÖB'ün kalkandırılması için Ekim 1993'te Washington'da Konferans düzenlenmiş, bu konferansta katılımcılar, 1994-1998 yılları için 2.4 milyar dolarlık yardım yapılmasını kararlaştırmışlardır. AB ise, bu yardımın % 38'ini karşılamayı taahhüt etmiştir⁴⁷². AB Konseyi bu dönemde zirve kararlarında Filistin sorununa yer vermeye devam etmiştir. Bu doğrultuda 24 Mart 1998 tarihinde yayımladığı bildiri: "*mevcut antlaşmalar doğrultusunda demokratik, kalıcı ve egemen ve İsrail'e dost ve komşu bir Filistin devletinin kurulmasının, İsrail'in bölgede eşit partner olarak kabul edilmesinin ve İsrail'in güvenliğinin en önemli koşulu olduğu*" belirtilmiştir.

Bunlara ek olarak, AB Haziran 2000'de Akdeniz Bölgesi İçin Ortak Strateji ilan etmiştir. Stratejide " *tarafların barış için yaptıkları girişimleri desteklemiş, Barcelona Süreci'nin Orta Doğu'da istikrarın sağlanmasına yaptığı katkıları*

---

⁴⁷⁰ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., ss. 153-154.

⁴⁷¹ Özcan, a.g.e., ss. 100-101.

⁴⁷² Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., ss. 155-156.

büyüteç altına almıştır". Böylece AB bölge barışına kurumsal anlamda önem verdiğini ve uygulamaya yönelik girişimlerin denetimine ve desteklenmesine özen gösterdiğini ortaya koymuştur⁴⁷³.

3.4.5. AB'nin Güney Akdeniz Politikasının Değerlendirilmesi

KAP'ın başarısızlığı sonucu geliştirilen YAP ve AAO politikalarıyla da AB Güney Akdeniz'de hedeflediği sonuçlara ulaşamamıştır. Bölgede süre giden Filistin Meselesinin yanısıra, AB-Akdeniz ilişkilerinde kronikleşmiş, bazı yapısal sorunlar vardır. Yükselen milliyetçi akımlar, bölgedeki otoriter rejimler, sivil toplum örgütlerinin ve kurumların eksikliği, emperyal geçmişin de etkisiyle Arap toplumlarının Batı'ya şüpheyle bakması ve Avrupalıların terör endişesi bunlardan bazılarıdır⁴⁷⁴. AB, ABD'nin Afganistan işgalini göz önüne alarak insan hakları ve demokratikleştirme gerekçesiyle Akdeniz Havzasında güç kullanımına şiddetle karşı çıkmaktadır. İşgalin istikrarsızlıkla sonuçlanması ve kendi periferisinde yeni bir istikrarsızlık ortamıyla karşı karşıya kalma ihtimali, AB'yi rahatsız etmektedir. AB, mali yardımlar ve ekonomik işbirliği sayesinde demokrasi ve insan hakları konularını teşvik etmektedir. Ancak bu teşvik dahi yukarıdan empoze edilme şeklinde algılanmaktadır. Ne Arap toplumlarının, ne de yönetici elitin böyle bir hedefinin olmaması, AB'yi bu politikasında zora sokmaktadır⁴⁷⁵.

Siyasi ve güvenlik alanında, özellikle demokratikleşme, insan hakları ve sivil özgürlükler konusunda, sınırlı ilerlemeler kaydedilmiştir. Radikal akımların artması ve siyasi reformlar konusunda ciddi bir ilerlemenin kaydedilmemiş olması,

⁴⁷³Tansel Üstünlüoğlu, **Orta Doğu'nun Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 14.

⁴⁷⁴Adler, Crowford, a.g.m., ss. 33-35.

⁴⁷⁵Richard Gillespie, **A Political Agenda for Region Bulding? The EMP and Democracy Promotion in North Africa**, Institute of European Studies, California, 2004. http://www.ciaonet.org/wps/ucb018/CIAO_ucb018.pdf erişim (10.07.2007), Bunların yanı sıra son yıllarda baş gösteren bazı uluslararası gelişmeler genelde Doğu-Batı, özelde AB-Akdeniz ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. 11 Eylül saldırıları (2001), ABD'nin Irak işgali (2003), Madrid'te düzenlenen terörist saldırılar (2004), Öcalan'ın yakalanması sırasında bazı Avrupa ülkelerinin tutumları (1999), Karikatür Krizi (2005), 11 Eylül sonrasında Filistin sorununda ciddi bir ilerlemenin kaydedilmemesi gibi gelişmeler Barselona'da belirlenen hedefleri gölgelemiştir. Juliana Brach, **Ten Years After: Achievement and Challenges of the Euro-Mediterranean Economic and Financial Partnership**, GIGA Research Unit, German Institute for Middle East Studies, Hamburg, 2006, <http://www.ciaonet.org/wps/giga044/index.html>, erişim (10.07.2007), s.8.

AAO'nun başarısızlığının somut bir sonucudur. Bölge ülkeleri bu alanın büyük ölçüde Avrupalıların çıkarları doğrultusunda düzenlendiğine inanmaktadırlar. Taraf ülkelerle ilişkilerin ikili ilişkilerden çok Brüksel merkezli yürütülmesi, ayrıca her bir ülkenin özel durumunun göz önüne alınmaması ve Güney Akdeniz ülkelerinin Güney Kıbrıs, Malta ve Türkiye gibi üyelik perspektifi tanınan ülkelerle aynı politika çerçevesinde farklı muamelelere tabi tutulması bu alandaki başarısızlığın diğer nedenleridir.

Kültürel ve beşeri alanlarda da farklı bir durum söz konusu değildir. İlerlemeler düşük düzeyde kalmıştır. AB'nin en fazla hassas olduğu konulardan biri olan yasa dışı göç hareketleri devam etmektedir. Yapısal reformların gerçekleştirilememiş olmasına ve bölgedeki ekonomik heterojen yapının ve AB ile bölge ülkeleri arasındaki refah farkının devam etmesine⁴⁷⁶ rağmen, ekonomik ve mali mlanda işbirliği konusunda, diğer alanlara göre, bazı önemli adımlar atılmıştır. Ekonomik ve mali ortaklık konularında kurumsal değişiklikler yapılmış ve ikili ilişkiler kanalıyla birçok alanda başarı sağlanmıştır. MEDA çerçevesinde AB'nin yaptığı finansal yardımların % 90'ı ekonomik ve mali alanlara aktarılmaktadır. Özellikle 2010 yılında serbest ticaret bölgesinin kurulması hedefinin devam etmesi bunun bir göstergesidir⁴⁷⁷. Başarısızlığına rağmen AAO sayesinde, 2004'te başlatılacak olan Komşuluk politikasının alt yapısı hazırlanmıştır.

3.5. AB'NİN BALKANLAR POLİTİKASI

Uluslararası politikanın Körfez'deki gelişmelere odaklandığı bir dönemde YFSC'nin dağılma sürecine girmesi, Soğuk Savaş sonrası dönemin ne tür istikrarsızlıklara gebe olduğunu da göstermiştir. ASİ çerçevesinde I. Körfez Savaşı sırasında etkin bir dış politika sergileyememiş olan Topluluğun, Birliğe dönüşerek ODGP'yi başlatma hazırlıklarına giriştiği bu dönemde Balkanlarda patlak veren krizler, Topluluğun karşısına ortak dış politika konusunda yeni bir test konusu olarak ortaya çıkmıştır. Öncelikle Yugoslavya sorunu diğer bölgesel krizlerden farklı idi. Zira bu kriz Avrupa kıtasında patlak vermişti ve diğer krizlerden farklı olarak

⁴⁷⁶ Yamandağ, a.g.e., ss. 22-23.

⁴⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Brach, a.g.e., ss. 7-18.

Avrupa'nın güvenlik ve istikrarını doğrudan tehdit etmekteydi. Ayrıca AT ile YFSC arasında özel ilişkiler kurulmuştu. YFSC dış ticaretinin % 50'den fazlasını AT ülkeleri ile yapmaktaydı. AT ile YFSC arasında ekonomik yardım ve işbirliği antlaşmaları imzalanmıştı. Ancak güvenlik ve siyasi nedenlerle Avrupalılar için bu derece önem arzeden bu bölgede ortaya çıkan krizler karşısında AT diplomasisi yetersiz kalmıştır. Dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors, Eylül 1991'de Avrupa Parlamentosunda konuyla ilgili yaptığı açıklamada AT'nin krize yönelik alabileceği önlemleri belirtmiştir. Bu açıklama, yıllara yayılacak olan Yugoslavya sorunu karşısında Avrupalıların etkin önlem alma konusunda nasıl aciz kaldıklarını göstermektedir: “.. *Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma tehdidi ve ekonomik yaptırımlar*”. Delors, askeri müdahale seçeneğininde hükümetlerarası düzeyde tartışıldığını, ancak üye ülkeler arasında anlaşmazlığın en fazla bu konuda ortaya çıktığını belirtmiştir⁴⁷⁸.

Ancak YFSC'nın dağılma sürecine girmesinin ardından patlak veren Bosna-Hersek ve Kosova gibi savaşımlardan ders çıkaran AB, ODGP'yi yenileme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla ODGP, Balkan Krizleriyle ortaya çıkan gelişmelere paralel bir gelişim çizgisi takip etmiştir. Maastricht'te ODGP ile ilgili yapılan düzenlemenin yetersizliği Bosna-Hersek savaşı sırasında ortaya çıkmış, bu bağlamda Amsterdam Antlaşması'nın da kısmi değişikliklere gidilmiştir. Kosova Krizi ile beraber AGSP devreye sokulmuştur. Bundan dolayı Balkan Krizleri, ODGP için bir test alanı haline gelmiştir. ODGP'de kaydedilen başarı bu krizlerinin bir sonucudur.

3.5.1. Yugoslavya'nın Dağılma Süreci ve AT'nin Tepkisi

YFSC dağılma sürecine girdiği zaman uluslararası toplum, Yugoslavya sorununu Avrupa problemi olarak görmekteydi. ABD'nin Avrupa ile ilişkilerinden sorumlu olan dış işleri yetkilisi Ralph Johnson: “*Avrupalı ülkelerin Yugoslavya ile ticaret ve yatırım bağlantılarının, ABD'nin bağlantılarından çok daha fazla olduğunu*” belirtmiş ve AT'nin Yugoslavya Krizinde lider rolü üstlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. ABD ise, AT'nin bu konudaki çabalarını ve kararlarını

⁴⁷⁸ Trevar C. Salmon, “Testing Times for European Political Cooperation: The Gulf and Yugoslavia, 1990-1992”, **International Affairs**, Vol: 68, No: 2, April 1992, s. 248.

destekleyecekti. 1991 yılında AT Yugoslavya Sorununun, Avrupa'nın diğer bölgelerine yayılmadan, önlenmesi gerektiğini düşünmekteydi. AT'nin, Yugoslavya Krizine yönelik stratejisi, YFSC'nin varlığının devam ettirilmesi idi⁴⁷⁹. Bu doğrultuda, 1991 yazında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilan etmelerinden sonra çatışmalar başladığında AT, “Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü”nü desteklediğini bildirmiştir.

Hırvatistan ve Sırbistan arasında çatışmalar devam ederken, AT bölgeye gözlemci göndermiş, durumu kontrol etmeye çalışmış ve savaştan taraflar arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. 5 Kasım'da düzenlenen Lahey Barış Konferansı'nda, AT tarafları bir araya getirmiştir. Konferans'ta AT, YFSC'yi oluşturan Cumhuriyetlerin mevcut sınırlarının uluslararası sınır olmasını öngören siyasal çözüm önerisinde bulunmuştur. Ancak ekonomik yaptırım tehditlerine rağmen bu öneri, Sırbistan tarafından kabul edilmemiştir. Çatışmaların devam etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi, Kasım ayı sonunda YFSC'ye barış gücü gönderme kararı almıştır. Diğer yandan Kasım 1991'de ASİ çerçevesinde YFSC'ye ekonomik yaptırım kararı alınmıştır. Kararın içeriği şu şekildedir: “YFSC'nin AT ile imzalamaya hazırlandığı ticaret ve işbirliği antlaşmasının dondurulması, tekstil limitlerinin düşürülmesi, YFSC'nin PHARE programından yararlanan ülkeler listesinden çıkarılması, G-24 forumundan YFSC'nin çıkarılması, silah ve petrol ambargosu için BM'ye çağrı yapılması”. Ayrıca 1991–1995 yılları için AT tarafından YFSC'ye tahsis edilen 900 milyonluk mali yardım iptal edilmiştir. Diğer yandan çatışmalardan etkilenen sivil nüfusa 14.6 milyon ECU insani yardım yapılmıştır. 2 Aralık 1991'de Sırbistan ve Karadağ dışında kalan cumhuriyetlere uygulanan yaptırımlar kaldırılmıştır⁴⁸⁰.

Sırpların uzlaşmaya yanaşmamaları ve çatışmaların devam etmesi üzerine AT'nin krize yönelik tutumu değişmiştir. Bu bağlamda AT, bağımsızlıklarını ilan eden devletlerin tanınabileceği yönünde mesajlar vermeye başlamıştır. Bu amaçla Hırvatistan ve Slovenya'nın, bağımsızlık için yeterli olup olmadıklarının

---

⁴⁷⁹ Kenar, a.g.e., s. 390-391.

⁴⁸⁰ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., ss. 161-163.

değerlendirilmesi için hakem komisyon (Badinter Komisyonu) görevlendirilmiştir⁴⁸¹. Badinter Komisyonu'nun hazırladığı raporda, Hırvatistan ve Slovenya'nın demokrasi ve insan hakları konusunda bazı eksikliklerinin olduğu vurgulanmıştır. Ancak bu eksikliklerin tanınmaya engel olmayacağı eklenerek, söz konusu ülkelerin 15 Ocak 1992'de tanınabileceği belirtilmiştir⁴⁸².

Bu dönemde krize yönelik ne şekilde önlem alınacağı konusunda AT üyesi ülkeler arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Ancak esas sorun, eski YFSC Cumhuriyetlerinin tanınması konusunda ortaya çıkmıştır. Almanya 23 Aralık 1991'de, Badinter Komisyonunun raporunu beklemeden Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımıştır. Böylece, krizin başladığı dönemde “Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü” politikasına savunan AT, önce Hırvatistan ve Slovenya'yı daha sonra, 17 Nisan 1992'de Bosna Hersek'i tanımıştır. Ancak Yunanistan'ın isim konusundaki itirazı nedeniyle Makedonya daha sonra tanınmıştır⁴⁸³.

3.5.2. AB'nin Bosna-Hersek Savaşına Yönelik Politikası

18 Kasım 1990 tarihinde Bosna-Hersek'te yapılan ilk serbest seçimlerin ardından bu ülkenin bağımsızlığı tartışılmaya başlanmıştır. Bosna-Hersek dışişleri bakanı AT dönem başkanı ülkeye gönderdiği mektupta, Topluluğa üye devletlerin ülkesinin bağımsızlığını tanımalarını istemiştir. Badinters Komisyonu, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanının halk oylaması sonucunda teyit edilmesi şartıyla, AT tarafından tanınabileceğini belirtmiştir. 29 Şubat ve 1 Mart 1992 tarihlerinde halk oylaması yapılmıştır. Bosna-Hersek AT üyesi devletler tarafından 6 Nisan, ABD tarafından ise 7 Nisan 1992 tarihinde bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır ve 755 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı ile 22 Mayıs 1992 tarihinde Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Yugoslav Halk Ordusu'nun

---

⁴⁸¹ AT'nin bu ülkelerin bağımsızlıklarını tanınması, koşullu bir tanıma idi. Öncelikli olarak, azınlık ve insan haklarına saygı olmak üzere birçok şarta bağlanmıştır. Bkz. Richard Caplan, “Conditional Recognition as an Instrument of ethnic Conflict Regulation: The European Community and Yugoslavia”, **Nations and Nationalism**, Vol: 8, No: 2, 2002, ss. 157-177.

⁴⁸² Göknil Erbaş, **Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Oluşturma Sürecinde Batı Balkanlar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, ss. 14-15.

⁴⁸³ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., ss. 163-164.

(JNA) Bosna-Hersek'e saldırmasıyla iç savaş başlamıştır. 1992 yılının sonuna kadar Bosna-Hersek'in yaklaşık % 70'i JNA tarafından işgal edilmiştir⁴⁸⁴.

AT Bakanlar Konseyi 2 Mayıs'ta Lizbon'da yapılan toplantıda insani yardımda bulunma, BM ile işbirliği yapma ve diplomatik çabalarının güçlendirilmesi gibi kararlar almıştır. 11 Mayıs'ta yayınlanan deklarasyonda AT, JNA'nın Bosna-Hersek'ten çekilmesi, Saraybosna hava alanının yeniden açılması gibi konularda talepte bulunmuştur. Ağustos 1992'de BM ile AT Londra Konferansı'nı düzenlemişlerdir⁴⁸⁵. Bu konferansta Bosna Hersek'in toprak bütünlüğü tanınmış; zora başvurularak elde edilen toprak kazançlarının ödüllendirilmeyeceği belirtilmiş ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti (YFC: Sırbistan (Kosova, Voyvodina) ve Karadağ) saldırgan taraf olarak tanımlanmıştır. 2 Ocak 1993'te, AB temsilcisi Lord Owen ile BM Yugoslavya özel temsilcisi Cyrus Vance tarafından önerilen Vance-Owen Barış Planı görüşülmüştür⁴⁸⁶.

26 Mart'ta AB, Bosnalı Sırların anlaşmayı reddetmesini önlemek için YFC'ye topyekün ambargo tehdidinde bulunmuştur. Sonuçta Sırp Cumhuriyeti planı kabul etmiştir. Ancak bu durum, Bosnalı Sırların planı kabul etmemesine engel olmamıştır. Bu gelişmeler üzerine 25 Nisan'da AB Dışişleri Bakanları, Sırlara yönelik uygulanan silah ambargosunun devam ettirilmesini kararlaştırmışlardır. AB bundan sonraki süreçte ambargoları ve uluslararası baskıyı arttırarak Sırları barışa zorlamaya çalışmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher Avrupa devletlerini gezerek, Vance-Owen planının uygulanması ve Sırlara yönelik hava harekâtı

---

⁴⁸⁴ Tufik Burnazoviç, "Dayton Sonrası Bosna Hersek'te Güven Çerçevesi Hukuki Hususlar", **Avrasya Etüdleri**, Bahar 2002, Sayı: 22, ss. 5-6.

⁴⁸⁵ Erbaş, a.g.e., s. 21.

⁴⁸⁶ Vance-Oen Barış Planı, Bosna Hersekin on eyaletten oluşan ademi merkeziyetçi bir devlet olmasını ve Sırp ve Hırvatların etnik taleplerini tatmin etmek için, dokuz birimin her birinin, bir ulusal grubun çoğunluğuna dayanacak şekilde oluşturulmasını öngörmüştür. "*On eyaletin üçü için üç toplumlu bir statü öngörülmüştü; Saraybosna hariç tutulacak ve açık şehir olarak düzenlenecekti. Müslüman ve Hırvat toplumu temsilcilerinin ilke olarak kabul ettiği bu plan, Sırlar tarafından reddedilmiş, Sırlar işgal ettikleri toprakların da kendi paylarına eklenmesini istemişler; aksi takdirde ellerinde bulunduracakları gücün etkisiz olacağını belirtmişlerdir. Bosna Hersek'in % 70'ini kontrol altında bulunduran Sırlar, Vance – Owen Planına göre işgal etmiş oldukları toprakların % 38.6'sını geri vermek zorundaydılar. AB YFC'ye diplomatik baskı yaparak Miloseviç'in antlaşmayı imzalamasını sağlamıştır.*" Karadziç'in de imzaladığı antlaşma, Bosnalı Sırların Parlamentosu tarafından onaylanmamıştır. Kenar, a.g.e., ss. 176-177.

düzenlenmesi için destek bulmaya çalışmaktaydı. Fakat Fransa ve İngiltere bölgedeki kuvvetlerinin zarar görmesinden endişe ederek bu teklife destek vermemişlerdir⁴⁸⁷.

“Vance-Owen Planı”nın reddedilmesinin ardından, AB’nin girişimiyle, “Owen – Stoltenberg Barış Planı”, “Güveli Bölgeler Planı” ve “Temas Grubu Planı” geliştirilmiş ancak, bu planların hiçbirinden olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Diğer yandan İngiltere ve Fransa’nın Rusya ile beraber BM Güvenlik Konseyin’de Sırp’lara yönelik etkili bir askeri müdahaleyi önlemeleri⁴⁸⁸ Sırp tarafının elinin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Ancak Vance-Owen Planının reddedilmesiyle beraber ABD önce diplomatik sürece daha fazla katılmaya başlamış, AB’nin rolü ise azalma eğilimine girmiştir. Güvenli Bölgeler Planının ortaya atıldığı zaman, Avrupalılar arasında yeniden görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Temas Grubu oluşturulduğu zaman ise AB’nin rolü daha da azalmıştır. Zira Temas Grubunu oluşturan beş üye (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya) arasında AB doğrudan temsil edilmemekteydi. AB temsilcisi Corld Bildt daha sonra diplomatik görüşmelere katılımcı olarak davet edilmiştir⁴⁸⁹. Temas Grubunun çabaları Dayton Antlaşmasının imzalanmasına kadar devam edecektir.

1994 yılının başında Saraybosna’da bir pazar yerinin bombalanması sonrasında AB dışişleri bakanları, savaşın durdurulması için güç kullanıma seçeneğini kabul etmişlerdir. Böylece ABD, askeri destekli diplomasiye AB’yi de dâhil etme imkânına kavuşmuştur. Bu aşamada, AB ve BM’nin yanısıra NATO ve BAB da konuya dâhil olmuştur. Askeri alanda NATO Ağustos 1994’te başlatılan hava saldırısı ile siyasi alanda ise ABD diplomatik girişimleri ile, sorunun çözümü konusunda inisiyatifini ellerine almışlardır. 18 Mart 1994 tarihinde ABD, Bosna-Hersek hükümeti ile Bosnalı Hırvatlar arasında anlaşma sağlamıştır. Bu anlaşmayla Mostar’ın idaresi AB’ye bırakılmıştır. 16 Mayıs’ta AB Konseyi, Mostar’ın idaresi ve Bosna’ya yardım amacıyla ODGP çerçevesinde ortak eylem kararı almıştır. Mayıs 1994 - Haziran 1996 arasında AB bölgeye 144 milyon ECU maddi yardımda

---

⁴⁸⁷ Erbaş, a.g.e., ss. 22-24.

⁴⁸⁸ Kenar, a.g.e., s. 408

⁴⁸⁹ Ana E. Juncos, “The EU’s Post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re) Integrating the Balkans and/or (re) Inventing the EU?”, **South East European Politics**, November 2005, Vol: VI, No: 2, s. 95.

bulunmuştur. Fakat AB, bölgenin güvenliğini sağlama ve düşmanlıkların giderilmesi konularında başarı sağlayamamıştır⁴⁹⁰. Dayton Antlaşmasının imzalanmasıyla beraber çatışmalar durmuştur. Bu tarihten itibaren uygar güç olarak AB, bölgeye yönelik yeni politikalar geliştirmeye başlamıştır.

3.5.3. AB'nin Kosova Savaşına Yönelik Politikası

Bosna-Hersek krizinden ders alan AB, Kosova'da savaş başlamadan önce, bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmeye başlamıştı. Dayton Barış Anlaşması'ndan sonra 23 Ekim 1996 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda Kosova'nın durumu, yetkililere sorulmuştur. Verilen yanıt, *“bölgede çatışma ihtimalinin eski YFSC toprakları üzerindeki her yerde olduğu gibi sürdüğü ve bu bölgedeki sorunların çözümüne katkıda bulunmak için Konseyin gelişmeleri yakından takip ettiği şeklinde olmuştur”*. Bunun yanısıra açıklamada, *“AB'nin 9 Nisan 1996'da yayınlandığı deklarasyonda belirttiği gibi, Kosova'ya genişletilmiş özerklik verilmesi gerektiği bir kez daha dile getirilmiş ve Konsey tarafından Belgrad yönetimine, Temas Grubuna yapıcı bir tavırla yaklaşılması tavsiye edilmiştir”*. Bunun dışında AB, bölgedeki çatışma tehlikesini sık sık gündeme getirmiştir. 20 Aralık 1997 tarihinde basın açıklaması yapılmış; açıklamada, *“AB'nin Kosova'daki durumu yakından izlediği belirtilmiş ve bölgedeki şiddet riskinin bölgesel istikrar için ciddi bir tehlike olduğu”* belirtilmiştir. AB ayrıca YFC'deki sorunların çözümüne katkıda bulunmak için AB Özel Temsilcisi olarak Felipe Gonzales'i aday göstermiştir⁴⁹¹.

1998 yılında Kosova'da çatışmaların başlaması ve şiddetin yaygınlaşması üzerine, bu tarihe kadar UÇK'yi bir terörist örgüt olarak gören Batılılar ve AB, Sırp'lara karşı daha sert tepki göstermeye başlamışlar ve UÇK'nın ayrılıkçı arzularına ve şiddet yöntemlerine yönelik eleştirilerini yumuşatmışlardır⁴⁹². Tarafların

---

⁴⁹⁰ Erbaş, a.g.e., ss. 25-28.

⁴⁹¹ Erbaş, a.g.e., ss. 33-34.

⁴⁹² Emiroğlu, a.g.e., s. 113, 1998 yılında AB adına İngiltere, Güvenlik Konseyinde Kosova'da uygulanan şiddetin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Açıklamada, AB'nin YFC'ye yönelik silah ambargosunun sürdüğü belirtilmiş, BM'ye üye diğer ülkeleri aynı tutuma davet edilmiş ve Bosna savaşına atıfta bulunarak uluslararası toplumun krizin çözümü için birlik olmasının önemine

anlaşarak, Kosova'ya genişletilmiş özerkliğin verilmesi durumunda sorunun çözüme kavuşacağını belirten AB Konseyi, 15 Haziran 1998'te Cardiff'te Miloseviç'ten dört konuda derhal harekete geçmesini istemiştir. Bunlar: “*sivil nüfusa karşı güvenlik güçlerince yapılan tüm operasyonların durdurulması, Kosova’da etkili ve sürekli bir uluslararası gözetimin sağlanması, mültecilerin ve yerlerinden edilmiş halkın evlerine geri dönmelerinin sağlanması ve insani yardıma erişimin engellenmemesi ve Kosovalı Arnavut liderlerle siyasi görüşmelerde hızla ilerleme sağlanmasıdır*”⁴⁹³. AB Konseyi ayrıca durumun ciddiyetini göstermek amacıyla YFC ve Sırp hükümetine karşı ek önlemler almayı kararlaştırmıştır⁴⁹⁴.

Kosova’da çatışmalar devam ederken, Miloseviç’in Ekim 1998’de NATO ve AGİT’le antlaşmalar imzalayarak Kosova’dan çekilmeyi kabul etmesi, AB tarafından Kosova krizinin çözümü için olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. AB’nin 1998 yılındaki çabaları, çatışmaların sona ermesi yönünde bildirimler yayınlamak ve bölgede aktif çalışan uluslararası örgütlere yardım ederek, YFC üzerinde baskının artmasını sağlamak şeklindeydi. Ancak 4 Aralık 1998’de St. Malo’da İngiltere ve Fransa’nın AGSP konusunda anlaşmaya varmaları, AB’nin Balkan politikasını da

---

değinilmiştir. Bu durum AB’nin Kosova krizinde, Bosna’dakinden daha aktif bir rol üstlenmek istediğini göstermiştir. Erbaş, a.g.e., ss. 34-35, AB Konseyi, YFC yönetimine, Kosova’daki zorla sınır dışı etmeyi, şiddet ve ölüm kampanyasını sona erdirmesi ve uluslararası toplumun taleplerini kabul etmesi için, baskı uygulanmasına devam ettiğini belirtmiştir. AB Konseyi ayrıca, Miloseviç’in hafifletmek için yardımda bulunacağını yeniden vurgulamıştır. AB Konseyi bunlara ek olarak, Kosova krizinin bölgesel etkileri konusunda çeşitli önerilerde bulunmuştur. Konsey, uluslararası insani kuruluşları, özellikle AB üyeleri tarafından her zaman desteklenen UNCHR’nin çabalarını takdir etmiştir. 8 Nisanda alınan Konsey kararında, AB’nin mültecilere yardım için 150 milyon Euro ve bölge ülkelerinin mültecilerle ilgili harcamalarına destek olmak amacıyla 100 milyon Euro yardım yapılmasının, Komisyonun sorumluluğunda hızlı bir şekilde uygulanması kabul edilmiştir. Kenar, a.g.e., s. 410.

⁴⁹³ Erbaş, a.g.e., s. 35.

⁴⁹⁴ AB Konseyi YFC’ye uygulanan petrol ambargosuna içtenlikle katılmış ve üçüncü ülkeleri de aynı davranışta bulunmaya davet etmiştir. AB tarafından uygulanan yaptırımların genişletilmesi konusunda anlaşmaya varılmış ve YFC Devlet Başkanı Milosovic ve ailesine ve bunlara yakın bireylere, YFC ve Sırbistan Hükümetinde önemli görevlerde bulunan kişilere seyahat yasağı konulmuştur. *YFC ve Sırbistan hükümetinin yurtdışında dondurulan fonlarının, Milosevic’le ortak çalışan kişileri ve YFC ve Sırbistan hükümetleri ile çalışan firmaları kapsayacak şekilde genişletilmesine karar verilmiştir. Yatırım yasağının iç baskı sağlamak amacıyla, donanım ihracatının, malları, hizmetleri ve hava saldırıları sonucu zarar gören varlıkların onarımı amacıyla teknoloji ve donanımı içerecek şekilde genişletilmesine karar verilmiştir. AB ülkeleri ile YFC arasında kapsamlı bir uçuş yasağı konulmuştur. NATO’nun Washington Zirvesinde, Kosova sorununa ilişkin olarak, uluslararası toplumun amaçlarını gerçekleştirmek yönünde açıklaması memnuniyetle karşılanmıştır. İbrahim Rugova’nın “Genel İlişkiler Konseyi” toplantısında konuşmak üzere davet edilmesine karar verilmiştir. Kenar, a.g.e., s. 411.*

etkilemiştir. AB Konseyi, 13 Kasım 1998’de aldığı kararla BAB’ı, NATO ve AGİT gözlemci misyonlarına yardımcı olmak üzere görevlendirmiştir. “BAB’ın gözlemci statüsü ile Balkanlar’da yer alması, AB’nin eksik olan askeri gücünün en azından simgesel olarak doldurulması anlamına gelmesi nedeniyle önemlidir. AB’nin bu kararı, uygulamada çok büyük etkisi olmasa da ODGP’nin işleyişi açısından da son derece önemli olmuştur.”

Kosova Savaşı’ndan sonra AB, Balkanlar’a yönelik yeni politikalar geliştirmeye başlamıştır. AB ayrıca uluslararası ortamdaki diplomatik girişimlerini sürdürmüştür. 31 Mayıs 1999’da Kosova hakkında yayınladığı bildiriye, “YFC üzerinde uluslararası baskının sürmesi ve böylece Belgrad yönetiminin siyasi çözüm için zorlanması” çağrısını yapmıştır. AB ayrıca, Belgradla görüşmelerde bulunması için Finlandiya Başbakanı Martti Ahtisaari’yi görevlendirmiştir⁴⁹⁵.

3.5.4. Bosna-Hersek ve Kosova Savaşlarından Sonra AB’nin Bölgeye Yönelik Geliştirdiği Politikalar

Bosna-Hersek savaşından sonra AB, Balkanlar’a yönelik ilk kapsamlı politikayı Fransa’nın önerisiyle başlatmıştır: İyi Komşuluk ve İstikrar Süreci (Royaumont süreci). Bu politika Güneydoğu Avrupa’da istikrarı ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeyi ve barış, istikrar, işbirliği ve demokrasi ilkelerini benimseterek, bütünleşmiş Avrupa idealine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Royaumont süreci YFC, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya ile bu devletlere komşu olan Arnavutluk, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, AB ülkeleri, ABD ve Rusya’nın yanı sıra Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve AGİT’i kapsamaktadır. Royaumont sürecinin hedefi, “kültürel ve sosyal önyarguları aşmak ve sınır ötesi işbirliğini güçlendirmek isteyen sivil toplum örgütlerini bir araya getirerek bölgenin istikrarına katkıda bulunmaktır⁴⁹⁶. Royaumont Süreci doğrultusunda “uygar bir güç” olarak AB, savaş sonrasında istikrarın sağlanabilmesi için diplomatik ve ekonomik araçları devreye sokmuştur. 1996 yılında bölgesel yaklaşım politikası geliştirilmiştir. PHARE ve OBNOVA gibi

⁴⁹⁵ Erbaş, a.g.e., ss. 36-37.

⁴⁹⁶ Erbaş, a.g.e., s. 47.

ekonomik yardım programlarını başlatan AB, yardımın koşulu olarak insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi konuları öne sürmüştür⁴⁹⁷.

Bölgesel yaklaşım, ekonomik ve mali araçların devreye sokularak bölgesel koşulların iyileştirilmesi ve devletler arasındaki uyuşmazlıkların ekonomik refahın artırılarak çözülmesine yönelik bir girişim idi. İçeriği şu şekilde belirtilmiştir. *“Dayton Barış Anlaşması koşullarının başarılı bir şekilde yerine getirilmesine yardımcı olmak, ekonomik refah ve politik istikrara sahip bir bölge kurmak, hukuk kuralları, demokrasi, insan haklarına saygı ve azınlık haklarına saygıyı sağlamak ve iletirmek, ekonomik hareketliliği yeniden başlatmak.”* Genel İşler Konseyi 29 Nisan 1997 tarihinde, bu politika kapsamındaki ülkelerin AB ile ilişkilerini geliştirmelerinin şartlarını belirlemiştir⁴⁹⁸. AB'nin bölgeyle işbirliğini geliştirmesine koşul olarak Balkan devletlerinden beklentileri iki konuya odaklanmıştır: İşleyen bir demokrasi, insan haklarına saygı ve piyasa ekonomisine geçiş konularında asgari ilerlemenin sağlanması ve serbest ticaret de dâhil komşu ülkelerle işbirliğine yönelik ilişkilerin artırılması⁴⁹⁹.

Royaumont Süreci ve Bölgesel Yaklaşım Politikası gibi girişimlerle bölgede istikrar sağlamaya çalışan AB, Kosova Savaşıyla bunların kısa vadede sonuç vermediğini görerek, bölgeye yönelik daha kapsamlı bir politika geliştirmeye başlamıştır. AB'nin bu bağlamda attığı en önemli adım Almanya'nın dönem başkanlığı sırasında bu ülkenin önerisiyle Kosova Savaşı'nın devam ettiği Haziran 1998'de başlatılan Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktıdır (GAİP). GAİP'e Balkanlarda istikrar ve büyümenin sağlanması için bölgeyle ilgisi olan 40'dan fazla devlet ve uluslararası örgütler ve bölgesel kuruluşlar katılmıştır. GAİP katılımcılar tarafından, uluslararası işbirliğini hedefleyen bir çerçeveye anlaşmaya varıldığını ilan eden bir deklarasyondur.

---

⁴⁹⁷ Stewen Blockmans, “EU Conflict Prevention in the Western Balkans”, der. Vincent Kronenberger, Jan Wouters, **The European Union and Conflict Prevention: Policy and Legal Aspects**, TMC Asser Press, The Hague, 2004, s. 295, Juncos, a.g.m., s. 96.

⁴⁹⁸ Erbaş, a.g.e., ss. 49-50.

⁴⁹⁹ Heinz Kramer, “The European Union in the Balkans: Another Step Towards European Integration”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November 2000, Vol: 5, No: 3, s. 28.

GAİP çok yönlü bir politika olup oldukça geniş bir katılımcılar listesine sahiptir. GAİP'in katılımcıları şunlardır: AB'ye üye devletler ve AB Komisyonu; Balkan Devletleri ve Balkanlara komşu devletler: Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovenya ve Türkiye; G-8'e üye devletler: ABD, Japonya, Kanada, Rusya, Diğer Devletler: Norveç, İsviçre; Uluslararası Örgütler: BM, AGİT, Avrupa Konseyi, UNCHR, NATO, OECD ve BAB; Uluslararası Finans Kuruluşları: DB, IMF, EBRD (Avrupa Yatırım ve Kalkınım Bankası-European Bank for Reconstruction and Development), EIB (Avrupa Yatırım Bankası-European Investment Bank); Bölgesel Kuruluşlar: Royaumont Süreci, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT), Merkezi Avrupa İnisyatifi, Güneydoğu Avrupa İşbirliği İnisyatifi, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci⁵⁰⁰.

İbrahim Canbolat GAİP'in amaçlarını oldukça geniş bir şekilde ele almıştır:

- 1- *Bölgenin her yerinde istikrarı tesis etmek için bölge ülkelerinin barış, demokrasi, insan haklarına saygı ve ekonomik gelişme yönündeki çabalarını desteklemek.*
- 2- *Avrupa-Atlantik yapısal işbirliğine katılmak isteyen bölge ülkelerini teşvik etmek.*
- 3- *İkili veya çok taraflı işbirliği platformları oluşturmak, potansiyel uyumsuzluk kaynaklarını kurutucu iç politik önlemler almak.*
- 4- *Demokratik siyasal sürece işlerlik kazandırılması; serbest ve şaibesiz seçimler, hukukun üstünlüğü ile –ulusal azınlıklara mensup kişilerin hakları dâhil olmak üzere- insan haklarına saygı ve temel özgürlüklere riayet, özgür ve bağımsız medya, yalnız seçmenlerine karşı sorumlu yasa yapıcı kurum, bağımsız mahkemeler ve gelişmiş bir sivil toplum.*
- 5- *Bölgede barış içinde iyi komşuluk ilişkilerinin AGİT'ten de yararlanılarak geliştirilmesi.*
- 6- *Bölgede ulusal ve etnik çeşitliliğin muhafaza edilmesi ve azınlıkların korunması.*
- 7- *Sağlam makroekonomik politikalar temelinde, özel sektör yatırımlarına ve dünyayla bağlantılı dış ticaret koşullarına uygun, özelleştirmeye ve özel mülkiyetin gelişimine izin verecek dinamik*

---

⁵⁰⁰ Bodo Hombch, "Stability Pact for South-Eastern Europe: A New Perspective For the Region", **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November 2000, Vol: 5, No: 3, ss. 8-9.

serbest pazar ekonomisinin kurallarını katılımcıların halklarının yararına olacak şekilde uygulamak.

- 8- *Bölgede, bölge ile Avrupa ve dünya arasında ticari işbirliğini, serbest ticaret bölgeleri ve yurttaşlarla engelsiz diyalog da dahil olmak üzere teşvik etmek.*
- 9- *Örgütlü cinayet, yolsuzluk, terörizm ve diğer yasadışı faaliyetlerle mücadele etmek.*
- 10- *Savaş, iç karışıklıklar ve yoksulluk nedeniyle göçü engellemek; ekonomik, politik ve güvenliğe ilişkin kurumsal yapıların oluşması için devletlere yardımcı olmak ve mültecilerin yurtlarına dönmelerini sağlamak.*
- 11- *Güneydoğu Avrupa'da kalıcı barış ve istikrar ancak demokrasi değerlerinin tüm bölgede yerleşmesi sayesinde olacağından, uluslararası çabaların da bunu teşvik etmesi gerekecektir⁵⁰¹.*

GAİP çalışma yöntemi ve yapısı itibari ile AGİK model alınarak düzenlenmiştir. Bir bölgesel masa ile buna bağlı üç çalışma masası oluşturulmuştur. Birinci masa demokratikleştirme ve insan hakları, ikinci masa ekonomik yeniden yapılanma işbirliği ve kalkınma, üçüncü masa ise güvenlik konuları ile ilgilidir. GAİP'de öncü rol üstlenen AB, bölge devletlerinin tam üyelik de dâhil Avrupa'ya entegrasyonunu hedeflemektedir. AB ve üye devletler GAİP ile beraber bölgeye daha fazla mali yardımda bulunmaya başlamışlardır. Bu bağlamda 1991-2000 yılları arasında 9 milyar euro mali yardımda bulunmuşlardır⁵⁰².

GAİP, AB'nin bölge politikasında değişikliğe gittiğini göstermektedir. Daha önceki girişimlerle, AB ve uluslararası toplum için bölgesel politikalara yönelik bir altyapı hazırlanmıştı. AB bu altyapıyı kullanarak bölgede kalıcı barışı sağlamaya yönelik bir politika oluşturmuştur. Bu politika, bölgeye ekonomik ve demokratik yapının bir bütün olarak yerleştirilmesi gibi ancak uzun dönemde sonuçlandırılacak hedefleri içermektedir. Daha önceki girişimlerden farklı olarak GAİP'de, katılımcılar arasında projenin hedefleri ve temel yapısı üzerinde fikir birliği oluşmuştur. *“Barışı kurmak ve devam ettirmek misyonunu üstlenen GAİP’olabildiğince kapsamlı alanlarda işbirliğine gidilmesini hedeflemiştir. Bu alanlar arasında insan haklarına, temel özgürlüklere ve azınlık haklarına saygılı bir*

---

⁵⁰¹ Canbolat, a.g.e., ss. 92-93.

⁵⁰² Hambach, a.g.m., s. 10.

kurumsal yapı, adalet sistemi ve medyada özgürlüklerin sağlanması, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilerek işbirliğine gidilmesi gibi sosyal hayatı doğrudan ilgilendiren konular yer almaktadır". GAİP süreci, ODGP kapsamında alınan ortak kararlarla başlatılmıştır. Ancak NATO ve AB'nin Balkanları da içerecek şekilde genişleme sürecini başlatmaları, bölge devletlerine yönelik politika değişikliğine gitmelerine neden olmuştur. Böylece zamanla GAİP, önemini kaybetmiştir⁵⁰³.

Mayıs 1999'da AB, Balkanlara yönelik yeni bir proje daha geliştirmiştir. Doksanlı yıllarda geliştirdiği politikaların başarısızlığı ve GAİP'ye katkı sağlayacağı gibi nedenlerden hareket eden AB, bölgeye yönelik daha kapsamlı bir strateji olan İstikrar ve Katılım Süreci (SAP-Stabilization and Association Process) adlı stratejiyi başlatmıştır. SAP'ın amacı şu şekilde belirtilmektedir: *bölge ülkelerinin kendi aralarında ve bölge dışıyla olan mevcut ekonomik ve ticari ilişkilerinin artırılması, demokratikleştirme, sivil toplum, eğitim ve kurumsal yapılanma amaçlı yapılan yardımların artırılması, adalet ve içişleri alanında işbirliğinin sağlanması, bölgesel düzeyde dâhil siyasi diyalogu geliştirilmesi, istikrar ve katılım antlaşmalarının ilerletilmesi*. Bölgesel yaklaşımda belirtilen siyasi koşullar SAP için de geçerlidir⁵⁰⁴. SAP ekonomik ve insani kaynaklarla siyasi çabanın birlikte oluşturacağı uzun dönemli bir politikadır. Süreç Arnavutluk, Bosna-Hersek, YFC, Makedonya ve Hırvatistan'dan oluşan Batı Balkan ülkelerinin AB ile bütünleşme olanağı bulacağı ve her ülkenin kendi durumuna göre değerlendirileceği bir temel üzerine oturtulmuştur⁵⁰⁵.

SAP'ın iki önemli aracı vardır: İstikrar ve Katılım Anlaşmaları (SAA-Stability and Association Agreements) ve Topluluk Katılım ve Yeniden Yapılanma Yardımı (CARD- Community Association and Reconstruction Assistance)⁵⁰⁶. SAA, Balkan ülkelerinin AB üyelikleri için ilk önemli aşamadır. AB Konseyi Haziran

---

⁵⁰³ Erbaş, a.g.e., ss. 55-58.

⁵⁰⁴ Kramer, a.g.m., s. 29.

⁵⁰⁵ Bu sürece kadar bölgesel politikalarda ülkesel özellikler ön plana çıkarılmamaktaydı. Özellikle Batı Balkan ülkelerinin birbirleriyle ilişkilerinin düzelmesine yönelik girişimlerde bulunulmaktaydı. Bire bir ilişki kurma politikası bu yönüyle, AB'nin stratejileri için farklılaşmayı göstermektedir. Ayrıca Batı Balkan ülkelerinin AB'ye üyeliğinin önü açılmaktaydı. SAP ile Batı Balkanlar dışındaki Balkan ülkeleri kapsam dışında bırakılmıştır. Erbaş, a.g.e., ss. 58-59.

⁵⁰⁶ Kramer, a.g.m., s. 30.

2000’de Feirra Zirvesinde Batı Balkan ülkelerine üyelik yolunu açmıştır. SAA’nın hedefi, potansiyel bir aday ülkenin AB standartlarına belli bir ölçüde uyumlu hale gelmesidir. SAA’yı imzalayan ülkeler birçok alanda, ilgili yasaları AB’dekilerle uyumlu hale getirmeyi taahhüt etmektedirler. Bu ülkeler, “*AB ile serbest ticaret bölgesini oluşturmak; komşu ülkelerle ticaretin serbestleştirilmesi, emek, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması üzerine ikili anlaşmalar imzalamak; AB ile adalet, vize rejimi, gümrük kontrolleri, kanundışı güçler, ulaşım, enerji vb. alanlarda işbirliği yapmak gibi hususları yerine getirmeyi üstlenmiş olurlar*”⁵⁰⁷.

AB’nin SAA ile ortaya koyduğu başlıca hedefler şu şekildedir: Batı Balkan devletlerinin AB’nin kurumlarına tam üyeliklerini sağlamak; devam eden bir siyasi diyalog için işlevsel bir çerçeve oluşturmak; hukuk devleti ve demokratik rejimin sağlanmasını desteklemek; ekonomik reformlar ve serbest piyasa kurumlarının geliştirilmesi; iki taraflı serbest ticaret anlaşmalarını hedefleyen idari ve ekonomik önlemlerin alınması; adalet ve içişleri alanında kurumsal işbirliğinin geliştirilmesi; yukarıda belirtilen hedeflere ulaşmak için gerekli alanlarda işbirliğine gidilmesi⁵⁰⁸.

AB 1999 yılında SAA ile beraber, CARDS adlı yeni bir mali yardım programı başlatmıştır. 5 Aralık 1999 tarihli Konsey tüzüğüyle oluşturulan program CARDS adı altında ilan edilmiştir. CARDS programı ile Batı Balkan devletlerinin AB’yi model alan kurumsal, yasal, ekonomik ve sosyal yapılanmaya gitme çabaları ile serbest piyasa ekonomisine geçiş çabaları desteklenmektedir. CARDS programının diğer yardım programlarından en önemli farkı, programdan destek almanın şarta bağlanmış olmasıdır. Bu koşullar: “*demokratik ilkelere, hukukun üstünlüğüne, insan hakları ile azınlık haklarına, temel özgürlüklere ve uluslararası hukuk ilkelerine saygılı bir devlet olmaktır*”. CARDS programı çerçevesinde bölgeye 2000-2006 yılları arasında 4.6 milyar Dolar kaynak sağlanması öngörülmüştür.

Bu kaynağın sağlanmasının amaçları şunlardır:

---

⁵⁰⁷ Erhan Türbedar, “Selanik Zirvesinin Ardından: Batı Balkanlar Bölgeden Çıkıyor,” **Stratejik Analiz**, Ağustos 2003, Cilt:4, Sayı:40, s. 67.

⁵⁰⁸ Kramer, a.g.m., s. 31.

Yeniden yapılanma, demokratik istikrar, uzlaşma ve göçmenlerin evlerine dönüşünün sağlanması, AB normlarına uyumlu yasal ve kurumsal gelişmeler, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün, insan haklarının, medya ve sivil toplumun ve pazar ekonomisinin geliştirilmesi; Yapısal reformlarla desteklenmesi, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi; Bölgesel düzeyde daha yakın ilişkiler, işbirliği, diğer Batı Balkan ülkeleri ile üye ülkelerle ve aday ülkelerle ilişkilerin yakınlaştırılmasının teşvik edilmesi; bu ülkelerin, İstikrar ve Ortaklık Sürecine katılımını desteklemek, AB standartlarına ve ilkelerine daha da yaklaştırmak ve Batı Balkan ülkelerini, aşamalı olarak AB ile entegrasyona hazırlamaktır⁵⁰⁹.

3.5.5. AB'nin Balkanlar Politikasının Değerlendirilmesi

Avrupa'nın, Topluluktan Birliğe geçme, aynı zamanda ODGP'yi oluşturma hazırlığında olduğu bir dönemde YFSC'nın dağılma sürecine girmiş olması ve akabinde başlayan savaşlar, AB dış politikası için tam anlamıyla bir sınav olmuştur. Siyasal bütünleşme sürecinde ODGP için ayrı bir sütun tahsis eden Avrupalılar arasındaki ilk çatlak, bağımsızlıklarını ilan eden eski Yugoslavya Cumhuriyetlerini tanıyıp tanımama konusunda gerçekleşmiştir. AT ülkelerinin Yugoslavya krizi karşısında izledikleri politikalar arasında derin farklılıklar ortaya çıkmıştır. Almanya tarihi, dini ve kültürel nedenlerden dolayı Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması için ısrar ederken, İngiltere ve Fransa, o dönemde Hırvatistan ve Slovenya'nın en büyük düşmanı olan, Sırbistan'a karşı sempati duymuşlardı⁵¹⁰. Almanya'nın Badinter Komisyonu'nun kararını beklemeden Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını tanınması, adeta ortak dış politika çabalarına yönelik indirilmiş ilk darbe idi. Avrupa devletleri, Yugoslavya krizi sırasında ortak ve kararlı bir tutum izleyememenin yanısıra, krizin etkisinin ve boyutunun artmasını da önleyememişlerdir. Krizin çevrelenmesi konusunda kilit rol oynama potansiyelinde olan devletlerin derin anlaşmazlıklara düşmüş olmaları ve ortaya çıkan anlaşmazlıklar, sorunların daha fazla tırmanmasına neden olmuştur⁵¹¹.

⁵⁰⁹ Erbaş, a.g.e., ss. 63-64.

⁵¹⁰ Erhan Türbedar, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanlar ve Avrupa Birliği", **Stratejik Analiz**, Şubat 2003, Cilt: 3, Sayı: 34. ss. 66-67.

⁵¹¹ Başak Kale, "Avrupa Birliği'nin Balkan Politikası: Çelişkiler İçinde Yanılsama?", der. Ömer E. Lütem, Birgül Demirtaş-Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.294.

Sırp lar dört yıl boyunca Saraybosna'yı bombalarken, halkın yarısından fazlası yerlerinden sürülürken ve hatta öldürülürken, Gorazde ve Srebrenica'da etnik temizlik gerçekleştirilirken, insan hakları kavramı dahi, AB içinde ortak bir dış politika oluşturulmasını sağlayamamıştır. AB'nin Yugoslavya temsilcisinin önderliğinde hazırlanan barış planları her zaman Bosna Hersek'in temel çıkarlarına karşı bir şekilde oluşturulmuştur. Bosnalı Müslümanları, saldırgan Sırp larla aynı konuma koyan, Sırp saldırısına karşı kendilerini savunma hakkında mahrum bırakan ve BM tarafından uygulanmış olan silah ambargosu da, bu yönde ABD tarafından pek çok kez önerilmesine rağmen AB ülkelerinin engellemeleri nedeniyle kaldırılamamıştır⁵¹².

AB diplomasisinin yetersiz kalması üzerine NATO'nun Sırp kuvvetlerini bombalaması ve ABD'nin barış anlaşmasının imzalanmasını sağlaması, AB dış politikası için bir başka darbe olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında da Avrupa'nın güvenliğini NATO'nun sağlamış olması, AB'nin siyasi ve askeri bir güç olmaktan çok uzak ve bu konularda ABD'ye bağımlı olduğunu su yüzüne çıkarmıştır⁵¹³.

Bosna Hersek krizi sırasında izlediği politikaların başarısız olması AB'nin Kosova krizine yönelik davranışını etkilemiştir. AB üyesi devletler Kosova krizi sırasında dağınık görüntü oluşturmaktan özellikle kaçınmışlardır. Balkan Savaşlarından şöyle bir sonuç çıkarmak da mümkündür: "... Kosova'ya yönelik politikaları ile AB ülkeleri, insanlığa karşı suç işlenmesi halinde, bir Hıristiyan ülke aleyhine askeri harekâta katılabileceklerini göstermişlerdir. Yunanistan'ın önemli engellemelerinin aşılmış olması ise, önemli AB ülkelerinin bir karara ulaştıklarında, küçük ülkeleri dikkate almayacaklarını" göstermişlerdir. Ancak, AB üyeleri arasında derin görüş ayrılıkları olduğu zaman, ortak dış politika oluşturma sürecinde farklı sıkıntılarla karşılaşılabilir⁵¹⁴. AT'nin Yugoslavya krizindeki başarısızlığının nedenlerinden birisi de, erken uyarı birimi ve çatışma önleme mekanizmasının olmamasıdır. Özellikle oluşum aşamasındaki ODGP için Yugoslavya krizi büyük bir talihsizlik olmuştur. Ancak, "Petersberg görevlerinin AB içine alınması, acil müdahale gücü için 50-60 bin kişilik uluslararası bir güç oluşturulması, Siyasal Planlama ve Erken Uyarı Biriminin kurulması, daha sonra AB Genelkurmayı

---

⁵¹² Kenar, a.g.e., s. 414.

⁵¹³ Erbaş, a.g.e., s. 137.

⁵¹⁴ Kenar, a.g.e., s. 415.

*oluşturulması vb. gibi gelişmeler AB'nin Yugoslavya krizinden geç de olsa ders aldığına ortaya koymuştur*⁵¹⁵.

Balkan savaşlarından sonra AB'nin bölgeye yönelik GAİP ve SAP gibi iki önemli politika başlatmış olması önemli bir açılmıdır. SAP ile Batı Balkan ülkelerine tam üyelik yolu açılmıştır. Ancak bu iki politika da, ABD'nin askeri müdahalesinin gölgesinde başlatılabilmektedir. Özellikle askeri yeteneği eksik bir AB'nin ODGP konusundaki eylemleri, sonraki dönemlerde de sorun kaynağı olabilecektir. Balkan krizleri, AB'nin yeniden yapılanması açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bosna-Hersek ve Kosova krizlerinden sonra AB'nin krizi önleme konusundaki eksiklikleri bir daha ortaya çıkmış ve sadece ekonomik araçlarla sorunların çözülemeyeceği anlaşılmıştır. *“Genel anlamda kriz yönetimi, sorunları erkenden öngörebilmeyi ve uzun vadeli bir dış politikanın oluşturulmasını gerektirmektedir. Özellikle etnik çatışmaların getirdikleri belirsizlik ve kriz ortamlarının aşılabilmesi için uzun vadeli stratejilerin oluşturulmuş olması ve birey olarak devletlerin değil ama tek vücut olarak AB'nin hareket yetisinin geliştirilmesi önemlidir*⁵¹⁶.

Balkan Krizleri'nin ODGP'nin güvenlik boyutuna olumlu katkıda bulunduğu görülmektedir. Bosna-Hersek'de yaşananlar ODGP'nin ilk ciddi sınavı olmuş, Dayton Barış Anlaşması'ndan sonra AB, 1997 yılında Amsterdam Antlaşması ile ODGP'yi yenileme yoluna gitmiş ve BAB'ı bünyesine katmaya çalışarak, askeri kapasitesini geliştirmeye başlamıştır. 1999 yılında Kosova'da AB'nin tekrar etkisiz olması üzerine AGSP kurulmuş ve 2000 yılında BAB'ın operasyonel faaliyetleri AGSP'ye dâhil edilmiştir. Sonraki yıllarda AB, Balkanlar'da askeri sorumluluk üstlenmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler AB'nin Balkanlar'da yaşanan krizlerden ders çıkardığını, ODGP'yi daha etkin kılmanın yollarını aradığını, özellikle ASGP'yi başlatarak, ODGP'nin güvenlik boyutunu geliştirmeye çalıştığını göstermektedir. Başarısızlıklar sonrasında atılan adımlar, geliştirilmeye çalışılan politikalar ve sonuçta üstlenilen görevler ODGP'nin gelişimi ile paralel bir çizgi takip etmektedir⁵¹⁷.

⁵¹⁵ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s. 167.

⁵¹⁶ Kale, a.g.m., s. 309.

⁵¹⁷ Erbaş, a.g.e., ss. 138-139.

3.6. AB'NİN AVRASYA POLİTİKALARI

AB'nin Avrasya'ya⁵¹⁸ yönelişinin mentalitesi Soğuk Savaş dönemine kadar gitmektedir. İki kutuplu sistemin “sıkı” olduğu dönemde Almanya, “*Ostpolitik*”i gündeme getirerek, doğudaki komşularla iyi ilişkiler kurulmasının önünü açmıştır. Sistemin gevşemesi (*yumuşama*) ile beraber Helsinki süreci başlamıştır. Doğu ve Batı kampında yer alan ülkelerin imzaladıkları belgede, Batı Avrupalıların hassas olduğu yumuşak güvenlik sorunlarına yer verilmesi dikkat çekicidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber, ODAÜ'lerin piyasa ekonomisine geçiş hazırlığında olduklarını değerlendiren AT, ilk olarak 1989-91 yılları arasında Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya ile ticaret ve iş birliği antlaşmaları imzalamıştır. Bunun yanı sıra söz konusu ülkelerin pazar ekonomisine geçişini kolaylaştırmak üzere Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) kurulmuştur. Dublin Zirvesinde (1990) AB Konseyi ODAÜ'ler ile ortaklık antlaşmaları imzalamıştır. AB'nin ODAÜ ülkelerine adaylık perspektifi vermesi ise 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi ile gündeme gelmiştir⁵¹⁹.

3.6.1. AB'nin Avrasya'ya Yönelişinin Nedenleri

AB, bu dönemden itibaren üyelik perspektifi tanımadığı doğusundaki ülkelere yönelik bazı politikalar geliştirmeye başlamıştır. Öncelikle Sovyetlerin

⁵¹⁸Avrasya genel anlamda Avrupa ve Asya kıtalarını kapsayan coğrafya için kullanılan bir kavramdır. SSCB'nin dağılmasından sonra değişik kaynaklarda Balkanlar'dan Batı Çine uzanan bölge, eski Sovyet alanı, Orta Asya ve Kafkasya gibi değişik coğrafi alanlar için kullanılmaktadır. Burada Rusya dışındaki eski Sovyet cumhuriyetleri kastedilmektedir.

⁵¹⁹Kopenhag Zirvesi Kararlarına göre AB'ye üye olmak isteyen ODAÜ'ler AB üyesi olabileceklerdir. Katılım, “ülkenin ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirerek üyelik sorumluluklarını karşılayabildiği an gerçekleşebilecektir. Üyelik için aday ülkenin; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarına saygı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmasını, işleyen bir piyasa ekonomisine ve Birliğin rekabetçi baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine ve siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedeflerine bağlılık dâhil üyelik yükümlülüklerini üslenme yeteneğine sahip olmasını gerektirmektedir.” Rana Birden, “Genişlemenin Araçları”, der. Cengiz Aktar, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.27, AB üyelik perspektifi tanıdığı bu ülkelere ekonomik ve politik dönüşüm sürecinde karşılaşılabacak sorunları halletmeleri ve Kopenhag ve Maastricht kriterlerini yerine getirmeleri amacıyla, PHARE, SPARAD, ISPA ve TAIEX gibi mali araçları devreye sokmuştur. Bu mali araçlar, Birlik müktesebatına uyumdan tarım politikalarına, çevre ve ulaşımdan teknik yardım ve bilgi değişimine kadar birçok konuyu kapsamaktadır. Bkz. Birden a.g.m ss. 36-38, Esra Hatipoğlu, “Avrupa Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa Genişlemesinin Mali Yardımlar Boyutu,” der. Cem Karadeli, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Ayraç Yayinevi, Ankara, 2003, ss. 182-190.

dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan 15 cumhuriyet ve Moğolistan da ODAÜ'ler ile benzer sorunlar yaşamaktaydı. Üyelik perspektifi tanınmasa bile doğusundaki bu geniş coğrafya, AB için birtakım fırsatlar ve tehditler sunmaktaydı. Bölgenin AB için önemini ekonomik, güvenlik ve politik nedenler doğrultusunda incelemek mümkündür.

Bölge AB için her şeyden önce bir “pazar” olarak değer kazanmaktadır. Bölgenin serbest piyasa ekonomisine geçişinin sağlanması, küresel ekonomiye entegre edilmesi ve bu şekilde bölgeyle olan ticaretin artırılması, AB' nin bölge politikasının temel hedefleridir. Tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması arzusu bu hedefin bir uzantısıdır. Nitekim 1997 yılında Güney Doğu Asya'da patlak veren ekonomik krizin Rusya ve diğer BDT ülkelerini etkilemesi üzerine, Viyana Zirvesinde (Aralık 1998) Yeni Bağımsız Ülkelerde kötüleşen ekonomik gidişat AB Konseyi tarafından mercek altına alınmıştır.

Bölgenin yeraltı zenginlik kaynakları, özellikle Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz ve Hazar bölgesindeki hidrokarbon kaynakları, AB ülkelerine Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerine enerji bağlamındaki bağımlılıklarını azaltma imkânı vermektedir. Gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin enerji konusunda dışa bağımlılıkları ve bunun Avrupa sanayi üzerindeki etkisi 1973-74 Petrol Şoklarıyla somut bir şekilde ortaya çıkmıştı. Güney Kafkasya ve Kuzey Karadeniz bölgesinin istikrarlı bir yapıya kavuşması ve teknolojik alt yapının sağlanması durumunda, Avrasya'daki petrol ve doğal gaz kaynakları, AB'nin enerji ihtiyacını önemli ölçüde karşılayacaktır.

AB'nin bölge politikaları yumuşak güvenlik sorunlarına yoğunlaşmıştır. Avrasya'daki istikrarsızlıkların, 2004 ve 2007'deki genişleme dalgası ile bölgeye iyice yaklaşmış olan AB'yi etkilemesi kaçınılmazdır. Örneğin Orta Asya ve Afganistan da üretilen uyuşturucu⁵²⁰ Kuzey Karadeniz üzerinden Avrupa'ya taşınmaktadır. Ayrıca Ukrayna ve Kazakistan gibi BDT ülkelerinin nükleer

---

⁵²⁰AB'ye yapılan bu uyuşturucu sevkiyatı konusunda bkz. Ömer Ersoy, “Orta Asya ve Afganistan' da Yükselen Eski Yeni Tehdit Uyuşturucu”, der. Mustafa Aydın, **Küresel Politika'da Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2005, ss. 333-357.

silahlanma kapasitesine sahip olması, AB'yi ilgilendirmektedir. Dolayısıyla benzeri tehditlere karşılık AB, Avrupa kıtasının doğusunda bir tür güvenlik şeridi oluşturmaya çalışmaktadır⁵²¹.

Son olarak bölgede baş gösteren iki önemli gelişmeye dikkat çekmek gerekirse, bölgedeki demokratikleşme yönündeki gelişmeler ve çözüme kavuşturulamayan etnik/ayrılıkçı sorunlar, AB'nin bölgeyle ilgilenmesinin diğer nedenleridir. Avrasya'daki, Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleri Avrupa Coğrafyasında yer almakta ve bu ülkeler Batı Avrupa kültürüne güney Akdeniz'deki komşulardan çok daha yakındırlar. Nitekim Gürcistan ve Ukrayna'da gerçekleşen renkli devrimler, demokrasinin yaygınlaştırılmasını önemli bir dış politika ilkesi olarak benimsemiş olan AB'nin dikkatinin bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca Azerbaycan'daki Dağlık Karabağ, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya ve Moldova'daki Transdınester sorunları zamanla, AB'nin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Nitekim Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleri 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikasına dâhil edileceklerdir.

Genişleyen ve enerji ihtiyacı artan AB'nin Avrasya'ya yönelik uygulayacağı politikanın ana hatları Avrupa Komisyonu tarafından bir rapor olarak hazırlanmıştır. Söz konusu raporda AB'nin bölgeye yönelik izleyeceği strateji şu şekilde belirtilmiştir:

- *Bölgede yeni kurulan ülkelerin bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin korunması,*
- *Güvenlik ve barışın temelini oluşturan demokratik kurumlar ve insan haklarının güçlendirilmesi,*
- *Avrupa Birliği'nin yatırım ve ticaret alanında önemini ortaya koyacak politik ve ekonomik reformları desteklemesi ile bölgede yaşanan krizlerin azaltılması,*

---

⁵²¹Ali Resul Usul, "Avrupa Birliğinin Orta Asya Politikaları: Sessiz ve Derinden", der. Mustafa Aydın, **Küresel Politika'da Orta Asya (Avrasya üçlemesi I)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs,2005, ss. 194-195, Ayrıca bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "Müzakere Sürecinde Türkiye'nin Avrasya Politikası ve AB ile İşbirliği Olanakları," der. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efeğil, **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Alp Yayınevi, Ankara, 2007, s.75.

- *Sürdürülebilirlik ve çevresel sorumluluk ilkeleri ile paralel yürütülen ekonomik dönüşümün desteklenmesi,*
- *İleride belirlenecek boru hatlarına ilişkin olarak, Avrupa Birliği'nin yatırım, enerji ve madencilik alanlarındaki karar verme sürecine çok daha aktif katılımının sağlanması,*
- *Çok daha yoğun politik diyalog yoluyla bölgenin tümünde güçlü bir Avrupa Birliği imajının geliştirilmesi*⁵²².

AB yukarıda belirtilen temel nedenler doğrultusunda 1990'lı yılların başında üç önemli program geliştirerek bölge politikalarını başlatmıştır. Öncelikle AB, Sovyetlerin dağılma sürecine girmesiyle beraber bir bütün olarak BDT ülkelerine yönelik TACIS programını devreye sokmuştur. TACIS'in kurumsallaşarak daha da işlevsel hale gelmesiyle beraber, BDT coğrafyasının alt bölgelerine yönelik fizibilite çalışması yapan AB, aşama aşama bu program bünyesinde bölgeye yönelik iki önemli program daha (INOGATE ve TRACECA) uygulamaya koymuştur.

3.6.2. AB'nin Avrasya'da Karşılaştığı Güçlükler

Şu noktanın belirtilmesi gerekir ki AB'nin Avrasya politikası, aynı dönemde Güney Akdeniz ve Balkanlar gibi bölgelere yönelik geliştirmiş olduğu dış politikadan daha düşük profillidir. Diğer bölgelere yönelik geliştirilen AB dış politikalarında siyasi ve güvenlik konularına yer verilirken, AB'nin Avrasya politikası ağırlıklı olarak ekonomik ve ticari konulara yoğunlaşmıştır. 1990'lı yıllarda BDT coğrafyasının (Birliğin o günkü sınırları düşünüldüğünde) AB'ye uzak oluşu ve bölgenin AB için tehdit üretmediği şeklinde yetkililerde oluşan kanaatten dolayı, bu dönemde bölgeye yönelik kapsamlı bir strateji geliştirilmemişti. Ayrıca bu dönemde önceliği ODAÜ'lere vermiş olan AB, Balkanlardaki istikrarsızlıklarla yeterince meşgul idi. Ayrıca bölge ülkelerinin AB'ye üyelik gibi bir beklentilerinin olmaması, bir yandan AB'nin bölge politikasının belli bir plana dayandırılmasını önlemekte, diğer yandan AB'yi bu ülkelere yaptırım uygulama konusunda

---

⁵²² Zeynep Yücel, "Avrupa Birliği'nin Enerji Stratejisi ve Türkiye'nin Rolü", der. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efeğil, **Türkiye-AB İlişkileri ve Dış Politika Sorunsalları**, Alp Yayınevi, Ankara, 2007, s. 98.

zayıflatmaktaydı. Bölge ülkeleri de AB'nin bölgede oynayabileceği rol konusunda çok da talepkar değildi.

Bu ülkeler için AB'nin bölgedeki rolü dengeleyici unsur ve önemli bir mali destek kaynağı idi. Ayrıca bölgedeki sorunların karmaşıklığı da AB açısından bir başka sorun idi. Bölge ülkelerinin zayıf devlet yapıları, sosyo ekonomik sorunlar, zayıf siyasi kültür, bölgede devam eden etnik çatışmalar ve bölgesel ve dış güçlerin bölgedeki sorunlardan kaynaklanan çıkar sağlama çabaları bölgeyi daha da istikrarsızlaştırmakta, dolayısıyla AB de bölgeye mesafeli kalmaya çalışmaktaydı⁵²³.

Bu dönemde AB'nin bölgeye yönelik etkin bir dış politika geliştirememesinin nedenlerinden birisi de Rusya'nın bölgeyi kendi "Yakın Çevresi" olarak ilan etmesiydi. AB, Sovyet sonrası dönemde Avrasya'daki istikrarın sürmesini ve bölgede çıkacak krizlerin Avrupayı etkilememesini hedeflediğinden Rusya'nın bölgedeki etkisini makul karşılamıştır⁵²⁴. Dolayısıyla istikrarın sağlanması ve kargaşanın olumsuz etkilerinin giderilmesi açısından AB, Rusya'nın bölgedeki üstünlüğünü kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde AB'nin BDT coğrafyasında iki temel önceliği vardı: bu Cumhuriyetlerin bağımsızlığının sürmesinin teminat altına alınması ve sosyalist sistemden demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişlerinin sağlanması. Kendisi de demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan Rusya'nın bölgedeki varlığı, AB için doğrudan bir tehdit olarak algılanmamıştır.⁵²⁵

Ayrıca bu dönemde BM, Avrupa Konseyi, AGİT gibi birçok uluslararası örgüt bölgedeki gelişmelerle yakından ilgilenmekteydi. AB, "Birlik" düzeyinde bölgeye yönelik kapsamlı politikalar geliştirmese de, bazı üye ülkeler doğrudan veya bu örgütler aracılığıyla bölgeyle ilgilenmeye başlamışlardı. Fransa, Dağlık Karabağ Sorununun çözümüne yönelik kurulmuş olan AGİT Minsk grubunda eş başkanlık statüsü almış, Almanya Abhazya sorununun çözümü için inisiyatif kullanmaya

⁵²³ Esra Hatipoğlu, "Avrupa Komşuluk Politikasının Güney Kafkasya Boyutu", der. Okan Yeşilot, **Değişen Dünya Düzeni'nde Kafkasya**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s.26.

⁵²⁴ Ali Faik Demir, "AB'nin Güney Kafkasya Politikaları", der. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 363.

⁵²⁵ Kamil Ağacan, "AB'nin Güney Kafkasya Politikası," **Stratejik Analiz**, Ocak 2007, Cilt:7, Sayı:81 s.44

başlamış, İngiltere ise çok uluslu firmalar aracılığıyla bölgeye girmişti⁵²⁶. Bu dönemde AB'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri daha çok ekonomik alanda yukarıda bahsedilen TACIS, TRACECA ve INOGATE programları çerçevesinde sürdürülen mali yardımlar çerçevesinde yürütülmüştür.

AB ayrıca, bölge devletleri ile ortaklık ve işbirliği antlaşmaları imzalamıştır. İmzalanan OİA'lar 1997 yılında Rusya'da, 1998 yılında Ukrayna'da, 1990 yılında ise Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan'da uygulamaya konmuştur. Belarus ile 1995, Türkmenistan ile ise 1998 yılında OİA imzalanmış, ancak uygulamaya geçilmemiştir⁵²⁷.

3.6.3. Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS)

TACIS, AB Konseyi'nin Roma Zirvesi'nde (Aralık 1990) aldığı kararla eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin Sovyet tipi sosyalizmden, Batı tipi piyasa ekonomisine dayanan liberal demokratik sisteme geçişlerine yardımcı olmak amacıyla başlatılmıştır⁵²⁸. TACIS önceleri teknik ve mali konuları kapsayan bir yardım programı olarak başlamış, ancak zamanla içinde farklı projeleri barındıran büyük bir programa dönüşmüştür. AB'nin bölge ülkeleriyle OİA'ları imzalaması ve genişleme süreciyle beraber, TACIS'in önemi daha da artmıştır. TACIS programı doğrultusunda 1991-1999 yılları arasında 4.226 milyon euro yardım yapılmış ve 2000-2006 yılları için ise 3.138 milyon euro tahsis edilmiştir. TACIS, ülke programları, bölgesel programlar ve küçük ölçekli programlar olmak üzere üç şekilde yürütülmektedir⁵²⁹. Bu projelerde AB, kendi norm ve standartlarını ortaya koymaktadır ve bu bağlamda mali yardımlar karşılığında ülkelerin kendi koşullarının gerektirdiği yapısal düzenlemeleri gerçekleştirmesi beklenmektedir. 2000 yılında

⁵²⁶ Yelda Demirağ,, "EU Policy Fowards South Caucasus and Turkey," **Perceptions: Journal of International Affairs**, Winter 2004-2005, Vol: IX, No: 4, s.96, bazı AB üyesi ülkelerin Güney Kafkasya' ya yönelik politikaları için bkz. Özer a.g.e ss.262-350

⁵²⁷ http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/index.htm. erişim (12.12.2007).

⁵²⁸ 1991 yılında Estonya, Letonya ve Latviya gibi Baltık ülkeleri de bu programa dâhil idiler. Ancak 1992' den itibaren Baltık ülkeleri ODAÜ' lerine yapılan yardım programlarına dâhil edilerek TACIS' ten çıkarılmışlardır. 1992 yılında Moğolistan TACIS'in kapsamına alınmıştır. 2007 itibariyle Baltık ülkeleri dışındaki 12 BDT üyesi ülke ve Moğolistan bu programdan yararlanmaktadır.

⁵²⁹ Usul a.g.m s.197.

yapılan düzenleme sonucunda TACIS yardımları yedi alanda sürdürülmektedir bunlar:

- 1- Kurumsal, yasal ve idari reformların yapılması,
- 2- Özel sektörün desteklenmesi ve ekonomik kalkınma için yardım yapılması,
- 3- Geçiş sürecinin sosyal sonuçlarının desteklenmesi,
- 4- Alt yapı ağlarının geliştirilmesi,
- 5- Çevresel korumanın teşvik ve doğal kaynakların (rasyonel) idaresi,
- 6- Kırsal bölgelerin ekonomik kalkınmaları,
- 7- Nükleer güvenliğinin sağlanmasına destek olunması⁵³⁰.

AB ayrıca, BDT ülkeleri ve Moğolistan'a yönelik 1992 yılında TACIS Demokrasi programı başlatmıştır. Program bütün TACIS ülkelerini kapsamakta ve yardım doğrudan sivil toplum örgütlerine verilmektedir. Yerel hükümetlerin devre dışı bırakıldığı bu programın amaçları şu şekilde belirtilmektedir:

Demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, azınlıkların korunması gibi ilkeler doğrultusunda ilerleme kaydedilmesi ve sivil toplumun bu ülkelerde gelişmesi, kamusal ve demokratik hayat için gerekli alt yapının sivil toplum örgütlerinin en geniş katılımıyla oluşturulması; toplumsal eğitimin, bağımsız medyanın ve sivil toplumun güçlendirilmesi suretiyle sorumlu yurttaşlar yetiştirilmesinin desteklenmesi⁵³¹.

3.6.4. Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE)

Enerji tüketiminin artmasına karşılık nükleer enerjideki azalmadan dolayı, AB'nin enerji konusunda dışa bağımlılığı artmaktadır. Ayrıca 2004 ve 2007'deki genişleme ve Kyoto Protokolü'nün uygulanması bu eğilimi daha da artıracaktır. Tahminlere göre 2030 yılında AB'nin enerji konusunda dışa bağımlılığı %70'e ulaşacaktır⁵³². INOGATE programının dört temel hedefi vardır:

⁵³⁰ http://ec.europa.eu/external_relations/ceera/tacis/#Tacis%20legal%20basis. erişim (12.12.2007).

⁵³¹ Usul a.g.m ss.197-198.

⁵³² Usul, a.g.m., s. 199, Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacı ve politikası ayrıntılı bilgi için bkz., Abdurrahim F. Aydın, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Konumu", der. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efeğil, **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Alp Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 109-120.

- 1- Antlaşmaya taraf olan devletlerin özellikleri de göz önünde bulundurularak, enerji piyasalarını AB'nin iç enerji piyasasına uyumlaştırmaları,
- 2- Enerji ihracatı/ithalatı, arzı, çeşitlendirmesi, enerji hatlarının geçişi ve enerji talebi gibi konularda enerji güvenliğinin sağlanması,
- 3- Enerji verimliliği, enerji yenilenmesi ve talep tarafının yönetimini içeren sürdürülebilir enerji gelişiminin desteklenmesi,
- 4- Genel ve bölgesel çıkara yönelik enerji projesi yatırımlarının bu bölgeye çekilmesi⁵³³.

Avrasya entegrasyonuna önemli bir katkı sağlayacağı ve bölge ülkelerinin kalkınmasını olumlu yönde etkileyeceği belirtilen Programın hazırlığı 1995-1997 yılları arasında yapılmış, daha sonra bazı ODAÜ'leri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

INOGATE Programı ile mevcut hidrokarbon kaynaklarının durumlarının tespiti, bölgesel gaz ulaştırma sisteminin, petrol ve petrol ürünlerinin nakil sistemlerinin yeniden yapılandırılması, geliştirilmesi ve modernizasyonu; kurumsal alt yapının sağlanması; Hazar Denizi'nden ve Orta Asya bölgesinden Avrupa ve Batı pazarlarına karbonhidrat nakli için alternatif yolların belirlenmesi; boru hatları ve kaynakların yönetimi konusunda üretici ülkelere bilgi transfer edilmesi gibi konularda yeni bağımsız devletlerin çabaları desteklenmektedir. Ayrıca belirtilen konularda hedeflere ulaşılması ve programın tam olarak uygulanması için TACIS çerçevesinde şu alanlarda yardım yapılmaktadır: Yenilenme, geliştirme ve modernizasyon konularında öncelikli projelerin tespiti ile birlikte bunların gerçekleştirilme ve uluslararası mali kuruluşlar tarafından finanse edilebilme olanaklarının araştırılması; yönetici kadronun çağdaş gaz nakli sistemleri, yönetim ve organizasyon konularında eğitilmesi; uluslararası standartlar ve Avrupa Enerji Şartı İlkeleri çerçevesinde, istikrarlı bölgesel ihracat pazarlarının oluşturulması için hukuki düzenlemelerin hazırlanması; çevrenin korunmasına ilişkin çağdaş teknolojik yöntemlere uygun olarak sınır bölgelerinin alt yapısına yatırım yapılmasının sağlanması⁵³⁴.

SSCB döneminde Gazprom'un denetiminde petrol ve doğal gaz ağı oluşturulmuştu. Bu ağ SSCB topraklarında birlik cumhuriyetlerinin ihtiyacını karşılama ve Avrupa'ya ihracat yapmak üzere döşenmişti. Ancak bu ağ verimlilik ve optimizasyon koşullarını taşıyamıyordu. Sovyetlerin dağılmasının akabinde, Rusya ile

⁵³³ <http://www.inogate.org/en>, erişim (25.05.2008).

⁵³⁴ Fuad Hüseyinov, "Avrupa Birliği, Türk Cumhuriyetleri İlişkileri ve Türkiye", *Avrasya Etüdları*, Kış 2002, Sayı: 21, ss. 66-67.

diğer üretici ülkeler arasında anlaşmazlık baş gösterince AB devreye girmiştir. TACIS çerçevesinde bölgede yapılan araştırmalar sonrasında üretici ülkelerle görüşmeler yapılmıştır. Bu dönemde Tacikistan dışındaki Orta Asya ve Güney Kafkasya cumhuriyetleri projeye dâhil olmuştur. Daha sonra Tacikistan ve geçiş güzergâhındaki Belarus, Moldova ve Ukrayna da projeye katılmışlardır. Bunların dışında Türkiye, YFC, Arnavutluk, Makedonya, Slovakya, Latvia ve Hırvatistan da projeye katılmışlardır. Böylece Rusya'nın dâhil edilmediği bu projeden, hem üretici hem de geçiş ülkeleri yararlanacaktır. Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya petrol ve doğal gazı Avrupa üzerinden dünyanın diğer bölgelerine ihraç edilebilecektir.

1997'de INOGATE kapsamında sekiz projeye başlanmıştır. Birinci INOGATE zirvesi 22 Temmuz 1999 tarihinde Kiev'de düzenlenmiştir. Zirve sonrasında 'Şemsiye Anlaşma' imzalanmıştır. Şemsiye Anlaşma, "*Orta Asya-Kafkasya petrol ve doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya nakli için gereken yasal ve kurumsal sorunları çözmek amacıyla imzalanan çok taraflı*" anlaşmaydı. Anlaşmaya göre, "*INOGATE Şemsiye anlaşması'nın içeriği yerine getirilecek, mevcut boru hattı ağları ile yeni stratejik boru hatları geliştirilecektir*".

Bu projeler sayesinde, bir taraftan Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan petrol ve doğal gaz rezervlerinin nitelikleri öğrenilmiş, ayrıca Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa'daki mevcut boru hatlarının durumları incelenmiştir. Bunlara ek olarak mevcut boru hatlarına ilave olarak yeni stratejik boru hatlarının inşası da projede yer almıştır. Çalışmalar, Hazar Denizi bölgesinden gelen petrol ve doğal gazın ODAÜ'lere naklini hedefleyen üç ham petrol ve dört doğalgaz boru hattının ön fizibilite çalışmalarını içermektedir. 1999'da başlanan Bakü-Supsa petrol boru hattının inşası INOGATE tarafından finanse edilmiştir. Bu hattın inşası SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması konusundaki önemli ilk adım olmuştur⁵³⁵.

---

⁵³⁵ Usul, a.g.m. ss.203-204.

3.6.5. Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA)

TRACECA (Transport Corridor Europe Caucasus- Asia) Projesi 1993 Mayıs'ında Brüksel'de AB yetkilileri ile Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkelerinin ulaştırma ve ticaret bakanlarının yapmış oldukları konferansta belirlenmiştir. TRACECA Avrupa'yı Karadeniz üzerinden Kafkasya'ya bağlayan doğu-batı eksenli bir ulaşım koridoru olarak tasarlanmıştır. Karadeniz ve Hazar Havzalarını kapsayan Avrupa'dan Batı Çin'e kadar uzanan modern ulaşım ve iletişim ağlarıyla altyapısı hazırlanan bu proje, TACIS çerçevesinde AB tarafından finanse edilmektedir. Büyük İpek Yolu'na benzetilen bu projenin hayata geçmesiyle Sovyetler döneminde Moskova merkezli inşa edilen ticaret yollarının önemi kaybolacak, dolayısıyla bölgesel ölçekte ticari ve diğer konularda Rus monopolü sona erecektir⁵³⁶.

AB'nin bu devletlere yönelik küresel stratejisinin bir parçası olan Program'ın hedefleri şunlardır: *“Katılımcı devletler arasında bölgesel ticari ilişkilerin ve işbirliğinin artırılması; Avrupa, Kafkasya, Asya uluslararası ulaşım yolunun Trans-Avrupa ulaşım ağıyla en uygun biçimde bütünleştirilmesi; ticaret ve ulaştırma sistemine engel olan faktörlerin belirlenerek elimine edilmesi; yatırımcılar için TRACECA Projeleri'nin cazip hale getirilmesi”*⁵³⁷. Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkelerinin yanı sıra Bulgaristan, Moldova, Romanya ve Türkiye'nin devlet başkanları seviyesinde, 12 ülkenin başbakan düzeyinde katıldıkları konferans sonucunda Antlaşma, 8 Eylül 1998 tarihinde Bakü'de imzalanmıştır⁵³⁸. Katılımcı ülkelerin parlamentoları tarafından 2000 yılında onaylanan anlaşma şu hükümleri içermektedir:

Avrupa, Karadeniz Bölgesi, Kafkasya, Hazar Denizi Bölgesi ve Asya'da ekonomik ilişkiler, ticaret, ulaştırma, iletişim konularında gelişmenin sağlanması; kara, deniz ve demiryolları ulaşım ağlarıyla dünya pazarına açılmanın sağlanması; kişilerin, ticari malların, hidrokarbonların uluslararası sevkیاتlarının kolaylaştırılması; trafik ve kargo

⁵³⁶Özer, a.g.e., s. 139.

⁵³⁷ <http://www.traceca-org.org/default.php?l=en>. erişim (15.05.2008).

⁵³⁸ Hüseyinov, a.g.m., s.65.

*taşımacılığının güvenliği ve çevre korunmasının sağlanması; farklı ulaşım sektörleri arasında eşit rekabet şartlarının oluşturulması*⁵³⁹.

3.7. AB – RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaş boyunca, sıkı iki kutupluluk koşullarında birçok sorunun ekonomik de olsa askeri düzeye indirildiği bir dönemde, AT-SSCB ilişkileri de blok politikalarının etkisinde yürütülmekteydi. Gorbaçev'in iktidara gelmesiyle beraber bu durum değişmiş, 1989 yılında AT ile SSCB arasında Ticaret ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır⁵⁴⁰. SSCB'nin geçirdiği dönüşümü göz önüne alan dört AT devletinin üyesi olduğu G-7 toplantısında IMF'nin Sovyet ekonomisini incelemesi ve bunu bir rapor halinde dünyanın önde gelen sanayileşmiş devletlere sunması istenmiştir. IMF Raporu sonrasında sanayileşmiş devletlerin teşvikleri neticesinde SSCB'ye yönelik mali yardımlar programlanmaya başlanmıştır⁵⁴¹.

SSCB'nin dağılmasıyla beraber varis Rusya Federasyonu, AT/AB'nin dış ilişkilerinde önem kazanmaya başlamıştır. İlişkiler blok politikaları yerine, siyasal ekonomik, güvenlik ve kültürel birçok konuyu kapsar hale gelmiştir. AB'nin Rusya'ya yönelik dış politika değişiminin birçok nedeni vardır. Öncelikle Rusya, AB için herhangi bir aktör değildir. 1995 yılında Finlandiya'nın üyeliğiyle beraber AB ile Rusya arasındaki tampon bölgeler ortadan kalkmış ve Rusya AB'nin en büyük komşusu olmuştur. Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliği, nükleer gücü, sahip olduğu enerji kaynakları, Avrasya'daki konumu, ODAÜ'ler ile olan özel ilişkileri ve AB'nin doğuya doğru genişlemesi gibi nedenler; AB için Moskova'nın öneminin daha da artmasına neden olmuştur⁵⁴².

AB yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı Rusya'ya yönelik özel bir takım politikalar geliştirmeye başlamıştır. EBRD ve TACIS aracılığıyla yapılan mali yardımlar, Rusya'nın ekonomik ve siyasi dönüşümünün sağlıklı bir şekilde

⁵³⁹ <http://www.traceca-org.org/default.php?l=en>. erişim (15.05.2008).

⁵⁴⁰ Neziha Musaoğlu, "Avrupa Birliği-Rusya İlişkilerinde Tartışmalı Stratejik Ortaklık", der. Oğuz Kaymakçı, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s. 156.

⁵⁴¹ Erhan Büyükkakıncı, "Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Güvenlik Sorunları", der. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 333.

⁵⁴² http://ec.europa.eu.external_relations/russia/intro/index.htm erişim (01.12.2007).

sürdürülmesi için 1994 yılında Rusya ile Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nın (OİA) imzalanması, 1997 yılında Rusya, Norveç ve İzlanda'ya yönelik kuzey boyutu girişiminin başlatılması, aynı sene sektörel antlaşmaların imzalanması, 1999 yılında ilk ortak stratejinin Rusya için yapılması, bunların başta gelenleridir⁵⁴³. Ancak 1990'lı yıllarda Balkanlar'da ve Çeçenistan'da başlayan iç savaşlara tarafların farklı açılardan yaklaşımları ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, AB-Rusya ilişkilerini negatif bir şekilde etkilemiştir. Ayrıca 90'lı yıllarda AB'nin önceliği entegrasyon ve genişleme sürecine vermesi ve AB dış politikasının ODAÜ'lere ve Balkan Krizlerine odaklanmış olması, ilişkilerin geliştirilmesine engel olan diğer nedenlerdir. Ancak genişleme sürecinin tamamlanması üzerine ortak sorunların belirginleştiği 2000'li yıllarda AB-Rusya ilişkileri daha ileri bir düzeye taşınmıştır.

3.7.1. AB'nin Rusya'ya Yönelik Geliştirdiği Politikalar

1990'lı yılların başında AT, öncelikle eski Sovyet coğrafyasındaki ekonomik ve politik dönüşüme odaklanmış ve bu dönüşümün sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için öncelikli olarak TACIS aracılığıyla mali yardımları devreye sokmuştur. Bu dönemde AB, "önce Rusya" (Russia First) stratejisi izlemiştir⁵⁴⁴. İlişkilerin kurumsallaşması doğrultusunda atılan en önemli adımlardan birisi 1994 yılında imzalanıp, 1997'de yürürlüğe giren OİA'dır. Belge'de uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, demokratik normların ve ekonomik ve siyasal özgürlüklerin desteklenmesi, eşitlik prensibi doğrultusunda ekonomik politik kültürel ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi temel hedef olarak belirtilmiştir. OİA siyasi diyalog, işletme ve yatırım, finansal ve yasal işbirliği, bilim ve teknoloji, eğitim, enerji çevre, nükleer enerji, uzay teknolojisi illegal eylemlerin engellenmesi konusunda işbirliği gibi

---

⁵⁴³EU **Russia Relations**, Select Committee on the European Union, Session 2002-03. 3rd Report, <http://www.parliament.the-stationery-office.com/pa/ld200203/ldselect/ldeucom/29/29.pdf> erişim (01.12.2007) s. 8.

⁵⁴⁴ TACIS aracılığıyla diğer BTD devletlerine göre Rusya'ya daha fazla mali yardım yapılmış, ilk OİA Rusya ile imzalanmış (1994), ODGP Bünyesinde Rusya'ya yönelik ortak strateji geliştirilirken diğer devletlere yönelik böyle bir strateji geliştirilmemiştir. Ayrıca Kuzey Boyutu Girişimi sonucu Avrupa Yatırım Bankası ilk olarak Rusya'da teşebbüslerde bulunmuştur. Marius Vahl, "A Privileged Partner Ship? EU-Russian Relations in a Comparative Perspective," **Dils Working Paper**, 2006/3, CopenHagen, http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2006/3_m_vahl_privileged_partnership.pdf erişim (01.12.2007) s. 10.

oldukça geniş bir alanı kapsamıştır⁵⁴⁵. Ancak, zamanla Rusya, Antlaşmanın daha çok ekonomik kısmı ile ilgilenmeye başlamıştır. AB ise, siyasi konulara ağırlık vererek, her iki konunun iç içe olduğu gerçeğini her fırsatta vurgulamıştır. “*AB’nin Rusya’ya ilişkin temel amaçlarının (ülkede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasına, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesine katkıda bulunmak gibi) çoğu doğrudan siyasi alanla ilgiliydi*”⁵⁴⁶.

1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in AB’ye üye olmalarıyla (üçüncü genişleme dalgası) beraber, Finlandiya’nın doğusunda Rusya, AB’ye sınırdaş olmuştur. Bu tarihten itibaren özellikle bu sınır bölgesiyle ilgili AB, kuzey komşuları olan İzlanda, Norveç ve Rusya’ya yönelik “Kuzey Boyutu Girişimi” adlı bir politika geliştirmeye başlamıştır. Bu politika, Aralık 1997’de Finlandiya tarafından AB Konseyi’nin Lüksemburg Zirvesi’nde gündeme getirilmiş ve karara bağlanmıştır. Dönemin Finlandiya Dışişleri Bakanı Tarja Halonen, ülkesi adına bu öneriyi yaparken şu noktalara dikkat çekmiştir: “*Kuzey Boyutu’nun esas amacı, hem AB, Rusya ve Baltık Denizi bölgesinde yer alan ülkeler arasında gerçekçi bir karşılıklı bağımlılık mekanizması oluşturarak bölgesel istikrarı ve işbirliğini teşvik etmek, hem de AB ile Rusya arasındaki global çerçevedeki ilişkilerin gelişmesini desteklemektir.*” Aralık 1998’de AB Komisyonu, “Birlik Politikalarının Kuzey Boyutu” başlıklı bir metni benimsemiştir. 1999 yılının ikinci yarısında Finlandiya’nın dönem başkanlığı sırasında bu girişim daha düzenli bir hale getirilmiştir⁵⁴⁷.

Kuzey Boyutu Girişiminin amacı Avrupa’nın kuzeyinde yer alan bu bölgede diyalog ve işbirliği doğrultusunda bölgesel istikrarın, ekonomik entegrasyonun ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, kültürel çeşitliliğin ve azınlık hakların korunması, sivil toplum ve demokratik kurumların güçlendirilmesi, sınırlararası insan ve ticari malların geçişinin düzenlenmesi, bölgeler arası işbirliğinin sağlanması, gibi hedeflerdir. AB’nin Kuzey Boyutu Girişiminde öncelik verdiği

⁵⁴⁵ http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdef erişim (01.12.2007).

⁵⁴⁶ Esra Hatipoğlu, “Yeni Komşuluk Politikasının Avrupa Birliği (AB)-Rusya ilişkilerine Etkisi”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 2004-2005, Sayı: 23, s. 99.

⁵⁴⁷ Büyükakanıcı, a.g.m., s. 339.

konuları ekonomik, güvenlik ve çevreyle ilgili olmak üzere üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Ekonomik konularda ticaretin teşviki ile yatırım, gümrükler, finansal hizmetler, altyapı, enerji, tarım, ormancılık, ulaşım, iletişim alanlarında işbirliğine gidilmesidir.

AB'nin güvenlikle ilgili hedefleri ise, yasadışı göç, insan ve uyuşturucu trafiği, organize suçlar ve sınır güvenliği gibi konularda işbirliğine gidilmesidir. Çevreyle ilgi olarak nükleer ve diğer çevresel kirlenmelerin engellenmesi, özellikle Baltık Denizi ve çevresinde bölgesel ekosistemin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sağlık ve sosyal refah alanlarında işbirliğine gidilmesi gibi konulardır. AB yukarıda belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik finansal ve mali araçları devreye sokmuş, ayrıca kurumsal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Kuzeyli komşular ve AB arasında bazı alanlarda ortaklıklar kurulmuş ve değişik düzeylerde belirli periyotlarla toplantılar düzenlenmeye başlanmıştır⁵⁴⁸.

AB Konseyi, Rusya ile ilişkilerine yönelik ilk stratejisini Aralık 1995'te düzenlenen Madrid Zirvesinde kabul etmiştir. Belgede, AB'nin Rusya'ya ilişkin çıkarlarının bir tahlili yapılmış, Rusya'ya yönelik politikanın ana hatları ortaya konmuş ve gelecekte ortaya çıkabilecek işbirliği alanları belirlenmiştir. Belgede ayrıca güvenlikle ilgili konulara yer verilmiştir. Belgenin giriş kısmında *“AB ve demokratik Rusya arasındaki iyi ilişkilerin Avrupa’da istikrarın sağlanması için önemli olduğu vurgulanmış ve bu bağlamda AB’nin Rusya’ya sağlam bir ortaklık önerdiği ifade edilmiştir. Rusya’nın demokrasi, pazar ekonomisi ve insan haklarına saygı temelinde bir dönüşüme ihtiyacı olduğunun da altı çizilmiştir. Rusya’nın özgür ve demokratik uluslar topluluğu ile bütünleşmesinin gerekliliği”* ayrıca belirtilmiştir⁵⁴⁹. Haziran 1999’da düzenlenen Köln Zirvesi’nde ODGP çerçevesindeki ilk ortak strateji belgesi kabul edilmiştir. Rusya ile ilgili olan bu ortak strateji 1995 yılında hazırlanan birinci belgede temel alınan güvenlik mantığı içinde hazırlanmıştır. Ancak *“1995 tarihli belgeden farklı olarak, burada Rusya’nın sadece bölgesel güvenlik (Avrupa kıtası güvenliği) açısından değil aynı zamanda küresel*

⁵⁴⁸ http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/index.htm ,erişim (07.12.2007).

⁵⁴⁹ Türker, a.g.e., ss. 166-167.

güvenlik açısından önemine uygun olarak işbirliği yapılacak alanlar çok daha geniş bir güvenlik perspektifi içinde ele alınmıştır”⁵⁵⁰.

Bu çerçevede, Avrupa Birliği Rusya ile ilişkilerde temel hedeflerini; Rusya’da hukukun üstünlüğü esas alınarak ve müreffeh bir pazar ekonomisi ile desteklenen istikrarlı, açık ve çoğulcu bir demokrasinin oluşturulması, Rusya ile yoğun işbirliği içinde kıtanın karşılaşılabileceği ortak sorunlara birlikte cevap vermek suretiyle küresel güvenliğin ve Avrupa’da istikrarın sağlanması olarak belirlenmiştir. Belgede ayrıca, AB’nin Rusya’yı önemli bir ortak olarak gördüğü vurgulanmıştır. İki taraf arasında oluşturulacak diyalogun BM ve AGİT ile uyum içinde gerçekleşmesi gerektiğinden ayrıca söz edilmiştir. Rusya’nın Avrupa güvenlik mimarisindeki yerinin sağlanması ve önleyici diplomasi yolu ile sorunlarla mücadele edilmesi belgede yer alan diğer bir husus olmuştur⁵⁵¹.

3.7.2. İlişkilerin Ekonomik ve Ticari Boyutu

Rusya-AB ilişkilerinin diğer alanlara göre daha fazla olumlu olan boyutu şüphesiz ekonomik ve ticari boyuttur. YDD’de Rusya’yı hem bir pazar hem de başta enerji olmak üzere birçok konuda ekonomik ortak olarak görmek isteyen Batı Avrupa ülkeleri, 1990’ların başında Rusya’nın ekonomik dönüşümüne odaklanmıştı. Daha önce de belirtildiği gibi bu dönemde, G-7 ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla Rusya’nın ekonomik dönüşüm sürecinin sancısız bir şekilde atlatılması için mali yardımlar devreye sokulmuştur.

Mali yardımlar kısa vadede Rusya’nın ekonomik sorunlarının çözüme kavuşturulmasını ve Rusya’da serbest piyasa ekonomisi modelinin kurulmasını, orta vadede diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin desteklenmesini hedeflemekteydi. Ancak Batı yardımı, 1992 yılında İ. Gaydar hükümetinin yürürlüğe koyduğu programı ve Rusya’daki yapısal değişimleri destekleme konusunda yetersiz kalmıştır. Ayrıca, 1994’ten itibaren Rusya’da mali krizlerin peşpeşe ortaya çıkması, Birinci Çeçen Savaşı’nın başlaması, yolsuzluğun üst düzeylere çıkması ve hukuk devleti

---

⁵⁵⁰ Musaoğlu, a.g.m, s. 157.

⁵⁵¹ Türker, a.g.e., s. 166.

kurumsallaşmasının bir türlü sağlanamaması gibi nedenler, Batılıların mali yardımları kısımlarına neden olmuştur⁵⁵².

Sovyetlerin dağılmasından hemen sonra başlattığı TACIS programlarıyla AB, 1991-2001 yılları arasında Rusya'ya yaklaşık 2,4 milyar euro mali yardımda bulunmuştur. TACIS kapsamında daha ziyade teknik konularda yardım yapılmaktadır. Enerji, serbest girişimlerin desteklenmesi, insan kaynakları gibi konularda 1991 yılından itibaren 500'e yakın proje hazırlanmıştır. Ayrıca ortak strateji kapsamında, ulaşım, sınır kontrolleri, demokratik alt yapının kurumsallaştırılması, yolsuzlukla mücadele, çevresel ve nükleer güvenlik konularında 100 program daha hazırlanmaya başlanmıştır⁵⁵³. Yukarıda belirtilen gelişmelere paralel olarak AB, Rusya'nın en önemli ticari ortağı haline gelmiştir. Rusya tüm ticaretinin % 50'den fazlasını AB ile gerçekleştirmektedir. Rusya, AB'nin (ABD, İsviçre, Çin ve Japonya'dan sonra) beşinci büyük ticari ortağı haline gelmiştir. AB toplam ticaretinin % 5'ini Rusya ile yapmaktadır. Rusya, AB'nin petrol ihtiyacının yaklaşık % 20'sini karşılamaktadır. AB de Rusya için önemli bir teknoloji, know-how ve yatırım kaynağı haline gelmiştir. AB ayrıca, enerji stratejilerinde diyalogun artırılması, uzun vadeli arz kontratlarının imzalanması ve enerji alanında altyapıların geliştirilmesi gibi konuları içeren AB-Rusya Enerji Diyaloguna öncelik vermektedir⁵⁵⁴.

Ticari ilişkilerin gelişmesi üzerine Mayıs 2001'de Moskova'da düzenlenen AB-Rusya zirvesinde "Ortak Ekonomik Alan" kurulması konusu görüşülmüştür. Rusya'nın DTÖ'ye üye olma isteği, AB tarafından desteklenmektedir. AB'nin öne sürdüğü koşul, bu serbest ticaret alanının kurulmasıdır. Ayrıca Ekim 2000'de AB liderleri ve Putin arasında enerji alanında işbirliğinin artırılması kararlaştırılmıştır. Putin ayrıca, Avrupalı enerji firmalarının yatırım koşullarını iyileştirmeye çalışmaktadır⁵⁵⁵.

---

⁵⁵² Büyükkakıncı, "Avrupa Birliği-Rusya ...", a.g.m., ss. 334-335.

⁵⁵³ **EU Russia Relations...**, a.g.e., s. 11.

⁵⁵⁴ Hatipoğlu, "Yeni Komşuluk Politikasının...", a.g.m ss. 99-100.

⁵⁵⁵ Michael Emerson, **The Elephant and the Bear**, Center for European Policy Studies, Brussell, 2001, ss. 45-47, Gerhard Schröder, "Almanya'nın Rusya Politikası-Avrupa'nın Doğu Politikası" çev. Sema Ergin, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 14, Haziran 2001, s. 114.

3.7.3. İlişkilerin Siyasi ve Güvenlik Boyutu

Sovyet sonrası dönemde AB-Rusya ilişkileri yeni bir zeminde şekillenmeye başlamıştır. Artık ne AB Rusya'yı doğrudan bir tehdit unsuru olarak görmektedir, ne de Rusya Avrupa'dan ciddi bir tehdit algılaması içindedir. Siyasi ve güvenlik boyutunda birçok konuda her iki aktör işbirliğine gitmektedir. Sovyet sonrası dönemde ilişkilerden bir dizi sorun söz konusu olmuşsa da bunlar ikili ilişkileri zedeleyecek boyutta değildir. Şu noktanın da belirtilmesi gerekir ki, ilişkiler her ne kadar gelişme eğiliminde olsa da, stratejik ortaklık veya ittifak boyutuna ulaşmamıştır.

Madrid Zirvesinde (Kasım 1995) kabul edilen strateji belgesinde AB-Rusya ilişkilerinde “*kalıcı ortaklık*” hedeflenmiş, AB'nin amacının kıtada “*barış, istikrar ve güvenliğin sağlanması*” olduğu belirtilmiş ve Rusya'nın “*özgür ve demokratik uluslar topluluğuna tam anlamıyla entegre edilmesi*” nihai amaç olarak vurgulanmıştır. Avrupa'dan dışlanmış, kendi içine kapanmış ve eskiye dönme eğiliminde olan otoriter yönetimli bir Rusya, Avrupa güvenliği için dolaylı bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Belgede, Rusya'nın Avrupa güvenlik mimarisinin gelişimindeki yeri ve önemi vurgulanmıştır. Ancak danışma ve diyalog mekanizmaları dışında işlevsel bir işbirliğinin kurumsallaştırılmasını sağlayacak araçlara yer verilmemiştir⁵⁵⁶. Doksanlı yıllarda AB'nin entegrasyon süreciyle beraber siyasi bir birliğe doğru gitmesi, Rusya'nın algılamalarını da etkilemiştir. Özellikle ODGP konusunda sağlanan kısmi ilerlemeler, Rusya'yı AB ile ilişkilerini geliştirmeye zorlamıştır⁵⁵⁷. Rusya Ekim 1999'da “*Rusya Federasyonu ile Avrupa Birliği Arasındaki İlişkilerin Geliştirilmesi İçin Orta-dönem Strateji*” belgesini onaylamıştır⁵⁵⁸. Genişleyen AB, daha çok sınırı paylaştığı Rusya Federasyonu ile sınır güvenliğinin sağlanması ve sınır bölgelerinin ekonomik refahının artırılmasını hedeflemiştir. Rusya'dan AB'ye illegal göç hareketlerinin engellenmesi ve sınır bölgelerinde yaygınlaşmış kriminalite sorunlarının hukuk devleti normlarında çözümlenebilirliğinin sağlanması, bu politikaların diğer amaçlarıdır.

⁵⁵⁶ Musaoğlu, a.g.m., ss. 156-157.

⁵⁵⁷ Naz, a.g.e., s. 206.

⁵⁵⁸ Türker, a.g.e., s. 167.

Ancak bu dönemde Rusya-AB ilişkilerinde kriz boyutunda olmasa bile bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle genişlemeyle beraber AB sınırları için kalan Klaningrad bu bağlamda önemli bir sorun haline gelmiştir. AB, Polonya ve Litvanya'nın üyelikleri sonucunda söz konusu yörede yaşayanlara yönelik uygulanacak olan vize işlemleri ve uzun vadede BDT, Asya ve Orta Doğu'dan gelebilecek yasadışı göçmelerin bu bölgede toplanmaları ihtimali konularında hassastır. Ayrıca AB'nin Polonya ve Baltık Devletlerini kapsayacak biçimde doğuya doğru genişlemesi, Rusya açısından belirli sıkıntılar doğurmaktadır. Bölgenin AB sınırları içine girmesiyle beraber, Rusya'nın bölgedeki ticari potansiyelinin bundan zarar göreceği ortaya çıkmıştır. Ayrıca Rusya ve AB üyeliğine aday olan ülkelerin farklı dış politika ve güvenlik politikası öncelikleri vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, AB'nin genişlemesi söz konusu bölgelere istikrar ve düzen getirmesi gerekirken, tam tersine Rusya-AB ilişkilerini olumsuz etkileyebileceği alanlar da ortaya çıkmıştır. Ayrıca Letonya ve Estonya'daki Rusça konuşan toplulukların varlığı da bir başka sorundur.

Diğer yandan AB-Rusya ilişkilerinde en önemli siyasal sorunlar arasında I. ve II. Çeçen Savaşlarının (1994-1996 ve 1999) neden olduğu gerginlikler ve insan hakları ihlalleri yer almaktadır. AB'nin Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerine doğru genişlemesini hızlandıran nedenlerden birisi de bu gerginliklerdir. Bunların yanısıra Rus iç siyasal yaşamında ortaya çıkan sorunların daha çok devlet merkezli eğilimlerle çözümlenmek istenmesi, Avrupalıların tepkilerine neden olmuştur. Diğer yandan Balkanlar'da baş gösteren krizlere her iki aktörün farklı açılardan bakmaları bir başka dış politika farklılığıdır. Rusya'nın sorunlara Ortadoks-Slav milliyetçiliği ekseninde yaklaşması, Brüksel'in ise bölgesel etnik çatışmaları bir güvenlik sorunu olarak ele alması derin bir görüş ayrılığına neden olmuştur. Ayrıca Kosova Krizinden sonra oluşturulan GAİP'ye ilişkin yaklaşımlarda da farklılıklar söz konusudur⁵⁵⁹. Ancak yukarıda belirtilen sorunları her iki aktör aşmaya çalışmışlar, enerji konularının yanı sıra çevresel sorunlar ve küresel ısınma ile ilgili konularda

---

⁵⁵⁹ Büyükkakıncı, "Avrupa Birliği-Rusya ...", a.g.m., ss. 348-352.

işbirliğine gitmeyi başarmışlardır⁵⁶⁰. Nitekim ABD'nin onaylamayı reddettiği Kyoto Protokolünü Rusya onaylamıştır.

Rusya'nın güvenlik alanında Avrupa'ya bakışı ABD dışındaki Batıyla ilişkilerin geliştirilmesi şeklinde olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Batıyı ABD ve AB gibi iki farklı aktör olarak görmeye başlayan Rusya, ABD'siz bir Avrupa tercih etmektedir. Nitekim 11 Eylül sonrası dönemde Batı Bloku içerisindeki fay hatları belirginleşmeye başlayınca Rusya, tercihini sürekli "yaşlı" Avrupa'dan yana kullanmıştır. Rusya'nın bu bağlamda öne çıkan stratejisi ise AB ile kurulacak olan ortaklık sayesinde ABD'nin dengelenmesidir. Nitekim NATO'nun doğuya doğru genişlemesini bir tehdit unsuru olarak değerlendiren Rusya, yukarıda değinilen sorunlara rağmen AB'nin aynı coğrafyadaki genişlemesine benzeri bir tepki vermemiştir. Hatta Yeltsin döneminde Moskova, NATO'nun Avrupalı üyelerini, NATO dışında sadece Avrupalıların içinde bulunduğu bir güvenlik mekanizmasının kurulması için ikna etmeye çalışmıştır. Ekim 1997'de Yeltsin bir Paris-Berlin-Moskova ekseninin kurulmasını hedefleyen açıklamalar yapmıştır. Bu çabalar Fransa tarafından kısmen destek görmüşse de Polonya ve diğer Avrupa devletleri, bu çabalara sert tepki göstermişlerdir. Hatta bu devletler, "*Rusya'nın klasik bir Sovyet diplomatik geleneği olan ABD ile NATO'nun Avrupalı üyeleri arasındaki ilişkileri engelleme eğilimini devam ettirdiğini*" ifade etmişlerdir⁵⁶¹.

AGSP'nin başlatıldığı 1999 yılında Rusya-NATO ilişkileri oldukça düşük bir düzeydeydi. YFC'nin NATO tarafından havadan bombalandığı bu dönemde Rusya NATO ile Barış İçin Ortaklık (BİO) antlaşmasını imzalamayı ve Sürekli Müşterek Konsey'e (Permanent Joint Council) üye olmayı ertelemiştir. AGSP'nin oluşum sürecinde Rusya, gelişmelere paralel olarak, sürekli AB ile diyalog halinde olmayı ve güvenlik alanında ikili ilişkileri geliştirilmeyi hedeflemiştir. Aynı sene Rusya, AB ile ilgili ilan ettiği strateji belgesinde AGSP'nin AB'nin uluslararası ilişkilerde otonom bir aktör olduğunu tescillemesi bağlamında olumlu bir gelişme olduğu, vurgulamıştır. Belgede Pan-Avrupa güvenliğinin ABD ve NATO'nun imkânları dışlanmadan, ancak ABD'nin hâkimiyetinin olmadığı, ayrıca ayırım çizgileri olmadan

⁵⁶⁰ Bkz. Emerson, a.g.e., s. 47.

⁵⁶¹ Türker, a.g.e., ss. 162-163.

bütün Avrupalı güçlerin eşit olarak katılacağı bir güvenlik sisteminden söz edilmiştir. Böyle bir sistemde barış koruma ve kriz yönetimi de mümkün olabilecektir⁵⁶².

Rusya genellikle kendisinin tam üyesi olduğu ve karar alma mekanizmasına etkin olarak katıldığı bir Avrupa güvenlik mimarisinin oluşmasını hedeflemiştir. Kasım 1999'da düzenlenen AGİT İstanbul Zirvesi'nde Rusya'nın girişimler sonucu "Avrupa Güvenlik Şartı" adlı belge kabul edilmiştir. Bu belgede, "*örgütler arası işbirliği üzerinde kurulu bir Avrupa güvenlik mimarisinin oluşturulması ve bunun da AGİT'in eşgüdümünde işlemesi*" öngörülmüştür.

1999 sonrasında, yılda iki defa düzenlenen AB-Rusya zirvelerinde AGSP, sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. 29 Mayıs 2000 tarihinde Moskova'da yapılan zirvede Putin, Rusya'nın gelişmekte olan AGSP'ye olumlu yaklaştığını belirtmiştir. 30 Ekim 2000 tarihinde Paris'te düzenlenen zirve, Rusya ile AB arasındaki güvenlik ortaklığının belirlenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zirvenin ortak bildirisinde "*Avrupa'nın ortak güvenlik ve savunma politikası konusunda aldığı mesafenin memnuniyet verici olduğu ifade edilmiş ve bu politikanın BM ilkeleri çerçevesinde etkin bir kriz yönetimine katkıda bulunmak gibi bir hedefinin olduğu*" vurgulanmıştır. Rusya bu dönemde AGSP'yi, NATO ve ABD'ye alternatif olarak görmeye başlamıştır. Ancak AGSP'nin NATO imkân ve yeteneklerine ve ABD'ye muhtaç olması, dolayısıyla NATO ve ABD ile uzlaşma içinde olması Rusya'nın bu beklentisinin boşa çıkmasına neden olmuştur. 11 Eylül sonrasında ise Rusya AGSP'ye şüpheli bir biçimde yaklaşmaya başlamıştır⁵⁶³.

---

⁵⁶² Clelia Rontoyanni, "So Far, So Good? Russia and the ESDP", **International Affairs**, Vol: 78, No: 4, (2002), ss. 813-816.

⁵⁶³ Türker, a.g.e., ss. 168-169.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ DÜNYA DÜZENİ'NDE ABD VE AB DIŞ POLİTİKALARI

4.1. TRANSATLANTİK İLİŞKİLERİN GENEL KAREKTERİSTİĞİ

ABD, XX. yüzyıldaki en yakın ittifak ilişkilerini Batı Avrupa devletleri ile kurmuştur. ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupalılarla en sıkı ittifak ilişkilerini kurarken, bir yandan Avrupalıların ekonomik kalkınmalarını teşvik etmiş ve savunmalarını üstlenmiş, diğer yandan Batı Avrupa'daki entegrasyon hareketlerini desteklemiştir. ABD kurucu başkanlarının politikalarına zıt olarak Avrupa siyasetine katılan ABD, NATO'nun kuruluşuyla ittifak ilişkilerini oldukça sağlam bir zemine taşımıştır. Ancak NATO'ya rağmen üye devletlerin dış politika farklılıkları sorun olmaya devam etmiştir. Kolonilerin bağımsızlık hareketlerine yönelik farklı tutumlar, Almanya'nın yeniden silahlanması, yumuşama ve Vietnam Savaşı sırasında çıkan uyuşmazlıklar, 1960'lardaki altın standardı krizleri, Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi, 1980'lerde Almanya'ya füzelerin yerleştirilmesi gibi sorunlar, ittifak ilişkilerinin oldukça sağlam zeminde sürdürüldüğü dönemde baş göstermiştir. Ancak yukarıda belirtilen krizlere rağmen ittifak ilişkileri sürdürülmüştür.

Hoffmann, Atlantik topluluğunu bir arada tutan faktörleri değişik nedenlere bağlamıştır: Avrupalılarla ABD arasında savaş çıkma ihtimalinin yokluğu, "Avrupalı Avrupa" hedefinden hareket eden ABD'nin Atlantik topluluğunun alt örgütlenmesi olarak gördüğü AB entegrasyonunu desteklemesi ve ortak kültür ve değerlerin yanı sıra, Avrupa'nın ABD için ekonomik ve güvenlik alanlarında öneminin sürmesi⁵⁶⁴.

Lundestad, Soğuk Savaş döneminde bile Transatlantik ittifakının nedenlerini Sovyet tehdidinin ötesinde nedenlere dayandırmaktadır. Lundestad, ABD'nin Avrupa

---

⁵⁶⁴ Stanley Hoffmann, "US-European Relations: Past and Future", *International Affairs*, Vol: 79, No: 5, 2003, ss. 1029-1030, Mary Elise Sorette, "Transatlantic Tensions and European Security", *Talk From Panel 3, Security, Terrorism: The Changing Nature of Security in Historical Perspective*, 6-7 May. 2006, Institute of European Studies of California, Berkeley, http://www.ciaonet.org/wps/ucb001/CIAO_ucb001.pdf erişim (10.01.2008)

politikasını ağırlıklı olarak Washington'un AB entegrasyonunu desteklemesinin belirlediğini belirtmiştir. ABD, AB'nin kurulması ile sonuçlanacak olan Avrupa entegrasyonuna destek vermiş, hatta ABD Amerikan federalizmine uygun bir "Avrupa Birleşik Devletleri" görüşünü destekleme eğiliminde olmuş ve bu doğrultuda Avrupa ölçeğindeki birleşme politikalarına katkıda bulunmuştur⁵⁶⁵.

ABD'nin yukarıda değinilen politikayı kısmen Soğuk Savaş sonrasında da sürdürmesinin nedeni, bir bütün olarak Batı Bloğu'nun uluslararası düzenin merkezi olma özelliğini korumak isteğiydi. Ancak Avrupa'ya bu şekilde angaje olmanın sonucunda ABD, adeta Avrupalı bir güç haline gelmiştir. Özellikle Batı ittifakının sağlam bir zeminde sürdürülmesi, güçlü bir Avrupa şartına bağlanmış hatta bu politika ABD'nin dış ve güvenlik politikalarında temel hedeflerden biri haline gelmiştir⁵⁶⁶. Fakat değişen uluslararası konjoktürde bu politika ne zaman kadar sürdürülecekti? "NATO Avrupa güvenliğinde önemli bir rol almaya devam edecek miydi? ABD, Kara Avrupa'sına askeri müdahalelerde bulunacak mıydı? Ticarete yine üst seviyede Transatlantik ortaklıklar devam edecek miydi? ABD ve AB ortak menfaatleri geliştirmek için birlikte çalışacak mıydı? Yoksa birbiriyle çatışan amaçları mı olacaktı?"⁵⁶⁷

4.1.1. Transatlantik İlişkilerde İşbirliğinin Sürdürüldüğü Alanlar

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılması yeni ve daha karmaşık ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1993 yılında AB'nin dış ilişkilerden sorumlu Komiseri, "ABD-AB ilişkilerinin yeniden düzenlenmiş ortaklık ve rekabetçi işbirliği zemininde şekilleneceğini" belirtmiştir. Öncelikle Soğuk Savaş sonrasında AB'nin güvenlik bağlamındaki tehdit algılamaları değişime uğramıştır. ABD-AB ilişkileri Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik doktrinleri yerine, askeri, diplomatik ve ekonomik koordinasyon doğrultusunda belirlenmeye başlanmıştır.

---

⁵⁶⁵ Geir Lundestad, **Empire by Integration: the United States and European Integration 1945-1947**, Oxford University Press, Oxford, 1997, aktaran, John Peterson, "America as a European Power: the End of Empire by Integration", **International Affairs**, Vol: 80, No: 4, 2004, s. 613.

⁵⁶⁶ Peterson, a.g.m., s. 614.

⁵⁶⁷ Çaşın, Çolak, Özgöker, a.g.e., s. 397.

Doksanlı yıllarda ABD-AB ilişkilerinin işbirliği ekseninde yürütüldüğü birçok alan söz konusudur. Bu dönemde ABD'nin Avrupa stratejisinin temelini güvenlik konuları oluşturmaya devam etmiştir. 1990'larda ittifak, ortak düşmanını kaybettiği zaman bile NATO'nun varlığının sürdürülmesi yönünde karar alınmıştır. 1991 yılında muhtemel siyasi ve güvenlik sorunlarına yönelik NATO bünyesinde yeni bir stratejik konsept hazırlanmıştır. Ayrıca ABD ve AB, Doğu Avrupa'da demokrasileri ve liberal kurumları inşa sürecine başlamışlardır⁵⁶⁸.

ODAÜ'ler Avrupa'nın güvenliği ve geleceği için önem arz etmekte, bir nevi Avrupa'nın arka bahçesini oluşturmaktadır. Bu durum AB'nin bu ülkeleri içine alacak tarzda genişlemesini beraberinde getirmiştir. Ekonomik ve politik açıdan AB bu devletleri kucaklarken, askeri açıdan NATO bu ülkeleri ABD'nin de etkisiyle güvenlik ve istikrar açısından ve yeniden Rusya'nın güçlenmesini engellemek için kendisine üye yapmaya başlamıştır⁵⁶⁹. 1994 yılında eski Doğu Bloku ülkeleri Barış İçin ortaklık (BİO) programıyla NATO'ya ortak edilmişlerdir. Programın hedefi Avrupa ölçeğinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasıdır. Bu doğrultuda kriz yönetimi, erken sivil planlama, hava trafiği yönetimi ve silahlanma konularında ilerleme kaydedilmiştir. 1999 yılında ise üyelik eylem planı geliştirilmiş, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti NATO'ya üye olmuş, diğer ODAÜ'lere de üyelik yolu açılmıştır. Böylece Sovyet sonrası dönemde yeni tehdit algılamalarıyla ilgili olarak, NATO bir yandan yeniden yapılandırılmış, diğer yandan genişletilmiştir.

Doksanlı yıllarda Transatlantik ilişkilere damgasını vuran en önemli olaylar Bosna ve Kosova Savaşlarıdır. Avrupalılar kendi kıtalarında baş gösteren bu krizleri kendi imkânlarıyla çözememişler, istikrar ancak ABD ve NATO'nun müdahalesiyle sağlanmıştır. NATO'nun ilk savaş misyonu olan Kosova sorunu, Avrupalıların güvenlik konularında ABD'ye olan bağımlılıklarını göstermiştir. Böylece NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki rolü bir kez daha teyid edilmiş ve ABD'nin YDD'de Avrupa'dan kolaylıkla dışlanamayacağı ortaya çıkmıştır⁵⁷⁰. 1990'larda NATO'nun Bosna ve Kosova'da oynadığı rol, Avrupalıların stratejik hareketlilik,

---

⁵⁶⁸ Nayan, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html

⁵⁶⁹ Caşın, Çolak, Özgöker, a.g.m., s. 399.

⁵⁷⁰ Nayan, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html

lojistik, iletişim gibi konularda yeteneklerinin artmasına neden olmuştur. Operasyon sırasında ortaya çıkan bazı aksaklıklar üzerine ABD, hava kuvvetlerinin bir kısmını NATO'nun emrine tahsis etmiştir. Operasyonun % 95'ini yüklenen ABD'lilerde, kritik operasyonlarda çok yönlülüğün makul bir strateji olmadığı şeklinde bir kanaat uyanmıştır⁵⁷¹.

Bosna ve Kosova müdahaleleriyle Balkanlarda yeni bir misyon üstlenen ABD'nin NATO büyükelçisi Alexander Vershow, ABD'nin Güney Doğu Avrupa Politikasını şu şekilde özetlemiştir. “*ABD XX. Yüzyıl'da Batı Avrupa'da yaptığını XXI. Yüzyıl'da Balkanlarda yapmak istiyor. İstikrar, bölgesel işbirliği ve güvenliğin sağlanması için tamamlayıcı kurumların peşindeyiz*”. Bu hedefe paralel olarak AGİK, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına (AGİT) dönüştürülmüştür. Bölgedeki istikrarın, AGİT, NATO- BİO, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (EAPEC) ve Güney Doğu Avrupa İstikrar Paketi (GAİP) aracılığıyla sağlanması hedeflenmiştir. Clinton döneminde ABD, BAB ve AGSK gibi AB'nin güvenlik alanında gerçekleştirdiği yapılanmalarla yakından ilgilenmiş, aynı zamanda ortaya çıkabilecek bölgesel krizlere müdahale edeceğini dile getirmiştir⁵⁷².

Diğer yandan transatlantik ekonomik ilişkileri çok yönlülük ve ekonomik açıklık ilkeleriyle geliştirilip devam ettirilmektedir. Batı ittifakı ekonomik işbirliği ile sermaye akışının liberalizasyonu ve ticari engellerin kaldırılmasını sağlayarak iş imkânı ve hayat standardını yükseltmeyi hedeflemiştir⁵⁷³. ABD ile AB arasında TAFTA (Transatlantik Free Trade Area-Transatlantic Serbest Ticaret Bölgesi) görüşmelerinin yapıldığı bir dönemde ABD-AB ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrasında da ittifak mentalitesinin dışına çıkmaması için 3 Aralık 1995 tarihinde Yeni Transatlantik Gündem (NTA – New Transatlantic Agenda) adlı bir belge imzalanmıştır.

---

⁵⁷¹ Chantel de Jonge Oudraat, “The New Transatlantic Security Network”, **AICGS Seminar Papers**, <http://www.ciaonet.org/cgi-bin/dkv/ciao/querystring.pl?rq=0&ht=0&qp=&col=ciao&qc=ciao&qt=robert+falkner&x=15&y=> erişim (10.02.2008) ss. 15-16.

⁵⁷² Nayan, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html

⁵⁷³ Caşın, Çolak, Özgöker, a.g.e., s. 397

Belgede “Avrupalıları ve Amerikalıları bir arada tutan bağların yarım yüzyıl öncesine göre daha sağlam olduğu” şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Belgede işbirliği ve ortak eylem hedefleri doğrultusunda eylem planları geliştirileceği belirtilmiştir. Eylem planları, örgütsel suçlar, uyuşturucu ticareti, terörizm, mülteciler, çevresel sorunlar, AIDS ve Ebola virüsü ile mücadele, demokrasinin teşviki, ODAÜ’lerin istikrara kavuşturulması gibi konulara odaklanmıştır. Bir yıl sonra Aralık 1996’da Singapur’da yapılan DTÖ zirvesinde işbirliğini gerektiren 150 kadar madde görüşülmüştür⁵⁷⁴.

ABD her şeye hakim olabilir ancak her şeye gücü yetmez. Avrupa kendi içinde zengin olabilir ancak yeterince güçlü değildir. ABD ve Avrupa bir araya gelmeleri durumunda etkili olarak küresel bir güce dönüşebilirler. Rekabet her ikisi açısından da olumsuz sonuçlar doğurabileceği gibi, gücün bölünmesi ve zayıflaması sonucunu da ortaya çıkartacaktır. Bu birliktelik aynı zamanda küresel düzenin merkezini oluşturacaktır. Bu gelişme ve yapılanma uluslararası hukuka uygun, evrensel ahlaki değerlere bağlı, meşruiyet çerçevesinde hareket edildiğinde başarılı olacak batı değerleri olarak adlandırılan hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi ve demokrasiye olan samimi inanç ve bağlılık bunu kuvvetlendirecektir. Bu merkezin dayanma gücü ABD ve Avrupa arasındaki ilişkilere bağlıdır. AB ve NATO’nun büyümesi ve genişlemesi küresel güvenliğin genişlemesi olarak görülebilir⁵⁷⁵.

4.1.2. Farklılaşan Dış ve Güvenlik Politikası Yönelimleri

Ancak YDD’de NATO’ya yeni güvenlik konsepti hazırlanması gibi yukarıda belirtilen gelişmeler, Transatlantik ilişkilerin daha sağlam bir zeminde sürdürülmesi için gösterilen bir takım çabalarıdır. Bahsedilen gelişmeler, ağırlıklı olarak işbirliğinin sürdürüldüğü alanları göstermektedir. Bu gelişmelere ek olarak, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber, ortaklar arasındaki farklılıklar da su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Gerek çıkar grupları, gerekse diplomatik ve güvenlik seçkinleri, Transatlantik ilişkilerin işbirliği zeminde şekillenmesi doğrultusunda çağrıda bulunmuşlardır. Çıkar uyumunun yanı sıra, çıkar farklılıkları da ortaya çıkmıştır, ancak işbirliği devam etmektedir. Zira ne ABD, ne de AB, 1990’lı yıllarda ortaya çıkacak sorunları

⁵⁷⁴ Brian Hindley, “New Institutions for Transatlantic Trade?” **International Affairs**, Vol: 75, No: 1, 1999. s.45.

⁵⁷⁵ Caşın, Çolak, Özgöker, a.g.e., s. 399.

tek başına bertaraf etme pozisyonunda değildi. Dolayısıyla Yeni Dünya Düzeninde ortaya çıkabilecek olası tehditlere engel olmak için işbirliğine yönelik çabalar geliştirilmiştir⁵⁷⁶. Ancak bunların dışında ayrışma ve siyasi sürtüşmeye neden olmuş birçok gelişmeden bahsetmek mümkündür. Hakkı Büyükbaş, ittifakın nasıl bir siyasi dönemece geldiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Soğuk Savaş döneminde gözlemlediğimiz sıkı işbirliği ve dayanışma artık gözlemlenmemektedir. Bu da yeni uluslararası koşullarda Atlantik'in iki tarafının, birbirini tamamlar özelliğini yavaş yavaş kaybettiğini, daha çok belli bir rekabetin iki tarafın çekişme ve çatışmaya sürüklediğinin işaretini vermektedir. Ancak bunu, Transatlantik İşbirliği'nin dağılacağı şeklinde değil de, daha çok, geleneksel işlevini yitireceği biçimde yorumlamak uygun gözükmektedir. Bununla beraber Soğuk Savaş sonrası Transatlantik İşbirliği, zorlu bir dönemece girmiştir. Transatlantik ayrışmasına kaynaklık eden hususlar ikili sorunlar olmayıp, Asya'nın, daha genelde dünya siyasetinin nasıl biçimlendirilmesi gerektiği konusu olmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ABD, tek merkezli bir dünya konusunda ısrarını açığa vurmuş ve bunu askeri gücüne dayanarak belli bir biçimde uygulamaya koymaya başlamıştır. Avrupa Birliği ise böyle bir ABD siyasetinin kendi çıkarlarını korumayacağını ve dolayısıyla kendisinin de belli bir rol oynayabileceği çok merkezli bir dünya düzeninin yerleşmesinin daha doğru olacağını ileri sürmekte ve uygulamaktadır. Bu da belli bir çekişme ve çatışmayı birlikte getirmektedir⁵⁷⁷.

Stephen Walt, XX. Yüzyılın ikinci yarısında ABD-AB ilişkilerini bir arada tutan faktörleri üç başlık altında toplamıştır: Sovyet tehdidi, ABD ve Avrupa ekonomilerinin birbirine bağımlılığı, Batı Avrupa ve ABD'deki siyasi elitin ortak çalışma eğilimi. Walta göre Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla beraber, Irak ve İran konusundaki anlaşmazlıklar, Çin ve Doğu Asya'ya farklı yaklaşımlar, Sovyet sonrası dönemde temel dış politika farklılıkları olarak ortaya çıkmıştır.

Ayrıca ticari konularda görüş farklılıkları belirmiş, ABD-AB ticari ilişkilerinde artış gerçekleşmişse de, bu artış ABD'nin Asya Pasifik bölgesiyle olan ticaretinin gerisinde kalmıştır. Diğer yandan ABD ve AB'nin 1990'lı yıllarda kendi

⁵⁷⁶ Michael Smith, Stephen Woolcock, "Learning to Cooperate: the Clinton Administration and the European Union", **International Affairs**, Vol: 70, No: 5, July 1993, ss. 459-460.

⁵⁷⁷ Hakkı Büyükbaş, "Transatlantik İşbirliği Yol Ayrımı: İkinci Irak Savaşı ve Ötesi", der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006, ss. 91-92.

kıtalarında ekonomik entegrasyona gitmeleri, euro'nun uluslararası piyasalarda dolara rakip hale gelmesi, ekonomik ve ticari konulardaki farklılaşmayı göstermektedir. Walt ayrışmanın son nedeni olarak, ABD'deki demografik değişimi belirtmektedir. Walt'a göre ABD'deki Avrupalı olmayan nüfus Avrupalı nüfusa göre daha fazla artmakta ve bu kesim Amerikan yönetiminde daha fazla söz sahibi olmaktadır. Diğer yandan, Avrupa'daki yeni nesil siyasetçiler de seleflerinden farklı olarak, transatlantik ilişkilerden ziyade kıtalarındaki entegrasyona öncelik vermektedirler⁵⁷⁸.

Joseph Nye Jr, YDD'de ABD ve AB dış politikalarında baş gösteren farklılıkları altı temel nedene dayandırmaktadır. Öncelikle Soğuk Savaş sonrasında bütün demokratik yönetimler iç sorunlara daha fazla ağırlık vermeye başlamışlardır. Özellikle ABD kamuoyunun dış gelişmelere kayıtsız kalması, ittifak ilişkilerinin gelişmesine engel olmaktadır. İkinci olarak ekonomik ve ticari alanda iki aktörün kendi ticari pozisyonuna göre korumacılık eğilimine girmesi transatlantik ilişkilerde rekabeti kaçınılmaz kılmaktadır. Nye Jr, üçüncü olarak ABD ve AB kültürlerindeki farklılaşmalara dikkat çekmektedir. Avrupalılar Amerikan kapitalizmini katı olarak değerlendirmekte, Avrupa'daki refah devleti anlayışının ise çok daha derin sosyal değerlere dayandığını iddia etmektedirler. Dördüncü olarak, AB ve ABD'nin savunma konularına farklı yaklaşımları bu alandaki işbirliğini zorlaştırmaktadır. ABD milli gelirinin % 3'ünü savunmaya ayırırken, Avrupalı ülkeler için bu rakam ortalama %2'dir. Avrupalıların toplam savunma harcamaları ABD'nin kinin 2/3'ü kadardır. NATO'nun askeri ekipmanların 1/3'ünü Avrupalılar karşılamaktadırlar. Arge çalışmalarında ise bu oran 1/6'dır. Beşinci olarak, ABD'nin ve Avrupalıların siyasal sistemlerinden kaynaklanan dış ve güvenlik politikalarının belirlenmesi prosedürlerinde farklılıklar görülmektedir.

ABD'de dış politikanın belirlenmesinde yürütme organıyla beraber Kongre de yetkilendirilmiştir. Ancak parlamenter sistemlerin hâkim olduğu Avrupa'da ise yürütme organı dış politikayı ağırlıklı olarak tek başına belirleme yetkisine sahiptir. AB dış politikasında ise, hükümetler arası yapının öne çıktığı ve ağırlıklı olarak AB

---

⁵⁷⁸ Stephan M. Walt, "The Ties That Fray", **National Interest**, Vol: 54, Winter 1998-99, ss. 52-53.

Konseyi ve AB Bakanlar Konseyi'nin öne çıktığı bir karar alma mekanizması söz konusudur. Üye ülkelerin veto hakkına sahip olduğu bu sistem ile ABD dış politikasındaki karar alma süreci arasındaki temel farklılıklar ortadadır. Son olarak, ABD dış politikasının tek taraflılık stratejisine kayması, esas sistematik kırılmaya neden olmaktadır. Soğuk Savaş döneminde ortak Sovyet tehdidinden dolayı Avrupalı müttefiklerinin kararlarına karşı daha fazla duyarlı olan ABD, YYD'de bu ihtiyacı daha az hissetmektedir. Küba ile ticari ilişkileri olan ülkelerin zarar görmesine neden olan Helms-Burton yasasını, 1996 yılında müttefiklerine danışmadan kabul etmesi bunun bir örneğidir⁵⁷⁹.

Ali L. Karaosmanoğlu'na göre ABD içindeki bazı sosyo-politik gelişmeler de Washington'un jeostratejik bakış açısında değişikliklere yol açmaktadır:

Güvenlik politikası ve dış politika karar verme süreçlerinde yer alan sorumlular artık çoğunlukla Atlantik kıyılarında yerleşmiş Avrupa'ya dönük New England'lı klasik "Aristokrat" ailelerden gelmemektedirler. Bugün Dışişleri Bakanlığı'nın (State Departement) kilit noktalarının pek çoğunda Musevi asıllı Amerikalılar vardır. Yeni seçilen Başkan Bush'un kabinesinde danışmanlar kadrosunda da dış politikayı yapacak ve sürdürecektir olanların azınlıklar arasından seçilmiş olduklarını görüyoruz. Güvenlik politikalarını etkileyen Rand Corporation gibi araştırma kuruluşlarında, Musevi ve diğer Orta Doğulu ve Asya kökenli azınlıklar gittikçe daha önemli ve daha çok sayıda mevkileri işgal etmektedirler. Ayrıca şunu da hatırlamak gerekir ki, ABD'nin doğu bölgelerinden, Pasifik kıyı şeridinde doğru devam eden göç hareketi de milyonlarca Amerikalının ilgisinin Atlantik'ten Büyük Okyanus'a ve hatta ötesine kaymasına sebebiyet verecektir⁵⁸⁰.

ABD ve AB arasındaki yol ayrımı George W. Bush'un iş başına gelmesiyle daha da belirginleşmiştir. Avrupalılar ve ABD arasındaki anlayış farklılıkları birçok konuda kendini göstermiştir. Kökenleri 1980'lere kadar giden sorunlar, Soğuk Savaş sonrasında daha da belirginleşmiştir. AB'nin çevre sorunlarına odaklandığı bir dönemde Bush'un "Kyoto öldü" açıklamasını yapması, ÇHC'ye yönelik Washington yönetiminin yeni politikalar arayışında olması, Füze Savunma programını devreye koyması bu gelişmelerin bazılarıdır. Nitekim bu gelişmeler üzerine, ABD ve

⁵⁷⁹ Joseph S. Nye Jr., "The US and Europe: Continental Drift", **International Affairs**, Vol.: 76, No: 1, 2000, ss. 53-57.

⁵⁸⁰ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.69, aktaran Çakmak, a.g.e., ss. 256-257.

Avrupa'nın önde gelen gazeteleri Transatlantik yol ayrımının kesinleştiğini manşetlerine taşımışlardır. ABD kendi yarım küresi ve Asya'ya yoğunlaşmışken, AB önceliği derinleşme ve genişleme konularına vermiştir. ABD silah teknolojisinin kendine düşman grupların eline geçecek şekilde yaygınlaşması gibi güvenlik sorunlarına öncelik verirken, AB çevresel kirlenme, illegal göç hareketleri, artan fakirlik sorunları, bulaşıcı hastalıklar ve küreselleşmeyle ortaya çıkan güvenlik sorunlarına odaklanmıştır⁵⁸¹. ABD ve AB dış politikalarının yıllarca en önemli önceliği olmuş olan transatlantik ittifak da, yukarıda belirtilen gelişmelere paralel olarak yara almaya başlamıştır. Gerek Avrupa ve Amerikan kamuoyunda, gerekse liderler nezdinde transatlantik ittifakın öneminin azalmasının arka planında, uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişimin de etkisi olmuştur.

Bahsedilen dış politika farklılıklarının devam etmesi, transatlantik ilişkilerin son bulmasına neden olmasa bile ilişkiler, 11 Eylül sonrasının çatlaklarına gebe bir hale gelmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş döneminden farklı olarak, ABD'nin Batı Avrupa üzerindeki kontrolü azalmaya başlamıştır. Avrupa ABD'ye daha az bağımlı hale gelmiştir. Buna ek olarak gerek bölgesel gerekse küresel ölçekte Avrupa için daha güvenli bir ortam oluşmuştur. Avrupa tarihteki diğer dönemlere göre, daha fazla güvenli ve demokratik hale gelmiştir. Ayrıca Avrupa entegrasyonu da daha sağlam bir zemine oturmaya başlamıştır. Yine de ABD ve AB'nin yollarını ayırması her iki aktör içinde olumlu sonuçlara gebe değildir. Özellikle işbirliğinin zedelenmesi her iki kıta için de olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. Gelişmeler sonuç itibarıyla her ne kadar daha tehlikeli (güvensiz) bir dünyaya sebep olmasa bile, daha güvenli bir hale dönüştüreceği iddia edilemez. Bunların yanı sıra dış politika stratejisi olarak ABD'nin tek taraflılığı takip etmesi, AB'nin sürekli çok yönlü bir dış politika stratejisinden yana olması farklılığın bir başka nedenidir⁵⁸².

Diğer yandan ABD'nin Japonya ile zedelenen ittifak ilişkileri, yükselen güç ÇHC'nin durumu, Asya'nın istikrarsızlıklara gebe olması, ABD'nin bu bölgeye yönelmesine neden olmuştur. ABD ayrıca demokrasilerin yaygınlaştırılması ve

---

⁵⁸¹ Ivo H. Daalder, "Are the United States and Europe Heading for Divorce", **International Affairs**, Vol: 77, No: 3, 2001, ss. 553-554.

⁵⁸² Daalder, a.g.m., ss. 555-557.

bölgesel ekonomik entegrasyon gibi konulara öncelik vermiştir. Bush, yönetime geldiğinde ilk ziyaretini bu bölgelere düzenlemiş ve Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area of the America's-FTAA) kurulması için görüşmeler başlatmıştır. Buradaki hedef, ortak pazarda ekonomik güçlerini birleştiren Amerikalıların, Avrupa ve Uzak Doğu'daki ekonomik gelişmelerle rekabet etme imkânına kavuşabilmeleridir. ABD'nin Avrupa merkezli politikaları ikinci plana atarak Asya'ya yoğunlaşmasının diğer nedenleri de, ÇHC'nin yükselişi ve Kuzey Kore'nin nükleer silahlanma girişimleridir.

Her iki aktörün gündemlerinin ilk sırasına farklı konular yerleşmiştir. ABD daha ziyade kendisine ve müttefiklerine yönelik, geleneksel düşman devletlerin girişecekleri eylemler ve KİS'lerin "Haydut Devletler" ve terör örgütlerine geçme ihtimali konusunda hassas hale gelmiştir. Diğer yandan Bush yönetiminin dış işleri kadrosunun uluslararası politikayı geleneksel olarak ABD ve düşmanları arasında geçen sıfır toplamlı oyun olarak görmeleri, Washington'un dış politika gündemine damgasını vurmuştur. Amerikan yönetiminin sıklıkla ABD'nin gücünün dünya politikasını şekillendirme konusundaki yetersizliğinden ziyade, gelişen bölgesel tehditlere göndermede bulunarak, İran, Irak ve Kuzey Kore gibi devletlerin artan potansiyel tehditlerine dikkat çekmesi ve bu durumun söylemlerinde öne çıkması bu durumu doğrulamaktadır. KİS'lerin yayılması tehlikesinin sürekli vurgulanması, ABD dış politikasındaki askeri güvenlik konularına verilen önemi göstermektedir. Avrupa cephesinden güvenlik sorunlarına bakıldığı zaman durum daha da farklı bir hal almaktadır. Birkaç Avrupalı devlet dışında konvansiyonel ve diğer güvenlik sorunlarına güvenlik konseptlerinde yer verilmemektedir.

Özellikle SSCB'nin dağılması, YDD'de Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün sona ermiş olması, kıtada demokrasilerin yaygınlaşması ve barışçıl bir dönemin başlamış olması, geleneksel tehdit algılamalarının Avrupalılarda azalmasına neden olmuştur. Kendi kıtalarından başlayarak dünya politikasını daha düzgün bir rotada yönlendirme, bu doğrultuda demokrasilerin yaygınlaştırılması, refahın artırılması, insan haklarının teşviki Avrupalıların temel dış politika önceliği haline gelmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi AB, önceliği iklim değişikliği, Kuzey-Güney sorunları

yaygınlaşan bulaşıcı hastalıklar, illegal göç hareketleri, çevresel kirlenme, doğal felaketler ve Avrupalıları tehdit eden diğer sorunlara vermiştir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı ABD ve AB dış politikaları arasındaki karşıtlık daha da artmaktadır. ABD kendi tehditlerini azaltmak ve “*haydut devletleri*”ni yenmekle meşgulken, AB ise etkisini küresel ölçekte çok çeşitli ve değişken tehditlerin üstesinden gelerek daha iyi bir dünya oluşturma ve başarısız devletleri yönlendirmeye vermiştir. Yukarıda belirtilen tehdit algılamaları doğrultusunda ABD ve AB’nin dış politika yaklaşımları temel farklılıklara yol açmaktadır⁵⁸³. ABD kendi algılamaları doğrultusunda belirlediği tehditleri yenmek veya çevrelemek için giriştiği eylemlerde engelleri ortadan kaldırmak ve hareket serbestisi kazanmak peşindedir. Özellikle dış politikada tek taraflılık eğilimleri güçlendikçe, yukarıda belirtilen politikaların uygulanması daha da artmaktadır. Dış politikada çok yönlülüğü ve uluslararası antlaşmaları reddeden tek taraflılık yanlıları, ABD’nin girişeceği eylemlerin herhangi bir engelle karşılaşmamasını savunmaktadırlar.

AB’nin dış politika tercihi ise sürekli çok yönlülük şeklinde olmuştur. Özellikle Avrupa entegrasyon sürecinin bir çok taraflı bir uzlaşmanın sonucu olduğu göz önüne alındığında, bu stratejinin AB diplomasisinde gelenek haline geldiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim AB’nin küresel ölçekteki ortak sorunlara yaklaşımı da bunların çok yönlülük stratejisi sayesinde aşılabacağı şeklindedir. AB’ye göre öncelikle diyalog yolu denenmeli, şayet başarısızlıkla sonuçlanırsa caydırıcılık ve çevreleme yöntemlerine başvurulmalıdır. Çok yönlülüğün bir gereği olarak işbirliği doğrultusunda uluslararası rejimlerin inşası, ortak normların işlevselleştirilmesi, uluslararası antlaşmaların yaşama geçirilmesi temel yöntemlerdir. Tek taraflılığın başarısız devletler de dâhil ABD’nin hassas olduğu sorunların çözümünde yetersiz olduğunu savunan bu görüşe göre, Bush yönetiminin işbaşına gelmesiyle iyice belirginleşen tek taraflılık stratejisi aslında Clinton yönetiminin ikinci döneminin mirasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi Avrupalıların şikâyetçi oldukları bazı tek taraflı uygulamalar şunlardır: ABD’nin bazı ülkelere uyguladığı ekonomik

---

⁵⁸³ Daalder, a.g.m., ss. 559-560.

yaptırımlar, İnan ve Libya gibi devletlere yönelik sergilediği tutumlar, kara mayınlarının yasaklanmasıyla ilgili antlaşmayı imzalamayı reddetmesi, uluslararası ceza mahkemelerine katılmaması, BM bütçesine yaptığı ödemeleri azaltması, Avrupalı adayın IMF başkanlığını veto etmesi, nükleer silahların testinin yasaklanmasıyla ilgili antlaşmayı onaylamaması, Kyoto Protokolüne yönelik yaklaşımı ve 1972 yılında imzalanan ABM antlaşmasından çekilmesi.

Clinton döneminde başlayan bu uygulamalar, Bush döneminde tek taraflılığa daha da ağırlık verilerek sürdürülmüştür. Clinton yönetimi her ne kadar söylemde çok yönlülüğe vurgu yapmışsa da, (yönetimin son yıllarında) uygulamalarında tek taraflılık ön plana çıkmıştır. Kongre’de cumhuriyetçilerin sayısının artması bu gelişmenin nedenlerindedir. Gerek Kyoto Protokolü gerekse ABM antlaşmasından çekilme konusunda ABD, realist bir politika izlemiştir. Enerji, sıkıntısı gibi ekonomik nedenlerden dolayı Kyoto Protokolünü onaylamayan ABD yönetimi, 100 kadar ülkenin imzaladığı bu antlaşmanın yetersizliğinden şikâyet etmiştir. ABM antlaşmasından çekilmesinin esas nedeni yeni tehdit unsurlarına karşı önlem almak yerine ABD’nin füze savunma sisteminin önündeki engelleri kaldırmaktan ibarettir.

ABD ve AB’nin Rusya, ÇHC ve Kuzey Kore gibi ülkelerle olan ilişkilerinde köklü farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bush yönetimi, Soğuk Savaş retoriğinde olduğu gibi bu ülkelere yeni rakip gözüyle bakmaktadır. Rusya’nın 50 diplomatı casuslukla suçlanmış ve sürgün edilmiştir. Bush yönetimi seleflerinden farklı olarak ÇHC’yi stratejik rakip ilan etmiştir. Kuzey Kore ile füze imalatı konusunda yapılan görüşmeler ertelenmiştir. Avrupalılar ise bu ülkelerin içe kapanmacı bir politika izlemelerinden endişe ederek, bu ülkeleri uluslar arası sisteme entegre etme ve bunlarla ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaktadırlar. Aslında doksanlı yılların başında Avrupalılar, ABD’nin tek taraflı politikalar sürdürmesi veya Avrupa üzerindeki baskın güç pozisyonunu sürdürmesinden çok bu devletin izolasyonizme dönmesinden endişe etmekteydiler. Bir yandan derinleşme ve genişleme süreciyle meşgul olan Avrupalıların kendi kıtalarında baş gösteren krizlerle karşılaşması, ABD’nin bu dönemde Avrupa için öneminin sürmesine neden olmuştur. Clinton yönetiminin çok yönlülük stratejisi izlemesi ve bu doğrultuda Avrupalı

müttefikleriyle ilişkilerine özel önem vermesi, Transatlantik ilişkilerde çatlak sayılabilecek krizlerin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Avrupa'nın büyük bir dönüşüm geçirdiği bu dönemde Clinton'un politikaları Avrupalılar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır⁵⁸⁴.

Ancak doksanlı yılların sonlarına Doğu Avrupa'da istikrar ve barışın büyük ölçüde sağlanmış olması ve AB'nin ODGP konusunda kaydettiği ilerlemeler, koşulların değişmesine neden olmuştur. ABD ise aşama aşama Avrupa ile daha az ilgilenmeye başlamıştır. Ancak bazı pürüzler yaşanmış olsa bile, elli yıllık birikimin oluşturduğu kurumsallaşma nedeniyle ilişkiler, sona ermeyecek bir şekilde devam etmesini sağlamaktadır. Ayrıca demokrasilerin ve piyasa ekonomisinin teşviki, insan haklarının yaygınlaştırılması gibi hususların her iki aktörün ortak amaçları olması ilişkilerin yukarıda belirtilen pürüzlere rağmen sürdürülmesini temin etmiştir. Diğer yandan dünyadaki sorunların her hangi bir aktörün üstesinden gelemeyecek kadar komplike olduğu da ortadadır. Nitekim başgösteren pürüzlere, hatta çatlığa rağmen ABD'ye kültürel açıdan en yakın devletler Avrupalılardır.

İttifak ilişkilerinin YDD'de sürdürülmesinin koşullarından birisi de, askeri kapasitenin artırılmasıdır. AB'nin ortak eylemleri içeren askeri kapasitesini artırarak dünyanın birçok bölgesinde askeri eylem düzenleme kapasitesine ulaşması durumunda AB, ABD'nin karşısında sesi daha gür çıkacak, uluslararası rejimlerin, normların ve anlaşmaların yaşama geçirilmesi konusunda ABD'ye baskı yapabilecektir. Bu nedenlerden dolayı transatlantik ilişkileri, Soğuk Savaş döneminden farklı olarak, yenilenmiş ittifak olarak tanımlamak mümkündür⁵⁸⁵.

4.1.3. AB Entegrasyonu ve ABD

Soğuk Savaş döneminde ABD, Batı Avrupa'daki entegrasyon hareketlerini iki şekilde desteklemiştir. Öncelikle ABD, NATO, OECD gibi örgütlerin bizzat kuruluşlarına katılarak Avrupalıları da bu örgütlere üye yapmış, ayrıca AET gibi kıtasal ölçekte kurulan örgütlere müttefiklerinin katılmasını teşvik etmiştir. AT/AB

⁵⁸⁴ Daalder, a.g.m., ss. 560-562.

⁵⁸⁵ Daalder, a.g.m., ss. 563-565.

entegrasyonu NATO'nun bu kurumlara hazırladığı alt yapı üzerinde yükselmiştir. ABD'nin Soğuk savaş döneminde birincil müttefik konumunda olan Batı Avrupalıları bu şekilde entegrasyona teşvik etmesinin nedenlerinden birisi de çevrelemenin “*batı hattını*” sağlamlaştırmaktır.

Yumuşama döneminde, ABD'nin gücünün görece gerileyişinin ortaya çıkması ve Avrupalıların II. Dünya Savaşı'nı müteakip kaydettikleri ekonomik kalkınma, Washington'un Avrupalı müttefiklerinin önemini bir kez daha kavramasına neden olmuştur. 1960'larda Transatlantik İttifakını sorunlu ortaklık (troubled partnership) olarak değerlendiren Henry Kissinger (dönemin ABD Dış İşleri Bakanı olarak), 1973'ü Avrupa yılı ilan etmiştir⁵⁸⁶. Kissinger ayrıca, 1970'li yıllarda Avrupa adına kiminle muhatap olunacağını sorarak, Avrupalı müttefiklerin ortak dış politika konusunda girişimde bulunmalarını teşvik etmişti. Soğuk Savaş döneminde ABD yalnızca Batı Avrupa'nın güvenliğini üstlenmemiş, aynı zamanda adeta Avrupalı bir güç haline gelmiştir. Hatta Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru, ABD'siz bir Avrupa tahayyülü başlamıştır. Uwe Norlich 1979 yılında ABD'nin Batı Avrupa'yı yalnızca korumadığını, aynı zamanda pasifleştirdiğini iddia etmiştir. Güvenlik açısından Batı Avrupa'yı kendine bağlayan ABD, Avrupa güvenliğinde yalnızca anti-Sovyet politikaları doğrultusunda rol oynamamış, Avrupa güç dengesine dâhil olarak, Almanya gibi devletlerin silahlanma yarışını kontrol altına almıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ABD'siz bir Avrupa'nın avantajları ve dezavantajları tartışılmaya başlanmıştır. ABD'nin uzak durduğu Avrupa'da etnik milliyetçiliğin silahlı çatışmaya dönüşmesi ihtimallerinin ötesinde, Avrupalı büyük güçlerin kendi aralarında geleneksel güç rekabetinin ortaya çıkması ihtimali de bir başka dezavantaj olarak belirtilmiştir⁵⁸⁷. ABD, AB entegrasyonunu bir noktaya kadar Soğuk Savaş sonrasında da desteklemeye devam etmiştir. Ancak AB'nin ortak para olarak euro'yu belirlemesi ve özellikle otonom bir savunma politikası olarak AGSP'yi başlatması, ABD'nin AB entegrasyonuna yaklaşımını da etkilemeye başlamıştır. Aslında mesele AB entegrasyonunun derinliği veya sığlığından ziyade, Avrupa'nın yeni uluslararası

---

⁵⁸⁶ Joel J. Sokolsky, “The Power of Values or the Value of Power? America and Europe in a Post-9/11 World”, <http://www.ciaonet.org/casestudy/soj01>, s. 4, erişim (10.05.2008).

⁵⁸⁷ Yost, a.g.m., ss. 290-296.

sistemde ABD'nin birincil müttefiki olmaya devam edip etmeyeceğidir. Avrupa'nın mı yoksa ABD'nin mi, eylemleriyle transatlantik ittifakını zedelediği, liberal kuramsalcılar tarafından tartışılmaktadır⁵⁸⁸.

ABD, AB entegrasyonunu engellemeye yönelik doğrudan, somut her hangi bir eyleme girmemiştir. Ancak bazı politik stratejilerinin Avrupa entegrasyonuna dolaylı da olsa negatif etkileri olabilmektedir. Balkan müdahalelerinden sonra bölge devletleri güvenlik konularında AB'den ziyade, NATO/ABD'ye dayanmayı tercih etmektedirler. Bazı Doğu Avrupa ülkelerinin ABD'nin tek taraflı eylemlerine destek vermesi, Avrupalı büyük güçlerin rahatsızlıklarına neden olmuş, Fransa Cumhurbaşkanı Chirac bu ülkelerden “*ABD ile AB arasında tercih yapmalarını istemiş ve bu ülkeleri AB'ye almama tehdidinde bulunmuştur*”⁵⁸⁹. Ayrıca ABD, geliştirdiği Füze Savunma Sistemiyle Doğu Avrupa'da yeni müttefikler kazanmıştır. Bunlara ek olarak ABD, AB'nin daha fazla genişlemesini desteklemiş, derinleşmesini engellemeye çalışmaya başlamıştır. Bu bağlamda AB'nin doksanlarda Doğu Avrupa'ya doğru genişleme kararını alması, ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin AB üyeliği konusunda da ABD lobi faaliyetlerinde bulunmuş, hatta 1999 yılında Helsinki'de düzenlenen zirve öncesinde Avrupalılara baskı yapmıştır⁵⁹⁰.

Muhittin Ataman küresel ölçekte ABD'yi dengeleyecek tek aktörün AB olduğunu, ABD'nin ise AB entegrasyonunu zaman zaman baltalamaya çalıştığını iddia etmektedir:

ABD onyıllarca AB'nin güçlü olmasını ve dünya siyaset sahnesinde kendisinin “küçük ortağı” olarak hareket etmesini desteklemişse de, Avrupalılar AB'ye farklı bir gözle bakmaktadır. AB, onların gözünde, geliştirilerek ABD'nin dünyadaki hâkimiyetini dengeleyecek bir araç haline getirebilecekleri nadir kurumlardan biridir. AB dünyada ABD hâkimiyetini dengeleyecek bir karşı güç olması en muhtemel güçtür...

⁵⁸⁸ Büyükbaş, a.g.m., ss. 92-93.

⁵⁸⁹ Muhittin Ataman, “Orta Doğu'da ABD-AB Rekabeti ve Türk Dış Politikasına Etkileri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2006, s. 100.

⁵⁹⁰ Türkiye'nin AB üyeliğinin Transatlantik ilişkilere muhtemel etkileri için bkz., Sedat Laçiner, Mehmet Özcan, İhsan Bal, **Türkiyeli Avrupa: Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2004, ss. 100-102.

AB'nin rekabet gücünü azaltmak için ABD, AB'nin bir çeşit "devlet" ya da federal yapı haline gelmesini önlemeye çalışmaktadır. Avrupa'yı Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya gibi jeostratejik ve jeoekonomik bölgelerden uzak tutmaya uğraşmaktadır. AB ise gerçek bir küresel güç haline gelebilmek için bu bölgelere ilişkin ortak bir politika oluşturma çabasına girmiştir. AB, ABD'ye danışmadan bağımsız politikalar izleme yeteneğine sahip ilk büyük güç olduğu için ABD-AB rekabetinde gerginlik giderek artmaktadır... Bu ilişkinin niteliğini daha iyi açıklayabilmek için şu önemli soruyu sormak gerekir: AB bu "içten içe" rekabeti acaba ne zaman "açıktan açığa" rekabete dönüştürecektir?⁵⁹¹

4.2. ÖRNEK KONULAR BAĞLAMINDA ABD VE AB DIŞ POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber uluslararası sistemin geçirdiği dönüşüm karşısında, Batı ittifakı içerisinde farklı algılayış ve yönelimler ortaya çıkmıştır. Öncelikle transatlantik ilişkilerde, ekonomik ve ticari konularda, bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Ayrışma, özellikle uluslararası güvenlik örgütleri ve Avrupa'daki yeni güvenlik arayışları gibi konulardan kaynaklanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında NATO, AGSP gibi örgütlerin kurumsallaşmalarına yönelik farklı yaklaşımlar, Clinton yönetiminin başlattığı ulusal füze savunma sistemi ve haydut devletler konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıklar, ABD ve AB dış politikalarındaki temel farklılıkları göstermektedir. Bunların dışında her ne kadar daha çok işbirliğini simgelese de, Balkan Savaşları ve Filistin Sorunu karşısında da her iki aktörün dış politikalarında bazı nüanslar ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu kısmında kısaca bahsedilen konular başlıklar halinde incelenecektir.

4.2.1. Ekonomik ve Ticari Konular

ABD ve Batı Avrupa devletleri arasındaki ekonomik rekabet, 1950'li yılların sonlarına kadar gitmektedir. Ancak, Soğuk Savaş koşullarının gereği NATO bünyesinde oluşturulan ittifak ilişkileri, ekonomik çıkar farklılıklarının geri plana itilmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında ABD ve AB'nin önde gelen dış politika uzmanları, transatlantik ilişkilerin güvenlik boyutunun zedelenmesinin önüne geçilmesinin, ekonomik ve ticari ilişkilerin derinleşmesinden geçtiğini

---

⁵⁹¹Ataman, a.g.m., ss. 94-96.

belirtmişlerdir⁵⁹². Bu hedef doğrultusunda Avrupa Komisyonu üyesi Leon Brittan'ın girişimleri sonucu 1991 yılında ABD-AB arasında iki taraflı rekabet antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmada ana hatlarıyla aşağıdaki konulara yer verilmiştir: Rekabetsel eylemlerin karşı tarafın “önemli çıkarlarını” etkilemesi durumunda iletişim kurulması, gizlilik içermeyen bilgilerin değişimi, bazı ticari eylemler konusunda işbirliği ve danışmanın sağlanması. Antlaşma ABD-AB ticari rekabetinin ekonomik savaşa dönüşmesini engellemeyi hedeflemektedir⁵⁹³.

Ancak yukarıda belirtilen gelişmeler, ABD ve AB arasındaki ekonomik ve ticari alandaki uyuşmazlıkları önlemeye yetmemiştir. Rekabet, piyasa ekonomisinin doğasında vardır ve etik davranış olarak kabul edilmektedir. Serbest piyasa ekonomik sistemini benimseyen Avrupalı devletler ve ABD arasındaki ekonomik konulardaki anlaşmazlıklar rekabet konusunda yoğunlaşmıştır. Her iki taraf da diğerinin rekabet normlarını ihlal ettiğinden şikâyetçidir. Her iki taraf da diğerinin bazı sektörlerde uyguladığı teşviklerden dolayı birbirini kınamaktadır. ABD, AB'nin bazı tarım sektörlerinde gizli korumacılık yaptığını iddia etmiştir. Bazı Amerikalı yetkililere göre, AB'nin uyguladığı rekabet konularından dolayı eski Avrupa canlanmaktadır. Avrupalılar ise Amerikan firmalarının birçok sektörde adeta tekel haline geldiğini iddia etmektedir.

ABD ve AB arasında rekabet konusunda odaklanılan alanlardan birisi savunma sanayidir. SSCB sonrasında bu alanda rakipsiz kalan ABD'nin dünya silah ticaretinin önemli bir miktarını kontrolünde tutması, ekonomik ilişkilerde önemli bir sorun haline gelmiştir. AB bu alanda ABD'nin “tekel” haline gelmesinden şikâyetçidir⁵⁹⁴. SSCB sonrasında Rusya'nın dış ticaretinde savunma sanayinin payı büyük ölçüde azalmaya başlamıştır. Böylece bu sektörde bazı Avrupalı devletler, ABD'ye rakip haline gelmeye başlamıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa gibi teknolojik alt yapısı olan devletlerin dünya silah ticaretindeki payları artmaya

---

⁵⁹²Jens Van Scherpenberg, “Transatlantic Competition and European Defense Industries”, **International Affairs**, Vol: 73, No: 1, 1997, s. 99.

⁵⁹³ Chad Damro, “Transatlantic Competition Policy: Domestic and International Sources of EU-US Relations”, **European Journal of International Relations**, Vol: 12, No: 2, s. 183.

⁵⁹⁴ Nayan, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html

başlamıştır⁵⁹⁵. Bu konuda İngiltere bile ABD'nin tekel haline gelmesi tehlikesiyle ilgili endişelerini gizlememiştir. Fransa ise ABD'nin bu sektörde teknolojik casusluk yaptığını iddia etmiştir.

Avrupalılar ABD'nin gümrük sisteminin tahmin edilemez, aşırı bürokratik ve sürecinin uzun olmasından şikâyetçi olmuşlardır. Ayrıca Avrupalılara göre ABD'nin savunduğu kapitalizmde insan unsuruna yer verilmemektedir. Avrupalılar, hiç bir sosyal değeri olmayan Amerikan tarzı kapitalizmin yıkılmaya mahkûm olduğu iddiasındadırlar. Avrupalılar küreselleşmeyi de farklı yorumlamaktadırlar. Avrupalılara göre küreselleşme ABD'nin çıkarlarına göre teşvik edilmektedir. Avrupalılar ayrıca, ABD'nin uluslararası ekonomik örgütlerdeki rolünden de şikâyetçidirler. IMF sekreterliğine Almanya'nın adayının ABD tarafından veto edilmesinden rahatsız olmuşlardır. Şubat 2000'de Tokyo'da yapılan G-7 zirvesinde ABD'nin uluslararası ekonomik dengesizliğin giderilmesi için yaptığı önerileri Avrupalılar reddetmişlerdir. Bunlara ek olarak ABD ve Avrupalılar faiz oranları ve enflasyon gibi konularda da anlaşamamışlardır. GATT/DTÖ görüşmelerinde ABD ve AB arasında geçen en önemli tartışmalar; tarım ürünleri, hormonlar, havacılık sektörü ve benzeri konulara odaklanmıştır⁵⁹⁶.

AB'nin ABD'ye ciddi anlamda rakip olduğu en önemli saha ekonomik ve ticari alandır. Genişleyen ve derinleşen AB'nin ABD karşısında eli güçlenmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda ÇHC'nin ve Rusya'nın GATT/DTÖ'ye üye olmamaları ayrıca Japon ekonomisinin Amerikan ekonomisi karşısındaki görece zayıflığı gibi nedenler GATT/DTÖ görüşmelerinde AB'nin ABD'ye karşı dengeleyici aktör konumuna yükselmesine neden olmuştur⁵⁹⁷. 1995–2005 yılları arasında 330 iki taraflı anlaşmazlık gerçekleşmiştir. Anlaşmazlıkların % 19,4'ü AB, % 24,8'i ABD, % 8'i ise her ikisi ile ilgili olan konularda yoğunlaşmıştır. ABD-AB arasındaki tartışmalar ise 15 konuda toplanmıştır. 10 konuda AB, 5 konuda ise ABD şikâyetçi

---

⁵⁹⁵ Scherpenberg, a.g.m, s. 113.

⁵⁹⁶ Nayan, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html

⁵⁹⁷ Üye devletlerin güçleri doğrultusunda GATT/DTÖ karar alma sürecindeki rolleri hakkında bkz. Richard H. Steinberg, "In the Shadow of Law or Power? Consensus-Based Bargaining and Outcomes in the GATT/WTO", **International Organizations**, Vol: 56, No: 2, Spring 2002, ss. 339-374.

olmuştur. ABD'nin şikayetleri anti-damping ve korumacılık gibi konulara odaklanmıştır. AB ise hormonlar, gümrük ve hava prosedürleri gibi konularda şikâyetçi olmuştur⁵⁹⁸.

AT tarafından 1989 yılında yapılan yasal düzenleme ile et üretiminde büyütme amaçlı hormon kullanımı yasaklanmıştır. Yasal düzenleme yerel üretimi ve ithal ürünleri içermektedir. Ancak ABD'nin de dâhil olduğu bazı devletler büyütme amaçlı hormon kullanımına müsaade etmektedirler. ABD, Kanada ile beraber bahsedilen konuda AB'nin serbest ticaret kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle DTÖ bünyesinde girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

Muz konusundaki anlaşmazlık ise AB'nin 1993 yılında muzların ithalatı ve satışı ile ilgili kabul ettiği rejimden kaynaklanmıştır. Ortak pazara üye olmayan Avrupa kolonilerinin de içinde olduğu bazı üçüncü dünya ülkelerine kolaylık sağlanan bu rejime başta ABD olmak üzere bazı Latin Amerika devletleri itiraza başlamıştır. Gümrük ve kota sisteminin aleyhlerine işlediğinden şikâyetçi olan muz ithalatçısı bu devletler ile AB arasında 1996 yılında anlaşmazlıklar başlamıştır. 2003 yılında sorun çözüme kavuşmuştur. ABD'nin bu süreçte itirazları, tarihsel nedenlerden dolayı bazı devletlere ayrıcalık tanınmanın GATT/DTÖ antlaşmasının maddelerine aykırı olduğu şeklindedir.

AB devletleri ise ABD'nin dış ticaret firmalarına sağladığı vergi indiriminden şikâyetçi olmuşlardır. AB'ye göre gizli teşvik anlamına gelen bu uygulama DTÖ'nün teşviklerle ilgili maddelerine aykırıdır. 1997 yılında konu DTÖ bünyesinde görüşülmeye başlanmıştır. AB'nin ticari konularda ABD'den şikâyetçi olduğu bir diğer husus ise 2002 yılında çelik ithalatına getirilen % 30'luk gümrük vergisidir. Kanada, Meksika, İsrail, Ürdün ve DTÖ'ye üye olan bazı gelişmekte olan ülkelerin muaf tutulduğu bu yüksek gümrük oranlarından AB ülkeleri şikâyete başlamıştır. 2001 yılında 159 milyon ton (dünya toplam çelik ithalatının % 19'u) ham çelik ithal etmiş olan AB, aynı zamanda dünyanın en büyük çelik ihracatçısıdır. AB konuya iki

---

⁵⁹⁸ Fritz Breuss, "Economic Integration, EU-US Trade Conflicts and WTO Dispute Settlement" **European Integration Online Papers (EIOP)**, Vol: 9, No: 12, 2005, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2005-012a.htm>, erişim: (05.01.2007), ss. 3-7.

türlü tepki vermiştir. Aynı zamanda çelik ithalatçısı olan AB tarafından, 21 kalem çelik ürününün ithalatına koruma politikası geliştirilmeye başlanmıştır. Konu ayrıca DTÖ bünyesinde görüşülmeye açılmıştır⁵⁹⁹.

ABD-AB ekonomik ilişkilerindeki gerginleşmenin nedenlerinden birisi de ABD'nin tek taraflı politikalar izlemesi, uluslararası ceza mahkemeleri ve Kyoto Protokolü gibi AB'nin hassas olduğu konularda ABD'nin negatif tutum takınmasından kaynaklanmaktadır⁶⁰⁰. ABD ve AB ekonomik ilişkilerindeki sorunlar ticari konulardaki anlaşmazlıklardan ibaret değildir. Asya'nın ekonomik alanda ABD için bir cazibe merkezi haline gelmesi ve AB'nin ortak para birimi olarak euro'yu belirlemesi üzerine Euro-Dolar rekabetinin baş göstermesi ihtimali, diğer potansiyel anlaşmazlık konularıdır. Ayrıca şu noktanın da belirtilmesi gerekir ki, ABD ve Avrupalılar birincil ticari ortak değillerdir. Yapılan bölgesel ticaret antlaşmaları doğrultusunda Avrupalılar AB içinde, ABD ise APEC ve NAFTA bünyesinde kendilerine farklı ticari ortaklar belirlemişlerdir. Dünya genelindeki ekonomik faaliyetlerin % 70'ine ABD ve AB katılmaktadır. Ancak bu ilişkilerin ancak % 10'u ABD ve AB arasında gerçekleşmektedir.

Stratejist Stephen Walt, 1980'lerden itibaren Asya'nın, ABD için ticari açılım konusunda Avrupa'yı geçtiğini iddia etmiştir. Walt'a göre ekonomik faaliyetlerin Avrupa'dan Asya'ya kayması, "*ABD siyasi elitinin Asya'ya daha fazla yoğunlaşmasına ve bu bölgeye daha fazla enerji harcamasına neden olmaktadır*"⁶⁰¹. Dönemin ABD Dışişleri eski Bakanı Warren Christopher konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "*ABD politikası çok uzun zamandır Avrupa merkezliydi. Batı Avrupa artık dünyanın en önemli bölgesi değil... Avrupa'dan bir sürü eleştiri geliyor, ama Asya'dan bu tür eleştirilerin geldiğini görmüyorum*". Bu açıklama ABD'nin öncelikler listesinde Avrupa'nın gerilediğini ve Asya'nın öne çıktığını açık

---

⁵⁹⁹ Breuss, a.g.m., ss. 8-15.

⁶⁰⁰ "AB-ABD İlişkileri Gerginleşiyor", **Diplomatik Gözlem**, 7 Mart 2002, www.diplomatikgozlem.com/turkish/ab/20020525.htm, erişim (07.03.2008).

⁶⁰¹ Chantelde Jonge Oudraat, "The New Transatlantic Security Network", **AICGS Seminar Papers**, <http://www.ciaonet.org/cgi-bin/dkv/ciao/querystring.pl?rq=0&ht=0&qp=&col=ciao&qc=ciao&qt=Robert+falkner&x=15&y=8>, erişim (10.02.2008) ss. 8-10.

bir şekilde göstermiştir⁶⁰². Diğer yandan Asya Pazarı'nın AB için de önemi artmaktadır. AB, ASEAN ülkeleri ve ÇHC ile de özel ticari ilişkiler kurmuştur. ÇHC ve Japonya, ABD ve İsviçre'den sonra AB'nin en fazla ticari ilişkilerinin olduğu ülkeler haline gelmiştir. ABD gibi AB de serbest ticaret ilkelerini desteklemektedir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik kaygılarından dolayı ABD'nin bölgeye yönelmesini endişeyle karşılayan Avrupalılar, ABD'nin kısmen bölgesel istikrarsızlıklar nedeniyle Asya'ya yönelişinden etkilenmemektedirler⁶⁰³.

ABD-AB ekonomik ilişkilerinde tartışmalara neden olan bir başka konu ise euro'nun ortak para birimi olarak kabul edilmesidir. Birçok uzman uluslararası finans piyasalarında euro'nun dolar'a rakip haline geleceğini belirtmişlerdir. Uzmanlar, euro'nun para piyasalarında dolar üzerinde aşağıya doğru baskı yapacağını ve bunun sonucunda ABD için borç bulmanın daha zor olacağını ve içerde faiz oranlarının yükseleceğini belirtmişlerdir. Ancak konunun uzmanlarından Fred Bergsten euro'nun dolar'a beklendiği ölçüde rakip olabilmesi için dört önemli aşamadan geçmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Birinci olarak euro'nun sermaye piyasalarına tam anlamıyla entegre olması, ikinci olarak AB'nin makro ekonomik ve finansal konularda adeta tekses haline gelmesinin gerekliliği ve ekonomik performansını artırması, son olarak ABD'nin önemli ekonomik konularda yönlendirme başarısını kaybetmesi⁶⁰⁴.

Bu dönemde ABD-AB ekonomik ve ticari ilişkilerinin artırılması için bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. NTA'nın imzalandığı dönemde Klaus Kinkel ve Malcolm Rifkind gibi yetkililer, Transatlantik Serbest Ticaret Bölgesi'nin (TAFTA-Transatlantic Free Trade Area) kurulmasını gündeme getirmişlerdir. NTA'da konuyla ilgili olarak Yeni Transatlantik Pazarı (New Transatlantic Market Place-NTM) kavramı kullanılmıştır. Mart 1998'de Avrupa Komisyonu, AB Konseyine NTM önerisini sunmuştur.

---

⁶⁰² Gökırmak, a.g.e., s.47.

⁶⁰³ Qudraat, a.g.e., s. 11.

⁶⁰⁴ Qudraat, a.g.e., ss. 10-11.

Buna göre ABD ve AB arasında serbest ticaret bölgesi (en azından malların serbest ticaretine yönelik bölge) kurulmayacaktı. Ancak sanayi ürünlerinin ticaretinde 2010 yılından itibaren gümrükler kaldırılacaktı. Ayrıca üçüncü dünya ülkeleri de aynı tarihten itibaren sanayi ürünlerinde gümrüklerini kaldıracaklardı. Bir başka ifadeyle NTM önerisi DTÖ bünyesinde sanayi ürünlerinin ticari liberalizasyonundan başka bir şey değildi. NTM önerisi Nisan 1998'de Fransa tarafından veto edilmiştir.

Fransa gerekçe olarak ABD-AB görüşmelerinin çok yönlü bir şekilde sürdürülen ticari liberalizasyon faaliyetlerine zarar vereceğini belirtmiştir. NTM'nin Fransız vetosuna uğramasından sonra bu kez de İngiltere'nin girişimleri sonucunda Transatlantik Ekonomik Ortaklık (Transatlantic Economic Partnership-TEP) projesi gündeme getirilmiştir. TEP'de, DTÖ bünyesinde sürdürülen görüşmelere paralel olarak ABD ve AB arasında ekonomik ve ticari konularda işbirliğine gitmek, görüş alışverişinde bulunmak, birbirlerinin etkileneceği konularda danışmalarda bulunmak gibi hedefler önerilmiştir⁶⁰⁵.

4.2.2. Yenilenen NATO'dan Farklı Beklentiler

Soğuk Savaş boyunca Batı Avrupa'nın güvenliğini üstlenen NATO, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte temel dayanağını kaybetmiş ve Avrupa güvenliğinde Avrupalılar, daha fazla söz sahibi olmaya başlamışlardır. Buna rağmen NATO, Avrupa güvenliğinde etkili aktörlerden biri olmaya devam etmiştir. VP'nin lağvedildiği bu dönemde NATO'nun varlık nedeni de sorgulanmış, Rusya AGİK'in Pan-Avrupa kolektif güvenlik örgütüne dönüştürülmesini önermiştir. Fransa gibi federalistler ise BAB'ı, AB'nin güvenlik örgütüne dönüştürmeye çalışmışlardır. Bazı Avrupalılar ise Amerika'nın Avrupa'da üstlendiği garantörlüğün, dolayısıyla NATO'nun YDD'de Avrupa için önemini koruyarak, bu örgütün Avrupa'da üstlendiği rolün devam etmesini savunmuşlardır. ABD ve İngiltere ise Avrupa'nın yeni güvenlik mimarisinde NATO'nun ana artel olmaya devam etmesini savunmuşlardır. Diğer yandan NATO'nun Bosna-Hersek ve Kosova'da oynadığı rol

---

⁶⁰⁵ Hindley a.g.m., ss. 45-46.

ile beraber 1990'lı yıllarda kapılarını ODAÜ'lere açması bu örgütün öne çıkmasına neden olmuştur. 1990'larda adeta yeniden keşfedilen NATO, (ABD sayesinde) Avrupa ölçeğinde barış ve istikrar sağlayıcı örgüt haline gelmiştir. Avrupa'daki güvenlik örgütleri XXI. yüzyılda yeni güvenlik sorunlarına göre yeniden kurumsallaştırılmaktadırlar. Ancak tam anlamıyla hiçbir örgüt bunu tam anlamıyla sağlayamazken, Transatlantik ilişkilerin güvenlik boyutu, bahsedilen örgütlerin kurumsallaşmalarına odaklanmıştır⁶⁰⁶. Bu dönemde örgütün Avrupalı kimliği daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Almanya'nın yeniden birleşmesi, Avrupa kıtasının yeniden birleşmesinin yolunu açan bir gelişme olarak algılanmış ve 1992 yılından itibaren NATO, Kuzey Atlantik Konseyi (KAK) aracılığıyla kurumlarını eski VP üyesi devletlere açmış ve askeri alanda Barış İçin Ortaklık (BİO) programını başlatmıştır. Bu dönemde NATO ile AB arasındaki ilişkiler, daha ziyade ABD ile AB arasındaki ilişkilerin NATO içindeki yansımaları haline gelmiştir⁶⁰⁷.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından Pentagon yayınladığı raporda, NATO'nun varlığının sürdürülmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu politikanın iki önemli amacı vardı: Öncelikle ABD'nin küresel ölçekteki rolünün sürdürülmesi, diğeri ise Avrupalıların Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi kontrol altında tutulması *“NATO'yu hem Batı savunma ve güvenliğinin temel aracı olarak, hem de Avrupa'nın güvenlik işlerine ABD etkisinin ve katılımının bir kanalı olarak muhafaza etmek hayati önem taşıyor. (...) NATO'nun altını oyacak, sadece Avrupa'yı kapsayan güvenlik düzenlemelerinin ortaya çıkmasını önlemek için çaba göstermeliyiz”*⁶⁰⁸.

Madeleine Albright, ABD'nin NATO'yu Soğuk Savaş sonrasında nasıl bir araç olarak görmek istediğini şu şekilde ifade etmiştir: *“NATO 'tercih ettiğimiz kurum'dur. 'Komünizm' tehdidi bittiyse, 'bölgesel istikrarsızlık', 'kabadayı devletler', 'terörizm', hatta İslami köktendincilik gibi yeni tehdit unsurları vardır”*.

---

⁶⁰⁶ Oudraat, a.g.e., ss. 13-14.

⁶⁰⁷ Türker, a.g.e., s. 154.

⁶⁰⁸ **The New York Times**, 8 Mart 1992, aktaran, Sungur Savran, **Avrasya Savaşları: Körfez'den Afganistan'a Yeni Dünya Düzeni'nin Kuruluşu**, Belge Yayınları, İstanbul, 2001, s. 86.

Dolayısıyla, NATO Amerikan ve Avrupa çıkarlarını tehdit edecek gelişmelere yönelik küresel bir vurucu güce dönüştürülmeye çalışılmaktaydı⁶⁰⁹.

Avrupalılar da NATO'nun devamını istemekteydi. Ancak Avrupalıların beklentileri farklıydı. Öncelikle Soğuk Savaş sonrasında da bu örgütün garantörlüğünden yararlanmak istiyorlardı. AB ülkeleri ayrıca NATO ile yetinmeyerek “saf” Avrupa güvenlik örgütleri kurmayı hedeflemişlerdi. Önceleri BAB, daha sonra AGSK/AGSP ile bunu gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Avrupalılara göre NATO, bu örgütlerin geliştirilmesi için imkân ve yeteneklerini tahsis etmesi açısından da gerekmektedir.

10-11 Ocak 1994 tarihli Brüksel NATO Konseyinde alınan zirve kararı sonucunda NATO'nun askeri bir projesi olan, AB içerisinde ortak bir savunma politikası oluşturulması perspektifi dahilinde, AGSK kurulmuştur. Zamanla NATO ile bağdaşabilecek bir ortak savunmayı gerçekleştirmeyi öngören AGSK'nin gerekliliği belirtilen Zirvede; *“AGSK'nin oluşumunun transatlantik bağı kuvvetlendireceği, NATO'nun Avrupa ayağını güçlendireceği ve Avrupalı müttefiklerin kendi güvenlik ve savunmaları için daha büyük sorumluluklar üstlenmelerine olanak sağlayabileceği”* görüşleri tartışılmıştır.

Ayrıca NATO'nun Avrupa ayağının, BAB yolu ile güçlendirilmesi de kararlaştırılmıştır. Avrupa'daki bu yeni girişimler, ABD'nin sağladığı destekle başlatılmıştır. Zirvede kısaca: *“ABD'nin Avrupa'daki askeri varlığının sürdürülmesi, NATO'nun, Avrupa ayağı”nın BAB tarafından yerine getirilmesi, NATO ile BAB arasında ilişkilerin sürdürülmesi ve Avrupa güvenliğinde NATO'nun üstünlüğünün devam ettirilmesi gerektiği”* vurgulanmıştır⁶¹⁰.

NATO, 1996'daki Berlin Zirvesi'nde AGSK'yi İttifak'ın Avrupa kolu olarak yeniden onaylamış ve AGSK'ye sağladığı desteği 1999'daki Washington Zirvesi'nde de sürdürmüştür. Haziran 1999'da Bonn'da AB ve ABD tarafından benimsenen

---

⁶⁰⁹ Savran, a.g.e., s. 87.

⁶¹⁰ Hasret Çomak, **Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye: Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Güvenlik Yapılanması Sorunları**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 43.

Deklarasyon'da şu hususlar dile getirilmiştir: “Avrupa'nın krize karşılık verme kapasitesinin geliştirilmesini memnuniyetle kabul ediyoruz. NATO, materyal varlığı ve kapasitesinden yararlanılmasına müsaade ederek, AGSK'nin İttifak dâhilinde gelişimine tam destek vermektedir.”⁶¹¹.

AGSK'nin oluşumuyla beraber, NATO'nun Avrupalı yönü daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. AGSK'nin kuruluş amaçlarından birisi de ittifakın yapısal ve siyasal sorunlarının çözüme kavuşturulması idi. AGSK ve genişleme AB-NATO ilişkilerinin temel gündemi haline gelmiştir. Ancak güvenlik alanında meydana gelen gelişmelere karşılık, ABD ve AB'nin yaklaşımları farklılık içermiştir. ABD, Avrupalıların daha fazla sorumluluk almasını isterken, AB'nin itici gücü Fransa Transatlantik İttifakın güvenlik boyutunun daha dengeli bir yapıya kavuşmasını hedeflemiştir⁶¹². Ayrıca St-Malo'ya kadar güvenlik ve savunma alanında BAB'ın ve Avrupalıların alacağı görevler netleştirilmemiştir. St-Malo bildirisi ile beraber bu belirsizlik, ortadan kalksa da Avrupa'nın özerkliği konusunda tartışmalar devam etmiştir⁶¹³.

ABD, AGSK'ye somut destek sağlamıştır. Ancak bu destek şartlı idi. AGSK sayesinde Avrupalıların savunmaya daha fazla bütçe ayırmaları, Bosna-Hersek örneğinde olduğu gibi bölgesel krizlerde rol almaları, yükselen yeni güçlere karşılık Avrupalıların desteğini sağlama gibi hususlar, ABD'nin AGSK'yi desteklemesine neden olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi ABD, yükün tüm taraflarca eşit paylaşılmasını savunmaktadır. AGSK sayesinde AB'nin ABD ile işbirliği içerisinde (aynı zamanda NATO ile), en azından Avrupa'da güvenliği sağlayabilecek kapasiteye ulaşması, ABD'nin ekonomik ve askeri yükünün azalmasına neden olacaktır⁶¹⁴.

---

⁶¹¹ Meltem Müftüler Baç, **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, çev.. Simten Coşar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 186.

⁶¹² Stuart Croft ve diğ., “NATO's Tripple Challenge”, **International Affairs**, Vol: 76, No:3, June 2000, ss. 503-504.

⁶¹³ Türker, a.g.e., s. 155.

⁶¹⁴ Biçer, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği...”, a.g.m., s. 142.

Washington Zirvesinde ortak güvenlik amaçları yeniden belirlenmiş ve Transatlantik ittifak ilişkilerinin korunmasının gerekli olduğu bildirilmiştir. Fakat NATO ve AB üyelerinin yaptıkları açıklamalardaki farklılıklar bu zirvede de görülmüştür. Zirvede “*AB üyesi olmayan NATO üyelerinin de AB’nin savunma boyutunun güçlendirilmesinde tam katkısına, BAB ve NATO çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemelere paralel olarak gerçekleştirilmesine vurgu yapılmıştır.*” Washington Zirvesi’nde ayrıca NATO’nun “*XXI. yüzyılın savunma ve güvenlik zorlukları ile baş edebilmesi için yeni bir konsept olan Savunma Yetenekleri İnsiyatifi (DCI) ortaya atılmıştır*”⁶¹⁵.

15 Aralık 1999 tarihli KAK toplantısında, NATO, AB ve BAB arasında işbirliği mekanizmalarının tamamlanması ve bölgesel krizlerin çözümünde daha etkili hale getirilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Gerekli durumlarda ODPG Yüksek Temsilcisi ve BAB Genel Sekreteri olan Javier Solana ve AB’nin Dış İlişkilerinden Sorumlu Komiseri Chris Paten, NATO Genel Sekreteri Lord Robertson ile istişare halinde olacak ve böylece AB-NATO diyalogu sağlanacaktı⁶¹⁶.

Helsinki sonrasında düzenlenen Santa Maria de Feira’da AB Konseyi güvenlik konularında NATO ile işbirliğini geliştirmek üzere dört çalışma grubunun oluşturulmasını kararlaştırmıştır. Bunlar: “*Bilgi ve yeteneklerin paylaşılması, Helsinki Temel Hedefi ve NATO DCI arasındaki ilişki, AB’nin NATO imkânlarına erişimi kapsamındaki düzenlemeler ve iki örgüt arasındaki daimî düzenlemeler konularında çalışmak üzere görevlendirilmişlerdir.*” 2000 yılında ABD, AB’nin özerk hareketine karşılık NATO’nun önceliğine odaklanmaya başlamış ve AB’nin kendine özgü, ayrı bir planlama altyapısını oluşturmasına izin vermeyeceğini vurgulamıştır. ABD, AB’nin NATO imkânlarını kullanmadığı hallerde dahi SACEUR yardımcısının koordine yetkili olmasının gerektiğini savunmuştur. Nice Zirvesi’nde AB Konseyi özerk harekâtlarda AB üyesi bir devletin sağladığı karargâhın kullanılması, NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanıldığı harekâtlarda ise SACEUR yardımcısının sorumlu olması kararlaştırılmıştır. Ancak ABD,

---

⁶¹⁵ Caşın, Özgöker, Çolak, a.g.e., s. 260

⁶¹⁶ Caşın, Özgöker, Çolak, a.g.e., ss. 260-262.

NATO'nun imkân ve kabiliyetlerinin kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgili kararın, NATO bünyesinde alınmasını savunmuştur.

AB ise güvenlik alanındaki otonomi hakkının ve bu konudaki özerkliğinin bir başka örgütün elinde olmaması gerektiğini ifade etmiştir. AB- NATO ilişkilerinde ayrıca, AB üyesi olmayan NATO üyelerinin AB yönetimindeki harekâtlara katılımları konusunda sorun ortaya çıkmıştır. 19-20 Haziran 2000 tarihleri arasında icra edilen Santa Maria de Feira zirvesinde alınan karara göre, kriz durumları dışında, AB'nin 15 üyesi ile konuyla ilgili 15 devlet düzenli olarak bir araya gelecek ve istişarede bulunacaklardı. AB üyeliğine aday konumunda olan devletler ile "15 + 15" yapısı içinde, AB üyesi olmayan NATO üyesi devletler ile de "15 + 6" yapısı içinde yılda en az iki defa olmak üzere toplantıların düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Kriz durumlarında ise iki safhalı bir süreç geçerli olacaktır⁶¹⁷.

31 Mart 2001 tarihinde düzenlenen Aix-la Chapalle Konferansında, NATO sonrasında Avrupa güvenliği tartışılmış, Avrupalılar yeni tehditlerin Rusya ve diğer eski SSCB ülkelerinden geleceğini belirtmişlerdir. Ancak bu konferans sırasında da birçok anlaşmazlık su yüzüne çıkmıştır. Özellikle nükleer silahsızlanma, Avrupa dışında barışı koruma misyonu ve müdahaleler, Falklands ve Fransız Guyanaması gibi deniz aşırı sömürgelerin konumu tartışma konusu olmuştur⁶¹⁸. Helsinki'de ABD Savunma Bakanı yapılacak herhangi bir operasyonun öncelikle NATO'da görüşülmesini önermiştir. Fransa ise KAK öncesinde AB'nin her hangi bir krizi tartışma imkânına son verilmesine itiraz etmiştir. Krizlere yönelik ilk tepkinin nasıl verileceği Transatlantik ilişkilerde bir otonomi sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın artan otonomi arayışı ittifak zemininde zayıflamaya neden olurken, ikili ilişkiler de sıfır toplamlı oyuna dönüşmeye başlamıştır. AB Batı'nın güvenlik çıkarlarının küresel olduğunu, bu yüzden ABD önderliğindeki NATO'nun küresel ölçekte rol almasının gerekli olduğunu kabul etmektedir. Ancak Fransa'nın yanı sıra bazı Avrupalı devletler, Avrupa güvenliğiyle ilgili konularda dış bir güç olarak ABD'nin bu alanda veto hakkını kullanmasından rahatsızdır. Ancak ABD, NATO

---

⁶¹⁷ Türker, a.g.e., ss. 156-157.

⁶¹⁸ David S. Yost, "Transatlantic Relations and Peace in Europe", **International Affairs**, Vol: 2, 2002, s.280.

imkân ve yeteneklerini kullanan bir AB kuvvetine tamamen karşı çıkmamıştır. ABD'nin temel beklentileri 3d'de belirtilmiştir⁶¹⁹.

YDD'de NATO konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık konuları yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir. Savunma ihtiyaçları azalmış bir Avrupa için AB parlamenterleri “Avrupalı bir ordu” gereksinimi duyarken, ABD'li vergi mükellefleri de, ABD'nin AB coğrafyasında ki böyle bir girişime destek sağlamasını gereksiz ve fazladan görmektedirler. ABD'de NATO bünyesindeki savunma harcamalarının yükünü AB'li müttefiklerle paylaşılması gerektiği konusunda geniş bir kamuoyu baskısı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde DB'nin verilerine göre kişi başına düşen GSMH itibarıyla dünyadaki ilk 27 ülkenin 15'i AB üyesidir. AB'nin 10 ülkesinin toplam cirosu dünya ticaret hacminin % 31,9'unu teşkil etmektedir. Bu durum ABD'li vergi mükelleflerinin NATO için ödenen yüksek maliyetin tüm Amerikan vatandaşlarına kesilmesinden şikâyetçi olmalarına neden olmuştur⁶²⁰.

Avrupalıların güvenlik konularında geri planda kalmaya çalışmalarına, dönemin NATO Genel Sekreteri Lord Robertson da tepki göstermiştir. Robertson, 31 Ocak 2000'de yaptığı bir konuşmada ağır ifadelerle yer vermiştir: “*Kâğıt üzerinde, Avrupa'nın silâhında 2 milyon erkek ve kadını var, -(bu sayı) Birleşik Devletler'den fazla. Ancak, bu 2 milyon askere rağmen Balkanlar'da barış gücü olarak konuşlandırılacak 40.000 personel bulmak bir mücadele oldu. Bir şeyler yanlış gidiyor ve Avrupa bunu biliyor*”⁶²¹.

4.2.3. Alternatif Güvenlik Politikası olarak AGSP ve ABD'nin Yaklaşımı

NATO dışına çıkmadan bir Avrupa güvenlik projesi olarak hayata geçirilen AGSK'ye ilave olarak AB Konseyi'nin St. Malo, Köln ve Helsinki Zirvelerinde AGSP'ye gidecek bir oluşum başlatılmıştır. AGSK, yapısı itibarıyla “*NATO'nun, AB'nin gereksinmelerini dikkate alarak yeniden yapılanmasını ve gelecekte ortaya*

⁶¹⁹ Croft, Howorth, a.g.m., ss. 509-510.

⁶²⁰ Gürkan Doğan, **Güvenlik ve Savunma Açısından NATO, Batı Avrupa Birliği, Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2001, s. 135.

⁶²¹ Türker, a.g.e., ss. 148-149.

çıkabilecek krizlere müdahale edebilecek bir organizasyona kavuşmasını esas almaktadır. AGSP ise AB'nin Kollektif Güvenlik yaklaşımı çerçevesinde yer alan bir yapılanmadır.” AGSK, NATO bünyesinde yer almaktadır ve AB ile etkili ve verimli bir koordinasyonu öngörmektedir. AGSP ise AB merkezli, kollektif güvenliği esas alan bir yapılanma olup, NATO ile koordinasyona önem vermektedir.

AGSP ile AB, uluslararası kimlik kazanarak, “*bağımsız bir aktör*” konumuna ulaşabilmek için, kendine özgü bir güvenlik ve savunma politikası geliştirmeye çalışmaktadır. St. Malo'da alınan kararlar doğrultusunda yapılandırılan AGSP, “saf” bir Avrupa savunma kurumu haline gelmiştir. AGSP'nin amacı, sadece ABD ile Avrupalı müttefikler arasında görev bölüşümü ile ilgili bir konu değildir. Ayrıca AB, ABD ve NATO'dan bağımsız olarak kendi kendine karar verme ve eylem kabiliyetlerini geliştirmeyi hedeflemektedir.

AGSP'nin arkasında güçlü bir siyasi desteğin olmaması ve kapasite yetersizliği bu kurumun Avrupa güvenliğinde beklenen ölçüde beklenen performans sergilemesini engellemektedir. AGSP konusunda Fransa ile diğer büyük AB devletleri arasında görüş ayrılığı vardır. AB'de liderlik rolünü oynamak isteyen Fransa, AGSP'nin NATO'dan tamamen bağımsız olması gerektiğini vurgulamakta ve konuyu Fransa-ABD rekabetine dönüştürmeye çalışmaktadır. Diğer yandan İngiltere'nin başını çektiği AB üyelerinin önemli bir bölümü Transatlantik bağa Fransa'dan daha çok önem vermekte ve daha uzun bir süre NATO ve ABD'nin Avrupa'daki varlığına ihtiyaç duyulacağına inanmaktadırlar⁶²².

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Avrupa'da gerçekleşen entegrasyon hareketlerine destek veren ABD, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'nın küresel politikada bağımsız bir aktör pozisyonuna geçmesinden endişelenmeye başlamıştır. ABD Soğuk Savaş döneminden itibaren Avrupalıların savunma harcamalarını artırarak kollektif güvenlik sisteminde daha fazla rol almasını desteklemiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında Washington Yönetimi, Avrupalıların güvenlik arayışlarına yönelik ABD'nin yaklaşımını net bir şekilde dile

---

⁶²² Çomak, a.g.e., ss. 56-57.

getirmiştir. 1991 yılında Başkan Bush, Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand'a: "Eğer Avrupa (Avrupa Savunması için) NATO dışında her hangi bir çözüme arayışına girerse, Amerikan kamuoyu NATO'ya verilen desteğin çekilmesi ve Avrupa'daki Amerikan varlığına son verilmesini isteyecektir." açıklamasında bulunmuştur. Bosna ve Kosova Krizlerinde AB ve BAB'ın yetersiz kalması, ABD ve NATO'nun Avrupa güvenliğindeki önemini yeniden teyit etmiştir. Ancak 1998'de otonom bir Avrupa savunma yeteneğinin geliştirilmesi gündeme getirilmiştir. Blair bile, ABD olmaksızın AB'nin askeri eylem yapabilme kapasitesine kavuşmasını savunmuştur.

1990'lı yıllarda Avrupalıların ortak savunma politikası geliştirmesine ABD'nin Avrupa'daki rolünü azaltacağı gerekçesiyle sürekli karşı çıkan İngiltere'nin böyle bir politika değişikliğine gitmesinin nedenlerinden birisi de, Amerikan Kongresi'nin güvenlik konularında Avrupalıların daha fazla sorumluluk üstlenmesini talep etmesiydi⁶²³. Ayrıca Ortak Para Politikası ve Schengen sözleşmesine katılmayan İngiltere, böylece Avrupa ölçeğindeki entegrasyon hareketlerini veto etme konusundaki imajını ortadan kaldırmaya çalışmaktaydı. AGSP'nin oluşum sürecindeki iki önemli unsur, ABD'nin gelişmelere farklı bakmasına neden olmuştur. Öncelikle Clinton yönetimi, Blair hükümetinin İngiliz güvenlik politikalarında meydana getirdiği değişimin farkında değildi. Dolayısıyla İngiltere'nin Transatlantik İttifakı zedeleyebilecek bir girişime dâhil olmasını da beklememekteydi. Avrupa entegrasyonunu destekleyen Clinton yönetimi, St. Malo'da alınan kararlara da olumlu yaklaşmıştır⁶²⁴.

AGSP görünürde AB'nin kriz yönetimi konusunda özerk bir şekilde sivil ve askeri kapasitesini geliştirme politikasıydı. Bu politikanın Transatlantik boyutu ise Atlantik ittifakının sorumluluk altına girmek istemediği durumlarda, Avrupalıların bu konuda karar alarak askeri eylemleri onaylamasıydı. Avrupalılar için önem teşkil eden bir konuda, NATO/ABD'nin harekete geçmeme hakkına anlayışla yaklaşılmaktaydı. "Ancak sorun, NATO/ABD'ye tanınan bu hakkın AGSP'ye tanınan

---

⁶²³ Oudraat, a.g.e., ss. 17-19.

⁶²⁴ Bastian Giegerich, Dorya Pushkina, Adam Mout, "Towards a Strategic Partnership? The US and Russian Response to the European Security and Defence Policy", **Security Dialogue**, Sage Publications, Vol: 37, 2006, s. 389.

“özerklik” hakkı ile nasıl bağdaştırılacağı idi”. St. Molo’da tamamlayıcı iki özerklik hakkına vurgu yapılmıştır. Öncelikle siyasi alanda karar alma sürecine dikkat çekilmişti. Bu durum AB’nin özerk askeri eylem gerçekleştirmesi anlamına gelmekteydi. Siyasi özerklik hususunda, kriz yönetimi durumunda diğer devletlerin nasıl ve ne ölçüde katılacakları sorunu baş göstermiştir. Operasyonel yeteneklerin artması durumunda ise, Avrupa güvenliğinde süreç içerisinde, NATO/ABD’nin etkisinin azalacağı ihtimali ortaya çıkmıştır⁶²⁵.

Ancak AGSP, AB’nin otonom bir savunma politikası olma yolunda ilerlerken, Washington’da bazı şüpheler oluşmaya başlamıştı. Öncelikle böyle bir savunma politikasını hayata geçirmeleri durumunda Avrupalılar, Amerikan kaynaklarına ihtiyaç duymadan askeri operasyon yapma kapasitesine sahip olabileceklerdi. Böyle bir durumda ABD’nin eylemleri veto etme imkânı ortadan kalkacaktı. İkinci olarak ABD’liler, NATO DCI’nin % 70’inin AGSP tarafından kullanılıyor olmasına ve bu durumun rekabetten ziyade her iki aktörün birbirini tamamlıyor olmasına rağmen, uzun vadede AGSP’nin NATO DCI’nin altını oyacağından endişe etmeye başlamışlardır.

Üçüncü olarak, bazı ABD’liler Avrupa’dan ayrılmanın endişelerini taşımaya başlamışlardır. Avrupalıların kendi güçlerini test etmeleri ve bu bağlamda bazı başarılar elde etmeleri durumunda, ayrılığı daha ileri bir boyuta taşımaları söz konusu olabilecektir. Batı dünyası XXI. Yüzyılın eşiğinde birçok yeni güvenlik tehdidiyle karşılaşmışken, Transatlantik İttifak doksanlı yıllar boyunca kurumsal yapılanmalarla ilgili tartışmalara yoğunlaşmıştır. AGSP’nin temel eksikliklerinden birisi de Avrupa’nın büyük güçlerinin ortak savunma politikasını daha işlevsel bir örgüt pozisyonuna dönüştürme konusunda uzlaşamamalarıdır⁶²⁶.

Dönemin ABD dışişleri bakanı olan Madeleine K. Albright’ın 07 Aralık 1998 tarihinde Financial Times gazetesinde yayımlanan makalesinde, yukarıda belirtilen endişeler, açık bir şekilde belirtilmiştir:

---

⁶²⁵ Sevilay Kahraman, “Avrupa Birliği’nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası”, der. Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu, **Avrupa Birliği Politikaları**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007, s. 204.

⁶²⁶ Oudraat, a.g.e., s. 23.

Avrupa'nın arka bahçesinde gerçekleşen olaylarda kullanabileceği çağdaş ve esnek askeri güçlere sahip olma, kendi güvenlik ve savunması için daha fazla sorumluluk ve ittifak içinde ortak çıkarlarımızı savunmak amacıyla birlikte çalışma isteğini memnuniyetle karşılıyoruz. Ancak Avrupa'nın savunma ve güvenliği üzerine yapılan tüm teklifleri incelerken aklımızda daima şu soru bulunmaktadır: Beraber çalışma konusundaki etkinliğimizi geliştirecek mi? Bu kapsamda, kaçınmamız gereken üç husus mevcuttur; ayrılma, yineleme ve ayırım yapma (Three D's: Decoupling, duplication, discrimination). İlk olarak ayrılmadan kaçınmalıyız. NATO, vazgeçilmez atlasaşan bağın bir ifadesidir ve öyle kalmaya devam etmelidir. İkinci olarak yinelemeden kaçınmalıyız. Savunma kaynakları, müttefiklerin ayrı ayrı NATO ve AB'de kuvvet planlaması yapması, komuta yapılarının işletilmesi ve satın alma kararları alması için çok kısıtlıdır. Üçüncü ve son olarak AB üyesi olmayan NATO üyelerine ayırım yapılmasını önlemeliyiz. Bu yüzyıldan aldığımız ders şu olmuştur; Avrupa ve ABD birlikte hareket ettiği zaman çıkarlarımızı ve değerlerimizi her biri tek tek hareket ettiği durumlardan çok daha etkin biçimde koruyabiliriz. Uzlaşma sağlayamadığımızda sonuç bizi bunalıma götürebilecektir⁶²⁷.

Madeleine Albright'dan sonra benzer endişeler, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Strobe Talbott tarafından dile getirilmiştir: *"Biz önce NATO içinde ortaya çıkan, NATO dışında büyüyen, daha sonra NATO'dan uzaklaşarak NATO'yu yineleyen ve son olarak da NATO ile rekabet eden bir AGSK görmek istemiyoruz"*⁶²⁸.

Albright'in yukarıda belirtilen endişeleri konuyla ilgili yapılan zirve kararlarında ortaya çıkmıştır. Haziran 1999'da Köln'de AB Konseyi, ortak savunma konusunda İngiliz-Fransız planlarını kabul ettiği belgede, ABD'nin tepkisini çeken bir cümle vardı: *"Birlik uluslararası krizlere müdahale için askeri güçlerle, bunları kullanma kararı almak için araçlarla otonom bir kapasiteye ve NATO eylemlerini dışlamadan sahip olmalıdır."* Clinton yönetimi *"NATO eylemlerini dışlamadan"* ifadesine itiraz etmiştir. Çünkü bu ifade, *"kriz yönetimini Birliğin önceliği olarak belirlemekte ve bundan dolayı NATO'nun görevlerinin Madde 5'de yer alan operasyonlarla değerlendirildiğini ima etmekteydi."*

⁶²⁷ Madeleine K. Albright, "The Right Balance Will Secure NATO's Future", **Financial Times**, 07 Aralık 1998, aktaran Türker a.g.e., s. 146.

⁶²⁸ Jolyon Howorth, John T.S. Keler, **Defending Europe: The EU, NATO and the Quest for European Autonomy**, Palgrave Macmillan, New York, April 2003, S. 11, aktaran Türker a.g.e., s. 146.

AB Konseyi'nin Aralık 1999'da Helsinki'de düzenleyeceği zirve öncesinde ABD'li yetkililer, Başbakan Blair'i aramışlar ve Chirac'ın "*İttifak'ın tamamen angaje olmadığı durumlarda*" ifadesini AB Konsey kararlarına koymasını istemişlerdir. "*Bu istek –Fransızlar tarafından daha önce St. Malo'da kabul edildiği düşünülürse- yeniden kabul görmüştü. Tabii ki bu tartışma otonomi kelimesinin anlamı üzerineydi. Sorun, otonomi kelimesinin ABD'nin güç kullanımına karşı çıktığı durumlarda da AB'nin eyleme geçmek için siyasi iradesini kullanıp kullanamayacağıyla ilgiliydi*"⁶²⁹.

Helsinki'de AGSP bünyesinde (Petersberg Görevlerini icra etmek üzere) 50.000-60.000 kişilik birlik oluşturulması kararlaştırılınca, AB ülkeleriyle AB üyesi olmayan NATO ülkeleri arasında yeni bir farklılık daha ortaya çıkmıştır. AB bu şekilde düşük yoğunluklu güvenlik sorunlarıyla ilgilenmeyi tercih etmiş, AB üyesi olmayan NATO ülkelerine ise daha yüksek yoğunluklu tehditler bırakılmıştır. Böylece NATO içerisinde adeta iki başlılık ortaya çıkmıştır. Ancak Helsinki Zirvesi'nde ayrıca "*NATO'nun tamamen katılmadığı operasyonlarda AB'nin alacağı rolün önemi*" yeniden teyid edilmiştir. NATO'yla ilgili şu kararlara yer verilmiştir :

- (1) *NATO'nun kriz yönetimine ilişkin imkân ve yeteneklerinin artırılması ve Avrupalı müttefiklerin NATO operasyonlarına daha fazla katılımın sağlanması.*
- (2) *ABD'nin katılmadığı veya NATO'ya ihtiyaç duyulmadığı operasyonlarda AB'nin gerektiğinde daha fazla angaje olması*⁶³⁰.

AGSP'nin Transatlantik ilişkilerde neden olacağı muhtemel sonuçlar AB'li yetkililer tarafından 2000 yılında açıklanmıştır : "*AGSP tek kurumsal sistemde, özerk bir şekilde yapılanacaktır*". Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı ise "*Yeni bir süper güç inşa ediyoruz.*" açıklamasında bulunmuştur⁶³¹.

⁶²⁹ Caşm, Özgöker, Çolak, a.g.e., s. 263.

⁶³⁰ Alexander Versbow, "The American Perspective on ESDI/ESDP", **Perceptions: Journal of International Affairs**, September- Novembe, 2000, Vol: V, No: 3, ss. 100-101.

⁶³¹ Bill Cash, "The European Security and Defence Policy: Threat to NATO", **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November 2000, Vol: V, No: 3, s. 111.

Clinton'dan sonra iş başına gelen Bush yönetimi AGSP konusunda çelişkili açıklamalarda bulunmuştur. 13 Haziran 2001'de Brüksel'de düzenlenen NATO zirvesinde Bush AGSP ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

NATO ve AB'nin hedeflerinin aynı olduğunda mutabıkız. AB'nin acil müdahale yeteneğini geliştirmesi NATO'nun çıkarıdır. NATO'nun müdahale etmek istemediği krizlere (NATO ile bütünleşmiş) gerekli yeteneklere sahip güçlü bir Avrupa gücünün müdahale etmesi biraz daha fazla tercih hakkı tanımaktadır. NATO, AB'ye yardım konusunda elinden geleni yapmalıdır. Benzer şekilde ABD, AB üyesi olmayan NATO üyelerinin katılımlarından memnun olmalıdır. Ayrıca farklı amaçlar için uğraşarak kit kaynakları israf etmemeliyiz⁶³².

Bush'tan sonra ABD savunma bakanı Rumsfeld bazı endişeler dile getirmiştir. NATO'nun istikrarının bu girişimle sarsılabileceğini belirtmiş, Avrupa gücünün, NATO'ya istikrarsızlık enjekte edebileceğini ve bu çok özel müttefikliği riske sokabileceğini vurgulamıştır. Rumsfeld ayrıca, Bush yönetiminin Avrupa Savunma Gücüne karşı olmadığını belirtmiş, ancak “şeytan detayda gizlidir” ifadesini kullanarak, bu girişimin NATO'ya zarar verme endişesini de eklemiştir⁶³³.

Bush yönetiminin işbaşına gelmesiyle beraber ABD ve AB'nin dış politika farklılıkları daha da belirginleşirken, 11 Eylül saldırılarıyla ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda ABD'ye karşı yükselen muhalefet somutlaşmıştır. Bu tarihten itibaren ABD daha fazla tek taraflılığa yönelmiş, AB ise AGSP'nin kuruluşuyla farklı bir dönemece girmiştir. Ancak Avrupalıların güvenlik konularında ABD'den beklentileri sürmektedir. Avrupalıların, teamülen ABD'nin kendilerini dış tehditlerden koruyacağına olan inançları devam etmektedir. Savunma harcamalarını düşük düzeyde tutan Avrupalılar, ABD'nin yüksek savunma harcamalarından kaynaklanan pozisyonundan yararlanmak⁶³⁴ ve NATO aracılığıyla ABD'yi etkilemek istemektedirler. Diğer yandan AGSP ile beraber daha da otonom hareket etmenin yollarını aramaktadırlar.

---

⁶³² Daniel Hamilton, “Americian Perspectives on the European Security and Defence policy”, der. Jess Pilegaard, **The Politics of European Security**, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2004, ss. 144-145.

⁶³³ Biçer, “Avrupa Güvenlik ve ...”, a.g.m., s. 143.

⁶³⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Stephen J. Coonen, “The Widening Military Capabilities Gap Between the United States and Europe Does it Matter?”, **Parameters**, Autumn 2006, ss. 68-81.

AB'nin ortak güvenlik ve savunma politikalarından dolayı AB-NATO ilişkileri de yerini belirsizliğe bırakmıştır. Ayrıca AB ülkeleri ortak savunma programı sayesinde ortak silahlanma programı da yürütmektedirler. ABD'nin daha az iştirak ettiği bu programlar, Avrupa'nın kendi tercihleri doğrultusunda sürdürülmektedir. ABD silahlanma programlarında tek başına hareket ederken, iş birliğine dayalı güvenlik stratejisi de geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Diğer yandan ABD'nin Avrupa ile olan (özellikle Batı Avrupa) silah ticareti azalmaya başlamıştır. Clinton yönetimi artan devletlerarası silah ticaretinin kontrol edilmesine yönelik "Savunma Sanayinin Küreselleşmesi" projesini gündeme getirmişse de, 11 Eylül sonrasında bunlar rafa kaldırılmıştır⁶³⁵.

Transatlantik ilişkilere yeni bir boyut kazandıran AGSP'nin Batı İttifakına yönelik olumlu ve olumsuz etkilerini Sloan şu şekilde sıralamaktadır:

- (a) *AGSP, ABD'nin Avrupa'da üstlenmiş olduğu görevler nedeniyle yüklediği yüklerin azalmasını sağlayabilecektir.*
- (b) *AGSP, Avrupa dışındaki güvenlik tehditlerine yönelik ek yeteneklerin geliştirilmesini sağlayabilecektir.*
- (c) *AGSP, Kitle İmha Silahları (KİS), terörizm, siber terörizm ve etnik / dinî çatışmalardan kaynaklanan yeni tehditlerin Avrupalılar tarafından algılanmasını kolaylaştırabilecektir.*
- (d) *AGSP sayesinde NATO'daki ABD etkinliğinden rahatsız olduklarını dile getiren Avrupalılar daha fazla inisiyatif alabilme fırsatına sahip olabileceklerdir.*
- (e) *AGSP, Fransa'nın NATO'nun askeri yapılarına yeniden eklemlenmesine yardımcı olabilecektir.*
- (f) *AGSP'nin gelişimi Soğuk Savaş boyunca tarafsız kalan Avusturya, Finlandiya, İrlanda ve İsveç gibi devletlerin NATO üyeliğini kabul etmelerini sağlayabilecektir.*
- (g) *AGSP, NATO'nun daha güçlü bir yapıya sahip olmasını sağlayabilecektir.*

---

⁶³⁵ Jeffney P. Biolas, "Thoughts Before Yet Another NATO Summit: Will Progne Visions of Coalition Warfighting Capabilities Translate in to Armaments Realities?", The John Hopkins Center for Transatlantic Relations, Washington, 2002, <http://www.ciaonet.org/cgi-bin/dkv/cia>, erişim (10.04.2008) ss. 10-13.

Yukarıdaki olumlu beklentilerin yanı sıra Sloan, AGSP'nin bazı kuşkulara neden olduğunu; başta Transatlantik ilişkiler olmak üzere ABD'nin çıkarlarını zedeleyeceğini de belirtmektedir:

- (a) *AGSP kapsamında bol bol retorik üretilmekte, sözler verilmekte ancak yeni yeteneklerin oluşturulması konusunda yetersiz kalınmaktadır.*
- (b) *AGSP, NATO'nun yinelenmesine neden olacaktır.*
- (c) *AGSP, NATO' içinde 1990'lardan beridir oluşturulmaya çalışılan AGSK'nın yok olmasına neden olacaktır.*
- (d) *AGSP süreci, NATO içinde yapay ayrımlara ve bölünmelere neden olacaktır.*
- (e) *AGSP, Avrupalıları ABD'nin dış politikalarından farklı politikalara yönlendirerek yeni bir "de Gaul" akımı oluşturacaktır.*
- (f) *AGSP, bazı Avrupalı devletlerin ABD hegemonyasına karşı Rusya ve Çin ile güçlerini birleştirmelerini sağlamak için kullanılacaktır.*
- (g) *AGSP, BM kararı olmaksızın NATO hareketlerinin icra edilmesinin Avrupalılar tarafından engellenmesini kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır.*
- (h) *AGSP birçok Avrupalı devletin güvenliğe küresel açıdan bakmalarını engelleyecektir.*
- (i) *Avrupalı devletler askeri yeteneklerini artırmak amacıyla kaynaklarını ve siyasi enerjilerini NATO'dan ziyade AGSP'ye harcayacaklar ve öncelikli güvenlik meseleleri ertelenecektir.*
- (j) *AGSP nedeniyle Amerikalı bazı liderler ve Kongre üyeleri, Avrupa'da ABD'ye bir güvenlik ortağı olarak artık ihtiyaç duyulmadığını düşüneceklerdir.*
- (k) *AGSP kapsamında, savunma alımlarında Avrupalı silah şirketlerinin yeğlenmesi nedeniyle ABD ile AB arasında ticari açıdan gerilimler ortaya çıkacaktır.*
- (l) *AGSP, Avrupa'nun en iyi askeri ve diplomatik uzmanlarının NATO yerine AGSP kurumlarında görevlendirilmelerine ve böylece NATO'nun kalitesinin düşmesine neden olacaktır⁶³⁶.*

---

⁶³⁶ Stanley R. Sloan, **The United States and European Defence**, Western European Union Institute for Security Studies, Paris, 2000, ss. 40-42, aktaran Türker, a.g.e., ss. 144-145.

4.2.4. ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sistemi ve Avrupalılar

Amerika Birleşik Devletleri 1999 yılında, diğer AB ve NATO ülkelerine danışmadan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile anlaşarak bu iki ülkenin topraklarına, düşman füzelerini uzayda ya da hava sahası içinde vurup yok edecek, füze sistemlerini konuşlandırma çalışmalarına başlamıştır. ABD planladığı “füze kalkanını” Kuzey Kore ve İran gibi bölgesel nükleer güçlerin yapabilecekleri saldırılara karşı bir savunma silahı olarak gerekçelendirmemiştir. Ancak bu sistemlerin, Avrupa’da konuşlandırılmasının, ABD ile diğer büyük güçler arasında önemli stratejik ve siyasi sorunlara yol açma ihtimali söz konusudur. ABD, kendi doğu sahillerinin ve Avrupa’nın düşman füzelerine karşı savunmasız olduğunu iddia etmektedir. Ancak ABD’nin, “Alaska, Birleşik Krallık, Kaliforniya ve yirmiye yakın Amerikan savaş gemisinde konuşlandırılmış, düşman füzelerini saptayabilecek kapasitede güçlü radar cihazları mevcuttur.2001 yılında, 2013 yılına kadar, on tanesi Avrupa toprakları üzerinde olmak üzere toplam ellidört adet füzesavar füze sistemi konuşlandırmayı planladığı rapor edilmiştir”⁶³⁷.

Ulusal Füze Savunma (NMD-National Missile Defense) sisteminin hedefi; “Üçüncü Dünya ülkelerinden veya yetkisiz veya kaza sonucu tehditler de dahil; ABD’ye karşı sınırlı balistik füze tehditlerine karşı anti balistik füze anlaşması ile uyumlu, hareket açısından etkili, maliyet etkinliği olan bir sistemi geliştirmek ve devam ettirmektir”. NMD ayrıca, ABD’yi haydut devletlerden yapılacak sınırlı stratejik balistik füze taarruz tehditlerine karşı koruyabilecektir. NMD Sistemi görevlerini aşağıdaki araçlarla gerçekleştirebilir: “Konuşlandırma kararı ile balistik füze tehdidini karşılayacak NMD sistemini tertiplemek, atılan düşman balistik füzelerini tespit ve takip etmek, karada konuşlu radarlarla balistik füzelerin takibini devam ettirmek, dünya atmosferinin üstünde balistik füze savaş başlığı ile angaje olarak, çarpma etkisi ile onu imha etmek”⁶³⁸.

⁶³⁷ Ali L. Karaosmanoğlu, “Füze Savunmasının Teorisi ve Pratiği”, **Stratejik Analiz**, Mayıs 2007, Cilt: 8, Sayı: 85, ss. 52-53.

⁶³⁸ A. Serdar Erdurmaz, “Yeni Bir Konsept: ABD Ulusal Savunma Sistemi, Dünya ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 16. Ağustos, 2001, ss. 89-90.

NMD projesi Clinton yönetimi tarafından hayata geçirilmemiş, ancak konuyla ilgili ar-ge çalışmaları bu dönemde başlatılmıştır. Kongre’de cumhuriyetçilerin ağırlık kazanmalarıyla beraber, konu tartışılmaya başlanmıştır. 1995 yılında hazırlanan bir raporda gelecek 15 yılda, belirli nükleer güçler dışında hiçbir devletin ABD’deki 48 eyalet ve Kanada’yı tehdit edebilecek güce erişemeyeceği belirtilmişti. Rapora itiraz eden Kongredeki cumhuriyetçiler raporu, NMD’yi desteklemeyen yönetimin hazırlattığını iddia etmişlerdir. Cumhuriyetçilere göre dünyada nükleer silahlanmanın devam etmesi durumunda 10 yıl içinde ABD tehlike altında olacaktır. 1998 yılında Kuzey Kore’nin nükleer denemelerde başarı kazanması üzerine, Kongre’deki cumhuriyetçilerin sesi daha gür çıkmaya başlamıştır⁶³⁹. 1999 yılında Clinton yönetimi daha önce Kongre tarafında kabul edilen NMD yasasını imzalamıştır. 1972 yılında ABD ve SSCB tarafından imzalanan ABM anlaşmasının ihlali anlamına gelen bu gelişme, tepkilere neden olmuştur.

NMD transatlantik ilişkilerde bir başka anlaşmazlık konusu haline gelmiştir. Almanya, Fransa ve İtalya gibi AB ülkeleri ile Rusya ve Çin, NMD sistemini, ciddi bir biçimde eleştirmişler ve bu sistemin uygulanmasını engellemeye çalışmışlardır. İtirazlar aşağıda belirtilen noktalara odaklanmıştır: *“ABD kendi ülkesini koruma altına alarak güvenliğini sağlarken, başka ülkelerin egemenliği ve milli çıkarlarını bir nevi tehdit altında bırakmaktadır. Küresel silahlanma yarışı yayılmakta; bu yarış ise küresel stratejik dengeyi bozmaktadır. Uzayda askeri güç konuşlandırılması hızlandırılmaktaydı. En önemlisi NMD, 1972’de ABD-Sovyet Rusya arasında imzalanan ABM Antlaşmasını hiçe saymaktadır”*⁶⁴⁰. Rusya NMD programının 1972 ABM Anlaşması’na aykırı olduğunu belirtmekte, bu programın stratejik istikrarı tehdit edeceğini ve yeni bir silahlanma yarışını başlatacağını iddia etmektedir. Rusya’nın NMD’ye karşı çıkış nedeni: *“NMD sistemi ABD’ye stratejik avantaj sağlarken elindeki nükleer silahları bir koz olarak kullanan ve bunu ulusal güvenlik doktrininde resmileştiren Rusya’nın bu kozunu elinden almasıdır”*⁶⁴¹.

⁶³⁹ Wyn Q. Bowen, “Missile Defence and the Transatlantic Security Relationship”, **International Affairs**, Vol: 77, No: 3, July, 2001, ss. 486-487.

⁶⁴⁰ Erkin Ekrem, “Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD) Çin’i Rusya’ya yakınlaştırabilir mi?”, **Avrasya Dosyası, Rusya Özel**, Kış 2001, Cilt: 6, Sayı: 4, s. 123.

⁶⁴¹ Nazım Cafersoy, “ABD-Rusya İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 17, Eylül 2001, s. 44.

Rus savunma uzmanları, bu sistemlerin sadece bölgesel devletlere karşı değil, aynı zamanda Rusya ve Çin'den gelmesi düşünülen tehlikelere karşı kurulduğunu iddia etmişlerdir. Dolayısıyla NMD sistemi mevcut nükleer dengeyi ciddi şekilde bozacaktır. Putin'in sözcülerinden Dimitriy Peskov: *“füze savunmasının sadece bir savunma aracı olmadığını, Avrupa kıtasındaki stratejik dengeleri, tüm dünyadaki güvenlik planlarını alt-üst edeceğini”* ileri sürmüştür⁶⁴². Rusya'nın yanısıra ABM antlaşmasına taraf olan ÇHC de gelişmelerden rahatsızlığını gizlememiştir. Özellikle Taiwan ve Japonya'ya bu proje kapsamında füzeler yerleştirilmesi, bölgedeki nükleer dengeyi bozacağı endişesi, ÇHC'nin tepkisine neden olmuştur. Rusya ve ÇHC'nin konuyla ilgili hassasiyetlerini göz önüne alan Clinton yönetimi 1999 ve 2000 yıllarında, NMD'nin İran ve Kuzey Kore gibi devletlere karşı geliştirildiğini, Rusya ve ABD arasındaki stratejik dengenin korunacağını belirtmiştir⁶⁴³.

3-4 Şubat 2001'de Münih'te düzenlenen uluslararası güvenlik politikası yıllık toplantısında konu ABD ve müttefikleri tarafından görüşülmüştür. Bazı AB ülkeleri, ABM anlaşmasının sona ermesi durumunda, dünyadaki *“silahlanma yarışının kızışacağını, özellikle ABD-Rusya arasındaki bu yarışın AB'nin güvenliğini tehdit edebileceğini”* düşünmektedirler. AB'nin iddiasına göre: *“NATO ülkelerinin savunması bir bütündür. Bu nedenle ABD'nin kendi başına NMD sistemiyle kalkan oluşturması AB'nin güvenliğini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Ayrıca AB ülkeleri maliyeti yüksek olan bu sistemin masrafından çekinmektedir. Üstelik AB bu sisteme dâhil edilirse, sistem AB'nin kendi ordusunu oluşturmasına engel teşkil edecektir.”* Toplantıya katılan ABD Savunma Bakanı Rumsfeld ise konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *“ABD kendi halk ve ordusunu korumak için NMD'nin konuşlandırılmasını istemektedir, çünkü Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana dünyanın güvenlik ortamı büyük ölçüde değişmiştir. Bu nedenle NMD'nin konuşlandırılması silahlanma yarışını artırmamakta, aksine şu anda görünen potansiyel tehditlere karşı caydırıcı rol üstlenmektedir.”* Rumsfeld ayrıca *“Bu sistemin Rusya'ya karşı değil, bazı haydut devletler için olduğunu, silahlanma yarışına karşı oluşturulan korku psikolojisinin Soğuk Savaş döneminin ürünü olduğunu vurgularken NMD'nin sınırlı bir sistem olduğunu, dolayısıyla Rusya gibi*

⁶⁴² Karaosmanoğlu, a.g.m., s. 55.

⁶⁴³ Bowen, a.g.m., ss. 488-489.

büyük nükleer güce sahip olan ve dolayısıyla caydırıcı değeri olan Rusya'yı tehdit edemeyeceğini” eklemiştir⁶⁴⁴.

NMD'nin transatlantik ilişkilere etkisi farklı bir boyutta gerçekleşmiştir. Avrupalılar ABD ile aynı tehdit algılaması içinde değildirler. Güney Avrupa devletleri Soğuk Savaş döneminden itibaren Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya yerleştirilen füzelerin stratejik tehditleri altında yaşamıştır. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde bazı Avrupa devletlerine sınırlı sayıda uzun menzilli nükleer silahlar konuşlandırılmıştır. ABD'nin NMD'yi yalnızca kendisini değil müttefiklerini de bir füze saldırısından koruyacağı yönündeki açıklamalarına rağmen, Avrupalılar konuya farklı bir açıdan yaklaşmışlardır. Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Hubert Verdine : *“Haydut devletlerin neden oldukları tehdidin ABD'nin tartışmalı anti füze programıyla ortadan kalkacağı konusunda Fransa emin değildir.”* açıklamasında bulunmuştur. Verdine'ye göre: *“İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerdeki rejimler bu gelişmelere karşılık uzun-menzilli füze üretimi programını başlatacaklar veya askeri yöntemlerle tepki verme yoluna gideceklerdir”.*

Avrupa hükümetleri, İran, Irak, Libya ve Kuzey Kore gibi devletlerle gerilime girmek yerine daha fazla işbirliğine gitmeyi tercih etmektedirler. İngiltere'nin Irak politikası bir istisna olarak kabul edilirse Avrupalılar, diplomatik diyalog, siyasal intibak yoluyla ve ekonomik yatırımları harekete geçirerek bu devletleri istikrara kavuşturmak istemektedir. İran'daki ılımlı yönetim desteklenerek bu devletin silahlanma riski azaltılmaya çalışılmıştır. 1986 yılında İtalya'nın güney adalarına Scud füzesi gönderen Libya ile İtalya diyalog yolunu seçmiştir. 2001 yılı Mayıs ayında AB'li üst düzey yöneticileri Kuzey Kore'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. İnsan hakları ve nükleer silahlanma konularını Kuzey Kore yönetimiyle görüşen AB'li yetkililer bu ülkeye ekonomik işbirliği ve tarım ürünleri yardımı konusunda söz vermiştir. Bush yönetimi ise Kuzey Kore yönetiminin güvenilmez olduğunu açıklamıştır. Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere gibi Avrupalı devletler NMD yerine

---

⁶⁴⁴ Ekrem, a.g.m., ss. 123-124.

Balistik Füze Savunması (BMD-Ballistic Missile Defense) sistemini geliştirmeye başlamışlardır⁶⁴⁵.

Savunma yeteneklerinin artırılması konusunda Avrupalı devletler arasında konsensüs sağlanmış olsa da, Avrupalı devletlerin konuya farklı bakışları öne çıkmaya başlamıştır. İngiltere ABD'nin projesine destek verirken Fransa ve Almanya yaptıkları resmi açıklamalarda projenin dünyadaki silahlanma yarışını durdurmayaacağını, tersine yeni bir silahlanma yarışının başlatacağını belirtmişlerdir. 1972 yılında imzalanan ABM antlaşması sayesinde kıtalarındaki nükleer silahların nitelik ve nicelik olarak azaltılmasıyla beraber daha güvenli hale geldiği gerçeğinden hareket eden federalistler, özellikle Rusya'nın da antlaşmadan tek taraflı çekilerek nükleer rekabeti yeniden başlatmasından endişe etmeye başlamışlardır.

Fransa ve Almanya ABD'nin NMD örneğinde olduğu gibi uyguladığı tek taraflı politikalarla transatlantik ilişkilerde çatlak oluşturmaması için Washington'u sert bir biçimde uyarılmışlardır. İngiltere ise NMD'nin ABM antlaşmasının ihlali anlamına gelmediğini iddia ederek, ABD'den BMD projesine destek sağlama peşindedir. 2001 yılında ABD ve İngiltere arasında dış işleri bakanları ve hükümet başkanları düzeyinde yapılan toplantılarda yakın ittifak ilişkileri çerçevesinde konu yeniden teyit edilmiştir⁶⁴⁶.

NMD projesi yalnızca AB üyesi devletler arasında ihtilaf nedeni olmamış, füzelerin yerleştirilmesi planlanan Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi bu dönemde AB'ye aday devlet durumunda olan ODAÜ'ler ile Fransa ve Almanya gibi devletlerin arasının açılmasına da neden olmuştur. Batı Avrupa'da İngiltere, Asya Pasifik'te Avustralya, Orta Doğu'da Türkiye gibi devletlerle kurduğu özel ilişkilerle ABD, bölgesel politikalarını belirlemektedir. ABD, Soğuk Savaş sonrasında siyasi dönüşüm geçiren Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi devletler aracılığıyla Doğu Avrupa'da bölgesel politikalar sürdürmeye çalışmaktadır. Bahsedilen ülkeler NATO'ya üye edilmiş, ayrıca NMD sisteminin bu ülkelere yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer ODAÜ'lerin Polonya'nın dış politika tercihini takip etmesi

---

⁶⁴⁵ Bowen, a.g.m., ss. 494-495.

⁶⁴⁶ Bowen, a.g.m., ss. 501-503.

durumunda, AB içinde Atlantikçilerin ağırlığı artacak ve Birliğin entegrasyon politikaları sancılı bir döneme girecektir.

XVIII. yüzyıldan itibaren sürekli Rus/Sovyet ve Alman tehditleriyle karşılaşmasından kaynaklanan ve bunun sonucu olarak doğu ve batısına şüpheyile bakan Polonya, 1991 yılında gerçekleşen rejim değişikliğiyle beraber NATO'ya üyelik ve Amerikan müttefikliğinin yollarını aramıştır. Özellikle 1939 yılında Nazi-Sovyet paktına kurban verilmesini İngiltere ve Fransa'nın pasif tutumlarına bağlayan Varşova'nın güvenlik konularındaki benzer endişeleri jeopolitik konumundan dolayı devam etmektedir. Bu doğrultuda muhtemel bir Rus tehdidine karşılık doğu politikası geliştirerek, Belarus ve Ukrayna gibi ülkelerin Batıyla (özellikle NATO) ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. AB'nin ve NATO'nun genişlemesiyle Batı Avrupalı ülkeleri için bir güvenlik kuşağı oluşmuştur. Ancak benzeri kaygılar Polonya için geçerlidir ve bu tehdit algılaması yalnızca Doğuya değil, Batıya da yöneliktir.

Bundan dolayı Polonya, Rusya'ya karşı yeni tamponlar aramanın yanı sıra Batı Avrupa'da herhangi bir gücün (özellikle Almanya) AB içinde baskın pozisyona yükselmesine kuşkuyla bakmaktadır. Dolayısıyla AGSP'nin kuruluşu, ABD ve NATO'nun Avrupa güvenliğinden tasfiyesi şeklinde algılanmış ve bu kurumun daha da güçlendirilmiş bir uluslararası savunma örgütü pozisyona dönüştürülmesine kuşkuyla yaklaşmıştır. Ayrıca AGSP'nin kuruluşu sürecinde Fransa ve Almanya gibi federalist üyeler ile AB üyesi olmayan 6 NATO üyesi arasında çıkan tartışmalar üzerine, AB üyeliğine aday konumundaki Polonya, her iki tarafın uzlaşması için köprü görevi görmüştür. Ancak Polonya'nın üstlendiği bu role rağmen güvenlik stratejilerinde Atlantik ötesiyle sürdürülen ilişkiler adeta bir dogma haline gelmiştir. Zira son iki yüz yıl boyunca uluslararası ilişkilerin bir nesnesi konumunda olan Polonya, ABD ile geliştirdiği özel ilişkiler sayesinde bu sorunu aşma eğilimindedir. Buna ek olarak coğrafi konum ve siyasi ve kültürel geçmişi bölgesel liderlik ve Doğu-Batı arasında köprü işlevi görmesine imkân tanımaktadır.

AB'deki genel eğilimin eski Sovyet sahasına yönelik etkin bir güvenlik politikası oluşturmama şeklinde olması ve Alman - Fransız ittifakının ABD ve NATO dışında Avrupa'da savunma örgütleri kurma peşinde olmaları, Polonya'nın NATO ve Atlantik ötesi bağlarını güçlendirmesine neden olmaktadır. Özellikle ABD'nin eski Sovyet sahasının Avrupa coğrafyasındaki kısmıyla Polonya aracılığıyla ilgilenmesi, 11 Eylül sonrasında Paris-Berlin Mihverinin Washington tarafından eski Avrupa olarak ilan edilmesi, bahsedilen süreçte NMD sistemine ve ABD'nin her türlü eylemine Varşova'nın destek vermesi ve nihai olarak Amerikan önderliğindeki bir dünya düzenine Polonya'nın sıcak bakması, Varşova-Washington münasebetlerinin "özel" bir nitelik kazanmasıyla sonuçlanmaktadır. Diğer yandan dış gelişmelere yönelik ODGP'nin dağınık tepki vermesi ve Paris Berlin Mihveri'nin AGSP'yi NATO'ya alternatif bir pozisyona sokma çabaları, Varşova'nın bu politikalara şüpheyle bakmasına neden olmaktadır. Ayrıca ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında bölgenin demokratikleşmesi yönünde harcadığı çabalar bu durumu pekiştirmektedir⁶⁴⁷.

Yukarıda değinilen gelişmeler, ODGP ve AB entegrasyonu bağlamında değerlendirilirse Polonya'nın 2004 yılındaki üyeliği ile beraber AB'deki Federalistler ve Atlantistler arasındaki denge İngiltere ve Danimarka'nın başını çektiği Atlantistler lehine bozulacaktır. Zira sorun sadece Polonya'nın jeopolitik konumundan kaynaklanan güvenlik endişeleriyle bitmemektedir. Benzer coğrafi ve tarihsel kaderi paylaştığı Baltık ülkeleri, Romanya ve Çek Cumhuriyeti gibi ODAÜ'lerin stratejik tercihleri Polonya'nın kinden farklı değildir.

4.2.5. ABD'nin "Haydut Devletler" Doktrini ve AB'nin Tepkisi

Siyasetin tanımları arasında yer alan "biz ve öteki" kavramları ülkelerin dış politikalarının belirlenmesinde önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Schmitt: *"siyasetin temelinde "biz ve ötekiler" ya da "biz ve onlar" ayrımı bulunduğunu"* belirtmektedir. Devletler, kendi sınırları içinde ve uluslararası düzlemde biz ve

---

⁶⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Marcin Zaborowski, Kerry Longhurst, "America's Protege in the East? The Emergence of Poland as a Regional Leader", *International Affairs*, Vol: 79, No: 5, 2003, ss. 1009-1028.

ötekilerin kimler olduğunu tanımlayarak, siyasetlerini bu tanımlamalar doğrultusunda yürütmektedir. ABD dış politikasında “biz” ve “öteki”nin kim olduğuyula ilgili yapılan tanımlamalar, tarihsel süreçte değişime uğramıştır. ABD’nin kuruluşunun ilk yıllarında, “biz” beyaz Amerikalılar iken, “öteki” Amerika kıtasının yerli halkları ve Amerika kıtasındaki sömürgeci Avrupa güçler olmuştur. Soğuk Savaş döneminde “biz”, ABD ve müttefikleriyken “ötekiler” başını SSCB’nin çektiği Doğu Bloğu ya da “*demir perde*” ülkeleri veya anti-emperyalist mücadeleleri yürüten güçler olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında ABD dış politikası yeni bir inşa sürecine girerken, bir zamanlar en azından bir bölümü “biz” kategorisinde yer alan İslam Dünyası, (radikal dinci akımlara gebe olması nedeniyle) ABD’nin yeni “ötekisi” olarak algılanmaya başlanmıştır. Böylece Soğuk Savaş boyunca ABD’nin ötekisi olan “kızıl tehlike”nin yerini zamanla “yeşil tehdit” almaya başlamıştır⁶⁴⁸. Ancak bu tehdit, Orta Doğu coğrafyasında köktendincilik olarak tanımlanırken, Uzak Doğu ve Latin Amerika gibi bölgelerde ise Rusya’nın eski müttefiklerinin sürdürdüğü “*sosyalist sistem*” olmaya devam etmektedir.

Bir güvenlik doktrini olarak “Haydut Devletler”in belirlenmesi, Berlin Duvarı’nın yıkıldığı döneme rastlamaktadır. 1989’un sonlarında dönemin ABD Genel Kurmay Başkanı Colin Powel, Sovyet sonrası askeri strateji geliştirmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında yer alan bazı bölgesel güçlerin askeri kapasiteleri mercek altına alınmıştır. Powel’in konuyla ilgili hazırladığı planda, Avrupa’ya yönelik tehditlerin ve küresel ölçekte bir savaşın başlama ihtimalinin azaldığı dönemde, bazı bölgesel güçlerin neden olacağı tehlikelere dikkat çekilmekteydi. Bush ve dönemin Savunma Bakanı Dick Cheney tarafından da incelenen rapor, 1990 yılının yazında Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle beraber Washington’daki karar vericilerin nezdinde önem kazanmaya başlamıştır. 1980’lerde

---

⁶⁴⁸ Kemal İnat, “Giriş”, der. Kemal İnat, **ABD’nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul 2005,ss. 1-3

Libya ve İran gibi devletler için kullanılan bu kavram, Clinton yönetiminin iş başına gelmesiyle beraber genişletilerek, netleştirilmiştir⁶⁴⁹.

Soğuk Savaş döneminde SSCB, Batı Bloğuna karşı yürüttüğü mücadele sırasında uluslararası sistemde vekil devletler ortaya çıkarmıştı. Sosyalist ideoloji ile beslenen bu devletler, Sovyetler için ABD'nin yayılmacılığına karşı ön hatlar oluşturarak, engelleyici bir rol üstlenmekte ve Sovyet etkisini yarmaktaydılar. Soğuk Savaş sonrasında da bu devletler, sosyalist ideolojiyi sürdürmektedirler. Bu durum ABD tarafından, ulusal çıkarlarına karşı tehlike olarak algılanmaktadır. Ancak Soğuk Savaş sonrasında bu devletler, hem Sovyet desteğinden yoksun, hem de uluslararası arenada birbirinden kopuk bir şekilde ABD ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu devletler eski VP üyesi Doğu Avrupa ülkeleri gibi, tank, füze ve savaş uçaklarından oluşan geniş ordulara sahiptirler. Bu ülkelerin bir kısmı ayrıca değişik balistik füze sistemlerine, kimyasal veya nükleer silahlara sahiptirler. Washington tarafından potansiyel tehdit olarak algılanan bu devletlerin, çeşitli ittifak kombinasyonları oluşturarak, ABD ve müttefikleri için tehlikeli bir blok haline gelme ihtimalleri söz konusudur.

Haydut devletler hakkında değişik tanımlar yapılmıştır. Bu devletler, *“dünya ekonomisiyle entegrasyon konusunda harmoniyi sağlayamamış, uluslararası hukuku ihlal eden, kitle imha silahlarına sahip ve bölgesinde barış ve istikrarı tehdit etme riski yüksek olan, kendi halkına baskı yapabilen”* devletlerdir. Bu devletler ayrıca, *“ulusal kaynakları kişisel kazanç için kullanan, uluslararası anlaşmaların hükümlerini ihlal eden, taraf oldukları anlaşmaları hiçe sayarak onları çiğneyen, kitle imha silahları ve yüksek askeri teknolojiler edinmeye gayret gösteren, uluslararası teröristlere destek veren liderlere sahiptir”*⁶⁵⁰. 2001 NSS'de Haydut Devletler şu şekilde tanımlanmıştır: *“Halkını ezer, muktadirlerin kişisel çıkarlarını artırmak için ulusal kaynaklarını sömürürler, uluslararası hukuku tanımaz, komşularını tehdit eder ve taraf olduğu anlaşmaları çiğnerler, KİS'in temini için*

---

⁶⁴⁹ Michael Klare, “The Rise and the fall of the Rouge Doctrine: The Pentagon's Quest for a Post Cold War Military Strategy”, **Middle East Report**, No: 208, Fall 1998, ss. 12-13.

⁶⁵⁰ Murat Yeşiltaş, “ABD'nin Uluslararası Teröristlere Yaklaşımı”, der. Kemal İnat, **ABD'nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 41-45.

çaba gösterirler, terörizme destek verirler, temel insan haklarını reddeder ve ABD'den ve onun temsil ettiği her şeyden nefret eder"⁶⁵¹.

Dönemsel olarak farklı ülkeler, “*Haydut Devletler*” listesinde yer almaktadır. 1980’lerde İran ve Libya’nın bu kategoride değerlendirildiği dönemde İran’a karşı savaşan Irak ve SSCB’ye karşı mücadele eden Afgan direnişçileri ABD, tarafından desteklenmekteydi. 11 Eylül sonrasında bu devletlerden Irak, İran ve Kuzey Kore “*Şer Eksen*” olarak tanımlanmıştır. Mayıs 2004’te yayınlanan teröre destek veren ülkeler listesinde Küba, İran, Irak, Kuzey Kore, Suriye ve Sudan olmak üzere yedi ülke sıralanmıştır⁶⁵².

Washington yönetimi her ne kadar haydut devlet söylemini güvenlik politikalarının odağına yerleştirmişse de, bu yaklaşım uluslararası arenada geçerli bir strateji haline gelmemiştir. Öncelikle Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin muhalefeti bir yana ABD’nin müttefikleri bile “haydut devlet” doktrinini kabul etmemiştir. ABD bu ülkeleri izole ederek cezalandırmaya çalışırken, sınırlı sayıdaki müttefikleri yalnızca Irak ve Libya gibi ülkelere BM’nin uygulanmasını öngördüğü ekonomik yaptırımlara katılmışlardır. Birçok devlet ise ambargoya uymamayı ekonomik çıkarlarına uygun görmüştür. Ayrıca Kuveyt’in işgali dışında, 11 Eylül saldırılarına kadar, bu devletler “haydut” tanımlanmasını gerektirecek herhangi bir eylemde bulunmamışlardır. Libya ve Kuzey Kore doksanlı yıllarda Batı’yla ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramışlardır. İran’da ise Hatemi yanlısı ılımlı bir yönetim iş başına gelmiştir. 1998 yılında Irak’a askeri müdahale hazırlığında bulunan ABD’ye İngiltere dışındaki müttefiklerinden destek gelmediği gibi, Clinton yönetimi bu konuda Amerikan kamuoyundan da tam destek alamamıştır⁶⁵³.

Clinton yönetimi döneminde dış politika yetkilileri tarafından hazırlanan belgelerin % 58’i bu devletler ve bunların faaliyetleri hakkında olmuştur. Clinton yönetimi, bu devletleri ıslah ederek uluslararası sisteme entegre etmeyi amaçlamış,

---

⁶⁵¹ Kaan H. Ökten, “ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Kant’ın Radikal Bir Yorumu mu?”, der. Toktamış Ateş, **Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 162.

⁶⁵² Yeşiltaş, a.g.m., s. 44.

⁶⁵³ Klara, a.g.m., ss. 14-15.

bunun gerçekleştirilememesi durumunda ise bu devletlerin KİS'lerin yapımı ve elde etme çabalarının engellenmesi, teröre verdikleri desteğin kesilmesi için bu ülkelere ambargo uygulanarak izole edilmesi ve diğer baskı araçlarını devreye sokulması gibi yöntemlere başvurmuştur. Kısaca ABD, bu devletlere yönelik politikasında güce dayalı bir politika izlemiştir⁶⁵⁴.

Avrupalı ülkelerin çoğu bu devletlerin neden oldukları tehdidi, önemli bir güvenlik sorunu olarak görmemektedir. Avrupalılara göre bu ülkeler “haydut devletler” değil “başarısız devletler”dir. Avrupalılar, Almanya'nın da bir zamanlar “şer eksenli” olduğunu, ancak dolaylı politikalar sayesinde bu durumun düzeldiğini, benzer yaklaşımın bugün Irak, İran, Kuzey Kore ve Libya gibi ülkelere gösterilmesinin de olumlu sonuçlar doğuracağını iddia etmektedirler⁶⁵⁵. Avrupalılar, söz konusu devletlerin uluslararası devletler topluluğunun bir üyesi sayılmasının gerektiğini, ambargo ve baskı ile bir sonuca ulaşılmasının mümkün olmadığını, ancak çok yönlü girişimlerle bu devletlerin denetim altına alınabileceğini düşünmektedirler. Avrupalılar, bunun için askeri araçlardan çok ekonomik ve diplomatik araçların kullanılmasının gerekli olduğunu iddia etmektedirler⁶⁵⁶.

11 Eylül sonrasında AB terör tanımını değiştirerek, genişletmiştir. Eski tanımlamaya göre terör, “*bir ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını değiştirmeyi (altering) ve yok etmeyi amaçlayan faaliyetler*” olarak tanımlanmaktaydı. 14-15 Aralık 2001 tarihinde düzenlenen Laken Zirvesinde AB Konseyi, bu tanıma “*derinden sarsıcı*” (affecting) faaliyetler ve “*uluslararası örgütler*” ibarelerini eklemiştir. Bazı Avrupalılar güvenlik ağırlıklı bu yeni tanımlamayı, insan hakları ve bireysel özgürlükleri kısıtlamasından dolayı eleştirmişlerdir. Terörizm konusundaki kısmi sertleşmeye rağmen AB, sorunla mücadele yöntemi konusunda ABD'den farklı bir metod takip etmektedir.

ABD'den farklı olarak Avrupalılar, “*uluslararası terörizmle mücadelenin terörün asıl nedenini oluşturan yoksulluk, küreselleşmenin getirdiği sorunlar,*

---

⁶⁵⁴ Yeşiltaş, a.g.m., ss. 47-48, Büyükbaş, a.g.m., ss. 94-95.

⁶⁵⁵ Türker, a.g.e., ss. 142-143.

⁶⁵⁶ Büyükbaş, a.g.m., s. 94.

demokrasinin bazı bölgelerde tam olarak uygulanamaması ve çatışmaların barışçıl yollarla çözülememesi gibi sorunların ortadan kaldırılmasına öncelik verilmesi yoluyla yapılması gerektiğini” düşünmektedirler. Kuvvet kullanmaya karşı çıkan AB devletleri, bunu en son olarak başvurulması gereken yöntem olduğunu belirtmektedirler⁶⁵⁷.

1996 yılında Amerikan Kongresi’nde Küba’yla ilgili Helms-Burton ve İran-Libya ile ilgili olarak da D’Amato olarak adlandırılan iki önemli yasa kabul edilmiştir. Her iki yasa, belirtilen devletleri izole etmeyi hedeflemekte ve bu devletlere yatırım yapan bireylerin ve firmaların cezalandırılmasını öngörmekteydi. Konu akademisyenler tarafından uluslararası hukuk açısından tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar kanunların ABD sınırlarının dışında etkili olup olmayacağı, egemenlik ve içişlerine karışmama ilkelerinin ihlali, NAFTA, DTÖ ve uluslararası finans kurumlarının kurallarıyla çeliştiği gibi konularda yoğunlaşmıştır⁶⁵⁸. Haydut devletler sorununu farklı bir açıdan değerlendiren AB devletleri, Helmut Burton ve D’Amato yasalarına da muhalefet etmişlerdir. Her iki yasanın kabul edildiği 1996 yılından itibaren tartışmalar başlamış, Mayıs 1998’de düzenlenen zirvede anlaşmaya varmışlardır. AB, ABD tarafından tek taraflı bir şekilde kabul edilen yasaların 1995 yılında imzalanan NTA’nın ruhuna aykırı olduğunu iddia etmektedir.

NTA’da tarafların ekonomik ve politik konularda işbirliğine gidecekleri, birbirlerini ilgilendiren konularda danışmalarda ve bilgi paylaşımında bulunacakları belirtilmişti. ABD ve AB, Transatlantik ilişkileri ve uluslararası istikrar ve barışı zedeleyen gelişmeler karşısında çok yönlülük doğrultusunda, ekonomik, siyasi ve diplomatik araçları devreye sokacaklardı. Ancak Antlaşmadan bir yıl sonra Avrupalı devletlerin ekonomik ve siyasi ilişkilerini etkileyecek iki yasa kendilerine danışılmadan ABD tarafından kabul edilmişti.

---

⁶⁵⁷ Nebi Miş, “Suriye Terör Örgütleri ile Anılmak Kader mi?”, der. Kemal İnat, **ABD’nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 197-198.

⁶⁵⁸ Stefaan Smis, Kim van der Barcht, “The EU-US Compromise on the Helms-Burton and D’Amato Acts”, **The American Journal of International Law**, Vol: 93, No: 1, January, 1999, s. 227.

Avrupalılar öncelikle her iki yasanın başkan tarafından veto edilmesine çalışmışlar, bunu başaramayınca her iki yasayı da yumuşatmayı denemişlerdir. 1998 yılında taraflar uzlaşmaya varmışlardır. Zirvede Transatlantik Ortaklığın siyasal işbirliği doğrultusunda daha etkin başarılarla ulaşacağı teyit edilmiştir. ABD her iki yasanın uygulanmasında Avrupalı şirketlerin ve bireylerin olumsuz etkilenmelerini engelleyecektir. AB devletleri ayrıca ABD'nin her iki yasayı uygulaması sırasında DTÖ'nün ilkelerini ihlal etmesine engel olacaklardı⁶⁵⁹.

4.2.5.1. Küba ve Yaptırım Tehdidi

1959 yılında Castro'nun gerçekleştiği devrimle beraber, ABD-Küba ilişkilerinde gerilimli bir dönem başlamıştır. ABD'nin Atlantik Okyanusundaki bu komşusu devrimin hemen akabinde Latin Amerika bölgesinde ABD politikalarına karşı adeta bir çıbanbaşı haline gelmiştir. Domuzlar Körfezi Çıkartması (1961), Ekim Füzeleri Krizi (1962), Johnson döneminde onaylanan Küba uyum yasası (1966) gibi olaylar, Soğuk Savaş döneminde ABD-Küba ilişkilerine damgasını vuran bazı olumsuz gelişmelerdir. Küba, bu dönemde Latin Amerika'da ABD'ye muhalefetin merkezi haline gelmiş ve bölgede devrim ihraç etmeye çalışmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla beraber önemli bir dış ve ekonomik, mali ve siyasi desteği kaybeden Küba, beklediği gibi reform programlarına girişmemiş, ancak “*karma ekonomik sisteme*” geçmeye çalışmaya başlamıştır. Küba'nın yeni ekonomik politikası “*kapitalistlere evet fakat kapitalizme hayır*”, stratejisi olarak değerlendirilmektedir. 1982 yılından itibaren yayınladığı belgelerde Küba'nın terörizme destek veren bir ülke olduğunu belirten Washington'un bu tutumu Soğuk Savaş sonrasında da değişmemiştir.

1996 yılında kabul edilen Helms-Burton yasasında “Küba halkının tekrar özgürlük ve refaha kavuşmasına ve Batı Yarımküresindeki demokratik devletler arasındaki yerini almasına yardım etmek; Castro hükümetine karşı uluslararası ambargoyu sıkılaştırmak; uluslararası platformda kabul gören gözlemcilerin denetiminde Küba'da serbest ve adil seçimlerin yapılmasını teşvik etmek; bir geçiş hükümetinin oluşturulmasına ve demokratik olarak seçilen bir hükümet için Küba

⁶⁵⁹ Smis, Broght, a.g.m., ss. 231-232.

halkına bir siyasi çerçeve temin etmek; Küba'nın terörist saldırılarına karşı ulusal güvenliği güçlendirmek ve Amerikan vatandaşlarının Küba tarafından mağdur edilmesini önlemek" gibi hedeflerden söz edilmiştir.

Yasa ayrıca, Küba'nın IMF gibi uluslararası finans kurumlarına katılımını engellemeyi ve yabancı şirketlerin Küba ile ticaret yapmalarını yasaklamayı hedeflemekteydi. Ayrıca Küba'yı insansızlaştırmak ve ABD'deki muhalif Kübalı nüfusu arttırmak için Küba'dan ABD'ye yapılan göç desteklenmekteydi. Bunlara ek olarak ABD yönetimi Küba'da demokratik bir yönetime geçiş için bütçeden pay ayırmaya ve propaganda çalışmalarını arttırmaya başlamıştı. Washington, diğer ülkelerin de Küba'ya ambargo uygulamasını öngören Helms-Burton Yasası ile ikili ilişkileri uluslararası topluma yansıtmaya çalışmıştır. Uluslararası toplum ise, Washington'un beklentileri doğrultusunda hareket etmemiş, ancak ABD'ye karşı ciddi bir tavır da geliştirememiştir. Fakat olumsuzluklara rağmen İngiltere ve İspanya adadaki ekonomik varlıklarını ve adayla olan ticari ilişkilerini sürdürmüşlerdir⁶⁶⁰.

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Küba hakkındaki iddiaları şu konulara odaklanmıştır: Küba'da, İspanya'daki Bask bölgesinin bağımsızlığı için silahlı mücadele veren ETA örgütüne üye kimselerin bulunması, Küba'nın Ulusal Özgürlük Ordusu (ELN) ve Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri'ne yardım ve yataklık etmesi, Küba'da ABD'li kaçakların bulunması, İrlanda Kurtuluş ordusu'nun (IRA) uzun bir süre Havana'da yaşayan bir üyesinin FARC gerillalarına patlayıcılarla ilgili eğitim verdiği iddiası, Küba'nın ABD tarafından 11 Eylül saldırılarının ardından oluşturulan koalisyonla karşı çıkması ve araştırmaları yanıltmak için dünyada ABD'nin müdahale ettiği yerlere ajanlar göndermesi.

Küba tarafından tamamen asılsız olduğu iddia edilen bu suçlamaların temel hedefi, Soğuk Savaş döneminden itibaren bölgesel muhalefetin odağı haline gelen bu devleti baskı ve izolasyonlarla yeni bir devrime zorlamaktır. Soğuk Savaş sonrasında Washington-Havana ilişkilerinde olumlu sayılabilecek tek gelişme, 1999 yılında Clinton'ın Küba ile kısmen yakın ilişkiler kurmaya başlamasıdır. Bu doğrultuda 2000

---

⁶⁶⁰ Muhittin Ataman, Fatih Yaşlı, "Küba: Amerika Birleşik Devletlerinin Yanı başındaki Terörist Devlet", der. Kemal İnat, **ABD'nin "Haydut Devletler"i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 125-139.

yılında Amerikan Meclisi bazı şartlara bağlı olarak Küba'ya yiyecek ve ilaç satışını serbest bırakmıştır. Ancak bu eğilim devam etmemiş, 11 Eylül sonrasında sertleşen ABD dış politikası, Washington-Havana ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir⁶⁶¹.

Soğuk Savaş sonrası itibariyle Avrupalılarla, ABD'nin Küba'yla olan ilişkileri farklı bir boyutta sürdürülmüştür. Bölgeyle tarihsel açıdan ilişkileri olan İngiltere ve İspanya'nın yanı sıra diğer AB devletleri, Küba'yla ticari ilişkilerini devam ettirmişlerdir. ABD'den farklı olarak Avrupalı devletlerin bu ülke ile olan ticaret hacmi ve yatırımları oldukça yüksektir. AB devletleri Küba yönetiminin zor kullanılarak değiştirilmesine karşıdır. Ancak, AB devletleri Küba'da, idam vakalarının fazlalığı gibi insan hakları konularında yaşanan sorunlardan şikâyetçidir. AB'nin tercihi Küba'nın insan hakları ve demokrasi alanında esnek bir ilerleme kaydetmesini beklemektir. ABD'nin şiddet yanlısı politikalarına karşı çıkan Avrupalılar, şiddete karşı bir politika takip etmektedirler⁶⁶².

4.2.5.2. Dış Politikasını Yenilemeye Çalışan Suriye

1954 yılında Suriye'de Baas yönetiminin iş başına gelmesiyle beraber Washington-Şam ilişkilerinde sıkıntılı bir dönem başlamıştır. 1979 yılında ABD'nin yayınladığı terörü destekleyen ülkeler listesine Suriye de girmiştir. Aynı tarihlerde Orta Doğu Barış sürecini başlatmaya çalışan ABD, Suriye'nin bölgedeki önemini anlamış ve bu ülke ile diplomatik ilişkilerini artırmaya çalışmıştır. Fakat Suriye, karşı kampta kalmaya devam etmiş ve bu durum Soğuk Savaş'ın sonuna kadar sürmüştür. Ancak Gorbaçev sonrasında Moskova- Şam ilişkileri bozulmaya başlamıştır. SSCB'nin dağılmasından en çok etkilenen devletlerden biri Suriye'dir⁶⁶³.

ABD karşısında dış desteğini kaybeden ve ABD'nin tehdidine açık hale geldiğini fark eden Şam yönetimi, dış politika çizgisini değiştirerek yönünü Batı'ya çevirmeye başlamıştır. Öncelikle I. Körfez Savaşı'nı bir fırsat olarak kullanmak isteyen Suriye, Arap ülkeleri içinde Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayan, Kuveyt'ten

⁶⁶¹ Ataman, Yaşlı, a.g.m., ss. 128-137.

⁶⁶² Ataman, Yaşlı, a.g.m., s. 140.

⁶⁶³ Miş, a.g.m., ss. 149-150.

çekilmesini isteyen ilk ülke olmuştur. Suriye krizin başından beri tüm BM kararlarını desteklemiş, ABD tarafından Irak'a karşı oluşturulan uluslararası güce asker göndermiş ve en fazla zarar gören komşularından biri olmasına rağmen, Irak'a uygulanan ambargoya, katılmıştır. Ayrıca baskılar sonucunda İsrail ile barış görüşmelerine oturmuştur⁶⁶⁴.

Ancak bahsedilen gelişmeler, ABD'nin Suriye politikasında köklü bir değişikliğe neden olmamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ABD, Suriye'yi Haydut Devletler listesinden çıkarmamış, bu ülkeyi teröre destek vermekle suçlamaya devam etmiştir. ABD'nin yayınlamış olduğu terör örgütleri ve teröre destek veren ülkeler raporunda Suriye ile ilgili olarak; Suriye'nin uzun süredir terörle savaşan ABD'ye karşı terörü açıkça desteklediği ve dünyadaki 28 terör örgütünden en az 7'sinin Suriye'den yardım ve destek gördüğü belirtilmiştir. Bunların dışında ABD Suriye'yi şu noktalarda suçlamaktadır:

Filistinli grupların (Hamas, Hizbullah, İslami Cihat, vb.) desteklenmesi, bunların liderlerine Suriye'de ikamet imkanı sağlanması, bu grupların Suriye'de ofis açmasına ve çeşitli faaliyetlerde bulunmalarına izin verilmesi; Lübnan'daki Suriye'nin askeri varlığı, bu askeri varlığını geri çekmemesi ve burada oluşturulan istikrarsız bölgede terör gruplarının faaliyetlerinin devam etmesine Suriye'nin göz yumması;... Suriye'nin kitle imha silahları ve uzun menzilli balistik füze elde etme ve geliştirme çabası; 1991 Savaşından sonra BM'nin Irak'a karşı ambargolarına Suriye'nin uymayarak, yasadışı yollardan Irak'ın petrolünü ihraç etmesine yardımcı olması, aynı zamanda savaş sürecinde ve savaştan sonra ABD karşıtı grupların savaşmak için Suriye üzerinden Irak'a geçmesine göz yumması ve Şam yönetiminin sınırlarda güvenliği sağlamaması; Suriye'nin İsrail Filistin sorununda kolaylaştırıcı bir rol üstlenmemesi ve sorunun çözümsüzlüğüne katkıda bulunması⁶⁶⁵.

Soğuk Savaş sonrasında Batıyla ilişkilerini düzeltme yoluna giden Suriye'nin bu çabalarına her ne kadar Washington tarafından olumlu bir karşılık verilmemişse de, AB bu konuda ABD ile aynı çizgiyi takip etmemiştir. Doksanlı yıllarda AB'nin

---

⁶⁶⁴ Miş, a.g.m., ss. 182-183, Ayrıntılı bilgi için bkz. Meliha Benli Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Suriye'nin Dış Politikası", der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, **Türkiye'nin Komşuları**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, ss. 267-276, Oytun Orhan, "Suriye Dış Politika Analizi: ABD-Suriye Gerginliği", **Stratejik Analiz**, Haziran 2003, Cilt: 4, Sayı: 38, s.57.

⁶⁶⁵ Miş, a.g.m., ss. 158-160.

bu konuda yapmış olduğu en önemli açılım, 1995 yılında başlattığı Barselona sürecine Suriye’yi de dahil ederek, 2010 yılında kurmayı hedeflediği Akdeniz Serbest Ticaret bölgesine Suriye’yi de katmasıdır.

4.2.5.3. Libya ve Ek Ambargo Sorunu

Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin Haydut Devletler listesinde yer alarak Transatlantik ilişkilerde anlaşmazlığa neden olan bir başka devlet de Libya’dır. 1969 yılında bu ülkede gerçekleştirilen kansız bir darbe sonucu yönetimin değişmesiyle beraber, Washington-Trablus ilişkilerinde aşama aşama günümüze kadar sürecektir olan sancılı bir süreç başlamıştır. İlişkilerde yaşanan bu kırılma kısaca aşağıda belirtilen nedenlerden kaynaklanmıştır: “*Libya’nın sahip olduğu petrol rezervleri, Libya’nın Sovyet Blok’una yaklaşması, Libya’nın silahlanması, özellikle de kitle imha silahlarına ve biyolojik silahlara sahip olma çabası, Trablus yönetiminin ABD’nin terörist diye nitelendirdiği örgütlere destek vermesi, İsrail’e karşı Filistin yanlısı bir politika izlemesi.*” 1970’lerde Kaddafi’nin Libya’nın petrollerini kamulaştırmasıyla beraber ABD’nin ekonomik çıkarları zedelenmişse de, ilişkilerde çatışma boyutunda bir sorun yaşanmamıştır.

1980’lerde ABD bu devleti devlet destekli terörizmde önemli aktör olarak görmeye başlamıştır. ABD’nin kara listesindeki gruplara finansal ve lojistik destek veren Libya ile ABD ilişkileri, 1980’lerde iyice gerginleşmeye başlamıştır. 1981 yılında, ABD Hava Kuvvetleri, iki Libya uçağını düşürmüş ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, 1982 yılında kesilmiştir. 1978 yılında Carter yönetimi tarafından Libya’ya yönelik başlatılan ambargo, 1982 yılında Reagan döneminde daha da genişletilmiştir. ABD 1982 yılında Libya’dan petrol ithalatını ve teknoloji transferini durdurmuş, ayrıca 1986 yılına kadar Libya ile tüm ekonomik bağlarını koparmıştır⁶⁶⁶.

Aralık 1985’te Roma ve Viyana havaalanlarına yapılan terör girişimlerinin arkasında Libya olduğunu belirten ABD, bu ülkeye karşı askeri müdahale hazırlığına

⁶⁶⁶ Cansu Erdoğan, “Libya: Kuzey Afrika’nın Asi Devleti Uslandı mı?”, der. Kemal İnat, **ABD’nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 207-214.

başlamıştır. 1986 yılında Batı Berlin'deki bir diskoteğe saldırı düzenlenmesinin ardından bu olayın arkasında da Libya olduğunu iddia eden ABD, Bingazi ve Trablus etrafındaki beş bölgeye El Dorado adı verilen hava taarruzu düzenlemiştir. Batı Avrupalı müttefiklerine düzenlenen terörist faaliyetlere karşılık ABD'nin gerçekleştirdiği El Dorado operasyonuna, İngiltere dışında hiçbir Avrupalı devlet destek vermemiştir. Fransa, İtalya ve İspanya hava taarruzu sırasında kendi hava sahalarının kullanılmasına izin vermemişlerdir. Terörist eylemin Batı Berlin'deki bir diskoteğe düzenlenmiş olmasına rağmen Batı Almanya dahi El Dorado operasyonuna desteklememiştir. 1980'lerin sonunda Libya'nın adının karıştığı iki uçak düşürme olayı ABD'ye bu ülkeye yönelik BM ambargosu uygulanması fırsatını vermiştir⁶⁶⁷.

Ancak BM kararlarına rağmen, istenilen sonucun elde edilememesi ABD'yi ambargoyu sertleştirmeye yöneltmiş ve 5 Ağustos 1996 tarihinde kabul edilen D'Amato Yasası (veya ILSA- Iran Libya Sanction Act) Başkan Clinton'ın imzasıyla yürürlüğe girmiştir. Libya ile yapılacak ticarete getirilen bir dizi ekonomik yaptırımları içeren bu kararlar, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkeyi rahatsız etmiştir. Güvenlik Konseyi kararlarını yetersiz bularak tek taraflı bir şekilde ABD'nin uygulamaya koyduğu D'Amato yasası, Libya konusunda AB ve ABD'nin

---

⁶⁶⁷ Soğuk Savaşın bitiş sinyalleri verdiği bu dönemde Libya'yı zan altında bırakan eylemlere iki yenisi daha eklenmiştir. "ABD'de görülen davada, 103 sefer sayılı PanAm uçağının kasten düşürülmesinden dolayı Malta'da Libya'ya ait Arap Havayolları'nda çalışan iki Libyalının bombalama olayından gıyaplarında suçlu bulunmasının ardından Washington yönetimi bu ülkeye karşı ambargo kararı almıştır. ABD ve İngiltere zanlıların Libya tarafından iadesini istemişlerdir. Libya ise yargılamanın Libya'da yapılmasını istemiştir. İki ülkenin de yargılamanın Libya'da olmasını kabul etmemeleri üzerine Kaddafi yargılamanın tarafsız bir ülkede ya da Uluslararası Adalet Divanı'nda yapılmasını ve yargılamanın uçağın düştüğü Lockerbie Kasabasının bulunduğu İskoçyalı yargıçlar tarafından yapılmasını teklif etmiştir. Libya, Uluslararası Adalet Divanı'nda kendisini daha iyi savunacağını, olaya daha tarafsız yaklaşılacağını düşünürken, ABD ve İngiltere Fransa'nın da desteğini alarak olayı Birleşmiş Milletlere taşımışlardır. Fransa ise 1989 yılında Fransa'ya ait UTA Havayollarına ait 772 sefer sayılı yolcu uçağının Nijerya üzerindeyken bombalanmasından ve 170 kişinin ölmesinden 6 Libyalının sorumlu olduğunu iddia etmekteydi. Konu BM'de görüşülmüş ve 731 nolu karar alınmıştır. Konsey başkanı, konsey üyeleri adına 30 Aralık 1988 tarihinde yapılan demeci hatırlatarak, 103 sefer sayılı PanAm uçağının kasten düşürülmesinden dolayı sanıkları suçlu bulmuş ve tüm ülkeleri suçluların cezalandırılması konusunda işbirliğine davet etmiştir. 731 nolu kararda Libya'dan tazminat talebinde bulunulmuştur. Trablus hükümeti ise 731 nolu karar hakkında hiçbir açıklama yapmamıştır. Bunun üzerine 748 sayılı karar alınmıştır. BM Güvenlik Konseyi 103 sefer sayılı PanAm ile 772 sefer sayılı Uta Havayolları'na ait uçakların bombalanması sonucu 441 kişinin ölmesiyle sonuçlanan, devlet destekli bu kollektif terör girişimini görüşmüş ve belirlenen konularda ambargo kararı almaya karar vermiştir. Bazı Arap ve Afrika ülkeleri dışındaki tüm ülkeler BM kararlarına uygun hareket ederek Libya'ya karşı uygulanan ambargoya riayet etmişlerdir. Alınan tüm kararlara direnen Libya, uzun süre izlediği politikalarından hiç vazgeçmeden, birçok ekonomik sorun yaşasa bile, yaptırımlara karşı durmayı başarmıştır." Erdoğan, a.g.m., ss. 221-227.

anlaşmazlığa düşmesine neden olmuştur. Zira AB'nin 731 ve 748 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarına itirazı olmamış ve Avrupalılar bunlara uymuşlardır. Hatta 1995 yılında başlatılan Barselona sürecine Libya dâhil edilmemiştir.

Ancak Avrupalı devletler D'Amato yasasına tepkilerini göstermiş ve bunu kabul edilemez bulmuşlardır. Yasa tasarılarının Amerikalı olmayan şirketlerin Libya-İran ya da Küba ile ticaret yapmaları halinde, bu şirketlere uygulanacak yaptırımları içermeleri, AB'nin tepkisine neden olmuştur. Avrupa Birliği dış ilişkiler sorumlusu yaptığı açıklamada, *“İran ve Libya'yı içeren D'Amato yaptırımlarının uygulanması durumunda, Avrupa'daki şirketlere açılacak davaları izleyeceklerini ve bazı Amerikan şirketlerini içeren takip listesi oluşturacaklarını”* belirtmiştir. Yetkililer ayrıca, bazı Amerikalı iş adamlarına vize ve ortak iş yapımında sınırlamalar koyacaklarını açıklamışlardır. AB Ticaret Komisyonu üyelerinden Sir Leon Brittan, Amerika'nın yaptırımlarıyla ilgili olarak: *“Bu hiç hoş karşılanmayan yasalar, bir ülkenin değerine dış politikasını dikte etmesidir.”* değerlendirmesinde bulunmuştur.

ABD ise bu açıklamalara karşılık, Avrupa'nın 15 hükümetini teröre karşı yumuşak bir politika izlemekle suçlamıştır. İran ve Libya, Avrupalıların ham petrol ihtiyacının % 20'sini karşılamaktaydı. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac da, *“bu kararlardan herhangi bir Fransız şirketi zarar gördüğü takdirde, derhal misilleme yapılacağını ayrıca Fransız petrol şirketleri olan Elf ve Total'in Libya ve İran'daki yatırımlarını artırmayı düşündüklerini de”* belirtmiştir⁶⁶⁸.

4.2.5.4. İran ve Uluslararası Sisteme Entegrasyon Tartışması

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin yakın müttefikleri arasında yer alan İran, 1979 yılında yapılan devrimle beraber Washington'un en önemli hedeflerinden birisi haline gelmiştir. 1979 yılında gerçekleşen rehinelere krizi, 1983 yılında Beyrut'ta bulunan Amerikan deniz kuvvetlerine yapılan ve 281 kişinin ölümüyle sonuçlanan bombalı saldırılar ve İran-İrak Savaşı sırasında ABD'nin Irak'a sağladığı destek gibi

---

⁶⁶⁸ Erdoğan, a.g.m., ss. 228-229.

hadiseler Washington-Tahran gerginliğini daha da artırmıştır. İran'ın bölgede devrim ihracında bulunma girişimleri, Hamas ve Hizbullah gibi terör örgütlerine sağladığı destek gerginliğin diğer nedenleridir. Bahsedilen nedenlerden dolayı İran, ABD'nin teröre destek veren devletler listesinde sürekli ilk sıralarda yer almıştır. ABD'nin İran'a yönelik sert tutumunun nedenlerini beş başlık altında sıralamak mümkündür: *“ABD'nin İran'ı uluslararası terörizmin sponsoru olarak görmesi, İran'ın KİS'leri geliştirmek istemesi, İran'ın Orta Doğu barış sürecine şiddetle karşı çıkması, bölge istikrarını tehdit etmesi ve insan haklarını ihlal etmesi”*⁶⁶⁹.

Humeyni'nin ölümü ve Rafsancani döneminde pragmatist eğilimlerin İran'ın dış politikasında etkisini hissettirmeye başlaması, I. Körfez Savaşı sırasında oluşan siyasi ortam ve 1997 yılında reformist Hatemi'nin işbaşına gelmesiyle beraber İran'ın dış dünyadaki imajının değişmesi gibi gelişmeler, Washington-Tahran ilişkilerine olumlu bir şekilde yansımamıştır. Clinton yönetiminin iş başına gelmesinden sonra I. Körfez Savaşı sırasında yumuşayan ilişkiler yeniden sertleşmeye başlamıştır. Clinton yönetimi, Mayıs 1993'te İran ve Irak'ın sıkıştırılmasını hedefleyen *“ikili çevreleme”*⁶⁷⁰ (dual containment) politikasını uygulamaya koymuştur. Clinton, *“İran'dan terörizme destek vermektен vazgeçmesini, Orta Doğu barış sürecine muhalefeti terketmesini, Amerikan yanlısı Arap ülkelerindeki gizli faaliyetlerine son vermesini, saldırı amaçlı konvansiyonel silahlanmayı bırakmasını ve KİS'leri elde etme çabasından vazgeçmesini”* istemiştir.

⁶⁶⁹ Nurhan Kocatürk, “İran: ABD'nin Orta Doğu'daki Baş Ağrısı”, der. Kemal İnat, **ABD'nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 260-262.

⁶⁷⁰ İkili çevreleme politikası Mayıs 1993'te Clinton danışmanı Martin Indyk tarafından gündeme getirilmiştir. İkili çevreleme politikası sayesinde *“her şeyden önce ABD'nin başat olacağı Basra Körfezi'nde, Irak ve İran'a hiçbir şekilde etkin rol öngörülmecekti”*. ABD bundan sonra Körfez politikalarında herhangi bir bölgesel aktöre dayanmayacaktı. Politikada Irak ve İran *“iki yasa dışı güç”* olarak ilan edilmiş ve bu politika sayesinde bu iki devletin yola getirilmesi amaçlanmıştı. *“İrak'ı KİS'lere sahip olma girişimi, uluslararası terörizme verdiği destek, Filistin barış sürecine muhalefeti, rejim ihracı çabaları”* gibi nedenlerden dolayı, uluslararası topluma bu ülkeye silah satışı durdurması ve İran ile ticareti sınırlandırması için çağrı yapılmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarından da İran'a kredi vermemeleri istenmekteydi. İran'a yönelik tecrit politikası Irak'ın göre daha hafif olacaktı ve BM kararlarına dayanmadığı için ABD'nin ikna gücüne kalacaktı. İkili çevreleme politikası ile ABD bu iki gücün bölgesel tehdit durumuna geçmesini engellemeye çalışmakta, ayrıca her iki ülkede rejim değişimini hedeflemekteydi. Ayşegül Sever, “ABD'nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye”, der. Gencer Özçün, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı, ss. 345-348.

1979 yılında tamamen kesilmiş olan Amerika ile İran arasındaki ticari ilişkiler, doksanlı yıllarda yeniden başlamış, 1993'de 4 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak ticari ilişkilerin artmasına rağmen Washington, değişik şekillerde İran'ı ekonomik ambargoya tabi tutmanın yollarını aramıştır. Clinton yönetimi ABD'nin İran'a yönelik uyguladığı ekonomik ambargoya Avrupalı müttefiklerinin de katılmalarını istemiştir. ABD bu dönemde İran'ın dış borçlarının azaltılmasını engellemeye çalışmış ve diğer ülkelerden İran'a teçhizat ve teknik bilgi akışını sınırlandırmalarını istemiştir. Ancak Clinton yönetimi, Avrupalı müttefiklerini İran'la ekonomik ilişkilerini azaltmaları konusunda ikna edememiştir⁶⁷¹.

ABD gibi AB de İran'dan iç ve dış politikasında benzer siyasi taleplerde bulunmaktadır. Ancak Avrupalılar bu siyasi talepleri benimsetme konusunda farklı yaklaşımları benimsemişlerdir. Avrupalılar öncelikle ABD'nin baskı, tecrit, ambargo, ilişkilerin askıya alınması gibi uyguladığı yöntemlere karşıdır. AB'ye göre ABD'nin uyguladığı bu politikalar İran'ı daha fazla radikalliğe itmektedir⁶⁷². ABD gibi İran'daki rejimi tehdit olarak gören Avrupalılara göre Batının İran'daki ılımlıları desteklemesi daha makul bir çözüm olacaktır. ABD tarafından kendisinin çevrelendiğini hisseden İran'ın nükleer programını iptal etmesi ve teröre verdiği desteği çekmesi söz konusu olamaz. Belirli şartlar doğrultusunda izole etmek yerine İran'ı uluslararası topluma açmak daha pragmatist bir çözüm olacaktır⁶⁷³.

1979 devriminin akabinde yaşanan (ABD Büyükelçiliğinde çalışan) rehinelere krizi, Lübnan'daki Avrupalı rehinelere sorunu, Salman Rüştü için verilen ölüm fetvası, sürgündeki İran'lı muhaliflerin İran istihbaratı tarafından Avrupa'da öldürülmeleri (Maykonos davası) olayı, 1980'li yıllarda AT - İran ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştu. AT bu dönemde Roma Antlaşmasının 113 ve 223'ncü maddeleri doğrultusunda, İran'a yönelik bazı ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. I. Körfez Savaşı'ndan sonra başlattığı "eleştirel diyalog" ile AT, İran'a yönelik ortak

---

⁶⁷¹ Kocatürk, a.g.m., ss. 274-276.

⁶⁷² Emre Bayır, "ABD-İran Gerginliğinde AB-İran İlişkilerine Farklı Bir Bakış", **Stratejik Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 28, Ağustos 2002, s. 55.

⁶⁷³ "Elusive Partnership: US and European Policies in the Near East and the Gulf", **Middle East Policy**, Vol: XI, No: 4, December 2002, s. 168.

tavır geliştirmeye başlamış, ayrıca üç büyük Avrupalı devlet (Almanya, Fransa, İngiltere) İran'a yönelik politikalarını uyumlaştırmaya çalışmışlardır⁶⁷⁴.

ABD'nin çifte çevreleme politikasına karşı olan AB devletleri, Tahran ile eleştirel diyalog yoluyla yapıcı ilişkiler geliştirilmesini savunmuşlardır⁶⁷⁵. Eleştirel diyalog ile İran'la diplomatik ilişkiler devam ettirilmiş, ancak rahatsızlık duyulan konularda İran'a baskı yapılması ve İran'ın davranışlarının değiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde İran'ın politikalarının değişmesi diplomatik ve ekonomik ödüllerle teşvik edilecek, İran değişimi sürdürdükçe ilişkiler daha iyi bir seviyeye taşınacaktı⁶⁷⁶. AB ayrıca, İran'ın Avrupalı ve diğer ülkelerle uyumlu ekonomik ve diplomatik ilişkilerini geliştirmesini savunmaktaydı. Bu bağlamda İran'a üst düzey ziyaretler düzenleyen AB ülkeleri, Tahran'la ticari ve mali ilişkilerini artırmışlardır. Ayrıca bazı Avrupa ülkeleri, ABD'nin Amerikan menşeli petrol firmalarının, İran petrollerine yönelik ticaretlerine müsaade ederken, kendilerinden İran'la ticari ilişkilerini kesmesi yönünde talepte bulunmasından rahatsız olmuşlardır.

D'Amato yasasının uygulamaya konmasıyla beraber, ABD ile Avrupalılar arasında İran konusunda yeni bir anlaşmazlık konusu daha ortaya çıkmıştır. Nisan 1997'de bir Alman mahkemesinin sonuçlandığı Mykonos davasına göre Berlin'de düzenlenen bir suikastın İranlı liderlerle de bağlantılı olduğunun ortaya çıkması, ABD'nin İran konusunda Avrupa'ya yaptırmaktan aciz kaldığı tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başta Almanya olmak üzere diğer AB ülkeleri İran'daki büyükelçilerini kısa bir süre için geri çekmişlerdir⁶⁷⁷. Mayıs 1997'de Hatemi'nin iş başına gelmesiyle beraber, Rafsancani döneminde başlatılan reformist politikalar ileri bir düzeye taşınmış, sosyal, kültürel ve siyasi yasaklar azaltılmaya başlanmıştır. Hatemi bu doğrultuda genelde batı, özelde ABD ile ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramış, uygarlıklar arası diyalogdan bahsetmiştir. ABD'li yetkililerin de olumlu

---

⁶⁷⁴ Aylin Ünver Noi, "Iran's Nuclear Programme: The EU Approach to Iran in Comparison to the US Approach", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Spring 2005, Vol: X, No:1, s. 245.

⁶⁷⁵ Völker Perthes, "Points of Difference Cases for Cooperation: European Critiques of US Middle East Policy," **Middle East Report**, Fall 1998, No: 208, s.30.

⁶⁷⁶ Mahmut Niyazi Sezgin, **Avrupa'nın Gerçek Gündemi, Bilinmeyen Avrupa: Siyasi, Toplumsal, Ekonomik ve Dış Politik Dinamikler**, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s. 40.

⁶⁷⁷ Kocatürk, a.g.m., s. 276-277.

beyanlarına rağmen⁶⁷⁸ ilişkiler normalleşmemiş, ilişkilerin düzelmesi için ABD daha önce öne sürdüğü koşulları yeniden vurgulamıştır: “*İran’ın terörizme verdiği desteği kesmesi, Orta Doğu barış sürecine muhalefetine bırakması ve KİS üretimi isteğinden vazgeçmesi.*” Tahran ise “*ABD’nin koyduğu ambargoları kaldırmasını*” ilişkilerin geliştirilmesinin şartı olarak öne sürmüştür.

Hatemi’nin işbaşına gelmesiyle her ne kadar ABD-İran ilişkileri düzelmemişse de, aynı durum AB- İran için geçerli değildir. İran’ın Avrupa ile Nisan 1997’de Mykonos davası ile bozulan ilişkileri, Hatemi iktidara geldikten sonra yeniden normalleşmeye başlamıştır. Avrupalılar, ABD’nin 1995-96’da aldığı ambargoyu genişletme kararını eleştirerek, çevreleme politikasını onaylamadıklarını belirtmişler, İran’ın yeni ve ılımlı yönetimine duydukları güveni ifade etmişlerdir. Mykonos davası sonrasında İran’ı terk eden AB devletlerinin büyükelçileri de 1997 sonbaharında geri dönmüşlerdir⁶⁷⁹.

Ayrıca Salman Rüştü hakkında verilen idam fetvasının geri çekilmesi ilişkilerin normalleşmesine neden olan bir başka gelişmedir. “*Ancak AB devletleri arasında İran ile ne tür bir ilişki kurulması yönünde konsensüs sağlanmış değildir. İngiltere ve Almanya gibi devletler İran’la koşullu ilişki kurulmasını, Fransa ve İtalya gibi devletler ise ancak ticari bağlamda koşulsuz ilişki kurulmasını savunmaktadırlar.*” Özellikle Soğuk Savaş sonrasında artan ekonomik ilişkilere rağmen siyasi ilişkilerin aynı oranda düzeldiği iddia edilemez⁶⁸⁰. Zira AB’nin uyguladığı politikalar sayesinde İran’da köklü bir reform süreci başlamış da değildir. Sadece ABD ile AB arasında İrana yönelik uygulanacak politikanın yöntemi konusunda anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.

Clinton’dan sonra Bush yönetiminin iş başına gelmesiyle beraber Washington-Tahran ilişkilerinde daha gerilimli bir dönem başlamıştır. Bush yönetimi

---

⁶⁷⁸ Adaim Tarock, “Washington: to Engage or to Change the Regime in Iran?”, **New Political Science**, Vol:28, No: 1, March 2006, ss. 85-86

⁶⁷⁹ Kocatürk, a.g.m., ss. 278-279.

⁶⁸⁰ Bayır, a.g.m., s.56.

ağırlıklı olarak İran'ın uranyum zenginleştirmesinden dolayı bu ülkeyi baskı altında tutmaya başlamıştır⁶⁸¹.

4.2.5.5. Irak ve Askeri Müdahaleler Sorunu

I. Körfez Savaşı sonrasında ABD'nin "Haydut Devletler" listesinin üst sıralarında yer almaya başlayan Irak'la ilgili de ABD - AB arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Irak, Soğuk Savaş döneminde (özellikle 1958 askeri darbesinden 1980'lere kadar) ABD'nin dostu olan bir ülke değildi. ABD-Irak yaklaşması ise, "gerçek ittifak" olmanın dışında, ortak düşman İran'a karşı kurulmuş olan bir "geçici ya da yapay anlaşma" (*modus vivendi*) idi. Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle beraber bu yapay ittifak, yerini karşılıklı tehdit algılamasına bırakmıştır.

I. Körfez Savaşı'nda BM güçleri Irak'ı Kuveyt'ten püskürtmüşler, ancak bu ülkeyi işgal etmemişlerdir. Bush yönetimi, savaş operasyonunu BM Güvenlik Konseyi kararlarına göre icra etmekteydi. Bu kararlar Irak'ın işgalini içermemekteydi. Irak'ın işgal edilmesi durumunda, Körfez Koalisyonu çökebilir ve başta SSCB olmak üzere birçok devlet ABD'ye muhalefet edebilirlerdi. Ancak Irak işgal edilmese bile Washigton değişik zorlayıcı yöntemlerle, Bağdat'ı cezalandırmaya başlamıştır. Bu bağlamda ABD, "*BM Güvenlik Konseyi kararlarına göre yaptırımlar uygulamaya devam etmiş, Kürtlerle işbirliğini sürdürmüş, Irak'ın silahsızlandırılması için çalışmış ve Irak'ı 36. ve 32. paraleller ile fiilen üçe bölerek kuzeyden ve güneyden askeri olarak kontrol altında tutmuştur*". Clinton yönetimi ise, Irak'a karşı (İran'ı da içine alan) "*çifte çevreleme*" politikası başlatmıştır⁶⁸².

BM kararları doğrultusunda ABD'nin Irak'a yönelik uyguladığı politikalara, Avrupalılardan herhangi bir itiraz gelmemiştir. I. Körfez Savaşı sırasında oluşan uluslararası güce Avrupalı devletler de değişik düzeyde destek vermişler ve Güvenlik

---

⁶⁸¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hossein Seifzadeh, "Iran's Assertiveness in Maintaining Its Peaceful Nuclear Technology", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Autumn 2005, Vol: X, No: 3, ss. 127-151, Gülden Ayman, "İran Nükleer Krizi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2006, ss. 25-42.

⁶⁸² Ramazan Gözen, "ABD'nin Irak'ı işgali: Yeni Muhafazakâr Demokratik Emperyalist Bir Proje", der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II.Körfez Savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006, ss. 33-37.

Konseyi'nin aldığı kararlara uymuşlardır. Ancak ABD'nin Irak'a yönelik uyguladığı bazı politikalar, ABD ve Avrupalılar arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerden birincisi ABD'nin 31 Ekim 1998 tarihinde kabul ettiği Irak'ı özgürleştirme yasasıdır. Yasanın üçüncü bölümünde, ABD'nin politikasının, “*Saddam Hüseyin liderliğindeki rejimi uzaklaştırmak ve yerine demokratik bir yönetimin gelmesini sağlamak olmalı*” şeklinde belirtilmişti. Bu hedefe ulaşmak için Clinton yönetiminin Iraklı muhalif gruplara 97 milyar dolar yardım yapması istenmişti⁶⁸³.

Ayrıca I. Körfez Savaşı'ndan sonra Washington, 1993 ve 1996 yıllarında bazı Irak hedeflerini vurarak, askeri baskıyla Irak'ı BM Kararlarına uygun davranmaya zorlamıştır. Ancak ABD, bu operasyonlarda koalisyon güçlerinden giderek az destek almaya başlamıştı. 1994 yılında Irak'ın Kuveyt sınırına asker yığmaya başlaması üzerine ABD, bu gelişmeye sert karşılık vermiştir. Bunun üzerine ABD daha uzlaşmacı davranmaya çağrılmıştır. Bir başka gelişme ise 16 Aralık 1998'de ABD ve İngiltere'nin Güvenlik Konseyi kararına gerek duymadan Çöl Tilkisi adlı operasyonla Bağdatı bombalamalarıdır. Bu operasyona, Rusya ve ÇHC ile beraber, Fransa da tepki göstermiştir.

I. Körfez Savaşı'ndan sonra Avrupa devletleri Irak'la ekonomik ilişkilerini canlandırma yoluna gitmişlerdir. Orta Doğu ile ticari ilişkilerde Avrupa devletleri ABD'nin önüne geçmiştir. 2000 yılında Irak'ın ABD ile olan ticareti 23 milyar dolar iken, Avrupa ülkeleriyle olan ticareti bunun üç katına ulaşmıştı (67 milyar dolar). Ayrıca Irak hükümeti Kasım 2000'de dış ticaretinde dolar yerine euro kullanacağını belirtmiştir⁶⁸⁴. Bunlara ek olarak 1992'den itibaren AB, BM'den sonra Irak'a en fazla insani yardım yapan kurum haline gelmiştir. AB'nin Irak politikasının ardında şu nedenler yatmaktaydı:

Irak'taki herhangi bir uyuşmazlığın etkileyeceği Orta Doğu'nun Avrupa kıtasına coğrafi olarak yakınlığı, bölgede yaşanan herhangi bir uyuşmazlığın ve/veya istikrarsızlığın Avrupa'yı hem ekonomik, hem de kültürel ve sosyal açıdan doğrudan etkilemesi, güvensizlik ortamı, siyasal

⁶⁸³ Gözen, a.g.m., s. 39.

⁶⁸⁴ Arı, **Irak, iran, ABD ve Petrol**, a.g.e., ss. 486-491.

*şiddet ve ekonomik darboğazın neden olduğu göç, AB üyesi ülkelerin – özellikle Almanya ve Fransa- Irak ile olan ticari ilişkileri, Avrupalıların enerji ihtiyacının büyük bölümünü zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan bu bölgeden karşılaması, bölgede Avrupalı şirketlerin büyük yatırımlarının olması ve Avrupalı güçlerin bölge ile olan sömürgeci geçmişi*⁶⁸⁵.

ABD gibi AB devletleri de nükleer, kimyasal ve biyolojik silah programlarına sahip bir Irak'ı tehdit olarak görmekteydiler. Ancak soruna müdahale konusunda anlaşmazlıklar başlamıştır. Sorunun aciliyeti, Saddam'ın çevrenmesi, yapılabilecek askeri operasyon, Saddam sonrası dönem, daha istikrarlı Irak önündeki engeller, İran bağlantısı, petrol sorunu, Filistin sonuyla bağlantısı gibi konularda, Avrupalıların kafasında soru işareti oluşmaya başlamıştır. Özellikle Bush yönetiminin iş başına gelmesiyle beraber Irak konusunda her iki tarafta birbirlerine karşı güvensizlik oluşmuştur. Bu konuda sürtüşme ve taktik anlaşmazlıkların yaşanacağını 2000'li yılların başında belli olmuştur⁶⁸⁶.

4.2.6. Bölgesel Sorunlar

YDD'de ABD ve AB bölgesel sorunlar karşısında birlikte hareket etmişlerdir. Orta Doğu Sorunuyla ilgili başlatılan Oslo sürecine her iki aktör de katılmışlardır. Ayrıca ABD, Avrupalı büyük güçlerin desteğini almadan Bosna-Hersek ve Kosova sorunlarına müdahale etmemiştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, köklü anlaşmazlıklara neden olmasa bile, her iki aktörün Orta Doğu ve Balkan sorunlarına yaklaşımları konusunda derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Orta Doğu Sorunu ve Balkan Savaşları gibi konulara her iki aktörün yaklaşımlarındaki farklılıklar analiz edilecektir.

---

⁶⁸⁵ Muzaffer Şenel, "Avrupa Birliği'nin Irak Politikası", der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006, s. 75.

⁶⁸⁶ "Elusive Partnership: US and European Policies in the Near East and the Gulf", s. 167.

4.2.6.1. Orta Doğu Sorunu

Orta Doğu'yu “*hegemonya bataklığı*” olarak değerlendiren⁶⁸⁷ Brzezinski Batılıları ilgilendirmesi bağlamında, bölgedeki önemli sorunlara (Filistin Meselesi, KİS'lerin yayılması, Terörizm vs.) dikkat çekmektedir. Brzezinski, bölgeyi transatlantik ittifakın, çarpma sonucu dağılacağı kayaya benzetmektedir. Bu sorunlardan Filistin meselesine her iki aktörün farklı yaklaşımları, Brzezinski'nin iddiasının temelini oluşturmaktadır⁶⁸⁸. Brzezinski, ayrıca ABD ve AB'nin Orta Doğu politikalarındaki derin farklılıkların jeopolitik gerekçelerinin de altını çizmektedir. Öncelikle AB için, kendi yakın çevresinde bulunan bölge, Meksika'nın ABD için ifade ettiği anlamla eşdeğerdedir. Bundan dolayı AB dış politikası, kendi güneyinde yer alan bu coğrafyaya odaklanmıştır. Brzezinski Süveyş Krizinden (1956) sonra AB dış politikasının, ABD'ye karşı kendisini ispatladığı tek bölgenin Orta Doğu olduğunu belirtmektedir⁶⁸⁹.

ABD ve AB Orta Doğu bölgesinde ekonomik ve ticari rekabete başlamışlardır. Ancak, bu rekabet çatışma seviyesine çıkmamıştır. Orta Doğu'ya yönelik farklı öncelikler ve değişik bakış açıları, ABD ve AB dış politikalarında öne çıkmaya başlamıştır. ABD'nin Orta Doğu politikalarında öncelikli olarak, İsrail'in ve bölgedeki müttefiklerin güvenliği, petrolün uluslararası piyasalara güvenli bir şekilde nakli ve KİS'lerin bölgede yayılmasını engellenmesi, gibi konular yer almaktadır. AB ise bölgesel istikrara öncelik vermektedir. ABD ve AB'nin Orta Doğu politikalarındaki temel farklılık jeopolitik konum, ekonomik ve güvenlik alanlarındaki karşılıklı bağımlılık gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. AB coğrafi olarak Orta Doğu'ya yakındır. Ayrıca başka bir açıdan bakıldığında AB, Avrupa-Akdeniz ortaklığının bir parçasıdır. ABD ise bölge dışı bir aktör olduğundan dolayı bölge politikasını küresel parametreler doğrultusunda belirlemektedir. ABD bölge politikasını birkaç devletle kurmuş olduğu stratejik ortaklık sayesinde sürdürmektedir. AB ise bölgedeki bütün devletlere aynı mesafede yaklaşmayı tercih

---

⁶⁸⁷ Zbigniew Brzezinski, **Tercih: Küresel Hakimiyet mi, Küresel Liderlik mi?**, çev. Cem Küçük, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, 2. Baskı, s. 83.

⁶⁸⁸ Brzezinski, **Tercih**, a.g.e., ss. 94-95.

⁶⁸⁹ Brzezinski, **Tercih**, a.g.e., ss. 95-96.

etmektedir. AB özellikle diğer bölge ülkelerini rahatsız edecek, sadece bazı devletlerle ikili ilişki kurma konusuna karşıdır. Bölgeyle ekonomik ve ticari ilişkileri ileri düzeyde olan AB, doksanlı yılların sorunlu ülkeleri olan Cezayir ve Libya ile petrol ticaretini sürdürmüştür. AB ülkeleri bölgeden Avrupa'ya devam eden kontrolsüz göç hareketlerinden rahatsızdırlar ve bölgede istikrarı zedeleyebilecek gelişmelerin bu hareketleri daha da artırmasından endişe etmektedirler⁶⁹⁰.

ABD ve AB'nin bölgeye yaklaşımlarında farklılığa neden olan bir başka konu ise, her iki aktörün enerji politikalarıdır. ABD'nin her geçen gün Orta Doğu petrolüne olan bağımlılığı artmakta ise de, Avrupa Orta Doğu petrolüne ABD'den de fazla bağımlıdır. Üstelik ABD'nin aksine Avrupa ülkeleri, bölgesel istikrarsızlıklar, göç ve kaçak işçiler yüzünden Orta Doğu'daki gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Özellikle bölgesel yakınlıktan dolayı Avrupalılar, Orta Doğu'da ortaya çıkan, bölgesel bazı sorunlar karşısında daha duyarlıdırlar. *ABD bölgede tek ses olmak isterken AB sadece bölgede sesi çıkanlardan biri olmak istemektedir. Bütün bu etkenler ABD ile AB arasında görüş ayrılıkları doğurmakta ve bölgedeki rekabetin temelini oluşturmaktadır*⁶⁹¹.

Avrupalılar, ABD'nin aşırı İsrail yanlısı tutum izlemesinden ve bölge ülkelerini (yukarıdan aşağıya yöntemlerle) demokratikleştirmeye çalışmasından rahatsızdırlar. Coğrafi yakınlık, ekonomik ve demografik bağlardan dolayı bölgedeki istikrarsızlıktan en fazla etkilenebilecek olan devletler Avrupalılardır. Siyasi istikrarsızlık veya dini radikalleşme hareketlerinden, Avrupa'da yaşayan 15 milyona yakın Arap/Müslüman nüfusun etkilenmesi kaçınılmazdır. Bölgedeki istikrarsızlığın çok tehlikeli bir boyuta ulaşması halinde Amerikalıların kıtalarına dönme imkânları vardır. Ancak Avrupalılar ise, bölgedeki sorunlarla ister istemez baş başa kalacaklardır⁶⁹². Avrupalılar ayrıca, ABD'nin bölgesel aktörlerin meşru çıkarlarını göz önüne almadığından şikâyetçilerdir. Avrupalılara göre ABD, bölgedeki bazı aktörleri görmezden gelmekte, bölge ülkelerini müttefikler ve düşmanlar olarak ikiye

---

⁶⁹⁰ Völker Perthes, "Points of Difference, Cases for Cooperation: European Critiques of US Middle East Policy", **Middle East Report**, No: 208, Fall 1998, s. 30.

⁶⁹¹ Ataman, a.g.m., s. 98.

⁶⁹² Lean T. Hadar, "Mending the US-European Rift Over the Middle East", **Policy Analysis**, No: 485, August 20, 2003, s. 10.

ayırmaktadır⁶⁹³. ABD Soğuk Savaş döneminden itibaren bölgeye yönelik uyguladığı politikalarından dolayı, kendisini bölgedeki gelişmelerden soyutlayamamaktadır. ABD'ye göre Avrupalılar bölge dışındaki güçlerdir. ABD'ye göre Avrupalı güçler bölgedeki çıkarlarını korumak için AB'yi bir araç olarak kullanmaktadırlar.

Ancak şu noktanın da belirtilmesi gerekir ki, ABD ve AB'nin Orta Doğu bölgesinde ortak hedefleri vardır. Petrol kaynaklarının kontrolü, demokrasilerin yaygınlaştırılması, Orta Doğu terörizmiyle mücadele, KİS'lerin bölgede yayılmasının engellenmesi bunların başta gelenleridir. Diğer yandan demokratik yönetim olmamalarına rağmen Pakistan, Körfez ve bazı Kuzey Afrika ülkelerinin hükümetleri her iki aktör tarafından desteklenmiştir. Ancak temel sorun bölgedeki çıkarların ne şekilde korunacağı ve tehditlerle nasıl mücadele edileceğidir. ABD ve AB bölge politikasında anlaşmazlığa düştükleri husus da bu yöntem farklılığıdır⁶⁹⁴.

ABD ve AB'nin Orta Doğu politikalarındaki temel farklılıklar Filistin sorunu örneğinde bariz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Süveyş Krizi'nden itibaren Avrupalıların bölgedeki rolleri azalırken, ABD bu tarihten itibaren bölgedeki gelişmelere daha fazla angaje olmaya başlamıştır. Süveyş Krizi'ne Avrupa'nın iki devletinin bireysel politikaları damgasını vurmuştu. Ancak Avrupa Toplulukları'nın kurulmasıyla beraber bölgeye ve Filistin sorununa yönelik AT politikası, zamanla daha fazla kurumsal bir şekle kavuşmuştur.

1967 savaşıdan sonra ABD ve Avrupalıların Filistin sorununa yaklaşımları ayrılmaya başlamıştır. Bu savaştan sonra Avrupalılar, İsrail'den işgal ettiği topraklardan çekilmelerini istemişlerdir. 1973-74 OAPEC'in çıkardığı petrol krizlerinden sonra AT'nin Filistin soruna yönelik politikası şekillenmeye başlamıştır⁶⁹⁵. 1979 yılında İngiltere ve Fransa, BM'nin 242 sayılı kararına, "*Filistin halkının self determinasyon hakkı barış çabalarının ayrılmaz bir parçasıdır.*" ifadesini eklemeye çalışmışlardır. Ancak bu girişim ABD tarafından

---

⁶⁹³ Perthes, "Points of Deference...." a.g.m. s. 31.

⁶⁹⁴ Martin Ortega, "The Achillesheel of Transatlantic Relations", der. Gustov Linstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations Afret Iraq**, European Union for Security Studies, Paris, 2003, s. 155.

⁶⁹⁵ Ataman, a.g.m., s. 99.

engellenmiştir⁶⁹⁶. 1980 yılında kabul edilen Venedik Deklarasyonu, AB'nin Filistin sorununa yönelik yaklaşımında bir dönüm noktası olmuştur. Bu deklarasyonda Avrupalılar, Filistin halkının haklarını desteklediklerini ilan etmişler, FKÖ'yü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak görmüşler ve barış görüşmelerine FKÖ'nün katılmasını savunmuşlardır. ABD ise 1990'lara kadar FKÖ'ye böyle bir meşruiyet vermemiştir. Venedik Deklarasyonu'ndan sonra AT Orta Doğu'da bağımsız bir oyuncu haline gelirken, Arapları destekleyen bir tutum izlemeye başlamıştır. Bu durum İsrail ve ABD'nin rahatsızlığına neden olmuştur.

İsrail, 1970'lerde savaşından sonra başlatılan barış görüşmelerine AT'nin katılmasını istememiştir. (İsrail'in bu isteksizliği günümüzde de devam etmektedir.) Amerikalılar da Brüksel'in bölgeyle fazla ilgilenmesini istememiştir. Bu durumda AB'nin bu süreçteki rolü barış görüşmelerine evsahipliği yapmaktan öteye geçememiş, Oslo Anlaşması (1993) Washington'da imzalanmıştır⁶⁹⁷. AB, Filistin sorununa yönelik kurumsal politikalar geliştirmektedir. ABD'nin soruna yaklaşımı ise (başkanların) bireysel tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir. AB dış politikasının işlediği kurumsal yapı bireysel politikalara imkân vermemektedir⁶⁹⁸.

AT Madrid Konferansı öncesinde kalıcı bir barışın sağlanması için, İsrail, Suriye ve Lübnan'ın kendi aralarında gerçekleştirecekleri ikili görüşmelere ve barışın Filistinlilere sağlayacağı avantajların önemine vurgu yapmıştır. AT ayrıca antlaşmada işgal altındaki toprakların nihai statüsünün belirtilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak AT, çok taraflı görüşmelerde bölgesel ekonomik işbirliğini gündeme getirmiştir⁶⁹⁹. Madrid Barış Konferansı'nda Avrupalılar ayrıca, ABD'den farklı olarak uluslararası hukukun önemine vurguda bulunmuşlar ve İsrail'e barış için toprak formülünü benimsemesi için baskı yapmışlardır⁷⁰⁰.

⁶⁹⁶ Ülger, **Avrupa Birliğinde**, a.g.e., s. 191.

⁶⁹⁷ Ataman, a.g.m., s. 99.

⁶⁹⁸ Völker Perthes, "America's Greater Middle East and Europe: Key Issues for Dialogue", **Middle East Policy**, Vol: XI, No: 3, Fall 2004, s. 94

⁶⁹⁹ Francois d'Alancon, "The EC Looks to a New Middle East", **Journal of Palestine Studies**, Vol:23, No: 2, Winter, 1994, s. 47.

⁷⁰⁰ Mesut Özcan, "European Union's Middle East Policy and Turkey", **Avrasya Etüdüleri**, Sonbahar-Kış 2005, Sayı: 27-28, s. 157.

Barış görüşmeleri sürecinde AB, ABD'den ziyade BM ve Rusya ile aynı safta kalmayı tercih etmiştir. Birçok Avrupalı devlet 1993-2001 yılları arasında sürdürülen Oslo barış sürecinin aşırı açık uçlu olduğunu ve antlaşmanın soruna nihai ve kalıcı bir çözüm getirmediğini iddia etmiştir. Avrupalılara göre, Filistinliler'in sonuçta Gazze ve Batı Şeria'da kendi bağımsız devletlerini kuracaklarına olan inançları kaybolmuştur. ABD ise her iki tarafın karşılıklı güven doğrultusunda bir anlaşmaya varacaklarını savunmaktadır⁷⁰¹. Avrupalılar, bölgedeki Arap devletlerinin sorunun çözümüne katkılarının olacağına inanmaktadırlar. Ancak Avrupalılara göre bu faktör tek başına barış için yeterli bir etken değildir. Avrupalılara göre barışın önündeki en önemli engel İsrail'in Filistin topraklarını işgal altında tutmasıdır. ABD ise, Arap ülkelerinin "Yahudi" İsrail devletini tanınamalarının ve Filistin'de ılımlı bir yönetimi teşvik etmemelerinin sorunu tırmandırdığını iddia etmektedir. ABD'ye göre bölgede artan terörizm ve vahşetin sorumluları FKÖ ve Arap devletleridir. Avrupalılar ise vahşet ve terörün temel nedenini İsrail'in güvenlik endişesiyle giriştiği eylemlere bağlamaktadırlar. Avrupalılara göre örneğin, Sharon'un şiddet politikaları, dolaylı olarak İsrail'in güvenliğini daha fazla risk altına sokmaktadır. İsrail'in güvenliği ancak Filistinlilerle varılacak kalıcı bir barış antlaşmasıyla mümkündür⁷⁰².

Avrupalılar, bölge politikası konusunda kendilerinden daha az deneyimli olan ABD'nin dış politika karar vericilerinin İsrail ağırlıklı politikalarından ve ABD'li yetkililerin Filistin sorununa adil ve kalıcı olmayan bir antlaşmayı öne sürmelerinin sorunun çözümünü zorlaştırdığından şikâyetçidirler. Avrupalılar, Suriye ve Filistin'in çıkarlarının da göz önüne alınarak, kapsamlı bir antlaşmanın imzalanmasını savunmuşlardır. Avrupalılar göre ABD, barış görüşmelerinin sonuçlarından çok süreciyle ilgilenmektedir. Avrupalılar ise barış görüşmelerinin sonuçlarıyla ilgilenmişler, bu bağlamda Filistin Devletini sıklıkla vurgulamışlar ve işgal altındaki topraklarda yerleşim birimlerinin kurulmasını kınamışlardır. Avrupalılara göre barış

---

⁷⁰¹ Patrick Clowson, "US and European Priorities in the Middle East", der. Gustav Lindstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Institute for Security Studies, Paris, 2003, 127-128.

⁷⁰² Clowson, a.g.m., ss. 129-130.

sürecinin sponsoru yalnızca süreci devam ettirmeyip, süreç sonunda hedefler belirleyerek buna uygun politikalar geliştirmelidir.

AB, ayrıca Bush yönetimin taraflara baskı uygulayarak Madrit Konferansı'nı düzenlemesine rağmen, Oslo Antlaşması'nın uygulanmasına ayak direten İsrail yönetimine baskı yapmamasına itiraz etmiştir. Bölge dışı aktör olarak ABD, kendisini barış görüşmelerini sürdürecektir siyasi role sahip tek aktör olarak görmektedir. Bu varsayıma itiraz eden Avrupalılar, Arap devlet adamlarının çoğunun ve bazı İsraili politikacıların ABD'ye güvenmediklerini iddia etmektedirler. Bunların yanı sıra Avrupalılar, İsrail-Filistin barış sürecinde kendilerini ABD'ye rakip değil tamamlayıcı güç haline gelmek istemektedirler⁷⁰³.

1990'ların ortalarından itibaren AB, Filistin sorunu konusunda daha etkin bir politika izlemeye başlamıştır. Öncelikle AB Orta Doğu'ya bir büyük elçi atamıştır. 1996 yılında Filistin Sorunuyla ilgili Lüksemburg Deklarasyonunu yayınlamıştır. Deklarasyonda İsrail'e, Doğu Kudüs de dâhil olmak üzere işgal ettiği topraklardan çekilmesi çağrısında bulunulmuştur. Bazı Avrupalı güçler, Arap ülkelerini İsrail'in politikalarına karşı çıkmak üzere, Suriye ve Mısır öncülüğünde bir "eksen" oluşturmaları için teşvik etmişlerdir. AB ülkeleri ayrıca ABD'nin ikili çevreleme politikasına karşı çıkmışlardır. Bu gelişmeler ABD'nin hareket kabiliyetine, sınırlı da olsa, kısıtlama getirmiştir. Bahsedilen gelişmeler AB'nin, ABD'yi bölgede dengeleyecek tek güç olarak yorumlanmasına neden olmuştur⁷⁰⁴.

ABD ve AB'nin Filistin Sorununa yönelik dış politika farklılıklarından birisi de Yaser Arafat konusunda ortaya çıkmıştır. Bush yönetimi Arafat'ı boykot etmeyi tercih ederken, Brüksel Arafat'ı demokratik yoldan seçilmiş lider olarak görmeye devam etmiştir. Zira 1996 yılında Filistin Özerk Bölgesi'nde (FÖB) yapılan seçimler ABD ve AB'nin teşvik ve kontrolleri doğrultusunda yapılmıştı. AB Arafat'ı kişisel nedenlerden ziyade, FÖB'ün demokratikleştirilmesinin bir gereği olarak muhatap kabul etmeye devam etmiştir⁷⁰⁵.

⁷⁰³ Völker, "Points of Difference..." a.g.m., s. 31.

⁷⁰⁴ Ataman, a.g.m., ss. 99-100.

⁷⁰⁵ Völker, "America's Greater Middle East..." a.g.m., s. 94.

4.2.6.2. Balkan Savaşları

Genel itibariyle sonuçları değerlendirildiğinde, Balkan Savaşları'nın Avrupalıların güvenlik alanında ABD'ye Soğuk Savaş sonrasında da bağımlı olduğunu somut bir şekilde gösterdiği açıktır. Etnik çatışmalar, ABD'nin müdahalesi sayesinde durdurulmuş, AB ise ABD'nin sert politikalarının gölgesinde bölgeye yönelik yeni stratejiler geliştirme imkânı bulmuştur. Ancak Balkan krizlerinin devam ettiği dönemde bile (önemli bir ayrışıklığa neden olmasa dahi) ABD ve Avrupalı büyük güçlerin sorunlara bakışlarında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Balkan Savaşları patlak verdiğinde ABD dış politikası, Basra Körfezi ve SSCB'de yaşanan gelişmelere odaklanmıştı. Bu dönemde Balkan Savaşları ABD dış politikası için tali bir husustu. Sovyet tehdidi ortadan kalkmış ve Almanya da birleşmiş olduğuna göre Avrupalılar, kendi arka bahçelerinde ortaya çıkan önemli bir sorunla baş etmeliydiler. Dönemin ABD dış işleri bakanı Washington'un ilk defa önemli bir güvenlik sorununu tamamen Avrupalılara bırakmasının nedenini şu şekilde izah etmekteydi: *“Avrupalıları ortaya çıkmaya, birleşik bir güç olarak hareket edebileceklerini göstermeye doğru itme zamanı gelmişti. Yugoslavya da bu ilk adım için her yer kadar uygundu”*⁷⁰⁶. Aslında ABD'nin böyle önemli güvenlik sorununu AT'ye havale etmiş olmasından Avrupalı büyük güçler çok da rahatsız olmamışlardı. Bu dönemde kıta Avrupası'ndan ABD'nin küresel liderliğine itirazlar yükselmekteydi. Tek kutuplu sistem yerine çok kutupluluğu tercih eden Fransa, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında kıta Avrupası'nın sorunlarıyla yakından ilgilenmesinden hoşnut olmayacaktı. Diğer yandan Avrupalılar krizin başlangıcında sorunu çözme konusunda oldukça hevesli görünmekteydiler. AT Dönem başkanı ülke olan Lüksemburg Dışişleri Bakanı da Avrupalıların bu istek ve heyecanını dile getirmişti⁷⁰⁷. Bu dönemde kendi ulusal güvenliği için Balkanlardaki gelişmeler doğrudan tehdit olarak görmeyen ABD, (kendisi de çok uluslu yapıda olmasından hareketle) çok uluslu ve federal yapıyla yönetilen Bosna-Hersek'in siyasal varlığının

⁷⁰⁶ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Dişbudak Çorakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 48.

⁷⁰⁷ Hüseyin Emiroğlu, Faruk Çakır, “Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar Eksenli Sorunlar Karşısında Transatlantik Dış Politika Parametreleri”, yayın aşamasında, s. 5.

devamını arzulamaktaydı. ABD, bu dönemde ayrıca “yeşil bahçe” olarak adlandırılan eski Yugoslavya’nın ortasındaki Bosna-Hersek’in, islam cumhuriyetine dönüşmesinden endişe etmekteydi. Dolayısıyla bu ülkenin çok uluslu yapısı federal sistem içinde korunmalıydı.

Ancak esas sorun ABD’nin soruna yaklaşımından veya sorunu Avrupalılara devretmesinde değil, Avrupalıların soruna müdahale konusunda kendi aralarında ortaya çıkan görüş ayrılıklarından çıkmıştır. Doksanların başında olaylar patlak verdiğiğinde, Avrupalılar soruna dağınık bir şekilde yaklaşmaktaydılar. İtalyanlar YFSC’nin toprak bütünlüğünü savunmaktaydı. Fransa tarihsel nedenlerle Sırp’ların YFSC’yi kontrolleri altında tutmasını desteklerken, Almanya ise konuya farklı bir şekilde yaklaşmaktaydı⁷⁰⁸. Zamanla İngiltere ve Fransa Sırp’lara sempatiyle yaklaşmaya başlarken, Yunanistan bu konuda daha radikal bir çizgiye kayacaktır. Diğer yandan AB üyesi olmayan bir Avrupalı güç olarak Türkiye krizin başlangıcından itibaren Boşnaklara her türlü siyasi ve diplomatik destek vermiştir. Avrupalıların savaştan taraflara farklı yaklaşımları, I. Dünya Savaşı öncesindeki manzarayı hatırlatmıştır. AB üyesi büyük güçler, YDD’de Balkanlarda başgösteren insan hakları ihlallerini durdurmak ve bölgede istikrarı sağlamak yerine, tarihsel ve kültürel nedenlerden dolayı kendilerine yakın olan bölge devletlerine destek vermeye başlamışlardı.

ABD ise sorunun başlangıcında krizden uzak durarak, Avrupalı müttefiklerinin sorunu çözmelerini beklemiştir. Ancak müdahaleye karar verdiği zaman sorunun çözümünü, taraflara duygusal bağlar doğrultusunda destek vermek yerine, saldırgan tarafın caydırılması ve mağdur tarafın desteklenmesi, şeklinde belirlemiştir. ABD’nin soruna yaklaşımı, AB üyesi devletlerden çok Türkiye’ninkine paralellik arz etmekteydi. Eski Yugoslav cumhuriyetlerinin tanınması konusunda Avrupalılar arasında anlaşmazlık çıkınca ABD, Almanya’nın bu konudaki yaklaşımından duyduğu endişeleri dile getirmiştir⁷⁰⁹.

---

⁷⁰⁸ Daniel Serwer, “The Balkans: From American to European Leadership” der. Gustav Lindstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2003, s. 174.

⁷⁰⁹ Emiroğlu, Çakır, a.g.m., s. 11.

Bush yönetimi, her ne kadar o dönemde Balkan Krizlerinde aktif rol almak istememekteyse de, BM'yi Sırbistan'a ambargo uygulamaya zorlamıştı. Henüz krizin başlangıcında Washington'un bu çabası, dönemin BM Genel Sekreteri Butros Ghali ile beraber İngiltere ve Fransa'nın engelleriyle karşılaşmıştır. Savaşın başlangıcındaki bu yaklaşımlar, araçsal farklılıkları ortaya koymaktadır. Clinton yönetimi Mayıs 1992'de BM'nin Sırlara ambargo uyguladığını, ancak Sırbistan'a değişik kanallardan yapılan yardımlar sayesinde, bu ambargonun çok etkili olmadığını belirtmiştir. Bundan dolayı Clinton, 1992 yılının ortalarından itibaren Boşnaklara yönelik uygulanan BM silah ambargosunun tek taraflı kaldırılması ve NATO'nun hava hareketi düzenlemesi fikrini ortaya atmıştır. Clinton'un bu görüşü, Almanya tarafından desteklenmişse de, "*savaşı uzatacağı ve UNPROFOR'daki askerleri tehlikeye atacağı*" gerekçesiyle İngiltere ve Fransa tarafından reddedilmiştir. Clinton aynı görüşü 8-9 Kasım 1994 tarihinde BM Güvenlik Konseyinde dile getirdiğinde, Fransa ve İngiltere'nin tercihi bu konuda Rusya ve Çin ile beraber ABD'ye muhalefet etmek olmuştur. ABD stratejilerinin AB içerisindeki destekçisi ise Güvenlik Konseyi üyesi olmayan Almanya'ydı. ABD dış işleri bakanlığının üst düzey diplomatlarının tek taraflı harekete geçme önerileri ise Clinton tarafından "*BM'yi zayıflatır ve NATO içinde çatlama neden olur gerekçesiyle*" reddedilmiştir⁷¹⁰.

ABD, bir yandan yaklaşık 50 yıldır devam eden transatlantik ittifakın Bosna-Hersek'te çözülmemesine özen göstererek, Paris'i ikna etme peşindeydi. Etnik şiddet tırmandıkça, ABD'nin uluslararası toplumdaki itibarının gün geçtikçe sarsıldığının farkında olan Washington'daki yetkililer, Chirac'ın "*özgür dünyanın içi boş*" ifadesiyle neyi kastettiğini sorgulamaya başlamışlardı. Mitterand sonrası Chirac'la bu operasyonu gerçekleştirme şansını yakalayan ABD, bombardıman başlayınca Fransa'nın yanı sıra İngiltere'yi de yanına almayı başarmıştı. Ancak yine de bazı NATO ülkeleri Miloseviç'i barış masasına oturtmak için bombardımana ara verilmesini savunmuşlardı⁷¹¹. Bombardıman öncesinde de, ABD'nin o dönemde BM büyükelçisi olan Albright, Ghali yerine dönemin BM Genel Sekreter yardımcısı Kofi Annan'ı ikna etmiş, ayrıca yapılabilecek itirazları önlemek için NATO

⁷¹⁰ Emiroğlu, Çakır, a.g.m., s. 14.

⁷¹¹ Emiroğlu, Çakır, a.g.m., s. 16.

Konseyi'ni toplamamıştır. Washington, NATO başkomutanı, NATO genel Sekreteri ve NATO'nun tüm Akdeniz kuvvetleri komutanının desteğiyle hareketi başlatmıştır. Diğer NATO üyelerine ise sadece haber verilmiştir⁷¹².

Vance-Owen planı sonrasında barış görüşmelerinde inisiyatifi ele alan ABD ile temas grubu üyeleri arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Atlantik ittifakının hatırı için müttefikleriyle ipleri koparma niyetinde olmayan ABD'li yetkililer, Temas Grubu üyelerinin kendilerine “sürekli sıkıntı çıkardıklarını” belirtmişlerdir:

Onlarla da, onlarsız da olamıyoruz. Onlarla buluşup neler yaptığımızı anlatmazsak sürekli şikâyet ediyorlar. Anlatırsak, itiraz ediyorlar, genellikle bilgi sızdırıyorlar, ya da daha kötüsünü yapıyorlar... 20 Ağustos'ta [temas grubunun bir üyesi] bana gizlice [kendi hükümetinin] şimdiki inancına göre, temas grubunda “en az bir üyenin, temas grubuyla ilgili ayrıntıları doğrudan Belgrad'a aktardığını” söyledi. Avrupa'nın geçici sıkıntıları idare edebilir... ama asla unutmamalıyız ki, bir çözüm olursa, onların hepsine ihtiyacımız olacaktır-ekonomik yardım için AB'ye, BM sonrası barış gücü için NATO'ya, kararları yasalaştırmak için BM'ye, ek yardım için İslam Konferansına, Belgrad üzerinde (sınırlı bile olsa) etkileri için Ruslara ve Yunanlılara...⁷¹³

ABD ve Avrupalılar arasında anlaşmazlıklar Dayton Barış Antlaşması görüşmeleri sırasında da ortaya çıkmıştır. Fransa, ABD'nin Avrupalıları arka planda bırakarak, bölgede etkinliğini artırmasından rahatsız olmuştur. Dönemin Fransa dış işleri bakanı De Charette, Holbrook'a “Fransız basını görüşmeleri ABD'nin devraldığını, Fransa'yı kenarda bekler durumda bıraktığını yazıyor” demiştir. Görüşmelerin nerede yapılacağı ABD'li yetkililer arasında şiddetli tartışmalara neden olmuştur⁷¹⁴. Paris'in Washington'a yaptığı bu baskılar sonucunda barış görüşmeleri ABD'de başlamış, ancak Dayton Antlaşması Fransa'da imzalanmıştır.

Kosova müdahalesi sırasında ABD ve AB arasında köklü dış politika farklılıkları ortaya çıkmamıştır. Ancak bu savaş transatlantik ilişkilerde bazı pürüzlerin oluşmasına ortam hazırlamıştır. NATO'nun Kosova müdahalesi sonrasında Balkanlar ikinci kez ABD sayesinde istikrara kavuşmuştur. AB ise bu

⁷¹² Holbrooke, a.g.e., s. 127.

⁷¹³ Holbrooke, a.g.e, ss. 110-111.

⁷¹⁴ Holbrooke, a.g.e, s. 226.

müdahalelerin gölgesinde bölgede açılım yapmaya başlamıştır. Zamanla AB'nin bölgedeki rolü artmıştır. Üyelik perspektifinin tanınmasıyla beraber bölge ülkeleri her ne kadar AB'ye yakınlaşmaya başlamışlarsa da, bu ABD'nin bölgedeki rolünün azaldığı anlamına gelmemektedir. Bölge devletleri özellikle (Boşnak ve Arnavutların yoğun yaşadığı ülkeler) güvenlik konularında ABD'yi, AB'ye tercih etmektedirler⁷¹⁵.

Kosova Krizi sırasında AB'nin güvenlik ayağındaki eksiklikler bir kez daha ortaya çıkmış, bunun sonucunda otonom bir savunma politikası olarak AGSP başlatılmıştır. AB'nin AGSP aracılığıyla Balkanlar'da operasyonlar düzenleyerek askeri yeteneğini artırmaya başlaması ve bu kurumun zamanla NATO'nun rolünü azaltacağı ihtimalinin belirmesi, ABD'nin Balkanlardaki askeri varlığını kalıcı hale getirmesine neden olmuştur. Kosova'daki üs zamanla ABD'nin Avrupa'daki en büyük askeri üssü haline gelmiştir.

---

⁷¹⁵ Dimitrios Triantaphllou, "The Interplay Between the EU and the United States", der. Gustav Lindstorm, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2003, s. 205.

SONUÇ

Çalışmanın birinci bölümünde Soğuk Savaş sonrası uluslararası sisteme damgasını vuran gelişmelere yer verilmiştir. Soğuk Savaş'ın sonu yakın tarihte uluslararası ilişkilerde meydana gelen en önemli dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Başta uluslararası ilişkiler olmak üzere birçok disiplin, yakın tarihte meydana gelen bu değişimi mercek altına almıştır. Soğuk Savaş'ın galipleri tarafından *Yeni Dünya Düzeni* olarak adlandırılan bu dönemin hangi yönleri ile “yeni” olduğu ve nasıl bir “düzen” getirdiği tartışma konularının temelini oluşturmuştur. Tartışmalar, Huntington'un “*Medeniyetler Çatışması*” ve Fukuyama'nın “*Tarihin Sonu*” tezleri etrafında dönmüştür. Ancak belirtmek gerekir ki, her iki görüş de doksanlı yıllarda ortaya çıkan gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Şüphesiz Soğuk Savaş döneminde uluslararası politikanın genel manzarasını oluşturan ideolojik kutuplaşmanın son bulması, iki kutuplu sistemde ortaya çıkan ekonomik ve politik rekabet ve dehşet dengesiyle somutlaşan nükleer silahlanma yarışının sona ermiş olması, olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Ancak iki kutuplu sistemin geçirdiği metaformoz sonucunda baş gösteren bölgesel istikrarsızlıklar ve etnik çatışmalar liberalizmin, “*mutlak zaferi*”nin kutlanmasını gölgeleyecek kadar, kaotik bir durumun doğmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem de, yukarıda belirtilen yaklaşımlar tarafından analiz edilmeye çalışılmıştır. Ancak bize göre doksanlı yılların başında uluslararası ilişkiler kuramcıları tarafından başlatılan bu tartışmalar, aceleye getirilmiştir. Zira doksanlı yıllarda uluslararası sistem bir dönüşüm geçirmeye başlamış ve taşlar yerine henüz tam oturmamıştı. Bölgesel çatışmalar karşısında büyük güçlerin kararsız bir tutum izlemelerinin nedenlerinden birisi de bu sistemik belirsizliktir. Soğuk Savaş sonrasında ABD, tek süper güç haline gelmiştir. Ancak Batı Avrupa ve Asya'daki bölgesel güçler de uluslararası sistemdeki yerlerini almışlardır. Doksanlı yılların sonu itibariyle, her ne kadar Kaplan'ın tipolojisine tam olarak uymasa bile, yeni uluslararası sistem tek kutupluluğun birçok özelliklerini haiz hale dönüşmüştür.

YDD'nin dikkat çekici özelliklerinden birisi de bu dönemin küreselleşmenin son evresi ile örtüşmesidir. Kitle iletişim teknolojisinde meydana gelen yenilikler, piyasa ekonomisi ve demokrasilerin yaygınlaşması, küreselleşmenin son evresini hızlandırmıştır. Küreselleşme sürecinde ulus-devletin egemenliği köklü bir aşınmaya uğramış, ulus-devletin yetkilerinin bir kısmı ulusüstü örgütlere, bir kısmı da yerel birimlere terk edilmeye başlanmıştır. Rakip bloğun ortadan kalkmasıyla, ABD'nin dış müdahaleleri artmış ve bunlar “*insani müdahale*” adı altında gerçekleştirilmiştir. Bütün bu gelişmeler yaklaşık 400 yıldır devletlerarası sisteme hâkim olan Westfalya sisteminin sonunun gelmesine neden olmuştur.

YDD'de uluslararası güvenlik sorunları köklü bir değişime uğramıştır. Bu dönemde, iki kutuplu sistemde temel güvenlik sorunları olan dehşet dengesi, nükleer caydırıcılık, ideolojik rekabet yerlerini nitelik ve nicelik yönünden oldukça farklı küresel ve bölgesel güvenlik sorunlarına bırakmıştır. Ayrıca Soğuk Savaş koşullarında geri planda kalan birçok güvenlik sorunları YDD'de daha bariz bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bunlara ek olarak, küresel güvenliğin yanı sıra bölgesel güvenlik de öne çıkmaya başlamıştır.

Yeni uluslararası güvenlik sorunları terörizm, KİS'lerin yayılması ve etnik nedenli bölgesel çatışmalardan ibaret değildir. İnsan hakları ihlalleri, artan illegal göç hareketleri, küresel ölçekte yayılan fakirlik, gittikçe etkisini hissettiren çevre sorunları da yeni uluslararası güvenlik sorunları olarak değerlendirilmektedir. Şu noktanın da eklenmesi gerekir ki, yumuşak güvenlik sorunu olarak sınıflandırılan bu sorunlardan bir kısmı daha yıkıcı, telafisi mümkün olmayan, uzun vadeli etkilere neden olmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikası ana hatları ile incelenmiştir. Ancak ABD'nin küresel bir aktör haline gelmesi, Soğuk Savaş dönemine rastladığından dolayı bu dönemdeki gelişmelere de yer verilmiştir. Bu dönemde Batı Avrupalı devletlerin ısrarları üzerine yaklaşık 150 yıl boyunca sürdürdüğü izolasyonizm politikasını terk eden ABD, Batı Bloğu'nun lideri konumuna gelmiştir. Bu dönemde ABD, bizzat kuruluşlarına katıldığı veya

kurulmalarını teşvik ettiği, ekonomik, siyasi ve savunma nitelikli uluslararası örgütler aracılığıyla rakip blokla mücadelesini sürdürmüştür. Çevreleme olarak adlandırılan stratejiyle mücadelesini sürdüren ABD, Vietnam yenilgisi, OPEC petrol krizleri gibi gelişmelerle karşılaştığında kendi gücünün sınırlarını sorgulamaya başlamıştır. 1970’li yıllarda çevreleme politikasında kısmi değişiklikler yapan ABD, 1980’li yıllarda uluslararası politikada yeni bir Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır. II. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu süreç SSCB’nin dağılmasıyla sonuçlanmış, ayrıca ABD’nin yaklaşık 50 yıl boyunca sürdürdüğü Soğuk Savaş politikalarının kazanımlarının ve kayıplarının sorgulanmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ABD dış politikasında meydana gelen ikinci kırılma olarak değerlendirilebilir. Zira yaklaşık 50 yıl boyunca ABD dış politikasına damgasını vurmuş olan “çevreleme” stratejisi SSCB’nin dağılmasıyla beraber geçerliliğini yitirmiş, hatta ABD dış politikasının küresel ölçekte sürdürülüp sürdürülmeyeceği bile tartışılmaya başlanmıştır. Ancak Soğuk Savaş döneminde uyguladığı dış politika sayesinde çıkarları küresel ölçekte yayılan ABD, yeniden izolasyonizme dönmek gibi bir seçeneğe dış politika stratejileri arasında yer vermemiştir. ABD küresel bir aktör olarak uluslararası sistemdeki rolünü sürdürmeye devam ederken, dış politikasında önemli stratejik değişikliklere gitmiştir. Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikası süreklilik ve değişim bağlamında analiz edildiğinde; ABD’nin küresel ölçekte sürdürdüğü rol sürekliliğin en önemli unsuru olarak öne çıkmaktadır. Değişim ise ABD dış politika stratejilerinde meydana gelen değişikliklerdir. Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin en önemli dış politika stratejisi, küresel gücüne rakip haline gelebilecek her hangi bir güç veya güç bloğunun böyle bir pozisyona ulaşmasına engel olmak olarak belirlenmiştir. ABD ayrıca kendisinin veya stratejik derinliği olan müttefiklerinin güvenliğini doğrudan veya dolaylı bir şekilde tehdit etme potansiyeline sahip gelişmelere karşı önlem almış, jeopolitik öneme sahip stratejik bölgelerin kontrolünü ele geçirmiş, uluslararası ekonomik ve politik sistemde piyasa ekonomisi ve demokrasilerin yaygınlaştırılmasına çalışmış, bunu yaparken ABD’nin öncü pozisyonunun sürdürülmesine öncelik vermiştir.

Bush yönetimi YDD’de dış politika hedeflerini iki önemli başlık altında yürütmüştür. Öncelikle Soğuk Savaş döneminden kalan mirası SSCB / Rusya ile işbirliği içerisinde ortadan kaldırmaya çalışmış, ayrıca ABD önceliğinde yeni bir “düzen” imar etmeye başlamıştır. Soğuk Savaş’ın sonu itibariyle ABD, Irak ve Libya konularında uluslararası toplumu da peşinden sürükleyerek BM bünyesinde bu ülkelere uluslararası ambargo uygulamayı başarmıştır. I. Körfez Savaşı’yla Basra Körfezi’nin kontrolünü ele geçiren ABD, uluslararası arenadaki rakipsizliğinin kendisine sunduğu fırsatı pragmatist bir biçimde kullanmıştır. Özellikle YDD’nin kendi öncülüğünde kurulması için ABD, Clinton döneminde çok yönlülük stratejilerine ağırlık vermeye başlamıştır. Bu bağlamda NAFTA, APEC gibi bölgesel ekonomik örgütler kurulmuş, ayrıca uluslararası ticareti liberalize etmek amacıyla GATT, DTÖ’ye dönüştürülmüştür. Bush ve Clinton yönetimlerinin uyguladığı bu uluslararası ekonomi politikaları sayesinde 1970’lerden itibaren ABD’nin gücünün çöküşte olduğuna dair imajın giderilmesine çalışılmıştır. ABD ayrıca siyasi müttefiki konumundaki Japonya ve Almanya gibi yeni ekonomik müttefiklerine karşı ticaret savaşları başlatmıştır. Bu politikalar sayesinde büyük oranda başarıya ulaşılmış ve ABD’nin küresel ölçekteki rolü yeniden teyid edilmiştir.

Uluslararası ekonomik ilişkilerde sert politikaların sürdürüldüğü bu dönemde siyasi ilişkilere hâkim olan işbirliği stratejisi doksanlı yılların ortalarından itibaren terkedilmiştir. Rusya’nın “*Yakın Çevresi*”ne giren ABD, Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya’da Soğuk Savaş dönemini hatırlatan bir bölgesel rekabet politikası başlatmıştır. Benzeri uygulamayı ABD’nin Balkan Savaşlarına yönelik gösterdiği tepkilerde de gözlemlemek mümkündür. Bosna-Hersek’e müdahale konusunda Avrupalı müttefikleri ve Rusya ile işbirliği halinde hareket etmeye çalışan ABD, Kosova’ya müdahale konusunda benzeri yöntemi tercih etmemiştir. Bunlara ek olarak doksanlı yılların sonlarına doğru ABD’nin tek taraflılık stratejisine yönelmesi de YDD ile “*vaat edilen*” iyimser tablonun sona erdiğinin son kanıtlarıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Soğuk Savaş sonrası AB’nin entegrasyon alanında geçirdiği dönüşüm ve yakın bölgelere yönelik başlattığı siyasi açılımlar, incelenmiştir. YDD’de AB kendi kimliğini oluşturan değerleri dış politikasına

yansıtma imkânı bulmuştur. AB uluslararası ilişkilerin klasik aktörleriyle (devletler, uluslararası örgütler) aynı sınıfa girmediğinden uyguladığı dış politika da farklılıklar içermektedir. Bundan dolayı üçüncü bölümün giriş kısmında AB'nin güç yapısına ilişkin teorik tartışmalara yer verilmiştir. Devletler topluluğu olan AB üyelerinin yetkilerinin bir kısmını ulusüstü konumlara devr ettikleri *sui generis* bir politik aktör haline gelmiştir. Bu farklılık, AB'nin güç yapısında olduğu gibi dış politikasında da ortaya çıkmaktadır. AB dış politikasına yöneltilen eleştirilerin temelinde de öncelikle AB'nin nasıl bir güç olduğunun göz önüne alınmaması yatmaktadır. Ulus devletin yetkilerini bir üst otoriteye devretme konusunda en büyük sıkıntı dış ve güvenlik politikalarında yaşanmaktadır. Doksanlı yıllarda 15 üyeli bir birlik olarak AB, siyasal entegrasyon sürecinde en büyük sorunlarla bu alanda karşılaşmıştır. Öncelikle 15 üyenin farklı farklı dış politika önceliği vardır, ayrıca güvenlik konusunda üye ülkeler farklı tehdit algılamasına sahiptirler. Ayrıca üye ülkelerin farklı jeopolitik konumları, komşularıyla olan ilişkileri, üyesi oldukları uluslararası örgütler (BM Güvenlik Konseyi Üyeliği, NATO, BAB vs.), transatlantik ilişkilere verdikleri öncelik, dış ve güvenlik politikalarının temel farklılıklarını oluşturmaktadır.

Bu konuda bir örnek vermek gerekirse AB'nin kuzey doğusundaki üyelerinden İsveç, 1815'ten itibaren her hangi bir devletle savaşa girmemiştir. AB'nin güney doğulu üyesi olan Yunanistan'ın ise bütün komşularıyla sorunları vardır. AB sayesinde, Avrupa ölçeğinde büyük güç haline gelmeye çalışan Fransa ile siyasi geleceğini transatlantik ilişkilerde pekiştirmek isteyen İngiltere'nin dış politika öncelikleri bir başka farktır. Üye ülkelerin dış politika önceliklerinde ortaya çıkan bu farklılıklar, ODGP'nin oluşum sürecinin ağır aksak işleyişinin temel nedenlerindedir. Ancak bahsedilen aksiliklere rağmen bu alanda kaydedilen başarılar, AB'nin küresel ölçekte bir kutuba dönüştüğüne dair yorumların yapılmasına neden olmuştur. AB özellikle kendi çevresindeki devletlerle, öncelikli olarak ekonomik alanda ilişkilerini geliştirmiş, akabinde bu ilişkileri siyasi ve güvenlik konularını da içerecek şekilde geliştirmiştir. Güney Akdeniz ülkelerine yönelik başlattığı bu politikalar sayesinde AB, Komşuluk Politikasının alt yapısını hazırlamıştır. Diğer yandan ODGP'nin oluşum sürecinde Balkanlarda patlayan

savaşlar, AB'nin ikinci sütunda ortaya çıkan eksikleri gidermesine ve AGSP'yi başlatmasına neden olmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Soğuk Savaş sonrası dönemde Transatlantik ilişkiler incelenmiş ve ABD ve AB dış politikalarının karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Soğuk Savaş döneminde, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika arasında oldukça sağlam ittifak ilişkileri kurulmuştu ve bu dönemde yekpare bir “Batı” imajı oluşturulmuştu. Özellikle ortak Sovyet tehdidi, Batı Avrupalılar ve ABD'nin dış ve güvenlik politikalarının aynı kulvarda yürütülmesine neden olmaktadır. Sovyet sonrası dönemde transatlantik ittifakı, varlık nedenlerinden en önemlisini kaybetmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ayrıca ABD'nin Avrupa'daki varlığının sorgulanmasına da neden olmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupalıların ısrarları üzerine Avrupa politikalarına dâhil olan ABD, Soğuk Savaşın sonu itibarıyla adeta Avrupalı bir güç haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında da ABD'nin Avrupa'dan ayrılma gibi bir niyeti söz konusu değildir.

Soğuk Savaş sonrasında transatlantik ilişkiler yeni bir yapıya dönüşmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesi aslında transatlantik ilişkilerin normal zemine taşınmasına neden olmuştur. Zira Soğuk Savaş koşullarında Avrupalılar, karşılıklı bağımlılıktan ziyade ekonomik politik ve güvenlik alanlarında, ABD'ye tek taraflı bağımlı hale gelmişlerdi. Bu dönemde Batı Avrupa'da ortaya çıkan entegrasyon hareketleri de ABD'nin teşviki ve Sovyet caydırıcılığı ekseninde şekillenmekteydi. YDD'de Batı Avrupalılar ekonomik ve politik alanda ABD'ye bağımlılıktan büyük ölçüde kurtulmuşlardır. Bu dönemde Sovyet tehdidinin olmayışı, Avrupalıların yeni tehdit algılamaları doğrultusunda, kendi dış ve güvenlik politikalarını oluşturma imkânına kavuşmalarına neden olmuştur.

Diğer yandan ortak Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, transatlantik ittifakın yapısının gevşemesine de neden olmuştur. Sovyet sonrası ortak öteki bulma konusunda ABD ve Avrupalılar arasında anlaşma sağlanamamıştır. Öncelikle ABD ve AB'nin farklı dış ve güvenlik politikalarına öncelik vermiş olmaları, bu durumun temel nedenidir. ABD mevcut tek kutuplu sistemi sürdürmeye çalışmakta ve sert

güvenlik sorunlarına öncelik vermektedir. AB ise artan fakirlik, yaygınlaşan bulaşıcı hastalıklar, illegal göç hareketleri, insan hakları ihlalleri ve çevre sorunları gibi konulara öncelik vermiştir. ABD ve AB dış politikaları birbirine zıt kavramlar tarafından izah edilmektedir. Marslı-Venüslü, Kantçı-Hobbesçu, yumuşak güç-sert güç bu kavramlardan bazılarıdır. Ancak bahsedilen politik zıtlıklara rağmen AB'ye siyasi, sosyal, kültürel açılardan en yakın uluslararası aktör ABD'dir. Dolayısıyla ittifak ilişkileri birçok alanda sürdürülmektedir. Batı dünyasını tehdit eden birçok gelişmelere karşısında, ABD ve AB işbirliğine gidebilmektedirler. Ancak Soğuk Savaş döneminde oluşan siyasi ahenk kaybolmuştur. *Transatlantik ittifak, tamamen bozulmamış, fakat farklı bir zeminde ittifak ilişkileri yenilenmiştir.*

Ayrıca Transatlantik ittifakın sona ermesinin her iki aktör için de doğuracağı birçok olumsuzluk söz konusudur. Özellikle Asyalı bir gücün uluslararası güç hiyerarşisinin zirvesine çıkması, her iki aktör tarafından arzu edilen bir durum değildir. Bu yüzden YDD'de Transatlantik ittifak sona ermemiştir. Ancak yapısı itibariyle yenilenmiştir. Bu dönemde her iki aktör benzer çıkar veya tehdit algılamalarında bulunabilmektedirler. Farklılık, bu hedeflere ulaşma veya tehditlerle mücadele konusunda benimsenen yöntemlerden kaynaklanmaktadır.

Dolayısıyla çalışma genel yaklaşım itibariyle bu farklılığı, Transatlantik ilişkilere etkisini de içerecek şekilde sorgulamaktadır. YDD'de ekonomik ve ticari alanda AB, ABD'ye en ciddi rakip haline gelmiştir. Bu dönemde her iki aktörün ticari ilişkileri artmıştır. Ancak AB'nin ortak para politikasını devreye sokmasıyla beraber euro-dolar rekabetin başlaması, bazı ürünlerin ticaretleri konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar, ekonomik rekabetin daha da artmasına neden olmuştur. Ayrıca her iki aktör kendi kıtalarında ekonomik entegrasyon süreci başlatmışlar ve Asya-Pasifik bölgesiyle ticari ilişkilerini yoğunlaştırmışlardır.

ABD ve AB'nin farklı dış politika yöntemlerindeki farklılıklar, özellikle güvenlik konularında ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar her iki aktörün NATO ve AGSP'ye yaklaşımlarında daha bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında her iki aktörün NATO'dan farklı beklentileri vardır. ABD, NATO'yu

YDD’de yeni tehdit unsurlarına göre biçimlendirmeye ve aynı zamanda genişleterek Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Transatlantik ittifakın, güvenlik ayağı olarak sürdürmeye çalışmaktadır. ABD, Avrupalıların NATO dışında güvenlik arayışlarına girmesinden rahatsızdır. ABD ayrıca NATO sayesinde, Avrupalıların güvenlik alanında kendisine bağımlılığını devam ettirmeye çalışmaktadır. ABD diğer yandan NATO’nun maliyetlerinin karşılanması konusunda daha fazla kaynak ayırmaları için Avrupalılara baskı yapmaktadır. Avrupalılar ise YDD’de bir yandan NATO’nun şemsiyesi altında güvenlik garantilerini sürdürmeye, diğer yandan bu örgütün imkân ve kabiliyetlerini kullanarak, ODGP’nin güvenlik boyutunu güçlendirmeye çalışmaktadırlar. AGSP konusuna farklı yaklaşımların temelinde de yukarıda belirtilen hedefler yatmaktadır.

ABD ve AB’nin güvenlik algulamalarında farklılığa neden olan bir başka konu ise haydut devletlerdir. ABD Soğuk Savaş döneminde SSCB’ye yönelik uyguladığı çevreleme politikasını, YDD’de “*haydut*” tanımlaması yaptığı devletlere yönlendirmiştir. ABD, gerektiği durumlarda Libya ve Irak örneğinde olduğu gibi BM kanalıyla bu devletleri uluslararası sistemden izole etmeye çalışmaktadır. Bunu başaramadığı takdirde, tek taraflı politikalarla ambargo uygulayarak bu devletleri uluslararası sistemden dışlamayı denemektedir. AB ise çok yönlülük stratejisi doğrultusunda BM bünyesinde bu devletlere uygulanan yaptırımlara katılmaktadır. Ancak AB, BM kararlarının dışında herhangi bir yaptırım yapılmasına karşıdır. Bazı koşullar belirleyen AB, bu devletlerle ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirerek, bunları uluslararası sisteme entegre etmeye çalışmaktadır. “*Haydut Devlet*”lere yönelik ABD ve AB’nin yaklaşımları arasındaki temel farklılık, Washington’un Irak ve İran’a yönelik başlattığı “*çifte çevre*” politikasına karşılık, AB’nin geliştirdiği “*Eleştirel Diyalog*” stratejisiyle belirginleşmiştir.

Doksanlı yıllarda ABD ve AB’nin iş birliğine gittikleri konulardan birisi de bölgesel sorunlardır. Özellikle Balkan Savaşları ABD ve Avrupalı güçlerin işbirliği sayesinde durdurulmuştur. Ancak Balkan krizleri döneminde bile her iki aktörün sorunlara yaklaşımlarında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca Filistin sorunuyla ilgili düzenlenen Madrid Barış Konferansı’na ve Oslo Sürecine her iki aktör de

katılmışlardır. Ancak ABD ve AB'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikaları arasındaki farklılıklar, Filistin sorunu örneğinde daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD'nin Oslo sürecinde başkanların bireysel tercihleri doğrultusunda hareket etmesi, Washington'un ağırlıklı olarak İsrail yanlı politikalar izlemesi, antlaşmada ucu açık kavramların yer alması, AB'nin tepkisine neden olmuştur. AB bölgesel istikrarı sağlayan, kalıcı bir barış antlaşmasından yanadır. AB "barış için toprak" formülünü ve nihai olarak "iki devletli" bir çözümün antlaşmalarda yer almasını savunmuştur. Diğer yandan her ne kadar Atlantik ittifakının pekişmesine neden olmuşsa da Balkan Savaşları sırasında (özellikle Bosna-Hersek Savaşı sırasında) ABD ve Avrupalı büyük güçler arasında birçok anlaşmazlık konusu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Kosova Savaşı sonrasında Avrupalıların AGSP'ye ağırlık vermiş olmaları, ABD'nin Balkan politikasını etkilemiş, bu tarihten itibaren bölgede gizli bir rekabet başlamıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ALLISON, Graham. **Nükleer Terörizm: Önlenebilir Nihai Felaket**, çev. Güneş Ayaş, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.

ARI, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, 3. Baskı.

ARI, Tayyar. **Global Politika ve Güney Asya: Keşmir Sorunu ve Nükleer Yarış**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.

ARI, Tayyar. **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, 2. Baskı.

ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, 3. Baskı.

ARMAOĞLU, Fahir. **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.

ARMAOĞLU, Fahir. **Siyasi Tarih 1789-1960**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1975, 3. Baskı.

BACIK, Gökhan. **Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik**, Kaknüs İnceleme-Araştırma, İstanbul, 2007.

BAÇ, Meltem Müftüler. **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, çev., Simten Coşar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

BAGBY, Wesley M. **America's International Relations Since World War I**, Oxford University Press, New York, Oxford, 1999.

BAUGH, William H. **United States Foreign Policy Making: Process, Problems and Prospects**, Hartcourt College Publishers, Forth Worth, Philadelphia, 2000.

BİRAND, Mehmet Ali. **31 Aralık 1959'dan 17 Aralık 2004'e, Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, 12. Baskı.

BORA, Tanıl. **Bölgeler, Sorunlar, Bosna Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999, 2. Baskı.

BOSTANOĞLU, Burcu. **Türkiye – ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

BRZEZINSKI, Zbigniew. **Kontrolden Çıkmış Dünya (Yirmibirinci Yüzyılın Arifesinde Dünya Çapında Karmaşa)**, çev. Haluk Menemencioglu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1996, 2. Baskı.

BRZEZINSKI, Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

BRZEZINSKI, Zbigniew. **Tercih: Küresel Hakimiyet mi, Küresel Liderlik mi ?**, çev. Cem Küçük, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, 2. Baskı.

CAFERSOY, Nazim. **Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2001)**, ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

CANBOLAT, İbrahim S. **Avrupa Birliği: Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, 3. Baskı.

CANBOLAT, İbrahim S. **Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, 2. Baskı.

CANBOLAT, İbrahim S. **Savaş ve Barış Arasında Dünya Korku ve Umut Arasında İnsan**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

CANBOLAT, İbrahim S. **Yeni Dünya ve Türkiye**, Ezgi Kitabevi Yayınlar, Bursa, 2000.

CAŞIN, Mesut Hakkı. Uğur Özgöker, Halil Çolak, **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi: Avrupa Birliği**, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

COX, Michael. **US Foreign Policy After the Cold War: Super Power Without a Mission**, Royal Institute of International Affairs, London, 1995.

ÇAKMAK, Haydar. **Avrupa Güvenliği: NATO, AGİT, AGSP**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

ÇALIŞ, Şaban H. **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

ÇOMAK, Hasret. **Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye: Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Güvenlik Yapılanması Sorunları**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

DAĞI, Zeynep. **Rusya'nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2002.

DEDEOĞLU, Beril. **Adım Adım Avrupa Birliği**, Çınar Güncel Yayınları, İstanbul, 1996.

DEDMAN, Martin J. **The Origin and Development of the European Union, 1945-1955**, Routledge Publications, London, Newyork, 1996.

EMERSON, Michael. **The Elephant and the Bear**, Center for European Policy Studies, Brussell, 2001.

EMİROĞLU, Hüseyin. **Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu**, Orient Yayınları, Ankara, 2006.

EVCİOĞLU, Kemal. **Amerika Birleşik Devletlerinin Büyük Orta Doğu Projesi, Alfa-Kaos-Omega-Tapınak**, Umay Yayınları, İzmir, 2005, 2. Baskı.

FOUSKAS, Vassilis K., Bülent Gökay, **The New American Imperialism: Bush's War on Terror and Blood for Oil**, Preager Security International, London, 2005.

GENÇ, Mehmet. Barış Özdal, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri** Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.

GIDDENS, Anthony. **Sosyoloji**, çev. Talip Kabadayı, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005.

GINSBERGER, Roy H. **Foreign Policy Actions of the European Community: The Politics of Scale**, Lynne Rienner Publishers, Adamon Time Pres Limited, Boulder, London, 1989.

GÖKTAŞ, Hıdır. Metin Gülbay, **Soğuk Savaştan Sıcak Barışa, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1994.

HACISALİHOĞLU, Yaşar. **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001.

HARTMANN, Fredick H., Robert L. Wendzel, **America's Foreign Policy in a Changing World**, Harber Colling College Publishers, New York, 1994.

HARVEY, David. **The New Imperialism**, Oxford Universty Press, Oxford, 2003.

HIRST, Paul, Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2000, 2. Baskı.

HOLBROOKE, Richard. **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Dişbudak Çorakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998.

HULSMAN, John, C. **A Paradigm for the New World Order: A Schools of Thought Analysis of American Foreign Policy in the Postcold War Era**, Macmillan Press Ltd, London, 2000.

İŞYAR, Ömer Göksel. **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

KAGAN, Robert. **Cennet ve Güç: Yeni Dünya Düzen'inde Amerika ve Avrupa**, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2005.

KAPLAN, Morton A. **System and Process in International Politics**, Wiley and Sons, New York, 1967, 2. Baskı.

KARLUK, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 1988, 5. Baskı.

KEGLEY, JR., Charles W. , Gregory A. Raymond, **A. Multipolar Peace?: Great Power Politics in the Twenty-First Century**, St. Martins Press, New York, 1994.

KEGLEY, JR., Charles W., Eugene R. Wittkopf, **American Foreign Policy: Pattern and Process**, St. Martin's Press, New York, 1996.

KENAR, Nesrin. **Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005.

KENNEDY, Paul. **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, 7.Baskı.

KENNEDY, Paul. **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, çev. Fikret Üçgan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995.

KISSINGER, Henry. **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

KLIMOW, Matthew S. **Moral Versus Practical: The Future of US Armed Humanitarian Intervention**, Center for International Relations Queens Universty, Ontaria, Canada, 1996.

LAÇİNER, Sedat. Mehmet Özcan, İhsan Bal, **Türkiyeli Avrupa:Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

LEFEBVRE, Maxime. **Amerikan Dış Politikası**, çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

MANN, Michael. **Incoherent Empire**, Verso, London, New York, 2003.

MURDAN, Simon W. **Islam the Middle East and the and the New Global Hegemony**, Lynne Publishers, Boulder, London, 2002.

NYE JR., Joseph S. **Amerikan Gücünün Paradoksu**, çev. Gürol Koca, Literatür Yayınları, İstanbul, Temmuz 2003.

ÖZDEK, Yasemin. **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.

ROSATI, Jerel. **The Politics of United States Foreign Policy**, Hartcourt Brace College Publisher, Fortworth, 1999.

RUPP, Michael. **Avrupa Birliği'nin Ortak Dış İşleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yay.,yyy, 2002.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, 7. Baskı.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e Kadar**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, 7. Baskı.

SAVRAN, Sungur. **Avrasya Savaşları: Körfez'den Afganistan'a Yeni Dünya Düzeni'nin Kuruluşu**, Belge Yayınları, İstanbul, 2001

SEZGİN, Mahmut Niyazi. **Avrupa'nın Gerçek Gündemi, Bilinmeyen Avrupa: Siyasi, Toplumsal, Ekonomik ve Dış Politik Dinamikler**, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

SIMITH, Hazel. **European Union Foreign Policy and Central America**, Macmillan Press Ltd, London, 1999.

SMITH, Karen. **European Union Foreign Policy in a Changing World**, Blackwell Publishing, Cambiridge, Oxford, 2003.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, 3. Baskı.

TEKELİ İlhan. Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'nın Türkiye'ye Yaklaşımı**, 1. Kitap, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993.

TODD, Emmunel. **After The Empire, The Breakdown of the American Order**, Colombia University Press, Newyork, 2003.

TOPRAK, Zerrin Toprak ve diğ., **Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Antlaşmalarında Avrupa Konseyi**, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004.

TOPRAK, Zerrin. **Çevre Yönetimi ve Politikası**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2003, 2. Baskı.

UÇAROL, Rifat. **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, 5. Baskı,

ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Oluşumu**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002.

ÜLGER, İrfan Kaya. **Yugoslavya Neden Parçalandı?: Balkan Dramı'nın Perde Arkası**, Seçkin Yayıncılık, Ankara,2003.

WALLERSTEIN, Immanuel. **Dünya Sistemleri Analizi, Bir Giriş**, çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2005, 2. Baskı.

WESSEL, Ramses A. **The European Unions Foreign and Security Policy, A Legal Instutional Perspective**, Kluwer Law International, Boston, London, 1999.

YIKILMAZ, Necla. **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, yyy, 2003.

MAKALELER

ADLER, Emanuel. Beverly Crawford, “The Normative Power: The European Practice of Region Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership”, Institute of European Studies (University of California Berkeley), Year: 2004, Paper: 040400, <http://www.ciaonet.org/wps/ucb013/CIAO-ucb.013.pdf>

AGGESTAM, Lisbeth. “The Concept of the EU as an Ethical Power”, Center of International Studies, University of Cambridge, <http://www.bisa.ac.uk/2007/pps/agggestam.pdf>

AĞACAN, Kamil. “AB’nin Güney Kafkasya Politikası,” **Stratejik Analiz**, Ocak 2007, Cilt:7, Sayı:81.

AKŞİN, Deniz Akşin, “ABD-BM İlişkileri: Çok Taraflılık ile Tek Taraflılığın Bir Sentezi”, **Avrasya Dosyası**, **BM Özel**, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 1.

AKTÜKÜN, İlker. “Soğuk Savaştan Küresel Tiranlığa”, der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikası’nda Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

ALGAN, Nesrin. “Çevre Gerçeğinin Küresel Düzeyde Ele Alınışı”, **Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı**, 1995, Sayı:5.

ALIBONI, Roberto. “Confidence Building, Conflict Prevention and Arms Control In the Euro-Mediterranean Partnership”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, December 1997, February 1998, Vol: II, No: 4.

ALKAN, Necmettin. “Dayton Antlaşması Gölgesinde Bosna Hersek”, **Avrasya Etüdüleri**, Bahar 2002, Sayı 22.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli. “Avrupa Birliği’nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye”, der. Atila Eralp, **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli. “Soğuk Savaş Sonrası Suriye’nin Dış Politikası”, der. Mustafa Türkes, İlhan Uzgel, **Türkiye’nin Komşuları**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

ARIBOĞAN, Deniz Ülke. “Güvenliksiz Barıştan Barışsız Güvenliğe”, der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

ARIBOĞAN, Deniz Ülke. “Uluslararası Terörizmin Yeni Yüzü”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Poltikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

ART, Robert J. “A Defensible Defense, America’s Grand Stategy, After the Cold War”, der. Michael Brown ve diğ., **America’s Strategic Choices: An International Security Reader**, The Mit Press, Cambiradge, 1997.

ATAMAN, Muhittin. “Orta Doğu’da ABD-AB Rekabeti ve Türk Dış Politikasına Etkileri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2006.

ATAMAN, Muhittin, Fatih Yaşlı, “Küba: Amerika Birleşik Devletleri’nin Yanıbaşındaki Terörist Devlet”, der. Kemal İnat, **ABD’nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005.

ATASOY, Yıldız. “Global Contradictions: A new Era or a Return To National Rivalries”, **CanadianDimension**, <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=6&hid=7&sid=cc7e3698bdf9-40eb-a7c1-6c3a0925d192%40sessionmgr8>

AYATA, Sercan. “Siber-Terörizm: Bilgi Çağı Terörizminde Bombaların Yerini Klavyeler mi Alacak?” **Stratejik Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 10, Şubat 2001.

AYDIN, Abdurrahim F. “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’nin Konumu”, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efeğil, **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Alp Yayınevi, Ankara, 2007.

AYHAN, Halis. “Kosova’nın Bağımsızlığının Doğallığı”, **2023**, 15 Mart 2008, Sayı: 83.

AYMAN, Gülden. “İran Nükleer Krizi ve Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2006.

BAĞCI, Hüseyin. “Alman Dış Politikası ve Türk-Alman İlişkileri Sorunlar Beklentiler”, der. Atila Eralp, **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

BAL, İdris. “İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve Türkiye: Bazı Sorunlar”, der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

BAL, İdris. “Terörizm, Liberal Devlet ve Uluslararası İşbirliği”, der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

BARBER, Benjamin R. “Cihad McDünyaya Karşı: Küreselcilik ve Kabilecilik Dünyayı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?” çev. Haluk Özdemir, der. Kudret Bülbül, **Küreselleşme, Kültür, Medeniyet**, Orient Yayınları, Ankara, 2007.

BAŞEREN, Sertaç. “Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Mücadele”, **Avrasya Dosyası**, Kış 1994/95, Cilt:1, Sayı: 4.

BAYIR, Emre. “ABD-İran Gerginliğinde AB-İran İlişkilerine Farklı Bir Bakış”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 28, Ağustos 2002.

BEAUMENT, Peter, Nick Wood, “Balkan’larda Nefretin Artmasıyla Hassas Barış ortamı Bozuluyor” **Stratejik Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 12, Nisan 2001.

BIOLAS, Jeffney P. “Thoughts Before Yet Another NATO Summit: Will Progne: Visions of Coalition Warfighting Capabilities Translate in to Armaments Realities?”, The John Hopkins Center for Transatlantic Relations, Washington, 2002, <http://www.ciaonet.org/cgi-bin/dkv/cia>

BİÇER, Savaş. “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci”, der. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003.

BİÇER, Savaş. “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği: Süreç ve Yaklaşımlar”, der. Cengiz Aktar, **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

BİLENER, Tolga. “AB’nin Azınlık Hakları ve AB’ye Bütünleşme Sürecinde Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri”, der. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003.

BİRDEN, Rana. “Genişlemenin Araçları”, der. Cengiz Aktar, **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

BLOCKMANS, Stewe. “EU Conflict Prevention in the Western Balkans”, der. Vincent Kronenberger, Jan Wouters, **The European Union and Conflict Prevention: Policy and Legal Aspects**, TMC Asser Press, The Hague, 2004.

BONVICINI, Gianni. “Mechanisms and Procedures of EPC: More Than Traditional Diplomacy”, der. Alfred P. Jpers, Elfria de Regelsberger, Wolfgang Wessel, **European Political Cooperation in the 1980’s, A Common Foreign Policy For Werstern Europe**, Martinus Nijhof Publishers, Boston, London, 1988.

BOWEN, Wyn Q. “Misilse Defence and the Transatlantic Security Relationship”, **International Affairs**, Vol: 77, No: 3, July, 2001.

BOZKURT, Giray Saynur. “Küreselleşme ve Terörizm”, der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

BOZKURT, Giray Saynur. “Küreselleşmenin Güvenlik Boyutu” der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

BRACH, Juliana. “Ten Years After: Achievement and Challanges of the Euro-Mediterranean Economic and Financial Partnership”, GIGA Research Unit: German Institute for Middle East Studies, Hamburg, 2006, <http://www.ciaonet.org/wps/giga044/index.html>

BREUSS, Fritz. "Economic Integration, EU-US Trade Conflicts and WTO Dispute Settlement", **European Integration Online Papers (EIOP)**, Vol: 9, No: 12, 2005, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2005-012a.htm>

BURNAZOVIÇ, Tufik. "Dayton Sonrası Bosna Hersek'te Güven Çerçevesi Hukuki Hususlar", **Avrasya Etüdleri**, Bahar 2002, Sayı: 22.

BURNAZOVIÇ, Tufik. "Bosna Örneğinde ABD'nin Balkan Siyasetini Anlamak", çev. Emir Türkoğlu, der. Ömer E. Lütem, Birgül Demirtaş-Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

BÜYÜKAKINCI, Erhan. "Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Güvenlik Sorunları", der. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003.

BÜYÜKAKINCI, Erhan. "Küreselleşme Üzerine Kuramsal Tartışmalar: Merkezi Devlet ve Yeni Aktörler", der. Cem Karadeli, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005.

BÜYÜKBAŞ, Hakkı "Transatlantik İşbirliği Yol Ayrımı: İkinci Irak Savaşı ve Ötesi", der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006.

CAFERSOY, Nazim. "ABD-Rusya İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi", **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 17, Eylül 2001.

CAPLAN, Richard. "Conditional Recognition as an Instrument of Ethnic Conflict Regulation: The European Community and Yugoslavia", **Nations and Nationalism**, Vol: 8, No: 2, 2002.

CARTER, Ralph G. "Leadership at Risk: The Perils of Unilateralism", **PS: Political Science and Politics**, Vol: 36, No:1, (January 2003).

CASH, Bill. "The European Security and Defence Policy: Threat to NATO", **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November 2000, Vol: V, No:3.

CAŞIN, Mesut. “Orta Doğu’da Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşı’nın Stratejik Sonuçları: I”, **Avrasya Dosyası**, İlkbahar 1996, Cilt:3, Sayı:1.

CAŞIN, Mesut. “Orta Doğu’da Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşı’nın Stratejik Sonuçları: II,” **Avrasya Dosyası**, Yaz 1996, Cilt:3, Sayı:2.

CHOUROU, Bechir. “The (Ir)relevance of Security Issues In Euro-Mediterranean Relations”, der. Fred Tanner, **The European Union as a Security Actor in the Mediterranean: ESDP Soft Power and Peace Making in Euro Meditterenean Relations**, yay, Zurich, yty.
<http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?v21=108801&lng=en&id>

CLOWSON, Patrick. “US and European Priorities in the Middle East”, der. Gustav Lindstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Institute for Security Studies, Paris, 2003.

COONEN, Stephen J. “The Widening Military Capabilities Gap Between the United States and European Does it Matter?”, **Parameters**, Autumn 2006.

CORBETTA, Renato. William J. Dixon, “Mutilateralism, Major Powers and Militarized Disputes”, **Political Research Quarterly**, Vol: 57, No: 1, (March-2004).

CROFT, Stuart ve diğ., “NATO’s Tripple Challenge”, **International Affairs**, Vol: 76, No:3, June 2000.

ÇAPOĞLU, Gökhan. “ABD Ekonomisinin Rekabet Gücü”, **Avrasya Dosyası**, Kış 1994-95, Cilt:1, Sayı:4.

ÇAYHAN, Esra. “Avrupa Birliğinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

ÇİTLİOĞLU, Ercan. “Küresel Terörün Kökleri,” **Stratejik Analiz**, Cilt: 6, Sayı: 64, Ağustos 2005.

D'ALANCON, Francois. "The EC Looks to a New Middle East", **Journal of Palestinian Studies**, Vol:23, No: 2, Winter, 1994.

DAALDER, Ivo H. "Are the United States and Europe Heading for Divorce", **International Affairs**, Vol: 77, No: 3, 2001.

DAALDER, Ivo. James M. Lindsay, "American Foreign Policy and Transatlantic Relations in the Age of Global Ploitics", der. Gustav Lindstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2003.

DAĞI, İhsan D. "Normatif Yaklaşımlar: Adalet Eşitlik ve İnsan Hakları", der. Atila Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, 3. Baskı.

DAĞI, Zeynep. "Rusyanın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye", der. İhsan Dağı, **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.

DAMRO, Chad. "Transatlantic Competition Policy: Domestic and International Sources of EU-US Relations", **European Journal of International Relations**, Vol: 12, No: 2.

DEDEOĞLU, Beril, Mesut Hakkı Caşın. "Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİT İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", **Avrasya Dosyası**, Kış 1999, Cilt: 5, Sayı: 4.

DEDEOĞLU, Beril. "Fighting Terrorism and Intervention", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Winter 2005, Vol: X, No: 4.

DEMİR, Ali Faik. "AB'nin Güney Kafkasya Politikaları", der. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003.

DEMİRAĞ, Yelda. "EU Policy Fowards South Caucasus and Turkey," **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol: IX, No: 4, Winter 2004-2005.

DENG, Yong. “Japon in APEC the Problematic Leadership Role”, **Asian Survey**, Vol: 37, No: 4, (April 1997).

EKREM, Erkin. “Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD) Çin’i Rusya’ya yakınlaştırabilir mi?”, **Avrasya Dosyası, Rusya Özel**, Kış 2001, Cilt: 6, Sayı: 4.

ELAIESSEN, Kjel A. “The New European Foreign and Security Policy Agenda”, der. Kjel A. Elaiessen, **Foreign and Security Policy in the European Union**, Sage Publications, London, New Delhi, 1992.

EMİROĞLU, Hüseyin, Faruk Çakır. “Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar Eksenli Sorunlar Karşısında Transatlantik Dış Politika Parametreleri”, yayın aşamasında.

ERALP, Atila. “Soğuk Savaş’tan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, der. Atila Eralp, **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

ERDOĞAN, Cansu. “Libya: Kuzey Afrika’nın Asi Devleti Uslandı mı?”, der. Kemal İnat, **ABD’nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005.

ERDURMAZ, A. Serdar. “Yeni Bir Konsept: ABD Ulusal Savunma Sistemi, Dünya ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, Cilt:2, Sayı: 16. Ağustos 2001.

ERHAN, Çağrı. “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları”, der. Mustafa Aydın, **Küresel Politikada Orta Asya, (Avrasya Üçlemesi I)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2005.

ERHAN, Çağrı. “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Güvenlik Algılamaları”, der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002.

ERKMEN, Serhat. “11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı”, **Stratejik Analiz**, Ekim 2001, Cilt: 2, Sayı: 18.

EROL, Mehmet Seyfettin. “Müzakere Sürecinde Türkiye’nin Avrasya Politikası ve AB ile İşbirliği Olanakları,” der. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efegil, **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Alp Yayınevi, Ankara, 2007.

ERÖZDEN, Ozan. “Ulus-Devletin Geleceği”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

ERSOY, Ömer. “Orta Asya ve Afganistan’da Yükselen Eski Yeni Tehdit Uyuşturucu”, der. Mustafa Aydın, **Küresel Politika’da Orta Asya, (Avrasya Üçlemesi I)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2005.

EWERTS, Steven. “Two Cheers of or the EU’s New Security Strategy: Soft Power and Hard Power”, **Oxford Journal of Good Governance**, Vol: 1, No: 1, 2004.

FALKNER, Robert. “The European Union as a Green Normative Power? EU Leadership in International Biotechnology Regulation”, Center For European Studies Working Paper Series#140, (2006).
<http://www.ciaonet.org/wps/ces019/ces019.pdf>

FINDIKÇIOĞLU, Gündüz. “Amerika ve Dünya Sanal Ekonomiden Reel Politikaya”, der. Toktamış Ateş, **Kartalm Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

FRERES, Christian. “The European Union as a Global Civilian Power: Development Cooperation in EU-Latin American Relations”, **Journal of Inter American Studies and World Affairs**, Vol: 42, No: 2, Summer 2000.

FUKUYAMA, Francis. “Tarihin Sonu mu?”, çev. Yusuf Kaplan, der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, **Tarihin Sonu mu?**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003, 4. Baskı.

GIEGERICH, Bastian. Dorya Pushkina, Adam Mout, “Towards a Strategic Partnership? The US and Russian Response to the European Security and Defence Policy”, **Security Dialogue**, Sage Publications, Vol: 37, 2006.

GILBOA, Eytan. “The Panama Invasion Revisited: Lessons for the Use of Force in the Post Cold War Era”, der. Demtrios James Caroley, **The New American Interventionism: Essays From Political Science Quarterly**,
<http://www.ciaonet.org/book/carely/ch04.html>

GOULAY, Catriona. Eric Remacle, “The 1996 IGC: The Actors and Their Interactions”, der. Kjell A.Eliaessen, **Foreign and Security Policy in the European Union**, Sage Publications, London, 1998.

GÖKIRMAK, Mert. “Yeni Dünya Düzeni Kavramı ve Uluslararası Sistem”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996.

GÖZEN, Ramazan. “ABD’nin Irak’ı İşgali: Yeni Muhafazakâr Demokratik Emperyalist Bir Proje”, der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006, ss. 33-37.

GUZZINI, Stefano. “From (Alleged) Unipolarity to the Decline o Multilateralism?, A Power-Theoretical Critique”, Danish Institute for International Studies, DTTS Working Paper No: 2005/25.
<http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?lng=en&id=18469>

GÜLBAY, Burak. “Pax Britanica’dan Pax Amerika’ya”, der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

GÜNEY, Nurşin A. “AKKA’nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye’nin Güvenliği” der. Gencer Özcan, Şule kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.

GÜNEY, Nurşin Ateşoğlu. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki Konvansiyonel Olmayan Silahların ve Balistik Füzelerin Yayılması Sorunu ile İlgili Yeni Yaklaşımlar”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Poltikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

GÜVEN, Fatih. “Uluslararası Terörizm ve Türkiye'ye Yansımaları”, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2004, Cilt: 5, Sayı: 51.

HADAR, Lean T. “Mending the U.S.-Euroean Rift Over the Middle East”, **Policy Analysis**, No: 485, August 20, 2003.

HAINÉ, Jean-Yves. “AGSP ve NATO”, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

HAINÉ, Jean-Yves. “Tarihsel Bir Perspektif”, çev. Nilbay Usta, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

HAKTANIR, Doğan. “Dünyayı Saran Tehlike ve Korunma Metodları”, www.ktmo.org/downloads/c253-hd.pdf.html.

HAMILTON, Daniel. “Americian Perspectives on the European Security and Defence Policy”, der. Jess Pilegaard, **The Politics of European Security**, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2004.

HAN, Ahmet K. “Tarafsız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplo ve Bush Doktrini,” der. Toktamış Ateş. **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

HATİPOĞLU, Esra. “Avrupa Komşuluk Politikası’nın Güney Kafkasya Boyutu”, der. Okan Yeşilot, **Değişen Dünya Düzeni’nde Kafkasya**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

HATİPOĞLU, Esra. “Avrupa Birliği’nin Orta ve Doğu Avrupa Genişlemesinin Mali Yardımlar Boyutu,” der. Cem Karadeli, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.

HATİPOĞLU, Esra. “Yeni Komşuluk Politikasının Avrupa Birliği (AB)-Rusya ilişkilerine Etkisi”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 2004-2005, sayı: 23.

HAUKKALA, Hiski. “A Normative Power or a Normative Hegemon?: The EU and its European Neighbourhood Policy”, EUSA 10th Biennial Conference Montreal, Canada, 17-19 May 2007, <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/haukkala-h-09i.pdf>

HAYNES, Jeff. "Religion", der. Brian White, Richard Little, Michael Smith, **Issues In World Politics**, Palgrave, Macmillan, London, 2005, 3. Baskı.

HINDLEY, Brian. "New Institutions for Transatlantic Trade?", **International Affairs**, Vol: 75, No: 1, 1999.

HOFFMANN, Stanley. "US-European Relations: Past and Future", **International Affairs**, Vol: 79, No: 5, 2003.

HOMBCH, Bodo. "Stability Pact for Sout-Easten Europe: A New Perspective For the Region", **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November 2000, Vol: 5, No: 3.

HUNTINGTON, Samuel P. "The Lonely Super Power", der. G. John Ikenberry, **American Foreign Policy: Theoretical Essays**, Pearson, Longman, New York, Boston, 2005, 5. Baskı.

HUNTINGTON, Samuel P. "Medeniyetler Çatışması mı?", der. Murat Yılmaz, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, 10. Baskı.

HUSEYINOV, Fuad. "Avrupa Birliği, Türk Cumhuriyetleri İlişkileri ve Türkiye", **Avrasya Etüdleri**, Kış: 2002, Sayı: 21.

HYDRE-PRICE, Adrian. "The EU, Power and Coercion: From "Civilian" to "Civilising" Power", Cidel Workshop, Oslo 22-23 October 2004, <http://www.arena.uio.no/cidel/WorkshopOsloSecurity/Hyde-Price.pdf>

IKENBERRY, G. John. "America's Imperial Ambition", der. G. John Ikenberry, **American Foreign Policy: Theoretical Essays**, Pearson Longman, New York, Boston, 2005, 5. Baskı.

İNAT, Kemal. "Avrupa Politik İşbirliği'nin Doğuşu", der. Oğuz Kaymakçı, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.

İSEN, Galip Beygü. “Kum Üzerinde Siyasetin Kumdan Kaleleri: Zoraki Demokrasi Olur mu?”, der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

İZCİ, Rana. “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

JENTLESON Bruce W., Rebecca L. Britton, “Still Pretty Prudent: Post-Cold War American Public Opinion on the Use of Military Force”, **The Journal of Conflict Resolution**, Vol: 42, No: 4, August, 1998.

JIA, Qingguo. “In Search of Absolute Security: US Nuclear Policy”, der. David M. Malone, Yuen Foong Khang, **Unilateralism and US Foreign Policy**, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2003.

JOHANSSON-NOGUES, Elisabeth. “The (Non) Normative Power EU and the European Neighbourhood Policy: An Exceptional Polciy for an Exceptional Actor?”, **European Political Economy Review**, No: 7, Summer 2007.

JUNCOS, Ana E. “The EU’s Post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovia: (re) Integrating the Balkans and/or (re) Inventing the EU?”, **South East European Politics**, November 2005, Vol: VI, No: 2.

KAHRAMAN, Sevilay. “Avrupa Birliği’nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası”, der. Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu, **Avrupa Birliği Politikaları**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007.

KAKINÇ, Halit. “Kavramlar Açıklayıcılığını Yitirirken Küreselleşme Amerikanlaşma İlişkisi,” der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

KALE, Başak. “Avrupa Birliği’nin Balkan Politikası: Çelişkiler İçinde Yanılsama?”, der. Ömer E. Lütem, Birgül Demirtaş-Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, 2001.

KANWAL, Gurmeet. "The New World Order: An Appraisal-I", **Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA**, June 1999, (Vol: XXIII. No: 3), http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_jun99.html

KANWAL, Gurmeet. "The New World Order An Appraisal-II", **Strategic Analysis: A Monthly Journal of IDSA**, July 1999 (Vol: XXIII No: 4), http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_jun99.html

KARADELİ, Cem. "1989 Sonrası Dünya Düzeni", der. Cem Karadeli, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.

KARADELİ, Cem. "Uluslararası Sistem: Tanımlar, Teoriler, Kurallar," der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

KARAMAN, Zerrin Toprak, "Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım", **Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı**, Sayı: 5, 1995.

KARAMAN, Zerrin Toprak, Asuman Olgunca Altay, "Yeni Dünya Düzeninde Global Yönetim", **Yeni Türkiye, Türk Siyaseti Özel Sayısı**, Mayıs-Haziran 1996, Sayı: 9.

KARAOŞMANOĞLU, Ali L. "Füze Savunmasının Teorisi ve Pratiği", **Stratejik Analiz**, Mayıs 2007, Cilt: 8, Sayı:85.

KARDAŞ, Tuncay. "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?", der. Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

KAUFMAN, Stuart J. "Approaches to Global Politics in the Twenty-First Century: A Review Essay", **International Studies Association**, Blackwell Publishers, Madlen, 1999.

KENNEDY-PIPE, Caroline. Nicholas Rengger, "Apoclaypse Now? Continuties or Disjunctions in World Politics After 9/11", **International Affairs**, Vol:82, No:3, (2006).

KLARE, Michael. “The Rise and the fall of the Rogue Doctrine: The Pentagon’s Quest for a Post Cold War Military Strategy”, **Middle East Report**, No: 208, Fall 1998.

KOCATÜRK, Nurhan. “İran: ABD’nin Orta Doğu’daki Baş Ağrısı”, der. Kemal İnat, **ABD’nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005.

KOHEN, Sami. “Yeni Dünya Düzeni’nde NATO’nun Değişen Stratejisi ve Türkiye”, der. Sebahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994.

KRAMER, Heinz. “The European Union in the Balkans: Another Step Towards European Integration”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November 2000, Vol: V, No: 3.

KRAUTHAMMER, Charles. “The Unipolar Moment Revisited”, der. G. John Ikenberry, **American Foreign Policy: Theoretical Essays**, Pearson Longman, New York, Boston, 2005, 5. Baskı.

KRAZLER, Horst Günter, Hennig. C. Schneider, “The Question of Consistency”, der. Elfriede Regelsberger, Philippede Schoutheete de Tervarent, Wolfgang Wessel, **Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond**, Lynne Publishers, Boulder, London, 1997.

KUPCHAN, Charles A. “Unraveling of the Atlantic Order: Historical Breakpoints in US-European Relations,” Institute of European Studies (University of California Berkeley), Year: 2006, Paper: 060414, <http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1061&context=ies>

KURBAN, Ebubekir. “Çocukların Yurdu Yurdun Çocukları”, **2023**, 15Ağustos 2002, Sayı: 16.

LAFEBER, Walter. “From Detente to the Gulf”, der. Garden Marter, **American Foreign Policy Reconsidered 1890-1993**, Routledge, London, Newyork, 1994.

LEGRO, Jeffrey W. “Whence American Internationalism”, **International Organization**, Vol: 54, No: 2, (Spring: 2000).

LINDSTORM, Gustav. “Hareket Alanında: AGSP Operasyonları”, çev. Emirhan Güral, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

MACLIMAN, Adrian. “Conflict Management and Cooperation in the Mediterranean: New Challenges for the EU Common Foreign and Security Policy”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol: II, No: 3, June-August 1997.

MANNERS, Ion. “The European Union as a Normative Power: A Response to Thomas Diez”, **Millennium: Journal of International Studies**, Vol: 35, No: 167, (2006).

MANNERS, Ion. “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?” **Journal of Common Market Studies**, Vol: 40, No: 2, June 2002.

MANNERS, Ion. “The Difference Engine: Constructing and Representing the International Identity of the European Union”.
<http://www.ciaonet.org/wps/mai03/index.html>

MARCHESIN, Philippe. “Yeni Tehditler Karşısında Avrupa”, der. çev. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003.

MASTANDUNO, Michael. “Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and US Grand Strategy After the Cold War”, **International Security**, Vol: 21, No: 4, (Spring 1997).

MAULL, Hanns W. “Europe and the New Balance of Global Order”, **International Affairs**, Vol: 81, No:4, (2005).

MCCGWIRE, Michael. “Why did we Bomb Belgrade?”, **International Affairs**, Vol: 76, No: 1, 2000.

MEARSHEIMER, John J. "Back to the Future", **International Security**, Vol: 15, No: 1, Summer 1990.

MENTCHEV, Emil. "Kosova Krizi Sonrası: Sofya'dan Bir Bakış", **Avrasya Dosyası**, Kış 1999, Cilt: 5, Sayı:4.

MILLER, Eric A. Steve A. Yetiv, "The New World Order in Theory and Practice: The Bush Administrations Worldview in Transition", **Presidential Quarterly** 31, No: 1, March 2001.

MISSIROLI, Antonio. "AGSP Nasıl İşler", çev. Serkan Korkmazarslan, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

MİŞ, Nebi. "Suriye, Terör Örgütleri ile Anılmak Kader mi?" der. Kemal İnat, **ABD'nin "Haydut Devletler"i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005.

MORAIE, Rosa. Alonso Termae, "From Draft Treaty of 1984 to the Intergovernmental Conferences of 1991", der. Rein Hardt Rummel, **Towards Political Union: Planning a Common Foreign and Security Policy in the European Community**, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden, 1992.

MUSAOĞLU, Neziha. "Avrupa Birliği-Rusya İlişkilerinde Tartışmalı Stratejik Ortaklık", der. Oğuz Kaymakçı, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.

NAS, Çiğdem. "Avrupa Parlamentosu'nun Etnik Azınlıklara Bakışı ve Türkiye", der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

NAYAN, Rajiv. "US-European Relations in the Post Cold War Era", **Strategic Analysis: a Monthly Journal of the IDSA**, April 2001, Vol. XXV, No: 1, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html

NIVOLA, Pietro S. “Commercializing Foreign Affairs”, der. Rondoll Ripley, **American Foreign Policy After the Cold War**, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1997.

NOI, Aylin Ünver. “İran’s Nuclear Programme: The EU Approach to Iran in Comparison to the US Approach”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, Spring 2005, Vol: X, No:1.

NUTTAL, Simon. “Two Decades of EPC Performance”, der. Elfriede Regelsberger, Philippe de Sechtheeteede Tervarent, Wolfgang Wessel, **Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond**, Lynne Rienner Publishers, London, 1997.

NYE JR, Joseph S. “The US and Europe: Continental Drift”, **International Affairs**, Vol: 76, No: 1, 2000.

OĞUZ, Cem C. “Rusya’nın Balkan Politikası ve Balkanlardaki Gelişmelerin Rus Siyasetine Etkileri (1991-2000)”, der. Ömer E. Lütem, Birgül Demirtaş-Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

OKTAY, Emel Osmançavuşoğlu. “Kosova Müdahalesi ve İngiltere’nin Değişen Dış Politikası”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 3, Sayı:31, Kasım 2002.

OLCAY, Bülent. “Kosova: Nereden Nereye?”, **Avrasya Etüdüleri**, Sayı:17, İlk Bahar-Yaz, 2000.

ORAN, Baskın. “Dönemin Bilançosu”, der. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kuruluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II** ,İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, 9. Baskı.

ORHAN, Oytun. “Suriye Dış Politika Analizi: ABD- Suriye Gerginliği”, **Stratejik Analiz**, Haziran 2003, Cilt: 4, Sayı: 38.

ORTEGA, Martin. “Petersberg’in Ötesi: AB Askeri Kuvvetlerinin Misyonları”, çev. Caner Sancaktar, der. Nicole Gnesotto, **AB Güvenlik ve Savunma Politikası, İlk Beş Yıl**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

ORTEGA, Martin. “The Achillesheel of Transatlantic Relations”, der. Gustav Lindstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Union for Security Studies, Paris, 2003.

ÖKTEN, Kaan H. “ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Kant’ın Radikal Bir Yorumu mu?”, der. Toktamış Ateş, **Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

ÖNİŞ, Ziya. Mustafa Erdoğan, “11 Eylül ve Dengesiz Küreselleşme”, **FP, Foreign Policy**, Ocak-Şubat 2002.

ÖZCAN, Gencer. “Doksanlarda Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi”, der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.

ÖZCAN, Gencer. “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.

ÖZCAN, Mesut. “European Union’s Middle East Policy and Turkey”, **Avrasya Etüdüleri**, Sonbahar-Kış 2005, Sayı: 27-28.

ÖZDAĞ, Ümit. “Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı:19, Kasım 2001.

ÖZGÜR, Nurcan. “Balkan Devletleri’nin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü,” der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları., İstanbul, 1998.

PAMUKÇU, Konualp. “Küresel Isınma Örneğinde Uluslararası Ekolojik Yaklaşım: Uluslararası Politikada Yeni Bir Bakış”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

PAMUKÇU, Konuralp. “İnsan Hakları Konusunda Uluslararası Örgüt ve Devlet İlişkisi”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996.

PAYPAK, Selda. “Avrupa Akdeniz Ortaklığına Bakış: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Bütünleşme Süreci ve Türkiye” **Avrasya Dosyası**, Kış 1999, Cilt:5, Sayı: 4.

PERTHES, Völker. “America’s Greater Middle East and Europe: Key Issues for Dialogue”, **Middle East Policy**, Vol: XI, No: 3, Fall, 2004.

PERTHES, Völker. “Points of Difference Cases for Cooperation: European Critiques of US Middle East Policy,” **Middle East Report**, Fall 1998, No: 208.

PETERSON, John. “America as a European Power: the End of Empire by Integration”, **International Affairs**, Vol: 80, No: 4, 2004.

PRIMAKOV, Yevgeni. “Rather the United Nations than US Unilateralism”, **NPQ**, Spring 2004.

PUGH, Michael. “Peace Keeping and Humanitarian Intervention”, der. Brian White, Richard Little, Michael Smith, , **Issues in World Politics**, Palgrave Macmillan, New York, 2005, 3. Baskı.

GILLESPIE, Richard. “A Political Agenda for Region Bulding? The EMP and Democracy Promotion in North Africa”, Institutue of European Studies, California, 2004 http://www.ciaonet.org/wps/ucb018/CIAO_ucb018.pdf

ROBERTS, Adam. “Humunitarian War: Military Intervention and Human Rights”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs)**, Vol: 69, No: 3, July 1993.

RONTOYANNI, Clelia. “So Far, So Good? Russia and the ESDP”, **International Affairs**, Vol:78, No: 4 (2002).

ROSENAU, James. “Normative Challeges in a Turbulent World”, **Ethics& International Affairs**, Vol: 6, 1992.

RUGGIE, John Gerard. "Third Try of World Order? America and Multilateralism After the Cold War.", **Political Science Quarterly**, Vol 109, No: 4, Autumn 1994.

SALMEN, Trevar. "The EU and CFSP: Gaps Between Institutions and Outcomes," der. Trine Fbekhart, **From Vision to Reality Implementing Europe's New Security Order**, Westview Press, Colorado, Oxford, 1998.

SALMON, Trevar C. "Testing Times for European Political Cooperation: The Gulf and Yugoslavia, 1990-1992", **International Affairs**, Vol: 68, No: 2, April 1992.

SANCHEZDA, Pedro, Costa Pereira. "The Use of a Secretariat", der. Alfred Pijpers, Elfriede Regelsberger, Wolfgang Wessels, **European Political Cooperation in the 1980's: A Common Foreign Policy For Western Europe**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, London, 1988.

SANDER, Oral. "Değişen Dünya Dengelerinde Türkiye," der. Sabahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, 3. Baskı.

SARIBAY, Ali Yaşar. "Global Kapitalizm Bağlamında Medeniyetler Çatışmasının Mantığı", **Karizma**, Sayı: 19, Ocak-Şubat- Mart, 2002.

SCHERPENBERG, Jens Van. "Transatlantic Competition and European Defense Industries", **International Affairs**, Vol: 73, No: 1, 1997.

SCHRODER, Gerhard. "Almanya'nın Rusya Politikası-Avrupa'nın Doğu Politikası" çev. Sema Ergin, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı:14, Haziran 2001.

SERWER, Daniel. "The Balkans: From American to European Leadership" der. Gustav Lindstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2003.

SEIFZADEH, Hossein, "Iran's Assertiveness in Maintaining Its Peaceful Nuclear Technology", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Autumn 2005, Vol: X, No: 3.

SEVER, Ayşegül. “ABD’nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye”, der. Gencer Özcün, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.

SIOVAAG, Marit. “The Single European Act”, der. Kjell A. Eliaessen, **Foreign and Security Policy in the European Union**, Sage Publications, London, 1998.

SJURSEN, Helene. “The EU as a ‘Normative Power’ How Can this Be?”, <http://www.arena.uio.no/events/documents/SjursenFEB05.pdf>

SMIS, Stefaan. Kim Van Der Barcht, “The EU-US Compromise on the Helms-Burton and D’Amato Acts”, **The American Journal of International Law**, Vol: 93, No: 1, January, 1999.

SMITH, Michael. “Normative Power Europe and the Case for Goliath: The EU, the US and the Pursuit of the Good World”. http://www.allacademic.com/meta/p252315_index.html - 34k

SMITH, Michael, Stephen Woolcock, “Learning to Cooperate: the Clinton Administration and the European Union”, **International Affairs**, Vol: 70, No: 5, July 1993.

SOEDERBERG, Susanne. “The War on Terrorism and American Empire: Emerging Developing Agendas”, der. Alejendica Colab, Richard Saull, **The War on Terror and the American Empire After the Cold War**, Routledge Taylor Francis Group, London, 2006.

SOKOLSKY, Joel J. “The Power of Values or the Value of Power? America and Europe in a Post-9/11 World”, <http://www.ciaonet.org/casestudy/soj01>

SONER, Ali. “Uluslararası Sistem: Karmaşanın Uyumu”, der. Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

SÖNMEZ, Nemci. “Ortak Geleceğimiz Stockholm 1972-Rio 1992 ve Sonrası”, **Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı**, Sayı:5, 1995.

SPENCE, Arnhild David. "The Common Foreign and Security Policy, From Maastricht to Amsterdam", der. Kjell E. Aliaessen, **Foreign and Security Policy in the European Union**, Sage Publications, London, 1998.

SPENCER, Claire. "The EU as a Security Actor in the Mediterranean: Problems and Perspectives", der. Fred Tanner, **The European Union as a Security Actor in the Mediterranean, ESDP Soft Power and Peace Making in Euro Mediterranean Relations**, <http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?v21=108801&lng=en&id>

STEINBERG, Richard H. "In the Shadow of Law or Power? Consensus-Based Bargaining and Outcomes in the GATT/WTO", **International Organizations**, Vol: 56, No: 2, Spring 2002.

ŞENEL, Muzaffer. "Avrupa Birliği'nin Irak Politikası", der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı**, Platin Yayınları, Ankara, 2006.

TANNER, Fred. "The Mediterranean Pact: A Framework for Soft Security Cooperation", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol: I, No: 4, December-February 1996-97.

TAROCK, Adaim. "Washington: To Engage or to Change the Regime in Iran?", **New Political Science**, Vol:28, No: 1, March 2006.

TAYFUR, Fatih. "Security and Cooperation in the Mediterranean", **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November 2000, Vol: V, No: 3.

TOCCI, Nathalie. "Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and its Global Partners", **CEPS Working Document**, No: 279, December, 2007, <http://www.ciaonet.org/wps/ceps10605/ceps10605.pdf>

TOSUN, Tanju. "Devlet: Nereden Nereye?", der. Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devletten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

TOW, William T. "Apocalypse Forever? International Relations Implications of 11 September", **Australian Journal of Politics and History**, Vol: 49, No: 3, 2003.

TRANTAPHLLOU, Dimitrios. “The Interplay Between the EU and the United States”, der. Gustav Lindstrom, **Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq**, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2003,

TUATHAIL, Gearoid O., Timothy W. Luke, “Present at the (Dis)integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New World Order”, **Annals of the Association of American Geographers**, Vol: 84. No: 3 (Sep. 1994).

TUNCER, İdil. “Rusya Federasyonunun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Yıllarında Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.

TUSSIE, Diana. “Multilateralism Revisited in a Globalizing World Economy”, **Marshall International Studies Review**, Vol: 42, No: 1, 1998.

TÜRBEDAR, Erhan. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanlar ve Avrupa Birliği”, **Stratejik Analiz**, Şubat 2003, Cilt:3, Sayı: 34.

TÜRBEDAR, Erhan. “Selanik Zirvesinin Ardından: Batı Balkanlar Bölgeden Çıkıyor”, **Stratejik Analiz**, Ağustos 2003, Cilt:4 Sayı:40.

TÜRBEDAR, Erhan. “Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Balkanlar”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2005.

UDUM, Şebnem. “Uluslararası İlişkilerde Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu”, der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

USUL, Ali Resul. “Avrupa Birliğinin Orta Asya Politikaları: Sessiz ve Derinden”, der. Mustafa Aydın, **Küresel Politika'da Orta Asya, (Avrasya Üçlemesi I)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs,2005.

UZGEL, İlhan. “Doksanlarda Türkiye için Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar” der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal**

Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.

UZGEL, İlhan. “Finishing the Unfinished Revolution: The Return of Yugoslavia to Europe”, **Perception: Journal of International Affairs**, March-May 2001, Vol: VI, No: 1.

UZMAN, Reşat. “21. Yüzyılda Enerji Kullanımı ve İklim değışikliği”, <http://www.turcek.org.tr/enerji.htm>.

UZZAMAN, Rashed. “WMD Terrorism in South Asia, Trends and Implications”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, September-November, 2002, Vol: VII, No: 3.

ÜLGER, İrfan Kaya. “Avrupa Dış Politikası ve AB Genişlemesi”, der. Oğuz Kaymakçı, **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.

ÜLMAN, Burak. “Türkiye’nin yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük”, der. Gencer Özcan, Şule Kut, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.

ÜLMAN, Haluk. “Dünya Nereye Gidiyor?”, der. Sebahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994.

VAHL, Marius. “A Privileged Partnership? EU-Russian Relations in a Comparative Perspective”, **Dills Working Paper**, 2006/3, Copen Hagen. http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2006/3_m_vahl_privileged_partnership.pdf

VERSBOW, Alexander. “The American Perspective on ESDI/ESDP”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol: V, No: 3, September- November, 2000.

WALLERSTEIN, Immanuel. “The World System After the Cold War”, **Journal of Peace Research**, Vol: 30, No: 1, 1993.

WALT, Stephan M. “The Ties that Fray”, **National Interest**, Vol: 54, Winter 1998-99.

WILLIAMS, Allan M. “Türkiye: Akdeniz Bağlamı”, der. Canan Balkır, Allan M. Williams, **Türkiye ve Avrupa İlişkileri**, çev. Bülent Tanatar, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

WOHLSTETTER, Albert. “Balkanlar’da, Düşmanlar, Müttefikler ve Çok Yönlülük”, **Avrasya Etüdüleri**, İlkbahar 1994, Sayı: 1.

YEŞİLTAŞ, Murat. “ABD’nin Uluslararası Terörizme Yaklaşımı”, der. Kemal İnat, **ABD’nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2005.

YIKILMAZ, Necla. “Dünya’nın Yeniden Yapılandırılması ve Çevre”, der. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

YILMAZ-BAŞÇERİ, Esin. “Uluslararası Göç”, der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

YOST, David S. “Transatlantic Relations and Peace in Europe”, **International Affairs**, Vol: 2, 2002.

YURDUSEV, Nuri. “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, der. Atilla Eralp, **Türkiye ve Avrupa**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

YÜCEL, Zeynep. “Avrupa Birliği’nin Enerji Stratejisi ve Türkiye’nin Rolü”, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efeğil, **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Alp Yayınevi, Ankara, 2007.

ZABEROWSKI, Marcin, Kerry Longhurst, “America’s Protege in the East? The Emergence of Poland as a Regional Leader”, **International Affairs**, Vol: 79, No: 5, 2003.

DİĞER KAYNAKLAR

“AB-ABD İlişkileriGerginleşiyor”, **Diplomatik Gözlem**, 7 Mart 2002, www.diplomatikgozlem.com/turkish/ab/20020525.htm.

“Elusive Partnership: US and European Policies in the Near East and the Gulf”, **Middle East Policy**, Vol: XI, No: 4, December 2002.

“The Use of Landscape Sciences for Environmental Assessment”, <http://www.epa.gov/esd/land-sci/pdf/overview-fs.pdf>,

AGİT İstanbul Zirvesi, <http://www.belgenet.com/arsiv/agitistanbul.html>

ARMAN, Murat Necip. **Avrupa Birliği'nin Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, ss. 238-239.

AYHAN, Veysel. **Petrol ve Güvenlik Orta Doğu'da ki Krizlerin Ekonomi Politikası**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2003.

DAĞI, Zeynep. **Russia and Turkey in the Emerging New World Order: Areas of Competition**, ODTÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.

DOĞAN, Gürkan. **Güvenlik ve Savunma Açısından NATO, Batı Avrupa Birliği, Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri**, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü AB Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2001.

Dokuz Eylül Üniversitesi Kamuyönetimi Ana Bilim Dalı, 2004-2005 Öğretim Dönemi, **Uluslararası Politika Dersi**, Ders Notları.

ERBAŞ, Göknil. **Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Oluşturma Sürecinde Batı Balkanlar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

ERTEKİN, Aydın. **Küreselleşen Yeni Dünya Düzeni’nde 11 Eylül Sonrası Güç Dengesinin Yeniden Yapılanması ve ABD’nin Küresel Liderliği ve Egemenliği Altında Yeni Dünya**, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

EU Russia Relations, <http://www.parliament.the-stationery-office.com/pa/ld200203/ldselect/ldeucom/29/29.pdf> Select Committee on the European Union, Session 2002-03.3rd Report.

European Community Venice Declaration on the Middle East: Venice Venice European Council, http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/decl/index.htm# 10

European Union Committee, 26th Report of Session 2006-07, **The EU and the Middle East Peace Process**, <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/ld200607/ldselect/ldeucom/132/132i.pdf>

GÖKIRMAK, Mert. **Yeni Dünya Düzeni’nde AT-ABD Arası Güvenlik ve Dış Politika İlişkileri**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1994.

<http://antiisgood.files.wordpress.com/2007/10/middleeastmap.gif>

<http://balkansnet.org/1bosniamap.jpg>

<http://duyuru.marmara.edu.tr/124>,

http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdef

http://ec.europa.eu.external_relations/russia/intro/index.htm

http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/index.htm.

http://ec.europa.eu/external_relations/ceera/tacis/#Tacis%20legal%20basis

http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/index.htm

http://ec.europa.euexternal_relationsmed_mideastimagesmed_east_w600.gif

<http://www.carnet.hr/cimages/604101/Tacis%20map.gif>

<http://www.cnn.com/WORLD/europe/9906/12/russia.kosovo.02/kosovo.map.jpg>

<http://www.globalresearch.caindex.phpcontext=va&aid=5564>

<http://www.inogate.org/en>

http://www.inogate.org/resourcesmap_gas

http://www.inogate.org/inogateenresourcesmap_oil

<http://www.nato.int/science/publication/publi/envsec/preface.pdf>

<http://www.pso.ir/Portal/DouranPortal/images/traceca-map.gif>

<http://www.traceca-org.org/default.php?l=en>.

International Organization for Migration, the Migration Agence,
www.int/johia/page855.html

İNAT, Kemal. “Giriş”, der. Kemal İnat, **ABD’nin “Haydut Devletler”i**, Değişim Yayınları, İstanbul 2005.

LIETZMANN, Kurt M. Gary D. Vest, “Introduction”, **Commite on the Challeges of Modern Society: Environment ant Security in an International Context, Final Report**, March 1999, <http://www.nato.int/science/publication/publi/eusec/preface.pdf>.

MACDONALD, Matthew A. “Three Perpectives on the EU as a Normative Power”, **Dalhosit EUCE Student Essay**, No: 1 (2007).
http://euce.dal.ca/Files/Student_Papers/Matthew_MacDonald.pdf

MAÇ, Nazlı. **İki Kutuplu Sistem Sonrası ABD-Rusya İlişkileri Federasyonu İlişkileri Bağlamında Uluslararası Sistem Analizi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.

OUDRAAT, Chantel de Jonge. “The New Transatlantic Security Network”, **AICGS Seminar Papers**. <http://www.ciaonet.org/cgi-bin/dkv/ciao/querysting.pl?rq=0&ht=0&qp=&col=ciao&qc=ciao&qt=robert+falkner&x=15&y=8>

ÖZCAN, Mesut. **Harmonization of Foreign Policies of Turkey and the European Union: The Case of Middle East**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

ÖZER, Sanem. **A Common Foreign Policy Towards the Caucasus? With Special References to Some EU Members**, Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.

SORETTE, Mary Elise. “Transatlantic Tensions and European Security”, **Talk From Panel 3, Security, Terrorism: The Changing Nature of Security in Historical Perspective**, 6-7 May. 2006, Institute of European Studies of California Berkeley, http://www.ciaonet.org/wps/ucb001/CIAO_ucb001.pdf

SÖNMEZ, Sait. **Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası’nın Bölgenin Etnik Çatışma Potansiyeli Açısından İncelenmesi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2004.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. “Sunuş”, der. Sabahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, 3. Baskı.

TANŞU, Okan. **21. Yüz Yıl Çatışma Ortamı: Bilgi Savaşı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000.

Türkiye’de Mülteci Hakları Yeni Bir Dönemekte, www.amnesty-turkiye.org.

ÜSTÜNLÜOĞLU, Tansel. **Orta Doğu’nun Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

WHITMAN, Richard. “The Fall and Rise of Civilian Power Europe?” **National Europe Center Paper No:16**, (Paper presented to European Union in International Affairs, National Europe Center, Australian National University, 3-4 July 2002.), <http://dspace.anu.edu.au/bitstream/1885/41589/2/whitman.pdf>

WILCHER, Marshall E. Wilcher, “NATO’s Third Dimension”, <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1971/sep/oct/wilcher.html>.

YAMANDAĞ, Alper. **Avrupa Birliği’nin Komuluk Politikası Kapsamında Yakın Doğu Ülkeleri ile İlişkileri ve Ekonomik Etkileri**, Dokuz Eylül

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı, <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html>,

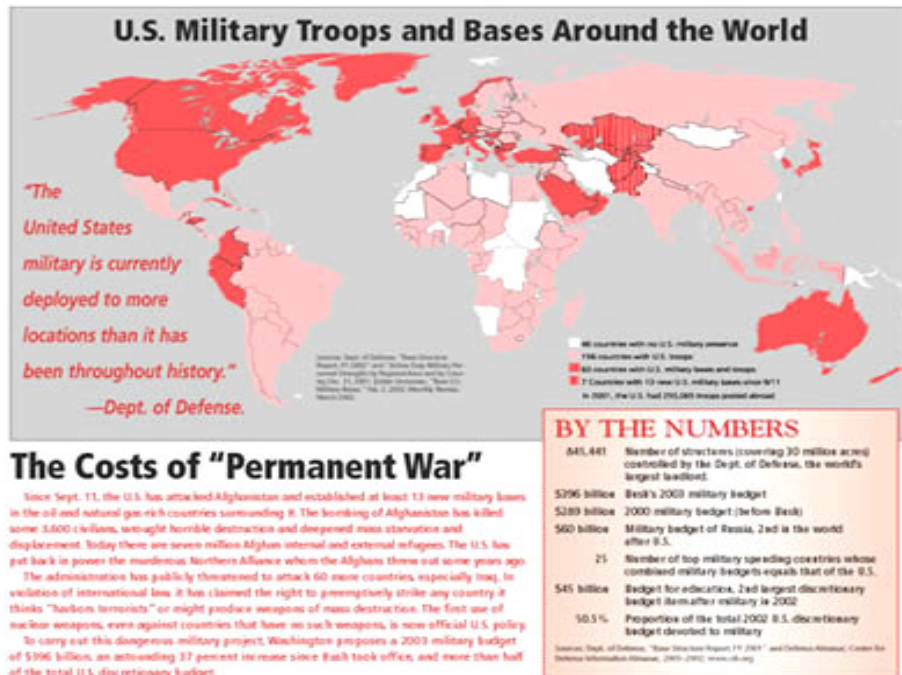
US military bases world wide 2001-2003

In this period the United States has over 730 military installations and bases in over 50 countries.

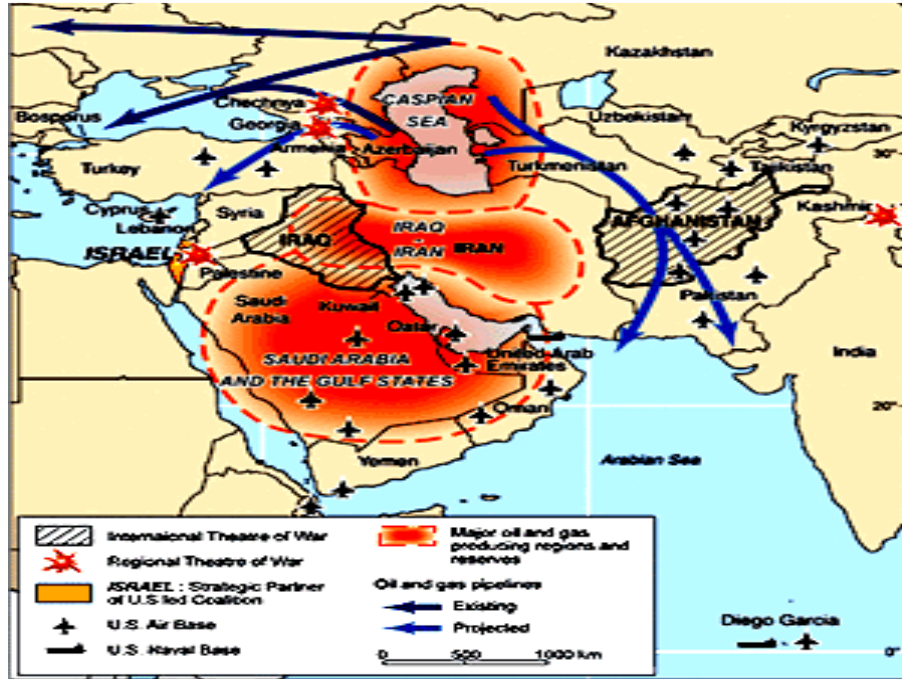
Harita – 1: 2001 – 2003 Yılları İtibariyle ABD'nin Dünya Üzerindeki Askeri Üsleri.

Kaynak : <http://www.globalresearch.caindex.phpcontext=va&aid=5564>

Harita – 2: ABD'nin Dünya Üzerindeki Askeri Üsleri

Kaynak: <http://www.globalresearch.caindex.phpcontext=va&aid=5564>

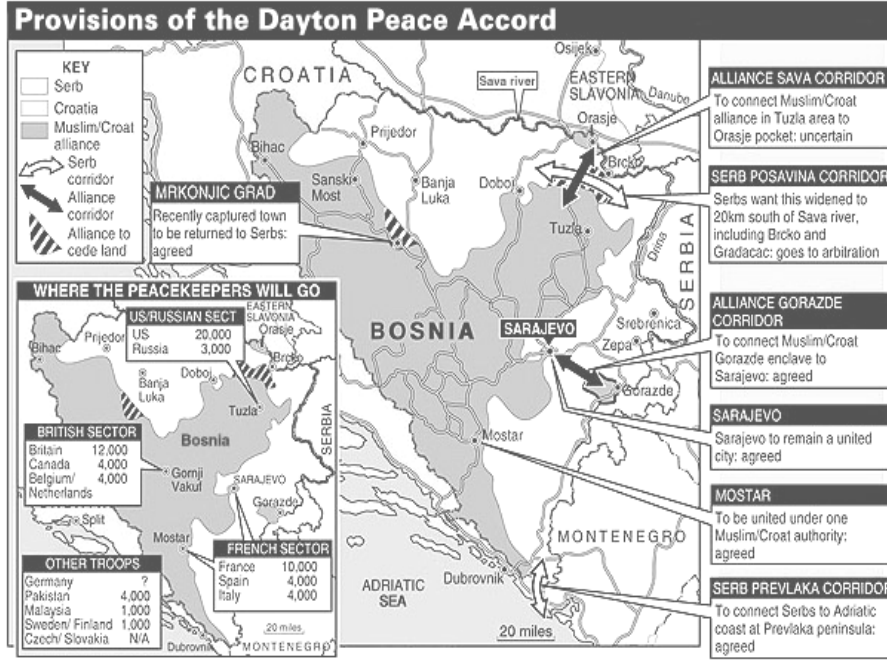
Harita – 3: ABD'nin Orta Doğu'daki Askeri Üsleri

Kaynak: <http://antiisgood.files.wordpress.com/2007/10/middleeastmap.gif>

Harita – 4: Kosovada'ki Askeri Üsler

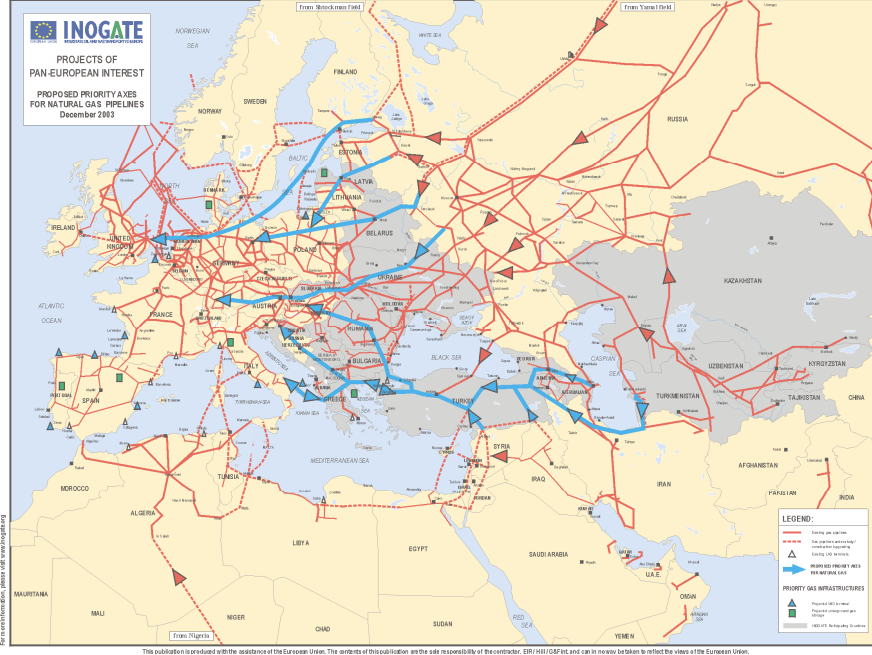
Kaynak: <http://www.cnn.com/WORLD/europe/9906/12/russia.kosovo.02/kosovo.map.jpg>

Harita – 5: Dayton Barış Antlaşması Sonrası Bosna-Hersek’deki Askeri Üsler
Kaynak: <http://balkansnet.org/1bosniemap.jpg>

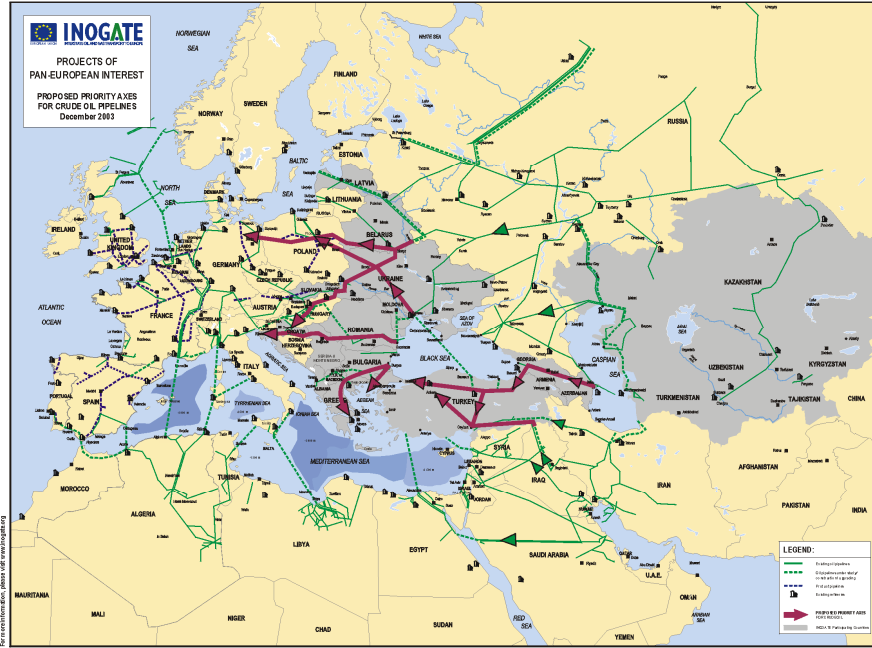

Harita – 6: Barselona Süreci’ne Dahil Olan AB ve Orta Doğu Ülkeleri
Kaynak: http://ec.europa.eu/external_relations/med_mideast/images/med_east_w600.gif

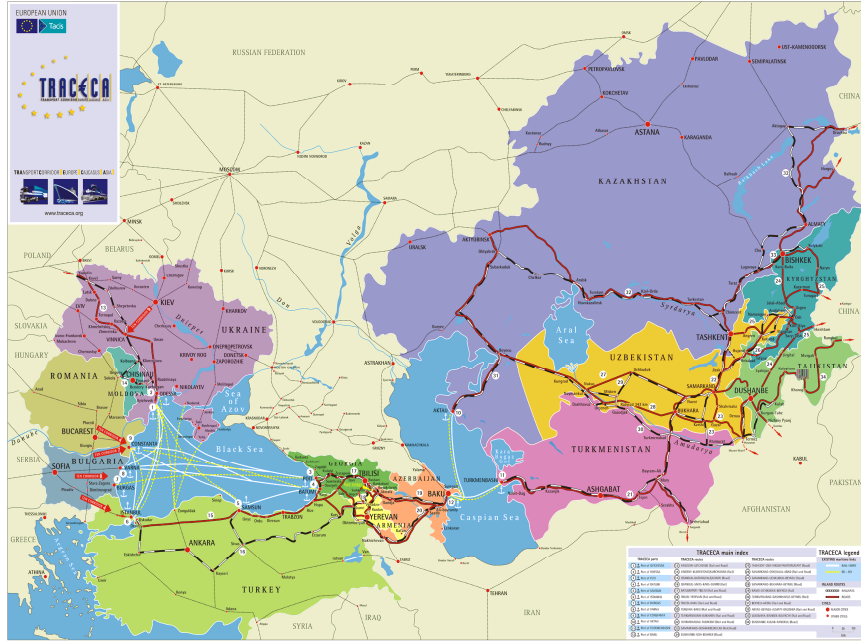
Harita – 7: INOGATE Bağlamında AB-BTD Arası Yapılması Planlanan Gaz Nakil Ağları

Kaynak : http://www.inogate.org/resourcesmap_gas

Harita – 8: INOGATE Bağlamında AB-BTD Arası Yapılması Planlanan Petrol Nakil Ağları

Kaynak: http://www.inogate.org/inogateenresourcesmap_oil

Harita -9: Traceca Programına Üye Ülkeler

Kaynak: <http://www.pso.ir/Portal/DouranPortal/images/traceca-map.gif>

Harita – 10: Tacis Programından Yararlanan Ülkeler

Kaynak : <http://www.carnet.hr/cimages/604101/Tacis%20map.gif>

